ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS IURIDICA
5/6 – 2003, 2004

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS

FACULTAS IURIDICA
5/6 – 2003, 2004

IURIDICA 5/6

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2004

Seznam pedagogů, kteří vypracovali recenze ke článkům do sborníku ACTA Iuridica 5/6 – 2003, 2004

A: ***Právnická fakulta UP v Olomouci, kmenoví učitelé***
doc. Ing. Jiří Blažek, CSc.
Mgr. Michal Černý, Ph.D.
prof. JUDr. Vladislav David, DrSc.
doc. PhDr. Pavel Hlavinka, Ph.D.
doc. JUDr. Petr Hlavsa, CSc.
doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.
prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc.
JUDr. Pavel Matoušek
prof. JUDr. Josef Mečl, CSc.
doc. JUDr. Milan Polián, CSc.
prof. JUDr. Ivo Telec, CSc.
prof. JUDr. Eduard Vlček, DrSc.
Ing. Jaroslav Zlámal, Ph.D.

B: ***Právnická fakulta MU Brno, kmenoví učitelé***
doc. JUDr. Milan Galvas, CSc.
prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc.
doc. JUDr. Karel Marek, CSc.
doc. JUDr. Ing. Pekárek, CSc.
doc. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.

C: ***Cyrilometodějská fakulta UP Olomouc***
doc. PhDr. František Halas, CSc.

The authors are responsible for the content and the linguistic correctness of the papers.
Die Autoren sind für den Inhalt und die sprachliche Richtigkeit der Arbeiten verantwortlich.
Za obsah prací a jejich jazykovou správnost odpovídají autoři.

© Ludmila Novotná, 2004

ISBN 80-244-0804-X
ISSN 1212-107X

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

OBSAH

JUDr. Michal Bartoň
Stručný nástin historického vývoje právní úpravy regulace sdělovacích prostředků na území ČR **9**

Mgr. Elena Bokij – Mgr. Michal Černý, Ph.D.
Komparace právní úpravy reklamy v médiích v českém a ruském právu **35**

Mgr. Kamila T. Bubelová, Ph.D.
Předmět reivindikace podle justiniánského práva **48**

Mgr. Michal Černý, Ph.D.
Vybraná nekalosoutěžní jednání na Internetu a možnosti jejich postihu **67**

Mgr. Irena Dvořáková
Vývoj státního rozpočtu od roku 1989 ..... **89**

Doc. JUDr. Otakar Eller, CSc. – Mgr. Růžena Sklenářová
Od druhé kodifikace mezinárodního práva soukromého uplynou v tomto roce již čtyři desetiletí **111**

JUDr. Kateřina Frumarová
Fikce rozhodnutí – skutečně účinná ochrana před nezákonnou nečinností veřejné správy ? **126**

Doc. JUDr. Daniela Gregušová, CSc. – JUDr. Boris Susko, Ph.D.
K niektorým (vybraným) právnym aspektom elektronického podpisu v Slovenskej republike **142**

Doc. JUDr. Daniela Gregušová, CSc. – JUDr. Boris Susko, Ph.D.
Právna úprava ochrany osobných údajov v Slovenskej republike **161**

Doc. JUDr. Lubomír Grúň, CSc.
Mezinárodní zlatý standard – významná kapitola v dějinách světového finančnictví a měny **196**

JUDr. Gabriela Halířová
Historický vývoj dávek v mateřství na našem území **212**

Mgr. Zdenka Hudcová, Ph.D.
Zahraniční právní úprava neziskového sektoru **221**

Doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
Jiné pohledy na právo a morálku **234**

Mgr. Vendula Jabůrková – Mgr. Veronika Vlčková
Opuštění zvířete **242**

Doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.
K prvnímu referendu v České republice **255**

Mgr. Katarína Králiková
Udivujíce postrehy úplne prehliadané našou spoločnosťou **267**

JUDr. Ludmila Lochmanová, Ph.D.
Veřejná obchodní společnost **323**

JUDr. Lenka Macháčková
Rodina z pohledu sociologie a práva..... **338**

Prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc.
Přínos Františka Čády k české kodikologii **346**

Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
Kořeny Burkovy teorie historické proskripce **354**

lic. Damián Němec, dr
Srovnání a typologie smluv mezi Apoštolským stolcem na jedné straně
a Slovenskou republikou (r. 2000) a Českou republikou (r. 2002) na straně druhé **368**

JUDr. Petr Osina
Teorie právních principů Ronalda Dworkina..... **380**

Ing. Richard Pospíšil, Ph.D.
Jednotná evropská měna a kroky České republiky k jejímu přistoupení..... **390**

Mgr. Renáta Šmehlíková
K žalobě pro zmatečnost **401**

JUDr. Jitka Špundová
Institut práva obviněného na obhajobu z pohledu jednotlivých novel
trestního řádu..... **412**

Doc. PhDr. Hana Vykopalová, CSc.
Domácí násilí a jeho kriminologické aspekty **430**

Mgr. František Zbořil
Mezinárodně právní a politické aspekty kašmírského konfliktu **435**

ÚVOD

Odborná veřejnost jistě přivítá další publikaci, tentokrát dvojčíslí, z řady ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS, Facultas Iuridica 5, 6 – 2003, 2004, které již tradičně představuje atraktivní příležitost pro získání nových poznatků nejen z oblasti práva, ale také právních dějin, právní filozofie či historie obecně. Význam tohoto sborníku je možno spatřovat jednak v příležitosti, kterou nabízíme nejen renomovaným odborníkům v oblasti právní vědy, ale také začínajícím vědcům, pro něž představuje prvotní zatěžkávací test v rámci jejich tvůrčí a vědecké činnosti. Vzhledem k tomu, že nároky na právní vědu v posledním období podstatně narůstají a je nezbytně nutné udržet evaluační trend odborné vědecké práce, představuje tento společný díl ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS, Facultas Iuridica 5, 6 – 2003, 2004 zároveň historický mezník v jejich vlastní existenci.

Pro ohodnocení tvůrčí vědecké činnosti a zároveň zvýšení prestiže celé řady ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS, Facultas Iuridica bude do budoucna přistoupeno k následujícím organizačním změnám: Namísto sborníku bude vydáváno odborné periodikum, a to zpočátku 4 čísla ročně. Autorské zázemí by mělo být tvořeno nejen členy akademické obce PF UP, ale širším okruhem vědeckých pracovníků. Nové periodikum bude mít stabilní strukturu obsahu. Studie a články budou jeho trvalou součástí, stejně tak ale i recenze a zprávy z vědeckého života. Cílem této změny je zlepšení vzájemné komunikace ve vědecké komunitě v oblasti práva. Obligatorní součástí vědeckých příspěvků bude zcela samozřejmě česká i cizojazyčná anotace a resumé. Členové redakční rady budou jmenováni z řad významných odborníků z oblasti práva z právnických fakult ve střední Evropě.

JUDr. Mag. iur. Michal Malacka, Ph.D.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

STRUČNÝ NÁSTIN HISTORICKÉHO VÝVOJE PRÁVNÍ ÚPRAVY REGULACE SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ NA ÚZEMÍ ČR

JUDr. Michal Bartoň
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Cílem této statě je nastínit stručný přehled vývoje právní úpravy (ústavní i zákonné) v oblasti médií[1] na našem území až do současné doby. Značná část historického vývoje regulace médií na území ČR se samozřejmě týká práva tiskového[2], s postupujícím rozvojem techniky se začíná objevovat i právní úprava dotýkající se rozhlasu a televize.

---

1. Pokud jde o současné právní rozbory historie sdělovacích prostředků na našem území, lze nalézt zevrubné přehledy vývoje právní úpravy tisku ve statích PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území ČR. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 29 – 34; SCHELLE, K. K počátkům tiskového práva v Českých zemích, tamtéž, s. 25 – 28; SCHELLE, K. – SCHELLEOVÁ, I. Soudy a tiskové právo, tamtéž, s. 123 – 125; MIKULE, V. Vývoj a soudobé problémy Českého tiskového práva. *Aktuální problémy českého tiskového práva – sborník z kolokvia na PF UK Praha.* 1. vyd. Praha : Unie vydavatelů, 1999, s. 5 – 9 a dále v publikaci SOKOLA, T. *Tisk a právo.* 1. vyd. Brno : Orac, 2001, s. 13 – 14, včetně úvodní historické statě K. Malého v této publikaci (s. 5 – 6). O historii tiskového práva na území ČR pojednává ve značné míře i práce DRGONEC, J. *Tlačové právo na Slovensku.* 1. vyd. Bratislava : Archa, 1995, s. 13 – 44, zejména při popisu společné československé právní úpravy.

2. Historický přehled vývoje právní úpravy byl sestaven (vedle Sbírky zákonů a výše uvedené literatury) pro období první republiky zejména za pomocí dobových publikací HRABÁNEK, J. – MILOTA, A. *Nové československé právo tiskové.* 1. vyd. Praha : Linhart, 1933 a podrobného výkladu A. Miřičky ve Slovníku veřejného práva československého z roku 1938 (MIŘIČKA, A. Heslo *Tiskové právo*, in HÁCHA, E. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K. *Slovník veřejného práva československého,* 1. vyd. Brno, 1934, sv. 4, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 901–918. Jak poznamenává k Miřičkově stati V. Mikule, „ …v následujících 60 letech se už u nás s takovým komplexním právnickým rozborem (tiskového práva – pozn. M. B.) … nesetkáme." (MIKULE, V. – op. cit. , s. 9).

1. Vývoj právní úpravy do roku 1918

Do roku 1848 bylo v Rakousku potřeba předběžného souhlasu cenzurního úřadu k vytištění jakéhokoli tiskopisu. Cenzura byla zrušena provizorním předpisem z 31. 3. 1849 na základě císařského nařízení z března 1848.

Spolu s tzv. březnovou ústavou z roku 1849 byl vydán císařský patent o základních občanských právech (patent ze dne 4. 3. 1849, č. 151 ř. z.). Ten v § 5 uváděl: „Každý má právo slovem, písmem, tiskem aneb obrazným představením mínění své svobodně projevovati. Tisk nesmí se censuře podrobovati. Na zlé užívání tisku vydá se zákon odvetný (repressivus)“[3].

Předpokládaným zákonem proti zneužívání tisku byl císařský patent ze dne 13. 3. 1849, č. 161 ř. z.. V něm byl zaveden pouze oznamovací režim, ovšem se zakotvením možnosti dočasného zastavení vydávání časopisu při opětovném porušení tiskového zákona a zároveň byla pro politické časopisy stanovena povinnost skládat kauci.

Tzv. silvestrovskými patenty z 31. 12. 1851 císař mj. zrušil (až na výjimky) záruku základních práv („dotčený patent od 4. března 1849 a základní práva pro jmenované korunní země v něm prohlášená tímto nemají více moci a zákonní působnosti“[4]).

Navazujícím podstatným omezením svobody tisku bylo přijetí nového tiskového řádu v květnu 1852 (č. 122/1852 ř. z.), který zavedl povolovací systém. Pro vydávání tisku bylo potřeba získat koncesi (povolení) od správního úřadu. Jak uvádí K. Schelle, „v podmínkách, které v českých zemích zavládly začátkem padesátých let (19. století – pozn. M. B.) zanikly téměř všechny české časopisy politického charakteru. V roce 1852 vycházely pouze dva.“[5]

Naopak významných pozitivním přelomem pro svobodu tisku bylo přijetí tiskového zákona dne 17. 12. 1862, který byl vyhlášen pod číslem 6/1863 ř. z. a platil s řadou změn až do roku 1950. Zásadní změnou bylo zrušení povolovacího systému. V tzv. prosincové ústavě z 21. 12. 1867 byl vedle obecné garance svobody tisku výslovně *zakázán koncesní (povolovací) systém a zakázána cenzura*. Čl. 13 základního zákona o všeobecných právech státních občanů uváděl, že „každý má právo, mínění své v mezech zákona slovem, písmem, tiskem nebo vyobrazením volně pronášeti. Tisku není dovoleno ani

3. Citováno dle VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 259.

4. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 262.

5. SCHELLE, K. K počátkům tiskového práva v Českých zemích. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 27.

pod censuru dávati, ani propůjčováním koncesí obmezovati. Administrativní zápovědi poštovské k zdejším věcem tištěným se nevztahují.“[6]

Značná omezení však existovala pokud šlo o samotné šíření tisku. Tiskový zákon umožňoval kolportáž tisku jen s předchozím úředním povolením. Jak k tomu poznamenává J. Drgone, „ke zvláštnostem tiskového práva patří, že vždy, když se státní moc ocitne v postavení, že nemůže zasáhnout do svobody projevu způsobem známým z minulosti, najde si způsob nový. Nevhodnost, a možná až nemožnost obnovy cenzury se překonala vytvořením překážek pro rozšiřování tisku.“[7]

K určitému rozšíření svobody tisku došlo dílčími novelami tiskového zákona (č. 142/1868 ř. z. – zejména redukce důvodů pro zastavení časopisu, č. 161/1894 ř. z. – zejména zrušení kaucí) .

Jak uvádí J. Pinz, tiskový zákon, ač novelizován, „představoval nesmírně těžkopádnou a v podstatě konzervativní koncepci tiskového práva“[8]. Problémem byla stále existující možnost konfiskace tisku či dočasného zastavení vydávání, byť byly tyto pravomoci svěřeny soudům.

Ačkoli existovaly pokusy přijmout komplexní novou úpravu tiskového práva (vládní návrh z roku 1902), do vzniku samostatného Československa se to nepodařilo, a po zániku Rakouska-Uherska tak byl pro české země recipován více než 50 let starý tiskový zákon č. 6/1863 ř. z.

2. Vývoj ústavní úpravy po roce 1918

2.1. Ústava z roku 1920

V tzv. Prozatímní Ústavě[9] (s ohledem na její stručnost a dočasnost) problematiku regulace médií nenalezneme ani ve formě obecné garance svobody slova či tisku.

Katalog základních práv a svobod je součástí až Ústavy ČSR z roku 1920[10]. Zde je třeba zmínit § 113, který upravuje společně svobodu tisku, shromažďovací a spolčovací, a § 117 zakotvující svobodu projevu mínění. Podle § 113 odst. 1 platilo, že „*svoboda tisku*, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou *zabezpečeny*. Jest proto *v zásadě*

6. VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech.* 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 286.
7. DRGONEC, J. *Tlačové právo na Slovensku.* 1. vyd. Bratislava : Archa, 1995, s. 15.
8. PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území České republiky. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1 vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 29.
9. *Zákon č. 37/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ústavě. O národním shromáždění.*
10. *Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.*

nedovoleno podrobovati tisk předběžné censuře…“. V daném ustanovení se hovoří o svobodě tisku, nikoli o svobodě projevu obecně. Ačkoli problematika cenzury není předmětem práce, je třeba zde připomenout dva zásadní aspekty vyplývající z výše uvedeného ustanovení. Jednak Ústava používá obrat „v zásadě”, čímž připouští v jistých situacích cenzuru zavést, jednak je cenzura označena přídomkem ”předběžná”, což naznačuje možnost zavedení nějaké cenzury ”následné“. Pojmy cenzura, předběžná a následná cenzura však mohou být vykládány různě[11].

K samotné normativní povaze uvedeného ustanovení uvádí v souladu s dobovým názorem (srov. níže) F. Weyr, že „z povšechné věty tohoto paragrafu, že ´svoboda tisku jest zabezpečena´, samo o sobě arciť neplyne žádný normativní důsledek, poněvadž nějaká absolutní ´svoboda tisku´ jest nemyslitelná a vše záleží tudíž na bližším vymezení tohoto pojmu. Nanejvýš dalo by s z ní odvoditi, že *povšechný* zákaz svobodného tisku byl by protiústavní“[12].

---

11. Např. J. Pinz hovoří o cenzuře prohibitivní a cenzuře represivní, přičemž v prvním případě jde o sledování a zkoumání publikovaných myšlenek, které je spojeno s politickými sankcemi a v případě druhém jde o právní kontrolu publikovaného sdělení, která je spojená s právními sankcemi (srov. PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území České republiky. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1 vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 32). Toto pojetí je ovšem značně široké, protože pokud bychom za cenzuru považovali i uvedený právní postih za publikované sdělení, potom by ústavní zákaz cenzury (bez přívlastku předběžná) uvedený v řadě ústav (včetně Listiny práv a svobod v ČR v čl. 17 odst. 3) znamenal ústavní znemožnění postihu za publikovaný obsah. Tento postih je však ústavně přípustný (v ČR čl. 17 odst. 4 Listiny) a v řadě případů pro demokratický stát nutný (např. trestné činy dopadající na různé formy zveřejnění utajovaných skutečností apod.). Pokud budeme cenzuru dělit výše uvedeným způsobem, musíme pojem cenzura v Listině vykládat pouze jako předběžná cenzura. Obdobně k prvorepublikové Ústavě srov. WEYR, F. *Československé právo ústavní.* 1. vyd. Praha : Melantrich, 1937, s. 260. Nebo musí být samotný pojem cenzura vykládán úzce, tedy pouze jako určité předběžné omezení. Potom se však spojení „předběžná cenzura“ jeví jako zbytečná tautologie. S ohledem na znění Listiny se kloníme se k užšímu vymezení pojmu cenzura, které v sobě implicitně zahrnuje již určitou předběžnost. Pokud se potom takto vymezená cenzura ještě dále dělí na předběžnou a následnou, považujeme za předběžnou (preventivní) cenzuru institucionální znemožnění určitý text či jiné dílo či jeho část vůbec vyhotovit či ve znemožnění pronést určitý projev, za následnou potom úřední kontrolu publikace sice po jejím vyhotovení, ale předtím, než začne být šířena, přičemž „nepřípustné“ pasáže se např. dodatečně začerní. (srov. blíže BARTOŇ, M. *Svoboda projevu a její meze v právu ČR*. 1. vyd. Praha : Linde, 2002, s. 21 – 25). Následný postih autorů či vydavatelů pod pojem cenzura neřadíme.

12. WEYR, F. *Československé právo ústavní.* 1. vyd. Praha : Melantrich, 1937, s. 260.

Ústava v § 113 odst. 3 připouští omezení uvedených garantovaných svobod, když uvádí, že „*zákonem* mohou se zavésti *omezení zvláště pro* shromáždění na místech sloužících veřejné dopravě, pro zakládání spolků výdělečných a pro účast cizinců v politických spolcích. Tímto způsobem může se stanoviti, jakým *omezením* podléhají zásady předcházejících odstavců (zřejmě systematicky pouze odstavců § 113 – pozn. M. B.) *za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující zvýšenou měrou republikánskou státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek*."

Zde Ústava připouští stanovit určitá omezení formou zákona, přičemž dikcí „zvláště pro" naznačuje, že tato omezení mohou být stanovena i z jiných důvodů, než jen výše uvedených. Dále Ústava umožňuje formou zákona („tímto způsobem") omezit garantovaná práva („zásady") v případě mimořádných stavů. Ze systematiky § 113 vyplývá, že mezi *zásady podléhající omezením* za mimořádných stavů by spadal i zákaz preventivní cenzury.

Možnosti omezení ustanovení § 113 zakotvoval poněkud problematicky[13] též ústavní zákon č. 293/1920 Sb. z. a n., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního. Tento zákon, ačkoli se tiskové svobody netýkal, ve společných ustanoveních v § 13 uváděl, že "pouze zákonem může býti stanoveno, jakým omezením podléhají ustanovení § 2 až 9 a 11 tohoto zákona a § 113 ústavní listiny za války nebo tehdy, nastanou-li uvnitř státu nebo na jeho hranicích události ohrožující zvýšenou měrou celistvost státu, jeho republikánskou formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek". Tento ústavní zákon tak poněkud rozšířil (srov. § 113 odst. 3 výše) rozsah mimořádných situací, tedy ústavní kautely umožňující zásah do svobod vymezených v § 113.

Zatímco § 113 hovořil pouze o tisku, obecná garance svobody projevu je zakotvena až v § 117 („svoboda učení a svědomí, svoboda projevu mínění"). Podle odst. 1 „každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem apod." Svoboda projevu byla tedy zaručena „v mezích zákona", ovšem bez stanovení bližších ústavních limitů pro zákonodárce. Odst. 2 potom výslovně upřesňoval, že „totéž platí o právnických osobách v mezích jejich působnosti" Podle odst. 3 platilo, že „výkon tohoto práva nesmí nikomu býti na újmu v jeho pracovním nebo zaměstnaneckém poměru".

Vzhledem k tomu, že v době, o které hovoříme, byl jediným masovým sdělovacím prostředkem tisk[14], je logické, že kromě výše naznačené obecné

13. Jak poznamenal F. Weyr, „s hlediska systematiky je arciť vadné, že citovaný zákon, nejednající vůbec o svobodě tisku, práva shromažďovacího a spolkového …, ve svých ´ustanoveních *společných´* upravuje přípustnost omezení těchto svobod a práv" (WEYR, F. *Československé právo ústavní.* 1. vyd. Praha : Melantrich, 1937, s. 265).

14. Jistou roli sdělovacího prostředku mohly hrát filmy promítané v kinech (biografech), zvláště pokud obsahovaly informace zpravodajského charakteru. První vysílání rozhlasu se v Československu uskutečnilo až v roce 1923 (srov. KUČERA, O. Heslo *Rozhlas*,

úpravy svobody tisku a svobody projevu mínění, žádnou podrobnější regulaci médií v ústavní rovině nenajdeme.

Pokud hovoříme o ústavních garancích konkrétní svobody (zde svobody tisku, resp. projevu) v podmínkách tzv. první republiky, je nezbytné zmínit dobový spor o to, zda jsou ústavně zakotvená práva „pravými normami" či jen směrnicemi pro budoucí činnost zákonodárce. Jak poznamenal F. Weyr, „povšechně možno říci, že francouzské theorie hájí první, německé naproti tomu spíše výklad druhý, podle kterého obligátní ustanovení ústavní o občanských právech a svobodách a jich zárukách znamenají toliko pouhé akademické zásady či „monology" zákonodárcovy, jež nemají v praxi významu norem závazných pro soudy a úřady správní"[15], přičemž sám Weyr se klonil spíše k druhému výkladu[16].

Za dobu platnosti Ústavy 1920 nebyla tato Ústava přímo novelizována. Ani další zákony rozšiřující ústavní materii se sdělovacích prostředků ani svobody projevu (s uvedenou výjimkou úst. zákona č. 293/1920 Sb. z. a n.) nedotkly.

2.2. Ústava 9. května

Po mocenském zvratu v únoru 1948 byla přijata tzv. Ústava 9. května[17]. Zde již vedle garance svobody projevu nalezneme i podrobnější ustanovení o regulaci médií. V ústavním textu se tak u nás objevují pojmy rozhlas, televize, ale i např. knihy, hudebniny, neperiodické publikace či reprodukce výtvarných děl (srov. níže).

V § 18 byla zakotvena „svoboda projevu a ochrana kulturních statků". Odst. 1 uváděl, že „svoboda projevu se zaručuje", přičemž „každý může v mezích zákona projevovat své mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo

---

in HÁCHA, E. – HOBZA, A. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K.. *Slovník veřejného práva československého*, 1. vyd. Brno, 1929, sv. 3, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 811– 816). Pokud jde o dálkový přenos obrazu, uvádí v roce 1933 O. Kučera, že vedle rozhlasu „telefonického" existuje též „rozhlas obrazový", tj. „hromadný přenos zrakových obrazů pevných nebo pohyblivých", přičemž „tento obrazový rozhlas přes to, že jest v některých zemích (např. Anglii) již zaveden, jest koncem r. 1933 teprve v počátcích technického vývoje a ve stavu pokusů" (KUČERA, O. – op. cit, s. 812). Zde je již tedy zmínka o počátcích televizního vysílání.

15. WEYR, F. Československé právo ústavní, 1. vyd. Praha : Melantrich, 1937, s. 68.

16. Obdobně Z. Neubauer uvádí, že „u jiných takto absolutně formulovaných práv (např. … „Svoboda tisku je zabezpečena"), jde však spíše o programová prohlášení , o „normy ideové" …, tj. ideové směrnice pro budoucího zákonodárce, nikoliv však o právní normy přímo aplikovatelné soudy či správními úřady." (NEUBAUER, Z. *Státověda a theorie politiky.* 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1947, s. 438).

17. *Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.*

jakýmkoli jiným způsobem.Výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu" (odst. 2).

§ 19 upravoval svobodu vědeckého bádání, na což navazoval § 20 zakotvující, že „každý má právo uvádět své názory a výsledky své tvůrčí duševní činnosti v obecnou známost a je jakýmkoli způsobem rozšiřovat a předvádět" (odst. 1). Toto právo bylo možno omezit zákonem "jen se zřetelem k veřejnému zájmu a ke kulturním potřebám lidu" (odst. 2).

Konkrétních sdělovacích prostředků se týkaly § 21 a § 22. § 21 odst. 1 přebíral pokud jde o tisk obdobnou dikci jako Ústava 1920: „Svoboda tisku se zaručuje. Není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné censuře". Další ustanovení již byly značně ovlivněny dobovou ideologií, zejména politikou centrálního plánování a socialistického hospodářského zřízení. Zákon měl stanovit, „kdo má právo vydávat *noviny a časopisy* a za jakých podmínek, zejména také se zřetelem k tomu, aby *zisk nebyl účelem"* (odst. 2). Jakékoli ústavní limity, ve kterých se mohl zákonodárce pohybovat však Ústava neobsahovala. Zákon měl dále stanovit, „jak bude při zachování svobody vědy a umění a se zřetelem k ochraně hodnotných děl *plánovitě řízeno* vydávání a rozšiřování *neperiodických publikací, zejména knih, hudebnin a reprodukcí výtvarných děl*." (odst. 3).

Projevem zmíněné etatistické ideologie byl též § 22, podle kterého bylo právo k výrobě, šíření, veřejnému promítání, jakož i k dovozu a vývozu *filmu* vyhrazeno státu (odst. 1). Totéž se týkalo i rozhlasového a televizního vysílání, neboť dle odst. 2 bylo provozování *rozhlasu a televize* výhradním právem státu. Podle odst. 3 potom výkon zmíněných práv měly upravit zákony, které mohly stanovit výjimky.

Pro úplnost je třeba zmínit § 148 Ústavy 9. května, podle něhož mj. *rozhlas, televize a film* mohou být jen *národním majetkem*.

Necháme-li stranou ustanovení již značně ideologicky deformovaná, je třeba uvést, že ostatní ustanovení, které ještě odpovídaly duchu prvorepublikové ústavy (§ 21 odst. 1), neměly v daných společenských podmínkách žádnou reálnou normativní hodnotu a existoval tak značný rozdíl mezi ústavou právní a faktickou. Kapitola první Ústavy, která zakotvovala práva a povinnosti občanů, „nebyla sice formálně měněna a doplňována, ale fakticky legislativními, administrativními a politickými zásahy v převážné míře změněna v téměř bezobsažnou deklaraci."[18]

Základní práva a svobody (včetně svobody projevu) byly pomocí běžných zákonů prakticky odstraněny (srov. zákonná úprava níže). Naopak pozornost, kterou Ústava věnovala různým druhům sdělovacích prostředků, byla výrazem

18. GRONSKÝ, J. in PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl – Ústavní právo ČR.* 1. vyd. Praha : Linde, 2001, s. 68.

(pro nedemokratické režimy typické) snahy o podřízení veškerých oblastí veřejného a společenského života státu.

2.3. Ústava ČSSR

Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960 se oproti Ústavě 9. května více přiblížila reálným poměrům ve státě – její právní hodnota byla tedy značně nižší. To se týkalo i garance svobody projevu.

Ústava opět zakotvila, že rozhlas, televize a film patří do národního majetku (čl. 8 odst. 2); šlo tedy o „státní vlastnictví, které je vlastnictvím všeho lidu“ (čl. 8 odst. 1).

Úprava základních práv a svobod byla charakteristická svou vágností, neurčitostí a řadou „gumových“ a účelově vyložitelných podmínek uplatnění. Podle čl. 28 odst. 1 „*v souladu se zájmy pracujícího lidu* je všem občanům zaručena svoboda *projevu* ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda *slova a tisku*. Těchto svobod občané užívají
jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatňování své aktivní účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země. K témuž cíli se zaručuje svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací“. Svoboda projevu (slova, tisku) byla tedy ústavně zaručena pouze v „souladu se zájmy pracujícího lidu“. Tato vágní podmínka tak fakticky umožnila vládní moci libovolně disponovat s tolerovaným rozsahem svobody projevu, stejně jako i jiných práv a svobod.

Obdobný deklaratorní charakter měl i odst. 2, který stanovil, že „tyto svobody jsou zajištěny tím, že se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelství a tiskové podniky, veřejné budovy, sály, prostranství, jakož i rozhlas, televize a jiné prostředky“. Tak jako v předchozí ústavě i zde je zmínka o sdělovacích prostředcích pouze ideologickou proklamací.

Jak poznamenává J. Gronský, „značná část ústavního zakotvení občanských práv a svobod měla čistě formální, deklaratorní charakter s mizivou či dokonce nulovou právní relevancí“ a režim občanských práv byl „upravován nejen zákony, ale i druhotnými normativními akty (vlády, ústředních a dalších orgánů státní správy), či interními instrukcemi, jinými akty aplikace práva v nejrůznějších formách a v rozsáhlé míře též politickými směrnicemi“[19].

Z výše uvedeného je zřejmé, že v historických ústavních úpravách regulace médií příliš inspirace pro současnu dobu nenajdeme. Pokud jde o Ústavu 1920, je to dáno dobou jejího vzniku – tedy neexistencí v dnešní době stěžejních sdělovacích prostředků (rozhlasu a televize), u obou následujících ústav byla potom ústavní úprava více či méně ideologicky

19. GRONSKÝ, J. in PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda, II. díl – Ústavní právo ČR*. 1. vyd. Praha : Linde, 2001, s. 85 – 86.

deformována koncepcí socialistického hospodaření, centrálního plánování a samozřejmě (zejména v případě Ústavy ČSSR) despektem k individualitě člověka a základním právům a svobodám obecně; pro poměry demokratického a pluralitního státu je tedy nepoužitelná.

Pokud jde o další ústavní úpravu týkající se médií, je třeba pro úplnost zmínit ještě čl. 28 ústavního zákona o československé federaci[20], který se týkal rozdělení působností mezi federaci a republiky ve věcech tisku, přičemž pouze odkazoval na budoucí úpravu formou federálního zákona[21].

2.4. Listina základních práv a svobod

Ustanovení č. 28 Ústavy ČSSR platilo v nezměněné podobě až do přijetí ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, která zakotvila garanci svobody projevu do čl. 17.

Podle čl. 17 odst. 1 a 2 Listiny jsou svoboda projevu a právo na informace zaručeny a *každý* má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. Odst. 3 zakotvuje nepřípustnost cenzury, odst. 4 potom podmínky možného omezení svobody projevu a odst. 5 povinnost státních orgánů poskytovat informace o své činnosti.

Ačkoli Listina o médiích výslovně nehovoří, vystupuje ústavní garance svobody projevu v mediální oblasti jako *institucionální záruka*. Jak uvádí J. Filip, svoboda projevu „zaručuje existenci sdělovacích prostředků tak, jako vlastnické právo zaručuje existenci vlastnictví, právo sdružovací existenci politických stran nebo právo na vzdělání existenci škol. Jinak řečeno, že nelze je (*sdělovací prostředky – pozn. M.B.*) zakázat nebo odstranit již proto, že je předpokládá ústavně zaručené veřejné subjektivní právo.“[22]

20. *Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.*

21. Tím byl zákon č. 167/1968 Sb., o vymezení působnosti Československé socialistické republiky ve věcech tisku a jiných informačních prostředků. Ten byl v roce 1991 nahrazen zákonem č. 136/1991 Sb., o rozdělení působnosti mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Českou republikou a Slovenskou republikou ve věcech tisku a jiných informačních prostředků.

22. FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva.* 1. vyd. Brno : MU Brno, 2001, s. 129.

3. Vývoj zákonné úpravy po roce 1918

3.1. Období 1918 – 1938

Po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku samostatného Československa stanovil čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého (tzv. recepční zákon), že „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti".

Tak byl pro české země[23] recipován i rakouský tiskový zákon (***zákon č. 6/1863 ř. z., o tisku***)[24]. Jak poznamenává J. Pinz, „již v této době znamenalo platné tiskové právo výrazně konzervativní prvek v republikánsko demokratickém Československu a také se začínalo odlišovat od ostatních států Evropy, včetně sousední republiky Rakousko, právě zaostalostí právní úpravy svobody projevu tiskem."[25]

Za dobu první republiky byl tento zákon doplňován a měněn, zcela nový tiskový zákon však přijat nebyl[26]. Tento stav platil až do roku 1950, kdy byl uvedený tiskový zákon zrušen a nahrazen zákonem č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů.

Pokud jde o rozhlasové vysílání, to bylo v Československu započato v roce 1923[27]. Jak k rozhlasu v roce 1932 poznamenal K. Šulc, „když radiofonie

---

23. Právní úprava na Slovensku a Podkarpatské Rusi není předmětem této práce. Zde došlo k recepci uherského tiskového zákona čl. XIV/1914. K němu srov. blíže HRABÁNEK, J. – MILOTA, A. *Nové československé právo tiskové.* 1. vyd. Praha : Linhart, 1933, s. 53 – 73. Podrobný rozbor vývoje tiskového práva na území Slovenska lze nalézt v práci DRGONEC, J. *Tlačové právo na Slovensku.* 1. vyd. Bratislava : Archa, 1995, s. 13 – 44.

24. Zákon byl recipován ve znění v té době platných novel – zákona č. 142/1868 ř. z. a zákona č. 161/1894 ř. z.

25. PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území ČR. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 30.

26. Vláda předložila dva návrhy tiskového zákona v letech 1921 (tisk 2042) a 1932 (tisk 1727). Nenašla však pro své návrhy dostatečnou politickou podporu.

27. Dne 7. 6. 1923 byla v Praze ustavena společnost s ručením omezeným Radiojournal s kmenovým kapitálem 500.000 Kč. Státní telegrafní správa propůjčila Radiojournalu telegrafní stanici ve Kbelích, kde bylo zřízeno první vysílací studio. Rozhlasový poplatek činil 100 Kč měsíčně a koncesionářů v roce 1923 bylo pouhých 47 (srov. blíže KUČERA, O. Heslo *Rozhlas*, in HÁCHA, E. – HOBZA, A. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K.. *Slovník veřejného práva československého*, 1. vyd. Brno, 1929, sv. 3, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 812 – 813). Jak dále O. Kučera uvádí, „státní správa však záhy vystihla význam rozhlasu pro účely státně-politické a lidovýchovné a proto rozhodla se vláda … přikročiti k takové reorganizaci rozhlasu, v níž by státní vliv byl náležitě zajištěn. 6. 3. 1925 schválila vláda návrh ministerstva pošt a telegrafů, aby dosavadní kapitál Radiojournalu byl zvýšen na 1.000.000 Kč a

přestala býti záhadným problémem pro techniky, stávala se teprve problémem a to nikoli snadným pro právníky. Brzy po válce (1. světové – pozn. M.B.), když péče o zabezpečení států byla předním a časovým úkolem vnitřní a zahraniční politiky , objevilo se radio jako nový prostředek pro přenášení zpráv, před jehož působností nebylo možno uzavřít státní hranice a který touto svou jedinečnou vlastností zdál se přímo ohrožovati bezpečnost států v jejich základech.“[28]

Právním základem byl tehdy ***zákon č. 60/1923 Sb., o telegrafech***, který zakotvil, že zřizovat a provozovat telegraf je výhradním právem státu, přičemž pojem telegraf zahrnoval i „radiofonii“, tedy rozhlas. Stát mohl výkon tohoto práva propůjčit koncesí. Koncese ke zřizování rozhlasových stanic udílelo ministerstvo pošt. Dalším zákonem byl ***zákon č. 9/1924 Sb., kterým se upravuje výroba, prodej a přechovávání radiotelegrafních a radiotelefonních zařízení, jakož i dovoz jejich z ciziny***. Podle tohoto zákona udělovalo povolení k uvedeným činnostem ministerstvo obchodu v dohodě s ministerstvem pošt.

Pro úplnost lze zmínit i právní úpravu v oblasti veřejné filmové produkce, kdy došlo k recepci rakouského *ministerského nařízení č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografických*[29].

Vrátíme-li se ke stěžejnímu zákonu o tisku, resp. k naznačeným změnám a doplňkům tiskového zákona, šlo o dvě zásadní novely provedené formou zákona:

Zákon č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony, nově upravil zejména kolportáž, tiskopisy ohrožující mládež a tiskovou opravu. Zákon přímo nenahrazoval ustanovení původního tiskového zákona, nýbrž některá ustanovení výslovně zrušil (srov. § 19 zmíněné novely) a úpravu komplexně zakotvil sám.

Zákon č. 140/1934 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují zákon na ochranu republiky a zákony tiskové, již byl přímou novelou vztahující se nikoli k původnímu tiskovému zákonu, nýbrž k výše uvedenému zákonu č. 126/1933 Sb. z. a n. a dotýkal se úpravy kolportáže a přepravy tiskopisů, tiskové opravy, povinných zveřejňování projevů prezidenta a vlády či některých přestupků.

Dále je třeba zmínit dvě vládní nařízení, která upravovala problematiku povinných výtisků a která byla vydána podle zákona o mimořádné moci

---

z toho aby 51 % upsal státní podnik Čsl. pošta” (KUČERA, O. – op. cit., s. 812). V roce 1938 se společnost Radiojournal přejmenovala na Česko-slovenský rozhlas. Po okupaci vznikl z Česko-slovenského rozhlasu Český rozhlas, který se stal součástí Říšského rozhlasu jako Rundfunk Böhmen und Mähren.

28. ŠULC, K. Právní problémy rozhlasu. *Právník,* roč. 7, 1932, s. 131.

29. K problematice právní úpravy veřejného promítání filmů v kinech blíže srov. DUSIL, V. Heslo *Biografy,* in HÁCHA, E. – HOBZA, A. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K.. *Slovník veřejného práva československého*, 1. vyd. Brno, 1929, sv. 1, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 111 – 114.

nařizovací[30]. Vláda mohla podle tohoto zákona v určitých situacích (srov. § 1) vydat vládní nařízení, přičemž podle § 2 „ustanovení zákonů upravujících týž obor jako nařízení vydaná podle tohoto zákona pozbývají účinnosti, pokud jsou od těchto nařízení odlišná".

Šlo o ***vládní nařízení č. 118/1935 Sb. z. a n., o povinných výtiscích***, které zrušilo ustanovení § 18 tiskového zákona z roku 1863 týkající se povinných výtisků a bez další přímé změny tiskového zákona upravilo samostatně materii povinných výtisků. Zároveň odkazovalo na další vládní nařízení, které provede podrobný seznam příjemců povinných výtisků. Tímto nařízením bylo *vládní nařízení č. 119/1935 Sb. z. a n., jímž se vydávají podrobné předpisy o povinných výtiscích k účelům úředním a studijním*.

Dále je třeba zmínit zákony, které se přímo znění tiskového zákona nedotýkaly, ale obsahově se k tiskovému právu nějakým způsobem vztahují.

Pokud jde o otázky související s odpovědností za obsah tisku, zejména v souvislosti s ochranou cti, je třeba zmínit jednak ***zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisů ve věcech křivého obvinění utrhání a urážek na cti,*** který se týkal trestněprávních aspektů publikování v tisku a ***zákon č. 108/1933 Sb. z. a n., o ochraně cti,*** který se ovšem dotýkal problematiky ochrany cti obecně, nejen pokud byla dotčena prostřednictvím obsahu tiskopisu.

Další skupina zákonů (i vládních nařízení) vztahující se i k tisku mají společné to, že se týkají bezpečnosti republiky. První z nich je ***zákon č. 300/1920 Sb. z. a n., o mimořádných opatřeních,*** který prováděl výše uvedené ústavní zmocnění v § 113 odst. 3 Ústavy 1920 a mj. umožnil omezit nebo podrobit zvláštním podmínkám vydávání a rozšiřování tiskopisů, popř. v krajním případě vydávání zastavit.

Druhým důležitým zákonem je ***zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky,*** který vedle zakotvení mnohých obsahových limitů svobody projevu zakotvoval v § 34 institut zastavení periodického tiskopisu[31]. Novelou zákona

---

30. Šlo o zákon č. 95/1933 Sb. z. a n., o mimořádné moci nařizovací, ve znění zákona č. 206/1933 Sb. z. a n. a zákona č. 109/1934 Sb. z. a n. Podle § 5 tohoto zákona podléhalo takovéto nařízení ratihabici obou sněmoven Národního shromáždění, jinak pozbylo další platnosti.

31. „Zmínky zasluhuje", uvedl v roce 1923 A. Mirička, „že k předběžným poradám o osnově zákona byli přibráni nejen experti z řad právníků, nýbrž také zástupcové tisku. To stalo se z té příčiny, poněvadž některá ustanovení osnovy dotýkala se přímo, jiná aspoň nepřímo i tisku. Sluší se uznati, že přibraní žurnalisté přes veškerou horlivost i energii, se kterou hájili zájmy tisku, vedli sobě při diskusi s rozvahou přímo státnickou ... a že tam, kde toho žádal zájem republiky, submitovali i na taková ustanovení, ve kterýchž by mohlo býti spatřováno jakési obmezení oné volnosti, kteráž bývá obyčejně – ač někdy snad neprávem – nazývána svobodou tiskovou. … Výsledek naplňuje mě nejlepšími nadějemi, pomýšlím-li na chystanou reformu zákona tiskového,

č. 124/1933 Sb. z. a n.[32] byl do zákona na ochranu republiky vložen nový § 34a, který umožňoval, aby vláda svým nařízením mohla měnit některé podmínky týkající se možnosti zastavit vydávání tiskopisu (rozšířit okruh trestných činů, pro které bylo možno zastavit tiskopis, a prodloužit dobu, na kterou lze zastavení nařídit). Vláda této možnosti využila celkem čtyřikrát a „nařízení o zastavování periodických tiskopisů" vydala v letech 1933[33], 1934[34], 1935[35] a 1937[36].

S možností zastavit vydávání tiskopisů bezprostředně souvisel ***zákon č. 225/1933 Sb. z. a n., o opatřeních pro zaměstnance zastavených periodických tiskopisů,*** který upravoval některá práva redaktorů a některých dalších pracovníků v souvislosti s pozastavením vydávání tiskopisu (zejména ochranu pracovního poměru).

Bezpečnosti státu se týkalo též *vládní nařízení č. 72/1933 Sb. z. a n., kterým se zakazuje dopravovati do Československé republiky některé cizozemské periodické tiskopisy*[37]**.**

Z hlediska regulace médií byl důležitý též ***zákon č. 189/1936 Sb., o pracovních poměrech redaktorů,*** který stanovoval specifickou pracovně-právní úpravu, která se týkala „zaměstnanců časopiseckého nebo zpravodajského podniku nebo zařízení, kteří jako hlavní povolání vykonávají duševní činnost za tím účelem, aby myšlenky vyjádřené slovem nebo obrazem, buď jejich vlastní nebo cizí, vyšly tiskem v redakční části tiskopisu" (§ 1 odst. 1).

Lze shrnout, že za první republiky byla problematiku regulace tisku roztříštěna do několika předpisů, přičemž se za celou dobu nepodařilo přijmout nový tiskový zákon, který by danou úpravu komplexně zakotvil a nahradil původní tiskový zákon rakouský. Jak uvádí, J. Pinz, „ani celá plejáda tiskových novel podstatně nezlepšila konzervativnost a značnou komplikovanost platného materiálního i formálního tiskového práva."[38]

---

při kteréž jak slyším, bude zachován týž postup" (MIŘIČKA, A. Poznámky k zákonu na ochranu republiky – příspěvek přednesený na valné hromadě Právnické jednoty 26. 4. 1923. *Právník,* roč. 62, 1923, s. 162).

32. *Zákon 124/1933 Sb. z. a n., kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky.*
33. *Vládní nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.*
34. *Vládní nařízení č. 163/1934 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.*
35. *Vládní nařízení č. 157/1935 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.*
36. *Vládní nařízení č. 165/1937 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.*
37. To bylo vydáno na základě zmocnění § 4 odst. 2 zákona č. 114/1927 Sb. z. a n., celní zákon.
38. PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území České republiky. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1 vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 30.

3.2 Doba nesvobody a poválečný vývoj

Pro úplnost lze zmínit též předpisy vydávané na našem území v tzv. době nesvobody, tedy (dle dekretu č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku) od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945). Tyto předpisy zde uvádíme spíše pro ilustraci, neboť dle zmíněného dekretu „předpisy, vydané … v době, kdy československý lid byl zbaven své svobody (doba nesvobody) nejsou součástí československého právního řádu.“[39]

V úvodu je třeba zmínit ústavní zákona č. 330/1938 Sb. z. a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů, který dával mj. na dva roky možnost vládě nahrazovat zákony vládními nařízeními, čímž umožnil destrukci ústavního systému.

Ve věcech tisku bylo takto vydáno několik vládních nařízení: vládní nařízení č. 34/1939 Sb., kterým se doplňují tiskové zákony, vládní nařízení č. 174/1939 Sb., o úpravě dovozu zahraničních časopisů, vládní nařízení č. 169/1940 Sb., o povinných výtiscích pro knihovnu "Duetsche Bücherei" a pro úřady, vládní nařízení č. 423/1940 Sb., kterým se prodlužuje účinnost vládního nařízení ze dne 16. června 1939, č. 174 Sb., o úpravě dovozu zahraničních časopisů, vládní nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku (toto nařízení formálně právně zlikvidovalo možnost svobodného českého tisku[40], který však již s ohledem na panující poměry fakticky neexistoval) a vládní

---

39. Čl. 1 odst. 2 dekretu č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku (vyhláška ministra vnitra č. 30/1945 Sb., o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku).

40. Stačí uvést citaci § 1 zmiňovaného nařízení:

(1) K úpravě vydávání českých novin, časopisů (§ 9 odst. 2 vládního nařízení ze dne 28. května 1935, č. 118 Sb., o povinných výtiscích) a jiných periodických tiskopisů a všech jejich příloh – dále "tiskopisy" – zmocňuje se předsednictvo ministerské rady k těmto opatřením:

a) stanovit termíny pro vydávání tiskovin;

b) určovat rozsah tiskovin a jednotlivých jejich částí, čítajíc v to inserci a jiná soukromá oznámení;

c) stanoviti výši nákladu tiskovin;

d) slučovati tiskoviny;

e) zastavovati vydávání tiskovin.

(2) Povolení předsednictva ministerské rady potřebují:

a) zakládání a vydávání nových a opětné vydávání zastavených nebo zaniklých tiskovin;

b) ustanovení šéfredaktorů, vedoucích redaktorů a odpovědných redaktorů, jakož i změny v těchto osobách;

c) změny v úpravě tiskovin;

d) dobrovolné zastavení vydávání tiskoviny.

nařízení č. 308/1941 Sb., jímž se upravuje právo vydávati neperiodické tiskoviny vlastním nákladem.

V rámci poválečného vývoje do roku 1948 byly přijaty dva zákony dotýkající se regulace tisku, a to ***zákon č. 20/1947 Sb., o povinných výtiscích,*** který zrušil (generální derogační klauzulí v § 10 odst. 1) dosavadní úpravu povinných výtisků ve vládním nařízení č. 118/1935 Sb. a ***zákon č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů ,*** který doplnil a částečně pozměnil úpravu danou výše zmíněným zákonem č. 189/1936 Sb., o pracovních poměrech redaktorů. Zákon mj. zakotvil povinné členství redaktorů ve Svazu českých novinářů (resp. ve Sväzu slovenských novinárov).

Zákona o povinných výtiscích se týkalo *vládní nařízení 43/1947 Sb., jímž se vydávají podrobné předpisy o odevzdávání povinných výtisků k účelům úředním nebo studijním*, které zrušilo předchozí vládní zařízení č. 119/1935 Sb. z. a n.

Z dalších předpisů je třeba uvést *výnos č. 22/1945 Ú.l., jímž se zrušuje předběžná kulturně-politická censura a jímž se zřizuje rada pro regulaci knižního trhu při ministerstvu školství a osvěty*, *vyhlášku č. 352/1945 Ú.l.I, o přechodném omezení ve vydávání periodických tiskopis*ů a *vyhlášku č. 1295/1946 Ú.l.I, o zřízení Sboru pro věci periodického tisku při ministerstvu informací*. Další vyhlášky se týkaly problematiky inzerce (č. 69/1945 Ú.l.p., č. 38/1946 Ú.l.I, č. 336/1947 Ú.l.I, č. 551/1947 Ú.l.I).

Pokud jde o jiné sdělovací prostředky než tisk, je třeba v rámci poválečného vývoje zmínit též ***dekret presidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu***, který v § 1 stanovil, že „k provozu filmových ateliérů, k výrobě osvětlených filmů kinematografických (v dalším jen filmů), k laboratornímu zpracování filmů, k půjčování filmů, jakož i k jejich veřejnému promítání, je oprávněn výhradně stát“ (odst. 1). Totéž se týkalo též dovozu a vývozu filmů pro celé území Československé republiky (odst. 2). Zmíněná ustanovení zakotvující monopol státu v oblasti filmu byla z dekretu odstraněna až novelou provedenou zákonem č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů.

3.3. Vývoj po roce 1948

Po událostech z února 1948 vedl vývoj práva sdělovacích prostředků k radikálnímu omezování svobody projevu, k zestátnění sdělovacích prostředků a k zásadnímu zpřísnění jejich regulace.

Pro vývoj práva sdělovacích prostředků v období po roce 1948 je typický značný počet prováděcích předpisů (jejich výčet je uveden níže v poznámkách). Rozsah prováděcích předpisů ve věcech regulace médií odpovídá reálným ústavním poměrům dané doby, kdy většina právní úpravy byla obsažena

ve snadno měnitelných přepisech exekutivy, tedy mimo dosah zákonodárce. Vedle vyhlášek a nařízení však nelze opomenout ani řadu interních aktů a také politické direktivy funkcionářů KSČ, které spoludotvářely tehdejší právní prostředí.

Prvním krokem bylo znárodnění tiskařských a grafických podniků ***zákonem č. 123/1948 Sb., o znárodnění polygrafických podniků***, a to navíc retroaktivním způsobem, neboť zákon nabýval účinnosti 1. ledna 1948 (§ 18), ačkoli k jeho schválení došlo až 5. 5. 1948.

Následoval ***zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu***, který v § 1 odst. 1 stanovil, že „na československý stát přecházejí veškerá práva a závazky ‚Českého rozhlasu, společnosti s ručením omezeným se sídlem v Praze' a ‚Slovenského rozhlasu, spoločnosti s ručením obmedzeným so sídlom v Bratislave'". Zákon zřídil státní podnik Československý rozhlas se sídlem v Praze, přičemž tento podnik měl vedle *rozhlasového vysílání* zajišťovat i *vysílání televizní*. Podle § 3 odst. 3 bylo „úkolem podniku … připravovati a vysílati pořady rozhlasem a televisí a zřizovati, udržovati a provozovati potřebná zařízení", přičemž podle odst. 4 vrchní vedení podniku příslušelo ministru informací. Vyžadovaly-li zájmy obrany státu zvláštní opatření, rozhodoval dle zákona ministr informací v dohodě s ministrem národní obrany.

V souvislosti se zmínkou o televizi v tomto zákoně je vhodné připomenout, že první zkušební vysílání československé televize se uskutečnilo až 1. května 1953, pravidelné vysílání potom započalo 25. února 1954.

Pro oblast tiskového práva byly vydány dva stěžejní zákony[41]. Dosavadní právní úpravou byl stále původní rakouský tiskový zákon č. 6/1863 ř. z., o tisku, který zahrnoval jak právní úpravu periodických tiskovin, tak i vydávání knih či jiných neperiodických publikací. Dosavadní regulace tiskovin tak byla nově rozdělena do dvou zákonů.

Prvním byl ***zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací***[42], který zakotvil vydávání plánu

41. Ještě před jejich vydáním byly vydány tyto podzákonné předpisy:
- vyhláška č. 1465/1948 Ú.l.I, o zřízení Hospodářského ústředí vydavatelstev časopisů při ministerstvu informací,
- vyhláška č. 1145/1948 Ú.l.I, jíž se vydávají podrobné směrnice o inserci v časopisech,
- vyhláška č. 1144/1948 Ú.l.I, jíž se vydávají podrobné směrnice o podávání žádostí o povolení k tisku časopisů,
- vyhláška č. 696/1948 Ú.l.I, o hospodaření papírem při vydávání časopisů.

42. Po přijetí zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací až do přijetí tiskového zákona z roku 1950 byly věcech tisku vydány:

neperiodických publikací ministerstvem informací a osvěty a povinnost vydavatelů se tímto plánem řídit. Zcela zlomovým bylo potom zakotvení *povolovacího režimu* pro vydávání publikací, přičemž povolení mohlo dle vlastní libovůle udělovat ministerstvo informací a osvěty, a to pouze taxativně vymezeným subjektům (§ 3).

Obdobná úprava byla zakotvena i ve druhém zcela zásadním ***zákoně č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů***. Zákon stanovil, že „posláním tisku je napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu“ (§ 1 odst. 1). Pro veškerý periodický tisk byla zavedena legislativní zkratka „časopisy“. Stejně jako v případě neperiodických publikací i zde byl zaveden systém, kdy bylo možno *tisk vydávat jen na základě povolení*, které mohlo zmíněné ministerstvo udělovat v zákoně *taxativně vymezeným subjektům*. S tím též souviselo, že podle zákona vydávání časopisu *nemohlo být soukromým podnikáním*. Tato úprava navazovala na výše uvedený požadavek Ústavy 9. května, podle které zákon měl stanovit, „kdo má právo vydávat noviny a časopisy a za jakých podmínek, zejména také se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem“.

Zákon dále v § 8 zakotvil vázanost výkonu profese novináře na *povinné členství* ve Svazu československých novinářů, když stanovil, že „zajišťovat řádné plnění povinností novinářů podle § 1 se ukládá Svazu československých novinářů, který sdružuje všechny novináře z povolání. Jako novinář z povolání může být činný pouze ten, kdo byl přijat za člena Svazu československých

---

- vyhláška č. 517/1949 Ú.l.I, o podávání žádostí na udělení oprávnění k vydávání neperiodických publikací a o povolení ke zřízení vydavatelských podniků,
- vyhláška č. 518/1949 Ú.l.I, o hlášení věcí určených k provozu vydavatelských podniků (nakladatelství) a o zákazu disposice s nimi,
- vyhláška č. 942/1949 Ú.l.I, kterou se ukládají povinnosti bývalým vydavatelům neperiodických publikací podle jiných než živnostensko-právních předpisů,
- vyhláška č. 1047/1949 Ú.l.I, o dodávání neperiodických publikací určených k rozšiřování,
- vyhláška č. 1116/1949 Ú.l.I, o rozšiřování antikvárních neperiodických publikací,
- vyhláška č. 1231/1949 Ú.l.I, o opatřeních v oboru rozšiřování neperiodických publikací majiteli vydavatelských oprávnění,
- vyhláška č. 21/1950 Ú.l.I, o rozšiřování neperiodických publikací vydaných přede dnem 5. května 1945,
- vyhláška č. 62/1950 Ú.l.I, o povinných výtiscích a jejich odevzdávání k účelům úředním nebo studijním.

novinářů“[43]. Povinné členství ve Svazu československých novinářů bylo zrušeno novelou uvedeného zákona v roce 1958[44].

Těmito dvěma zákony[45] byl právně zakotven systém radikálního okleštění svobody projevu a tisku a centrálního řízení a kontroly sdělovacích prostředků, který však reálně existoval již po únoru 1948.

Ačkoli se v zákonech sice nehovořilo o cenzuře (která byla navíc ústavně „v zásadě“ vyloučena), byl v roce 1953 vytvořen usnesením vlády č. 17/1953 cenzurní neveřejný Úřad tiskového dohledu, který od roku 1954 přešel do působnosti ministerstva vnitra[46].

---

43. Podrobnosti organizace svazu upravoval statut Svazu československých novinářů (nařízení ministra informací a osvěty č. 21/1951 Sb., kterým se vydává organisační statut Svazu československých novinářů).

44. *Zákon č. 44/1958 Sb., kterým se mění zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů.*

45. V době od přijetí *zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů,* až do přijetí tiskového zákona z roku 1966, byly přijaty tyto podzákonné předpisy vztahující se k tisku (v chronologickém přehledu předpisů nejsou pro přehlednost uváděny novely těchto přepisů):

- vyhláška č. 39/1951 Ú.l.I, kterou se vydávají tiskové předpisy,
- nařízení č. 21/1951 Sb., kterým se vydává organisační statut Svazu československých novinářů,
- vyhláška č. 80/1955 Ú.l., o opatřeních týkajících se nevyužitých rozmnožovacích strojů a přístrojů,
- vyhláška č. 200/1955 Ú.l., o zrušení slev při prodeji neperiodických publikací,
- vyhláška č. 163/1958 Ú.l., o hlášení tiskařských a rozmnožovacích strojů a zařízení,
- vyhláška č. 192/1958 Ú.l., o zřizování a působnosti tiskáren a rozmnožoven a opatřeních, týkajících se tiskových a rozmnožovacích strojů a zařízení,
- směrnice č. 27/1959 Ú.l., o nákupu, prodeji, přidělování, převodech, evidenci tiskových strojů a o likvidaci vyřazených tiskových strojů,
- vyhláška č. 223/1959 Ú.l., o jednotném tarifu za rozšiřování denníků a časopisů,
- vyhláška č. 73/1962 Sb., o inzerci v tisku,
- vyhláška č. 45/1963 Sb., o povinných a pracovních výtiscích,
- vyhláška č. 140/1964 Sb., o povinných a pracovních výtiscích,
- vyhláška č. 147/1964 Sb., kterou se vydávají základní podmínky dodávky neperiodických publikací, periodických publikací, hospodářských tiskovin a speciálních polygrafických výrobků,
- vyhláška č. 110/1965 Sb., o evidenci zahraniční literatury.

46. Srov. MALÝ, K. in SOKOL, T. *Tisk a právo.* 1. vyd. Brno : Orac, 2001, s. 6; PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území České republiky. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1 vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 31. K problematice cenzury a k přiblížení faktických poměrů v oblasti omezování svobody

Pokud jde o rozhlas a televizi, je třeba vedle celé řady vyhlášek[47] zmínit zejména ***nařízení vlády č. 62/1957 Sb., o nové organisaci rozhlasu a televise***[48], neboť jím de iure vzniká již de facto fungující Československá televize. § 1 zřídil „vzhledem ke stále vzrůstajícímu významu rozhlasu a televise jako informačního prostředku a jako nástroje k mobilisaci pracujících k řešení úkolů socialistické výstavby“ *Československý výbor pro rozhlas a televisi* jako ústřední orgán státní správy v oboru rozhlasu a televize, a Slovenský výbor pro rozhlas a televisi, jako orgán státní správy v oboru rozhlasu a televize pro Slovensko.

Nařízení dále v § 4 stanovilo, že „z dosavadní organisace Československý rozhlas se zřizují organisace Československý rozhlas a Československá televise“. Tyto byly potom právnickými osobami podřízenými Československému výboru pro rozhlas a televisi. Byl na ně převeden majetek i závazky dosavadního Československého rozhlasu (§ 10).

Nařízením vlády č. 63/1959 Sb., o změnách v organizaci rozhlasu a televize, se Československý výbor pro rozhlas a televizi a Slovenský výbor pro rozhlas a televizi zrušily. *Československý rozhlas a Československá televize* byly nadále konstruovány jako „*samostatné ústřední organizace“*, přičemž

---

médií v období 50. a 60. let 20. století srov. podrobně BÁRTA, M. Cenzura československého filmu a televize v letech 1953 – 1968, in TÁBORSKÝ, J. (ed.) *Securitas imperii. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“. 1. vyd. Praha :* ÚDV, 2003, s. 5 – 57.

47. Ve věcech *rozhlasu a televize* byly vydány (v chronologickém přehledu předpisů nejsou pro přehlednost uváděny novely těchto přepisů):

- vyhláška č. 357/1951 Ú.l.I, kterou se vydává rozhlasový řád,
- vyhláška č. 358/1951 Ú.l.I, kterou se vydává rozhlasový poplatkový řád,
- vyhláška č. 146/1954 Ú.l., kterou se vydává řád rozhlasu po drátě,
- vyhláška č. 23/1966 Sb., o vymezení pojmu vysílacích rádiových stanic a o jejich přechovávání,
- vyhláška č. 31/1967 Sb., o určení podniku Československý Filmexport a Československá televize k některým činnostem při vývozu a dovozu filmů a televizních záznamů,
- vyhláška č. 13/1974 Sb., kterou se vydává rozhlasový a televizní řád,
- vyhláška č. 73/1974 Sb., o společných rozvodech rozhlasových a televizních signálů po kabelech,
- vyhláška č. 50/1985 Sb., kterou se vydává Řád rozhlasu po drátě,
- vyhláška č. 51/1985 Sb., kterou se vydává Rozhlasový a televizní řád.

48. Nařízení bylo vydáno na základě ústavního zákona č. 47/1950 Sb., o úpravách v organisaci veřejné správy, podle jehož § 1 mohla vláda nařízením („aby veřejná správa byla pružně a účelně přizpůsobována běžným úkolům“) *upravovat působnost* ministerstev, pověřenectev i jiných orgánů veřejné správy, *zřizovat* nová ministerstva, pověřenectva i jiné orgány veřejné správy a *rušit* ministerstva, pověřenectva i jiné orgány veřejné správy.

jejich úkoly a organizaci měly stanovit statuty, které schvalovala vláda. Předchozí vládní nařízení č. 62/1957 Sb. bylo zrušeno.

Završením právního zakotvování vysílacích médií byly ***zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlase***, a ***zákon č. 18/1964 Sb., o Československé televizi***. Československá televize (ČsT) i Československý rozhlas (ČsR) byly v zákonech definovány jako samostatné ústřední organizace s celostátní působností. ČsT i ČsR mohly svým jménem nabývat práv a zavazovat se. V jejich čele stáli ústřední ředitel ČsT a ústřední ředitel ČsR, které jmenovala a odvolávala vláda a kteří vládě odpovídali.

Obdobně jako v tištěných médiích neexistovala ani v rámci médií vysílacích svoboda projevu, čemuž odpovídá i § 1 zákona o ČsT, který stanovoval, že „Československá televize svou činností založenou na politice Komunistické strany Československa provádí masově politickou a výchovnou práci, podporuje tvůrčí iniciativu lidu a přispívá k dovršení kulturní revoluce." Obdobné ustanovení zakotvil i § 1 zákona o ČsR.

Dále je třeba zmínit ***zákon č. 123/1965 Sb., o Československé tiskové kanceláři***, která byla vymezena jako „zpravodajský orgán Československé socialistické republiky". Měla zajišťovat všestranné informace o událostech doma i v zahraničí a její postavení bylo obdobné postavení televize a rozhlasu. ČsTK byla samostatnou ústřední organizací s celostátní působností, mohla svým jménem nabývat práv a zavazovat se. V čele stál ústřední ředitel, kterého jmenovala a odvolávala vláda a který vládě odpovídal.

Všechny tři výše uvedené zákony platily (s novelizacemi) až do konce roku 1992, kdy byly společně zrušeny zákonem č. 597/1992 Sb., o zrušení Československého rozhlasu, Československé televize a Československé tiskové kanceláře.

Důležitým přelomem v oblasti tiskového práva byl ***zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích***[49], který nahradil dosavadní tiskový zákon z roku 1950. Zákon zavedl pojmy „periodický tisk" a „hromadné informační prostředky". *Režim povolovací nahradil režimem registrace*, který sice snížil možnou libovůli státních orgánů, neboť vymezil, kdy registraci nelze provést („není-li vydávání periodického tisku plánovitě zabezpečeno po stránce materiálně technické, finanční

49. Po přijetí *zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích,* až do roku 1989 byly oblasti tisku přijaty (v chronologickém přehledu předpisů nejsou pro přehlednost uváděny novely těchto přepisů):

- nařízení 119/1966 Sb., kterým se vydává statut Ústřední publikační správy,
- nařízení 69/1968 Sb., kterým se zrušuje statut Ústřední publikační správy,
- vyhláška č. 67/1971 Sb., o zřizování tiskáren a rozmnožoven a o povinné evidenci tiskových strojů,
- vyhláška č. 28/1980 Sb., kterou se vydávají základní podmínky dodávky polygrafických výrobků.

a hospodářské nebo nevyplývají-li z přihlášky ostatní záruky, že *periodický tisk bude plnit své společenské poslán*“), ale zejména poslední podmínka zajišťovala státní moci možnost nezaregistrovat jakýkoli politicky nepohodlný tisk.

Tímto zákonem byl rovněž novelizován trestní zákon[50], do kterého byl vložen nový § 170a zakotvující trestný čin tiskové nedbalosti.

§ 17 tiskového zákona zřizoval tzv. Ústřední publikační správu, která měla napomáhat „při ochraně zájmů socialistické společnosti“. Podle § 17 odst. 2 „Ústřední publikační správa zajišťuje, aby v hromadných informačních prostředcích nebyly uveřejněny informace, které obsahují skutečnosti tvořící předmět státního, hospodářského nebo služebního tajemství. Obsahuje-li informace takovou skutečnost, pozastaví Ústřední publikační správa její uveřejnění, popřípadě rozšiřování“. Ústřední publikační správa fakticky fungovala jako cenzurní úřad.

Výraznou změnu přinesla ***novela tiskového zákona č. 84/1968 Sb.***[51], kterou byl mj. změněn právě § 17, který nově neobsahoval ustanovení o Ústřední publikační správě, ale naopak ustanovil, že „cenzura je nepřípustná“, přičemž cenzurou rozuměl „jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky“. Tímto však podle zákona nebyla dotčena pravomoc prokurátora a soudu.

Tiskový zákon z roku 1966 platil až do roku 2000, kdy byl nahrazen dnes platným tiskovým zákonem (č. 46/2000 Sb.).

Vzhledem k srpnovým událostem roku 1968 neměla výše uvedená právní úprava dlouhého trvání a v září byl přijat ***zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků,*** který v § 3 odst. 1 *pozastavil účinnost* výše uvedeného *§ 17* tiskového zákona. Tímto tedy bylo opět umožněno obnovit cenzuru. Zákon zároveň zřídil jako orgán státní správy Úřad pro tisk a informace, na který přešla dosavadní působnost ministerstva kultury a informací podle zákona č. 81/1966 Sb. Úkolem úřadu bylo zejména „jednotně usměrňovat a kontrolovat činnost periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků“. Zákon dále novelizací § 8 tiskového zákona zavedl nové sankce a rozšířil možnosti zániku registrace, zároveň však pro určitá rozhodnutí zavedl soudní kontrolu.

Zákonným opatřením předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně

50. *Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 56/1965 Sb.*
51. *Zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.*

veřejného pořádku, byla v § 6 možnost soudní kontroly z tiskového zákona (zrušením jeho § 8 odst. 3) vypuštěna.

V roce 1980 byl ***zákonem Federálního shromáždění č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace***, zřízen *Federální úřad pro tisk a informace*, který byl federálním ústředním orgánem státní správy pro oblast tisku a jiných informačních prostředků. Předsedu úřadu jmenovala a odvolávala vláda Československé socialistické republiky. Úřad mj. prováděl registraci periodického tisku „celospolečenského významu", zajišťoval „ochranu důležitých státních zájmů v tisku a jiných informačních prostředcích celospolečenského významu" či rozhodoval o dovozu a rozšiřování zahraničního periodického tisku. Fakticky šlo o cenzurní úřad.

3.4. Vývoj po roce 1989

Z ústavního hlediska bylo významným předělem přijetí Listiny základních práv a svobod v roce 1991. V rovině zákonné však muselo dojít k některým zásadním změnám ještě před touto dobou.

Zákonem Federálního shromáždění č. 86/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, byl přizpůsoben obsah tiskového zákona novým demokratickým poměrům a zároveň jím byl zrušen zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků, který pozastavoval účinnost § 17 tiskového zákona zakotvující zákaz cenzury. Zrušením zákona č. 127/1968 Sb. tak byl zákaz cenzury uvedený v § 17 opět obnoven.

Dalším důležitým mezníkem bylo zrušení cenzurního Federálního úřadu pro tisk a informace přijetím ***zákona Federálního shromáždění č. 166/1990 Sb., kterým se zrušuje zákon č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.***

Novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb.[52] byl mj. zrušen § 170a – z trestního zákona byl tedy vypuštěn trestný čin tiskové nedbalosti zakotvený v roce 1966.

Dále byla nově upravena problematika neperiodických publikací v ***zákoně České národní rady č. 106/1991 Sb., o neperiodických publikacích***, kterým byl zrušen předchozí zákon z roku 1949 a řada prováděcích předpisů.

V souvislosti s výše uvedeným ústavním vývojem a federalizací státu již byl zmíněn ***zákon Federálního shromáždění č. 136/1991 Sb., o rozdělení působnosti mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Českou republikou a Slovenskou republikou ve věcech tisku a jiných informačních prostředků***, který nahrazoval předchozí obdobný zákon z roku 1968.

---

52. *Zákon č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon.*

V roce 1992 byla připravena komplexní úprava některých aspektů činnosti hromadných sdělovacích prostředků, která měla nahradit dosavadní tiskový zákon. Šlo o vládní návrh zákona o hromadných sdělovacích prostředích[53], přičemž za hromadný sdělovací prostředek byl v návrhu zákona považován tisk (s výjimkou tisku neperiodického), rozhlasové a televizní vysílání, nebo audiovizuální program, prostřednictvím kterého jsou získávána a zpracovávána nebo zprostředkovávána nebo vytvářena, a šířena sdělení, pokud nebylo v zákoně stanoveno jinak. Ačkoli se tento návrh nikdy zákonem nestal, bylo by vhodné se k řadě námětů vrátit (srov. dále kapitolu o tisku).

S očekávaným zánikem společného státu souvisí přijetí ***zákona Federálního shromáždění č. 597/1992 Sb., o zrušení Československého rozhlasu, Československé televize a Československé tiskové kanceláře.*** Na základě tohoto zákona zanikly uplynutím 31.12. 1992 uvedené tři instituce. Tento zákon zároveň zrušil zákon o ČsT a zákon o ČsR z roku 1964 a zákon o ČsTK z roku 1965. Mezitím Česká národní rada přijala dodnes platné ***zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlasu*** a ***zákon 517/1992, o České tiskové kanceláři.***

Další dva zákony se týkaly obecně provozování vysílání, měly však spíše provizorní charakter, o čemž svědčí jejich stručnost. Šlo o ***zákon Federálního shromáždění č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání*** a ***zákon České národní rady č. 103/1992 Sb., o Radě České republiky pro rozhlasové a televizní vysílání***. Zákony platily (ovšem s řadou změn) až do roku 2001 (srov. dále).

Dále je třeba zmínit ***zákon České národní rady č. 36/1993 Sb., o některých opatřeních v oblasti rozhlasového a televizního vysílání***, který v souvislosti se zánikem federálních médií řešil přechod některých majetkových a autorských práv na Českou televizi a Český rozhlas.

Po zániku ČSFR a vzniku dvou samostatných států ČR a SR, přijal Parlament ČR ještě tyto zásadní mediální zákony:

Problematiku filmové tvorby upravil stále platný ***zákon č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů***, který mj. zrušil monopol státu na provoz filmových ateliérů, výrobu filmů či jejich veřejné promítání, neboť ten de iure stále existoval na základě již výše zmiňovaného dekretu č. 50/1945 Sb.

Nová dosud platná úprava neperiodických publikací byla zakotvena do ***zákona č. 37/1995 Sb. o neperiodických publikacích,*** který nahradil dosavadní zákon z roku 1991.

Důležitým přelomem v oblasti tiskového práva bylo přijetí ***zákona č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku***

53. Federální shromáždění ČSFR, 1992, VII. volební období, tisk č. 63.

a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), který nahradil dosavadní nevyhovující (byť novým poměrům částečně přizpůsobený) tiskový zákon z roku 1966.

Dalším zásadním krokem bylo přijetí ***zákona č. 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů***, který nahradil jak dosavadní federální zákon o vysílání z roku 1991, tak (vzhledem k tomu, že sám upravil postavení Rady pro rozhlasové a televizní vysílání) i zákon ČNR o radě pro vysílání z roku 1992.

4. Závěr

Z výše naznačeného historického přehledu je zřejmé, že podmínky, za kterých stát umožnění existenci sdělovacích prostředků, vždy vypovídají o povaze momentálně panujícího politického režimu. Proto jsou si právní úpravy existující na našem území jak za tzv. Bachova absolutismu, tak za nacistické okupace či v určitých fázích éry reálného socialismu v mnohém podobné. Zejména povolovací systém pro periodický tisk a cenzura existující v daných obdobích jsou typickou snahou státní moci zcela si podřídit a ovládnut tištěná média a zajistit si neomezenou kontrolu nad tím, kdo, jakou formou a jaký obsah publikuje.

V současné době právní řád ČR zakotvuje takové podmínky pro existenci sdělovacích prostředků, které zajišťují v kontextu celého historického vývoje zatím nejvyšší míru svobody projevu z hlediska možných způsobů její realizace. Současný tiskový zákon zakotvil namísto registračního režimu systém pouhé *evidence*, kdy vznik práva vydávat periodický tisk již není vázán na potřebnou registraci orgánem státu.

Oba zákony o provozování rozhlasového a televizního vysílání umožnily vedle existence někdejších státních sdělovacích prostředků (dnes tzv. veřejnoprávních) vznik též soukromých televizních a rozhlasových stanic. Oprávnění provozovat vysílání je však s ohledem na technická omezení vázáno na udělení *licence (povolení)*[54].

V současné době tedy právní rámec existence sdělovacích prostředků v ČR tvoří v rovině ústavní čl. 17 Listiny základních práv a svobod garantující obecně svobodu projevu.

V rovině zákonné potom vytváří základní právní rámec regulace sdělovacích prostředků v současné době tyto předpisy:

54. Zákon zná též systém pouhé registrace, jde-li o provozování tzv. převzatého vysílání, tj. přebírání a další nezměněné šíření programů (jde zejm. o vysílání pomocí kabelových systémů či družic).

- zákon č. 483/1991 Sb., o České televizi, v platném znění[55],
- zákon č. 484/1991 Sb., o Českém rozhlase, v platném znění[56],
- zákon č. 517/1992 Sb., o České tiskové kanceláři[57],
- zákon č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů, v platném znění[58],
- zákon č. 252/1994 Sb., o rozhlasových a televizních poplatcích, v platném znění[59],
- zákon č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích, v platném znění[60],
- zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), v platném znění[61],
- zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně některých zákonů, v platném znění[62].

Summary

This article deals with the historical developement of the mass media law regulation on the area of the Czech Republic. It describes origins of press law before 1918, developement of the constitutional regulation of all aspects of the

55. Zákon je účinný od 1. 1. 1992, byl zatím pětkrát novelizován (zákony č. 36/1993 Sb., 253/1994 Sb., 301/1995 Sb., 39/2001 Sb., 231/2001 Sb.).
56. Zákon je účinný od 1. 1. 1992 , byl zatím pětkrát novelizován (zákony č. 36/1993 Sb., 253/1994 Sb., 301/1995 Sb., 135/1997 Sb., 192/2002 Sb.).
57. Zákon je účinný od 15. 11. 1992, zatím nebyl novelizován.
58. Zákon je účinný od 11. 11. 1993 (ode dne vyhlášení), byl zatím třikrát novelizován (zákony č. 40/1995 Sb., č. 121/2000 Sb., 132/2000 Sb.).
59. Zákon je účinný od 1. 4. 1995, byl zatím třikrát novelizován (zákony č. 135/1997 Sb., č. 231/2001 Sb., č. 192/2002 Sb.).
60. Zákon je účinný od 1. 1. 1996, byl zatím jedenkrát novelizován (zákonem č. 320/2002 Sb.).
61. Zákon je účinný od 14. 3. 2000 (ode dne vyhlášení), byl zatím dvakrát novelizován (zákony č. 302/2002 Sb. a 320/2002 Sb.).
62. Zákon je účinný od 4. 7. 2001 (ode dne vyhlášení), byl zatím jedenkrát novelizován (zákonem č. 309/2002 Sb.).

freedom of speech and developement of law regulation of the press and the radio and television broadcasting.

LITERATURA

BÁRTA, M. Cenzura československého filmu a televize v letech 1953 – 1968, in Táborský, J. (ed.*): Securitas imperii. Sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“*. ÚDV, 1. vyd. Praha, 2003, s. 5 – 57.

DRGONEC, J. *Tlačové právo na Slovensku*. 1. vyd. Bratislava : Archa, 1995.

DUSIL, V. Heslo *Biografy*, in HÁCHA, E. – HOBZA, A. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K.. *Slovník veřejného práva československého*, 1. vyd. Brno, 1929, sv. 1, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 111 – 114.

FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva.* 1. vyd. Brno : MU Brno, 2001.

HRABÁNEK, J. – MILOTA, A. *Nové československé právo tiskové.* 1. vyd. Praha : Linhart, 1933.

KUČERA, O. Heslo *Rozhlas,* in: HÁCHA, E. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K. *Slovník veřejného práva československého,* 1. vyd. Brno, 1934, sv. 3, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 811– 816.

MIKULE, V. Vývoj a soudobé problémy českého tiskového práv. *Aktuální problémy českého tiskového práva – sborník z kolokvia na PF UK Praha*. 1. vyd. Praha : Unie vydavatelů, 1999, s. 5 – 9.

MIŘIČKA, A. Heslo *Tiskové právo*, in HÁCHA, E. – HOETZEL, J. – WEYR, F. – LAŠTOVKA, K. *Slovník veřejného práva československého,* 1. vyd. Brno, 1934, sv. 4, (reprint Eurolex Bohemia 2000), s. 901– 918.

MIŘIČKA, A. Poznámky k zákonu na ochranu republiky – příspěvek přednesený na valné hromadě Právnické jednoty 26.4. 1923, *Právník*, roč. 62, 1923, s. 161 – 169.

NEUBAUER, Z. *Státověda a theorie politiky.* 1. vyd. Praha : Jan Laichter, 1947.

PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl – Ústavní právo ČR.* 1. vyd. Praha : Linde, 2001.

PINZ, J. Stručná geneze tiskového práva na území České republiky. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1 vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 29 – 34.

SCHELLE, K. – SCHELLEOVÁ, I. Soudy a tiskové právo. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 123 – 125.

SCHELLE, K. K počátkům tiskového práva v Českých zemích. *Sborník příspěvků z konference Svoboda projevu a tisku*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1995, s. 25 – 28.

SOKOL, T. *Tisk a právo.* 1. vyd. Brno : Orac, 2001.

ŠULC, K. Právní problémy rozhlasu. *Právník,* roč. 71, 1932, s. 131.

VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 1 vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995.

WEYR, F. *Československé právo ústavní.* 1. vyd. Praha : Melantrich, 1937 .

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

KOMPARACE PRÁVNÍ ÚPRAVY REKLAMY V MÉDIÍCH V ČESKÉM A RUSKÉM PRÁVU

Mgr. Elena Bokij – Mgr. Michal Černý, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Úvod

Tento příspěvek se zabývá rozborem právní úpravy reklamy v zákonodárství Ruské federace a porovnáním s právní úpravou reklamy v České republice. Reklama jako dynamický proces podporující podnikatelskou činnost musí být nutně regulována, ovšem metody regulace a její cíle se mohou lišit. Vzhledem k tomu, že podnikatelská činnost často překračuje národní hranice a podnikatelé usazení v jednotlivých zemích se snaží vyvážet svoje zboží nebo služby i do zahraničí, je nutné zkoumat i cizí právní úpravu reklamy, protože praktiky dovolené v jednom státě mohou být v jiném státě zakázané a naopak. Tento příspěvek srovnává vybrané instituty českého a ruského práva regulujícího reklamu. Ruská federace je významný hospodářský partner ČR a zůstane jím i po vstupu ČR do EU. Proto bude nutno se těmito otázkami v budoucnu zabývat nejen na teoretické úrovni, ale patrně také při praktickém řešení problémů vznikajících při podnikání.

1. Základní právní úprava reklamy v legislativách Ruské federace a České republiky

Problematika reklamy je v Ruské federaci upravena ve federálním zákoně o reklamě č. 108 ze dne 18. 7. 1995 (dále také jen „FZR“ nebo „federální zákon“).[1] Tento zákon má šest hlav, jejichž názvy jsou: Cíl a působnost federálního zákona, obecné a zvláštní požadavky na reklamu, práva a povinnosti zadavatelů, výrobců a šiřitelů reklamy, vládní kontrola a samoregulace v oblasti

1. Text předpisu je možno získat na adrese: http://www.russianlaw.net/law/laws/t8.htm

reklamy, kontrreklama a odpovědnost za nepřípustnou reklamu**,** závěrečná ustanovení.

Pojem reklamy je vymezen v článku 2 federálního zákona. Za reklamu se považuje *„**informace o fyzických nebo právnických osobách, o zboží, idejích a činnostech (reklamní informace) šířená v jakékoliv formě, pomocí jakýchkoliv prostředků, která je určena pro neurčitý okruh osob a vyzývá ke získání nebo udržení zájmu o fyzické nebo právnické osoby, zboží, ideje nebo činnosti (služby), a zároveň napomáhá realizaci prodeje zboží, vykonávání činností (poskytování služeb), vyvolání zájmu o ideje (myšlenky, postoje).“***[2]

Na rozdíl od ruské legislativy, kde je pojem reklamy upraven pouze v jednom zákoně, české právo obsahuje dvě legální definice, a to v zákoně č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, a dále v zákoně č. 231/2001 Sb., o rozhlasovém a televizním vysílání. V Obchodním zákoníku dosud tento pojem není upraven.[3]

Podle zákona č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, § 1 odst. 1 se „***reklamou se rozumí oznámení, předvedení či jiná prezentace šířené zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti, zejména podporu spotřeby nebo prodeje zboží, výstavby, pronájmu nebo prodeje nemovitostí, prodeje nebo využití práv nebo závazků, podporu poskytování služeb, propagaci ochranné známky, pokud není dále stanoveno jinak.***“ Podle zákona č. 231/2001 Sb., o rozhlasovém a televizním vysílání (dále také jen „ZRTV“), § 2 odst. 1, písm. L) se pak za reklamu považuje „***jakékoliv veřejné oznámení, vysílané za úplatu nebo jinou protihodnotu nebo vysílané za účelem vlastní propagace provozovatele vysílání, určené k podpoře prodeje, nákupu nebo pronájmu výrobků nebo služeb nebo k dosažení jiného účinku sledovaného zadavatelem reklamy nebo provozovatelem vysílání.***“

Jelikož pojem reklamy je dle ruské legislativy vymezen pouze v tomto jednom federálním zákoně, zahrnuje regulace reklamy až na výjimky[4] propagaci podnikatelských aktivit a částečně i reklamu na obecně prospěšné cíle (viz dále např. tzv. sociální reklama).

Můžeme konstatovat, že nynější definice reklamy podle zákona o regulaci reklamy (dále také jen „ZRR“) odpovídá reklamě jako procesu podpory podnikatelské činnosti a tímto je omezena působnost zákona o regulaci reklamy mimo okruh některých činností (např. propagaci neziskového sektoru,

---

2. *Federální zákon o reklamě č. 108 ze dne 18. 7. 1995* (Федеральный закон о рекламе №108-ФЗ), v platném znění a účinném, hlava I, čl. 2.

3. Legislativní radě Vlády ČR byl předložen návrh novely Obchodního zákoníku, který mimo jiné zahrnuje i definici pojmu reklama, a to v zásadě v souladu se zákonem č. 40/1995 Sb.

4. Mimo rámec regulace uvedeným zákonem zůstává v RF politická reklama

politických stran apod.).[5] Ostatní zákony upravující reklamu v médiích (zákon o rozhlasovém a televizním vysílání ani tiskový zákon) takové omezení nemají, neboť podle zákona o rozhlasovém a televizním vysílání může být cílem reklamy i „dosažení jiného účelu sledovaného zadavatelem reklamy".[6] Tiskový zákon se naproti tomu nezabývá definicí reklamy a odkazuje jak na ZRR, tak i na ZRTV.

Jak zákon regulující reklamu na území RF, tak i ZRR mají teritoriální působnost omezenou na území těchto států. Kromě reklam státních příslušníků budou tato pravidla aplikována také na reklamu zahraničních osob, která bude šířena na území těchto států, ačkoliv samotné jednání (např. zadání reklamy uzavřením smlouvy) může být uskutečněno kdekoliv jinde – čl. 1 bod 3 FZR. V českém zákoně tento závěr vyvodíme z obsahu zákona.

2. Obecné podmínky pro obsah reklamy v Ruské federaci

Obecné požadavky na reklamu jsou upraveny v hlavě II, článku 5, bodě 1 FZR takto: ***„Reklama musí být rozpoznatelná bez zvláštních znalostí a bez užití technických prostředků."*** Stejně tak musí být rozpoznatelná i reklama bezprostředně v okamžiku její prezentace, tedy její rozpoznatelnost nesmí být závislá na technických prostředcích (nosič, médium) nebo formě (písmo, obraz, zvuk, vůně apod.).

Hlavou II federálního zákona o reklamě se budeme zabývat podrobněji, neboť právě zde se vyskytují různé druhy nepřípustné či lépe řečeno zakázané reklamy. Zákon výslovně upravuje tyto praktiky:

1. **Nepoctivá reklama** (недобросовестная реклама – [nedobrosovjestnaja reklama]). Tento pojem zahrnuje **reklamu, která:**

- poškozuje ty právnické a fyzické osoby, které neužívají reklamní zboží;
- obsahuje nekorektní srovnání se zbožím jiných právnických/ fyzických osob a taktéž obsahuje výrok, obrazy, které napadají čest, důstojnost nebo poškozují dobrou pověst konkurenta (konkurentů);
- uvádí spotřebitele v omyl ohledně reklamního zboží prostřednictvím imitace (kopírování či napodobování) všeobecně známého projektů, textu, reklamních formulací, obrazců, hudebních nebo zvukových efektů, jež byly použity při reklamě jiného zboží;
- uvádí v omyl prostřednictvím zneužití důvěry fyzických osob, prostřednictvím zneužití nedostatku znalostí či zkušenosti takových fyzických osob;

5. Obdobně např. HAJN, P. Zákon o reklamě a jeho obecná ustanovení. *ASPI (4316 LIT).*

6. Pozn. autorů: Pravidla prezentace v rozhlase a televizi jsou ovšem upravena také ve volebních zákonech.

– zamlčuje podstatné informace.

Nepoctivá reklama podle FZR pojmově odpovídá klamavé reklamě a nedovolené srovnávací reklamě podle českého Obchodního zákoníku a mohou být postižena i některá jiná jednání odpovídající dalším skutkovým podstatám nekalé soutěže podle ObchZ.

2. **Nevěrohodná reklama** (недостоверная реклама – [nědostověrnaja reklama]) je taková reklama, která obsahuje klamavé údaje ve vztahu:

– k vlastnostem zboží jako jsou druh zboží, obsah, způsob a datum výroby, účel, k čemu se užívá, návod na použití, přítomnost odpovídajícího certifikátu nebo certifikačních označení a označení standartu,[7] množství a místo původu. Mezi klamavé údaje se zařazují i údaj o tom, že je výrobek již na trhu, cena zboží v době šíření reklamy, doplňující podmínky úhrady ceny, klamavé informace o doručení, výměny, opravy, obsluhy zboží, údaje o záručních dobách, době trvanlivosti.
– k výlučnosti práv k výsledkům tvůrčí duševní (intelektuální) činnosti a s nimi srovnávaných prostředků jedinečné (individualizované) právnické osoby, jedinečnost výroby, provedení práce či služeb. Nepřipouští se ani reklama na oficiální uznávání poháru, diplomu a jiných ocenění, reklama informující o způsobu získání celé série zboží, pokud zboží je pouze jeho části, výsledky pokusů a výzkumu, vědeckých termínů atd.

Nevěrohodnou je i reklama obsahující následující termíny nebo slova: Nej, jen, lepší, absolutní, jedinečný, a dále slova tomu podobná, pokud nelze doložit jejich pravdivost.

Podle českého zákona by se tyto druhy reklamy daly podřadit pod klamavou reklamu podle ObchZ. Tato reklama je zakázaná i podle § 2 odst. 1, písm. C) ZRR, ve kterém je úprava klamavé reklamy obsažena nově od 1. 6. 2002. Chceme upozornit na skutečnost, že klamavá reklama je od účinnosti výše uvedené novely zakázána veřejnoprávně, ačkoliv ZRR přímo nestanoví, které reklamy se považují za klamavé. V této otázce ZRR odkazuje na ustanovení § 45 ObchZ, avšak pouze pod čarou. Důležitější je ovšem skutečnost, že tento veřejnoprávní zákaz umožňuje postihnout porušení ZRR sankcemi uloženými živnostenskými úřady.[8]

---

7. V zákoně se odkazuje na vládní standardy.

8. Pozn. autorů: Zadavatel reklamy se nachází podle § 7b ZRR v pozici „viníka“, když na něj ZRR ukládá povinnost nést si důkazní břemeno „správnosti informací obsažených v reklamě“. ZRR ovšem tímto uzavírá možnost použití zřejmé nadsázky v reklamě, protože každou nadsázku bude nutno posoudit jako nepravdivý údaj a každou takovou reklamu za reklamu klamavou, byť by se jednalo o nadsázku zcela zřejmou.

3. **Neetická reklama** (неэтичная реклама – [nětičnaja reklama]) odpovídá reklamě, která obsahuje textovou, vizuální, zvukovou informaci, a tato informace narušuje všeobecně známé normy humanity a morálky užitím vulgarismu, ponižujícího srovnání na základě rasy, státní příslušnosti, profese, sociální vrstvy, pohlaví, jazyka, z hlediska náboženského, filozofického, politického a jiných vyznání fyzických osob. Za neetickou se taktéž považuje reklama, která znevažuje objekty umění mající národní nebo mírový kulturní význam. Dále pod tento druh zařadíme také reklamu zahrnující hanobení vládních symbolů, měny, náboženských symbolů, či znevažování jakékoliv fyzické nebo právnické osoby, jakékoliv činnosti, profese nebo zboží.

Fyzické nebo právnické osoby se mohou samozřejmě proti znevažování bránit, a to tím, že se obrátí na soud nebo na arbitrážní řízení. Mimo to se mohou domáhat od vydavatele reklamy popření takové reklamy stejným způsobem, jakým byla neetická reklama vydána.

Z hlediska českého práva lze neetickou reklamu přirovnat částečně k reklamě proti dobrým mravům (contra bona mores).[9]

4. **Úmyslně lživá reklama** (заведомо ложная реклама – [zavědomo ložnaja reklama]) je reklama, která pomocí vydavatele (výrobce, šiřitele) reklamy uvádí spotřebitele úmyslně do omylu. Lze říci, že jde v podstatě o nevěrohodnou reklamu, ale zatím co u nevěrohodné reklamy se uvedení v omyl děje z nedbalosti či neznalosti, u úmyslně lživé reklamy se předpokládá, že osoba podílející se na tvorbě, vydání, šíření úmyslně klamala spotřebitele, a činila tak od samého počátku.

5. **Skrytá reklama** (скрытая реклама – [skrytaja reklama]) v sobě zahrnuje podle dikce čl. 10 jak nepřípustnou skrytou reklamu, tak i reklamu podprahovou.[10] Zákon o takových reklamách uvažuje v kontextu rozhlasového a televizního vysílání, audio a video produkce, a dále také i v jiné produkci šířené jinými způsoby.

Podprahová reklama je v českém právu zakázána absolutně, a to v ustanovení § 2 odst. 1, písm. B) ZRR. Skrytá reklama je v ČR zakázána jak zákonem o regulaci reklamy, tak i zákonem č. 231/2001 Sb., o rozhlasovém a televizním vysílání. Za skrytou reklamu se podle tohoto zákona považuje ***„slovní nebo obrazová prezentace zboží, služeb, obchodního jména, obchodní známky nebo činnosti výrobce zboží nebo poskytovatele služeb, uveřejněná zpravidla za úplatu nebo jinou protihodnotu v pořadu, který nemá charakter reklamy a teleshoppingu, pokud tato prezentace záměrně sleduje reklamní účel a je způsobilá uvést veřejnost v omyl.“***

---

9. Omluvu nebo uvedení na pravou míru obsahuje české právo v *Tiskovém zákoně (zákon č . 46/2000 Sb.).*

10. Rozdíl mezi skrytou a podprahovou reklamu srov. blíže KÖPPLOVÁ, P. Mámení mozku. *Instinkt,* 2003, roč. 2, č. 41, ze dne 9. 10. 2003, s. 24 – 29.

3. Reklama v rozhlasovém a televizním vysílání

3.1. Reklama v rozhlasu a televizi v Ruské federaci

Po výčtu zakázaných reklam se budeme dále zabývat rozborem zvláštností regulace reklamy z hlediska způsobů jejich šíření. Jako první se budeme zabývat článkem 11 FZR, který reguluje reklamy v rádiích a televizi. V tomto článku se již dále nevymezují pojmy, ale přímo obsah regulace.

Bod 1 stanoví, že vybrané radiové či televizní relace (pořady) nesmějí být přerušovány reklamou ani kombinovány s reklamou, včetně splitování[11] nebo reklam v podobě běžící linky. Tento zákaz se vztahuje na televizní pořady pro děti, vzdělávací pořady[12] a náboženské pořady. U rozhlasových pořadů (radiorelací) a uměleckých filmů při jejich televizním vysílání je přerušování pořadu reklamou nepřípustné bez souhlasu majitele příslušných autorských práv. Zákaz přerušování reklamou se dále se vztahuje i na tlumočené pořady vysílané v živém přenosu. Jejich výčet je dán Řádem o osvětlení činnosti orgánů státní moci ve státních prostředcích masové komunikace (FZ RF), na který federální zákon přímo odkazuje.

Ostatní televizní pořady je možno přerušovat reklamou regulovaně. Není přípustné přerušení pořadu, pokud do jeho konce zbývá méně než 15 minut. U ostatních pořadů, pro které neplatí předcházející věta, a dále u uměleckých filmů, je periodicita reklam omezena 15 minutami. To znamená, že reklamních pauz (přerušení) může být tolik, kolik je 15 minutových intervalu ve filmu.[13] Stejné pravidlo platí pro přerušování rozhlasových pořadů reklamou.

Velmi zajímavé je **ustanovení o hlasitosti zvuku během reklamy**, které bylo do zákona zařazeno poměrně nedávno novelou v roce 2001.[14] Zákon zakazuje měnit hlasitost zvuku během reklamy při přerušení filmu. Obdobné ustanovení v českém právu chybí a jeho zařazení by autoři de lege ferenda doporučovali, neboť každý jistě z vlastní zkušenosti ví, jak nepříjemná může být „hlasitě řvoucí reklama“ při sledování televize.

Speciálně je upravena **reklama umísťovaná do obrazu** (rozdělení obrazovky, tzv. split). Pod tyto reklamy se výslovně zahrnuje reklama v podobě běžícího textu. Zákon jasně určuje rozměry, ve kterých se taková reklama smí umístit, a to maximálně 7 % velikosti obrazu (obrazovky). Další omezení se týká frekvence obsahově stejných reklam na určité zboží nebo reklam o stejném zadavateli reklamy. Takové reklamy se smí vyskytnout pouze 2x v průběhu

11. Rozdělování obrazovky na více částí.
12. Pozn. autorů: Podle původní dikce FZR bylo možné přerušit vzdělávací pořad jednou za 15 min na max. 45 sekund.
13. Pozn. autorů: Původní znění umožňovalo nejvýše 2 přerušení, pokud do předpokládaného konce pořadu zbývala doba mezi 15 až 60 minutami.
14. Federální zákon ze dne 14. 12. 2001 č.162-FZ.

1 hodiny vysílacího času, a souhrnná délka obsahově stejných reklam by neměla přesáhnout 2 minuty. Toto omezení pak platí pro každou televizní či rozhlasovou stanici zvlášť.

Konečně v čl. 11 bodu 4 FZR je pak upraven celkový maximální rozsah reklamy. Jejich celková doba nesmí převýšit 20% vysílacího času.[15] Pro televizní a rozhlasové stanice registrované jako specializující se na vysílání reklamního charakteru toto omezení neplatí.

3.2. Reklama v rozhlasovém a televizním vysílání v České republice

ZRTV obsahuje svou vlastní definici reklamy pro účely tohoto zákona, a to v ustanovení § 2 odst. 1), písm. l) a definici skryté reklamy pod písm. m) totožného ustanovení. Další podmínky a regulace reklamy jsou zachyceny v části V hlavě IV pod názvem reklama, teleshopping a sponzorování pořadů.[16] Kromě toho obsahuje ZRTV také ještě vlastní definici sponzoringu.

Pro reklamu vysílanou v rozhlasovém nebo televizním vysílání platí jiná pravidla, než pro reklamy šířené jinými médii. Tato pravidla jsou několikerého druhu. Předně jde o **pravidla časová** – určující jednak maximální rozsah množství reklamy, která může být vysílána, a dále také pravidla zajišťující „rozvrstvení“ tohoto času. Zákon např. uvádí v § 49 možnost zařazovat reklamy do audiovizuálních děl po 45 minutách, avšak jen v případě, že toto dílo trvá alespoň 45 minut. Pro další zařazení platí součtové pravidlo – 45 + 45 + 20 minut. ZRTV ovšem přímo neřeší započítávání reklamního času do těchto bloků, kde je možný dvojí výklad. Kromě toho zákon rozlišuje různé druhy audiovizuálních děl, pro které platí různá pravidla. Výše uvedené základní pravidlo se aplikuje zejména na filmy, avšak neaplikuje se již na seriály – kde v zásadě platí 30 minutové intervaly. Toto rozlišování je ovšem zbytečné, pokud ZRTV nestanoví kritéria pro podřazení jednotlivých děl mezi uvedené různé kategorie audiovizuálních děl. Teorie se k tomuto problému zatím příliš nevyjadřuje - pravděpodobně s ohledem na omezený rozsah televizního trhu.

Kromě těchto časových pravidel platí ještě omezení zakazující určité druhy reklamy, a dále reklamy na určité zboží či služby. Mezi zakázané reklamy patří opět zejména reklamy skryté a reklamy podprahové. Skrytou reklamu definuje ZRTV samostatně a v zásadě jinak, než ji vymezuje ZRR. Při srovnání definice podle ZRTV obsahuje navíc podmínku „záměrného sledování reklamního účelu a způsobilosti uvést veřejnost v omyl“. Problém vyvstává zejména proto,

15. Pozn. autorů: Podle původní dikce zákona nesměl celkový objem reklamy převýšit 25% celkového vysílacího času.

16. Blíže viz. § 48 – 53 zákona č. 231/2001 Sb., o rozhlasovém a televizním vysílání.

že podle § 48 odst. 7 zůstávají předpisy o regulaci reklamy nedotčeny, a tedy bude nutno vlastně rozeznávat skrytou reklamu dvojího druhu. Obdobně je zakázána reklama podprahová, zde naštěstí oba zákony nejsou alespoň odlišné.

Z hlediska **nedovolenosti předmětu reklamy** jsou ZRTV zakázané reklamy:

- ohrožující morálku, zájmy spotřebitele, zájmy ochrany zdraví,
- určené dětem, pokud ohrožují vývoj dětí,
- reklamy s účinkováním hlasatelů nebo moderátorů zpravodajských, náboženských a jiných v zákoně výslovně uvedených pořadů (avšak bez povšimnutí zůstává jednak zařazování reklam, ve kterých účinkují osoby pracující či spolupracující s jiným vysílatelem, nebo osoby, které již nejsou moderátory či redaktory)
- reklamy na léčivé přípravky a zdravotnické prostředky, které se vydávají v ČR pouze na předpis,
- reklamy na tabák a tabákové výrobky,
- reklamy snižující lidskou důstojnost.

Z hlediska **regulace časového zařazování reklamy** rozeznává ZRTV reklamy na erotické služby a výrobky, které mohou být zařazeny do vysílání pouze mezi 22.00 – 6.00.

Z hlediska **věcné regulace** rozeznává ZRTV:

- reklamy na alkohol a alkoholické nápoje, které musejí splňovat podmínky podle § 52 ZRTV.

Dosud nepostiženou zůstává reklama v teletextu, pro kterou by se měla aplikovat pravidla podle ZRR, neboť teletext není pořadem, který by byl součástí vysílání, ale naopak je zákonem definován v § 2 písm. k) jako ***„systém vysílání textových nebo grafických informací souběžně s vysíláním televizního signálu, přičemž tyto informace lze vyvolat jen na obrazovce televizního přijímače, který je vybaven příslušným dekódovacím zařízením“***. Pro teletext tedy nebudou platit časová pravidla, ale pouze omezení podle ZRR. Tato situace bývá často zneužívána – např. ke zobrazování sdělení, které mají charakter vlastní reklamy provozovatele vysílání (např. zobrazováním maskotů nebo symbolů provozovatele, jeho ochranných známek apod. – přičemž tyto informace vesměs nejsou jako reklamy označeny). Otázka postihu takových reklam jako reklam skrytých je pak poměrně sporná.

ZRTV také zvlášť definuje sponzorování pořadu, a to jako „***jakýkoliv příspěvek poskytnutý fyzickou nebo právnickou osobou, která neprovozuje televizní vysílání nebo produkci audiovizuálních děl, k přímému nebo nepřímému financování rozhlasových nebo televizních pořadů za účelem propagace jména a příjmení fyzické osoby nebo názvu právnické osoby, obchodní firmy, obchodní značky, sponzora nebo jeho služby, výrobků nebo jiných výkonů.“*** Pravidla pro sponzorování pořadů jsou obsažena v § 53 ZRTV

– jde zejména o povinnost označit sponzorovaný pořad na začátku a na konci, a to pouze podle možností zavedených v zákoně. Vzhledem k tomu, že ZRTV zde zavádí nový legální pojem – logo (obrazový symbol), zůstává nedořešena otázka přípustnosti obsahu těchto tzv. sponzorských symbolů popř. sponzorských vzkazů. Označení sponzora může být výjimečně uvedeno také v rámci pořadu – např. při uvedení časomíry v rámci sportovního přenosu. V praxi bývá uváděn dovětek „sponzor pořadu".

S otázkami sponzorování pořadů souvisí i problematika tzv. virtuální reklamy – tzn. umělého vložení nebo pozměnění obrazu tak, že na diváka může působit dojmem, že je součástí plochy nebo záběru. Virtuální reklama je v ČR realizována výjimečně dvěma vysílateli, a to formou sponzoringu a tzv. sponzorských vzkazů.[17] Ani ostatní provozovatelé vysílání se však jejímu uvedení v zásadě nebrání.[18]

3.3. Srovnání regulace reklamy v rozhlasovém a televizním vysílání v Ruské federaci a v České republice

Zákony v obou zemích regulují časová pravidla pro reklamu a její maximální rozsah. Obě právní úpravy pak také obsahují věcná pravidla, která se v obou úpravách liší. Federální zákon ani český ZRTV neobsahuje výslovné pravidlo pro virtuální reklamu. Podle federálního zákona jsou takové praktiky podřaditelné pod reklamu umísťovanou do obrazu (čl. 11 bod 2). Podle českého zákona je možné virtuální reklamu realizovat výlučně formou sponzorských vzkazů, neboť jinak by se jednalo o nepřípustné zařazování reklamy do pořadu. Ruský zákon obsahuje pravidlo regulující velikost. Kromě toho ruský zákon zakazuje měnit hlasitost zvuku při vysílání reklamy, což je možné de lege ferenda doporučit jako změnu i pro český mediální zákon.

4. Úprava reklamy v periodickém tisku

4.1. Reklama v periodickém tisku v RF

Zvláštní pozornost je věnována reklamě v periodickém tisku.

17. K tomu srov. např. –mav-: Česká televize podruhé odvysílala virtuální reklamu. *Marketing a média*, (http://www.mam.cz/index.php?p=100000_detail&article[id]=20953795&article[what]=virtu%E1ln%ED+reklama&article[sklonuj]=off)

18. K tomu srov. např. VOJTĚCHOVSKÁ, M. Virtuální reklama může být reálná. *Marketing a média,* (http://www.mam.cz/index.php?p=100000_detail&article[id]=10945860&article[what]=virtu%E1ln%ED+reklama&article[sklonuj]=off)

Ve federálním zákoně je těmto reklamám věnován čl. 12. Ze zmíněného ustanovení lze dovodit, že se z pohledu reklamy ruské právo rozlišuje dvojí periodický tisk,

- periodický tisk registrovaný jako tisk specializovaný na inzerci a materiál reklamního charakteru
- periodický tisk, který je registrován jinak než výše uvedeným způsobem.

Pro reklamní periodický tisk neplatí omezení, pro druhou skupinu je stanoven maximální rozsah reklamy – souhrn reklamních sdělení nesmí převyšovat 40 % celkového objemu obsahu jednoho výtisku periodického tisku.

4.2. Reklama v českém periodickém tisku

Periodický tisk je v ČR upraven zejména zákonem č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (Tiskový zákon).

V Tiskovém zákoně je pro reklamu obecně stanoveno pouze pravidlo upravující rozsah odpovědnosti vydavatele za tvrzení obsažená v reklamě. V plném rozsahu se pak podle § 4 Tiskového zákona aplikují ustanovení ZRR i na všechny reklamy publikované v periodických tiskovinách. Tento přístup je lepší než zavádění zvláštních pravidel, jako je tomu u reklam zařazovaných do televizního vysílání. Z ZRR pak plyne aplikace obecných zákazů reklam skrytých, reklam klamavých a reklam na zboží a služby, jejichž šíření je v rozporu s právními předpisy, srovnávací reklama nad rámec povoleného srovnání, reklama v rozporu s dobrými mravy, reklama podporující chování poškozující zdraví, ohrožující bezpečnost osob nebo majetku. Jakákoliv reklama pak musí být jednoznačně odlišitelná od ostatních sdělení. Některé druhy reklam (oblast zdravotnictví a zbraně) mohou být šířeny jen v odborných periodicích.

5. Regulace reklamy v RF při filmových projekcích – kina a videonosiče

Ruská právní úprava reklamy reguluje na rozdíl od českého zákona i reklamu v kinematografických projekcích (kině) a na obrazových nosičích (např. kazety VHS, DVD) – čl. 13 odst. 1 federálního zákona. Zákon nedovoluje přerušovat projekci filmu, nejedná-li se o mezery mezi jednotlivými díly (např. v sérii).

Český zákon obdobné omezení nepraktikuje a přerušování projekce by tedy bylo v ČR z pohledu ZRR legální. Tyto reklamní praktiky ovšem nejsou uplatňovány, neboť přerušení projekce by musel dovolit poskytovatel

autorských práv.[19] V souladu se zákazem skryté reklamy podle českého práva by taková reklama musela být jako reklama či inzerce označena.[20] Musíme upozornit ještě na skutečnost, že reklama před a po vysílání není omezena časovým trváním, což může být de lege ferenda jedna z oblastí, kde by mohl být český zákon novelizován v otázkách právní úpravy reklamy při projekcích.

6. Regulace reklamy v informačních nebo obslužných systémech v RF

V čl. 13 bodu 3 FZR je navíc upravena reklama v úplatných informačních nebo obslužných systémech, které jsou provozovány pomocí počítačů (počítačových sítí), telefonů nebo jiným obdobným způsobem.[21] V těchto systémech může být reklama prezentována jen se souhlasem adresáta. Cena reklamy podle zákona výslovně nesmí být zahrnuta do ceny poskytovaných služeb. V českém právu je obdobná regulace upravena obecněji v ustanovení § 2 odst. 1, písm. e) ZRR, které zakazuje šíření nevyžádané reklamy v případě, že adresáta obtěžuje nebo vede k výdajům na jeho straně. Ustanovení českého ZRR se nám zdá vhodnější pro adresáty reklamy, neboť míra ochrany adresátů je v ČR vyšší. Podle ruského FZR by např. nebylo možné postihnout reklamu prezentovanou na Internetu na stránkách www nebo ve zprávách elektronické pošty. Podle českého zákona to možné je.[22]

Bez ohledu na úplatnost telefonního automatického (informačního) systému federální zákon v čl. 13 v bodu 2 obsahuje pravidlo, podle kterého může být reklama v takovém systému adresátu prezentována jen po požadovaném sdělení nebo výkonu. Uvádění reklamy před sdělením nebo výkonem či správou systému je nepřípustné. Následná reklama však není regulována. Je možné, že bude nutno interpretovat meze prostého ohlášení systému jako automatizované identifikace podnikatele provozujícího systém, a následně jej odlišit od reklamy.

---

19. K tomu srov. *zákon č. 121/2000 Sb., Autorský zákon.*

20. Pozn. autorů: I tyto nosiče jsou považovány podle § 1 odst. 2 ZRR za komunikační média.

21. V českém zákoně č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, se tyto systémy v § 53 nazývají: Automatický volací přístroj nebo audiotext. Jejich význam není vymezen a navíc jsou upraveny pouze u spotřebitelských smluv jako prostředky komunikace na dálku. Pro účely zkoumání právní úpravy reklamy bude proto nutné držet se terminologie a úpravy v ZRR, a dále jej interpretovat.

22 Pozn. autorů: Situace je u webových stránek komplikovanější v důsledku aplikace zákona č. 121/2000 Sb., Autorský zákon – je nutno zkoumat licenční podmínky užití stránek. K tomu blíže srov. ČERNÝ, M. *Vybrané otázky soukromého práva vztahující se k užívání počítačové sítě Internet* (disertační práce, zpracovaná v rámci studia doktorského studijního programu na PF MU v Brně).

Ohlášení systému by zejména nemělo obsahovat žádné reklamní slogany, ochranné známky apod. Oproti tomu bude patrně nutné identifikovat provozovatele systému alespoň obchodní firmou (obchodním jménem, názvem), popř. též dalšími základními identifikačními údaji osoby podle ruského práva, aby mohl účastník hovoru platně učinit právní úkon.

Závěr

Ruská právní úprava reklamy obsahuje ještě další zvláštní regulace, které české právo přímo nezná. Jedná se například o úpravu reklam na venkovních nosičích (billboardech), dopravních prostředcích, poštovních zásilkách apod. Také tato ustanovení by mohla být de lege ferenda inspirující pro českého zákonodárce.

Při srovnání úpravy reklam zahrnutých v tomto příspěvku nacházíme ještě další rozdíly, a to zejména v otázkách podrobnější regulace reklam zařazovaných do obrazu v televizním vysílání, reklam na videonosičích, a dále také reklam v automatizovaných obslužných a informačních systémech, reklamu na cenné papíry, a dále také v otázkách tzv. sociální reklamy, která představuje propagaci vládních zájmů směřujících k dosažení cílů prospěšných pro společnost. Ruská právní úprava by i zde mohla být pro českého zákonodárce inspirující.

RÉSUMÉ

The article deals with Czech and Russian legislations in the field of media advertising. Author uses the comparative method and wants to interpret basic issues and shows the differences between these two (Czech and Russian) law regulations.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

ČERNÝ, M. *Vybrané otázky soukromého práva vztahující se k užívání počítačové sítě Internet* (disertační práce, zpracovaná v rámci studia doktorského studijního programu na PF MU v Brně).

HAJN, P. Zákon o reklamě a jeho obecná ustanovení. *ASPI (4316 LIT).*

KÖPPLOVÁ, P. Mámení mozku. *Instinkt,* 2003, roč. 2, č. 41, s. 24 – 29.

VOJTĚCHOVSKÁ, M. Virtuální reklama může být reálná. *Marketing a média* (http://www.mam.cz/index.php?p=100000_detail&article[id]=10945860&article[what]=virtu%E1ln%ED+reklama&article[sklonuj]=off)

Česká televize podruhé odvysílala virtuální reklamu. *Marketing a média* (http://www.mam.cz/index.php?p=100000_detail&article[id]=20953795&article[what]=virtu%E1ln%ED+reklama&article[sklonuj]=off)

Federální zákon o reklamě č. 108 ze dne 18. 7. 1995 (Федеральный закон о рекламе №108-ФЗ), v platném znění (použitá zkratka ZRFR).

Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů (použitá zkratka ZRR).

Zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (Tiskový zákon),

Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (použitá zkratka ZRTV).

Zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (použitá zkratka ObchZ.).

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

PŘEDMĚT REIVINDIKACE PODLE JUSTINIÁNSKÉHO PRÁVA

Mgr. Kamila T. Bubelová, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

1. Pojem rei vindicatio

Nejnovější akademický latinsko-český slovník[1] uvádí u pojmu *vindicatio* dva významy: první jako právní nároky *alcis rei* (na věc), druhý jako hájení či ochranu. Ani jeden z těchto významů dostatečně nevystihuje obsah pojmu vindikace v procesním právu. Je třeba se proto pokusit najít jazykové souvislosti s příbuznými slovy, v našem případě *vindico* a *vindex*.

Sloveso *vindico* je popsáno jako (za a:) převádění sporné věci nebo osoby proti druhému na svou stranu (ve své vlastnictví), přeneseně pak právem něco požadovat, vzdáleněji osvobodit, vysvobodit, či (za b:) osobovat si, požadovat pro sebe. Substantivum *vindex* už má pak jasně právní význam: vindex je ten, kdo si činí proti druhému nároky na nějakou věc, je uchazečem (pretendentem) o tuto věc.

Jako protipól akademickému slovníku, který uvádí významy co nejšířeji, jsem využila i moderní internetový překladač na webové adrese www.rewin.cz/live/index.html – ten disponuje pro určení slov *vindico*, *vindicatio* i *vindex* jediným významem, a to vyžadovat, vyžadování, vyžadovatel. Dlužno říci, že tento překlad je pro právní text použitelnější i výstižnější.

2. Obecně o reivindikaci

Romanistická právní teorie však zná mnohem více významů slova *vindicatio*.[2] V nejobecnější podobě je to svémocné odčinění urážky nebo hájení

1. PRAŽÁK, J. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník.* 1. vyd. Praha : KLP, 1999, s. 1402.
2. Přehled je uveden v publikaci BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1981, s. 323.

se proti bezprávnému útoku. Druhý význam akcentuje právě civilní *actio in rem*, a tu zná v mnoha podobách: jednak jako *vindicatio adiecta causa* (vymáhání s bližším označením důvodu), dále jako *vindicatio caducorum*, jíž se oprávněný domáhá uvolněného dědického podílu, *vindicatio filii*, kdy podle obdoby *rei vindicatio* otec požaduje vydání syna na komkoli, kdo ho má takticky v moci, *vindicatio fructuum*, žaloba vlastníka proti žalovanému *malae fidei possessorovi* na plody, které vytěžil před litiskontestací, *vindicatio in libertatem*, kde se jednalo o statutární proces za svobodu člověka, který je propuštěným otrokem (*munumissio vindicta*), či *vindicatio partiaria* (*pro parte*), kterou žaluje spoluvlastník na vydání svého podílu.

Velmi zajímavá je i *vindicatio servitutis*, kterou justiniánské právo nazývá *actio confessoria*, a jež náleží vlastníkovi panujícího pozemku proti vlastníkovi pozemku služebného na uznání služebnosti, zákaz dalšího rušení, odstranění rušivého stavu, na *cautio de amplius non turbando* (stipulační slib, že již nebude rušit) a případnou náhradu škody. Nevstoupí-li vlastník služebné nemovitosti do sporu, ujme se žalobce držby služebnosti za pomoci interdiktu *Quam servitutem*.[3]

Rei vindicatio, nebo zkráceně *vindicatio*, je jednou ze skupiny věcných žalob výše zmíněných a zároveň je zastřešuje svou obecností. Nedržící kvíritský vlastník jí vymáhá proti neprávem držícímu nevlastníkovi uznání žalobcova vlastnického práva a vydání věci. V nejstarším právu měla podobu *legis actio sacramento in rem*, tedy sporu mezi dvěma domnělými vlastníky o lepší právo, nebo *agere per sponsionem* – sporu o to, zda žalobce je vlastníkem. *Agere per sponsionem* bylo řízení oproti legisakčnímu zjednodušené a strany zde uzavíraly sázku o malou peněžní hodnotu formou sponze (*sponsio*, závazný slib), přičemž šlo o rozhodnutí sporu soudcem a nikoli o vymožení vložené částky (byla minimální). V klasickém právu přibyla ještě žaloba *per formulam petitoriam*. Žalobce musel dokázat své vlastnické právo k přesně označené *species*, vyjma *vindicatio gregis* – vymáhání stáda. Pasivně legitimován byl i detentor, který držel pro třetího. Mohl však procesní legitimaci přesunout na tohoto třetího formou *laudatio* (*nominatio*) *auctoris* (jeho pojmenováním).[4]

Žalobce nemusí vstoupit do sporu (nemá defenzní povinnost) – následkem toho se však držba věci přesunuje *translatio possessionis* na žalobce: prétor mu u sporu o nemovitost povolí *interdictum Quem fundum*, u movitosti ho buď vyzve, aby si věc odnesl (*duci vel fierri iubere*), nebo není-li věc u soudu, povolí proti držiteli *actio ad exhibendum*. Pokud řízení řádně pokračuje a soudce zjistí, že žalobce je skutečným kvíritským vlastníkem, nařídí žalovanému, aby věc vydal cum omni causa, se všemi vedlejšími nároky,

3. Ibidem, s. 97.
4. BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1981, s. 195.

formou *iussum arbitrium de restituendo*. Uposlechnutím iussa se žalovaný osvobozuje, neuposlechnutí vede k jeho odsouzení na zaplacení peněžité částky podle žalobcova sdělení. Ten se pak ocitne fakticky v postavení vyvlastněného, protože nemá žádnou možnost, jak donutit žalovaného k fyzickému vydání věci.[5]

Při vydání věci má žalobce získat vše, co by mu náleželo, kdyby věc byla vydána již před litiskontestací, přičemž držitel *malae fidei* musí nahradit i plody z doby před litiskontestací. Může však užít *ius tollendi* (právo požadovat vydání materiálu, kterým zlepšil věc, aniž by tím věc poškodil a jednal ve zlém úmyslu), držitel *bonae fidei* navíc může uplatnit *retentiones propter impensas* (srážka nákladů nutných a prospěšných).[6]

Proti reivindikaci se lze bránit uplatněním *exceptio doli* na náhradu impenzí, nebo *exceptio in factum*, pokud žalovaný opírá své právo držby o jiné právo, např. o ususfructus; nebo *exceptio litigiosi* proti tomu, kdo koupil pozemek po litiskontestaci, ač věděl, že je *res litigiosa* (předmětem soudního sporu), či konečně námitkou věci prodané a předané (*exceptio rei venditae ac traditae*). Bonitárního vlastníka chránila *actio Publiciana*.

3. Předmět reivindikace

Na první pohled se může zdát, že určovat předmět „vyžadování věci", jak by zněl doslovný překlad pojmu *reivindicatio*, není logické, ani praktické, neboť vyžaduje prostě věc. Co je věcí v právním slovy smyslu je obecně známo, stejně tak jako výjimky z právních věcí (např. *res divini iuris* a *res publicae*). Přesto je nutno tomuto tématu věnovat zvláštní pozornost, neboť předmětem vindikace v právním (hmotném i procesním) smyslu nemůže být každá věc, která je věcí v právním smyslu (*res in commercio*). Při výkladu použijeme fragmenty z prvního titulu šesté knihy Justiniánových Digest, jenž nese název *De rei vindicatione* (o žalobě na vydání věci).[7]

D 6, 1, 1, pr.:
„Ulpianus libro XVI. ad Edictum. Post actiones, quae de universitate propositae sunt, subiicitur actio singularum rerum petitionis."

Překlad:[8]

5. Ibidem, s. 279.
6. Ibidem, s. 281.
7. Všechny texty citovány podle vydání *Corpus Iuris Civilis, ediderunt fratres Kriegelii, pars prior* – Digesta, Leipzig 1833.
8. Překlad uváděných fragmentů K. Bubelová.

Ulpián v 16. knize komentářů k Ediktu: Po těch žalobách, které jsou dány na ochranu celku, se připojuje (následuje) žaloba k domáhání se jednotlivých věcí.

- První závěr, který můžeme učinit, je tento: reivindikační žalobou se vlastník může domáhat jak vydání jednotlivé věci, tak věcí, jejichž celek tvoří více samostatných objektů, přestože se nejedná výhradně o hromadnou věc, jak uvidíme dále.

D 6, 1, 1, 3:

„Per hanc autem actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicati Pomponius libro lectionum vicesimo quinto scribit. Idem et de armento, et de equitio ceterisque, quae gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint; grex enim, non singula corpora vindicabuntur."

Touto žalobou mohou být požadovány nejen jednotlivé kusy, nýbrž také stádo, jak píše Pomponius ve 25. knize svých výkladů. Totéž je řečeno o tažném dobytku, koních a jiných dobytčatech. Stačí ale prokázat, že stádo samo je naše, nikoli jednotlivé kusy, neboť se vyžaduje zpět stádo jako celek, a ne jednotlivé kusy.

- Další zásada se týká vyžadování hromadných věcí, bude však zásadu první podrobněji specifikovat. Zákon vindikaci hromadné věci výslovně povoluje – hovoří se zde však pouze o stádu (grex) a nelze tedy svolení k hromadné vindikaci vztahovat automaticky na všechny věci, jak se o nich hovoří výše.

D 6, 1, 2, pr.:

„Paulus libro XXI. ad Edictum. Sed si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius eius vindicabit. Sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno nihilo minus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita."

Paulus ve 21. knize komentáře k Ediktu: Patří-li dvěma lidem stejný počet kusů (ze stáda), tak nemůže žádný sám požadovat zpět celé stádo (žalovat na vydání celého stáda), ale nemůže sám ani žádat svou polovinu. Patří-li ale jednomu větší počet kusů ve stádě (a snaží-li se zmocnit těch zbývajících), v žádném případě nemůže požadovat celé stádo, neboť nemá nárok na restituci zbývající (menší) části stáda.

- ♣ Na základě podobnosti přidružujeme ještě další fragment, který se týká vindikace hromadných věcí, konkrétně věcí ze stáda. Tento text jasně ukazuje, že vlastnické právo k nadpoloviční většině kusů ze stáda nezakládá možnost získat vindikační žalobou na základě prokázaného vlastnictví k nadpoloviční většině kusů celé stádo. Důvodem byl nesporně ohled na dobré mravy, které se takovým způsobem jednání hrubě porušovaly a jimž zákon neměl poskytovat žádnou oporu.

D 6, 1, 3, pr.:

„Ulpianus libro XVI. ad Edictum. Marcellus libro quarto Digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel aliena ab eo, qui bona fide ea possidebat; et haec utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed etsi ea sola supersint capita, quae redemta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare.“

Ulpián v 16. knize komentářů k Ediktu: Marcellus píše ve 4 knize svých Digest: Někdo měl stádo o 300 kusech, a po ztrátě sta z nich přikoupil právě tolik zpět od toho, kdo nad nimi má vlastnické právo, anebo od toho, kdo je drží v dobré víře. Také tyto kusy, jež nově přibyly, jsou zahrnuty do vindikace, ale vindikace se netýká celého stáda, nýbrž jen kusů nově nabytých.

- ♣ Opět další rozšíření zásad o vymáhání hromadných věcí ve formě stáda. Vznikla otázka, zda vlastník může vindikovat jako součást svého žalobního požadavku i tu část stáda (tj. ty kusy), kterou přikoupil a která se tedy nestala součástí stáda přirozeným přírůstkem. Marcellus požadavek přirozeného přírůstku nových kusů popírá a uvádí jako dostačující spravedlivý důvod (*iustus titulus*) nabytí nových kusů.

D 6, 1, 3, 1:

„Armamenta navis singula erunt vindicanda, scapha quoque separatim vindicabitur.“

Vybavení lodi bude muset být požadováno (žalováno o vydání) kus po kuse, stejně jako člun (loďka) odděleně od výbavy.

- ♣ Tato *universitas rerum distantium*, jíž je loď, je příkladem, z nějž se dá vyvozovat požadavek na vindikování i jiných věcí tohoto typu. Je zřejmé, že věci, jež se skládají ze součástí, které mohou být samy o sobě předmětem právní existence

a využitelnosti, nelze vyžadovat vcelku, tak jako lze vyžadovat stádo. V zásadě tedy můžeme říci, že věci typu *universitas rerum distantium* je nutno vymáhat jednu po druhé, každou zvlášť, avšak vyjma případy stád, u kterých je stanovena jako výjimka možnost vymáhání vcelku (viz předchozí tři fragmenty).

D 6, 1, 1, 1:

„Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus tam animalibus, quam his, quae anima carent, et in his, quae solo continentur.

Tato zvláštní věcná žaloba má své místo u všech movitých věcí, jak živých, tak neživých, i takových, které jsou spojeny s půdou.

- ♣ Z tohoto fragmentu můžeme získat další závěr ohledně předmětu reivindikace: předmětem reivindikační žaloby mohou být všechny movité věci (tj. pohybující se i nepohybující se, živé i neživé, myslící i nemyslící) i věci spojené s půdou, tj. nemovitosti a vše, co tvoří jejich součást (např. dům, strom ap.).

D 6, 1, 1, 2:

„Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur. Petuntur igitur aut praeiudiciis, aut interdictis, aut cognitione Praetoria; et ita Pomponius libro trigesimo septimo, nisi forte, inquit, adiecta causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum, vel in potestate ex iure Romano, videtur mihi et Pomponius consentire, recte eum egisse; ait enim, adiecta causa ex lege Quiritium vindicare posse.“

Svobodné osoby, které jsou podřízeny našemu právo, jako např. děti, které se nacházejí v otcovské moci, nemohou být touto žalobou žalovány. Jsou tedy žalovány prejudicii (předběžnými řízeními), nebo interdikty (prétorskými příkazy), nebo prétorskými kognicemi; tak učí Pomponius v 37. knize, že vydání člověka může být vyžadováno pouze z nějakého speciálního právního důvodu. Když někdo nyní svého syna takovým způsobem žádá zpět, neboť tvrdí, že ho má podle římského práva ve své moci, zdá se mi, a také Pomponius s tím souhlasí, že jedná správně, když říká, že ho může požadovat zpět z práva kvíritského na základě speciálního právního důvodu.

- ♣ Následující zásadu vyvodíme ohledně svobodného člověka: Přestože svobodní lidé podřízení cizí moci (*personae alieni iuris*) mohli být vyžadování jejich *paterem familias*, nebylo to možno učinit formou reivindikační žaloby, ale jedině formou

interdiktu na vydání této osoby (*exhibere*), případně předběžným řízením nebo formou prétorské kognice (zde šlo o autoritativní rozhodnutí prétora formou *decreta*, v němž na základě vlastního šetření <*cognoscere* = vyšetřovat> prétor pod hrozbou donucovacích prostředků <tzv. *multa*, tresty> nařídil splnění konkrétního příkazu <zde vydání zadržované osoby>).

D 6, 1, 3, 2:

„Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturae est, ita confusum est atque commixtum ut deduci et separari non possint, non totum, sed pro parte esse vindicandum; utputa meum et tuum argentum in massam redactum est, erit nobis commune, et unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus, etsi incertum sit, quantum."

Pomponius píše: Jestliže to, co je téže povahy, je spojeno a smícháno tak, že nemůže být odděleno a odneseno, má být žalováno ne vcelku, ale po jednotlivých částech. (Když je něco spojeno a smíseno tímtéž materiálem tak, že to nemůže být odtrženo a rozděleno, tak člověk nemůže požadovat zpět celek, nýbrž jen svou část.) Například je zpracováno moje a tvoje stříbro do jedné hmoty, a tím se stane naším spoluvlastnictvím, a každý z nás bude požadovat zpět určitou (vloženou) část váhy, kterou má v hmotě, i když je nejisté, jak mnoho váhy každý (fyzicky) v celkové hmotě má.

- ♣ Je zjevné, že při přepracování kovů se určitá část hmoty ztrácí. Proto v případě, že dojde ke smísení neoddělitelných věcí, zákon stanoví vznik spoluvlastnictví (*communio*) a nutnost požadovat vydání hodnoty kovu o té váze, jakou vložil. Jaksi na oplátku je mu tato nevýhoda vyvážena tím, že přestože se část hmoty při přetavení ztratila, může se její vlastník domáhat vrácení plné původní váhy.

D 6, 1, 4:

„Paulus libro XXI. ad Edictum. Quo quidem casu etiam communi dividundo agi poterit. Sed et furti, et ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit, ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in vindicatione, vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat."

Případy, ve kterých také může být použita žaloba na rozdělení spoluvlastnictví: Kdo odcizil stříbro svěřené mu k tavbě tím, že je ve zlém úmyslu přetavil-

smísil, musí na základě žaloby nahradit cenu stříbra, kdežto u vindikační žaloby nebo žaloby na rozdělení spoluvlastnictví musí nahradit hodnotu daleko převyšující hodnotu stříbra.

- Reivindikační žalobu lze tedy použít i v případě krádeže, které se dopustil řemeslník tím, že v rozporu se zadaným cílem práce stříbro smísil s jiným materiálem, a tím (dle předchozího fragmentu) znemožnil vydání skutečného stříbra, neboť je nelze ze slitiny již oddělit. Právě proto, že je možno požadovat jen cenu stříbra (*pretium*), je stanoveno, že náhrada bude vyšší. Je to spravedlivé právní posouzení situace, ve které prakticky nelze porovnat hodnotu vstupu a hodnotu výstupu. Vstupem je tu stříbrná ruda s předpokládaným, ale ne přesně známým obsahem stříbra, jako např. větší množství stříbrných zlomků s různorodým obsahem stříbra. Výstupem je stříbro po provedené tavbě. Alternativně může být sice známo množství vstupujícího stříbra, to se však „utopí" ve výsledné slitině s jiným kovem, takže není možno určit, zda bylo všechno stříbro vtaveno do slitiny. Právě proto, že nebylo předem známo ani změřitelno, kolik „čistého" stříbra tavba vynese, bylo pravděpodobné, že řemeslníci se snažili podvádět. Tento způsob podvodu byl označen za krádež (*furtum*) a u té se minimální náhrada pohybovala ve výši dvojnásobku škody (*in duplum*).

D 6, 1, 5, pr.:

„Ulpianus libro XVI. ad Edictum. Idem Pomponius scribit: si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, in quantum paret in illo acervo suum cuiusque esse. Quodsi voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur, et erit communi dividundo actio."

Ulpián v 16. knize komentářů k Ediktu: Tentýž Pomponius píše: Bylo-li smíseno obilí dvou osob bez jejich vůle, tak každému z nich přísluší jednotlivě věcná žaloba na to, kolik z celku (kupy, hromady) se zdá, že mu patřilo; bylo-li smíseno s jejich vůlí, bude se na ně pohlížet jako na spoluvlastníky a zde má místo žaloba na rozdělení spoluvlastnictví.

- Smísení látek, které lze od sebe oddělit, se posuzuje dvěma způsoby: buď se na tomto smísení vlastníci látek dohodli, nebo došlo ke smísení bez jejich vůle, eventuelně bez vůle alespoň jednoho z nich. V prvním případě vzniká regulérní

spoluvlastnický vztah se všemi vzájemnými právy a povinnostmi, tedy i s určením vlastnických kvót podle množství vložené látky (např. vloží-li obě strany stejné množství, bude spoluvlastnický vztah 1:1, a tedy spoluvlastnický podíl – podíl na právech a povinnostech – stanoven ½ <jednou polovinou>). Spoluvlastnický vztah bez vůle jedné ze stran naopak nevznikne a každý smí vyžadovat vydání té části celku (v latině *acervo* = kupa, hromada), která byla jeho vlastnictvím před smísením.

D 6, 1, 5, 1:

„Idem scribit, si ex melle meo, vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari; sed puto verius, ut et ipse significat, eius potius esse, qui fecit, quoniam suam speciem pristinam non continet. Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia diduci possit, nec communicabitur, nec communi dividundo agetur, quia separari potest; agetur autem in rem actio. Sed qui diduci, inquit, non possit, utputa si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec quaequam erit dicendum, quod in mulsum dictum est, quia utraque materia, etsi confusa, manet tamen.“

Tentýž (tj. Pomponius) učí: Když z mého medu a tvého vína byla vytvořena medovina, také toto se stalo spoluvlastnictvím; a je jasné i to, že vlastnictví k předchozí věci (medu, vínu) vlastník ztratil. Když se však smísí olovo a stříbro, které oddělit můžeme, nemůže být žalováno ani žalobou na to, co bylo svěřeno, ani žalobou na rozdělení spoluvlastnictví, protože může dojít k oddělení a vrácení; žaluje se zde tedy věcnou žalobou. Ale jestliže žádné oddělení není možné, jako např. když byl smísen kov a zlato, musí vlastník vloženého požadovat vydání té své části (*pro parte*) zpět. Nemůže se zde použít to, co bylo řečeno o medovině, protože obě látky, když jsou smíseny, jsou tam přece natrvalo spojeny.

- ♣ Smísení látek, jež oddělit nelze (jsou napevno spojeny) zakládá vznik spoluvlastnického práva k nově vzniklé (smísené) věci. Pokud může dojít k oddělení, spoluvlastnictví nevznikne a tato skutečnost zakládá důvod pro použití reivindikační žaloby, nedojde-li k vydání věci mimosoudní dohodou. Němčina na tomto místě používá příznačný překlad slovem *Heilung* – vyhojení spoluvlastnictví.[9]

9. Viz německý překlad justiniánské kodifikace: *Das Corpus Juris Civilis – Deutsche übersetzt von einem, vereine Rechtgelehrter;* Carl Eduard Otto, Brunno Schilling, Leipzig 1839.

D 6, 1, 23, 2:

„*Si quis rei suae alienam rem ita adiecerit, ut pars eius fieret, veluti si quis statuae suae brachium aut pedem alienum adiecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensae pedem, domunus eius totius rei effici, verque statuam suam dicturum et scyphum, plerique recte dicunt.*“

Když někdo spojil cizí věc s jeho vlastní tak, že se stala částí téhož, např. nasadil své soše cizí ruku nebo nohu, nebo poháru ucho, nebo něco na pozemek, nebo na svícen štít, nebo na stůl nohu, tak je správný názor, že takový člověk se stane vlastníkem celé věci a bude právem nazývat sochu, nádobu atd. svými.

- ♣ Vlastnické právo u spojených věcí se určuje podle toho, která ze sloučených částí má rozhodující význam pro hospodářský účel věci. V důsledku to však znamená, že vlastník vedlejší (vložené) části nemůže použít vindikační žalobu, protože k ní nemá aktivní procesní legitimaci. Nestane se ani spoluvlastníkem, jak je tomu u věcí smísených (viz fragment o smísení medu a vína v medovinu). Bude tedy patrně potřeba použít v takovém případě žalobu z krádeže (*actio furti*).

D 6, 1, 5, 2:

„*Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnantem fecerit, non esse tuum, sed meum quod natum est.*“

Tentýž (tj. Pomponius) říká, že když tvůj hřebec pokryje mou klisnu, patří narozené hříbě ne tobě, ale mě.

- ♣ Opět fragment, který hovoří o formě smísení, tentokrát je však spor veden o plod biologického smísení páru koní. Jak se dalo předpokládat podle uznávaných obecných zásad, mládě patří vlastníkovi samice (v tomto případě klisny).

D 6, 1, 5, 4 – 5

„*Quum in rem agatur, si de corpore conveniat, error autem sit in vocabulo, recte actum esse videtur. Si plures sint eiusdem nominis servi, puta plures Erotes, nec appareat, de quo actum sit, Pomponius dicit, nullam fierri condemnationem.*“

Jestliže se žaluje věcnou žalobou a jedná se o věc, která je omylem označena chybným slovem, zdá se, že je přesto žalováno právoplatně. Pomponius říká, že je-li k dispozici více otroků téhož jména, například Eros, a není zřejmé, pro kterého bylo žalováno, nikoho nelze odsoudit.

- Oba zde uvedené fragmenty se již týkají dalšího okruhu problémů při stanovení předmětu vindikace, a to správného či chybného označení předmětu. Ulpián vysvětluje, že mylné označení věci, které je zřejmé, a nebrání tedy dostatečné identifikaci objektu, není na překážku úspěšnému provedení sporu. Naopak nikoli mylná, avšak nedostatečná identifikace předmětu (nemusí se zde jednat pouze o otroka, ale například o „zlatou vázu“, kterých se může vyskytovat vícero) zakládá důvod pro osvobození (*absolutio*) žalovaného.

D 6, 1, 6:

„Paulus libro VI. ad Edictum. Si in rem aliquis agat, debet designare rem, et utrum totam, an partem, et quotam petat; appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectae quidem materiae pondus, signatae vero numerum, factae autem speciem dici oportet. Sed et mensura dicenda erit, quum res mensura continebitur. Et si vestimenta nostra esse vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an et colorem? Et magis est, ut utrumque; nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sunt an nova. Quamvis et in vasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadrata vel rotunda, vel pura an caelata sint. Quae ipsa in petitionibus quoque adiicere difficile est; net ita coarctanda res est, licet in petendo homine nomen eius dici debeat, et utrum puer, an adolescens sit; utique si plures sint. Sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius utendum erit, veluti: qui ex illa hereditate est, qui ex illa natus est. Item fundum petiturus nomen eius, et quo loci sit, dicere debebit.“

Paulus v 6. knize komentářů k Ediktu: Když někdo podá žalobu na věc, tak musí on sám (přesně) označit věc, a to jak celou, tak části, které požaduje, a také to, jak velkou část případně požaduje; neboť pojmenování věci neznamená pouze uvést druh, nýbrž určitou věc samotnou konkrétně. Octavenus to definoval tak, že váha látky má být označena správně číslem, jednotlivosti podle počtu, ale i míra musí být udána, pokud věc může být měřena. Pokud žalujeme oblečení, které nám patří nebo nám má být (na základě právního vztahu) vydáno, musíme uvést jeho počet, nebo barvu? Je správnější označit obojí; ale bylo by lidsky neslušné se nás ptát, zda byly staré či nové. Také u nádoby nebude činit potíž splnit povinnost uvedením, zda nádoba byla čtvercová, nebo kulatá, hladká nebo

vypukle ozdobená. To vše je snadné vtělit do žaloby, aby se věc dala identifikovat. Pokud žalujeme otroka, je žádoucí uvést nejen jeho jméno, ale také to, zda je dospělý či nedospělý, zvláště když je jich (téhož jména) více. Jestliže se tedy neví jeho jméno, může posloužit jeho popis, jako např. Ten, který se narodil z otrokyně, která byla zděděna. Stejně tak, pokud někdo vyžaduje vydání pozemku, musí udat jeho název a místo, kde leží (polohu).

- Přesná specifikace vindikovaného předmětu musí být provedena samotným žalobcem – generická věc se uvádí druhem, váhou, počtem a mírou, dokonce u látky se požaduje i uvedení barvy. Co je zajímavé, je skutečnost, že není požadováno uvedení stáří, což ovšem nevylučuje, aby byl popis věci obohacen o přesný popis tvaru a zdobení. Aby otrok nebyl považován za generickou věc, musí být při reivindikaci popsán tak přesně, aby nemohlo dojít k tomu, že uvedenému popisu by odpovídal ještě další (nebo více) otrok v držbě žalovaného. Tudíž je vedle jména nutno uvést také přibližný věk. Je možné, že u velkého počtu otroků, které mohl žalovaný držet, by ani tato identifikace nebyla dostatečná, proto Paulus radí uvádět ještě další okolnosti, které mohou odlišit otroka od ostatních, např. jeho původ. Z toho můžeme usoudit, že lze použít jakýkoli identifikující znak a nikdy nebude žalobci na újmu, bude-li věc popsána podrobněji (co je nad zákonný požadavek, nemůže škodit). Tomu odpovídá i výklad D 6, 1, 5, 5, který stanoví, že je-li otrok identifikován podle jména a takových otroků drží žalovaný více, nemůže být odsouzen.

D 6, 1, 20:

„Gaius libro VII. ad Edictum provinciale. Praeterea restituere debet possessor et quae posta acceptum iudicium per eum non ex re sua acquisivit. In quo hereditates quoque legataque, quae per eum servum obvenerunt, continentur; nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est, ut et causa rei restituatur, id est, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaquae partus ancillae restitui debet, quamvis postea editus sit, quam matrem eius, posta acceptum scilicet idicium, possessor usuceperit; quo casu etiam de partu, sicut de matre, et traditio et cautio de dolo malo necessaria est.“

Gaius v 7. knize komentářů k provinčnímu Ediktu: Potom musí držitel vydat také to, co skrze (otroka) po zahájení sporu obdržel. Patří sem také dědictví a odkazy, které nabyl skrze otroka; neboť nestačí vydat samotného otroka, nýbrž

musí být vydán s veškerým příslušenstvím, tj. žalobce musí obdržet všechno, co by býval měl, kdyby mu byl včas otrok odevzdán, než se pustil do žaloby. Proto musí být vydány děti otrokyně, které se teprve narodily, i když později držitel jejich matku po zahájení řízení vydržel; v každém případě bylo nutné poskytnout také pro děti stejně jako pro matku jistotu (záruku) proti zlému úmyslu.

- Otrok musí být vydán s veškerým příslušenstvím (*interesse*), tj. s tím, o co obohatil držitele (svým dílem – *opus*) za dobu od okamžiku, kdy se držitel dostal do prodlení (*mora*) se svou povinností vydat otroka, čili nejpozději od okamžiku podání žaloby, a to i v případě, že by k věci samotné později získal vlastnické právo vydržením (bližší vysvětlení viz následující fragment).

D 6, 1, 22:

„Ulpianus libro XVI. ad Edictum. Quodsi dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi possideret.“

Ulpián v 16. knize komentářů k Ediktu: Jestli (otrok) utekl vinou žalovaného držitele (z jeho zlého úmyslu), pak musí být odsouzen, jako by otroka stále držel.

- Otrok, který uprchl vinou zlého úmyslu (obmyslnosti) držitele, zůstává nadále platným předmětem reivindikace – navíc tento držitel bude muset nahradit *interesse*, které ztrátou tohoto konkrétního otroka utrpěl vlastník.

D 6, 1, 31:

„Paulus libro XXI. ad Edictum. Ceterum quum de fructibus servi petiti quaeritur, non tantum pubertas eius spectanda est, quia etiam impuberis aliquae operae esse possunt. Improbe tamen desiderabit petitor frutus aestimari, qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumtibus possessoris didicit.“

Paulus ve 21. knize komentářů k Ediktu: Když vyvstane spor o užitečnost a náklady na sporného otroka, je třeba nebrat při úvaze ohled pouze na věk (dospělost), neboť také nedospělý služebník může pracovat. Nepoctivé by také bylo, pokud by žalobce požadoval ocenění výtěžku (zisku), který by mohl utržit za zručnost otroka, ač otrok se vyučil na náklady držitele.

- Při vydávání otroka a oceňování *interessí*, které musí žalovaný nahradit za dobu držby pracující věci (otroka), se postupuje při

stanovování hodnoty ne podle stáří věci, ale podle skutečně vykonávaných činností, v jejichž mezích lze věc využívat a brát z ní užitky. Nebude se však požadovat vydání zisku za kvalifikovaný nárůst schopnosti věci, o kterou se svým nákladem přičinil výhradně žalovaný držitel.

D 6, 1, 33:

„Paulus libro XXI. ad Edictum. Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste, potuerunt, aestimandi sunt; et ideo si dolo aut culpa possessoris res petitia perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem, putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque habaretur, si non periisset, id est ad rei iudicandae tempus; quod et Iuliano placet.“

Paulus ve 21. knize komentářů k Ediktu: Oceňují se nejen skutečně vytěžené užitky (plody), nýbrž také ty, které mohly být získány počestným způsobem. Když věřitel pozbyl držbu sporné věci ze své nedbalosti nebo zlého úmyslu, považuje Pomponius za správný názor Trebatia, který míní, že užitky se oceňují v takové šíři, v jaké by mohly být získány, kdyby sporná věc nebyla odejmuta, a to v době do vydání rozsudku; tuto povinnost ukládá také Julián.

♣ Tento fragment hovoří obecně o povinnosti držitele vydat vedle věci samé také výtěžky, a to i za okolností, že svou vinou (postačí nedbalostní zavinění, *culpa*) držbu ztratil. Navíc takový držitel neztrácí pasivní procesní legitimaci.

D 6, 1, 62, 1:

„Generaliter autem, quum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animadverti debere, non an malae fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset; quam sententiam Iulianus quoque probat.“

Při zjišťování hodnoty plodů, které mají být vydány, se hlavně musí sledovat nikoli to, zda držitel měl zlý úmysl (byl ve zlé víře), ale to, zda žalobce by mohl plody užívat, kdyby mu bývala držba nebyla odňata. Toto mínění potvrzuje také Julián.

\+

D 6, 1, 64:

„Idem libro XX. Quaestionum. Quum in rem agitur, eorum quoque nomine, quae usui, non fructui sunt, restitui fructus certum est.“

Tentýž (tj. Papinián) ve 2. knize Otázek: U žaloby na věc se vrací z plodů jen to, co slouží k užívání a ne to, co slouží ke spotřebě.

- Oba tyto fragmenty přes odlišné umístnění v textu Digest úzce souvisí. Stanoví totiž jednak výši náhrady plodů za dobu neoprávněné držby věci nikoli podle skutečné spotřeby, ale podle schopnosti věci dávat užitek, a jednak vylučuje žádat vrácení plodů, které už byly spotřebovány.

D 6, 1, 49, 1:

„Meum est, quod ex re mea superest, cuius vindicandi ius habeo.“

Mám právo vindikovat (žádat vydání) i to, co z mé věci zůstalo, neboť i to je mé vlastnictví.

- Krátký fragment, z něhož můžeme učinit dva závěry. Zaprvé vykládáme-li fragment v kontextu, je jasné, že za zničení či opotřebení věci musí držitel poskytnout vlastníkovi náhradu, ale dále se zde dozvídáme i to, že toto nahrazení nezbavuje držitele povinnosti vydat zbylou či opotřebenou věc vlastníkovi.

D 6, 1, 15, 1:

„Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurrentur, ut pretium duntaxat debeat restituere. Nam etsi fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur, aeque non amplius, quam pretium praestabit.“

Pokud někdo prodal věc, kterou měl v držbě, z nutnosti, je soudcovskou povinností to zohlednit, takže žalovaný musel vydat zpět jen tržbu (výnos) z této věci. Stejně tak, pokud žalovaný prodal získané plody sporné věci proto, aby se nezkazily.

- Fragment se zabývá prodáním sporné věci držitelem z nutnosti. Překlad slova *necessitas* jako nutnost, nevyhnutelnost, neodvratitelnost, naléhavost či dokonce tíseň naznačuje, jakým způsobem je třeba tuto nutnost vykládat. Znamená to, že držitel je oprávněn se věci zbavit, pokud je v pozici, kdy nemá jinou možnost. Ale ani toto *beneficium* ho nezbavuje povinnosti vrátit vlastníkovi plnou výši tržby, kterou za prodej vindikované věci získal. Je rovněž jasné, že tak nesměl učinit *malae fidei*, neboť tíseň je obecný liberující prostředek, který zohledňuje situaci, do které se subjekt dostal bez svého zavinění.

D 6, 1, 23, 1:

„Loca sacra, item religiosa, quasi nostra in rem actione peti non possunt."

Vydání svatých míst, stejně jako míst posvátných, i když nám (jakoby) patří, nemůže být věcnou žalobou požadováno.

- ♣ Svatá místa (chrámy, hradby) a místa posvátná (hroby, potřebiště) patří mezi *res extra commercium* a jako je vyloučen obchod s nimi, je vyloučeno i klasické soukromé vlastnictví a tudíž i vindikační ochrana.

D 6, 1, 27, 2:

„Si homo petitus dolo possessoris deterio factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, aestimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat, quia nihil interest petitoris. Sed haec quantum ad in rem actionem, legis autem Aquilliae actio durat."

Dojde-li zaviněním žalovaného držitele (ze zlého úmyslu) ke zhoršení stavu otroka, který má být vydán, a otrok potom zemřel bez zavinění držitele z jiného důvodu, nebude namístě oceňovat míru zaviněného zhoršení, neboť to není oprávněný zájem vlastníka. To se však týká jen věcných žalob, které vzcházejí z Aquilliova zákona.

- ♣ Vina držitele při poškození vydávané věci (zlý úmysl) se každopádně promítne do náhrady za takovéto poškození. Mezi zlovolným jednáním držitele a sníženou hodnotou (či zničením věci) však musí existovat kauzální nexus (*nexus causalis*), jak ho požaduje i Akviliův zákon o způsobené škodě (z roku 286 př. Kr.).

D 6, 1, 79:

„Idem libro VI. Pithanon a Paulo epitomatorum. Si hominem a me petieris, et is post litem contestatam mortuus sit, fructus quod is vixerit, aestimari oportet. Paulus: ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operae eius inutiles factae sunt; nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nomine aestimari conveniret."

Tentýž (tj. Labeo) v 6. knize Pithanon k Paulovým názorům: Pokud ode mne žádáš vydání otroka a on po zahájení procesu zemřel, musím ti poskytnout náhradu za dobu, dokud žil? Paulus: Mám to za správné pod podmínkou, že otrok byl splatný dříve, než onemocněl, neboť i když by z nemoci vyvázl živ, tak během nemoci nemohl poskytovat užitek.

- ♣ Zobecníme-li tento příklad na obecnou zásadu, můžeme stanovit, že při vracení věci či nahrazování *interessí* se musí nahradit plody, jež vytěžil držitel z věci za dobu, kdy bylo objektivně možné věc užívat a prospěch těžit. Plody, jež takto vytěženy být nemohly, nemůže vlastník vindikační žalobou požadovat.

D 6, 1, 60:

„Pomponius libro XXIX. ad Sabinum. Quod infans vel furiosus possessor perdidit vel corrupit, impunitum est.“

Pomponius ve 29. knize k Sabinovi: Co držitel ztratil nebo zničil v době, kdy byl dítětem, nebo byl šílený (duševně nemocný), to mu nebude přičítáno k tíži (nebude za to souzen).

- ♣ Zde je vyjádřena zásada, jež se v moderních právních řádech považuje za obecnou liberující skutečnost, tj. že osoby věkem a psychickými schopnostmi nedosahující obecně uznávané hranice (úrovně) intelektu nejsou odpovědné za delikty (v Římě činila hranice dětství a dospělosti 12 let u dívek a 14 let u hochů, duševně choré osoby byly bez ohledu na věk považovány za rovny dětem).

4. Závěr

Na základě předložených a rozebraných fragmentů můžeme nyní přistoupit ke zobecňujícím závěrům, které podají stručný přehled o obsahových požadavcích na předmět reivindikační žaloby:

- ♣ předmětem reivindikace může být věc movitá i nemovitá,
- ♣ věc původní či jen její zbytek či části,
- ♣ věci jednotlivé (*corpus unitum*) nebo stádo (*grex*) –
- ♣ za součást stáda se považují i přikoupené, nejen biologickým způsobem přirostlé kusy dobytka –
- ♣ *universitas rerum distantium nutno vindikovat* kus po kuse (kromě stáda),
- ♣ smísení neoddělitelných věcí způsobuje communio a vylučuje použití reivindikační žaloby (nutnost použít *actio communi dividundo*),
- ♣ smísení oddělitelných věcí bez vůle vlastníka = reivindikace je možná,

♣ smísení oddělitelných věcí s vůlí vlastníků = nelze reivindikovat (nutnost použít *actio communi dividundo*),
♣ smísení biologických párů se vznikem plodu = vindikace plodu (mláděte) je možná ve prospěch vlastníka samice,
♣ označení vindikované věci musí být přesné,
♣ označení genericky určené věci musí být uskutečněno určením množství, váhy, počtu, barvy,
♣ zřejmá chyba v označení věci nezpůsobuje ztrátu procesu,
♣ nedostatečná identifikace věci, tj. zaměnitelnost, způsobuje ztrátu procesu,
♣ součásti vydávané věci jsou: věc samotná, přírůstky, výtěžky a náhrada škody za dobu, kdy vlastník nemohl věc užívat (*interesse*),
♣ vydávají se jen ty výtěžky, které by vlastník mohl získat, kdyby mu nebylo bráněno v užívání věci,
♣ *interesse* se snižují o zisky z věci, kterou držitel musel prodat z nutnosti (v tísni),
♣ vlastníkovi se nenahrazuje to, co držitel zničil v době, kdy nemohl ovládat své jednání nebo pochopit jeho dosah, čili v době dětství a duševní choroby,
♣ zlepšení věci na náklad držitele se mu nenahrazuje.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel der Autorin Kamila Bubelová mit dem Titel *Gegenstand des reivindicatio im justinianischen Recht* ist ein Teil ihrer Dissertationsarbeit, die orientiert sich an den klassischen Möglichkeiten vom Schutz des Eigentumsrechts. Mit der historischen Aufgabe des Eigentums beschäftigten sich Jahrhunderte viele Denker, Ökonomen sowie Juristen: z. B. die griechische theoretische Philosophie hiel für das Ideal den Gedanken von der mittleren Genűge; es wurde ihnen jedoch nicht gelungen diesen Gedanken zu realisieren. Die praktische Römer suchten nicht zu erforschen, wie eine gerechte Teilung der materiellen Gütter zu sichern, sondern sie suchten den richtigen Weg zur Rechtsregelung:einige Sachen waren öffentlich zu bleiben (also *extra commercium*) und die anderen Sachen, welche Mehrheit bildeten, konnte der Bürger frei besitzen und darüber so verfügen, sofern er damit den anderen kein Unrecht verursachte. Die Autorin widmet sich in ihrer Arbeit einer Tradition und Grundlagen dem Eigentumsschutz aus dem römischen Recht hervorgehen.

LITERATURA

BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1981.
Corpus Iuris Civilis, ediderunt fratres Kriegelii, pars prior – Digesta, Leipzig 1833.
Das Corpus Juris Civilis – Deutsche übersetzt von einem, vereine Rechtgelehrter; Carl Eduard Otto, Brunno Schilling, Leipzig 1839.
PRAŽÁK, J. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. 1. vyd. Praha : KLP, 1999.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

VYBRANÁ NEKALOSOUTĚŽNÍ JEDNÁNÍ NA INTERNETU A MOŽNOSTI JEJICH POSTIHU

Mgr. Michal Černý, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

1. Spammingové praktiky a nekalá soutěž

Již dříve se autor zabýval nastíněním možných právních problémů souvisejících s užíváním počítačové sítě Internet.[1] Na tyto dřívější úvahy navazuje následující příspěvek, který se zabývá spammingovými praktikami. Bude uvedeno stručné vymezení, a dále také nástin možného řešení postihu těchto jednání podle soukromoprávních a veřejnoprávních předpisů českého práva. Spamming souvisí nejvíce s nekalou soutěží a reklamou, a proto bude věnována pozornost zejména těmto otázkám.

Spamming podle běžného významu chápání obsahu tohoto pojmu souvisí s nekalou soutěží. Ačkoliv není pojem spammingu přímo vysvětlen v žádném tuzemském právním předpisu, běžně se za něj na Internetu považují reklamní zprávy rozesílané elektronickou poštou buď neurčenému nebo genericky vybranému okruhu adresátů, nebo též okruhu adresátů vybranému systematickou činností odesílatele bez vědomí adresáta.

Pomůžeme si jednou z definic, které jsou uváděny v literatuře. „***Spamming – sending copies of the same information to many different groups on the Internet“.***[2]
Spamming byl jako nelegální forma užívání sítě Internet poprvé popsán a za nelegální deklarován v USA, kde došlo jednak ve státě Georgia k vydání zákona Anti-Spam Act, a dále též k prvnímu „odsouzení“ škůdce za provozování spammingu.

1. ČERNÝ, M. Internet a právo – základní úvahy. *Acta Universitatis Olomoucensis – Iuridica 3*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP Olomouc, 2001, s. 47 – 54.
2. Cit. KOLEKTIV AUTORŮ. *Longman dictionary of Contemporary English.* Londýn : Longman Publishing, 1995.

- Škodlivost a nebezpečnost spammingu spočívá především v těchto aspektech:
- adresátu je doručena zpráva obchodní povahy, o jejíž doručení nestojí ani o ni nežádal,
- adresát je doručením zprávy obtěžován,
- adresát je nucen vynaložit zbytečné materiální náklady (peníze), a to čistě z důvodu doručení spammingové zprávy do jeho schránky elektronické pošty,
- na straně adresáta se zvyšuje riziko, že mu nebudou doručeny další zprávy jako důsledek spammingové zprávy nebo spammingových zpráv, neboť zahlcují kapacitu emailové schránky adresáta, která může být omezená.

Podřazení spammingu pod nekalou soutěž odůvodníme naplněním znaků generální klauzule podle § 44 ObZ typickým spammingovým jednáním. Pokud zpráva obsahuje sdělení týkající se zboží nebo služeb či nabídku na uzavření smlouvy, pak jednoduše vyvodíme závěr týkající se zapojení odesílatele do hospodářské soutěže, tedy soutěžní vztah (popř. alespoň soutěžní záměr).

Naplnění druhého znaku generální klauzule zde spočívá v tom, že používání spammingových praktik získává tento soutěžitel nespravedlivou výhodu před soutěžiteli, kteří takové praktiky nepoužívají. Forma oslovení je extrémně levná, a dále se určitá část nákladů přenáší na adresáty (náklady na stažení elektronické pošty na počítač uživatele). Kromě toho není možné odhlédnout od zásahu do soukromí, které může používáním spammingu u spotřebitele[3] nastat. Konečně rozpor s dobrými mravy soutěže vyvodíme i z charakteru spammingového jednání, které je v rozporu se zákazem šíření nevyžádané reklamy (k tomu srov. dále). Kromě toho při používání této praktiky některým z podnikatelů budou ostatní (konkurenti) vystaveni vyššímu riziku generalizace názoru na podnikání v dané oblasti u spotřebitele – riziko celkové vulgarizace podnikatelského prostředí

Třetí znak generální klauzule bude také naplněn, a to jednak přímo přenášením nákladů na adresáty, a dále také objektivním ohrožením zájmů dalších soutěžitelů, kteří musí vynaložit další náklady na oslovení adresátů.

Nadto není možné odhlédnout od skutečnosti, že jiné formy komunikace (odlišné od elektronické pošty) mohou být adresátem zprávy či veřejností obecně vnímány vysoce soukromě a k výše uvedeným aspektům pak může přistoupit ještě aspekt narušení soukromí fyzické osoby. Máme na mysli především zasílání zpráv pomocí služby SMS na mobilní telefony GSM, které obecně veřejnost chápe jako vysoce soukromé. Tyto úvahy podporují i články o publikovaných výzkumech o charakteru SMS zpráv, a to především

3. Za předpokladu spotřebitele – fyzické osoby.

v západních zemích (Dánsko, Velká Británie).[4] Také takové zprávy budeme moci považovat za spammingové.

2. Reklama – česká veřejnoprávní úprava a spamming

Reklama je v českém právu upravena hned v několika právních předpisech. Právní úpravu nacházíme jak v právu soukromém, kdy je úprava obsažena de lege lata v zákoně 513/1991 Sb., Obchodním zákoníku, a dále též v zákonech veřejnoprávní povahy. Základním zákonem z oblasti veřejného práva je zde zákon 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, který doplňují dále zákony z oblasti mediálního práva – zákon 46/2000 Sb., Tiskový zákon a zákon 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání. Nepřímo je pak reklamní a propagační činnost regulována též zákonem 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele.

Z hlediska tématu tohoto příspěvku nás budou zajímat především reklamy a reklamní sdělení, které se na Internetu vyskytují ve dvou nejpoužívanějších službách – a to při užívání služby world-wide-web, a dále při komunikaci pomocí elektronické pošty. Nebudeme ovšem pro futuro vylučovat ani další služby, jakkoliv dnes nejsou běžně užívány, a proto v této pasáži budeme věnovat pozornost obecné právní regulaci reklamní činnosti průřezově všemi zmíněnými zákony.

Zákon 40/1995 Sb., o regulaci reklamy (dále jen „ZRR“) je základním veřejnoprávním předpisem, který v českém právu reguluje užívání a obsah reklamy, propagace a inzerce. Tento zákon si jednak vymezuje sám klíčové pojmy, a dále některou reklamu věcně omezuje, jiné druhy reklamy přímo zakazuje. Budeme zkoumat zejména nevyžádanou reklamu a skrytou reklamu. Nemůžeme ovšem zapomenout ani na zákaz klamavé reklamy podle zákona 40/1995 Sb.

Pro naše úvahy bude mít klíčový význam interpretace základních pojmů ZRR, a proto uvádíme zkrácenou citaci dikce zákona v jeho současném účinném znění. Pokud budeme srovnávat ZRR s ObZ, pak na prvním místě stojí fakt, že ZRR vymezuje legální pojem reklamy, a to značně široce. Stojí rovněž za povšimnutí, že od účinnosti zákona 138/2002 Sb., který novelizoval ZRR, patří mezi komunikační média, pomocí kterých může být reklama šířena, rovněž počítačové sítě. Internet tedy může být z hlediska ZRR považován za komunikační médium, a proto nebude sporu o případnou aplikaci ZRR na reklamy šířené na Internetu. V případě ObZ jsme k takovému závěru museli dojít interpretací.

4. K tomu srov. LUKEŠ, P. Mobilní spamming – problémy teprve přijdou. *Mobil.cz (*www.mobil.cz).

Cit. Zákon 40/1995 Sb., o regulaci reklamy
§ 1
(1) Reklamou se rozumí oznámení, předvedení či jiná prezentace šířené zejména komunikačními médii, mající za cíl podporu podnikatelské činnosti, zejména podporu spotřeby nebo prodeje zboží, výstavby, pronájmu nebo prodeje nemovitostí, prodeje nebo využití práv nebo závazků, podporu poskytování služeb, propagaci ochranné známky,1) pokud není dále stanoveno jinak.
(2) Komunikačními médii, kterými je reklama šířena, se rozumí prostředky umožňující přenášení reklamy, zejména periodický tisk2) a neperiodické publikace,3) rozhlasové a televizní vysílání, audiovizuální produkce,4) počítačové sítě, nosiče audiovizuálních děl, plakáty a letáky.

Katalog zakázaných reklam je vymezen v § 2 ZRR. Vzhledem k tomu, že se dále budeme zabývat pouze nevyžádanou reklamou a skrytou reklamou, uveďme zde citaci uvedeného ustanovení, aby tento příspěvek nevyvolával mylný dojem, že snad veřejné právo postihuje jen reklamy, kterými se budeme zabývat.

Cit. Zákon 40/1995 Sb., o regulaci reklamy
§ 2
(1) Zakazuje se
a) reklama zboží, služeb nebo jiných výkonů či hodnot, jejichž prodej, poskytování nebo šíření je v rozporu s právními předpisy,
b) reklama založená na podprahovém vnímání. Takovou reklamou se pro účely tohoto zákona rozumí reklama, která by měla vliv na podvědomí fyzické osoby, aniž by ji tato osoba vědomě vnímala,
c) reklama klamavá,
d) reklama skrytá. Takovou reklamou se pro účely tohoto zákona rozumí reklama, u níž je obtížné rozlišit, že se jedná o reklamu, zejména proto, že není jako reklama označena,
e) šíření nevyžádané reklamy, pokud vede k výdajům adresáta nebo pokud adresáta obtěžuje.
(2) Srovnávací reklama je přípustná za podmínek stanovených tímto zákonem a zvláštním právním předpisem.
(3) Reklama nesmí být v rozporu s dobrými mravy, zejména nesmí obsahovat jakoukoliv diskriminaci z důvodů rasy, pohlaví nebo národnosti nebo napadat náboženské nebo národnostní cítění, ohrožovat obecně nepřijatelným způsobem mravnost, snižovat lidskou důstojnost, obsahovat prvky pornografie, násilí nebo prvky využívající motivu strachu. Reklama nesmí napadat politické přesvědčení.
(4) Reklama nesmí podporovat chování poškozující zdraví nebo ohrožující bezpečnost osob nebo majetku, jakož i jednání poškozující zájmy na ochranu životního prostředí.

(5) Reklama šířená společně s jiným sdělením musí být zřetelně rozlišitelná a vhodným způsobem oddělena od ostatního sdělení.

Zákaz šíření nevyžádané reklamy zahrnuje i spamming. Navážeme proto rozborem této otázky podle ZRR. Dle § 2 odst.1 ZRR účinného znění se zakazuje šíření nevyžádané reklamy, pokud je splněna alespoň jedna z podmínek tam uvedených. Za zakázanou není tak prohlášena přímo reklama samotná, ale činnost spočívající v jejím šíření adresátům. Tato skutečnost je velmi důležitá, neboť se přenáší odpovědnost na šiřitele reklamy, tj. osoby, která zajistí či zprostředkuje přenos reklamního sdělení od zadavatele či zpracovatele k adresátu.

Nedovolenost šíření nevyžádané reklamy je podmíněna ZRR, a to alternativně, a proto se pokusme interpretovat zákonný rámec, který ZRR stanoví. První z možností je zvyšování výdajů adresáta – jinými slovy „adresát je nucen vynaložit peněžní prostředky, které by bez reklamy vůbec nevynaložil“. V případě šíření reklamních zpráv emailem je situace jasná a je popsána výše u argumentace nekalosoutěžní povahy spammingu. Složitější situace nastává u prohlížení webových stránek. Zde se musíme zabývat otázkou, v jaké formě jsou reklamy na Internetu šířeny a potenciálně též v jaké formě šířeny být mohou, otázkami jasného oddělení reklamních sdělení od jiného obsahu, a dále též otázkami rozhodování uživatele o chování na síti Internet. Konečně se pak ovšem musíme zaobírat také autorskoprávními otázkami webové stránky.

Klasickým případem reklamy na Internetu jsou grafické prvky, tzv. stripes ve formě gifů. Tyto reklamy se používají v prostředí www naprosto běžně a prakticky každý uživatel, který navštívil alespoň jednou komerčně provozované stránky, se s takovými reklamními sděleními setkal. Z hlediska zkoumání navyšování výdajů uživatele se dá říci pouze to, že běžná velikost souboru, který představuje takové reklamní sdělení je přibližně několik kilobyte až desítek kilobyte a může být v poměru s velikostí stránek zanedbatelná. Zde záleží především na velikosti souboru, množství souborů apod. Významnou může být také otázka umístění souborů, protože v případě výměnných reklamních systémů (zařazování reklamy zajišťuje třetí osoba, u které je reklama zadávána a stránka tak obsahuje pouze link na místo u třetí osoby) může důležitou roli hrát i skutečnost propustnosti sítě mezi počítačem stránek a počítačem výměnného reklamního systému. Avšak jakékoliv reklamní sdělení zvyšuje velikost dat, které uživatel stahuje na svůj počítač.

Všechny tyto faktory mohou v konečném důsledku vést ke zvyšováním výdajů adresáta. Pokud bychom striktně trvali na dikci zákona, pak každá reklama na Internetu v prostředí www povede ke zvyšování výdajů, avšak zařazení reklamy a suma zvýšených výdajů mohou být z hlediska uživatele

rozhodující při řešení otázky akceptace reklamních sdělení jako běžné součásti stránek, čímž se může popřít samotný faktor nevyžádanosti reklamy.

Tuto hypotézu bychom mohli podložit i výzkumem, který by zkoumal chování a nálady uživatelů v případě různých reklamních technik. Mohli bychom provést srovnání mezi běžnými reklamními stripes a např. flash animacemi a nebo pop-up okny (samovolně se otevírající nová okna prohlížeče, která bez zásahu uživatele otevírají nové stránky i mimo navštívený server). Nebudeme zde nyní provádět průzkum a spokojíme se pouze s pracovním předpokladem, že tomu tak může být. Uveďme ovšem ještě jeden z dalších argumentů, proč situace může být i taková. Znázorňování grafických prvků se dá ve vlastnostech systému nebo přímo v prohlížeči vypnout. Uživatel tím sice přijde o veškerou grafiku obsaženou na navštívených stránkách, protože internetový prohlížeč ji vůbec nebude ze serveru jako samostatné soubory stahovat a na počítači uživatele zobrazovat, ale přenosu grafické reklamy se tímto způsobem zabránit dá. Grafické prvky je pak možné v prohlížeči zobrazit na vyžádání uživatele (on-demand) prostým kliknutím a prohlížeč zobrazí právě jen tu grafiku, kterou si uživatel přeje zobrazit. Při dodržování dikce ZRR, který zakazuje reklamu skrytou a přikazuje označit reklamní sdělení od ostatního obsahu (§ 2 odst.1 písm. d) ZRR) by touto metodou mělo dojít k žádanému efektu. Samovolné otevírání pop-up oken a nebo flash animace ovšem ve vlastnostech běžného prohlížeče vypnout nelze, a proto se uživatel touto cestou reklamním sdělením objektivně bránit nemůže. Otázka rozhodování uživatele je přitom velmi důležitá a v každém případě by měla být ponechána možnost rozhodnutí uživatele reklamu vypnout jako takovou. Pokud tato svoboda uživatele nebude garantována, pak bude nutno o každé takové reklamě předpokládat, že může být nevyžádaná. Tento fakt bude potom nutno zkoumat ještě z hlediska splnění jednoho ze zákonných předpokladů.

Nemůžeme ovšem nevzpomenout ani skutečnost, že webová stránka je počítačovým programem svého druhu, a jako taková je chráněna autorským právem, které je nutno aplikovat na jakékoliv užívání obsahu stránky.[5] Dispozice se stránkou je pak plně na rozhodnutí autora nebo disponenta s právem autora rozhodovat o šíření stránek (autorského díla), pokud:

- autor převedl své právo smlouvou na jinou osobu,
- došlo k přechodu práva na jinou osobu v důsledku smrti autora,
- došlo k vytvoření webové stránky v pracovněprávním vztahu (zaměstnanecké dílo), nebo na základě smlouvy (nejčastěji smlouvy o dílo – vytvoření webové stránky).

Ve všech případech ovšem autorské právo ponechává na rozhodnutí autora nebo disponenta rozhodovat o užívání stránek, a to tím, že jedině tyto osoby jsou

5. Touto otázkou se autor podrobně zabývá ve své disertační práci, která byla obhájena na PF MU v Brně.

oprávněny poskytnout třetím osobám (uživatelům) svůj jednostranný souhlas s užíváním stránek nebo vymezit licenční podmínky užívání, které mohou být považovány za návrh na uzavření licenční smlouvy mezi disponentem práv a uživatelem stránek.

Pokud dojde k jednoznačnému a explicitnímu vymezení podmínek v tom smyslu, že stránky musí být zobrazovány jak jsou a uživatel je povinen rozhodnout se mezi neužíváním stránek nebo užíváním „jak stojí a leží“, tzn. včetně připojených linků, reklam apod., pak uživatel v případě souhlasu s takovým návrhem licenční smlouvy nebude moci považovat nebo se dožadovat prohlášení reklamy za nežádoucí, omezující nebo nevyžádanou. Pokud by licenční smlouvu sám uzavřel, a teprve následně se dožadoval postihu za šíření nevyžádané reklamy, pak by sám o sobě porušoval autorské právo a užívání stránek by z jeho strany bylo nelegální.

Většina současných profesionálně vytvářených stránek obsahuje licenční ujednání, ovšem jen málo z nich obsahuje licenční ujednání ohledně reklamy.

Na současném českém Internetu se objevil jeden případ, kdy došlo ke změně smlouvy včetně ošetření možnosti zasílat reklamní emailové zprávy, a to na serveru *seznam.cz*. Provozovatel serveru všem účastníkům držitelům emailového účtu na serveru *email.seznam.cz* zřídil novou složku s názvem Oskarova pošta, do které jsou pravidelně zasílány reklamní emaily upozorňující na novinky ve službách poskytovaných společností Český Mobil, a.s., který je provozovatelem mobilní sítě GSM pod názvem Oskar. Provozovatel serveru *seznam.cz* tento krok v dostatečné době předem vysvětlil emailovou zprávou a ve své podstatě dal uživatelům na výběr, zda-li chtějí takové užívání služby zdarma strpět, nebo zda-li nikoliv. V tomto případě by došlo ze strany provozovatele služby *email.seznam.cz* k odstoupení od smlouvy. Nutno podotknout, že ve smlouvě, kterou při registraci uživatel s provozovatelem serveru *seznam.cz* uzavírá, je ošetřena možnost přerušit poskytování služby nebo změnit podmínky jejího poskytování, a to s ohledem na fakt, že celá služba je hrazena pouze z příjmů z reklamy na serverech *seznam.cz* a z doprovodných plateb třetích osob za poskytované služby. Tato skutečnost nic nemění na faktu, že uzavřené smlouvy se mají dodržovat, dává ale provozovateli možnost ošetřit situaci s reklamními emaily a ve své podstatě si vymezit možnosti používání služby včetně reklamy. Proto takovou reklamu opět nebudeme moci považovat za šíření nevyžádané reklamy ve smyslu ZRR.

V souvislosti s rozborem právní povahy reklamy ve webových stránkách musíme upozornit ještě na obecný zákaz reklamy skryté, za kterou musíme považovat takovou reklamu, u které není poznat, že se jedná o reklamní sdělení, a to zejména proto, že jako reklama není označena. Vzhledem k tomu, že zákon nijak neupravuje množství reklamy, které je přípustné, není množství reklamy nijak ohraničeno. Proto se vývojem vyskytlo několik reklamních technik, a to zejména:

- zařazení reklamy do webové stránky na určité místo, a to zejména nahoru, popřípadě na pravou stranu stránky svisle, (reklamy s pevně daným místem),
- zařazení reklamy do webové stránky, přičemž technicky se jedná o animaci, (většinou flash), která se může po obrazovce pohybovat, eventuálně měnit svůj vzhled a překrývat různé části stránek,
- zařazení reklamy na samostatnou stránku, která se zobrazí při zadání adresy, (startovací reklama), teprve po jejím shlédnutí se zobrazí požadovaná stránka,[6]
- zařazení reklamy do samostatného nového okna prohlížeče, které se otevře odkazem při načtení požadované stránky (tzv. pop-up).

Pokud má být dodržen zákaz skryté reklamy ze strany provozovatele stránek, pak musí být ze stránky patrné, že se jedná o reklamu. Většina serverů, které ZRR dodržují, používá označení slovem „REKLAMA“ nebo „INZERCE“ vedle požadovaného sdělení.

V následující kapitole se zabýváme legislativou jednotlivých států USA. Pokud bychom srovnávali aplikovatelná ustanovení českého práva s dále uváděnými státními legislativami, budeme muset především aplikovat ZRR. Při srovnání dojdeme k tomu, že ZRR sice obsahuje zákaz reklamy skryté, ovšem nepřikazuje aktivní označení určitým řetězcem na určitém místě emailové zprávy, jako je tomu např. v některých státech USA. Takovýto příkaz přitom umožňuje adresátu nastavení takového filtru ve svém poštovním programu, který přesune emailové zprávy reklamní povahy přímo do koše. Český ZRR je velmi liberální. **Bohužel pro adresáta pro splnění ZRR odesílatelem z hlediska českého práva patrně postačí i uvedení slova REKLAMA nebo INZERCE v těle emailové zprávy, což znemožňuje její automatické zpracování. Uvedená situace by se dala napravit novelizací zákona, nebo popř. prostým nařízením vlády, které Vláda ČR může podle Ústavy ČR vydat k provedení jakéhokoliv zákona, pokud prováděcí předpis upraví otázky v mezích zákona.[7] Rovněž není uložena aktivní povinnost vést databázi emailových adres, jejichž majitelé si nepřejí reklamy dostávat (princip opt-out). Uplatnění principu opt-out je přitom upraveno zákonem na ochranu osobních údajů,[8] který se však vztahuje pouze na fyzické osoby, neboť osoby právnické nejsou subjekty osobních údajů ve smyslu ZOOÚ. Rovněž je sporné, zda-li samotnou emailovou**

6. Po účinnosti novely ZRR v roce 2002 se u většiny velkých serverů používá této techniky, ovšem je vždy doplněna textovým linkem „přeskočit“, popř. linkem s obdobným významem – po kliknutí je možno dostat se na požadovanou stránku.
7. K tomu srov. Ústava ČR, článek 78.
8. K tomu blíže srov. ČERNÝ, M. *Vybrané otázky soukromého práva vztahující se k užívání počítačové sítě Internet (disertační práce).* PF MU v Brně – kapitola 3.4.

adresu je možné považovat samostatně za osobní údaj. Patrně tomu tak nebude, neboť samotná emailová adresa sice může vést ke zjištění identity subjektu údajů, ovšem s vynaložením vysokých nákladů nebo velkého množství času.

I podle českého ZRR je ovšem možné dát jednoduchým úkonem najevo, že adresát o příjem dalších komerčních zpráv nestojí z čehož vyplývá, že každá další reklama zaslaná odesílatelem na totožnou adresu bude muset být považována za nevyžádanou a obtěžující zároveň, což ve svém důsledku znamená její nezákonnost ve smyslu ZRR.

Kromě toho české právo nepostihuje také jiný okruh otázek, a sice povinnost odesílat emailové zprávy reklamní povahy z nezfalšované adresy elektronické pošty. Za stávající dikce českých zákonů nebude patrně možno nalézt jinou normu, než je obecný příkaz každému „počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví a na majetku“ (tzv. generální prevenční klauzule podle § 415 OZ). Za porušení této povinnosti je pak možno žalovat z titulu odpovědnosti za škodu o náhradu škody podle § 420 OZ.

Kromě toho, ne každé sdělení propagující určitý obsah, bude možné zařadit pod reklamu podle ZRR. Problém spočívá v omezující definici reklamy podle ZRR, jak jsme jej uvedli výše. Z textu zákona vyplývá, že reklamou jsou jen sdělení mající za cíl podporu podnikatelské činnosti (výroby či prodeje výrobků a poskytování služeb). A contrario ostatní inzertní sdělení nebudou za reklamy považovány, takže např. emailové zprávy šířící filosofické, náboženské a jiné názory nebudou podřaditelné pod reklamu, a tedy nebudou ZRR regulovány, a to včetně zákazu nevyžádaných reklam. Ostatní propagační sdělení posuzovat pouze podle práva nekalé soutěže, práva na ochranu osobnosti. De lege ferenda je možné vyřešit tento problém změnou taxativního omezení na demonstrativní výčet nebo uvedení sousloví „nebo jiné činnosti“ za sousloví „podporu podnikatelské činnosti“. Ustanovení § 3a ObZ (neoprávněné podnikání) nebude možno aplikovat na všechny ostatní případy, neboť např. charitativní činnosti nebo spolkové činnosti nemusí být vždy zastřeným podnikáním.

3. Postih spammingu v USA

Pro srovnání se budeme zabývat rozborem právní úpravy spammingu a reklamních sdělení v kolébce Internetu – Spojených státech amerických. Spamming byl na území USA poprvé odsouzen jako nelegální praktika v prvním případě ve státě Georgia ve druhé polovině 90.let dvacátého století.[9] Od tohoto prvního rozhodnutí začaly diskuse nad možnou právní úpravou na úrovni federálního práva USA. Snahy antispammingových koalic, které byly vytvořeny veřejností, však nebyly a federální úrovni příliš úspěšné. Tato situace

9. K tomu srov. Anonymous: Spamming, in www.netmag.cz

vedla k tomu, že jednotlivé státy Unie začaly přijímat vlastní anti-spammingové zákony. Prvním takovým státem byl stát Washington, který přijal vlastní zákon v roce 1998. Od té doby došlo k přijetí podobných regulačních zákonů v 19 z celkových 51 států USA. Tyto zákony vesměs chrání osoby, které mají bydliště či sídlo na jejich státním území (rezidenti v těchto státech). Vzhledem k tomu, že Internet nemá žádné hranice, na což jsme v této práci již několikrát poukázali, se tak v konečném důsledku aplikují různá pravidla v závislosti na státních legislativách a šiřitel reklamy musí buď zjišťovat původ, nebo používat kombinaci různých pravidel. Spamming je v USA chápán dosud takřka výlučně pouze ve významu nevyžádaných zpráv elektronické pošty a je považován za reklamu. Ostatními regulačními nástroji se zabývat nebudeme, neboť právní kultura je v USA zcela odlišná od kontinentálního pojímání a jsou používány jiné metody regulace. Nadto není možné zapomenout ani na federální strukturu USA.

Zákony jednotlivých států USA zakotvují v zásadě různé dva možné přístupy k nevyžádaným komerčním emailům, které jsou ještě modifikovány stát od státu. **Prvním z nich je obecný přístup,** který používá zákon státu **Washington**, který se dá nazvat zákaz podvodných nebo zavádějících emailových zpráv nebo jako **princip „truth-in-labelling“**. Českým jazykovým ekvivalentem pro název tohoto přístupu by byl patrně nejvýstižnější název „ochrana důvěry třetích osob v označení zprávy“. **Tento zákon zakazuje uvádění zavádějících nebo nepravdivých informací v hlavičce emailové zprávy (včetně předmětu zprávy (subject of message).**

Druhým možným přístupem, který používají zákony dalších států Unie, je přístup přikazující odesílateli aktivní označení reklamní (komerční) emailové zprávy, a to řetězcem „ADV“[10] v předmětu emailové zprávy. Tyto zákony bývají označovány jako „labelling laws“ – označující zákony. Prvním takovým zákonem byl zákon státu Kalifornie.

Kromě zákazů a příkazů obsahují tyto státní zákony také úpravu odpovědnosti za škodu způsobenou spammingem. Poškozeným přitom může být v závislosti na státní legislativě jak poskytovatel připojení k Internetu, tak i adresát zprávy. V některých zákonech je limitovaná či paušalizovaná náhrada škody na různé částky za jednu zprávu (10 USD) nebo za „jeden balík zpráv“ (25.000 USD). Některé zákony navíc prohlašují jednání spammera za kriminální čin. Většina státních zákonů také dává poskytovatelům služeb připojení k Internetu možnost monitorovat z důvodu vyhledávání škody každou emailovou zprávu, která je přepravována prostřednictvím sítě poskytovatele. Tato ustanovení byla v několika případech žalována z důvodu tvrzeného rozporu s Ústavou Spojených států amerických, a to jako porušující 1. Dodatek

10. Pozn.autora – ADV je zde použito jako zkratka anglického slova advertisement, které je ekvivalentem slova reklama / propagace.

Ústavy zaručující svobodu projevu (Freedom of Speech). Prozatím však žádný z těchto sporů neskončil zrušením zákona.

Někteří autoři rozlišují tři skupiny anti-spamingových zákonů v rámci legislativy států USA.[11] Kromě označujících (labeling) zákonů a zákonů požadujících možnost odhlásit se od příjmu reklamních emailů (opt-out), uvádějí ještě třetí skupinu zákonů, která je označována jako podvodné / klamavé anti-spamové zákony (fraud). Tyto státní zákony zakotvují výslovně kriminální odpovědnost za spam, z čehož se vyvozuje důvod pro zvláštní označení celé skupiny zákonů. Tento přístup se nám nezdá úplně nejlepší, zvláště když uvážíme, že fakticky zákony jednotlivých států nikdy neobsahují pouze základní přístup, ale také normy odpovědnosti za škodu a její nápravu, limitaci náhrady apod.

Tato tabulka obsahuje jednoduché označení typu anti-spamového zákona podle jednotlivých států Spojených států amerických:

- California – označení + opt-out princip,
- Colorado - označení + opt-out princip,
- Connecticut – obecný zákaz,
- Delaware – obecný zákaz,
- Idaho – správná adresa odesílatele + opt-out princip,
- Illinois – typové označení,
- Iowa – správná adresa odesílatele + opt-out princip,
- Lousiana - správná adresa odesílatele,
- Missouri – opt-out princip,
- Nevada – označení + opt-out princip,
- North Carolina – správná adresa odesílatele,
- Oklahoma – správná adresa odesílatele,
- Pennsylvania - označení (pouze erotický obsah),
- Rhode Island – správná adresa odesílatele,
- Tennessee - označení + opt-out princip,
- Virginia – správná adresa odesílatele,
- Washington – obecný zákaz,
- West Virginia – obecný zákaz,
- Wiscconsin – označení (pouze erotický obsah).

Tato rozdílná státní legislativa a neupravenost právem ostatních států Unie vede v konečném důsledku k tomu, že šiřitelé reklamy pomocí elektronické pošty musí dodržovat rozdílná pravidla tak, aby neporušili státní zákony, které se uplatňují v různých státech. Tato praxe je z hlediska šiřitelů reklamy značně problematické, neboť u Internetu prakticky nelze identifikovat bydliště či sídlo

11. Např. Wiseman: SPAM – Survey of State and Federal Legislation, in: http://gsulaw.gsu.edu/lawand/papers/su01/gilbert_harrison/

adresáta. **Literatura pak doporučuje[12] dodržení následujících pravidel (citace):**

1. ***označení všech komerčních emailů jako „ADV" podle zákona státu Kalifornie,***
2. ***použití takového předmětu emailu, který přesně odpovídá obsahu emailové zprávy,***
3. ***užití platné emailové adresy odesílatele,***
4. ***upozornění na jednoduchou možnost „odhlásit" příjem takových zpráv do budoucna, a to nejlépe jednoduchým způsobem, který nezatíží adresáta žádnými dalšími náklady (např. automatický seznam či formulář nebo „zelená" telefonní linka)."***

Toto doporučení respektuje obě skupiny státních zákonů a rovněž skutečnost, že většina z nich dává adresátům možnost „odhlásit" budoucí příjem takových zpráv, který se nazývá principem „opt-out".

Některé státní zákony ještě doplňují uvedená pravidla o povinné označení obsahu, který je určen pouze dospělým („adult material"), což je v zásadě opis pro „erotický obsah". Jedná se vlastně o povinné označení určitého druhu obsahu reklamy již v předmětu zprávy. Předepsanou zkratkou je pak „ADV: ADLT".

Nabízí se otázka z jakého důvodu používají různé zákony tuto povinnost uvedení resp. „značkování obsahu" již v předmětu emailu. Odpověď je velmi prostá – prakticky všechny dostupné emailové programy umožňují automatické zpracování příchozích emailů, které může definovat uživatel předem. Pro tuto funkci se také používá názvu „filtrování pošty". Uvedené značkování v konečném důsledku vede k tomu, že adresát nebude označenými reklamními emaily obtěžován, neboť jeho program je bude zpracovávat v závislosti na předem definovaných instrukcích automaticky (např. je zcela bez zásahu uživatele mazat).

Zvláštní anti-spamové zákony ovšem nejsou jediným možným řešením. Spamové praktiky lze i na území ostatních států USA postihnout podle jiných obecných zákonů. Výslovně se uvádí postižitelnost spamových praktik též např. ve státech Georgia, Hawaii, Wisconsin, Maryland. Postih se zde realizuje na základě jiných zákonů, většinou chránících soukromí nebo spotřebitelská práva. Některé státy též výslovně regulují reklamu prováděnou osobami v určitém podnikání či povolání.[13]

Na federální úrovni (USA) bylo v Kongresu podáno několik návrhů zákonů, které měly danou problematiku regulovat.:

– The Unsolicited Commercial Electronic Act of 2000,

12. K tomu srov. WOOD, D. J. The Impact of State Anti-Spam Laws. (*GigaLaw.com)*
13. K tomu srov. WOOD, D. J. The Impact of State Anti-Spam Laws. (*GigaLaw.com)*

- The Controlling the Assault of Non-Solicited Pornography and Marketing Act of 2000 („CAN SPAM Act“),
- The Can Spam Act,
- The E-mail User Protection Act,
- The Inbox Privacy Act of 1999,
- The Internet Freedom Act,
- The Internet Growth and Development Act of 1999,
- The Netizens Protection Act of 1999,
- The Protection Against Scams on Senior Act of 1999 + The Telemarketing Fraud and Seniors Protection Act,
- The Unsolicited Commercial Electronic Act of 2000,
- The Anti-Spamming Act of 2001.

Ačkoliv cíle těchto návrhů jsou prakticky totožné – poskytnout na federální úrovni ochranu proti doručování nevyžádaných zpráv reklamního charakteru, metody navrhované ochrany mohou být různé. Množství těchto návrhů je dáno především tím, že jde o „poslanecké / senátorské návrhy zákonů“ – řečeno českou právní terminologií. Množství těchto iniciativ ovšem může být v některých případech kontraproduktivní, neboť ve svém důsledku vede k neschopnosti přijmout na federální úrovni jednotnou legislativu. Na druhou stranu tato situace nebrání k poskytnutí ochrany prostřednictvím státních speciálních zákonů, obecných zákonů či podle zvykového práva.

4. Posuzování spammingových praktik v německé judikatuře

Ve Spolkové republice Německo se soudy zabývají spammingovými praktikami od roku 1998. Za precedenční rozhodnutí jsou považovány zejména rozsudky Zemského soudu v Berlíně a Zemského soudu v Trauensteinu. Soudy se zabývaly otázkami posouzení charakteru emailových zpráv, srovnáním s tištěnými reklamními sděleními, zásahem do práva na ochranu soukromí, jakož i otázkami závislosti posouzení spammingových praktik podle osobního statusu adresáta.

Základní otázku přípustnosti či nepřípustnosti neobjednaných reklamních emailů vyřešil Zemský soud v Berlíně (rozhodnutí 16 O 301/98 – E-mail Werbung) takto:

1. ***Neobjednané zasílání reklamních emailů je nepřípustné.***
2. ***Při posuzování otázky nepřípustnosti je nepodstatné, zda-li jde o zasílání zpráv soukromé osobě, živnostníku nebo osobě, která vykonává svobodné povolání.***

Otázkami možných právních následků zasílání nevyžádaných zpráv se zabýval Úřední soud v Brakelu (rozhodnutí 7 C 748/97 – E-mail Werbung).

Tento soud posuzoval zejména otázky osobnostního práva a zásahu do něj zasíláním nevyžádaných emailů. Z rozhodnutí jsou uváděny tyto právní věty:

1. ***Zasílání nevyžádaných reklam prostřednictvím elektronické pošty zůstává porušením všeobecného osobnostního práva. Ochrana je poskytována podle §§ 823, 1004 BGB (Občanského zákoníku SRN).***
2. ***Souhlas se zasíláním emailů s reklamním obsahem při srovnání s tištěnými reklamami do poštovních schránek nemůžeme předpokládat, neboť v zásadě není technicky možné zjistit souhlas / nesouhlas adresáta a není možné ovlivnit odesílatele.***
3. ***Svobodné rozhodnutí adresáta nechat se zapsat do distribučního seznamu pro účely emailových reklam není možné prokázat.***

Zemský soud v Trauensteinu se zabýval otázkami **souladu spammingových praktik s právem hospodářské soutěže** a rozhodl takto:

1. ***Nevyžádané zasílání reklam ne soukromou emailovou adresu[14] je podle § 1 UWG nekalosoutěžní, protože je možno uvést tyto důvody: Emaily jsou pro reklamní účely atraktivní a laciné, reklama může být nasazena rychle a masově, je možno zasílání do domácností i do podniků, reklama může přinést pohybující se obrazy, mluvené slovo nebo i zvuk; k tomu se snížil zájem o reklamu v médiích.***
2. ***Nejen použití filtrovacích programů pro rozpoznání obchodního charakteru emailu, ale i snížení doručování reklam prostřednictvím srovnání s „negativními listy" (např. Robinson list) vede k tomu, že takovéto praktiky (zasílání nevyžádaných reklam) nejsou konkurenčně poctivé.***

Konečně se těmito otázkami zabýval i Zemský soud v Berlíně (rozhodnutí 16 O 320/98 – E-mail Werbung), který posoudil **charakter emailových reklam** takto:

1. ***Zasílání emailových reklam podniku není přípustné jako zasažení práva do dispozice s podnikem (zařízená a provozovaná živnost) podle §§ 823 a 1004 BGB (Občanský zákoník SRN). Nejsou vyjmuty ani osoby provozující svobodná povolání.***
2. ***Příjem nechtěného emailu není považován za poškození vlastnictví, ale zůstává otevřené, nakolik není dotčena ochrana všeobecné právo na ochranu osobnosti.***
3. ***Přesto však stojí nechtěný email adresáta poškození a čest.***
4. ***Celkový zákaz reklamy není v souladu se záměry EU. Do 4. 6. 2000 zůstávají nevyžádané emailové reklamy zakázané.***

14. Pozn. autora – z textu rozhodnutí není patrné, zda-li má soud na mysli adresy „nepublikované" či všechny emailové adresy.

5. Německá judikatura k dalším skutkovým podstatám nekalé soutěže ve vztahu k užívání sítě Internet

Spolu s užíváním Internetu se právo musí vyrovnat s některými novými problémy. Pravděpodobně nejznámějším okruhem problémů jsou spory týkající se doménových jmen. Nekalou soutěž na Internetu ovšem nejde omezovat pouze na jednání související s doménovými jmény. Podstata nekalosoutěžního jednání může spočívat také v obsahu Internetových stránek.

České soudy se prozatím k obsahu stránek příliš nevyjadřovaly, dosud soudy rozhodovaly spíše spory způsobené kolizí doménového jména s některým jiným duševním statkem – např. ochrannou známkou. Do budoucna lze předpokládat i právní problémy způsobené obsahem webových stránek. S ohledem na podobnost českého práva s nekalosoutěžním právem SRN je možné poučit se z německé judikatury.

Německý soud se vyjádřil např. k podstatě hyperlinků (linků) ve webových stránkách. Soud se vyjadřuje k otázce možného nekalosoutěžního jednání a podle českého názvosloví nekalé soutěže také k otázkám parazitování. Jako jedno z prvních rozhodnutí je uváděno rozhodnutí Zemského soudu ve Verdenu 10 O 117/98 ("Klage gegen Links/weyhe-online.de")[15] s touto právní větou: ***Linky odpovídají podstatě Internetu. Přes odkazování na linky na cizí stránky se těží z cizí práce i z cizích výsledků.***

Soudy se zabývaly také otázkou obsahu stránek. Jedno z dokumentovaných rozhodnutí se týká obsahu stránek, které budí dojem, že se jedná o internetový obchod. Podle českého práva by obdobné jednání bylo opět podřaditelné pod obecnou generální klauzuli nekalé soutěže, a dále také pod skutkovou podstatu klamavé reklamy. Bylo publikováno odvolací rozhodnutí Vyššího zemského soudu ve Frankfurtu nad Mohanem 6 W 58/98 (Warenwerbung im Internet-Shop)[16] s touto právní větou: ***Nekalosoutěžně se chová ten, kdo se o zákazníka uchází nabídkou zboží, které na skladě nedrží. To platí také pro toho, kdo pro své zboží na Internetu agituje. Je ale rozdíl mezi všeobecným reklamním inzerátem a přímém prodeji prostřednictvím Internetu. Ten, kdo své zboží přímo přes Internet nabízí, nemusí držet skladové hospodářství. Prodejní nabídky přes Internet jsou srovnatelné s katalogy zasílatelství, protože bude uskutečněna koupě přes objednací cestu (způsob objednávky).***

15. Landgericht Verden – Urteil vom 7. Dezember 1998 – 10 O 117/98 – „Klage gegen Links/weyhe-online.de“. *Online-Recht,* http://akademie.de

16. Oberlandesgericht Frankfurt am Main: Beschluß vom 30. April 1998 – 6 W 58/98 – „Warenwerbung im Internet-Shop“ (Vorinstanz LG Frankfurt: 3/12 O 27/98), *Online-Recht,* http://akademie.de

V první instanci zaujal Zemský soud ve Frankfurtu nad Mohanem[17] přesně opačné stanovisko takto: ***Firmy,[18] které oznamují také dodatečnou možnost nákupu přes Internet, užívají mnohé odbytové cesty. Nabídkami na Internetovém obchodu proto nevzniká dojem, že nabídnuté zboží je ihned připraveno k odběru v každé pobočce (filiálce).[19]***

Souvislostmi názvu stránek a domény s jejich obsahem se zabýval Zemský soud v Mnichově I v rozhodnutí 21 O 17492/96 ("last-minute.com").[20] Jak již napovídá podtitul odkazu na rozhodnutí, jednalo se o využívání zvláštní nabídky „na poslední chvíli". Soud své rozhodnutí vyslovil v této právní větě: ***Také na Internetu smějí být letecké cesty označovány jako last-minute jen v těch případech, kdy mezi prvním oznámením konkrétního termínu odletu a odletem není více než 14 dnů.***

V českém právu by obdobné jednání mohlo být kvalifikováno jako klamavá reklama podle § 45 ObZ, popř. jako nepřípustná srovnávací reklama podle § 50a ObZ. Klamavost by zde spočívala opět v mylném dojmu o zvláštní nabídce.

Německé soudy již také řešily otázku odpovědnosti za obsah stránek dodávaných třetí osobou. Touto otázkou se zabýval Vyšší zemský soud v Mnichově, který rozhodoval o odvolání proti rozhodnutí Zemského soudu v Mnichově I. Toto odvolací rozhodnutí bylo publikováno pod sp.zn. 29 U 4466/97 – (Haftung für Last-Minute-Angebote Dritter)[21] a odvolací soud vyslovil své závěry v těchto právních větách:

1. ***Provozovatel Internetového serveru je odpovědný za konkurenčně závadný obsah informací, které jsou uloženy na jeho serveru.***
2. ***Tato odpovědnost zahrnuje také nabídky třetích osob, pokud jsou provozovateli dostupné takové technické způsoby, aby nabídky třetích osob prověřil. Toto platí přinejmenším pro ty případy, kdy z Internetové stránky není poznat, že nabídka pochází od třetí osoby.***
3. ***Pokud je k dispozici varianta software, který může konkurenčně závadné obsahy třetích osob vyfiltrovat, pak je používání takových***

17. Landgericht Frankfurt am Main Beschluß vom 25. März 1998 – 3/12 O 27/98 – „Warenwerbung im Internet-Shop". *Online-Recht*, http://akademie.de

18. Pojem „firma" zde odpovídá ekonomickému významu – jde tedy o podnikatele.

19. Poznámka autora: Se stanoviskem soudu první instance se nelze ztotožnit. Nekalosoutěžní charakter jednání spočívá ve vyvolání mylného dojmu u spotřebitele. Klamavost by zde spočívala ve vyvolání mylné domněnky ohledně podmínek dodávky objednaného zboží (tedy např. jistota uzavření smlouvy, rychlost vyřízení objednávky apod.).

20. Landgericht München I – Urteil vom 31. Oktober 1996 – 21 O 17492/96 – „last-minute.com", *Online-Recht*, http://akademie.de

21. Oberlandesgericht München – Urteil vom 26. Februar 1998 – 29 U 4466/97 – „Haftung für Last-Minute-Angebote Dritter", (Vorinstanz LG München I: 21 O 17492/96), *Online-Recht,* http://akademie.de

software únosné. Nemá-li provozovatel sám potřebné znalosti, pak je zavázán si je zajistit.[22]

Kromě obsahu stránek se soudy zabývají také otázkou odpovědnosti provozovatele stránek za obsah stránek, na které je odkazováno linkem. K této otázce se vyjádřil například Zemský soud v Manheimu, který v rozhodnutí[23] shrnul závěr do těchto právních vět:

1. ***Provozovatel homepage (stránek) je právně odpovědný za odkaz vyhledávacího stroje URL jeho stránek.***
2. ***Když je odkaz výsledkem hledání obchodního výrazu, který užívá třetí osoba, tak je nekalosoutěžní přiměřeně podle § 1 UWG,***[24] ***pokud odkaz vyvolává představu ekonomického a/nebo společenského propojení mezi provozovatelem homepage a třetí osobou.***
3. ***Nerozhodné je, zdali do databanky vyhledávacího stroje vložil link sám provozovatel nebo třetí osoba, pokud provozovatel může sám linkování zamezit.***

Obdobně se k **otázce použití určitých textových řetězců** ve stránkách vyjádřil také Vyšší zemský soud ve Frankfurtu nad Mohanem, který judikoval používání textových řetězců takto: ***Použití pojmu jako textového řetězce, když se dovolává zájmových kruhů jako původního označení jiného, je podle § 1 UWG nedovolené.***[25]

Tímto odvolacím rozhodnutím je doplněno prvoinstanční rozhodnutí Zemského soudu ve Frankfurtu nad Mohanem, [26] který judikoval ochranu názvu počítačových programů a užívaných zkratek takto:

1. ***Název počítačového programu je podle § 16 UWG může být chráněn (je obrany způsobilý).***
2. ***Zkratky jsou také chráněny, pokud nabyly „rozlišovací způsobilosti".***

Otázkami přípustnosti přebírání cizího obsahu se zabýval Zemský soud v Berlíně, který judikoval jejich nepřípustnost tímto rozhodnutím:

---

22. Pozn. autora: Soud zde akcentuje hledisko ochrany adresáta nabídky (zde spotřebitele), a dále výslovně akcentuje odbornou péči, kterou musí provozovatel serveru vynaložit. Provozovatelem serveru se rozumí zejména provozovatel stránek (site).

23. Landgericht Mannheim – Urteil vom 1. August 1997 – 7 O 291/97 – „Suchmaschinen", *Online-Recht,* http://akademie.de

24. UWG je běžně užívaná zkratka německého zákona o nekalé soutěži.

25. Oberlandesgericht Frankfurt am Main – Urteil vom 5. Oktober 1989 – 6 U 91/89 – „ETB / Teleauskunft" (Vorinstanz LG Frankfurt am Main: Urteil vom 22. März 1989 – 2/6 O 47/89), *Online-Recht,* http://akademie.de

26. Landgericht Frankfurt am Main – Urteil vom 22. März 1989 – 2/6 O 47/89 – „ETB / Teleauskunft", *Online-Recht,* http://akademie.de

1. ***Převzetí informace z rubriky inzerátů denního tisku představuje těžení z cizích výkonů příčící se dobrým mravům a zakládá právní opominutí nakladatele.***
2. ***Grafická změna nezpůsobí odpadnutí takového účinku, neboť rozhodující je obsah zprávy, který je zobrazen uživateli.***

Soudy se také zabývaly otázkami parazitního jednání a vzájemné zaměnitelnosti služeb provozovaných na Internetu pod podobnými doménami. Prvním publikovaným rozhodnutím Zemského soudu v Düsseldorfu,27 který se zabýval charakterem jednání spočívajícím v provozování vyhledávače na adrese www.klug-suchen.de (již dříve jiný podnikatel začal provozovat vyhledávač na adrese www.klugsuchen.de). Soud judikoval tuto právní větu: ***Rozhodnutím se prozatímně zakazuje využití domény www.klug-suchen.de. Navrhovatel pod doménou www.klugsuchen.de provozuje svůj vyhledávač, a proto jsou strany soutěžitelé.***

Německé soudy se také zabývaly **otázkami rezervací domén a vlivem úmyslu na právní charakter jednání.** V této souvislosti uveďme např. rozhodnutí Zemského soudu ve Stuttgartu,[28] který hodnotil zabraňovací záměr při registraci domény takto: **Rezervace doménového jména v zabraňovacím záměru je z hlediska soutěžního práva v rozporu s dobrými mravy soutěže a splňuje znaky § 1 UWG.**

Obdobně hodnotil Zemský soud v Braunschweigu[29] také **registraci domény s vědomím zásahu do cizího práva, když judikoval,** že "***rezervace domény s vědomím, aby bylo zasaženo do cizího práva, je konkurenční provinění ve smyslu §1 a 3 UWG"***.

Vyšší soud ve Frankfurtu nad Mohanem se také zabýval **otázkou registrace obecných domén, které nezasahují do práv třetích osob.**[30] Soud odkázal na aplikaci obecných předpisů i při volbě obecných označení použitelných na Internetu jako elektronické adresy takto: ***Hranice pro volbu popisných, do cizí práv na označení nezasahujících domén (on-line adres), vyplývají z všeobecných předpisů práva upravující podmínky soutěže (§§ 1, 3 UWG).***

Nekalosoutěžní charakter ovšem může mít i **jednání zabraňující ve využívání domény z titulu jiného práva (např. ochrany jména apod.)**. Touto

---

27. Landgericht Düsseldorf - Beschluß vom 5. Januar 1999 – 34 O 2/99 – „Tippfehler und Trittbrettfahrer“, *Online-Recht,* http://akademie.de

28. Landgericht Stuttgart – Beschluß vom 9. Juni 1997 – 11 KfH O 82/97 – „hepp.de“, *Online-Recht,* http://akademie.de

29. Landgericht Braunschweig – Urteil vom 5. August 1997 – 9 O 188/97 – „deta.com“, *Online-Recht,* http://akademie.de

30. Oberlandesgericht Frankfurt am Main – Beschluß vom 13. Februar 1997 – 6 W 5/97 – „wirtschaft-online.de“, tamtéž.

otázkou se zabýval Zemský soud v Braunschweigu,[31] když hodnotil právní charakter zájmu na zamezení užívání domény a event. poskytnutí souhlasu za úplatu takto: ***Úmysl třetí osoby překážet užíváním svého jména nebo své známky nebo pokus o dosažení plateb za takové užívání, je překážkou ve smyslu § 1 UWG, a proto je nekalosoutěžní.***

Zemský soud v Düssedorfu se také zabýval další důležitou otázkou, a to **definicí rušitele ve smyslu nekalosoutěžního práva a známkového práva pro účely nekalosoutěžních sporů**.[32] Tento soud vymezil základní rozlišovací znaky takto:

1. ***Rušitel ve smyslu známkového práva a nekalosoutěžního práva je ten, jehož jednání má nebo může mít vliv na známky a nebo na soutěž, a jehož jednání je skutečně zabraňující.***
2. ***Požadavky (nároky) z titulu známkového práva a nekalé soutěže jsou odděleny (ve smyslu rozdílné).***

Mnichovský soud se také zabýval otázkou právního charakteru umožnění šíření programů pomocí schránek elektronické pošty (mailboxů). Soud judikoval,[33] že již „***nabídkou k směně kopií programů přes mailbox je provozovatel mailboxu činný v obchodní dopravě. Bez významu přitom je, zda-li dosáhl zisku či nikoliv. Taková nabídka / směna představuje jednání ve smyslu UWG“.***

Vyšší zemský soud ve Frankfurtu nad Mohanem se zabýval také otázkou **otevřenosti a zřejmosti informací o ceně, kterou je služba zatížena**.[34]

1. ***Provozovatel erotického interakčního systému Datex-J-Dienst (T-online) musí učinit úplatnost služby Animateure zvlášť poznatelnou, protože bez opačného upozornění je nutno mít za to, že se jedná o vnějšího účastníka.***
2. ***Pouhé upozornění, že účastník rozhovoru může být spolupracovník, je nedostatečné.***

Také tento judikát by bylo možné analogicky aplikovat i podle českého práva nekalé soutěže, a to především pro způsobilost popsaného jednání přivodit újmu spotřebitelům. Nekalá soutěž na Internetu může ovšem nabývat i takových forem, které se v běžné hospodářské soutěži přímo nevyskytují, nebo alespoň v mnohem menší míře. Jde např. o nekalosoutěžní jednání spočívající ve zneužití chráněných názvů autorských děl, vč. počítačových programů.

---

31. Landgericht Braunschweig – Urteil vom 5. August 1997 – 9 O 188/97 – „deta.com“, *Online-Recht,* http://akademie.de

32. Landgericht Düsseldorf - Urteil vom 17. September 1997 – 34 O 118/97 – „cartronic.de“, tamtéž.

33. Amtsgericht München - Urteil vom 13. Juli 1993 – 161 C 4781/93 – „Rainbow BBS“, tamtéž.

34. Oberlandesgericht Frankfurt am Main – Urteil vom 1. April 1996 – 6 U 49/95 (Vorinstanz LG Frankfurt: 2/6 O 649/94), tamtéž.

V rámci nekalosoutěžního sporu se také Zemský soud v Hamburgu zabýval **otázkou poskytnutí ochrany názvu autorského díla proti nekalé soutěži**.[35] Obsáhlé právní věty citujeme:

1. ***Ochrana názvu počítačové hry Emergency prostřednictvím oznámení ve Věstníku (Titulní ochranný věstník), týkající se budoucího vydání hry, nebude přihláškou domény www.emergency.de dotčena, pokud bude doména užívána k jinému účelu než odkazu na počítačovou hru.***
2. ***Počítačová hra přesto splní samostatná kritéria označení díla podle §5/3/g.***
3. ***Také vzniká ochrana názvu již publikací ve Věstníku, jestliže hra s tímto názvem bude v přiměřené lhůtě uvedena na trh. Zatímco pro časopisy by tato lhůta zpravidla neměla být delší než 6 měsíců, u počítačového programu je otázka přiměřenosti lhůty závislá a musí být přihlédnuto k testovací fázi pilotního projektu.***
4. ***Výraz emergency má silnou rozlišovací schopnost.***
5. ***Podle § 1 UWG je nekalosoutěžní a příčící se mravům soutěže jednání, které spočívá v blokování Internetové domény ke škodě ochranné známky nebo majitele statku či práva, a předpokládá existenci soutěžního poměru.***

Kromě toho se německé soudy zabývaly také otázkami práva na publikaci rozsudku,[36] interpretací užívání cizí známky,[37] které se také týkají nekalé soutěže. K otázce publikace v Titulním věstníku se vyjádřil také Hansovní Vyšší zemský soud v Hamburgu.[38]

Kromě těchto jednání, která všechna splňují znaky nekalé soutěže, byly publikovány i rozhodnutí, která uvádějí jednání, jež nekalosoutěžními nejsou. Jde např. o rozhodnutí Zemského soudu ve Stuttgartu,[39] který se zabýval **otázkou možného postihu jednání majitele soukromého mailboxu** (soukromé schránky elektronické pošty). Soud zde judikoval tento závěr: ***Proti provozovateli privátního mailboxu nikdo nemůže vznášet nekalosoutěžní požadavky (nároky).***

35. Landgericht Hamburg – Urteil vom 10. Juni 1998 – 315 O 107/98 – „Emergency contra emergency.de“, tamtéž.
36. Amtsgericht Detmold – Urteil vom 21. Oktober 1996 – 8 C 408/96 – „Abmahnschreiben im Internet“, tamtéž.
37. Landgericht München I – Urteil vom 18. Juli 1997 – 21 O 17599/96 – „freundin.de“, tamtéž.
38. Hanseatisches Oberlandesgericht Hamburg – Urteil vom 28. September 1995 – 3 U 170/95 – „TV live“ (Vorinstanz LG Hamburg: 315 O 212/95), tamtéž.
39. Landgericht Stuttgart – Urteil vom 17. November 1987 – 17 O 478/87, tamtéž.

Obdobný závěr zastal také Zemský soud v Mnichově I,[40] když hodnotil právní charakter pomlouvačné kritiky **z hlediska práva nekalé soutěže takto:** *Pomlouvačnou kritikou přes Internet nenastane konkurenční provinění a nenastane nutnost omluvit se.*

Tento závěr je obecný a neznamená sám o sobě, že by nebylo možné v konkrétním případě považovat pomlouvačnou kritiku za nekalou soutěž. Znamená pouze, že ne každá pomlouvačná kritika přes Internet se dá sama o sobě bez dalšího podřadit pod nekalou soutěž. Obdobný závěr bychom učinili také podle českého práva.[41]

RÉSUMÉ

This article is a part of the author´s succesfully defended thesis. The article deals with spamming practices from the legal point-of-view and is focussed on the possible sanctions in accordance with the act on unfair competition and the public regulation of advertising contained in the Act № 40/1995.

It also deals with judicature of the Federal Republic of Germany courts of law in using Internet web sites. Other essential issues of the article cover the recourse for unfair practices in accordance with the German judicature.

Key words: unfair competition, advertising, computer programme, The FRG, The Czech Republic, competitive wrongdoing, causing a prejudice to, the Federal Republic of Germany, good manners of competition, sponging on someone´s reputation, exploiting other work, undemanded advertising, the United States of America.

LITERATURA

ANONYMOUS (Redakce itpravo.cz) Re: Rozsah aplikovatelnosti § 30 odst. 2 písm. b) autorského zákona na internetové obchody, *itpravo.cz,* 2002.

40. Landgericht München I – Urteil vom 17. Oktober 1996 – 4 HKO 12190/96 – „Schmähkritik“, tamtéž.

41. Poznámka autora: Výše uvedený příspěvek je součástí disertační práce autora, která byla úspěšně obhájena na Právnické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně v rámci studia doktorského studijního programu.

ANONYMOUS (Redakce itpravo.cz): Rozhodnutí Krajského soudu v Plzni ("quilt.cz") ze dne 21.12. 2000 sp.zn. 22 Cm 38/2000, *itpravo.cz,* 2002.
ANONYMOUS (Redakce itpravo.cz): Rozhodnutí Městského soudu v Praze ("wwwpaegas.cz") ze dne 12.4. 2001 sp.zn. Nc 1072/2001– 7, *itpravo.cz,* 2002.
ANONYMOUS (Redakce itpravo.cz): Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 9. 2001, sp. zn. 21 Cdo 2708/2000, *itpravo.cz,* 2002.
BARTA, J. – MARKIEWICZ, R. *Internet a Prawo.* 1. vyd. Krakov : Towarzystwo Autorow i Wydawcow Prac Naukowych UNIVERSITAS, 1998.
HAJN, P. Jak interpretovat „dobré mravy soutěže". *PPP,* 1993, 2, s.1; (ASPI 2193).
LUKEŠ, P. Mobilní spamming – problémy teprve přijdou. *Mobil.cz* (www.mobil.cz)
NOVÁK, M. Spam na mobily! Zachrání nás operátoři? *Mobil.cz* (www.mobil.cz)
POSPÍŠIL, M. Německo: Právo měst a obcí v Německu na doménové jméno (doménovou adresu) zůstává právem relativním, *itpravo.cz,* 2002.
POSPÍŠIL, M. Německo: Rozhodnutí ve věci ochrany osobních údajů v zákaznickém systému bonusů, *itpravo.cz,* 2002.
POSPÍŠIL, M. Německo: Uzavírání smluv prostřednictvím Internetu a online aukce, *itpravo.cz,* 2001.
WISEMAN. SPAM – Survey of State and Federál Legislation. http://gsulaw.gsu.edu/lawand/papers/su01/gilbert_harrison/
WOOD, D. J. The Impact of State Anti-Spam Laws. *GigaLaw.com*
ZÁLEŠÁK, M. Zahltí české uživatele mobilní marketing? (I., II.), *Mobil.cz* (www.mobil.cz)

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

VÝVOJ STÁTNÍHO ROZPOČTU OD ROKU 1989

Mgr. Irena Dvořáková
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Před rokem 1989 vlastnil téměř veškerý majetek stát. Prostředky rozpočtu byly přerozdělovány od efektivních podniků k méně efektivním. Československo před rokem 1989 lze tedy zjednodušeně považovat za jeden velký veřejný sektor. Postupem doby dochází k určitému omezení veřejného sektoru, jednak formou snižování dotací z rozpočtu podnikům, ale také omezováním veřejné spotřeby.

Rok 1989 byl charakteristický novým přístupem k rozpočtu jako takovému. Začínaly se objevovat nové výdaje, jako jsou například příspěvky v nezaměstnanosti. Kromě toho se začínala objevovat snaha o upravení sociálního systému.

Změny rozpočtu byly navíc komplikovány snahou o relativně ideální uspořádání vztahů mezi federací a oběma republikami.

Rok 1990

Rozpočet federace na tento rok byl plánován se schodkem 5 mld. Kčs.[1] Způsob, kterým byl rozpočet plánován, předpokládal, že schodek by mohl být až dvojnásobný. Z tohoto důvodu vláda přistoupila na rozpočtové provizorium, které bylo v průběhu roku nahrazeno schválením nového rozpočtu, který byl plánován jako přebytkový ve výši 5 384,2 mil. Kčs s celkovými příjmy ve výši 137 304,8 mil. Kčs a celkovými výdaji ve výši 131 920,6 mil. Kčs.

1. KAMENÍČKOVÁ, Věra – HORČICOVÁ, Milena – VAŠKOVÁ, Drahomíra. Reforma rozpočtu v ČSFR. *Finance a úvěr*, 1993, č. 7, s. 289.

Tento rok znamenal první fázi ekonomické reformy. Zásadní změnu znamenalo zrušení daně z obratu u potravin. Dalším důležitým aspektem, který ovlivnil rozpočet, byla centrální úprava cen, ale také rostoucí potíže v obchodních vztazích vůči bývalému Sovětskému svazu a dalším postsocialistickým zemím.

Další změna spočívala také ve sjednocení sazeb daně z obratu. Tyto sazby byly zúženy na čtyři – 0, 12, 22, 32). Také sazby daně zisku podniků klesly ze 65 % na 55 %. Za zmínku jistě stojí i zavedení dovozní přirážky.

Výsledek rozpočtu byl přebytkový, přičemž přebytek byl mnohem vyšší než se plánovalo. Hlavní zásluhu na tomto výsledku mají daně z příjmů s výjimkou daně z obratu. Přebytek tvořil částku 7,2 mld. Kčs.

Rok 1991

Rozpočet federace na rok 1991 byl navržen s přebytkem 6 200 mil. Kčs s celkovými příjmy ve výši 108 500 mil. Kčs a celkovými výdaji ve výši 102 300 mil. Kčs. Důležitým prvkem rozpočtu byla liberalizace cen. Tím, že se ceny zvedly až o 25 % oproti roku 1990, došlo k tomu, že rozpočet roku 1991 v 1. čtvrtletí zaznamenal značný přebytek. Jistě k tomu přispěly i vyšší odvody podniků. Takto vzniklé přebytky byly použity k úhradě některých rozpočtových výdajů, například ve zdravotnictví a školství. Na straně rozpočtových výdajů se začínala projevovat slabost federace na rozpočtové hospodaření jako celku. Ani Česká republika ani Slovenská republika nedokázaly udržet výdaje na stejné výši jako příjmy.

Výsledkem toho byl schodek rozpočtu ve výši 17,5 mld. Kčs. Vzhledem k tomu, že výsledek rozpočtu nebylo možné financovat přímým úvěrem centrální banky, jako tomu bylo dosud, připravovala se emise státních dluhopisů. Protože Československo bylo v roce 1990 znovu přijato jako člen Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, tak obdrželo první dohodnutou půjčku. Při sestavování rozpočtu pro rok 1991 pomáhali experti těchto mezinárodních finančních institucí.

Rok 1992

Na tento rok byl rozpočet sestaven jako vyrovnaný s celkovými příjmy a celkovými výdaji ve výši 134 700 mil. Kčs. Je ovšem nutné zdůraznit, že se počítalo s nutností uhradit schodek za rok 1991. Důležitým úkolem bylo také řešení likvidity Československé obchodní banky včetně důsledků vůči rozpočtu. Celý tento rozpočtový rok byl charakteristický tím, že skutečné příjmy se lišily od příjmů plánovaných v rozpočtu. Bylo to způsobeno mnoha faktory,

jedním z nich byla platební neschopnost podniků, což se projevilo zejména tím, že podniky dlužily státu na daňových odvodech.

Česká republika se pokusila udělat několik opatření. Jedním z nich bylo nižší čerpání rozpočtových výdajů, než jak bylo naplánováno při sestavování rozpočtu. Výsledkem bylo, že rozpočet České republiky byl vyrovnaný, na rozdíl od rozpočtu Slovenské republiky, který skončil se schodkem. Schodek zaznamenal i federální rozpočet. To jak jednotlivé rozpočty vypadaly ve výsledném efektu bylo způsobeno několika základními faktory. Jednak to bylo způsobeno příjmy státního rozpočtu, ale také výdaji státního rozpočtu.

Příjmy rozpočtu byly před rokem 1989 závislé především na odvodech podniků, na dani z obratu, menší příjmy představovaly odvody od obyvatelstva. Po roce 1989 sice došlo k určitým mírným změnám, ale v zásadě zůstávaly příjmy nezměněny, i přestože dochází k většímu daňovému zatížení obyvatelstva a snižování zdanění podniků. Vzhledem k tomu, že se začínalo rozvíjet drobné a malé podnikání, plynuly jisté příjmy i od těchto daňových skupin. Je ovšem pravdou, že zde byla snaha o jejich daňové zvýhodnění formou nižších daňových sazeb a daňových úlev. Na příjmy státního rozpočtu měly ovšem vliv i příjmy místních rozpočtů. Ty byly tvořeny zejména různými nedaňovými složkami jako byly například příjmy z vypořádání majetkové pozice obce, například restituce.

Co se týče výdajů, zde došlo také ke změnám. Základní změnou byl pokles transferů ze státního rozpočtu vůči podnikům a to od roku 1991. Nejvyšší výdajovou položku vůči obyvatelstvu představovaly výdaje na sociální zabezpečení. Jistý vliv měly i valorizace důchodů a dalších sociálních dávek. Novou položkou byly příspěvky v nezaměstnanosti. Největší část výdajů představovaly prostředky na školství a zdravotnictví. Další výdajovou položkou se nově staly soukromé školy, které dostávaly až 90 % dotací škol státních. Oproti tomu některé výdaje měly opačné tendence, například výdaje na obranu značně poklesly.

Další skupinu výdajů tvořilo zemědělství. Jednalo se o dotace, které tvořily před rokem 1989 podstatnou část výdajů státního rozpočtu. V devadesátých letech začínaly být postupně omezovány a byly zřízeny nové instituce. Jednalo se o Fond tržní regulace České republiky, který byl vytvořen v roce 1991 a Fond tržní regulace Slovenské republiky a v roce 1992 byl pak založen Federální fond tržní regulace.

Z výše uvedených skutečností lze vyvodit následující. Do roku 1989 byl výsledek státního rozpočtu formální záležitostí. Končil vždy jako vyrovnaný nebo jako přebytkový. Protože rozpočet nikdy nebyl deficitní, nebylo nutné řešit problémy, kde vzít finanční prostředky na úhradu schodku státního rozpočtu. Teprve v roce 1991 nastaly otázky, jak řešit tuto situaci. Protože i rozpočet v roce 1990 byl přebytkový a to ve výši 7,1 mld. Kčs. V roce 1991 skončil státní rozpočet s deficitem ve výši 10,4 mld. Kčs, přestože za první pololetí byl

vykázán přebytek ve výši 17,7 mld. Kčs. Taktéž rozpočet v roce 1992 skončil schodkem a to ve výši 7,0 mld. Kčs. V průběhu tohoto roku byly poprvé vydány státní dluhopisy ve výši 13 mld. Kčs. Také byly všemi třemi ministerstvy vydány pokladniční poukázky. Způsob financování schodku státního rozpočtu byl nově upraven zákonem o Státní bance Československé, který nabyl platnosti v roce 1992.

Co se týkalo emisí pokladniční poukázek – došlo celkem k 41 emisím, na nichž se podílela všechna tři ministerstva financí. Hodnota emisí byla od 1 mld. Kčs. do 11 mld. Kčs. Doba splatnosti se pohybovala od 5 dnů do 91 dnů. Státní dluhopisy byly vydány v celkové nominální hodnotě 8,7 mld. Kčs a to ve dvou emisích – v květnu a srpnu a to s dobou splatnosti 2 roky a 3 roky. Úrok byl nabízen ve výši 15 %, ovšem výsledné úrokové zatížení bylo nižší než předpokládané.

Rok 1993

Základním charakteristickým rozdílem pro tento rozpočet bylo, že byl poprvé sestavován jako rozpočet samostatné republiky. Byl sestavena jako vyrovnaný s celkovými příjmy a celkovými výdaji ve výši 342 200 mil. Kč. Důležitým prvkem, který se podílel na jednotlivých složkách rozpočtu byla daňová reforma. Jednalo se o přechod na novou daňovou soustavu, která znamenala určitý přelom pro státní rozpočet.

V době, kdy byl státní rozpočet sestavován, byly příjmy opřeny zejména o daň z přidané hodnoty, daně z příjmů právnických osob, ale i pojistného na sociální zabezpečení. Bylo počítáno s tím, že výdaje na zdravotnictví budou mít jinou strukturu a také se zde objeví nové výdaje, které jsou spojeny s úhradou za zaměstnance rozpočtové sféry. Další změnou bylo také financování rozpočtového schodu ve výši 13,5 mld. Kčs. Začínaly výrazně růst výdaje na zdravotní péči, školství, kulturu a bezpečnost – nárůst se pohybuje zhruba ve výši 1/3. Pomaleji rostly výdaje na obranu a státní správu.

Lze tedy konstatovat, že nejdůležitější položky příjmů tvořily daň z přidané hodnoty, daň spotřební a daň z příjmů právnických osob a pojistné na sociální zabezpečení. Všechny tyto položky znamenaly asi 90 % všech příjmů státního rozpočtu.

Co se týká strany výdajů – ty byly ovlivněny především dobíhajícími úvěry, které byly poskytnuty minulými vládami do zahraničí a také podílem na splacení dluhů ČSFR. Další významnou složku tvořily převzaté federální výdaje, které vytvářely účelovou rezervu na sociální transfery, jednalo se zejména o státní vyrovnávací příspěvek a příspěvek na politiku zaměstnanosti. Přestože zde byla snaha o omezení dotací podnikatelské sféře,

byly tyto částky oproti roku 1992 přece jen vyšší. Další položkou odčerpávající značnou část prostředků byly státní transfery ve prospěch dopravní infrastruktury, například na železnice se počítalo s dotacemi až ve výši 6,8 mld. Kčs.

Opět velmi významnou výdajovou složku tvořily transfery vůči obyvatelstvu. Jednalo se zejména o dávky důchodového a nemocenského zabezpečení. Také se počítalo se zvýšením mzdových nákladů. Výdaje na zdravotní péči nebyly již tak vysoké, protože byly spravovány z prostředků zdravotního pojištění. Je nutné uvést, že výdaje na zdravotnictví byly jednou z nejdynamičtějších položek rozpočtu vůbec.

Daňové příjmy za rok 1993 tvořily 62,7 % celkových příjmů státního rozpočtu, příspěvky na sociální zabezpečení 30,5 % a nedaňové příjmy 6,8 %.[2] Z těchto konečných výsledků vyplývá, že rozhodující význam pro státní rozpočet měly daňové příjmy. Oproti tomu nedaňové příjmy byly ovlivněny odvodem České národní banky ve výši 240 mil. Kč – přitom se počítalo s částkou ve výši 2 mld. Kč.

Běžné výdaje činily 84,5 %, kapitálové výdaje 7,4 % a 7,5 % tvořily dotace místním rozpočtům. Nejvýznamnější složkou běžných výdajů byly výdaje na veřejnou spotřebu a to ve výši 137,5 mld. Kč. Lze konstatovat, že nejrychleji rostly výdaje na školství a výdaje na kulturu.

Transfery pro obyvatelstvo, které jsou také součástí běžných výdajů tvořily téměř 33,1 % celkových běžných výdajů. Jednalo se zejména o 2 základní dávky – a to dávky sociálního zabezpečení a státní vyrovnávací příspěvek. Neinvestiční dotace byly použity zejména na dopravu, paliva, energetiku a v zemědělství. Kapitálové výdaje směřovaly na ekologii, dopravní infrastrukturu a vybraná odvětví veřejné spotřeby.

Rok 1994

Podmínky pro přípravu státního rozpočtu na rok 1994 byly příznivější než v předcházejících letech. Státní rozpočet byl navržen s celkovými příjmy ve výši 380 mld. Kč a celkovými výdaji ve výši 379,8 mld. Kč, tedy jako přebytkový. Zákonem č. 85/ 1994 Sb., o státním rozpočtu na rok 1994 došlo ke změně, kdy státní rozpočet byl navržen jako vyrovnaný s celkovými příjmy a výdaji ve výši 381 800 mil. Kč.

V oblasti daní došlo ke snížení sazby daně z příjmů právnických osob ze 45 % na 42 %, došlo ke snížení nejvyšší sazby daně z příjmů fyzických osob

2. Zpráva o plnění státního rozpočtu za rok 1993. *Finance a úvěr*, 1994, č. 7, s. 358.

ze 47 % na 44 %, zvýšila se nezdanitelná roční částka u daně z příjmů fyzických osob a také odčitatelná částka na nezletilé nebo studující dítě. Byla snížena hranice pro povinnou registraci u daně z přidané hodnoty ze 6 mil. Kč na 3 mil. Kč. Zvýšeny byly sazby u benzínu, lihovin a cigaret a také byla sjednocena sazba daně pro všechny druhy révových vín. Další změnou bylo sjednocení sazby daně z převodu nemovitostí na 5 % a celá řada dalších změn.

Co se týče výdajů státního rozpočtu, i zde došlo k určitým změnám. Především se nepočítalo s výdaji na dluhovou službu, to znamená na úroky ze státního dluhu. Tyto úroky byly hrazeny z Fondu národního majetku. Také se nepočítalo s tím, že by clearingové saldo ze zúčtování mezi Českou republikou a Slovenskou republikou ovlivnilo výdaje rozpočtu. Naproti tomu se počítalo s tím, že výdaje porostou o 13 %, což znamená fakticky 43,8 mld. Kč.

Výdaje směřovaly především k těmto položkám:

- zajištění zákonných nároků obyvatelstva na sociální zabezpečení, což znamená dávky a také státní vyrovnávací příspěvek a výdaje na politiku zaměstnanosti,
- udržet veřejnou spotřebu státu, zejména oblast bezpečnosti, další prioritu představovalo zejména školství,
- snaha udržet minimální rozdíly mezi mzdou ve veřejném a podnikatelském sektoru,
- zvýšit výdaje na politiku bydlení, na podporu exportu a na rozvoj dálniční sítě.

Dále se jednalo o poskytnutí dotací Exportní garanční a pojišťovací společnosti ve výši 1 mld. Kč, zejména k podnikatelským aktivitám v oblasti malého a středního podnikání prostřednictvím Českomoravské záruční a rozvojové banky s dotací ve výši 1,2 mld. Kč. Také to byla oblast státních záruk za úvěry, což usnadňuje podnikatelům přístup k úvěrovým zdrojům.

Výdaje se zvyšovaly zejména v oblasti investic a to zejména na dopravní infrastrukturu, dále na podporu bytové výstavby a bydlení (téměř dvojnásobek oproti roku 1993). Dále se jednalo o nové formy výdajů, například o příspěvek na stavební spoření, příspěvek k hrubému nájemnému a o půjčky obcím na modernizaci bytového fondu. Také to byly prostředky vynaložené na obnovu vesnice a na městské památkové rezervace. Státní rozpočet skončil jako přebytkový.

Rok 1995

Je posledním rokem, kdy státní rozpočet vykázal přebytek, pro následující roky jsou typické rozpočty končící deficitem. Příjmy a výdaje státního rozpočtu byly schváleny ve výši 411,7 mld. Kč. Po prvních šesti měsících činil rozpočtový přebytek 10,5 mld. Kč.

Státní rozpočet měly tvořit zejména příjmy z daní a pojistného sociálního zabezpečení, což mělo činit téměř 95 % rozpočtu. Největší podíl měly představovat příjmy z pojistného sociálního zabezpečení ve výši 147,1 mld. Kč, dále daně z přidané hodnoty 88,5 mld. Kč, daně z příjmů právnických osob ve výši 71,1 mld. Kč a spotřební daně ve výši 45,1 mld. Kč.

Oproti tomu stranu výdajů měly představovat výdaje na veřejnou spotřebu obyvatelstva a státu ve výši 155,9 mld. Kč ve formě výdajů rozpočtovým organizacím a dotací příspěvkovým organizacím zejména pro oblast vzdělávání, bezpečnosti, kultury, vědy, výzkumu a samozřejmě také zdravotnictví.

A výsledek? Tento rok byl ideální pro vývoj ekonomiky. Dá se říci, že téměř všechny příjmy přesáhly plánované hodnoty. Zejména výnosy ze spotřební daně činily 22 % nad plán, což znamená navíc 10,3 mld. Kč do státního rozpočtu. Významný vliv měl i nárůst příjmů z pojistného, téměř o 19 %. Příjmy státního rozpočtu skončily částkou 440 mld. Kč, přičemž výdaje skončily částkou 432,8 mld. Kč. Výsledkem byl tedy přebytek státního rozpočtu ve výši 7,2 mld. Kč.

Rok 1996

Přestože i v tomto roce měla vláda snahu zachovat rozpočet jako přebytkový a sestavila jej jako vyrovnaný, skončil jako schodkový. Jako příčinu uvádějí někteří odborníci značné podhodnocení příjmů. Státní rozpočet byl navržen zprvu jako vyrovnaný ve výši 497,6 mld. Kč, jak na straně příjmů, tak na straně výdajů. Následně došlo k seškrtání výdajů, to znamená, že rozpočet byl schválen jako vyrovnaný ve výši 491 mld. Kč. V tomto roce došlo také ke změně v rozpočtovém určení daně z příjmů fyzických osob a daně z příjmů právnických osob. Do této doby byly tyto příjmy součástí místních rozpočtů.

Také jsme mohli zaznamenat obrat ve vývoji ekonomiky a s tím související změny v hospodaření rozpočtů. Po dvou letech, které byly ve znamení přebytkových rozpočtů, byl ministr financí donucen k tomu, aby příjmy upravil na horní hranici možného intervalu. Za pozitivum lze považovat celkem přesný odhad rozpočtových příjmů, s výjimkou daně z příjmů právnických osob, což bylo zapříčiněno stále nižšími zisky soukromých firem.

Negativní vliv na výsledek státního rozpočtu měly zejména dvě skutečnosti. Jednalo se jednak o odsunutí splátek ruského dluhu, což by pro náš rozpočet znamenalo příjmy ve výši 5,2 mld. Kč. Druhou negativní skutečností bylo sociální pojištění, což v praxi znamenalo stav, kdy řada podniků přestala platit za své pojištěnce. Pro státní rozpočet to znamenalo nižší příjmy o 7,5 mld. Kč.

V souvislosti s příjmy státního rozpočtu je důležité se zmínit, že byly posíleny o necelé 2 mld. Kč z minulého roku. Přestože se objevovaly názory, že příjmová strana státního rozpočtu je podhodnocena, ministr financí uvedl, že příjmové položky jsou na samé horní hranici odhadů, zejména pak příjmy daně z přidané hodnoty a daně z příjmů právnických osob.

Výdaje státního rozpočtu byly snižovány v oblasti programu, který byl zaměřen na podporu čistíren odpadních vod a kanalizací. Tyto výdaje začaly klesat již v roce 1995 a výrazněji klesaly až do roku 1997.[3] Výdaje byly snižovány i na odstraňování dříve vzniklých ekologických škod jako byly například sanace těžby uranu. Největší podíl výdajů v ekologické oblasti stále znamenaly výdaje na ochranu krajiny, revitalizace říčních systémů, rekultivace půdy a protierozní opatření. Největší podíl měly tedy výdaje na ochranu krajiny a nakládání s odpady, pokud se týká oblasti životního prostředí.

Příjmy státního rozpočtu tedy skončily ve výši 482,8 mld. Kč a výdaje ve výši 484,4 mld. Kč, z čehož vyplývá, že státní rozpočet skončil schodkem ve výši 1,6 mld. Kč. Od tohoto roku končil státní rozpočet pravidelně schodkem, který se neustále rok od roku zvyšuje.

Rok 1997

Pro tento rok byl státní rozpočet sestaven jako vyrovnaný. Předpokládalo se, že místní rozpočty by mohly dosáhnout přebytku ve výši 2,3 mld. Kč.[4] Problémy se vyskytly hned na začátku roku, kdy některé příjmy, které měly nastat právě v tomto období byly již vybrány v roce minulém a další negativní skutečností byl schodek ve výši 10 mld. Kč za 1. čtvrtletí roku 1997. Na tuto situaci vláda reagovala škrty ve výdajích ve výši 25,5 mld. Kč již v dubnu. To znamenalo 5,2 % celkových výdajů. Ve výsledném efektu příjmy za 1. čtvrtletí dosáhly částky 106,8 mld. Kč. Z předběžných výsledků hospodaření vláda usoudila, že je nutné provést další škrty výdajů. Učinila tak formou druhého „balíčku opatření“ a to ve výši 20 mld. Kč.

---

3. HÁJEK, Miroslav. Struktura výdajů z veřejných rozpočtů na ochranu ŽP v ČR. *Finance a úvěr*, 2003, č. 1 – 2, s. 68.

4. KUBÍN, Jan. Analýza vývoje veřejných rozpočtů ČR v letech 1993 – 1996. *Finance a úvěr*, 1997, č. 8, s. 486.

Teď již k samotnému návrhu státního rozpočtu. Státní rozpočet byl navržen jako vyrovnaný ve výši 549,1 mld. Kč, jak na straně příjmové, tak na straně výdajů. Neustále byla upřednostňována myšlenka, že vyrovnaný státní rozpočet je vizitkou odpovědné vlády a odpovědného parlamentu. Parlament nejprve schválil rozpočet s příjmy ve výši 497,6 mld. Kč. Sociální demokracie navrhovala příjmy ve výši 530,5 mld. Kč. Zhruba 17,5 mld. Kč mělo být získáno zavedením dovozní přirážky. Daňové příjmy měly vrůst o 15,4 mld. Kč, z čehož asi 11 mld. Kč měly tvořit příjmy daně z přidané hodnoty.

Součástí programového prohlášení vlády byl návrh přispět prostřednictvím výdajů státního rozpočtu na některé konkrétní důležité oblasti. Jednalo se zejména o oblast bydlení, podporu exportu, územní dopravní obslužnost, dopravní infrastrukturu, výzkum a vývoj.

Co se týče příjmové strany rozpočtu, předpokládalo se, že nejvyšší položku budou představovat daňové příjmy a to ve výši 318,6 mld. Kč, pojistné na sociální zabezpečení ve výši 205,5 mld. Kč a nedaňové příjmy ve výši 25 mld. Kč.[5]

Celkové výdaje byly navrženy také částkou 549,1 mld. Kč. Největší výdajovou položku měly tvořit transfery obyvatelstvu, což mělo být asi 40 % státního rozpočtu. Dále to měly být výdaje na veřejnou spotřebu státu včetně transferů do zahraničí. Předpokládalo se podle prozatímních zkušeností, že i nadále porostou investiční výdaje rychleji než běžné výdaje.

Při sestavování státního rozpočtu vláda upřednostnila tzv. mandatorní výdaje, což jsou v podstatě nárokové platby v oblasti sociálního zabezpečení, platby státu do zdravotního pojištění, příspěvek na penzijní připojištění a náklady dluhové služby.

Vláda vymezila tři základní priority, které chtěla podporovat. Jednalo se zejména o bytovou politiku, podporu exportu a dopravní územní obslužnost.

Bytová politika – jednalo se zejména o nové formy podpory bydlení. S největšími výdaji se počítalo na státní příspěvek na stavební spoření v částce 4,3 mld. Kč. Výrazněji měla být posílena podpora hypotéčního úvěrování částkou 650 mil. Kč. Dále to měla být výstavba nájemního bydlení a technické infrastruktury, které měly realizovat obce. Vláda zde počítala s navýšením dotací až o 64 %.

Export – jednalo se o posílení dotací, které byly poskytovány Exportní garanční a pojišťovací společnosti a České exportní bance o 60 %.

Dopravní územní obslužnost – zde měly narůst finanční prostředky oproti roku 1996 až o 57 %, 700 mil. Kč mělo být použito na dotování ztrát

5. Expozé místopředsedy vlády a ministra financí k návrhu státního rozpočtu ČR na rok 1997. *Finance a úvěr,* 1997, č. 1, s. 7.

pravidelné linkové dopravy a 150 mil. Kč bylo určeno na podporu obnovy vozidel linkové dopravy.

V létě 1997 se začaly objevovat názory, že v rámci úsporných opatření by se měly provést změny v sociální oblasti. Jednalo se zejména o úpravu dávek státní sociální podpory, čehož výsledkem měla být úspora dosahující výše až 6,5 mld. Kč. Hovořilo se o možnosti úspor zejména na důchodech. Ministr Vodička dokonce navrhoval snížení mateřské dovolené ze 4 let na 3 roky.

Jaká byla skutečnost?

Pokud srovnáme rok 1997 s předchozími lety, zjistíme, že výsledek státního rozpočtu je nejhorší. Nejen proto, že schodek ve výši 15,7 mld. Kč byl nejvyšší, ale také proto, že příjmy státního rozpočtu rostly nejpomaleji. Příčin bylo zajisté mnoho, ale jako dvě základní byly uváděny tyto: jednalo se zejména o zpomalení růstu ekonomiky a druhým závažným důvodem byly rozsáhlé povodně.

Je nutné si uvědomit, že kromě běžných příjmů se vyskytovaly také mimorozpočtové příjmy v částce 6,4 mld. Kč, jenž byly použity k financování úhrady následků povodní. Jednalo se zejména o výnosy z emise povodňových obligací a prostředky z malé privatizace. Tedy, jak jsem již výše uvedla státní rozpočet byl schválen jako vyrovnaný ve výši 549,1 mld. Kč, upravený po druhém „balíčku“ představoval částku 508,4 mld. Kč. Další úprava byla provedena v důsledku ničivých povodní a to ve výši 494,9 mld. Kč.

Ve skutečnosti skončil státní rozpočet jako schodkový s příjmy 508,6 mld. Kč, výdaji 524,7 Kč a schodek tedy vznikl ve výši 15,7 mld. Kč.

Rok 1998

Státní rozpočet byl schválen jako vyrovnaný ve výši 536,6 mld. Kč, jak na straně příjmů, tak na straně výdajů. Státní rozpočet tradičně obsahoval finanční vztahy k rozpočtům obcí v úhrnech po jednotlivých okresech, a to dotace v celkové výši 9 350 mil. Kč. Ve státním rozpočtu byly obsaženy také finanční vztahy k rozpočtům okresních úřadů, a to dotacemi v celkové výši 8 564 mil. Kč. Také zde byla obsažena dotace Státnímu fondu kultury České republiky ve výši 222,6 mil. Kč a Státnímu fondu tržní regulace v zemědělství ve výši 1 138 mil. Kč. Z dotace Státnímu fondu tržní regulace v zemědělství byla částka ve výši 9,4 mil. Kč určena na krytí jeho správních výdajů.

V zákoně o státním rozpočtu se můžeme také dočíst, že Ministerstvo financí mohlo vydat v průběhu roku 1998 státní dluhopisy až do výše

15 mld. Kč na úhradu jistin státního dluhu. Krytí případného schodku státního rozpočtu za rok 1997 mohlo zařídit vydáváním státních dluhopisů.

Tento rok se poprvé začalo hovořit o skutečnosti, zda by nebylo lepší schválit státní rozpočet jako deficitní. To znamená, že poprvé je opuštěna myšlenka, že rozpočet musí být zásadně schválen jako vyrovnaný. Přes tyto názory byl státní rozpočet nakonec opět schválen jako vyrovnaný. Je pravda, že ještě v srpnu roku 1997 se politici nedokázali dohodnout, zda vůbec bude rozpočet vyrovnaný nebo schodkový. Jistý vliv na straně příjmů státního rozpočtu mělo i snížení daně z příjmů právnických osob na 35 %, k němuž došlo v červenci 1997.

Někteří politici hovořili o tom, že by nebylo vhodné zvyšovat daně, což je ale v rozporu s myšlenkou zachovat státní rozpočet jako vyrovnaný. ODA zastávala jistou dobu názor, že by se stát zřekl výstavby dálnic a obnovy některých komunikací ve prospěch soukromé firmy, která by čerpala prostředky na financování ze zahraničí formou půjčky.

Do diskuse se zapojila i Česká národní banka, která striktně vyjádřila názor, že státní rozpočet by měl být sestaven jako vyrovnaný. Na konci srpna 1997 dokonce vyzvala Bankovní rada vládu, aby rozpočet na rok 1998 schválila jako přebytkový. Přitom ještě týden před tímto prohlášením navrhovala Česká národní banka vydání nových dlouhodobých, například 10-ti letých dluhopisů s tržní úrokovou sazbou.

Nakonec se vláda přece jen shodla, že rozpočet pro rok 1998 navrhne jako vyrovnaný. Je jisté, že seškrtávání výdajů ve snaze dosáhnout vyrovnaného rozpočtu bylo čím dál těžší, protože existují určité oblasti, které nemohla vláda seškrtávat v žádné době. Jednalo se například o oblast sociálních transferů, služby, investice, které financuje stát. Za udržitelný schodek byla považována částka přibližně 28 mld. Kč.

Vláda ve svém návrhu státního rozpočtu uváděla, že zvolila pracovní hypotézu vyrovnaného rozpočtu. Dále předpokládala urychlení privatizačního procesu, zlepšení podmínek pro podnikání, zpřísnění legislativního rámce, zprůhlednění finančních trhů a důslednější postihování finanční kriminality. To vše mělo mít pozitivní vliv na příjmovou stranu státního rozpočtu.

Na příjmové straně státního rozpočtu se počítalo s nárůstem finančních prostředků o 6 mld. Kč u daně z přidané hodnoty, u spotřební daně se počítalo s 8 mld. Kč. Platit měly především spotřebitelé tabáku, tabákových výrobků, benzínu a lihovin.[6]

Daň z příjmů fyzických osob měla vzrůst u závislé činnosti o 5,4 %, u zvláštní sazby o 3,2 %, což ve svém důsledku znamenalo nižší nárůst než předpokládaná inflace.

---

6. KLVAČOVÁ, Eva. Více předpokladů než reality. *Ekonom,* 1997, č. 48, s. 15.

Zato příjmy daně z příjmů právnických osob oproti roku 1997 měly poklesnout asi o 11,7 %, z čehož vyplývá, že daň z příjmů právnických osob se měla podílet na příjmové straně rozpočtu jen 6,8 %, oproti tomu DPH se měla podílet 25 % a spotřební daň 14,5 %. Znamená to, že se neustále zvyšovala daňová zátěž spotřebitelů.

Druhou základní příjmovou skupinu tvořilo pojistné na sociální zabezpečení, kde se počítalo s nárůstem o 10,5 % oproti roku 1997. Tedy příjmy z pojistného měly tvořit asi 39 % celkových příjmů státního rozpočtu.

Počítalo se s nárůstem mandatorních výdajů, což jsou výdaje, které souvisejí s dluhovou službou, vládními úvěry, transfery do zahraničí, stavebním spořením a penzijním připojištěním.

Také nemandatorní výdaje měly růst, což bylo možné pozorovat například na kapitálových výdajích. Například Úřad vlády měl získat prostředky navýšené zhruba o 167,7 %, Senát Parlamentu České republiky vyšší o 79,5 %, Český statistický úřad navýšené o 95 %, Úřad pro ochranu hospodářské soutěže o 85 %. Nárůst prostředků měl zaznamenat Úřad pro jadernou bezpečnost i Český báňský úřad.

Tady se předpokládalo, že neinvestiční dotace podnikatelským subjektům měly tvořit 5,5 %, neinvestiční dotace neziskovým organizacím 0,5 % výdajů státního rozpočtu, neinvestiční příspěvky právnickým osobám 9,7 %, neinvestiční transfery veřejným rozpočtům centrální úrovně 3,5 %, 23 % neinvestiční nákupy rozpočtových organizací, 0,3 % neinvestiční transfery do zahraničí, 8,6 % kapitálové výdaje celkem, 3,7 % neinvestiční transfery do zahraničí, 8,6 % kapitálové výdaje celkem, 3,7 % neinvestiční transfery územním rozpočtům, 3,5 % ostatní běžné výdaje. Výdajová stránka rozpočtu počítala rovněž z výdaji ve výši 41,7 % na sociální dávky.

A výsledek?

Státní rozpočet skončil schodkem 29,3 mld. Kč s celkovými příjmy ve výši 537,4 mld. Kč a výdaji 586,7 mld. Kč.

Rok 1999

Státní rozpočet byl schválen s příjmy 574 mld. Kč a výdaji 605 mld. Kč, z čehož vyplývá, že poprvé ve svém historii byl schválen jako schodkový ve výši 31 mld. Kč.

V červenci 1998 zastával budoucí ministr financí Svoboda názor, že státní rozpočet pro rok 1999 by měl být vyrovnaný. Návrh, který předložil počítal s variantou reálně vyrovnaného rozpočtu. Tohoto stavu chtěl dosáhnout zvýšením příjmů a to zvýšením sociálního pojištění o 1 až 2 %. Také navrhoval zvýšení spotřebních daní u uhlovodíkových paliv a maziv. Další příjmy mělo

zajistit opatření, ve kterém chtěl navrhnout České národní bance, aby zakázala bankám tvorbu opravných položek na úvěry poskytované obcím.

Na podzim roku 1998 bylo jasné, že navrhovaný státní rozpočet bude deficitní, což znamenalo zlom v rozpočtovém hospodaření České republiky. Při projednávání v Poslanecké sněmovně České republiky byl návrh zákona „smeten pod stůl". Někteří politici tvrdili, že hlavním důvodem jeho neschválení je zvýšení pojistného na sociální zabezpečení.

V tomto prvním vládním návrhu zákona o státním rozpočtu se počítalo s deficitem 26,8 mld. Kč. V druhém návrhu zákona, který Poslaneckou sněmovnou prošel bez výraznějších problémů se počítalo se schodkem ve výši 31,015 mld. Kč. Je nutné zdůraznit, že v jednotlivých kapitolách došlo k přesunům v řádu desítek miliónů Kč.

Největší výdajovou stránku i nadále představovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí – 209,778 mld. Kč, z čehož částka 166,2 mld. měla představovat výplatu důchodů. Dá se říci, že tato kapitola rozpočtu představovala 36 % příjmů rozpočtu a 34 % jeho výdajů. Druhou největší výdajovou stránku představovala kapitola Všeobecná pokladní správa ve výši 140,334 mld. Kč. Tato kapitola ve své podstatě znamenala příjmy a výdaje, které mají všeobecný charakter a nepatří do působnosti určitého ústředního orgánu. Tato kapitola byla spravována ministerstvem financí.[7] Třetí nejvyšší výdaje představovala kapitola Ministerstva obrany ve výši 41,483 mld. Kč. Dotace místním rozpočtům představovaly částku 11,430 mld. Kč a dotace okresním úřadům částku 9,546 mld. Kč.

Počítalo se také s částkou 350 mil. Kč na tvorbu nových pracovních míst v OKD, 250 mil. Kč na rozvoj severozápadních Čech, 100 mil. na posílení dopravní obslužnosti v regionech, 132 mil. Kč na rozvoj městské hromadné dopravy, 100 mil. Kč na modernizaci bytového fondu, 50 mil. Kč pro klienty postižené krachem pojišťovny Morava, 40 mil. Kč pro posílení činnosti Bezpečnostní informační služby, 2,9 mil. Kč na digitalizaci rozhlasového a televizního vysílání, 100 mil. Kč na vzdělávací programy, 610 mil. Kč na sanaci zdravotnictví.

V oblasti vysokých škol také došlo k významné změně. V novém vysokoškolském zákoně bylo schváleno, že dotace budou poskytovány zejména na uskutečňování akreditovaných studijních programů a s nimi spojenou vědeckovýzkumnou činnost.

Ovšem již v dubnu roku 1999 vláda usoudila, že z výsledků ekonomického vývoje lze soudit, že očekávaný schodek bude mnohem vyšší. Počítalo se se sumou až 47 mld. Kč. Tento deficit již znamenal pro ČR jisté riziko.

Jak jsem již uvedla Ministerstvo financí navrhovalo v roce 1998 jisté změny, které se týkaly oblasti zvýšení daní, a které měly platit od 1. 1. 1999.

7. Potřeba jiných pravidel. *Ekonom*, 1999, č. 3, s. 59.

Mělo se to týkat benzínu, motorové nafty, cigaret, ropných destilátů, některých druhů lihu, dýmkových a šňupacích tabáků. Tyto změny ovšem nenastaly. Jisté změny měly nastat i u daně z přidané hodnoty – a to technické změny v seznamech výrobků podléhajících dani z přidané hodnoty.

Po tomto pokusu návrhu zákona Ministerstva financí, který neprošel Poslaneckou sněmovnou, vláda připravila další návrhy změn, které se měly týkat spotřebních daní – u pohonných hmot a lihu, což mělo znamenat příjmy ve výši 4 mld. Kč. S touto částkou počítal Ministr financí ke krytí nákladů ke zvýšení důchodů.

Objevily se také názory, že zvýšit příjmy státního rozpočtu by bylo možné zdaněním luxusních automobilů. Některé opoziční strany navrhovaly zavedení tzv.“zelené nafty“. Přesto ani tato novela opět neprošla Poslaneckou sněmovnou.

Vzápětí Ministerstvo financí chystalo další změny, které spočívaly ve zvýšení sazeb spotřební daně u cigaret a benzínu, změnu daně z přidané hodnoty u některých služeb z 5 % na 22 %, zvýšení daně z nemovitostí na dvojnásobek až trojnásobek a také zvýšení důchodového pojištění. Dalším významným krokem mělo být zavedení majetkových přiznání fyzických osob, zavedení registračních pokladen a paušálního zdanění některých živností.

Také se měla snížit sazba daně z příjmů právnických osob z 35 % na 33 %, dále bylo navrženo zavedení minimální daně, také snížení daně z dividend a obdobných podílů na zisku kapitálových společností z 25 % na 20 %.

Některé z těchto návrhů Ministerstva financí opět neprošly Parlamentem. Jednalo se zejména o zvýšení spotřebních daní u pohonných hmot a cigaret a také zvýšení daně z přidané hodnoty u některých služeb.

Z výše uvedeného vyplývá, že snaha vlády o zvýšení příjmů státního rozpočtu byla maximální, ale jen některé kroky se jí povedly. Naopak výdaje i nadále rostly. Značný vliv na deficitní státní rozpočet měly i podniky, které neplatily daně z příjmů ani za zaměstnance, sociální a zdravotní pojištění, přičemž tyto nedoplatky neustále rostly a od roku 1992 představovaly již částku 55 mld. Kč.

I nadále asi 60 % výdajů státního rozpočtu tvořily mandatorní výdaje, což jsou výdaje vlády, které jsou povinné. Zahrnujeme zde hlavně důchody a sociální dávky.

S prostředky, které Ministerstvo financí navrhlo pro pražské metro, tedy dotace na dokončení dvou zakonzervovaných stanic metra, nebyla Pražská podzemní doprava spokojena. Prostředky, které by podle svých představ potřebovala znamenaly částku 300 mil. Kč.

A výsledek?

Státní rozpočet skončil schodkem ve výši 29,6 mld. Kč, s celkovými příjmy 567,3 mld. Kč a celkovými výdaji 596,9 mld. Kč.

Rok 2000

Již v roce 1999 se začalo diskutovat o východiscích pro konstrukci státního rozpočtu na rok 2000. Začaly se objevovat názory, že při přípravě státního rozpočtu by měla být respektována tato pravidla:

1. prognóza makroekonomického vývoje by měla být střízlivá, protože ve výsledném efektu by to znamenalo skutečné příjmy nižší než příjmy odhadované,
2. zprůhlednění veřejných financí,
3. udržet deficit veřejných financí v limitu 3 % HDP.[8]

Stejně jako rok 1999 i rok 2000 byl zahájen rozpočtovým provizóriem vzhledem ke skutečnosti, že nebyl schválen zákon o státním rozpočtu včas. První návrh státního rozpočtu neprošel, neprošel ani návrh druhý. Znamenalo to stav, kdy vláda postupovala dle vlastního rozpočtového návrhu s celkovými příjmy 588 mld. Kč a celkovými výdaji 630 mld. Kč. Schodek tedy prozatím znamenal částku 42 mld. Kč a to bez započtení ztrát Konsolidační banky.

Vláda po tomto neúspěchu připravila nový návrh státního rozpočtu. Je nutné uvést, že sporným bodem při schvalování státního rozpočtu byla právě ztráta Konsolidační banky. K sestavení rozpočtu byla sestavena společná pracovní skupina z představitelů ČSSD a ODS.

Některé názory se soustředily na snahu vyjmout převážnou část mandatorních výdajů sociálního obsahu, zejména starobní důchody, ze struktury státního rozpočtu. Do třetí verze rozpočtu byla již zahrnuta i ztráta Konsolidační banky. Faktem je, že náklady na rozpočtové provizórium byly značné, některé odhady se pohybovaly až ve výši 400 mil. Kč měsíčně.

Státní rozpočet na rok 2000 byl schválen v březnu roku 2000 s celkovými příjmy 592 mld. Kč a celkovými výdaji 627 mld. Kč. Schodek tedy měl činit 35 mld. Kč. Státní rozpočet také obsahoval finanční vztahy k rozpočtům obcí a to ve formě dotací ve výši 14 mld. Kč. Dále zde byly obsaženy finanční vztahy k rozpočtům okresních úřadů, ve formě dotací ve výši 9 mld. Kč. Částka 2 mld. Kč představovala dotace Státnímu fondu tržní regulace v zemědělství, z toho 9 mil. Kč bylo určeno ke krytí správních výdajů Státního fondu tržní regulace v zemědělství.

Je třeba uvést, že rozpočtový schodek je nutné hledat na straně příjmů. Důležitým faktorem zde bylo zákonné sociální a zdravotní pojištění, jehož příjmy byly nižší než v roce 1992. Růst příjmů z vlastnictví přesáhl několikanásobně růst mezd, ale prakticky nebyl zdaňován. Daň z příjmů organizací se stala téměř bezvýznamnou složkou příjmové stránky rozpočtu. Nefinanční organizace, banky, obchodníci s cennými papíry a investiční společnosti pravidelně vykazovaly souhrnnou ztrátu 30 – 50 mld. Kč.

---

8. ZAMRAZILOVÁ, Eva. Stabilita v ohrožení. *Ekonom*, 1999, č. 27, s. 23.

A výsledek hospodaření za rok 2000?

Státní rozpočet skončil s příjmy ve výši 586,21 mld. Kč a s celkovými výdaji ve výši 632,27 mld. Kč, což činilo schodek ve výši 46,06 mld. Kč. Výsledek je tedy jasný. Oproti plánovanému schodku ve výši 35 mld. Kč, byl schodek o 11 mld. vyšší.

Rok 2001

Příjmy státního rozpočtu byly navrženy ve výši 636 mld. Kč a výdaje byly navrženy ve výši 685 mld. Kč, schodek tedy měl činit 48 mld. Kč. Měl být uhrazen zejména vydáním státních dluhopisů ve výši 40 mld. Kč a zbytek měl být uhrazen změnou stavů na účtech státních finančních aktiv.

Vláda navrhovala takto vysoký schodek i přesto, že v předběžné dohodě mezi ní a opozicí bylo stanoveno, že schodek nepřekročí 20 mld. Kč.

Pro tento rok se vláda při přípravě návrhu zákona o státním rozpočtu řídila těmito základními prioritami. Jednalo se o oblast vzdělání, vědy, výzkumu, vývoje a s tím souvisejících oblastí. Dále se jednalo o programy nezbytné pro vstup do Evropské unie a za třetí prioritu byl považován regionální rozvoj a to hlavně oblast průmyslové politiky.

Je nutné podotknout, že státní rozpočet pro tento rok je státním rozpočtem, který poprvé vychází z prvních dílčích kroků reformy veřejných financí.

Co se týče příjmové strany rozpočtu, ráda bych uvedla, že zde se nepočítalo s tím, že by se zde projevil vliv nově vzniklých krajů. Vláda se snažila získat finanční prostředky změnou zákona o veřejném zdravotním pojištění, dále změnami v zákoně o dani z příjmů a v zákoně o spotřebních daních. Změny, se kterými počítala u daně z přidané hodnoty, se nepodařilo prosadit, protože se jednalo o návrh, ve kterém některé služby, které byly dosud zdaňovány 5 %, měly být zdaňovány 22 %.

Faktem je, že na samotný výsledek rozpočtu měl negativní vliv i prodej licencí mobilních operátorů, kdy se počítalo s příjmy kolem 20 mld. Kč a nakonec to byly jen 2 mld. Kč. Také se vyskytly problémy s vybíráním daně z přidané hodnoty, kde se vybralo méně o 14,7 mld. Kč. Naopak se podařilo více vybrat na dani z příjmů a ze sociálního pojištění. Ostatní změny oproti návrhům v zákoně o státním rozpočtu byly nepatrné.

A jak tedy skončil státní rozpočet?

Skončil schodkem ve výši 67,7 mld. Kč, s celkovými příjmy ve výši 626,2 mld. Kč a s celkovými výdaji ve výši 693,9 mld. Kč. Vzhledem k tomu, že Poslanecká sněmovna zvýšila dodatečnými zákony schodek na 84,1 mld. Kč, lze usoudit, že výsledný schodek státního rozpočtu je nižší o 16,4 mld. Kč.

Rok 2002

V roce 2001 se hovořilo o několika možnostech řešení pro sestavení státního rozpočtu pro rok 2002. Jako nejpravděpodobnější se jevilo rozpočtové provizórium. Za druhou možnost byl považován seškrtaný státní rozpočet. Třetí diskutovanou variantu představovala možnost přesunout maximum výdajů mimo rozpočet a čtvrtou poslední možnost znamenala varianta práce se schodkem 10-ti miliard. I nadále převažovala zásadní myšlenka omezit výdaje jednotlivým resortům. Poslední výše jmenovaná varianta by měla rozhodující vliv na valorizaci důchodů, znamenala by pokles mezd, také by to znamenalo pokles prostředků na státní podporu vědy a výzkumu. Další předpokládané problémy, které měly znamenat zvýšení schodku znamenala kapitola Operace státních finančních aktiv.

Vzhledem k tomu, že první návrh zákona o státní rozpočtu na rok 2002 Poslanecká sněmovna neschválila, musela vláda navrhnout druhou verzi zákona o státním rozpočtu. V tomto novém návrhu značně přehodnotila výdaje jednotlivých kapitol, přičemž zde zakomponovala i návrhy některých poslanců.

Názory na schválený rozpočet se samozřejmě lišily. Od názorů, že je lepší než minulý až po názory, že je horší než ten minulý. Vládě bylo vytýkáno hlavně používání jednorázových hlavně privatizačních příjmů ke krytí běžných výdajů. Spor představoval hlavně ruský dluh a peníze za očištění Investiční a poštovní banka, která znamenala 8 mld. Kč výdajů ze státního rozpočtu. Dalším bodem kritiky byly mandatorní výdaje, které byly i nadále vysoké. 9,2 % těchto výdajů plynulo na důchody a v roce 2002 měl stát podle odhadů vyplatit 188 mld. Kč.

Původní navrhovaný deficit ve výši 52,2 mld. Kč byl tedy snížen na 46,2 mld. Kč, což je úspora 6 mld. Kč. Příjmy byly sníženy o 9,6 mld. Kč na 690,4 mld. Kč. Výdaje byly sníženy o 15,6 mld. Kč na 736,6 mld. Kč. Z toho tedy vyplývá, že státní rozpočet na rok 2002 byl opět navržen jako schodkový. Schodek měl být tradičně vypořádán vydáním státních dluhopisů ve výši 44 mld. Kč a změnou stavů na účtech státních finančních aktiv ve výši 2 mld. Kč. Opět zde byly obsaženy finanční vztahy k rozpočtům jednotlivých krajů ve výši 380 mil. Kč a finanční vztahy k rozpočtům obcí ve výši 16 mld. Kč.

Dále zde byla obsažena dotace Státnímu zemědělskému intervenčnímu fondu ve výši 2 930 mil. Kč. Z toho měla být určena částka 2 725,972 mil. Kč na regulaci trhu a částka 204,028 mil. Kč ke krytí správních výdajů Státního zemědělského intervenčního fondu.

Ve státním rozpočtu byla také obsažena dotace Exportní garanční a pojišťovací společnosti ve výši 400 mil. Kč Pojistná kapacita byla stanovena ve výši 120 mld. Kč.

Na provoz středních škol stát rozeslal přes krajské rozpočty 9 mld. Kč dotací z kapitoly Kraje. Základní školy počítaly s 22 mld. Kč z rozpočtu obcí

a dalšími penězi, které měl poskytnout stát prostřednictvím okresních úřadů z kapitoly Územní rozpočty. Stejným způsobem se dostávaly prostředky na platy z rozpočtové kapitoly Školství.[9]

Vláda se snažila prosadit vyšší výdaje na obranu a bezpečnost, na vysoké školy a na dopravní obslužnost. Opačné tendence měly směřovat k úpravě nemocenského pojištění, které je podle některých ekonomů příliš velkorysé a také úpravu podpory stavebního spoření a samozřejmě České dráhy – jejich reforma.

Ekonomové se shodli, že změny měly nastat u hypoték – a to úrokové dotace a odečitatelné položky úroků, které doposud zvýhodňovaly bohaté vrstvy.Dle ekonoma Zámečníka by také pomohlo, kdyby všechny rozpočtové kapitoly podléhaly auditu Nejvyššího kontrolního úřadu, a to nejméně jednou za tři roky.

Od ledna do srpna činil rozpočtový schodek 33 mld. Kč. Za prvních osm měsíců vláda vybrala na daní 455,6 mld. Kč, ale výdaje ze státního rozpočtu již činily 488,5 mld. Kč. I nadále se počítalo s tím, že schodek státního rozpočtu se bude zvyšovat. Nemalý podíl na této skutečnosti měly povodně. Ihned po povodních iniciovaly profesní komory jednání s Ministerstvem financí o podpoře postižených osob a osob, které jim pomáhaly a to hlavně v oblasti daně z příjmů (například odečitatelná položka hodnoty daru z 10 % na 25 %). K tomu ovšem nedošlo.

Vláda zareagovala balíčkem tzv. povodňových změn, který měl mít za následek daňové zatížení občanů. Jednalo se o změny DPH z 5 % na 7 % a z 22 % na 21 % s předpokládanou účinností od 1. 1. 2003, k čemuž ovšem nedošlo. Dále v oblasti daně z příjmů fyzických osob, kde měla být zavedena tzv. milionářská daň. Také zavedení společného zdanění manželů, to znamená podání jednoho daňového přiznání a vyměření jedné daně z příjmů s účinností od 1. 1. 2004. Také bylo navrženo zvýšení spotřební daně z lihu, benzínu a cigaret. Celý tento návrh ovšem nebyl na mimořádné schůzi Poslanecké sněmovny v září 2002 schválen.

3. čtvrtletí roku 2002 bylo ve znamení vydávání střednědobých a dlouhodobých dluhopisů ve výši 22 mld. Kč. Celkem tedy v tomto roce byly vydány dluhopisy v celkové výši 88 mld. Kč.

Lze konstatovat, že všechny hlavní daňové položky a pojistné na sociální a zdravotní pojištění dopadly mnohem hůře než se předpokládalo. Jedinou výjimku představovalo inkaso daně z příjmů právnických osob, které překročilo plánovanou částku o 26 mld. Kč.

Celkový hospodářský výsledek byl ovlivněn rozsáhlými povodněmi, které postihly velkou část našeho území. Z toho vyplývá, že státní rozpočet opět

9. KUNŠTEK, Martin. Klikaté cesty školských rozpočtů. *Ekonom*, 2002, č. 23, s. 20.

skončil schodkem ve výši 45,72 mld. Kč, s celkovými příjmy ve výši 705,04 mld. Kč a celkovými výdaji ve výši 750,76 mld. Kč.

Rok 2003

V prvním návrhu zákona o státním rozpočtu na rok 2003 se počítalo se schodkem 157,3 mld. Kč. Poté došlo ve vládě ke změně návrhu zákona a Poslanecké sněmovně byl předložen návrh se schodkem nižším o 46 mld. Kč. Nejvyšší podíl na zmenšení deficitu měla nižší úhrada ztráty České konsolidační agentury. Běžné výdaje jednotlivých resortů tak byly sníženy zhruba o 2 %. Nejhůře na tom bylo ministerstvo obrany, protože jim byl rozpočet snížen o 1,3 mld. Kč. Těmito škrty tak vláda ušetřila 3,5 mld. Kč rozpočtových výdajů. Škrty se týkaly zejména provozních nákladů, to znamená autoprovoz, otop, cesty do zahraničí. Počítalo se s tím, že více jak 795 mld. budou tvořit mandatorní výdaje. Oproti roku 2002 to měla být částka vyšší o 30 mld. Kč.

Na příjmové straně se počítalo se zvýšením daňové kvóty, což by mělo znamenat o 5 mld. vyšší daňové příjmy.

Státní rozpočet byl tedy schválen se schodkem ve výši 111,3 mld. Kč, s celkovými příjmy 684,1 mld. a celkovými výdaji 795,4 mld. Kč.

Tento zákon byl změněn novým zákonem o státním rozpočtu, který měl příjmy upraveny ve výši 686,1 mld. Kč a výdaje byly zvýšeny o 12,6 mld. Kč, tedy na částku 808,0 mld. Kč. Z toho vyplývá, že nový schodek se zvýšil o 10,6 mld. Kč, tedy na částku 121,9 mld. Kč.

V původním znění rozpočtového zákona se počítalo s úhradou schodku vydáním státních dluhopisů ve výši 106 480 033 000 Kč a změnou stavů na účtech státních finančních aktiv ve výši 608 466 000 Kč. Opět zde byly obsaženy finanční vztahy k rozpočtům jednotlivých krajů ve formě dotací a příspěvků ve výši 15 634 354 000 Kč, finanční vztahy k rozpočtům obcí ve výši 4 433 981 000 Kč.

Dotace Státnímu intervenčnímu fondu měly činit částku 4 730 000 000 Kč. Z toho částka 4 418 580 000 Kč byla určena na regulaci trhu a částka ve výši 311 420 000 Kč určena ke krytí správních výdajů Státního zemědělského intervenčního fondu. Pojistná kapacita Exportní garanční a pojišťovací společnosti, a. s. měla tvořit částku 120 000 000 000 Kč.

Vládní výdaje, které byly považovány za priority byly definovány v programovém prohlášení vlády takto:

- příprava České republiky na vstup do EU,
- podpora vzdělávání, výzkumu a vývoje,
- podpora investičních pobídek pro zahraniční a domácí investory,

– pokračování reformy veřejné správy.[10]

Co se týče strany příjmů, počítá se s tím, že dojde k jejich poklesu oproti roku 1992, a to zejména u nedaňových a ostatních příjmů. Také se nepočítá s žádnými mimořádnými a neopakovatelnými příjmy.

Podle dosavadních výsledků lze říci, že se příznivě vyvíjí inkaso spotřebních daní, kdy bylo vybráno 46,5 mld. Kč. Vývoj inkasa daně z přidané hodnoty je také příznivější než loni. Naopak s výběrem daně z příjmů právnických osob je to poněkud horší, zatím bylo vybráno 48,9 mld. Kč.

Co se týče strany výdajů, nejvíce prostředků bylo jako obvykle vynakládáno na sociální oblast.

Podle výsledků hospodaření ke konci srpna, můžeme konstatovat, že schodek činí zatím 71,9 mld. Kč. Celkové příjmy dosáhly částky 439,3 mld. Kč a celkové výdaje byly vyčerpány ve výši 511,2 mld. Kč.

RÉSUMÉ

The article deals with the development of state budget, namely after 1989. The main objective is a comparison of proposed state budgets in particular years with their fulfilment at the end of those years. Based on these findings we can state that at the beginning of the period the state budget was balanced. In the course of time the economical situation worsened and the state budget would end up as a shortfall. The government was then forced to leave the idea of a balanced budget and in 1999 for the first time arranged a deficit state budget. The shortfall, that actually means a debt for future generations, keeps rising year by year. According to preliminary results, it can be expected that this year will not be any difference.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

BALCEROVÁ, Zdena. Sobotkova kapitulace. *Ekonom,* 2002, č. 43, s. 22.

BAUTZOVÁ, Libuše – BALCEROVÁ, Zdena. Pomalu a nejistě. Ekonom, 2003, č. 7, s. 12 – 13.

BAUTZOVÁ, Libuše. Špidlův politicko-ekonomický balíček. *Ekonom,* 2002, č. 36, s. 15 – 16.

BLAŽEK, Petr. Z bláta do louže? *Ekonom*, 2001, č. 46, s. 20.

10. Z expozé ministra financí ČR k návrhu státního rozpočtu na rok 2003. *Finance a úvěr*, 2003, č. 1 – 2, s. 7.

DUBSKÁ, Drahomíra. Letos snad bez bitev. *Ekonom*, 2000, č. 38, s. 23.
FIALA, Zbyněk. A jsme znovu v provizóriu. *Ekonom,* 1999, č. 50, s. 10.
GEUSSOVÁ, Milena. Miliarda sem, miliarda tam. *Ekonom,* 1999, č. 28, s. 10
HÁJEK, Miroslav. Struktura výdajů z veřejných rozpočtů na ochranu životního prostředí v ČR, *Finance a úvěr,* 2003, č. 1 – 2, s. 60 a násl.
HAVEL, Miroslav. Marný boj o vyrovnanost. *Ekonom,* 1998, č. 6, s. 20 – 21.
HAVEL, Miroslav. Státní rozpočet v roce 1993 a 1994 a střednědobá strategie rozpočtové politiky do roku 2000. *Finance a úvěr,* 1994, č. 9, s. 488 a násl.
KAMENÍČKOVÁ, Věra. Státní rozpočet 1996: Mají kritici pravdu? *Ekonom,* 1996, č. 7, s. 17.
KAMENÍČKOVÁ, Věra – HORČICOVÁ, Milena – VAŠKOVÁ, Drahomíra. Reforma rozpočtu v ČSFR. *Finance a úvěr,* 1993, č. 7, s. 287 a násl.
KLVAČOVÁ, Eva. Více předpokladů než reality. *Ekonom,* 1997. č. 48, s. 14 – 17.
KOČÁRNÍK, Ivan: Ke státním rozpočtům a záměrům finanční politiky na rok 1993. *Finance a úvěr,* 1993, č. 1, s. 1 a násl.
KUBÍN, Jan. Analýza vývoje veřejných rozpočtů ČR v letech 1993 – 1996. *Finance a úvěr*, 1997, č. 8, s. 477 a násl.
LOUŽEK, Marek. Fiskální schizofrenie. *Ekonom,* 1997, č. 40, s. 27 – 28.
OLBRICHOVÁ, Alice. Největším dlužníkem i ručitelem je stát. *Ekonom*, 1999, č. 47, s. 47.
PIKORA, Vladimír – ŠICHTAŘOVÁ, Markéta. Státní rozpočet a povodně. *Ekonom,* 2002, č. 36, s. 59.
POLÍVKA, Milan. Rozpočtová dieta. *Ekonom,* 1997, č. 25, s. 32 – 34.
SCHNEIDER, Ondřej – KREJDL, Aleš. Strukturální schodky veřejných rozpočtů v ČR. *Finance a úvěr*, 2000, č. 3, s. 160 a násl.
SLOVÁČKOVÁ, Petra. Kdo zaplatí daně? *Ekonom,* 1999, č. 15, s. 44 – 45.
STANĚK, David. Jak se povodně promítnou do daní? *Ekonom,* 2002, č. 39, s. 54 – 55.
VENCOVSKÝ, František. Dluh, který bezpečně selže. *Ekonom,* 1998, č. 44, s. 22 – 23.
WAWROSZ, Petr. Deficit s otazníky. *Ekonom,* 1998. č. 42, s. 22 – 23.
WAWROSZ, Petr – DUBSKÁ, Drahomíra. Rozpočet zatím prochází hladce. *Ekonom,* 2000, č. 43, s. 16 – 17.
ZAMRAZILOVÁ, Eva. Stabilita v ohrožení. *Ekonom, 1999*, č. 27, s. 22 – 23.
Expozé místopředsedy vlády a ministra financí k návrhu státního rozpočtu ČR na rok 1997. *Finance a úvěr,* 1997, č. 1, s. 1 a násl.
Krize státního rozpočtu? *Ekonom***,** 1997, č. 24, s. 30 – 31.
Potřeba jiných pravidel. *Ekonom,* 1999, č. 3, s. 59 – 61.
Přešvihnou – Jak a o kolik? *Ekonom,* 2001, č. 23, s. 23 – 24.
Státní rozpočet. *Ekonom,* 1995, č. 36**,** s. 27.
Státní rozpočet v letech 1995 – 1998. *Ekonom,* 1997, č. 51, s. 41 – 42.
Úspěch nebo neúspěch? *Ekonom,* 2002, č. 2, s. 45.
Z expozé místopředsedy vlády a ministra financí k návrhu státního rozpočtu na rok 2001, *Finance a úvěr*, 2001, č. 1, s. 2 a násl.
Z expozé ministra financí ČR k návrhu státního rozpočtu na rok 2002, *Finance a úvěr*, 2002, č. 2, s. 62 a násl.

Z expozé ministra financí ČR k návrhu státního rozpočtu na rok 2003. *Finance a úvěr*, 2003, č. 1 – 2, s. 2 a násl.
Zpráva o plnění státního rozpočtu za 1. pololetí 1993. *Finance a úvěr*, 1993, č. 11, s. 537 a násl.
Zpráva o plnění státního rozpočtu za rok 1993, *Finance a úvěr,* 1994, č. 7, s. 358 a násl.
20. červenec 1998: Svoboda navrhuje státní rozpočet reálně vyrovnaný. *Hospodářské noviny.*
15. leden 1999: Poprvé v ČR platí deficitní rozpočet. *Hospodářské noviny.*
15. leden 1999: Schodek se vládě asi nepodaří udržet. *Hospodářské noviny.*
Návrhy zákonů o státním rozpočtu v jednotlivých letech. *Hospodářské noviny.*
Plnění státního rozpočtu v jednotlivých letech. *Internetové stránky Ministerstva financí*
Výsledky hospodaření státního rozpočtu v jednotlivých letech. *Internetové stránky Ministerstva financí.*
Zákon č. 82/ 1990 Sb., o státním rozpočtu federace na rok 1990.
Zákon č. 574/ 1990 Sb., o státním rozpočtu federace na rok 1991.
Zákon č. 578/ 1991 Sb., o státním rozpočtu federace na rok 1992.
Zákon č. 10/ 1993 Sb., o státním rozpočtu ČR na rok 1993.
Zákon č. 331/ 1993 Sb., o státním rozpočtu ČR na rok 1994 (změna zákonem č. 85/ 1994 Sb.)

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

OD DRUHÉ KODIFIKACE MEZINÁRODNÍHO PRÁVA SOUKROMÉHO UPLYNOU V TOMTO ROCE JIŽ ČTYŘI DESETILETÍ

Doc. JUDr. Otakar Eller, CSc. – Mgr. Růžena Sklenářová
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

V tomto roce uplyne již 40 let od vydání zákona č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním, který nabyl účinnosti dne 1. 4. 1964. Jednalo se v pořadí již o druhou kodifikaci mezinárodního práva soukromého na území bývalého Československa. Kodifikaci, která se pokusila završit snahy po komplexnosti úpravy tohoto právního odvětví na našem území.

Dle našeho názoru se vývoj úpravy mezinárodního práva soukromého, resp.kolizních norem odehrával ve třech etapách (odhlédneme-li od vytvoření prvních mezinárodně sjednaných souborů přímých norem v oblasti právních vztahů vznikajících od 80.let 19.století). Mezinárodní právo soukromé bylo jak v minulosti (části nauky i v době současné) v podstatě ztotožňováno s právem kolizním. Vzhledem k tomu, že mezinárodní právo soukromé v obou státních útvarech, nynější České republiky a nynější Slovenské republiky se až do 1. 1. 1993 společně vyvíjelo, je nutné zabývat se vývojem tohoto odvětví současně až do tohoto data.

V první etapě, kdy nebylo mezinárodní právo soukromé ještě kodifikováno bylo charakterizováno právním dualismem, který byl ukončen až 1. 6. 1948, kdy nabyl účinnosti zákon č. 41/1948 Sb. o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém a o právním postavení cizinců v oboru práva soukromého, kterým bylo naše mezinárodní právo soukromé poprvé kodifikováno.

Před jeho účinností platila v Čechách ustanovení § §4, 33 až 37, 225, 300 obecného občanského zákona z roku 1811. Šlo zde celkem o obecné zásady, z nichž doktrína a praxe za pomocí § 7 (přirozené zásady právní,

analogie – mezery v právu) vybudovaly celý systém tehdejšího mezinárodního práva soukromého.[1]

Tento systém, ostatně jako celý obecný občanský zákoník z roku 1811 byl vybudován na základě statutární teorie, podle níž se rozeznávala:

1. Statuta personália, tj.právo státu jehož příslušníkem byla zúčastněná osoba (lex patriae) nebo právo státu v němž zúčastněná osoba měla bydliště (lex domicilii), tímto právem se zpravidla řídila osobní způsobilost, poměry rodinné, dědické, jakož i věcné poměry týkající se movitostí, což odpovídalo hospodářským poměrům tehdejší feudální společnosti.
2. Statuta reália, tj. právo státu, kde věc leží (lex rei sitae), tímto právem se řídily věcné poměry týkající se nemovitostí.
3. Statuta mixta, tj. právo státu, kde se stala rozhodující událost (lex loci actus), tímto právem se řídily náležitosti právních jednání a obligační poměry (locus regit actum)[2]

Vedle již uvedených norem občanského zákona bylo mezinárodní právo soukromé upraveno ještě některými rozptýlenými ustanoveními např. §§21 až 25, 137 až 143, 183 císařského patentu ze dne 9. 8. 1854, č. 208 ř. z. o soudním řízení v nesporných věcech, v §§ 12 až 15 císařského nařízení ze dne 28. 6. 1916, č. 207 ř. z. o zbavení svéprávnosti, § 12 zákona o osvojení č. 56/1928 Sb., atd.

Rovněž na území Slovenska a Podkarpatské Rusi byla ustanovení mezinárodního práva soukromého roztroušena ve speciálních předpisech a ustanoveních obyčejového práva projevujícího se často v nejednotné soudní praxi a v zásadách formulovaných případně jenom právní vědou. Také zde bylo vybudováno mezinárodní právo soukromé na základě statutární teorie (v obdobném rozsahu jak bylo popsáno výše). Pokud jde o hraniční určovatele jsou v literatuře uváděny zhruba tyto:

1. Osobní způsobilost se posuzovala podle práva státu, kterého příslušníkem byla jednající osoba (lex patriae).
2. Věcné poměry se posuzovaly u nemovitostí podle práva státu, kde věc ležela (lex rei sitae) a u movitostí podle práva státu, kterého příslušníkem byla jednající osoba.
3. Obligační poměry se posuzovaly podle práva státu ve kterém se stala zavazující událost.

---

1. ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k Čsl. obecnému zákoníku občanskému.* 1. vyd. Praha : V. Linhart, 1935, s. 324.

2. KRČMÁŘ, J. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná.* 4. dopl. vyd. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946, str. 117.

4. Rodinné poměry se posuzovaly obyčejně podle práva státu, kterého příslušníky byly zúčastněné osoby.
5. Dědické poměry se posuzovaly podle práva zůstavitelovy vlasti v době zřízení závěti.[3]

Pro vývoj mezinárodního práva soukromého jak v Čechách, tak i na Slovensku bylo typické, že se vázal k historii programu sjednocení občanského práva na území Československa. I když se stal všeobecný rakouský zákoník z roku 1811 součástí československého právního řádu recepcí provedenou prvním československým zákonem ze dne 28. 10. 1918 č. 11 Sb. byly již v prosinci 1920 zahájeny práce na občanském zákoníku.

Ve všech návrzích na jednotný občanský zákoník byly od počátku i ustanovení o mezinárodním právu soukromém. Jejich základním východiskem byla tak zvaná vídeňská osnova z roku 1913, která byla z popudu rakouského ministerstva spravedlnosti vypracována pro účely kodifikace rakouského mezinárodního práva soukromého.

První subkomitet, který spolu se všeobecnou částí občanského zákoníka připravoval osnovu příslušných ustanovení o mezinárodním právu soukromém, se opřel právě o tuto vídeňskou osnovu (předsedou tohoto subkomitetu byl prof. Dr. Jan Krčmář, který se mimo jiné podílel i na zpracování vídeňské osnovy). K eleborátu subkomitetu byly připojeny připomínky slovenské komise a i připomínky, které vyplynuly z veřejné kritiky návrhu osnovy po jejím uveřejnění.

V letech 1926 až 1931 se zaobírala osnovou superrevizní komise, která zpracovávala uvedené připomínky. V roce 1936 vznikl takto vládní návrh občanského zákoníku. Tento návrh byl již blízko uzákonění, ale vzhledem ke známým událostem v letech 1938 a 1939 k uzákonění nedošlo.

Po osvobození bylo v práci na osnově občanského zákoníku pokračováno, a protože sjednocení občanského práva vyžadovalo jistého času, byla ta část osnovy k návrhu, týkající se mezinárodního práva soukromého vyňata z osnovy a upravena tak, aby mohla být vydána jako samostatný zákon. Národní shromáždění dne 11. 3. 1948 tento zákon pod č. 41 Sb. přijalo jako zákon o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém a o právním postavení cizinců v oboru práva soukromého. Dnem, kdy zákon nabyl účinnosti, tj. 1. 6. 1948 byly zrušeny ustanovení o věcech jím upravovaných včetně práva obyčejového zejména:
1. ustanovení §§ 4, 33 až 37, 225, 300 obecného zákoníku občanského z roku 1811;

3. ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k Čsl. obecnému zákoníku občanskému.* 1. vyd. Praha : V. Linhart, 1935, s. 344 – 347.

2. dvorský dekret ze dne 22. 7. 1812, č. 997 Sb. zák.soud;
3. ustanovení §§ 21 až 25, 137 až 143, 183 císařského patentu ze dne 9.8.1854, č. 208 ř.z. o soudním řízení v nesporných věcech;
4. ustanovení § 34 zák. čl. XVI/1876, o formálních náležitostech závěti, dědických smluv a darování na případ smrti;
5. ustanovení §§ 61 až 65 zák. čl. XX/1877, o úpravě poručeneckých a opatrovnických věcí;
6. ustanovení §§ 8, 107 až 113 zák. čl. XVI/1894, o pozůstalostním řízení;
7. ustanovení §§ 108 až 111, 113, odst.1 a 2, 118 až 120 zák. čl. XXXI/1894 o právu manželském;
8. ustanovení § 12 zák. ze dne 28.3.1928 č. 56 Sb. o osvojení;
9. ustanovení § 16 dekretu prezidenta republiky ze dne 27. 10. 1945 č. 117 Sb., kterým se upravují ustanovení prohlášení za mrtvého.

Na uvedených zrušených právních předpisech je možno ilustrovat nejednotnost a roztříštěnost právní úpravy, která byla typická pro první etapu vývoje mezinárodního práva soukromého na našem území.

Výše zmíněný právní dualismus byl ukončen vydáním zákona č. 41/1948 Sb. o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém a o právním postavení cizinců v oboru práva soukromého, jímž se zařadilo Československo na druhé místo v Evropě (na prvním bylo Polsko, vydáním zákona v roce 1926) tedy na jedno z předních míst v nepočetné, ale stále rozšiřující se řadě států, jejichž právní řád obsahoval i kodifikaci kolizního práva. Významným rysem této úpravy, který byl ještě zdůrazněn vydáním čtvrté části (§§ 606 až 635) občanského soudního řádu č. 142/1950 Sb. ve znění zákona č. 68/1952 Sb. (který obsahoval takřka úplnou kodifikaci mezinárodního práva procesního) byla snaha neomezovat se jen na kodifikaci norem kolizních upravujících použití hmotného práva, ale zřejmá tendence ke komplexní úpravě celého odvětví mezinárodního práva soukromého.

Tento fakt ještě výrazněji zdůraznil přední postavení naší republiky i mezi státy, které ve velké většině kodifikovaly zatím jen právo kolizní, zatím co otázky procesního práva s mezinárodními prvky ponechaly na pospas judikatuře buď úplně, nebo je řešily jen v ojedinělých normách, a to spíše namátkově než systematicky.

Význam zákona byl i v tom, že šlo o první významný krok při sjednocování práva na celém území Československého státu, což bylo podtrženo i vydáním v dalších dvou letech vydáním kodifikací práva rodinného, občanského – hmotného a občanského – procesního práva včetně práva směnečného a šekového. Zákon byl tak vydán ještě za platnosti rozdílného občanského a rodinného práva v obou částech státu a obsahoval, jak je patrno i z jeho názvu kolizní normu pro úpravu kolizí mezi právními předpisy platnými v obou částech státu.

Zákon je na tehdejší dobu moderní, podrobnou kodifikací kolizních norem. Samozřejmě používá termínů a pojmů odpovídajících tehdy platnému občanskému a rodinnému právu a kolizně upravuje instituty jemu známé. Kromě kolizních norem mezinárodního práva soukromého, normy upravující právní postavení cizinců a úpravy mezioblastního práva soukromého, obsahoval zákon i normy mezinárodního práva procesního, týkající se prohlášení za mrtvého, řízení a vedení poručenství a opatrovnictví a projednávání pozůstalosti.

Normy mezinárodního práva procesního, které obsahoval zákon č. 41/1948 Sb. byly zrušeny zákonem č. 142/1950 Sb. o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád). tento řád z roku 1950, který patřil k souboru základních norem unifikujících právní řád na celém území státu obsahoval podrobnou kodifikaci mezinárodního práva procesního ve své čtvrté části nadepsané „Ustanovení o poměru k cizině". Některá ustanovení této části občanského soudního řádu byla změněna později zákonem č. 68/1952 Sb. a zákonem č. 46/1959 Sb.

Zákon č. 97/1963 o mezinárodním právu soukromém a procesním představuje třetí etapu ve vývoji mezinárodního práva soukromého na našem území a pokračuje v dosavadní tendenci o co nejúplnější kodifikaci jak práva kolizního, tak nově i mezinárodního práva procesního.

Nový zákon ve snaze o komplexní řešení celé problematiky mezinárodního práva soukromého upravil na rozdíl od předchozí kodifikace, která obsahovala pouze kolizní normy a normy o právním postavení cizinců ve své druhé části i mezinárodní právo procesní.

Tato změna struktury zákona nastala především pro úzkou souvislost[4], kterou lze spatřovat v řadě styčných bodů, které oba obory k sobě poutají. Jde především o základní pojmy rozpracované v nauce mezinárodního práva soukromého jako je lex patriae, lex domicilií, materiální reciprocita, problém kvalifikace, výhrada veřejného pořádku, lex fori a další, které se promítají do mezinárodního práva procesního. Rovněž ve zpracované kolizní problematice rodinného práva nelze nebrat v úvahu otázky, vyskytující se v činnosti orgánů, jež se zabývají osvojením, určením otcovství nebo stanovením výživného. Stejně u kolizní problematiky dědického práva vynechat problémy, které se vztahují k činnosti orgánů pozůstalostních. Oblast, která se zabývá právním postavením osoby – statutem fyzické osoby, nemůže tak činit bez toho, aniž by se zabývala orgány působícími při zbavení či omezení způsobilosti k právům a právním úkonům, nebo při prohlášení za mrtvého. Dalším případem styčných bodů jsou rozhodčí smlouvy. Tyto mají současně

4. KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé.* 1. vyd. Praha : Orbis, 1980, s. 10.

aspekty hmotně právní jako je otázka vzniku a platnosti smluv či jejich zrušení a také procesní, např.volba rozhodců nebo řízení před nimi.

Z výše uvedeného je patrné, že souvislost mezi mezinárodním právem soukromým a mezinárodním právem procesním je velice úzká a řešení některých otázek z jednoho práva závisí na řešení z oboru druhého.

Kladem nové kodifikace je zejména jednotná soustava kolizních kriterií vybudovaná na základě moderních dvoustranných kolizních norem.

Ustanovení § 34 řešilo zcela novým způsobem otázku, kterého oblastního práva použít, jde-li o stát, který má více právních oblastí.

Předchozí kodifikace neobsahovala výslovné ustanovení o zpětném a dalším odkazu a ponechávala řešení této situace praxi. Novinku představuje ustanovení obsažené v § 35 o zpětném a dalším odkazu, které stanoví, že „lze takový odkaz přijmout, odpovídá-li to rozumnému a spravedlivému uspořádání vztahu, o který jde".

Po teoretických sporech zákon neupravuje otázku kvalifikace, neboť vzhledem ke složitosti a komplikovanosti problematiky by každá legislativní úprava mohla být podmětem k nežádoucím interpretacím.[5]

Rovněž úprava zvláštní části doznala určitých změn oproti zákonu č. 41/1948 Sb.

Především šlo o kolizní problematiku věcných práv, a to o ustanovení o vydržení, které bylo zařazeno v závazkovém právu (§ 49), a která se týkají věcí zařazených do věcných práv (§ 8) a dále o to, že nový zákon vynechal ustanovení (§ 39) o vlastnické žalobě proti držiteli věci. Toto ustanovení bylo vynecháno jednak proto, že jeho převzetí odporovalo občanskoprávní úpravě a jednak proto, že se zcela vystačilo s ustanovením (§ 6).[6]

Nově je upravena otázka věcných práv k přepravovaným věcem (res in transitu). Druhá věta § 6 zákona č. 97/1963 Sb. stanoví: „… Jde-li o věc, která se podle smlouvy přepravuje, posuzuje se vznik nebo zánik těchto práv podle práva místa, odkud byla věc odeslána". Československé právo se tak rozhodlo pro právo místa, odkud byla věc odeslána (lex loci expeditionis). Důvodová zpráva k zákonu č. 97/1963 Sb. vychází z úvahy, že hraniční určovatel místa odeslání lépe vyhovuje potřebám praxe, poněvadž není jisto, zda věc která se přepravuje dojde vůbec do místa určení a nebylo by správné, aby se věcné právo řídilo právním řádem místa, kde věc nikdy nebyla.

Zde je ještě vhodné zmínit se o § 12 zákona 97/1963 Sb., který je sice systematicky zařazen v oblasti závazkového práva, ale představuje vedle res in transitu určitý trend k oslabování hraničního určovatele lex rei sitae.

---

5. *Důvodová zpráva k zákonu č. 97/1963 Sb.*
6. *Důvodová zpráva k zákonu č. 97/1963 Sb.*

Podle uvedeného ustanovení „Pokud jde o movitosti, řídí se ve vztahu mezi stranami právním řádem určeným podle § 9 až 11 také tyto otázky:

a) okamžik, od kterého na nabyvatele přechází oprávnění nakládat věcí,
b) okamžik, od kterého má nabyvatel právo na plody a užitky převáděné věci,
c) okamžik, kterým nebezpečí škody na převáděné věci přechází na nabyvatele,
d) okamžik, kterým právo na náhradu škody vzniklé v souvislosti s převáděnou věcí přechází na nabyvatele,
e) výhrada vlastnického práva k převáděné věci“.

Uvedený § 12 rozšiřuje použití obligačního statutu. Týká se smluv, na jejichž základě dochází k převodu vlastnického práva k movité věci, ovšem uplatní se pouze mezi stranami smlouvy a nikoliv vůči třetím osobám, v jejichž případě se i nadále použije právo polohy věci.

Na formulaci tohoto ustanovení měla vliv Úmluva o právu rozhodném pro přechod vlastnictví v případech kupní smlouvy mezinárodního charakteru ohledně hmotných věcí movitých, vypracovaná Haagskou konferencí v roce 1956.[7]

Kolizní problematika závazkového práva patřila vždy k nejobtížnějším (stále frekvento-vanějším) otázkám celého oboru, což vystihuje mimo jiné i paronomie hovořící o ní, jako o zásadě bez zásadovosti.

Proto došlo k podstatné změně v novém zákonu. Dosavadní ustanovení o volbě práva (poprvé zformulované francouzským stoupencem italské statutární teorie – právníkem Molinauem) takzvaná francouzská koncepce volby práva byla upravena tak, že její platnost závisela na hmotně právních ustanoveních toho právního řádu, který by jinak platil, na základě příslušné kolizní normy, kdyby k volbě práva nedošlo.[8]

Nová úprava v zákoně převzala anglosaskou koncepci a dala tak stranám neomezenou autonomii vůle, tak že podle této úpravy si mohou strany zvolit, kterýkoliv právní řád. Volba práva je zásadně možná jen v oblasti práva závazkového (a pracovního), zatím co nevhodné
umístění § 9 v zákoně č. 41/1948 Sb. shodou okolností také § 9 zák.č. 97/1963 Sb. upravuje volbu práva, mohlo by vzbudit domněnku, že volba práva je přípustná i v jiných oblastech. Zákon nepředpisuje žádnou formu pro volbu práva. Požaduje, aby volba práva byla provedena buď výslovně, nebo sice mlčky, přičemž však o projevené vůli nesmí být vzhledem k okolnostem

7. *Důvodová zpráva k zákonu č. 97/1963 Sb.*
8. KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé.* 2. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1999, s. 122.

případu žádných pochybností. Soud tudíž musí zjišťovat skutečnou vůli stran a nikoliv hypotetickou nebo fiktivní vůli. Podle ustanovení odst. 2 § 9 cit. "Pokud z projevu vůle účastníků nevyplývá nic jiného, nepřihlíží se ke kolizním ustanovení zvoleného právního řádu" to prakticky eliminuje použití zpětného odkazu při volbě práva.

Pro případ, že strany neprovedly volbu práva je výchozí zásadou, stejně jako dříve, zásada rozumného uspořádání právního poměru. Pokud jde o kupní smlouvu a smlouvu o dílo, zůstalo navázání na právní řád prodávajícího nebo zhotovitele díla v době uzavření smlouvy, a to bez ohledu na to, zda jde o činnost při provozování podniku jak to požadoval minulý zákon. Nový zákon z důvodů legislativní techniky zařadil kupní smlouvy o nemovitostech do stejné kategorie jako ostatní smlouvy, ale zachoval při tom stejné navázání, to je právo místa, kde věc je a také již nemá zvláštní ustanovení o smlouvách uzavřených na trhu.

Nově jsou upraveny kolizní otázky ohledně smlouvy o dopravě a příkazní smlouvy, dále smlouvy o obchodním zastoupení a zprostředkování, jakož i smlouvy o vícestranných výměnných obchodech, přičemž bylo přihlédnuto k potřebám mezinárodních obchodních styků. Pojmové vymezení těchto smluv bylo obsaženo v zákoníku mezinárodního obchodu č. 101/1963 Sb.

Pokud jde o smlouvy jež nejsou vyjmenovány v odstavci 2 § 10, platí pro ně podle odstavce 3 § 10 stejná stupnice kolizních kritérií, jak tomu bylo doposud v odstavci 5 § 46 zákona č. 41/1948 Sb. Pracovní vztahy, které byly upraveny v odstavci 4 § 6 tohoto zákona jsou nyní upraveny samostatně mimo hlavu závazkového práva.

Zákon č. 97/1963 Sb. je ovládán snahou, aby pokud možno související právní vztahy se řídily stejným právem co do změn, zajištění a následků porušení závazků, pokud z úmyslu účastníků nebo z povahy věci nevyplývá něco jiného. (§ 11). Lex causae je podle zvláštního ustanovení § 13 rozhodný i pro promlčení, což je další novinkou oproti úpravě v zákoně č. 41/1948 Sb., který toto neupravoval.

V jednostranných právních úkonech platí stejná zásada jak podle zákona č. 41/1948 Sb., to je navázání podle dlužníkova bydliště (sídla).

Pokud jde o závazky k náhradě škody dává současná právní úprava (§ 15) možnost výběru mezi právním řádem, kde škoda vznikla a právním řádem, kde došlo ke skutečnosti, která zakládá nárok na náhradu škody, což představuje jistý odklon od rigorózního uplatňování zásady lex loci delicti. Při aplikaci § 15 je třeba vycházet z požadavku rozumného uspořádání daného vztahu.

Již počátkem 90. let, kdy jsme se začali oprošťovat od izolovanosti od západního světa a počali pokukovat po účasti na dění v moderní Evropě, potažmo po členství v Evropských společenstvích, resp. Evropské Unii, spustili čeští legislativci svou smršť spočívající v nahrazování nevyhovujících právních

předpisů a vytváření zcela nových. Česká republika je řadu let členským státem Rady Evropy a Haagské konference mezinárodního práva soukromého. Na úrovni těchto mezinárodních organizací jsou sjednávány mnohostranné mezinárodní smlouvy, jež mají zásadní význam pro justiční spolupráci, resp. mezinárodní právo soukromé a procesní jako celek. Některé z těchto úmluv byly zahrnuty do tzv. tvrdého jádra předpisů EU a Česká republika musí být jejich smluvní stranou ještě před svým vstupem do EU. Tento požadavek ČR splnila a je smluvní stranou:

– pokud jde o Haagskou konferenci –

Úmluvy o civilním řízení (č. 72/1966 Sb.),
Úmluvy o doručování soudních a mimosoudních písemností v cizině ve věcech občanských nebo obchodních (č.85/1982 Sb.),
Úmluvy o provádění důkazů v cizině ve věcech občanských nebo obchodních (č. 129/1976 Sb.),
Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (č. 34/1998 Sb.),
Úmluvy o zrušení požadavku ověřování cizích veřejných listin (č. 45/1999 Sb.),
Úmluvy o mezinárodním přístupu k soudům (č. 58/2001 Sb.m.s.),
Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí (č. 141/2001 Sb.m.s.),

– pokud jde o Radu Evropy –

Evropské úmluvy o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí (č. 66/2000 Sb.m.s.),
Evropské úmluvy o předávání žádostí o právní pomoc (č. 110/2000 Sb.m.s.).

Výše uvedené úmluvy – jak již bylo zmíněno – hrají důležitou roli v oblasti justiční spolupráce, neboť usnadňují českým soudům a soudům ostatních smluvních stran projednávání civilních věcí. Tak např. soudy mohou požádat o doručení písemností účastníkům řízení žijícím nebo sídlícím v cizině nebo požádat o provedení jejich výslechu nebo zajištění důkazů. Dále jsou tímto vytvořeny předpoklady pro to, aby občané smluvních států, jsou-li v obtížné ekonomické situaci, mohli požádat o poskytnutí bezplatné právní pomoci.

Na základě čl. 10 Ústavy České republiky, resp. § 2 zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním v platném znění má mezinárodní smlouva, stanoví-li něco jiného než vnitrostátní předpis, přednost.

Evropská společenství vytvořila zcela nový právní systém, který stojí jak mimo právo vnitrostátní, tak mimo právo mezinárodní. Specifickým je právo ES především z hlediska svých pramenů, které tvoří:

1. primární právo, tzn. zřizovací a jiné základní smlouvy ve znění všech změn a doplňků,

2. sekundární právo, které zahrnuje tzv. legislativu Společenství – nařízení nebo směrnice,
3. rozhodnutí Evropského soudního dvora, jež nemají povahu precedentů, jsou však v praxi považována za směrodatná a jsou obecně respektována.

Členské státy ES se neomezily pouze na spolupráci ekonomickou, i když to byl přední důvod evropské integrace, nýbrž se snažily o spolupráci i v jiných oblastech[9]. Tak byla šesti zakladatelskými zeměmi ES v září roku 1968 v Bruselu podepsána Úmluva o pravomoci soudů a výkonu soudních rozhodnutí v občanskoprávních a obchodních věcech (Bruselská úmluva I.), k níž postupem času a rozšiřováním ES, resp. EU, přistupovaly další státy. Protože však Bruselská úmluva I. byla svým charakterem uzavřená, tj. nepřipouštěla své rozšiřování mezi nečlenské státy EU, byla z iniciativity Švédska a později především Švýcarska v září roku 1988 v Luganu podepsaná Úmluva o pravomoci soudů a výkonu rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních, jejíž členskou základnu tvoří mimo země ES, resp. EU, i země Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) a tato úmluva je za určitých podmínek otevřena i jiným zemím, tzn. svým charakterem je polootevřená a paralelní k Bruselské úmluvě I. Česká republika byla ve druhé polovině 90. let pozvána Rakouskem k přistoupení, v květnu roku 2000 s jejím přistoupením vyslovil souhlas i Parlament ČR, ale protože zatím nedošlo k vyslovení souhlasu s naším přistoupením všech 19 států, stále čeká.

Dalším předmětem zájmu států EU se stala oblast práva rodinného – v roce 1998 byla vypracována Úmluva o pravomoci soudů a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a v řízeních týkajících se rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k péči o společné děti obou manželů (Bruselská úmluva II.). Tato úmluva však nikdy nebyla ratifikována.

Podstatné změny na poli mezinárodní spolupráce v justici přinesla Amsterodamská smlouva (1997), jež vstoupila v platnost roku 1999, díky níž Rada a Komise EU získaly nové pravomoci, jež plně využily

9. Původní čl. 220 (dnes čl. 293) Smlouvy o založení Evropského společenství zní: Členské státy zahájí mezi sebou v případě potřeby jednání s cílem zajistit ve prospěch svých státních příslušníků
– ochranu osob, jakož i požívání a ochranu práv za týchž podmínek, jaké každý stát přiznává svým vlastním příslušníkům,
– zamezení dvojího zdanění uvnitř Společenství,
– vzájemné uznávání společností ve smyslu druhého odstavce článku 48, zachování jejich právní subjektivity v případě přenesení sídla z jedné země do druhé a možnost slučování či splývání společností, které se řídí právem různých členských států,
– zjednodušení formalit, jimž podléhá vzájemné uznávání a výkon soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů.

při „komunitarizaci“ mezinárodního práva soukromého a procesního[10]. Byla to především možnost nahradit mezinárodní smlouvy obsahující danou problematiku normativními akty sekundárního práva (nařízeními nebo směrnicemi[11]). Tak byla Bruselská úmluva I. dne 22. prosince 2000 transformována do nařízení Rady EU č. 44/2001o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech s platností od 1. března 2003 (Brusel I.) a Bruselská úmluva II. dne 29. května 2000 do nařízení Rady EU č. 1347/2000 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem (Brusel II.). Ve vztahu k Dánsku zůstávají v platnosti původní Bruselské úmluvy.

Jak již bylo odkázáno výše, je nařízení přímo závazné. Po vstupu České republiky do Evropské Unie proto již nebude třeba žádné implementace do našeho právního řádu, české soudy je budou aplikovat přímo. Nařízení Brusel II. upravuje především příslušnost soudů, případně jiných orgánů, které vydávají rozhodnutí v řízení o rozvodu manželství, rozluce nebo o prohlášení manželství za neplatné, jakož i rozhodnutí v řízeních upravujících rodičovskou zodpovědnost. Nařízení Brusel I. obsahuje podrobnou úpravu mezinárodní soudní příslušnosti ve věcech občanských a obchodních. Tato je vázána převážně na bydliště či sídlo žalovaného ve smluvním státě či členském státě EU, přičemž státní příslušnost dané osoby není relevantní. V určitých případech je výjimečně dána žalobci možnost volby. Obě - nařízení Brusel I. i Lugánská úmluva obsahují výhodnou právní úpravu mezinárodní soudní příslušnosti pro spotřebitele, neboť ten má možnost podat žalobu proti prodávajícímu buď u soudu příslušného podle místa sídla či bydliště prodávajícího, anebo u soudu, v jehož obvodu má sám bydliště. V místě svého bydliště bude též moci podat žalobu o výživné osoba, jež má zákonný či jiný obdobný nárok na výživné. Dále jak nařízení Brusel I., tak Lugánská úmluva dávají širší možnost právnickým a fyzickým osobám - podnikatelům sjednat si příslušnost soudu písemnou dohodou ve sporech ze smluv s mezinárodním prvkem (prorogační smlouva). A neméně významné je i zabezpečení uznání a výkonu rozhodnutí v občanských

10. HESS, B. *Die Europäisierung des internationalen Zivilprozessrechts durch den Amsterodamer Vertrag – Chancen und Gefahr.* Neue Juristische Wochensrift, 2000, s. 23 an.

11. ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. – NOVOTNÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé.* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 1998, s. 34 an.: Nařízení je právním normativním aktem s obecnou závazností. Může být adresováno kterémukoli subjektu práva, tedy státům i osobám. Je přímo použitelné s výjimkou vzácných případů, kdy je k němu nezbytné vydat vnitrostátní prováděcí předpis. Směrnice je normativní akt adresovaný členským státům, v němž je více či méně podrobně stanoven cíl, kterého mají členské státy dosáhnout, přičemž způsob, jakým tak učiní, si určují samy.

a obchodních věcech ve všech členských zemích EU a ESVO, čímž dochází k jednotnému nakládání s rozhodnutími soudů členských či smluvních států. V tomto kontextu se pravidelně mluví o „volném pohybu soudních rozhodnutí", který je založen na uznání a výkonu soudních rozhodnutí členskými státy EU bez nutnosti zvláštního řízení o uznání, resp. o nařízení výkonu rozhodnutí. Na této koncepci spočívá i návrh nařízení Rady EU na zavedení evropského exekučního titulu pro nesporné pohledávky ze dne 18. dubna 2002 – COM 2002/0159, resp. CNS 2002/0090[12].

Dalším významným počinem na poli mezinárodního práva procesního bylo sjednání Smlouvy EU o doručování soudních a mimosoudních písemností ve věcech občanských a obchodních v členských státech EU roku 1998, která do značné míry odstraňuje obtíže při doručování písemností z jednoho státu do druhého. Text této úmluvy byl přejat do nařízení Rady EU č. 1348/2000 a nařízení vstoupilo v platnost 31. května 2001. Ve formě nařízení byla Komisí navržena a Radou EU přijata i Evropská úmluva o řízení ve věcech platební neschopnosti č. 1346/2000 s platností od 31. května 2002. Dalším je pak nařízení Rady EU č. 1206/2001, o spolupráci soudů členských států při provádění důkazů v řízení ve věcech občanských a obchodních, jež vstoupilo v platnost 1. července 2001 s účinností většiny ustanovení až k 1. lednu 2004.

O něco složitější je vývoj v oblasti kolizních norem. V rámci ES byl roku 1980 vytvořen jednotný režim pro právo kolizní týkající se závazků ze smluv. V tomto roce byla totiž sjednána Římská úmluva o právu rozhodném pro závazkové vztahy ze smluv[13], jež určuje rozhodné právo pro všechny závazkové smlouvy, tedy nejen obchodní, ale i pracovní (pro většinu smluvních států vstoupila v platnost roku 1991)[14]. Římská úmluva je smlouvou uzavřenou, tzn. omezenou pouze na členské státy ES, má však charakter erga omnes, což znamená, že musí být aplikována soudy členských států na všechny závazkové vztahy s mezinárodním prvkem bez ohledu na to, kdo je účastníkem řízení – tím je zaručeno, že soudy budou aplikovat stejné národní právo, ať je žaloba podána u kteréhokoli soudu EU. Z působnosti Římské úmluvy jsou vyňaty:

- otázky zahrnující osobní stav nebo způsobilost k právním úkonům fyzických osob, smluvní závazky týkající se dědění a závěti, majetkových práv vznikajících z manželských vztahů, ze vztahů rodinných a příbuzenských,

12. Viz. síť INTERNET: europa.eu.int/eur-lex

13. ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. K vývoji mezinárodního práva soukromého a procesního ve státech EU. *Ročenka evropského práva 1998.* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 2000, s. 165 an.

14. ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. *Evropský justiční prostor (v civilních otázkách),* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 2003, s. 15.

- závazky ze směnek, šeků, dlužních úpisů a jiných obchodovatelných cenných papírů,
- rozhodčí smlouva a prorogační smlouva,
- otázky týkající se práva společností, spolků a právnických osob,
- problematika zastupování,
- založení „trustů“ a vztahy mezi zakladateli,
- dokazování a konečně pojišťovací smlouvy.

Římská úmluva je vystavěna na čtyřech pilířích. V prvé řadě to je autonomie vůle stran, tzn. volnost daná stranám určit si právo, kterým se závazkový vztah založený smlouvou bude řídit. Volba práva však je omezena u některých typů smluv – jmenovitě u smluv spotřebitelských a individuálních pracovních. Pokud nebude volby práva využito, má být aplikováno právo, které vykazuje nejužší spojení s posuzovaným právním vztahem. Třetí pilíř tvoří imperativní normy tuzemského i zahraničního původu. Posledním pilířem, co do výčtu, nikoli však co do důležitosti, je princip a mechanismus jednotné interpretace – přičemž jednotnost výkladu je zajištěna Evropským soudním dvorem.

Pokud jde o transformaci Římské úmluvy do právního nástroje, rozuměj sekundárního práva, Evropských společenství, jak to bylo předloženo Komisí v Zelené knize, existují různé názory. Převažují však argumenty mluvící pro transformaci – rozhodné však bude jaký konkrétní nástroj bude vybrán, zda nařízení či směrnice – proti nařízení mluví právě charakter Římské úmluvy, která je koncipována jako erga omnes. Pokud by byla přeměněna v nařízení, tento charakter by ztratila a působila by už jen na právní vztahy mezi subjekty členských států. Úprava pomocí směrnice byla již použita při pojišťovacích smlouvách a ochraně spotřebitele, pokud by i kolizní problematika závazkových práv měla být takto upravena, muselo by se dbát na jasné stanovení hranic takové směrnice, aby nedošlo k rozmělnění unifikačního charakteru.

Kolizní normy lze najít – jak bylo právě řečeno – v několika směrnicích upravujících pojišťovací smlouvy a ochranu spotřebitele – konkrétně odpovědnost za výrobek obsahuje směrnice 85/374 o sblížení zákonů, nařízení a správních aktů členských států týkajících se odpovědnosti za vadné výrobky. Zakázaných klauzulí ve spotřebitelských smlouvách se týká směrnice 93/13 a směrnice 87/102 upravuje spotřebitelské úvěry. Důležitá je i směrnice 85/577 o smlouvách sjednaných mimo obchodní zařízení, 90/314 o smlouvách týkajících se cestování a 94/47 o smlouvách týkajících se koupi nemovitosti s právem děleného užívání (time-sharing). Ve vztahu k Římské úmluvě mají směrnice přednost.

V současné době se pracuje na řešení unifikace kolizního práva pro závazky vznikající z porušení práva. Kolizní normy této oblasti má unifikovat Římská úmluva II. Dále je také vhodné, resp. nutné, aby došlo ke sjednocení úprav

majetkových záležitostí manželů, jež nebyly pojaty do nařízení č. 1347/2000, jakož i úpravy volby mezinárodní příslušnosti žalobcem a úpravy práva dědického. Toto by mělo být vyřešeno nařízením Brusel III., které by se týkalo jak problematiky manželského majetkového práva, tak práva dědického a to nejen na poli procesním (mezinárodní příslušnost soudů, uznání a výkon rozhodnutí), ale i na poli kolizních norem. V otázkách manželského majetkového práva by bylo vhodné vycházet ze smluvní autonomie manželů, posléze pak navazovat na právo místa jejich prvního společného bydliště. Vhodné by bylo i koncentrovat veškerá řízení týkající se vypořádání majetku manželů před jedním soudem. V oblasti práva dědického by otázky mezinárodní příslušnosti a použitelného práva měly zůstat stejné jak pro movitosti, tak pro nemovitosti. Pro Brusel III. bylo rovněž navrženo vytvoření evropského osvědčení o dědickém právu a vytvoření mezinárodního registru závětí.

Mezinárodní právo soukromé a procesní prožívá v Evropě rychlý rozvoj. Co se týče naší země a jejího přistoupení k EU můžeme konstatovat, že jsme více méně připraveni. Jen by bylo možná vhodné existující nařízení implementovat do našeho zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním, neboť i když jsou přímo aplikovatelná, existuje o nich v praxi malé povědomí, takže by se mohlo stát, že nebudou v souladu s právem využívána.

RÉSUMÉ

In diesem Aufsatz versuchen die Autoren in knappen Zügen die Entwickelung und Geschichte des tschechischen internationalen Privatrechts zu schildern – die erste Etappe verlief von Ende des 19. Jahrhunderts bis 1948. In diesem Zeitraum war das IPR noch nicht kodifiziert, war aber durch Dualismus des Rechts gekennzeichnet. Am 1.6.1948 trat das Gesetz Nr. 41/1948 Sb. in Kraft, das die einheitliche Regelung der IPR-Normen schuf. Trotzdem gab es in dieser Zeit viele spezielle Vorschriften, die einzelnen IPR-Normen beinhaltet haben. Die dritte Periode fängt mitm Erscheinen des Gesetzes Nr. 97/1963 Sb. an, was bis heute gültig ist (natürlich mit ein paar Änderungen). Die letzte Passage des Aufsatzes behandelt die Änderungen, die mit dem Beitritt der Tschechischen Republik zur EU verbunden sind.

LITERATURA

HESS, B. *Die Europäisierung des internationalen Zivilprozessrechts durch den Amsterodamer Vertrag – Chancen und Gefahr*. Neue Juristische Wochensrift, 2000.

KRČMÁŘ, J. *Právo občanské I. Výklady úvodní a část všeobecná.* 4. dopl. vyd. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946.
KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé.* 1. vyd. Praha : Orbis, 1980.
KUČERA, Z. *Mezinárodní právo soukromé*. 2. vyd. Brno : Masarykova univerzita Brno, 1999.
ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k Čsl. obecnému zákoníku občanskému.* 1. vyd. Praha : V. Linhart, 1935.
ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. *Evropský justiční prostor (v civilních otázkách),* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 2003.
ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. K vývoji mezinárodního práva soukromého a procesního ve státech EU. *Ročenka evropského práva 1998.* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 2000, s. 165 an.
ROZEHNALOVÁ, N. – TÝČ, V. – NOVOTNÁ, M. *Evropské mezinárodní právo soukromé.* 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita Brno, 1998.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

FIKCE ROZHODNUTÍ – SKUTEČNĚ ÚČINNÁ OCHRANA PŘED NEZÁKONNOU NEČINNOSTÍ VEŘEJNÉ SPRÁVY ?

JUDr. Kateřina Frumarová
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Nezákonná nečinnost orgánů veřejné správy představuje jeden z dosti významných problémů současné české veřejnosprávní reality. Právní řád se proto snaží nečinnosti předcházet a vznikle-li již, tak obnovit právní stav (především dodržování zásady zákonnosti), a případně odstranit i následky, které byly nečinností způsobeny. Za tímto účelem jsou v právu obsaženy právní prostředky ochrany před nezákonnou nečinností veřejné správy. Jedním z těchto právních institutů je i tzv. **fikce rozhodnutí.**

Princip fikce rozhodnutí a její ochranná funkce spočívá v tom, že stejné právní účinky jako rozhodnutí (individuální správní akt) může mít za určitých podmínek i nečinnost vykonavatele veřejné správy, jemuž přísluší v dané věci povinnost rozhodnutí vydat. Podstatou tzv. fikce rozhodnutí je totiž skutečnost, že v případě nečinnosti správního orgánu, který v zákonem stanovené lhůtě nevydá rozhodnutí, se má zato, že bylo vydáno buď negativní nebo pozitivní rozhodnutí v dané věci.

Fikce rozhodnutí tak představuje poměrně radikální způsob ochrany před nezákonnou nečinností orgánů veřejné správy. Její účinky nastávají přímo ze zákona marným uplynutím lhůty pro rozhodnutí, aniž by se vyžadoval návrh ze strany účastníka či jiný podnět.

Dvěma základními předpoklady pro nastoupení účinků fikce rozhodnutí je, že:

- tento následek nečinnosti je výslovně předpokládán a upraven zákonem a
- zákon stanoví přesnou délku lhůty pro rozhodnutí (z tohoto hlediska je zcela vyloučeno její použití v souvislosti s nedodržením tzv. přiměřené lhůty, nicméně ani například současná úprava lhůt pro rozhodnutí ve správním řádu vzhledem k užití řady neurčitých pojmů nepředstavuje úpravu vhodnou pro užití fikce rozhodnutí).

Právní fikcí obecně se rozumí zákonem vytvořená a stanovená právní konstrukce, která za splnění zákonem stanovených předpokladů finguje určitou právní skutečnost, jež ve skutečnosti neexistuje, ale která vyvolává právní následky tak, jakoby fingovaná skutečnost skutečně existovala.[1] V případě **fikce rozhodnutí** je fingovanou právní skutečností správní akt (rozhodnutí). Fingované rozhodnutí může být podle svého obsahu a právních účinků, které vyvolává :

a) **fingovaným rozhodnutím pozitivním** (fikce pozitivního rozhodnutí) – nebylo-li rozhodnutí vydáno příslušným správním orgánem ve lhůtě k tomu zákonem jednoznačně stanovené, má se za to, že návrhu bylo v plném rozsahu vyhověno,
b) **fingovaným rozhodnutím negativním** (fikce negativního rozhodnutí) – nebylo-li rozhodnutí vydáno příslušným orgánem v zákonem k tomu stanovené lhůtě, má se za to, že návrh byl v plném rozsahu zamítnut.[2]

Fingované rozhodnutí vyvolává tytéž právní následky jako skutečně vydané rozhodnutí. Na tyto (již nastalé) právní následky nemá žádný vliv případné pozdější oznámení skutečného správního aktu, byť by takový akt zakládal právní následky odlišné.[3]

Přestože se hovoří o fikci rozhodnutí, teorie správního práva rozlišuje mezi tzv. fikcí rozhodnutí a nevyvratitelnou domněnkou rozhodnutí. Rozdíl mezi oběma instituty má spíše jen teoretický význam a spočívá v odlišné právní konstrukci.

Fikcí správního aktu rozumíme takovou konstrukci, v případě které zákon stanoví, že pokud vykonavatel veřejné správy *nevydá* ve stanovené lhůtě správní akt, platí, že návrhu bylo vyhověno (fikce pozitivního rozhodnutí) nebo, že byl návrh zamítnut (fikce negativního rozhodnutí).[4]

Naproti tomu domněnka správního aktu představuje takovou právní konstrukci, která stanoví, že pokud vykonavatel veřejné správy *neoznámí* žadateli (navrhovateli) ve stanovené lhůtě rozhodnutí, má se za to, že návrhu bylo vyhověno (domněnka pozitivního rozhodnutí) nebo, že byl návrh zamítnut (domněnka negativního rozhodnutí).[5]

---

1. KNAPP, V. a kol. *Občanské právo hmotné.* Sv. I. 1. vyd. Praha : Codex, 1995, s. 117.
2. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 279.
3. STAŠA, J. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dop1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 104.
4. STAŠA, J. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 104.
5. Tamtéž, s. 104.

Kritérium (teoretického) rozdílu mezi fikcí a domněnkou správního rozhodnutí spočívá, jak již bylo výše naznačeno, v tom, že u fikce je předpokladem jejího uplatnění skutečnost, že správní rozhodnutí nebylo ve lhůtě vydáno (§ 47 odst. 5 správního řádu), zatímco u domněnky je to skutečnost, že správní akt nebyl ve lhůtě oznámen (§ 51 správního řádu).

Teoretický rozdíl mezi domněnkou a fikcí rozhodnutí se však stírá,[6] a to vzhledem k judikátu Vrchního soudu v Praze (rozsudek Vrchního soudu v Praze čj. 6 A 180/93-38 ze dne 26. 5. 1995[7]). Podle právního názoru Vrchního soudu vysloveného v citovaném rozhodnutí „stanoví-li zákon lhůtu, do které musí správní úřad vydat rozhodnutí, musí být v této lhůtě rozhodnutí také účastníku řízení řádně oznámeno“.[8] S tímto názorem je nutno souhlasit, neboť opačný výklad by ipso facto připouštěl zákonem časově neohraničenou prodlevu mezi okamžikem vydání rozhodnutí a jeho sdělení, resp. oznámení adresátům.[9]

Nadto lze k této problematice též dodat, že pokud by nám postačovalo pouhé vydání rozhodnutí bez jeho oznámení účastníku řízení k tomu, abychom považovali rozhodnutí za vydané ve lhůtě, dostával by se účastník do velice nevýhodné pozice. Účastník by na správních úřadech musel sám zjišťovat, zda rozhodnutí bylo vydáno a jen se čeká na jeho doručení, či zda nebylo vydáno a uplynutím dané lhůty k rozhodnutí platí fikce rozhodnutí a účastníku například počínají běžet lhůty k podání opravných prostředků, příp. soudních žalob a podobně.

Z výše uvedeného plyne, že teoretické rozlišování mezi domněnkou a fikcí nemá praktický význam, neboť v obou případech je rozhodujícím předpokladem jejich uplatnění skutečnost, že správní akt nebyl ve stanovené lhůtě účastníku oznámen, a to bez ohledu na to, zda, popř. kdy byl vydán.[10] Nadále budu proto používat pouze více vžitý pojem „fikce rozhodnutí“.

---

6. STAŠA, J. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 105.

7. Byl publikován v časopisu *Správní právo,* 1996, č. 6, pod č. 139.

8. Dle judikatury bývalého Nejvyššího správního soudu (Boh. adm. 2740/23) : „Dokud úřední rozhodnutí, dotýkající se zájmů strany, nebylo straně sděleno, nelze proti straně mluviti o rozhodnutí“.

9. Srov. STAŠA, J. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 105; Svoboda, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 280.

10. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 280.

Fikce pozitivního rozhodnutí

Fikce pozitivního rozhodnutí tedy spočívá v tom, že **není-li v zákonem stanovené lhůtě vydáno rozhodnutí, platí, že návrhu bylo plně vyhověno.**[11] Pro žadatele (navrhovatele) jde o velice účinný a navíc výhodný a rychlý prostředek ochrany před nezákonnou nečinností. Marným uplynutím lhůty k rozhodnutí jsou totiž účastníkovi přiznávána práva a postavení, jako by bylo vydáno rozhodnutí jeho návrhu plně vyhovující, a to bez požadavku jakéhokoli podnětu či návrhu z jeho strany.

Na straně druhé ale tento institut přináší i určitá nebezpečí a je nutné velice dobře zvážit, v jakých případech a za jakých podmínek a předpokladů by měl být tento institut užíván. Domnívám se, obdobně jako jiní autoři,[12] že fikce pozitivního rozhodnutí sebou nese určité nebezpečí pro veřejné zájmy, jejichž ochranu mají jednotlivé správní úřady zajišťovat. Uplatnění fikce pozitivního rozhodnutí totiž může způsobit, že určitému návrhu bylo vyhověno, ačkoli by jinak byl tento návrh z důvodu ochrany veřejného zájmu zamítnut. Nevhodné zavedení tohoto institutu do právního řádu by mohlo mít závažné důsledky. Správní orgány by se jednak mohly uchýlit k povrchnímu zamítání většiny návrhů, aby nedošlo k uplatnění fikce a případnému ohrožení veřejných zájmů. Nebo by naopak v případě jejich nečinnosti mohlo docházet k příliš častému vyhovování návrhům v důsledku fikce, a to bez ohledu nato, zda je to v rozporu či není s veřejným zájmem.

Dále pak fikce pozitivního rozhodnutí může být uplatněna jen u správních záležitostí, u kterých to nevylučuje povaha věci. To znamená, že musí jít o :

– jednostranné správní záležitosti, tj. takové, ve kterých vystupuje jen jeden účastník správního řízení, a to navrhovatel, a to z toho důvodu, že v daném řízení se rozhoduje jen o jeho právech a povinnostech, přičemž práva, právem chráněné zájmy a povinnosti jiných osob nemohou být rozhodnutím přímo dotčeny,

---

11. Fikce pozitivního ani negativního rozhodnutí nejsou příliš časté v našem právu. Pro ilustraci však jako příklad fikce pozitivního rozhodnutí lze uvést ust. § 3 odst. 2 zákona č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor: „Místnosti určené k provozování obchodu a služeb lze pronajímat jen po předchozím souhlasu obecního úřadu. Pokud obecní úřad do 15 dnů od obdržení žádosti ve věci nerozhodne, má se za to, že souhlas byl udělen.“ (Toto ustanovení však bylo dotčeno novelou č.302/1999 Sb., která tuto část včetně fikce ze zákona vypustila).

12. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 406; SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 283.

– vícestranné správní záležitosti, ve kterých jsou dva či více účastníků řízení, avšak je mezi nimi vyloučen vznik zájmového rozporu (což však přichází v úvahu jen zřídka kdy).[13]

Pokud by totiž v řízení vystupovali alespoň dva účastníci s rozpornými zájmy, mohla by fikce vést nejen k ohrožení veřejného zájmu, ale i k významnému zásahu do práv, právem chráněných zájmů a povinností účastníka, v jehož neprospěch by bylo fingované rozhodnutí.

Taktéž nevhodné by bylo užití fikce v těch případech, které mohou být vyřízeny toliko reálným pozitivním plněním ze strany vykonavatele veřejné správy, kde tudíž fiktivní pozitivní správní akt nemá význam (například by nemělo význam fiktivní rozhodnutí o tom, že se žádosti o poskytnutí určité informace vyhovuje, aniž by však tyto informace byly žadateli reálně poskytnuty, či takové fiktivní rozhodnutí, které má současně plnit i legitimační funkci).[14]

Také velice problematické by bylo užití fikce v odvolacím řízení. Absurdní situace by nastala zejména v případě, kdy by byla podána odvolání alespoň dvěma (příp. i více účastníky), která by byla ve vzájemném rozporu, pak by uplatnění fikce znamenalo vyhovění dvěma protichůdným a vzájemně si odporujícím odvoláním.[15] Avšak i pokud by ve věci bylo podáno pouze jedno odvolání, působila by fikce značné obtíže. Především se naskýtá otázka, co by vlastně fikce pozitivního rozhodnutí, tedy vyhovění podanému odvolání znamenalo. Určitě by nemohlo jít o změnu napadeného rozhodnutí (jaký by byl výrok takového rozhodnutí, navíc nelze připustit, aby pouhou nečinností byl zcela opačně změněn výrok), zřejmě by tedy fikce měla za následek zrušení původního rozhodnutí a vrácení k projednání prvoinstančnímu orgánu, nicméně by zcela chyběly jakékoli důvody zrušení a právní názor odvolací instance, jediným známým důvodem by byla nečinnost odvolacího orgánu. Odvolací řízení je tedy zcela nevhodné pro zavedení institutu fikce pozitivního rozhodnutí.

Avšak i pokud jde o prvoinstanční řízení, je třeba velice obezřetně volit správní záležitosti, u kterých je možno fikci uplatnit, a to především z výše naznačených důvodů. Důležité je tedy především nejprve zhodnotit povahu dané věci, je-li z hlediska ochrany veřejného zájmu a ochrany práv a zájmů osob rozhodnutím dotčených, vhodná, a následně pak též stanovit takovou lhůtu

13. HOETZEL, J. Samočinné vyřizování správních záležitostí. *Právník,* 1914, roč. 53, s. 326 a násl.
14. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 284.
15. HOETZEL, J. Samočinné vyřizování správních záležitostí. *Právník,* 1914, roč. 53, s. 352.

k rozhodnutí, která odpovídá povaze a náročnosti dané věci tak, aby v dané lhůtě mohl být řádně a úplně zjištěn skutkový stav věci a mohlo být rozhodnuto. Nelze totiž připustit, aby sice byla zajištěna ochrana před nečinností, ale zároveň byly porušovány jiné principy a zásady správního práva.

Fikce negativního rozhodnutí

Podstatou této fikce je skutečnost, že **v případě nevydání rozhodnutí ve lhůtě k tomu stanovené platí, že návrhu nebylo vyhověno** (tedy se finguje existence zamítavého rozhodnutí). Fikce (a to jak pozitivního, tak především negativního) rozhodnutí v českém právním řádu nemají velkou tradici a ani se s nimi příliš nesetkáváme. Zcela opačná situace je však ve Francii, kde fikce negativního rozhodnutí má velkou tradici, a je velice promyšleně spojena s tamním modelem správního soudnictví.[16]

Konstrukce francouzské zákonné úpravy spočívá v tom, že ve stanovených případech je správní úřad povinen vyřídit návrh (tj. rozhodnout o něm, ať již pozitivně či negativně) do stanovené lhůty od jeho podání. Pokud tak neučiní, a je tedy nečinný, je tato nečinnost považována za zamítavé vyřízení s tím, že žadatel může proti němu podat stížnost (recours) přímo ke Státní radě (Conseil D´ Etat, vrcholné instanci francouzské soustavy zvláštních správních soudů).[17]

Takovou konstrukci umožňuje specifická povaha francouzského správního soudnictví. Jeho hlavní formou je rozhodování o stížnostech pro překročení pravomoci (recours pour exces de pouvoir), přičemž za překročení pravomoci správním úřadem je považována i nečinnost správního úřadu, v důsledku které se uplatnila fikce negativního správního aktu, ačkoli návrhu mělo být v souladu s platným právem vyhověno.[18]

Základní myšlenka, na které je tato úprava založena, spočívá v tom, že při řádně fungující správě zákonodárce považuje v určitých případech určitou lhůtu za dostačující pro řádné posouzení a vyřízení návrhu správním úřadem. Proto, pokud správní úřad v této lhůtě návrh nevyřídil, lze to považovat za projev vůle z jeho strany v tom smyslu, že návrhu nelze v souladu s platným právem vyhovět, neboť, pokud by se správní úřad domníval, že tak učinit lze, jistě by

16. HOETZEL, J. Samočinné vyřizování správních záležitostí. *Právník,* 1914, roč. 53, s. 322.
17. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 406.
18. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 281.

tak byl ve lhůtě učinil.[19] Nečinnost správního úřadu ve stanovené lhůtě je tedy považována za omisivní právní jednání, s nímž je spojen vznik fingované právní skutečnosti, kterou je negativní správní akt.

Tudíž, pokud se ale navrhovatel naopak domnívá, že fingovaným zamítavým rozhodnutím byl porušen zákon (tedy, že jeho návrhu mělo být dle práva vyhověno, ale v důsledku nečinnosti úřadu se tak nestalo), je logické, že proti takovému zamítnutí musí mít právo podat procesní prostředek, kterým je zmíněná stížnost pro porušení zákona ke Státní radě. A v tom tkví výhoda francouzské právní úpravy, protože navrhovateli se již po projednání návrhu před první instancí otevírá cesta k soudu, a to k nejvyššímu správnímu soudu – Státní radě. Naopak jako určitá nevýhoda je brána skutečnost, že Státní rada přezkoumává napadené fingované rozhodnutí pouze z hlediska zákonnosti, a nikoli již z dalších hledisek.[20]

Pokud jde o český právní řád, fikce negativního rozhodnutí se v něm příliš nevyskytují. Jedněmi z mála příkladů této fikce jsou:

a) ust. § 9 odst. 3 zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, v platném znění, dle kterého, jestliže příslušný orgán ve stanovené lhůtě žadateli neposkytl informaci či nevydal rozhodnutí (o odepření zpřístupnění informace), má se za to, že rozhodl informace odepřít, a
b) dále ust. § 15 odst. 4 zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, v platném znění, stanovící obdobnou konstrukci, podle které, pokud příslušný orgán ve lhůtě stanovené pro vyřízení žádosti (o poskytnutí informace) neposkytl požadované informace nebo nevydal rozhodnutí (o nevyhovění žádosti), má se opět za to, že vydal rozhodnutí, kterým informace odepřel. Tento zákon také jako jediný zavádí konstrukci fikce negativního rozhodnutí i pro nečinnost v druhoinstančím řízení o řádném opravném prostředku, neboť je-li podáno odvolání a odvolací orgán v zákonem dané 15-denní lhůtě o něm nerozhodne, má se za to, že vydal rozhodnutí, kterým odvolání zamítl a napadené rozhodnutí potvrdil (§ 16 odst. 3 tohoto zákona).

Obě poměrně totožná ustanovení tedy fingují existenci správního aktu negativního, jehož obsahem je zamítnutí žádosti o poskytnutí určité informace. Narozdíl od fikce pozitivního rozhodnutí, zde nehrozí újma veřejnému zájmu (například v tomto případě narušení ochrany utajovaných skutečností či jiných chráněných informací). Na straně druhé je však žadatel nucen podniknout další

19. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 281.
20. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 281.

kroky procesního charakteru, aby se domohl případného kladného rozhodnutí v dané věci.

Jako dosti významný problém spojený s institutem právních fikcí rozhodnutí, a to především v souvislosti s fikcemi zejména negativních rozhodnutí, však vidím skutečnost, že takovéto fingované rozhodnutí neobsahuje žádné odůvodnění, což je zejména právě u zamítavých rozhodnutí velmi významná část rozhodnutí. Navíc právo na odůvodnění správního aktu představuje jedno z významných práv účastníka řízení[21] a vůbec práva na spravedlivý proces.[22] Podle Rezoluce Výboru ministrů Rady Evropy č. (77) 31 ze dne 28. září 1977, o ochraně jednotlivce ve vztahu ke správním aktům, má podle čl. IV. účastník řízení právo být informován o důvodech, o něž se správní akt opírá, pokud jsou tímto aktem dotčena jeho práva, svobody a zájmy.

Právě k problematice fikce negativního rozhodnutí a s tím související absence odůvodnění fingovaného správního aktu se vyjádřil velmi významně v poměrně nedávné době i Vrchní soud v Praze (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 23. 4. 2002 čj. 5 A 128/2000-16). V daném případě jednalo o poskytnutí informací podle zákona č. 106/1999 Sb. Žalobce podal žádost o poskytnutí informací k Ministerstvu průmyslu a obchodu, kdy mu bylo následně zčásti poskytnutí těchto informací odepřeno, a žalobce tak ve stanovené lhůtě podal rozklad proti tomuto rozhodnutí. Protože však o rozkladu nebylo rozhodnuto v zákonné lhůtě, ze zákona (§ 16 odst. 3 zákona č. 106/1999 Sb.) tak nastala právní fikce, že ministr vydal rozhodnutí, kterým rozklad zamítl a napadené rozhodnutí potvrdil. Žalobce se následně obrátil na soud, kde žádal zrušení rozhodnutí ministra o rozkladu. Vrchní soud v daném případě dospěl **k závěru, že rozhodnutí, jehož vydání** (existence) **je nastolena právní fikcí** (v tomto případě tomu tak bylo u rozhodnutí o rozkladu), **je nepřezkoumatelné pro nedostatek důvodů,** a z těchto důvodů je soud zrušuje.

---

21. Srov. například rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 17. 5. 1999, čj. 6 A 95/94-87, ve kterém Vrchní soud konstatoval, že procesním subjektivním oprávněním účastníka správního řízení je i právo na zdůvodnění správního rozhodnutí.

22. Srov. například nález Ústavního soudu ČR č. III.ÚS 271/96 ze dne 6.března 1997 (publikován ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, sv. 7, pod č. 24), ve kterém Ústavní soud judikoval, že jedním z principů představujících součást práva na řádný a spravedlivý proces, jakož i principů právního státu, vylučujícím libovůli při rozhodování, je i povinnost soudů svá rozhodnutí odůvodnit. Tentýž požadavek lze však bezesporu vztáhnout i na rozhodování správních úřadů. Obdobně se pak vyjádřil Ústavní soud i v řadě dalších svých nálezů (např. nález Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 649/2000, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, sv. 21, pod č. 48, či nález sp.zn. III. ÚS 188/99, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, sv. 16, pod č.156, či nález sp.zn. IV.ÚS 137/2000, Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR, sv. 20, pod č. 174).

Ve výše citovaném rozsudku Vrchní soud v Praze konstatoval, že výrok přezkoumávaného rozhodnutí znamená toliko, že výrok rozhodnutí I. stupně o odmítnutí informací nebyl shledán po přezkoumání v celém rozsahu v rozporu se zákonem a nebyl proto důvod pro jeho zrušení ani změnu. Nelze však již dovodit (nevyplývá – non sequitur), že k odepření informací vedly ministra totožné důvody. Nezřídka se totiž stává, že rozhodnutí o rozkladu potvrdí výrok rozhodnutí I. stupně, pro jeho oporu však konstruuje jiné skutkové a právní závěry. Především však nelze žádným způsobem konstruovat, proč, na základě jakých skutkových a právních závěrů ministra, byly námitky uplatněné v rozkladu shledány neopodstatněnými. Soud nepovažuje za možné bez dalšího dovodit, že rozhodnutí o rozkladu stojí na totožných skutkových a právních závěrech jako rozhodnutí I. stupně a je jím implicitně vyjádřena i neúspěšnost námitek uplatněných rozkladem. Soud pak v žádném případě nemůže nahradit chybějící úvahu – v daném případě ministra – o důvodnosti rozkladu. Takovým postupem nejen že by soud nahrazoval činnost správního úřadu, ale ve svém důsledku by tím odňal žalobci právo na dvojí posouzení věci správními úřady v instančním postupu a nutně by vázal správní orgán svým právním názorem vysloveným v rozsudku dříve, než o věci uvážil sám a svůj závěr explicitně vyslovil. Správní orgán musí rozhodnout o věci způsobem, jak učiniti ze zákona měl, tj. vydat rozhodnutí se všemi náležitostmi, jak zákon ukládá. Žalobce se pak může řádně proti odepření informací bránit (nebo se s rozhodnutím ztotožnit), neboť zná důvody tohoto odepření, i důvody neúspěšnosti svých odvolacích (rozkladových námitek).[23]

Zcela nežádoucí situace by pak nastala v případě, kdy by se fikce negativního rozhodnutí uplatnila podle zákona č. 106/1999 Sb., jak při řízení v I. stupni, tak i v případě řízení o odvolání (rozkladu). K tomuto problému se taktéž vyjádřil Vrchní soud v Praze (opět ve výše citovaném rozsudku ze dne 23. 4. 2002 čj. 5 A 128/2000-16). Podle Vrchního soudu v případě, kdy by nastala fikce vydání rozhodnutí o odepření informací v obou stupních řízení (bylo by zde fiktivní rozhodnutí o odepření informací I. stupně a fiktivní rozhodnutí II. stupně, jímž by bylo odvolání/rozklad zamítnut a fiktivní rozhodnutí I. stupně by bylo potvrzeno), by pak na základě podané žaloby k soudu nastal stav, kdy by soud musel konstruovat důvody pro odepření informací (jež měl vyjádřit správní orgán) originárně sám a zasahoval by tak do pravomoci úřadu způsobem, vymykajícím se principům soudní kontroly. Takovýto postup by rovněž mohl mít nepříznivý dopad do aplikace zákona v praxi i tím, že by povinné subjekty podle zákona informace vůbec

23. Podrobněji viz rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 23. 4. 2002 čj. 5 A 128/2000-16.

neposkytovaly, a ponechaly rozhodnutí soudu. Takový stav není však jistě žádoucí a nebyl zákonodárcem zamýšlen.

Možnost přezkumu fingovaných správních rozhodnutí v rámci správního řízení a v rámci správního soudnictví

V názoru nauky doposud převládal názor, podle kterého nelze „fingovaná" rozhodnutí přezkoumávat ani v rámci správního řízení ani v rámci správního soudnictví, neboť tyto prostředky lze uplatnit pouze proti skutečně vydaným správním rozhodnutím.[24] V tomto smyslu judikoval i Vrchní soud v Praze (rozsudek Vrchního soudu v Praze čj. 6 A 180/93-38 ze dne 26. 5. 1995 publikovaný v časopisu Správní právo č. 6/1996 pod č. 139), podle jehož názoru „spojuje-li zákon s nevydáním rozhodnutí ve stanovené lhůtě fikci, že bylo vydáno rozhodnutí o určitém obsahu, nelze takový zákonný důsledek uplynutí času napadnout žalobou ve správním soudnictví", neboť „žalobce se ve správním soudnictví může domáhat jen zrušení správního rozhodnutí, jehož pojmovým znakem je zásah do práv a povinností, a nikoli proti zákonným důsledkům uplynutí lhůty".[25]

Z citovaného rozhodnutí je zřejmé, že fikce správního aktu není, podle názoru současné judikatury, čistou právní fikcí, neboť kdyby byla, pak by bylo nutné fikci uplatňovat do důsledků, a tedy i s fingovaným rozhodnutím zacházet jako se skutečným, a připustit možnost jeho přezkumu ve správním soudnictví (jako je tomu například ve Francii).[26]

Významný průlom do tohoto stavu však učinil především zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, v platném znění, a potažmo též i zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, v platném znění.

Pokud jde nejprve o přezkum fingovaného správního aktu ve správním řízení, zcela jasně hovoří zákon č.106/1999 Sb. Podle ust. § 15 odst. 4 tohoto zákona „jestliže orgán ve lhůtě stanovené pro vyřízení žádosti neposkytl informace či nevydal rozhodnutí podle § 15 odst. 1 (tj. rozhodnutí, kterým žádost o poskytnutí informace zamítl), má se za to, že vydal rozhodnutí, kterým informace odepřel. Proti tomuto rozhodnutí lze podat odvolání do 15 dnů ode dne, kdy uplynula lhůtě pro vyřízení žádosti." Z dikce zákona tedy zcela jasně

24. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 406.

25. Výše uvedené názory na nepřezkoumatelnost fingovaných rozhodnutí, ačkoli jsou formulovány obecně, byly vysloveny v souvislosti toliko s fikcemi pozitivního správního aktu.

26. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 285.

plyne možnost podání řádných opravných prostředků i proti fingovanému rozhodnutí o odepření poskytnutí informace.

Možnost přezkumu fingovaného správního aktu ve správním řízení lze dovodit i ze zákona č. 123/1998 Sb. Ust. § 9 odst. 3 tohoto zákona stanoví, že, jestliže orgán ve stanovené lhůtě neposkytl informace či nevydal rozhodnutí (o odepření zpřístupnění informace), má se za to, že rozhodl informace odepřít. Podle ust. § 14 odst. 1 téhož zákona se pak předpisy o správním řízení (tedy správní řád) použijí při řízení podle § 9 odst. 1, 3 a 4 tohoto zákona a k počítání lhůt. Z tohoto ustanovení tedy plyne, že i proti fingovanému rozhodnutí o odepření informace zákon umožňuje podání opravných prostředků podle správního řádu.

A nyní se podívejme na poněkud složitější otázku možnosti přezkumu fingovaného rozhodnutí v rámci správního soudnictví. Podle ust. § 16 odst. 3 zákona č. 106/1999 Sb., odvolací orgán rozhodne o odvolání do 15 dnů ode dne předložení odvolání povinným subjektem (tj. subjektem, který rozhodoval, příp. byl nečinný v první instanci, a u něhož se odvolání podává). Jestliže v uvedené lhůtě o odvolání nerozhodl, má se za to, že vydal rozhodnutí, kterým odvolání zamítl a napadené rozhodnutí potvrdil. Za den doručení tohoto rozhodnutí se považuje den následující po dni uplynutí lhůty pro vyřízení odvolání. Zákon tedy konstruuje, a to zcela nově v našem právním řádu, fikci negativního správního aktu i pro nečinnost v odvolacím řízení. Podle ust. § 16 odst. 6 zákona č. 106/1999 Sb. je pak rozhodnutí o odmítnutí žádosti přezkoumatelné soudem, přičemž dle mého názoru je tímto rozhodnutím míněno jak skutečné, tak i fiktivní rozhodnutí odvolacího orgánu.[27] Nelze navíc připustit, aby v důsledku pouhé nečinnosti jak prvoinstančího, tak druhoinstančního správního orgánu došlo k porušení práv a svobod jednotlivce bez možnosti nápravy cestou správního soudnictví (což by bylo v rozporu i s čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod). Samozřejmě také v případě, kdy je proti fingovanému negativnímu rozhodnutí podáno odvolání a odvolací orgán odvolání zamítne a potvrdí dané rozhodnutí, je možno podat žalobu ke správnímu soudu.

Pokud se jedná o zákon č. 123/1998 Sb., ten v § 14 odst. 2 stanoví, že „rozhodnutí o odepření poskytnutí informace nebo o utajení její oddělené části, lze po vyčerpání řádných opravných prostředků napadnout žalobou ve správním soudnictví. Výkladem ust. § 9 odst. 3 a § 14 odst. 1 tohoto zákona jsme výše dospěli k tomu, že v případě nečinnosti správního orgánu nastupuje fikce negativního rozhodnutí, které má stejné právní účinky jako skutečně vydané rozhodnutí, a že lze i proti tomuto fingovanému rozhodnutí podat řádný opravný

27. Srov. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H Beck, 2001, s. 390.

prostředek podle správního řádu. Domnívám se, že tedy i v tomto případě, kdy odvolací orgán potvrdí negativní fiktivní rozhodnutí a odvolání zamítne, lze podat žalobu ve správním soudnictví i proti fingovanému rozhodnutí.[28]

V souvislosti s problematikou právě soudního přezkumu fingovaných rozhodnutí je nutno podotknout, že fikce negativního rozhodnutí není příliš dobrým opatřením proti nečinnosti, a to zejména pokud jde o nečinnost v druhoinstančním řízení. Jak již bylo výše uvedeno, Vrchní soud v Praze, který přezkum takového fingovaného rozhodnutí o rozkladu prováděl, dospěl ve svém rozhodnutí k závěru, že takovéto rozhodnutí je nepřezkoumatelné pro nedostatek důvodů a jako takové je zrušil (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 23.4.2002 čj. 5 A 128/2000-16). Taktéž nový soudní řád správní stanoví výslovně jako jeden z důvodů pro zrušení napadeného správního rozhodnutí (bez jednání) nepřezkoumatelnost pro nedostatek důvodů rozhodnutí (§ 76 odst. 1 písm.a)). Obdobný problém s absencí důvodů se pak vyskytuje i u prvo-instančních fingovaných rozhodnutí.

V této souvislosti se nabízí otázka k zamyšlení se nad účelností a funkčností fikcí negativních rozhodnutí ve výše zmíněných právních úpravách. Lze totiž uvažovat, zda v souvislosti s novým soudním řádem správním nevypustit právní úpravu těchto fikcí zcela nebo alespoň zcela jistě v druhoinstančním řízení, a v návaznosti na marné uplynutí lhůt pro rozhodnutí (v těchto případech o poskytnutí informací) nevyužít již přímo prostředků správního soudnictví, a to zejména s ohledem na novou právní úpravu této oblasti pak především institutu správní žaloby na nečinnost.[29] Přiklonila bych se spíše k tomuto řešení, neboť se domnívám, že takováto právní ochrana bude rychlejší a efektivnější a méně problematičtější (a to zejména s ohledem na nedostatky a problémy týkající se uplatňování fikcí, tak jak na ně bylo výše poukázáno).

Od institutu fikce rozhodnutí (negativního či pozitivního) je nutno **odlišit takové právní konstrukce, kdy zákon stanoví správnímu orgánu určitou lhůtu, ve které má vyjádřit svůj souhlas či své případné veřejnoprávní výhrady a námitky k určité, mu předložené věci a pro případ nečinnosti, tedy mlčení orgánu i po uplynutí zákonem dané lhůty, se má za to, že správní orgán vyjádřil souhlas, resp. absenci námitek.**[30]

---

28. Obdobný názor má například P. Svoboda in Svoboda, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 286.

29. § 79 a násl. zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

30. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 404.

Jedná se tedy zpravidla o takové právní úpravy, které stanoví, že pokud chce fyzická nebo právnická osoba provádět určitou činnost, má povinnost to předem ohlásit (oznámit) vykonavateli veřejné správy, který této osobě (zájemci), po posouzení dané věci zejména z hlediska veřejného zájmu, sdělí, zda má k této činnosti nějaké veřejnoprávní výhrady, omezení či námitky nebo zda žádné nemá. Nejedná se tedy o povolovací režim.[31]

Toto sdělení vykonavatele veřejné správy, pokud obsahuje jakékoli veřejnoprávní výhrady (omezení), je správním aktem, ale nejedná se o povolení, neboť obsahem tohoto správního aktu není oprávnění k provádění navrhované činnosti (to plyne pro zájemce in abstracto ze zákona). Obsahem takového sdělení jsou buď povinnosti, resp. podmínky, prostřednictvím kterých je zamýšlená činnost regulována (omezována) in concreto z hlediska veřejného zájmu, nebo výslovné vyjádření absence takových povinností, resp. podmínek. Čili zájemce je oprávněn ex lege (in abstracto) k provedení takové činnosti, avšak in concreto ji může provést jen v rozsahu, v jakém v ní nebude ex actu (in concreto) omezen.[32]

Ochrana před nezákonnou nečinností pak u těchto právních konstrukcí oznamovacích (ohlašovacích) režimů bývá zajištěna stanovením přesné lhůty, ve které může správní orgán uplatnit své veřejnoprávní námitky s tím, že pokud tak neučiní, jeho mlčení (nečinnost) má stejné právní účinky jako kdyby svůj souhlas, resp absenci veřejnoprávních výhrad vyjádřil výslovně. Zájemce je pak oprávněn in concreto zamýšlenou činnost provést.[33]

Takovéto právní konstrukce se vyskytují i v zahraničních právních úpravách, například v Polsku pozitivní správní právo stále častěji používá právního institutu přípustného „mlčení správy“ v určitém časovém období, zpravidla po 14 dnů, po jejichž uplynutí se toto mlčení traktuje jako „neprojevení nesouhlasu nebo námitek“ (čl. 56 odst. 2 zákona ze 7. 7. 1994, o právu stavebním) či jako neexistence námitek.[34]

Nejnázornějším a nejčastěji uváděným příkladem takovéto právní konstrukce v českém správním právu je právní úprava ohlašovacího režimu pro drobné stavby, stavební úpravy a udržovací práce podle ust. § 57 zákona č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), v platném znění (dále jen „stavební zákon“).

---

31. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 405.

32. SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení? *Správní právo,* 1999, roč. 32, č. 5, s. 277.

33. Tamtéž, s. 277.

34. DOBOSZ, P. Problém nečinnosti veřejné správy v řízení správním a soudněsprávním v Polsku. *Správní právo*, 1997, roč. 30, č. 3 – 4, s. 188.

Podle ust. § 55 odst. 2 a 3 stavebního zákona lze drobné stavby, stavební úpravy specifikované v § 55 odst. 2 a udržovací práce vymezené v § 55 odst. 3 provádět pouze na základě jejich ohlášení příslušnému stavebnímu úřadu. Stavebník drobných staveb, stavebních úprav a udržovacích prací je povinen jejich provedení předem písemně ohlásit stavebnímu úřadu. Ten pak může stanovit, že k jejich provedení je třeba stavebního povolení (§ 57 odst. 1 stavebního zákona).

Takto ohlášenou drobnou stavbu, stavební úpravu nebo udržovací práce může stavebník provést jen na základě písemného sdělení stavebního úřadu, že proti jejich provedení nemá námitek (§ 57 odst. 2 věta první stavebního zákona).

Nicméně pokud stavební úřad do 30 dnů ode dne ohlášení (za den ohlášení se považuje den, kdy bylo ohlášení podáno u stavebního úřadu) toto sdělení (že nemá námitek) stavebníkovi neoznámí nebo v téže lhůtě nestanoví, že ohlášená drobná stavba, stavební úprava či udržovací práce podléhá stavebnímu povolení, může ji stavebník provést (§ 57 odst. 2 věta druhá stavebního zákona).[35]

Obdobné konstrukce lze najít i v dalších předpisech upravujících jednotlivé věcné úseky veřejné správy. Například dle ust. § 11 odst. 2 zákona č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, v platném znění, může svolavatel oznámené shromáždění uspořádat, pokud příslušný správní úřad nevyvěsí ve lhůtě zákonem stanovené na své úřední desce písemné vyhotovení rozhodnutí, kterým shromáždění zakazuje. Obdobně pak podle ust. § 8 odst. 4 zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a hnutích, v platném znění, nebylo-li zmocněnci přípravného výboru do 30 dnů od zahájení řízení o registraci doručeno rozhodnutí ministerstva vnitra o odmítnutí registrace, politická strana či politické hnutí vzniknou dnem následujícím po uplynutí této lhůty (tento den je pak dnem registrace).[36]

Teoretickoprávní podstata těchto a obdobných úprav spočívá v tom, že právní norma spojuje vznik oprávnění k určité činnosti či realizaci určitého subjektivního veřejného práva se složenou právní skutečností, a to s uplynutím zákonem stanovené lhůty (právní událost) a nečinností vykonavatele veřejné

35. Je zřejmé, že i správní akt, kterým stavební úřad stanovuje, že ohlášenou drobnou stavbu, stavební úpravu nebo udržovací práce lze provést jen na základě stavebního povolení, musí být ve 30-denní lhůtě stavebníkovi oznámen. K tomu srov. rozsudek Vrchního soudu v Praze čj. 6 A 180/93-38 ze dne 26. 5. 1995, publikovaný v časopise *Správní právo*, 1996, č. 6, pod č. 139.

36. Jako další příklady lze uvést ust. § 8 odst. 5 zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v platném znění, či srov. konstrukci ust. § 8 odst. 2 zákona č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon), v platném znění.

správy v této lhůtě. Tato nečinnost, vzhledem k tomu, že právní norma předpokládá možnost její existence a spojuje s ní právní účinky, je v podstatě projevem vůle správního orgánu, a to právním jednáním, konkrétně omisivním právním úkonem.

Takovéto právní úpravy nezakládají domněnku nebo fikci nějakého rozhodnutí správního orgánu, nýbrž pouze stanoví, že správní orgán může veřejnoprávní výhrady a omezení uplatnit s právní relevancí jen v přesně stanovené době. Jestliže však nejsou v této době uplatněny, oprávnění vzniká přímo ze zákona bez ohledu na to, zda je to objektivně v souladu s veřejným zájmem anebo v rozporu s ním.[37]

SUMMARY

This article deals with the question of fictions of decision. This legal institute belongs to the institutes of legal protection against the unlawful failure to act in the sphere of public administration. These legal means (including fictions of decision) ensure the observance of the principle of the rule of law by public administrative authorities.

The fiction of decision means that in the case when the administrative authority does not act (does not decide) then (when the legal period for decision is over) the fiction comes that the decision was made. We distinguish two types of fictions : fictions of negative decision and fictions of positive decision.

The author tries to characterizes these two types of fictions, explains their functions and purposes and their advantages and disadvantages. The article also brings some information about fictions in foreign legal orders. Then the article also tries to elucidate the possibility of revision of fictitious decisions in administrative hearing and in administrative justice. Finally the author deals with the question of fictions from „de lege ferenda“ point of view.

37. Srov. MIKULE, V. in Hendrych, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 406; SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč, 32, č. 5, s. 278.

LITERATURA

DOBOSZ, P. Problém nečinnosti veřejné správy v řízení správním a soudněsprávním v Polsku. *Správní právo,* 1997, roč. 30, č. 3 – 4, s. 181 – 188.
HENDRYCH, D. a kol. *Správní právo – obecná část.* 4. zm. a dopl. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001.
HOETZEL, J. Samočinné vyřizování správních záležitostí. *Právník,* 1914, roč. 53, s. 322 a násl.
KNAPP, V. a kol. *Občanské právo hmotné.* Sv. I., 1. vyd. Praha : Codex, 1995.
SVOBODA, P. Fikce správního aktu, devoluce a podobné právní instituty – recept proti průtahům ve správním řízení ? *Správní právo,* 1999, roč, 32, č. 5, s. 276 – 288.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

K NIEKTORÝM (VYBRANÝM) PRÁVNYM ASPEKTOM ELEKTRONICKÉHO PODPISU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

(Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise)

Doc. JUDr. Daniela Gregušová, CSc. – JUDr. Boris Susko, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Úvod

Do pozornosti širokej odbornej ale i laickej verejnosti sa dostávajú otázky týkajúce sa elektronického obchodovania a elektronického podpisovania. Súvisí to nesporne aj s prudkým rozvojom informačných technológií a informatizáciou spoločnosti.

Dňa 15. marca 2002 schválila Národná rada SR jeden z prvých zákonov súčasnej informačnej spoločnosti a to zákon o elektronickom podpise, ktorý vyšiel v Zbierke zákonov SR pod číslom 215/2002. Zákon nadobudol účinnosť 1. mája 2002 s výnimkou paragrafov, uvedených v zákone, ktoré nadobúdajú účinnosť 1. septembra 2002.[1]

Tento zákon ovplyvní v rozhodujúce miere obsah tak občianskoprávnych ako aj obchodno-právnych vzťahov a odstráni tak prekážky, ktoré doposiaľ existovali resp. vznikali v rámci elektronickej komunikácie nielen medzi občanmi navzájom ale aj medzi občanmi a orgánmi verejnej moci. Zákonom o elektronickom podpise sa vytvorili predpoklady na zrovnoprávnenie elektronického podpisu s vlastnoručným podpisom.

1. GREGUŠOVÁ, D. – OLEJÁR, D. Zákon o elektronickom podpise. *EPP,* 2002, č. 14, s. 5 – 32. Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise s komentárom.

Pojem podpis v právnom poriadku Slovenskej republiky

Pojem podpis nie je v našom právnom poriadku definovaný. Pritom podpis môžeme označiť za právny a rituálny symbol právoplatnosti, súhlasu a preukázania totožnosti. Definícia podpisu sa do právneho poriadku SR prvýkrát zaviedla až prijatím zákona o elektronickom podpise a je to definícia elektronického podpisu. Elektronický podpis v porovnaní s (vlastnoručným) podpisom je však natoľko špecifický, že nie je možné zovšeobecniť ho a uplatniť pre vymedzenie pojmu podpis.

V právnej praxi sa však stretávame s niekoľkými druhmi podpisov. V prvom rade je to klasický, bežne používaný pojem podpis, ktorý by sme mohli označiť ako základný (všeobecný) pojem, nakoľko podpis môže byť napísaný, vytlačený, alebo urobený akýmkoľvek iným spôsobom, pokiaľ bol vôbec urobený.

Ďalším výrazne dominantným pojmom, s ktorým sa v právnej praxi stretávame, je pojem vlastnoručný podpis, u ktorého sa predpokladá, že ho podpisuje, resp. podpísala fyzická osoba vlastnou rukou. Z hľadiska práva má významné postavenie overený podpis. V zmysle Zák. č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti v znení neskorších právnych predpisov je osobitným ustanovením pre vymedzenie pojmu vlastnoručný podpis ustanovenie § 58 Legalizácia, podľa ktorého legalizáciou notár alebo ním poverený zamestnanec osvedčuje, že osoba, ktorej podpis má byť osvedčený v jeho prítomnosti, listinu vlastnoručne podpísala alebo podpis na listine uznala pred ním za vlastný. Osvedčenie pravosti podpisu notár vyznačí na listine vo forme osvedčovacej doložky, ktorá obsahuje zákonom stanovené náležitosti. Z tohto pohľadu má overený podpis v rámci podpisov najvýznamnejšie postavenie. Overený podpis sa vyžaduje napr. pri vkladoch do katastra nehnuteľností, ale i ďalších zákonom stanovených právnych skutočnostiach.

Osobitnou kategóriou podpisov v súčasnom období je elektronický podpis. Jeho postavenie a úloha v informačnej spoločnosti sú natoľko významné, že bol prijatý osobitný zákon o elektronickom podpise. Podľa § 40 ods. 3 a 4 Občianskeho zákonníka[2] písomný právny úkon je platný, ak je podpísaný konajúcou osobou; ak právny úkon robia viaceré osoby, nemusia byť ich podpisy na tej istej listine, ibaže právny predpis ustanovuje inak. Podpis sa môže nahradiť mechanickými prostriedkami v prípadoch, keď je to obvyklé. Právny význam podpisu vyplýva zo samotného ustanovenia § 40 ods. 3 Občianskeho zákonníka, keďže predpokladom platnosti písomného právneho

2. *Zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších právnych predpisov.*

úkonu je podpis konajúcej osoby. V zmysle uvedeného tak podpisom osvedčujeme určitý právny akt, resp. právny úkon. Hoci občianskoprávna úprava je založená na princípe bezformálnosti právnych úkonov urobených buď výslovne, t.j. ústne alebo písomne, resp. nevýslovným pritom ale nepochybným spôsobom (konkludentne), v niektorých prípadoch, najmä ak sa s právnym úkonom spájajú závažné právne následky, zákon vyžaduje k platnosti právneho úkonu aj určitú formu takéhoto právneho úkonu a to buď písomnú formu alebo notársku zápisnicu. Pre platnosť písomne urobeného právneho úkonu sa vyžaduje aj podpis konajúcej osoby. Písomná forma sa zo zákona vyžaduje napr. pri prevodoch nehnuteľností ale aj v ďalších prípadoch, v zákone výslovne uvedených. Nedodržanie zákonom ustanovenej formy právneho úkonu spôsobuje jeho absolútnu neplatnosť. Absolútna neplatnosť právneho úkonu nastáva priamo zo zákona (ex lege) a pôsobí od začiatku (ex tunc) voči každému. Toto právo sa nepremlčuje ani nezaniká, pretože z takéhoto úkonu právne následky nenastanú, a to ani dodatočným schválením (ratihabíciou) ani odpadnutím vady prejavu vôle (konvalidáciou).[3]

Platnosť písomnej formy právneho úkonu neznamená iba zachytenie obsahu právneho úkonu a určenie osoby, ktorá právny úkon urobila, ale vyžaduje aj podpis konajúcej osoby, pretože takáto forma právneho úkonu je platná až podpisom konajúcej osoby. Takouto konajúcou osobou z hľadiska práva môže byť iba fyzická osoba. Hoci účastníkmi občianskoprávnych vzťahov môžu byť fyzické osoby, právnické osoby, prípadne štát, pokiaľ vstupuje do občianskoprávnych vzťahov, účastníkmi občianskoprávnych vzťahov sú predovšetkým fyzické osoby. Pod pojmom fyzická osoba sa v občianskom práve rozumie človek ako ľudská bytosť bez ohľadu na štátnu príslušnosť, pričom subjektom občianskeho práva môžu byť aj cudzí štátni občania, resp. bezdomovci. Účastníkmi občianskoprávnych vzťahov sú teda konkrétni nositelia práv a povinností ustanovení normami občianskeho práva. Preto každá osoba, ktorú právo uznáva za osobu v právnom zmysle slova je právnym subjektom a toto uznanie sa viaže na priznanie právnych vlastností, ktorými sú spôsobilosť na práva a povinnosti a spôsobilosť na právne úkony. Spôsobilosťou na právne úkony preto rozumieme spôsobilosť vlastným konaním, ktoré je v súlade s právnymi normami, zakladať, meniť či rušiť právne vzťahy, t.j. zakladať, meniť alebo rušiť subjektívne práva (oprávnenia), resp. právne povinnosti. Ide o spôsobilosť konať s právnym následkom. Takáto spôsobilosť na právne úkony však predpokladá určitý stupeň intelektuálnej a

3. LAZAR, J. a kol. *Základy občianskeho práva hmotného.* 1. vyd. Bratislava : IURA EDITION, 2000, s. 80 – 84.

vôľovej vyspelosti konajúcej osoby a v plnom rozsahu vzniká dosiahnutím plnoletosti.[4] Táto spôsobilosť sa teda viaže len na fyzické osoby.

Keďže elektronický podpis je analógiou vlastnoručného podpisu, v niektorých prípadoch môžu nastať určité problémy – najmä v súvislosti s používaním elektronického podpisu a elektronickým podpisovaním právnickými osobami. Za podpis právnickej osoby je možné považovať elektronický podpis štatutárneho zástupcu a to vtedy, ak je overiteľný pomocou kvalifikovaného certifikátu, v ktorom sa uvádza postavenie držiteľa certifikátu vo vzťahu k danej právnickej osobe, za ktorú štatutárny zástupca podpisoval.[5] To je v podstate rovnaké ako pri klasickom vlastnoručnom podpisovaní štatutárnych zástupcov.

Ako je to vlastne s elektronickým podpisom právnickej osoby? Z právneho hľadiska môžu nastať problémy v súvislosti s vydávaním certifikátov, pri ktorých (kvalifikovaný) certifikát musí byť podpísaný zaručeným elektronickým podpisom certifikačnej autority, t.j. právnickej osoby. Spôsob vydávania certifikátov predpokladá, že po overení údajov, ktoré poskytol žiadateľ o vydanie kvalifikovaného certifikátu, sa potrebné údaje spracujú do podoby kvalifikovaného certifikátu a elektronicky sa podpíšu pomocou kľúča, ktorý je na to určený[6]. Ak by došlo k zneužitiu súkromného kľúča certifikačnej autority, ktorý sa používa na vydávanie certifikátov, znamenalo by to absolútnu stratu dôvery danej certifikačnej autority a rovnako tak aj stratu dôvery voči používaniu elektronických podpisov vôbec. Preto súkromný kľúč certifikačnej autority nemôže byť súkromným kľúčom štatutára konajúceho v mene danej certifikačnej autority, nakoľko zmena štatutára by viedla k výmene zodpovedajúceho verejného kľúča u všetkých, ktorí overujú platnosť certifikátov vydaných danou certifikačnou autoritou. Ako sme už uviedli vyššie, spôsobilosťou na právne úkony rozumieme spôsobilosť vlastným konaním, ktoré je v súlade s právnymi normami, zakladať, meniť či rušiť právne vzťahy, t.j. zakladať, meniť alebo rušiť subjektívne práva (oprávnenia), resp. právne povinnosti. Zároveň ide o spôsobilosť konať s právnym následkom a niesť zaň zodpovednosť a ktorá sa môže viazať len na fyzické osoby.

V prípade používania elektronických podpisov vzniká osobitná situácia, ak ide o podpisovanie viacerých osôb na jedinom (elektronickom) dokumente. Je to vtedy, ak právny predpis ustanovuje, že ich účastníkov musia byť na tej istej listine resp. elektronickom dokumente. Podľa ustanovenia § 46 ods. 1

4. LAZAR, J. a kol. *Základy občianskeho práva hmotného.* 1. vyd. Bratislava : IURA EDITION, 2000, s. 80 – 84.

5. OLEJÁR, D., STANEK, M. Filozofia návrhu zákona o elektronickom podpise. *Elektronický obchod a elektronický podpis v právnom prostredí SR.* 1. vyd. Bratislava : ELSA, 2001, s. 59 – 74.

6. Aby nedošlo k zneužitiu súkromného kľúča certifikačnej autority, predpokladá sa jeho uchovávanie v bezpečnom kryptografickom module.

Občianskeho zákonníka písomnú formu musia mať zmluvy o prevodoch nehnuteľnosti, ako aj iné zmluvy, pre ktoré to vyžaduje zákon alebo dohoda účastníkov. Ak teda ide o zmluvu o prevode nehnuteľnosti, musia byť v zmysle § 46 ods. 2 Občianskeho zákonníka prejavy vôle účastníkov na tej istej listine. Aj elektronické podpisy účastníkov musia byť na jedinom elektronickom dokumente a musia to byť zaručené elektronické podpisy. V danom prípade bude potrebné softvérovo zabezpečiť dodržanie zákonom stanoveného spôsobu podpisovania viacerých osôb na tej istej listine, resp. umiestnenie elektronických podpisov viacerých osôb na jedinom elektronickom dokumente.[7] Podľa novelizovaného občianskeho zákonníka (v súvislosti s prijatým zákonom o elektronickom podpise) písomná forma je zachovaná vždy, ak právny úkon urobený elektronickými prostriedkami je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom. V zmysle § 5 ods. 1 zákona o elektronickom podpise „ak je v styku s verejnou mocou možné používať elektronický podpis, tak tento elektronický podpis musí byť zaručeným elektronickým podpisom."

Medzinárodné aspekty elektronického podpisu

Zákon o elektronickom podpise sa pripravoval tak, aby bol kompatibilný aj v medzinárodnom meradle. Základom pre spracovanie zákona boli existujúce medzinárodné dokumenty, predovšetkým Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 1999/93/EC zo dňa 13. decembra 1999 o rámci Spoločenstva pre elektronické podpisy, Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 2000/31/ES zo dňa 8. júna 2000 o určitých právnych aspektoch služieb informačnej spoločnosti, najmä elektronického obchodu vo vnútornom trhu a Vzorový návrh zákona o elektronickom podpise, ktorý pripravila Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL) na svojom zasadnutí v septembri r. 2000 vo Viedni. Vzorový návrh zákona o elektronickom podpise má pre členské štáty odporúčajúci charakter. Jeho hlavným cieľom bolo najmä zjednodušiť podmienky pre elektronický obchod a zabezpečiť tak zrovnoprávnenie klasického papierového dokumentu s elektronickým dokumentom. Vzorový návrh zákona o elektronickom podpise zaviedol aj pojem elektronický podpis namiesto pôvodného digitálneho podpisu.

7. K tomu tiež pozri Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 3. októbra 2001, sp. zn. Cpj 33/01. Rozhodnutia a stanoviská súdov SR. *Justičná Revue,* 2002, roč. 54, č. 5, s. 664 – 665.

Charakteristika zákona o elektronickom podpise

Samotný Zákon č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise a o zmene a doplnení niektorých zákonov je usporiadaný do ôsmych článkov, z ktorých Čl. I. obsahuje 28 paragrafov, čo predstavuje znenie celého zákona o elektronickom podpise; ostatné články sú venované novelizácii existujúcich právnych predpisov v súvislosti so zavedením elektronického podpisu do právneho poriadku Slovenskej republiky.

Predmet zákona je vymedzený v paragrafe 1, podľa ktorého tento zákon *upravuje vzťahy, vznikajúce v súvislosti s vyhotovovaním a používaním elektronického podpisu, práva a povinnosti fyzických osôb a právnických osôb pri používaní elektronického podpisu, hodnovernosť a ochranu elektronických dokumentov podpísaných elektronickým podpisom*. Pre uzavreté systémy platí, že tento zákon sa použije, ak sa účastníci uzavretého systému nedohodnú inak. Negatívne vymedzenie je v ods. 2, podľa ktorého sa tento zákon nevzťahuje na vyhotovenie a používanie elektronického podpisu pre utajované skutočnosti podľa osobitného zákona, ktorým je Zák. č. 241/2001 Z.z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Vzhľadom na charakter zákona, ktorý možno označiť skôr za technický ako právny, obsahuje v § 2 vymedzenie niektorých pojmov (z oblasti kryptológie, informatiky a informačnej bezpečnosti), ktoré sa zavádzajú do nášho právneho poriadku. Keďže pre viaceré z nich neexistuje zaužívaný slovenský ekvivalent, zákon používa medzinárodnú odbornú terminológiu. Je potrebné upozorniť na niektoré vymedzené pojmy, medzi ktoré treba zaradiť najmä digitálny dokument, elektronický dokument, podpísaný elektronický dokument, súkromný kľúč, verejný kľúč, prostriedok na vyhotovenie elektronického podpisu, akreditovaná certifikačná autorita a ďalšie, ktoré sú súčasťou procesu vytvárania a používania elektronického podpisu. Pri vytváraní pojmového aparátu vychádza zákon zo Smernice 1999/93/EC a návrhu vzorového zákona o elektronickom podpise UNCITRAL-u. Keďže uvedené dokumenty sa snažia pokryť existujúce aj pripravované národné zákony používajúce rozličnú terminológiu, je terminológia týchto dokumentov veľmi všeobecná. Zákon o elektronickom podpise definuje konkrétne riešenia, a preto konkretizuje aj pojmy Smernice a vzorového zákona UNCITRAL-u. Definície pojmov sú v zákone uvedené na dvoch miestach: v osobitnom ustanovení § 2 sú uvedené niektoré pojmy, ktoré pre zdôraznenie významu základných pojmov označujeme ako pomocné pojmy. Definíciám základných/hlavných pojmov sú venované samostatné paragrafy.

Dva druhy elektronického podpisu v zákone o elektronickom podpise (Elektronický podpis a zaručený elektronický podpis)

Do ustanovenia § 2, ktoré obsahuje výklad pojmov, neboli zahrnuté pojmy elektronický podpis a zaručený elektronický podpis. Tieto pojmy sú predmetom samostatných paragrafov (§ 3 a § 4). Z pohľadu vymedzenia pojmov možno elektronický podpis definovať ako určitú metódu pre bezpečnú komunikáciu, prostredníctvom ktorej zabezpečujeme, že správa alebo súbor dát nebol nijakým spôsobom modifikovaný, t.j. bola zabezpečená integrita správy alebo údajov. V spojení s elektronickým certifikátom nám elektronický podpis potvrdzuje, že ide o správu z predpokladaného zdroja. To napokon vyplýva aj z občianskeho zákonníka, ktorý vyžaduje pri podpise a to aj elektronickom podpise, splnenie dvoch podmienok, po prvé zachytenie obsahu právneho úkonu a po druhé určenie osoby, ktorá právny úkon urobila. Ak by sme hľadali u elektronického podpisu jeho výhody, jednoznačne možno konštatovať, že:

- elektronický podpis prakticky nemožno sfalšovať
- má relatívne jednoduché overenie pravosti,
- zaručuje nám integritu správy a
- nepopierateľnosť, t.j. podpísaná osoba nemôže poprieť, že by nebola zoznámená s obsahom podpísanej správy. Pre nepopierateľnosť je vhodné z právneho hľadiska uviesť, že pri elektronickom podpise nie je možné podpísať „bianco“ dokument, ktorého obsah by sa doplnil neskôr.

Elektronický podpis v zmysle § 3 je informácia pripojená alebo inak logicky spojená s elektronickým dokumentom a musí spĺňať nasledujúce požiadavky:

a) nemožno ju efektívne vyhotoviť bez znalosti súkromného kľúča a elektronického dokumentu,
b) na základe znalosti tejto informácie a verejného kľúča patriaceho k súkromnému kľúču použitému pri jej vyhotovení možno overiť, že elektronický dokument, ku ktorému je pripojená alebo s ním inak logicky spojená, je zhodný s elektronickým dokumentom použitým na jej vyhotovenie. Podpisovateľ vyhotoví elektronický podpis elektronického dokumentu tak, že na základe svojho súkromného kľúča a elektronického dokumentu vyhotoví nový údaj, ktorý musí spĺňať určité podmienky, stanovené zákonom.

Osobitnou kategóriou je zaručený elektronický podpis, ktorý musí spĺňať nielen podmienky stanovené zákonom pre elektronický podpis, t.j. je vyhotovený pomocou súkromného kľúča, ktorý je určený na vyhotovenie zaručeného elektronického podpisu, ale zaručený elektronický podpis možno vyhotoviť len s *použitím bezpečného zariadenia na vyhotovovanie elektronického podpisu*. Spôsob jeho vyhotovovania umožňuje spoľahlivo určiť,

ktorá fyzická osoba zaručený elektronický podpis vyhotovila. Dosiahnutie vyššej úrovne bezpečnosti je spojené najmä s prísnejšími podmienkami, čo úzko súvisí aj s vyššími nákladmi na technické zariadenie na vytváranie elektronických podpisov. Okrem toho na verejný kľúč, patriaci k súkromnému kľúču použitému na vyhotovenie zaručeného elektronického podpisu, musí byť vydaný kvalifikovaný certifikát. Keďže zaručený elektronický podpis má vyššiu právnu silu ako elektronický podpis a možno ho vyhotoviť len s použitím bezpečného zariadenia, *možno ho zrovnoprávniť s vlastnoručným podpisom*.

Pre prijatie dvoch druhov elektronického podpisu je potrebné doplniť, že (obyčajný) elektronický podpis zabezpečuje iba to, že podpísaný elektronický dokument nebol zmenený, t.j. zabezpečí, že prípadnú zmenu podpísaného elektronického dokumentu zistíme, pričom sám o sebe nedokáže spoľahlivo určiť podpisovateľa. Zaručený elektronický podpis nám zabezpečuje, že podpísaný elektronický dokument nebol zmenený a v spojení s kvalifikovaným certifikátom, vydaným k verejnému kľúču podpisovateľa, nám spoľahlivo určuje podpisovateľa. Potom použitie takéhoto zaručeného elektronického podpisu nebude vyžadovať rozsiahle dokazovanie pri overovaní podpisu a preukazovanie jeho pravosti. Takýto kvalifikovaný certifikát k verejnému kľúču podpisovateľa však musí byť vydaný akreditovanou certifikačnou autoritou. Formát a obsah kvalifikovaného certifikátu podrobne upravuje vyhláška Národného bezpečnostného úradu[8]. Kvalifikovaný certifikát však okrem iného obsahuje aj ohraničenia na použitie tohto certifikátu, napríklad zaručený elektronický podpis s takýmto certifikátom môže byť použitý len na úkony určitého druhu, resp. na finančné transakcie len do určitej výšky. Zaručený elektronický podpis možno vyhotoviť iba pomocou bezpečného zariadenia na vytváranie elektronického podpisu[9].

Zavedením dvoch úrovní elektronického podpisu zákonodarca do zákona aplikoval Smernicu EÚ, ktorá rovnako zaviedla dve základné kategórie elektronických podpisov – obyčajný a zaručený elektronický podpis. Obyčajný elektronický podpis aj v zmysle Smernice EÚ slúži ako metóda autentifikácie dokumentu a autentifikácie autora dokumentu a zaručený elektronický podpis má postavenie vlastnoručného podpisu.

8. Vyhláška č. 538/2002 Z.z. o formáte a obsahu kvalifikovaného certifikátu, o správe kvalifikovaných certifikátov a o formáte, periodicite a spôsobe vydávania zoznamu zrušených kvalifikovaných certifikátov (o kvalifikovaných certifikátoch).

9. Podrobnosti o požiadavkách na bezpečné zariadenie pre elektronický podpis upravuje Vyhláška NBÚ č. 539/2002 Z.z.

Digitálny podpis

Zákon o elektronickom podpise predpokladá realizáciu elektronického podpisu pomocou digitálneho podpisu. Digitálny podpis práve vďaka svojim vlastnostiam umožňuje identifikáciu podpisovateľa, ako aj autentizáciu a integritu podpisovaného dokumentu. Na vytváranie a overovanie digitálneho podpisu musí však existovať dvojica kľúčov:

a) súkromný (podpisovací) kľúč,
b) verejný (overovací) kľúč.

Súkromným kľúčom je podľa tohto zákona tajná informácia, ktorá slúži na vyhotovenie elektronického podpisu elektronického dokumentu, ako párového kľúča k verejnému kľúču. Verejným kľúčom je informácia dostupná overovateľovi, ktorá slúži na overenie správnosti elektronického podpisu vyhotoveného pomocou súkromného kľúča patriaceho k danému verejnému kľúču.

Elektronický podpis sa vytvára na základe elektronického dokumentu a tajnej informácie (*súkromný, podpisovací kľúč).* Súkromný kľúč je jednou časťou tzv. dvojice asymetrických kľúčov. Druhou časťou dvojice kľúčov je verejný (overovací) kľúč. Medzi súkromným a verejným kľúčom existuje vzťah – jeden kľúč jednoznačne určuje druhý a naopak. Keďže na vytváranie elektronického podpisu elektronického dokumentu sa používa súkromný kľúč, je držiteľ súkromného kľúča povinný uchovávať ho v tajnosti tak, aby nepovolaná osoba nemohla vytvoriť elektronický podpis v mene niekoho iného (napríklad, v cudzom mene prijať nejaký záväzok). Preto si súkromný (podpisovací) kľúč musí jeho držiteľ uchovávať v tajnosti. Keďže verejný kľúč jednoznačne určuje súkromný kľúč, teoreticky je možné odvodiť na základe verejného kľúča súkromný kľúč. Zákon však požaduje, aby to nebolo možné spraviť efektívne; t.j. aby na to nebol známy postup, ktorý by umožňoval odvodiť súkromný kľúč z verejného kľúča v krátkom čase, s dostupnou technikou a s vynaložením primeraných finančných prostriedkov (aby ho nebolo možné sfalšovať). Za tým účelom existujú isté obmedzenia týkajúce sa parametrov súkromného kľúča (napr. dĺžka a doba platnosti).[10]

Zaručený elektronický podpis je overiteľný pomocou kvalifikovaného certifikátu verejného kľúča, ktorý je oprávnená vydať výlučne akreditovaná certifikačná autorita. Jeho funkcia spočíva v schopnosti overiť integritu dokumentu a zároveň overiť, či digitálny podpis, ktorý bol k dokumentu pripojený, bol vytvorený pomocou súkromného kľúča.

10. Dôvodová správa k poslaneckému návrhu zákona o elektronickom podpise (ČPT 984-I).

Podpísaným elektronickým dokumentom je elektronický dokument, pre ktorý bol vyhotovený elektronický podpis, ak je tento elektronický dokument dostupný spolu s elektronickým podpisom daného dokumentu.

Keďže zaručený elektronický podpis má vyššiu právnu silu ako elektronický podpis a možno ho vyhotoviť len za kvalitatívne vyšších podmienok, **možno ho zrovnoprávniť s vlastnoručným podpisom**. To znamená, že všade tam, kde sa vyžaduje vlastnoručný podpis a ak to dovoľujú predpisy, možno použiť zaručený elektronický podpis, nakoľko spôsob, ktorým sa vyhotovuje zaručený elektronický podpis, zároveň umožňuje spoľahlivo určiť fyzickú osobu, ktorá je označená ako podpisovateľ, resp. v znení zákonnej fikcie (novelizovaný § 40 ods. 4 Občianskeho zákonníka) ako konajúca osoba. Zaručenému elektronickému podpisu tak zákon priznáva účinky vlastnoručného podpisu.

V porovnaní s vlastnoručným podpisom pri elektronickom podpise je len veľmi ťažko určiť, či tento bol vyhotovený (podpísaný) konajúcou osobou konkrétneho právneho úkonu. Z tohto dôvodu pre platnosť písomnej formy právneho úkonu urobeného elektronickými prostriedkami bolo potrebné vytvoriť zákonnú fikciu, že ten, kto vyhotovil zaručený elektronický podpis, t.j. použil súkromný kľúč tvoriaci pár s verejným kľúčom, na ktorý bol vydaný kvalifikovaný certifikát, považuje sa za konajúcu osobu, teda v tomto zmysle osobu, ktorá je uvedená ako držiteľ certifikátu[11].

Táto zákonná fikcia sa vyjadrila v prijatom zákone o elektronickom podpise, ktorý novelizoval Občiansky zákonník v § 40 ods. 4, kde sa za prvú vetu vkladá nová druhá veta, ktorá znie: „písomná forma je zachovaná vždy, ak právny úkon urobený elektronickými prostriedkami je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom“. Z uvedeného, ako aj z podstaty kryptografických metód na vytváranie elektronického podpisu vyplýva, že elektronický podpis by mal byť odolnejší voči falšovaniu, resp. všeobecne voči zneužitiu, avšak je potrebné zdôrazniť, že elektronický podpis, aj zaručený elektronický podpis ako taký ešte nemusí spĺňať náležitosti notársky osvedčeného podpisu. Ak právna norma vyžaduje na určité právne úkony notárske osvedčenie podpisu, bude potrebné takto osvedčiť i (zaručený) elektronický podpis.

Aby sa zákon o elektronickom podpise mohol začať využívať aj v praktickom živote, na to je potrebné vybudovať a prevádzkovať infraštruktúru verejných kľúčov (PKI - Public Key Infrastructure), ktorej úlohou je umožniť efektívnu výmenu certifikátov verejných kľúčov, zabezpečiť ich dostupnosť a zároveň zabezpečiť možnosť overenia platnosti certifikátu verejného kľúča,

11. GREGUŠOVÁ, D. – SUSKO, B. Elektronický podpis v právnej úprave SR. *Dane a účtovníctvo v praxi*, 2002, č. 6, s. 20 – 25.

ktorý sa používa na overovanie elektronického podpisu. Jedným z rozhodujúcich prvkov v celej PKI je certifikačná autorita, t.j. dôveryhodná tretia strana, vydávajúca certifikáty k verejným kľúčom.

Poskytovateľ certifikačných služieb (Certifikačná autorita; Akreditovaná certifikačná autorita)

Poskytovateľom certifikačných služieb, ktorý spravuje certifikáty a vykonáva certifikačnú činnosť je certifikačná autorita. Vo vzťahu k elektronickému a zaručenému elektronickému podpisu má nezastupiteľné miesto. Jej hlavnou úlohou je poskytnúť pre rôzne subjekty v oblasti obchodovania, administratívy a ďalších právnych skutočností a konaní bezpečnostné a právne podmienky ako aj záruky realizácie elektronického podpisu.[12] Certifikačná autorita ako poskytovateľ certifikačných služieb je súčasťou technickej a organizačnej infraštruktúry, ktorú vo všeobecnosti nazývame infraštruktúrou verejného kľúča (Public Key Infrastructure – PKI). Úlohou PKI je umožňovať automatizovanú správu certifikátov verejných kľúčov a tým používanie elektronických podpisov. Vzhľadom na úlohu verejného kľúča – overiť, či bola zachovaná integrita dokumentu, resp. či digitálny podpis pripojený k prijatému elektronickému dokumentu bol vytvorený prostredníctvom súkromného kľúča, tvoriaceho pár s daným verejným kľúčom, na overenie totožnosti podpisovateľa sa bude využívať elektronický dokument, ktorý nazývame certifikát verejného kľúča. Tento certifikát vyhotovuje certifikačná autorita a overuje sa ním totožnosť tej osoby, ktorej bol certifikát vyhotovený. Zároveň sa ním overuje i skutočnosť, že držiteľ certifikátu disponuje súkromným kľúčom, ktorý prislúcha k verejnému kľúču uvedenému v certifikáte. Certifikačná autorita túto skutočnosť potvrdzuje v danom certifikáte svojím elektronickým podpisom. Možno teda povedať, že certifikát je elektronickým podpisom certifikačnej autority.

Akreditovanou certifikačnou autoritou je v zmysle zákona certifikačná autorita, ktorá poskytuje akreditované certifikačné služby podľa tohto zákona ale na poskytovanie týchto služieb má akreditáciu Národného bezpečnostného úradu.

Certifikát verejného kľúča

Zákon o elektronickom podpise podrobne upravuje certifikát verejného kľúča v § 6. Vychádzajúc z daného ustanovenia certifikát je elektronický

12. Poskytovanie certifikačných služieb je podnikaním v zmysle § 2 Obchodného zákonníka.

dokument, ktorým vydavateľ certifikátu potvrdzuje, že verejný kľúč, uvedený v certifikáte, patrí osobe (držiteľ certifikátu), ktorej je vydaný certifikát. Vzhľadom na dôležitosť certifikátu je potrebné uviesť, čo musí certifikát vrejného kľúča obsahovať. V prvom rade je potrebné vedieť, že sa skladá z dvoch častí – z tela certifikátu a z elektronického podpisu tela certifikátu.
Telo certifikátu je elektronický dokument, ktorý obsahuje najmä:

- identifikačné údaje vydavateľa certifikátu,
- identifikačné číslo certifikátu,
- identifikačné údaje držiteľa certifikátu,
- dátum a čas začiatku a konca platnosti certifikátu,
- verejný kľúč držiteľa certifikátu,
- identifikáciu algoritmov, pre ktoré je uvedený verejný kľúč určený,
- identifikáciu algoritmov použitých pri vyhotovení elektronického podpisu tela certifikátu.

Tieto údaje umožnia určiť vydavateľa certifikátu a samotný certifikát. Sú dôležité najmä preto, že pri overovaní elektronického podpisu bude potrebné overiť aj platnosť certifikátu verejného kľúča, pomocou ktorého sa elektronický podpis overuje. To znamená, že bude potrebné u vydavateľa daného certifikátu zistiť, či je ešte daný certifikát platný. Rozhodujúcou informáciou, ktorá je uvedená v certifikáte, je verejný kľúč držiteľa certifikátu.

Kontrolnú časť certifikátu tvorí elektronický podpis vydavateľa certifikátu, ktorým vydavateľ certifikátu potvrdzuje platnosť údajov uvedených v informačnej časti certifikátu. Aby bolo možné overiť elektronický podpis vydavateľa certifikátu, je potrebné vedieť, aký algoritmus sa použil na vytvorenie tohto elektronického podpisu. Táto informácia je tiež uvedená v informačnej časti certifikátu. Certifikát môže okrem výslovne uvedených údajov obsahovať aj iné údaje. Najčastejšie sa zvyknú uvádzať atribúty držiteľa certifikátu (napríklad jeho titul, adresa, zamestnanie a pod.)[13] Elektronický podpis tela certifikátu vyhotovuje vydavateľ certifikátu za použitia súkromného kľúča, ktorý je na to určený. Certifikát, ktorý vydáva certifikačná autorita na verejný kľúč inej certifikačnej autorite sa nazýva krížový certifikát. Vydaním krížového certifikátu umožňuje certifikačná autorita overovať elektronické podpisy založené na certifikátoch, ktoré iná certifikačná autorita vydala a podpísala pomocou súkromného kľúča patriaceho k verejnému kľúču, ktorý je uvedený v krížovom certifikáte.

13. Dôvodová správa k poslaneckému návrhu zákona o elektronickom podpise (ČPT 984-I).

Kvalifikovaný certifikát

Kvalifikovaný certifikát je certifikát fyzickej osoby, certifikát akreditovanej certifikačnej autority, krížový certifikát akreditovanej certifikačnej autority a certifikát úradu. V zmysle ustanovenia § 7 má každý kvalifikovaný certifikát svoje osobitné vymedzenie:

a) **Kvalifikovaný certifikát fyzickej osoby** je certifikát, ktorý vydala akreditovaná certifikačná autorita fyzickej osobe, je v ňom uvedené, že je kvalifikovaný a má v sebe uvedené obmedzenia na jeho použitie, ak tretia strana také obmedzenia rozlišuje. Telo certifikátu je podpísané zaručeným elektronickým podpisom akreditovanej certifikačnej autority, ktorý bol vyhotovený použitím súkromného kľúča určeného na tento účel.
b) **Kvalifikovaný certifikát akreditovanej certifikačnej autority** je certifikát, ktorý vydal úrad akreditovanej certifikačnej autorite, je v ňom uvedené, že je kvalifikovaný a je v ňom uvedený aj účel, na ktorý je určený. Telo certifikátu je podpísané zaručeným elektronickým podpisom úradu.
c) **Kvalifikovaný krížový certifikát akreditovanej certifikačnej autority** je krížový certifikát, ktorý vydala akreditovaná certifikačná autorita inej akreditovanej certifikačnej autorite a je v ňom uvedené, že ide o kvalifikovaný krížový certifikát. Telo certifikátu je podpísané zaručeným elektronickým podpisom akreditovanej certifikačnej autority.
d) **Kvalifikovaný certifikát úradu** je certifikát, ktorý spĺňa požiadavky uvedené v zákone, t.j. je v ňom uvedené, že je kvalifikovaný, ako aj účel, na ktorý je určený. Telo certifikátu je podpísané zaručeným elektronickým podpisom úradu a vydal ho úrad na vlastný verejný kľúč úradu.

Správa certifikátov

Pod správou certifikátov rozumieme vydávanie, overovanie platnosti, zrušovanie a archivovanie certifikátov ako aj všetky s tým spojené certifikačné činnosti. Túto správu vykonáva akreditovaná certifikačná autorita. Správa certifikátov ako špecifická skupina certifikačných činností je nevyhnutnou podmienkou pre používanie elektronického podpisu. Správa certifikátov a správa kvalifikovaných certifikátov (certifikátov verejných kľúčov, prislúchajúcich k súkromným kľúčom na vytváranie zaručených elektronických podpisov) si vyžaduje dodržiavanie prísnych bezpečnostných, technických a organizačných podmienok.

Národný bezpečnostný úrad SR

Národný bezpečnostný úrad SR je najvyšším orgánom štátnej správy pre elektronický podpis. Jeho pôsobnosť je vymedzená tak v zákone č. 241/2001 Z.z. podľa ktorého tento zákon upravuje podmienky na ochranu utajovaných skutočností, práva a povinnosti právnických osôb, obcí a fyzických osôb pri tejto ochrane a pôsobnosť ďalších štátnych orgánov vo vzťahu k utajovaným skutočnostiam a zodpovednosť za porušenie povinností ustanovených týmto zákonom, ako aj Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise. Národný bezpečnostný úrad SR ako najvyšší orgán štátnej správy pre elektronický podpis plní tieto úlohy:

- vykonáva kontrolu dodržiavania tohto zákona a to v zmysle § 11 zákona o elektronickom podpise
- posudzuje žiadosti certifikačných autorít pôsobiacich na území Slovenskej republiky o akreditáciu,
- udeľuje a odníma certifikačným autoritám akreditáciu a vydáva osvedčenia o akreditácii,
- vydáva kvalifikované certifikáty verejných kľúčov podľa § 7 ods. 3 ním akreditovaným certifikačným autoritám,
- zverejňuje vlastný verejný kľúč podľa § 4 ods. 5 a vydáva kvalifikovaný certifikát svojho vlastného verejného kľúča podľa § 7 ods. 5,
- vydáva kvalifikované certifikáty verejných kľúčov zahraničným certifikačným autoritám podľa § 17 ods. 1 písm. a) a c),
- eviduje certifikačné autority pôsobiace v Slovenskej republike,
- vedie zoznam akreditovaných certifikačných autorít pôsobiacich na území Slovenskej republiky a zoznam certifikačných autorít, ktorým odňal akreditáciu; tento zoznam úrad zverejňuje na voľne prístupnej internetovej stránke,
- zrušuje kvalifikovaný certifikát, ktorý vydal akreditovanej certifikačnej autorite, ak akreditovanej certifikačnej autorite odníme akreditáciu alebo ak táto ukončí svoju činnosť,
- vedie register zahraničných certifikačných autorít, ktorých certifikáty boli úradom uznané na použitie v Slovenskej republike,
- certifikuje produkty pre elektronický podpis, najmä bezpečné zariadenia na vyhotovovanie elektronického podpisu a bezpečné zariadenia na vyhotovovanie časových pečiatok, vydáva odporúčania, štandardy a smernice z oblasti elektronického podpisu,
- plní ďalšie úlohy, ktoré mu vyplývajú z tohto zákona;

Na plnenie svojich úloh môže požiadať o spoluprácu aj iné štátne orgány a ďalšie fyzické osoby a právnické osoby. Požiadavky na správu

kvalifikovaných certifikátov akreditovanou certifikačnou autoritou sa vzťahujú aj na úrad.

Osobitnou úlohou, ktorú plní Úrad na základe § 11 zákona o elektronickom podpise je kontrola dodržiavania zákona. Úrad môže kontrolovať certifikačnú autoritu odo dňa, keď úradu oznámila začiatok svojej činnosti. Súčasťou kontroly akreditovanej certifikačnej autority je aj kontrola registračných autorít konajúcich v jej mene.

Uznávanie zahraničných certifikátov

Podmienky pre platnosť cudzích elektronických podpisov na svojom teritóriu si určuje každý štát samostatne. Smernica EÚ dáva v tomto ohľade odporúčania, ktoré zákon o elektronickom podpise zohľadňuje. Pre overenie elektronického podpisu vydaného zahraničnou certifikačnou autoritou je rozhodujúca možnosť overiť platnosť certifikátu príslušného verejného kľúča. To naráža na dva problémy: ako overiť platnosť podpisu zahraničnej certifikačnej autority, ktorá certifikát vydala a ako zistiť, či certifikát nebol medzičasom zrušený. Zahraničná certifikačná autorita má tri možnosti ako hodnoverne poskytnúť svoj verejný kľúč potenciálnym overovateľom elektronických podpisov pomocou certifikátov, ktoré vydala: môže získať akreditáciu Úradu a stať sa akreditovanou certifikačnou autoritou aj pre Slovensko. V tom prípade jej Úrad vydá kvalifikovaný certifikát jej verejného kľúča. V druhom prípade si s nejakou slovenskou (akreditovanou) certifikačnou autoritou vydajú vzájomne krížové certifikáty svojich verejných kľúčov. To je možné v prípade, keď obe certifikačné autority dosahujú rovnakú bezpečnostnú úroveň poskytovaných certifikačných služieb (napríklad, obe získali akreditáciu podľa porovnateľných akreditačných schém). Tretia možnosť je založená na medzinárodnej dohode. Ak Slovensko uzavrie s nejakým štátom dohodu o vzájomnom uznávaní certifikátov, Úrad vydá dohodou určeným zahraničným certifikačným autoritám certifikáty ich verejných kľúčov. V druhom a treťom prípade je nevyhnutné zabezpečiť overovateľom elektronických podpisov založených na certifikátoch vydaných zahraničnými certifikačnými autoritami prístup k zoznamom zrušených certifikátov zahraničných certifikačných autorít; vo vyššie uvedenom prvom prípade (zahraničná certifikačná autorita akreditovaná podľa slovenskej akreditačnej schémy Úradom) je požiadavka dosiahnuteľnosti zoznamov zneplatnených certifikátov nevyhnutnou podmienkou úspešnej akreditácie, a teda je splnená.[14] Zákon predpokladá, že po vstupe Slovenska do EÚ budú mať certifikáty vydávané v EÚ rovnaké právne účinky ako slovenské certifikáty.

14. Dôvodová správa k poslaneckému návrhu zákona o elektronickom podpise (ČPT 984-I).

Zodpovednosť akreditovanej certifikačnej autority za škodu

Za škodu spôsobenú porušením povinností zodpovedá akreditovaná certifikačná autorita podľa všeobecných predpisov o náhrade škody[15]). Zodpovednosť za škodu zákon odkazuje na § 420 a 420a Občianskeho zákonníka. Základnými predpokladmi vzniku zodpovednosti za škodu sú porušenie právnej povinnosti, existencia škody, príčinná súvislosť medzi porušením právnej povinnosti a škodou a zavinenie. Pre porušenie právnej povinnosti je potrebná existencia takého úkonu, ktorý je v rozpore s objektívnym právom. Táto protiprávnosť môže byť len výsledkom činnosti ľudí (fyzických osôb). K porušeniu právnej povinnosti môže dôjsť buď protiprávnym konaním alebo nekonaním, resp. to, čo malo byť vykonané v súlade s právom. Pod pojmom škody treba rozumieť ujmu, ktorá nastala v majetkovej sfére poškodeného a ktorá je objektívne vyjadriteľná v peniazoch ako všeobecným ekvivalentom.

Registračná autorita a registračné služby

Registračná autorita je tým subjektom, ktorý koná v mene certifikačnej autority. Pravidlá pre výkon registračných činností určujú pravidlá pre výkon certifikačných činností príslušnej certifikačnej autority. Certifikačná autorita je oprávnená kontrolovať dodržiavanie týchto pravidiel, pretože voči Úradu zodpovedá aj za „svoje“ registračné autority. Vzťah medzi registračnou a certifikačnou autoritou je upravený zmluvou.

Registračné služby sú zvláštnym druhom certifikačných služieb. Keďže na poskytovanie certifikačných služieb sa nevyžaduje žiadne povolenie, aj registračné služby môže poskytovať každý, kto na to má vytvorené primerané predpoklady (technické, priestorové, bezpečnostné, kvalifikačné, finančné a personálne). Aby bolo možné používať elektronické podpisy, certifikačné autority budú musieť aspoň niektoré certifikačné činnosti vykonávať nepretržite (napríklad zverejňovanie zoznamu zrušených certifikátov). Zákon ukladá certifikačným autoritám povinnosť informovať Národný bezpečnostný úrad o okolnostiach, ktoré im bránia v normálnom výkone certifikačných činností. Úrad môže na základe toho prijať opatrenia, ktoré zabránia zneužitiu najmä zaručených elektronických podpisov napríklad na základe oslabenia bezpečnosti certifikačnej autority. Takýmto opatrením môže byť napríklad zákaz vykonávania niektorých certifikačných činností do doby, kým sa zistené nedostatky spoľahlivo neodstránia. Zákon osobitne upravuje postup pri ukončení činnosti certifikačnej autority. V prípade, ak svoju činnosť končí akreditovaná certifikačná autorita, zákon stanovuje postup umožňujúci

15. § 420 a 420a Občianskeho zákonníka.

držiteľom kvalifikovaných certifikátov spravovaných zanikajúcou certifikačnou autoritou pokračovať v používaní elektronických podpisov tým, že príslušné certifikáty prechádzajú do správy inej akreditovanej certifikačnej autority a v krajnom prípade do správy úradu.[16]

Vplyv zákona o elektronickom podpise na niektoré právne predpisy

V súvislosti s prijatím zákona o elektronickom podpise bolo potrebné novelizovať niektoré právne predpisy, medzi ktoré patria:

1. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení v znení neskorších právnych predpisov sa mení takto: V § 42 ods. 1 prvá veta znie: „Podanie možno urobiť písomne, ústne do zápisnice, elektronickými prostriedkami podpísané zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona, telegraficky alebo telefaxom.“
2. Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších právnych predpisov sa mení takto:
   a) V § 31 odsek 9 znie: „Registrácia alebo oznámenie podľa tohto zákona sa predkladá správcovi dane na tlačive vydanom ministerstvom alebo sa môže podať aj elektronickými prostriedkami, podpísané zaručeným elektronickým podpisom, podľa osobitného zákona, na ktorom musí daňový subjekt vyhlásiť, že ide o jeho prvú daňovú registráciu, alebo uviesť, či bol už niekedy daňovo registrovaný, a ak áno, kedy, u ktorého správcu dane, pridelené daňové identifikačné číslo, meno alebo názov, pod akým bol registrovaný a či bola registrácia odobratá alebo zrušená a dôvody, pre ktoré sa tak stalo. Ministerstvo a ústredné riaditeľstvo môže rozšíriť údaje požadované pri registrácii na registračnom tlačive alebo v elektronickej podobe, podpísanej zaručeným elektronickým podpisom ak pôjde o údaje nevyhnutné pre riadnu správu jednotlivých daní.“
   b) V § 31 odsek 17 znie: „Platiteľ dane z príjmov zo závislej činnosti a funkčných požitkov je povinný predkladať do 30 dní po uplynutí kalendárneho štvrťroka prehľad o zrazených a odvedených preddavkoch na túto daň a daň vyberanú osobitnou sadzbou dane za uplynulý štvrťrok správcovi dane na tlačive, ktorého vzor určí ministerstvo alebo ak tak vyhlási príslušný daňový úrad môže sa podať aj elektronickými

16. Dôvodová správa k poslaneckému návrhu zákona o elektronickom podpise (ČPT 984-I).

prostriedkami, podpísaný zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona.“

3. Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) sa mení takto: V § 19 odsek 1 znie: „Podanie možno urobiť písomne alebo ústne do zápisnice alebo elektronickými prostriedkami podpísané zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona. Možno ho tiež urobiť telegraficky; také podanie obsahujúce návrh vo veci treba písomne alebo ústne do zápisnice doplniť najneskôr do troch dní.“

4. Zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok) v znení neskorších právnych predpisov sa mení takto: V § 59 odsek 1 znie: „Podanie sa posudzuje vždy podľa svojho obsahu, aj keď je nesprávne označené. Možno ho urobiť písomne, ústne do zápisnice alebo elektronickými prostriedkami podpísané zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona, telegraficky, telefaxom alebo ďalekopisom. Podanie urobené telegraficky, telefaxom alebo ďalekopisom treba potvrdiť písomne alebo ústne do zápisnice. Ustanovenia § 158 zostávajú nedotknuté“

Záver

Zákon o elektronickom podpise predstavuje celý komplex otázok, ktoré súvisia s využívaním informačných a komunikačných technológií a informatizáciou našej spoločnosti. Samotná tvorba zákona si vyžadovala zohľadniť nielen technické ale i právne aspekty. Rovnako tak bolo potrebné zaviesť do nášho právneho poriadku nové pojmy, s ktorými sme sa doposiaľ v našom právnom poriadku SR nestretli. Zákon o elektronickom podpise vychádza predovšetkým zo Smernice EÚ 1999/93 EC, čo úzko súvisí s postavením Slovenska ako kandidátskej krajiny pre vstup do Európskej únie. Praktické používanie, resp. realizácia zákona o elektronickom podpise si však vyžiadali prijatie vykonávacích predpisov, ktoré sú skôr technického charakteru a veľmi úzko súvisia s medzinárodnými technickými normami. Možno však konštatovať, že zákon o elektronickom podpise patrí medzi prvé informačno-technologické zákony v celom právnom poriadku SR. Na jeho používanie bude potrebná vôľa ale aj pripravenosť jednotlivých subjektov tak, aby sa elektronický podpis ako právne relevantný ekvivalent vlastnoručného podpisu udomácnil najmä v oblasti elektronického obchodu, ale aj v oblasti štátnej správy a pre zefektívnenie, zjednodušenie a zrýchlenie výkonu administratívy.

RÉSUMÉ

The electronic signature is a specific category of signatures and its importance is still higher, especially in today's information society. Upon adoption of the act on electronic signature, the definition of a signature was incorporated into our legal order for the first time, since the term signature had not been clearly defined till then.

Similarly, the contents of civil law- and business law relationships have been changing substantially. Conditions to equalize electronic and handwritten signature have been established, and obstacles in electronic communication between individuals and public authorities have been removed.

POUŽITÁ LITERATÚRA A PRAMENE

GREGUŠOVÁ, D. – OLEJÁR, D. Zákon o elektronickom podpise. *EPP,* 2002, č. 14, s. 5 – 32.

GREGUŠOVÁ, D. – SUSKO, B. Elektronický podpis v právnej úprave SR. *Dane a účtovníctvo v praxi*, 2002, č. 6, s. 20 – 25.

LAZAR, J. a kol. *Základy občianskeho práva hmotného*. 1. vyd. Bratislava : IURA EDITION, 2000.

OLEJÁR, D. – STANEK, M. Filozofia návrhu zákona o elektronickom podpise. *Elektronický obchod a elektronický podpis v právnom prostredí SR.* 1. vyd. Bratislava : ELSA, 2001.

Dôvodová správa k poslaneckému návrhu zákona o elektronickom podpise (ČPT 984 -I).

Rozhodnutia a stanoviská súdov SR. *Justičná Revue,* 2002, roč. 54, č. 5, s. 664 – 665.

Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 3. októbra 2001, sp. zn. Cpj 33/01.

Vyhláška č. 538/2002 Z.z. o formáte a obsahu kvalifikovaného certifikátu, o správe kvalifikovaných certifikátov a o formáte, periodicite a spôsobe vydávania zoznamu zrušených kvalifikovaných certifikátov (o kvalifikovaných certifikátoch).

Vyhláška NBÚ č. 539/2002 Z.z.

Zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších právnych predpisov.

Zák. č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník znení neskorších právnych predpisov.

Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise s komentárom.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

PRÁVNA ÚPRAVA OCHRANY OSOBNÝCH ÚDAJOV V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

(Zákon č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov)

Doc. JUDr. Daniela Gregušová, CSc. – JUDr. Boris Susko, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Úvod

Súčasná informačná spoločnosť sa odvíja od pojmu informácia. Už samotný počítač z hľadiska jeho použitia poznáme ako stroj na spracovanie informácií. Informácia sa v každodennom živote postupne stala kľúčovým pojmom a zároveň predstavuje aj základný kapitál moderného podnikania. Každá nová informácia sa tak stáva veľmi cenným údajom a preto si vyžaduje aj osobitnú ochranu.

Osobitným druhom informácií v súčasnej informačnej spoločnosti sú osobné údaje. Ich ochrana sa zabezpečuje nielen vnútroštátnymi predpismi ale najmä medzinárodnými dohovormi a predpismi komunitárneho práva Európskej únie. Zhromažďovanie osobných údajov nie je predmetom iba súčasnej informačnej spoločnosti. Už v predchádzajúcich spoločenských zriadeniach sa robilo sčítanie obyvateľstva. Bolo tomu tak aj v období, keď bol Jeruzalem pod vládou Rimanov a robilo sa sčítanie ľudu, takže z toho dôvodu sa všetci obyvatelia museli vrátiť do svojho rodného mesta, aby sa prihlásili a zapísali. Podobne by sme mohli prirovnať obdobie, v ktorom pôsobil francúzsky minister polície Fouché, ktorý zriadil pravdepodobne prvú modernú tajnú policajnú spravodajskú službu. Zhromažďovanie a spracúvanie zoznamov nepohodlných osôb v rôznych obdobiach spoločenského vývoja bez ohľadu na spôsob ich spracúvania bolo celkom prirodzené.

Z pohľadu spracúvania osobných údajov v súčasnej informačnej spoločnosti je potrebné hovoriť nielen o právom chránených záujmoch fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov, ale aj o niektorých problémoch, ktoré pri tom vznikajú.

Práve s existujúcimi problémami a ich riešením nevyhnutne súvisí aj potreba zvyšovania právneho vedomia našich občanov a to najmä v takých oblastiach spoločenského života, ktoré sa nás všetkých bezprostredne dotýkajú.

1. Medzinárodno-právna úprava ochrany osobnosti a osobných údajov

Základné princípy ochrany osobných údajov sú zakotvené v Smernici Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC a v Dohovore Rady Európy č. 108. Tieto dokumenty sú základom pre členské štáty Európskej únie a asociované krajiny, medzi ktoré patrí aj Slovenská republika. Je preto namieste aj z pohľadu medzinárodných dokumentov venovať pozornosť problematike práva na súkromie, vymedzeniu niektorých právne relevantných pojmov – osobný údaj, spracovanie osobných údajov, informačný systém, subjekty ochrany osobných údajov, cezhraničný tok osobných údajov, inštitút notifikácie a dozorný orgán.

Vzhľadom na rôznorodosť práva v členských štátoch Európskej únie a rovnako tak v asociovaných krajinách vytvárajú sa rôznorodé podmienky spracovania osobných údajov. Keďže so zreteľom na tieto skutočnosti nie je možné vytvoriť absolútne jednotný a pre všetky členské štáty špecifický právny rámec ochrany osobných údajov, takým všeobecne použiteľným prostriedkom ochrany osobných údajov je snaha o zjednotenie a harmonizáciu právnej úpravy ochrany osobných údajov v rámci európskeho priestoru a to prostredníctvom právnych predpisov komunitárneho práva Európskej únie.

V rámci komunitárneho práva legislatíva Európskej únie obsahuje pomerne dostatočné množstvo právnych predpisov, medzi ktoré možno zaradiť smernice, nariadenia, odporúčania a stanoviská, z ktorých vo vzťahu k ochrane osobných údajov sú najmä:

1. Dohovor Rady Európy č. 108 o ochrane jednotlivca pri automatizovanom spracovaní osobných údajov a Dodatky k tomuto dohovoru prijaté Výborom ministrov v Štrasburgu z 15. júna 1999;
2. Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov z 24. októbra 1995;
3. Smernica európskeho parlamentu a rady 2002/58/EC z 12. 7. 2002 o spracovaní osobných údajov a ochrane súkromia v sektore elektronických komunikácií (Smernica o súkromí a elektronických komunikáciách). OJ C L 201/37 – 47, 31. 7. 2002;
4. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 45/2001 o ochrane fyzických osôb vzhľadom na spracovanie osobných údajov inštitúciami a orgánmi Spoločenstva a vzhľadom na voľný pohyb týchto údajov z 18. decembra 2000;

5. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 8), podpísaný v Ríme dňa 4. 11. 1950;
6. Odporúčania Rady Európy k Dohovoru č. 108:
   - pravidlá vytvárania automatizovaných databánk medicínskych údajov R(81),
   - ochrana osobných údajov používaných vo vedeckom výskume a štatistike R(83),
   - ochrana osobných údajov používaných v priamom marketingu R(85),
   - ochrana osobných údajov používaných v sociálnom zabezpečení R(86),
   - pravidlá pre používanie osobných údajov v policajnom sektore R(87),
   - pravidlá pre používanie osobných údajov zamestnávateľom R(89),
   - pravidlá pre používanie osobných údajov pre platobné a s tým súvisiace spojené ďalšie operácie R(90),
   - sprostredkovanie osobných údajov uchovávaných orgánmi a inštitúciami verejnej správy tretím stranám R(91),
   - odporúčania k ochrane osobných údajov v oblasti telekomunikačných služieb so zvláštnym zreteľom na telefonické služby R(95).
7. Usmernenie Európskeho spoločenstva pre Európske parlamenty k ochrane osobnosti pri spracovaní osobných dát a výmene dát č. 95/C 93 z 20. 2. 1995;
8. Dohovor o zriadení Európskeho policajného úradu – Europolu, Schengenská implementačná dohoda – Schengenský informačný systém z roku 1995.

Medzi ďalšie pramene, týkajúce sa ochrany osobných údajov možno zaradiť aj medzinárodné konferencie, z ktorých najvýznamnejšie sú najmä:

1. Medzinárodné sympóziu „Sloboda informácií a ochrana osobných údajov v rozšírenej Európskej únii“, ktorá sa konala v Berlíne v dňoch 8. – 9. októbra 2001,
2. 23. medzinárodná konferencia komisárov pre ochranu osobných údajov v Paríži v dňoch 24. – 26. septembra 2001 (pozvanie Commision Nationale de l'informatique et des Libertés CNIL,
3. Benátky 2000 (Venice Declaration), 29. septembra 2000,
4. Honkong 1999,
5. Dokument EC Brusel COM(96)487 „Protizákonný a škodlivý obsah v Internete“ (Harmfull and Illegal Content on the Internet),
6. Internet a súkromie Rím 9. mája 1998,
7. Deklarácia z medzinárodnej konferencie v Santiago de Compostela, 17. septembra 1998.

Komunitárne právo Európskej únie je systémom nadštátneho práva a má právomoc vytvárať právne normy, ktoré sú záväzné nielen pre členské štáty, ale aj pre fyzické osoby a právnické osoby, ktoré sa na území ktoréhokoľvek z členských štátov nachádzajú alebo pôsobia. Ide o tzv. priamu účinnosť z hľadiska osobnej a teritoriálnej pôsobnosti. Súčasťou komunitárneho práva je právo primárne a sekundárne. Jeho normotvorba je založená na *unifikácii* pri vydávaní jednotných noriem, záväzných pre všetky členské štáty, spravidla vykonávané prostredníctvom nariadení a *harmonizácii,* t.j. zlaďovaní vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov, realizovaných prostredníctvom smerníc. Kým záväzné nariadenia sa uvádzajú do praxe priamo, smernice, ktoré majú rovnako záväzný charakter a definujú spoločné ciele, sa ponechávajú na zástupcoch jednotlivých členských štátov, aby ich aplikovali v súlade s cieľmi do svojich právnych poriadkov. Členské štáty sú však viazané termínmi, do ktorých je nevyhnutné stanovené ciele dosiahnuť. Ustanovenia národného práva členských krajín Európskej únie nesmú byť v rozpore tak s primárnymi ako aj sekundárnymi právnymi normami a judikatúrou Súdneho dvora Európskeho spoločenstva a musia byť kompatibilné s komunitárnym právom.

1.1 Základné princípy ochrany osobných údajov zakotvené v Smernici Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC a v Dohovore Rady Európy č. 108

Smernica vychádza z princípov stanovených v Dohovore č. 108 a na Pokynoch pre spracovanie osobných údajov v automatizovaných informačných systémoch, prijaté dňa 14. decembra 1990. Aby bola dodržaná aspoň minimálna garancia, je potrebné aby legislatíva členských štátov Európskej únie dodržala aspoň desať týchto princípov. Aj preto základné princípy Smernice sledujú v prvom rade ústavné princípy Európskej únie, najmä princíp, ktorý stanovuje, že Únia ako taká bude rešpektovať základné ľudské práva a základné slobody, ktoré sú garantované Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

Všetky členské štáty Európskej únie zapracovali do svojich zákonodarstiev všeobecné princípy ochrany osobných údajov uvedených v Smernici a v Dohovore a to prostredníctvom všeobecne záväzných právnych predpisov o ochrane jednotlivcov pri spracovávaní osobných údajov, prípadne aj rezortných predpisov (napr. predpisy týkajúce sa štatistických údajov).[1] Ochrana jednotlivca je v niektorých krajinách Európskej únie priamo spojená

1. *Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov,* čl. 23 Preambuly.

s ústavnými princípmi. Tak je to napríklad vo Francúzsku, kde zákon na ochranu osobných údajov z roku 1978 spája ochranu týchto údajov priamo s ústavným právom rešpektovania ľudskej osobnosti a všeobecnými ústavnými princípmi. Rovnako je tomu tak v Nemecku, kde najdôležitejšie princípy ochrany osobných údajov sú odvodené priamo z ústavného práva na slobodný rozvoj osobnosti a zo všeobecnej ústavnej požiadavky rešpektovania ľudskej dôstojnosti.

Hoci nie všetky zákony na ochranu osobných údajov v členských štátoch Európskej únie vychádzajú priamo z ústavy alebo ústavných princípov, možno konštatovať, že najzákladnejšie princípy ochrany osobných údajov sa vťahujú na osobné údaje tak v súkromnom ako aj vo verejnom sektore, čo zabezpečuje stabilitu tejto ochrany vo všeobecnosti. Smernica tak zavádza do ochrany jednotlivca stabilný právny rámec s vysokou úrovňou ochrany súkromia jednotlivca ako aj voľný pohyb osobných údajov v rámci Európskej únie.

Keďže Smernica nepredpokladá zavedenie jednotného režimu pre ochranu súkromia jednotlivca a rovnako tak aj pre ochranu osobných údajov v rámci Európskej únie, napriek tomu nepredpisuje členským štátom špecifický systém ochrany osobných údajov, pretože národné zákonodarstvá vychádzajú z vlastných vnútroštátnych ústavných, zákonných, administratívnych a súdnych systémov.

1.2 Základné princípy ochrany osobných údajov v dokumentoch OSN (Pokyny pre spracovávanie osobných údajov v automatizovaných informačných systémoch)

1. ZÁSADA ZÁKONNOSTI – osobné údaje nesmú byť získavané alebo spracovávané nekalým alebo nezákonným spôsobom a ani nesmú byť použité pre ciele, ktoré sú v rozpore s cieľmi a princípmi definovanými v Charte OSN.
2. ZÁSADA SPRÁVNOSTI – Každý, kto spracováva osobné údaje alebo nesie za ne zodpovednosť, má povinnosť pravidelne kontrolovať správnosť a relevanciu spracovávaných údajov, ako aj zabezpečiť ich kompletnosť za účelom minimalizácie možných chýb a udržiavanie údajov v aktuálnej podobe.
3. ZÁSADA URČENIA ÚČELU SPRACOVÁVANIA ÚDAJOV – ešte pred začatím spracovávania musí byť stanovený účel získavania údajov a možnosti ich použitia, ktoré musia byť zákonné a v prípade, že je tak stanovené, musia byť zverejnené tak, aby s nimi dotknutá osoba mohla byť oboznámená.
4. ZÁSADA VOĽNÉHO PRÍSTUPU DOTKNUTÝCH OSÔB DO PROCESU SPRACOVÁVANIA – každý, kto sa akýmkoľvek spôsobom identifikuje prevádzkovateľovi IS má právo, aby mu bola poskytnutá vo vhodnej forme informácia o tom, či sa v systéme nachádzajú o ňom informácie, a to v primeranom čase a nákladoch. Takáto osoba musí mať možnosť dosiahnuť nápravu v prípade nezákonného alebo nesprávneho postupu.

5. ZÁSADA NEDISKRIMINÁCIE – okrem prípadov výnimiek, uvedených v osobitnom bode 6 týchto princípov nie je možné spracovávať údaje, ktoré môžu spôsobiť nezákonnú alebo svojvoľnú diskrimináciu, vrátane informácií o rasovom alebo etnickom pôvode, farbe pleti, sexuálnom živote, politických názoroch, náboženskej viere, filozofických a iných názoroch ako aj členstve v organizáciách alebo odboroch.
6. VÝNIMKY ZO ZÁSAD VYMEDZENÝCH V BODOCH 1 – 5 – od zásad vymedzených v bodoch 1 – 4 sa možzno dochýliť len v prípadoch, keď ide o ochranu národnej bezpečnosti, verejného poriadku, verejného zdravia alebo morálky, ako aj práv a slobôd iných, najmä prenasledovaných osôb a to pod podmienkou, že takéto výnimky budú presne špecifikované príslušnými zákonnými alebo podzákonnými normami podľa vnútorného právneho poriadku tak, aby boli presne stanovené obmedzenia a vhodné záruky.
7 ZÁSADA BEZPEČNOSTI – osobné údaje spracovávané v počítačovom informačnom systéme musia byť chránené pred ich náhodnou stratou alebo zničením ako aj neoprávneným prístupom, úmyselným zneužitím alebo napadnutím počítačovým vírusom.
8. DOHĽAD A SANKCIE – každá krajina je povinná určiť inštitúciu, ktorá v súlade s domácim právnym poriadkom bude zodpovedná za vykonávanie dozoru nad dodržiavaním vyššie uvedených princípov. Táto inštitúcia musí poskytovať záruku nestrannosti a nezávislosti na osobách alebo inštitúciách zodpovedných za spracovávanie dát a musí byť technicky na takúto činnosť spôsobilá. V prípade porušenia uvedených princípov je nevyhnutné v právnom poriadku stanoviť príslušné trestnoprávne sankcie a určiť prostriedky nápravy.
9. CEZHRANIČNÝ PRENOS OSOBNÝCH ÚDAJOV – k prenosu osobných údajov medzi jednotlivými krajinami môže v neobmedzenom rozsahu a voľne dochádzať za podmienky, že tieto krajiny majú zabezpečenú porovnateľnú úprav ochrany osobných údajov.
10. OBLASŤ POUŽITIA – uvedené princípy a zásady je potrebné uplatňovať predovšetkým pre všetky verejné a súkromné automatizované informačné systémy, ako aj pre účely primeranej ochrany s možnosťou rozšírenia na neautomatizované informačné systémy.[2]

2. *Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov,* čl. 23 Preambuly.

1.3 Niektoré základné pojmy Smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC

Osobný údaj

Podľa Smernice 95/46/EC Európskeho parlamentu a Rady z 24. 10. 1995 je definícia osobného údaja vymedzená nasledovne: osobný údaj je údaj, ktorý označuje každú informáciu, ktorá sa vzťahuje na určitú alebo určiteľnú fyzickú osobu, ktorú možno určiť priamo či nepriamo:

1. predovšetkým prostredníctvom identifikačného čísla,
2. alebo na základe jedného či viacerých faktorov, špecifických
   - pre jej fyzickú,
   - fyziologickú,
   - mentálnu,
   - ekonomickú,
   - kultúrnu alebo sociálnu identitu.

Smernica je jedným zo základných dokumentov, ktoré určujú úpravu ochrany osobných údajov v EÚ a je postavená na princípoch, ktoré boli vymedzené v Pokynoch pre spracovávanie osobných údajov v automatizovaných informačných systémoch, prijatých Valným zhromaždením OSN 14. 12. 1990.

Spracovanie osobých údajov

Spracúvanie osobných údajov upravuje Smernica v čl. 2 písm. b. Ide o akékoľvek spracúvanie, napr. zhromažďovie, zaznamenávanie, usporadúvanie, uchovávanie, vyhľadávanie, využívanie, sprístupňovanie, rozklad, výmaz alebo zničenie osobných údajov a to tak v automatizovaných ako aj v neautomatizovaných systémoch spracúvania osobných údajov.

Informačný systém

Podľa Smernice pod informačným systémom rozumieme ľubovoľne členený súbor osobných údajov, ktoré sú sprístupnené na základe osobitných kritérií bez ohľadu na formu jeho podstaty, resp. základu.

Subjekty

V zmysle uvedenej Smernice rozoznávame niekoľko povinných subjektov. Sú to najmä:

- prevádzkovateľ – fyzická osoba alebo právnická osoba, t.j. subjekt, ktorý buď sám alebo spolu s ďalšími/inými subjektmi určuje ciele a prostriedky spracúvania osobných údajov;
- sprostredkovateľ – fyzická osoba alebo právnická osoba, t.j. subjekt, ktorý spracúva osobné údaje pre prevádzkovateľa;

- tretia strana – akákoľvek fyzická osoba alebo právnická osoba, verejný orgán alebo inštitúcia, okrem dotknutej osoby, prevádzkovateľa, sprostredkovateľa a osôb oprávnených na základe priameho zmocnenia spracúvať osobné údaje;
- užívateľom – akokoľvek fyzická osoba alebo právnická osoba, verejný orgán alebo inštitúcia, prípadne iný subjekt, ktorému sú údaje sprístupnené. Z toho sú vylúčené inštitúcie, ktoré získavajú alebo smú získavať osobné údaje v rámci určitého (aj zákonného) zisťovania ako sú napr. rôzne štatistické zisťovaniaých.

Cezhraničný tok osobných údajov

Základným princípom pri cezhraničnom toku osobných údajov z hľadiska Smernice je skutočnosť, že takýto prenos osobných údajov je možný, a to aj v neobmedzenom rozsahu, iba v prípade, že prijímajúca (i nečlenská) krajina zabezpečuje adekvátnu ochranu osobných údajov. Táto adekvátnosť sa v jednotlivých prípadoch osobitne posudzuje. Prirodzene, že sú prípustné aj výnimky, resp. špeciálne podmienky a to v prípade uplatnenia alebo obhajoby právneho nároku alebo ide o také skutočnosti, ktoré sú nevyhnutné na ochranu životne dôležitých záujmov dotknutej osoby, teda takej, o ktorej osobné údaje vypovedajú. Je to aj v súlade s článkom XIV. Všeobecného dohovoru o clách a obchode (GATT), ktorý uznáva ochranu osobných údajov ako zákonný dôvod na obmedzenie voľného toku osobných údajov.

Dozorný orgán

Jednou zo súčastí ochrany jednotlivcov pri spracúvaní osobných údajov je existencia dozorných orgánov, ktoré v záujme zabezpečenia ochrany majú postavenie nezávislých orgánov. Je na členskom štáte EÚ, či v rámci svojej právomoci ustanovia jeden alebo niekoľko verejných orgánov, ktoré budú plne zodpovedať za uplatňovanie predpisov, týkajúcich sa ochrany jednotlivcov pri spracúvaní osobných údajov, ktoré prijali, a to v nadväznosti na existujúce nariadenia a smernice. Dozorné orgány v súčinnosti s príslušnými kontrolnými orgánmi sú oprávnené vydávať posudky alebo povolenia na spracovávanie osobných údajov. Povinnosti dozorných orgánov sú upravené v článku 28 Smernice. Tieto obsahujú najmä:

1. právomoc vyšetrovania – právo prístupu k údajom, určovanie vecnej náplne spracovateľských operácií a právo na získanie všetkých informácií nevyhnutných pri výkone dozorných povinností
2. právomoc zasahovať – právo nariadiť rozklad, výmaz, zničenie údajov, zákaz dočasného alebo úplného, t.j. konečného spracovávania, napomenutie alebo vydanie stanoviska pred uskutočnením spracovávania

3. právo účasti na súdnom procese – ak došlo k porušeniu vnútroštátnych predpisov prijatých v nadväznosti na Smernicu.[3]

Dozorné orgány členského štátu môžu konať na základe sťažnosti dotknutých osôb, vyšetrovať alebo asistovať pri vymáhaní práva a to na základe sťažností dotknutých osôb.

Oznamovanie a registrácia

V časti IX. Smernice je upravená *notifikácia – oznamovanie* ako dôležitý inštitút ochrany osobných údajov. Okrem oznamovania sú členské štáty povinné ustanoviť, aby dozorný orgán viedol register spracovateľských operácií. Z toho vyplýva, že dozorný orgán môže mať prehľad o všetkých registrovaných spracovateľských operáciách a ktoré sú zároveň aj predmetom notifikácie – oznamovania.

Sankcie

Sankcie sa na základe prijatej Smernice ukladajú prevádzkovateľom informačných systémov s cieľom zabezpečiť ochranu osobných údajov v prípadoch porušovania právnych noriem, prijatých v súlade s touto Smernicou. Práve uvedená Smernica stanovuje povinnosť členským štátom prijať vhodné opatrenia a uzákoniť sankcie pri porušovaní práv súvisiacich s ochranou osobných údajov.

2. Ústava Slovenskej republiky a ochrana osobnostných práv

2. 1 Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia

Podľa čl. 16 Ústavy Slovenskej republiky je nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia zaručená. Toto ustanovenie zabezpečuje telesnú integritu občana pred fyzickými útokmi a to najmä takými, ktoré by mu mohli spôsobiť fyzickú ujmu. V zmysle uvedeného ustanovenia možno chápať narušenie telesnej integrity aj pôsobením psychického nátlaku, smerujúceho proti nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia. Typickým príkladom takéhoto psychického nátlaku je vydieranie.

Ochrana telesnej integrity sa vzťahuje nielen na občanov Slovenskej republiky, ale na každú osobu a to bez ohľadu na vek, pohlavie, rasu, národnosť, náboženstvo alebo politickú príslušnosť. Keďže nedotknuteľnosť súkromia je ústavne zaručená, súkromie v tomto zmysle a podľa tohto ustanovenia nemožno stotožňovať s obydlím, ktoré je chránené čl. 21 Ústavy. Súkromie podľa tohto ustanovenia (čl. 16) treba chápať ako súkromie, ktoré bezprostredne nadväzuje na samotnú osobu, t.j. celú intímnu oblasť človeka (sem patria napr. odev, predmety majúce pri sebe, právo rozhodovať o sebe, o svojom sexuálnom živote

3. *Čl. 54 Preambuly Smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC.*

atď.). Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia však možno obmedziť v súlade so zákonom (napr. pri zákroku príslušníkov polície – § 18 Zák. č. 171/1993 Z.z. v znení neskorších právnych predpisov), pričom policajti sú oprávnení voči osobám použiť aj donucovacie prostriedky a to v rámci plnenia služobných úloh a plnenie týchto úloh je viazané na splnenie podmienok, uvedených v citovanom zákone.

Zásah do súkromia sa môže uskutočniť rôznymi spôsobmi. Medzi ne môžeme zaradiť napríklad zásahy urobené ústne alebo písomne. Porušením práva na súkromie môžu však byť aj zásahy do práv na ochranu prejavov osobného charakteru ako sú písomnosti, podobizne, obrazové a zvukové záznamy týkajúce sa fyzickej osoby alebo jej prejavov osobného charakteru a to v zmysle § 12 ods. 1 OZ.

Pod prejavmi osobného charakteru a v súlade s týmto ustanovením rozumieme také prejavy alebo ich mechanické zachytenie, ktoré sa týkajú fyzickej osoby, pričom majú slúžiť výlučne len jej osobným potrebám a nie sú určené pre verejnosť.

Akékoľvek útoky, smerujúce proti nedotknuteľnosti osoby a jej telesnej integrity by sme mohli posudzovať ako priestupky[4], ako trestný čin ublíženia na zdraví[5], vydieranie[6], prípadne (najmä u policajtov) zneužitie právomoci verejného činiteľa[7].

2.2 Osobná sloboda občanov

V zmysle čl. 17 ods. 1 a ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky sa osobná sloboda zaručuje, takže nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon a ani nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok. Ako sa uvádza v komentári k Ústave Slovenskej republiky, pod osobnou slobodou rozumieme voľný, ničím neobmedzený pohyb človeka, ktorý sa môže podľa vlastného rozhodnutia zdržiavať na určitom mieste alebo slobodne z tohto miesta odísť. Z právneho hľadiska možno zásah do osobnej slobody posudzovať z niekoľkých hľadísk:

a) ak ide o akúkoľvek osobu,
b) ak ide o osobu alebo skupinu osôb obvinenú alebo podozrivú zo spáchania trestného činu,
c) ak ide o osobu ktorá má mať ústavnú zdravotnícku starostlivosť.

Pri osobách obvinených alebo podozrivých zo spáchania trestného činu za obmedzenie osobnej slobody možno považovať najmä zadržanie a väzbu. Pod pojmom zadržanie rozumieme trestnoprávny inštitút, ktorým sa pre účely

4. § 49 *Zák. č. 372/1990 Zb. o priestupkoch.*
5. §§ 221, 222, 223 a 224 *Zák. č. 140/1961 Zb. v znení neskorších právnych predpisov Trestný zákon.*
6. § 235 *Zák. č. 140/1961 Zb. v znení neskorších právnych predpisov Trestný zákon.*
7. § 158 *Zák. č. 140/1961 Zb. v znení neskorších právnych predpisov Trestný zákon.*

trestnoprávneho konania obmedzuje osobná sloboda osoby, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie a má iba krátkodobý charakter. Účelom zadržania je získanie dôkazov ako aj všetkých skutočností, dôležitých pre rozhodnutie o väzbe alebo prepustení na slobodu.

Väzbu možno posudzovať tiež ako trestnoprávne opatrenie, ktorým sa osoba zaisťuje za účelom trestného konania, pričom pri väzbe, v porovnaní so zadržaním, ide o zásah do základných práv a slobôd.

Osobnú slobodu možno obmedziť aj príkazom na zatknutie a to v zmysle § 69 Trestného poriadku, pričom príkaz na zatknutie môže sudca vydať len voči obvinenému. Medzi zaistením a zadržaním niet rozdielov; tu ide iba o rozdielne dôvody z hľadiska práva, t.j. právne dôvody, pričom zaistenie je opatrením v rámci správneho konania a zadržanie je trestnoprávnym procesným úkonom.[8] V súvislosti so zaistením Ústavný súd SR v jednom z rozhodnutí vyslovil, že v správnom konaní nemôže dôjsť k porušeniu základných práv a slobôd vyplývajúcich z čl. 17 ods. 2 Ústavy SR, pretože nejde o trestné stíhanie; faktickú možnosť obmedzenia, resp. odňatia slobody zaistením však nerieši.[9]

Osobnú slobodu možno obmedziť aj výkonom ochranného liečenia, pričom súd obmedzí osobnú slobodu občana iba v prípade, ak sa dopustí činu inak trestného a pre nepríčetnosť v zmysle § 72 TZ nie je trestne zodpovedný. Z dôvodovej správy k ustanoveniu § 72 TZ vyplýva, že ochranné liečenie sa uloží predovšetkým osobám, ktoré pre nepríčetnosť nie sú síce trestne zodpovedné, ale ktorých pobyt na slobode je nebezpečný. Ak súd ukladá ochranné liečenie, vždy musí rozhodnúť aj o spôsobe jeho výkonu (v liečebnom ústave alebo ambulantne).

2. 3 Ochrana pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe

Podľa čl. 19 ods. 3 má každý právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe. Tento článok bol prevzatý z Listiny základných práv a slobôd.[10]

Vychádzajúc z judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky ústavné právo na rešpektovanie súkromného života, vrátane práva na ochranu osobných údajov nemá absolútnu povahu v tom zmysle, že by vylučovalo zásahy orgánov štátu. Na zásah do práva na ochranu osobných údajov majú štátne orgány oprávnenie za predpokladu, že takýto zásah možno považovať za oprávnený a to v zmysle čl. 19 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky. Ako vyplýva z článku 19

8. Bližšie k tomu pozri *Komentár k Ústave Slovenskej republiky.*
9. *Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. 36/1994.*
10. Čl. 10 *Listiny základných práv a slobôd. Zák. č. 23/1991 Zb.* Ústavný zákon z 9. januára 1991, ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.

ods. 3 pod neoprávneným zhromažďovaním osobných údajov rozumieme konanie štátneho orgánu a samosprávneho orgánu verejnej moci

- ktorý naň nie je zákonom oprávnený,
- konanie síce oprávneného štátneho orgánu a samosprávneho orgánu verejnej moci, ale takým spôsobom, ktorý zákon neupravuje
- konanie orgánu, ktorý na to nie je zákonom oprávnený a zhromažďuje osobné údaje zákonom neupraveným spôsobom.

Za porušenie ústavného práva na ochranu pred iným zneužívaním údajov o svojej osobe nemožno považovať odôvodnenú obavu zo zneužitia osobných údajov.

Ako vyplýva z nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 33/1995 z 29. novembra pod č. 9/1995 v ZNaU oprávnenému, t.j. Ústavou Slovenskej republiky predpokladanému zhromažďovaniu osobných údajov uložených v archívoch musí predchádzať splnenie zákonom stanovených podmienok, upravených právnymi predpismi o archívnictve.

2. 4 Ochrana osobnosti prostredníctvom občianskeho práva

Základná občianskoprávna ochrana osobnosti je predmetom občianskeho práva najmä prostredníctvom Občianskeho zákonníka v ustanoveniach § 11 až 16, ale aj ďalších právnych predpisov z oblasti občianskeho práva.

Predmetom občianskoprávnych vzťahov môžu byť okrem vecí, práv, tvorivých výsledkov ľudskej činnosti aj nemateriálne hodnoty a stránky osobnosti človeka, ktoré vo všeobecnosti nazývame osobnostné práva. Osobnostné práva možno členiť na všeobecné osobnostné právo a osobitné osobnostné právo. Pritom všeobecné osobnostné právo práve kvôli jeho spolupatričnosti voči každému občanovi ako individualite ale aj z podstaty jeho predmetu, ktorý tvoria hodnoty osobnosti človeka v jeho fyzickej ako aj psychickomorálnej integrite, možno celkom jednoznačne označiť aj za všeobecné aj za osobnostné právo.

Predmetom ochrany osobnostných práv je osobnosť človeka v jeho celistvosti. V rámci všeobecného osobnostného práva ako jednotného práva existujú určité čiastkové osobnostné práva, medzi ktoré zaraďujeme najmä právo občana na meno, na podobu, právo na vlastnú podobizeň a iné, ktoré vzhľadom na ich spoločenskoprávny význam a úlohu nemajú charakter práv občanov, osobitne zakotvených v ústave (ústavných práv). Čiastkové osobnostné práva sú však chránené len vtedy, ak je napadnutá osobnosť človeka ako celok. Ide však o práva, ktorých úpravu vzhľadom na účinné zabezpečenie čo najúplnejšieho rešpektovania osobnosti občana je potrebné zabezpečiť prostriedkami občianskeho práva. Pojmovými znakmi osobnostných práv sú ich absolútna povaha (pôsobia erga omnes), ich nemateriálny charakter, všeobecnosť a výlučnosť (patria každej fyzickej osobe a priori), neprevoditeľnosť (nemožnosť scudzenia resp. oddelenia osobnostného práva od

jeho nositeľa), časová neobmedzenosť (sú nezdediteľné) a nepremlčateľnosť (na rozdiel od majetkových práv).

Občianskoprávna úprava tejto oblasti vychádza z druhej hlavy Ústavy SR a konkretizuje ju v právnych vzťahoch subjektov s rovným právnym postavením. Na ochrane osobnostných práv sa však podieľajú aj iné právne predpisy, medzi ktoré možno zaradiť napríklad Zákonník práce, Trestný zákon, Trestný poriadok, Tlačový zákon atď.

Všetky práva, ktoré sú späté s ochranou osobnosti a ktoré sú zakotvené v Ústave Slovenskej republiky sú v našom právnom poriadku chránené prostredníctvom právnych noriem, ktoré patria do rôznych odvetví práva. Ide najmä o normy občianskeho práva, správneho práva, pracovného práva, trestného práva a ďalších právnych odvetví.

Ochrana osobnosti fyzickej osoby je podrobne upravená normami súkromného práva, predovšetkým občianskeho práva. Z toho vyplýva, že ochrana osobnosti tvorí súčasť celkovej právnej ochrany osobnosti v celom našom právnom poriadku. Právo na ochranu osobnosti fyzickej osoby ako takej je chránené štátom a vyplýva priamo z Ústavy Slovenskej republiky ale aj z ostatných právnych predpisov. Do práva na ochranu osobnosti preto nemožno zasahovať a ani ho nemožno nikomu vziať či obmedziť.

Vychádzajúc z komentára k čl. 19 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky občiansky zákonník zakotvuje fyzickej osobe právo na ochranu osobnosti, ktoré smeruje proti štátu (§ 11), v rámci ktorého sa fyzickej osobe poskytujú určité právne prostriedky, ktorými možno realizovať právo na ochranu osobnosti prostredníctvom štátnej donucovacej moci voči tretím osobám (§ 13 a § 16). Realizácia práva na ochranu osobnosti je však možná len vtedy, keď predtým niekto iný protiprávne zasiahol do sféry osobnosti človeka, čiže keď nerešpektoval právo fyzickej osoby späté s jeho osobnosťou.[11]

Prostriedkami občianskeho práva sú upravené a v nadväznosti na uplatnenie rovnosti subjektov občianskoprávnych vzťahov sú chránené aj niektoré parciálne ale pritom veľmi dôležité skupiny práv spojených s osobnosťou človeka. Tieto vyplývajú buď priamo z jeho prirodzených daností ako ľudskej bytosti, alebo zo zaradenia ľudí ako členov občianskej spoločnosti. Tu však treba zdôrazniť, že všeobecná požiadavka, ktorá spočíva v potrebe zabezpečiť slobodný rozvoj osobnosti človeka v spoločnosti, má svoje vyjadrenie vo viacerých právnych odvetviach, občianske právo nevynímajúc.

Ako vyplýva z uvedeného, občianske právo upravuje aj čisto osobné, resp. osobnostné vzťahy. Možno jednoznačne povedať, že tieto vznikajú v súvislosti s ochranou určitých aspektov ľudskej osobnosti a ktoré občiansky zákonník upravuje v ustanoveniach § 11 a nasl. Medzi ne patria najmä:

- ochrana telesnej integrity,
- ochrana osobnej slobody,

11. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*, s. 101.

- ochrana občianskej cti,
- ochrana ľudskej dôstojnosti,
- ochrana podoby,
- ochrana prejavov osobnosti zachytenej na určitom hmotnom substráte (napr. písomnosti), zvukové a obrazové záznamy alebo iné prejavy osobnej povahy
- ochrana mena fyzickej osoby, ako aj názvu právnickej osoby.[12]

Niektoré občianskoprávne vzťahy vznikajú zároveň so vznikom právnej subjektivity fyzickej osoby (občana), t.j. v okamihu jeho narodenia a bez ohľadu na existenciu právnych dôvodov, iné vznikajú až v priebehu ďalšieho vývoja fyzickej osoby (občana) na základe existencie ďalších právnych dôvodov. Pojem „osobnosť občana“ nemá nemenný charakter; obsah tohto pojmu sa vyvíja a mení vzhľadom k priebehu života samotného občana, na ktorého pôsobia prírodné a technické vplyvy ako aj spoločenské podmienky. Práve povahe osobnosti občana, t.j. jeho dynamickosti, premenám a mnohotvárnosti zodpovedá aj obsah a rozsah právnej kategórie všeobecného osobnoprávneho vzťahu, subjektívneho všeobecného osobnostného práva absolútnej povahy a teda aj občianskoprávnej ochrany osobnosti občana, ktorá je upravená v § 11 a nasl. Občianskeho zákonníka.

Právo na ochranu osobnosti (tzv. osobnostné právo) podľa § 11 Občianskeho zákonníka prináleží každej fyzickej osobe. Subjektom práva tu môže byť iba fyzická osoba, ako to vyplýva z dikcie ustanovenia „fyzická osoba“, i zo samej povahy veci „ochrany svojej osobnosti“. Výpočet jednotlivých zákonom chránených zložiek osobnosti sa tu uvádza príkladmo. Takže popri práve na ochranu života, zdravia, občianskej cti, svojho mena a prejavov osobnej povahy, možno sem zaradiť aj právo na ochranu osobnej slobody, osobného súkromia, svojej podoby, pseudonymu atď. Intímna sféra osobnosti občana je vo svojej podstate chránená, preto do tejto sféry neoprávnene zasahujú aj pravdivé tvrdenia. Z hľadiska poskytnutia ochrany nie je významné, či neoprávnený zásah bol spôsobený zavinene či nezavinene, alebo vedome či nevedome. Nevyžaduje sa ani vyvolanie následkov, stačí, že neoprávnený zásah bol spôsobilý vyvolať ohrozenie alebo narušenie chránených práv osobnosti fyzickej osoby. Za neoprávnený zásah sa nepovažuje kritika, ak je pravdivá a súčasne svojou formou primeraná. Neoprávneným zásahom nie sú ani podnety, upozornenia a sťažnosti urobené primeraným spôsobom, adresované príslušným orgánom. Osobitný prostriedok právnej ochrany poskytujú § 19 a 20 zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch, v znení neskorších predpisov, tým, že poskytujú právo na opravu proti nepravdivému či pravdu skresľujúcemu údaju, ktorý sa dotýka cti fyzickej osoby. Zamestnanec sa môže domáhať ochrany na súde v súvislosti s posudkom o jeho pracovnej činnosti

12. § 19b *Občianskeho zákonníka.*

alebo v súvislosti s potvrdením o jeho zamestnaní a to v zmysle Zákonníka práce (Zák. č. 311/2001 Z.z.).

2. 5 Ochrana života, zdravia a telesnej integrity človeka

Medzi najvýznamnejšie hodnoty osobnosti každého človeka ako celku, ktoré občianske právo musí chrániť a zabezpečovať, je život, zdravie, telo a telesná nedotknuteľnosť človeka (občana), t.j. telesná integrita. Ak hovoríme o ľudskom tele, je namieste zdôrazniť, že práve ľudské telo je predmetom občianskoprávnej ochrany a to nielen počas života človeka, ale i po jeho smrti. Práve telesná integrita tvorí „ako fyzický substrát integrálnu súčasť osobnosti človeka ako individuality“.[13] Problematika práva na telesnú integritu je mimoriadne široká. Pôsobí na to aj neustály rozvoj vedy a techniky. Nie sú to len priame zásahy do telesnej integrity človeka ako napr. povinné očkovanie, liečenie, operácia, transplantácia orgánov, prerušenie tehotenstva, umelé oplodňovanie a pod. ale aj nepriame, medzi ktoré by sme mohli zaradiť napr. ochranu životného prostredia a právo na zdravé životné prostredie.

2. 6 Ochrana osobnej slobody

Medzi ďalšie hodnoty osobnosti každého človeka ako individuality a ktoré občianske právo musí zabezpečovať a ochraňovať, patrí osobná sloboda občana. Samotný pojem osobnej slobody je tak široký, že by bolo ťažké uviesť všetky jeho prejavy. Priznanie právnej subjektivity by nemalo význam, ak by právny poriadok neposkytoval ochranu osobnej slobode. Popri osobnej slobode občana je potrebné sa osobitne zmieniť aj o rovnosti občanov ako o ďalšej hodnote ich osobnosti. Tieto dve hodnoty sú natoľko zviazané, že nie je možné hovoriť o osobnej slobode človeka bez rovnosti občanov a naopak. Osobnú slobodu v zmysle § 11 OZ je potrebné chápať v širšom zmysle slova a rozumieť pod ňou nielen ochranu fyzickej osobnej slobody (osobnú nedotknuteľnosť) človeka, ochranu slobody pobytu a pohybu, ale aj ochranu pred diskrimináciou a to či z dôvodov pohlavia, rasy, národnosti, náboženstva alebo politického presvedčenia.

V súvislosti s osobnou slobodou človeka je potrebné poukázať aj na niektoré prejavy obmedzenia práva na osobnú slobodu. Najčastejšie sa to prejavuje v rámci pracovnoprávneho vzťahu, vo forme zákazov alebo príkazov zamestnávateľa a to na základe pracovného poriadku alebo v rámci pracovnej zmluvy. Takéto príkazy a zákazy niektorí teoretici hodnotia ako porušenie

13. KNAP, K. – ŠVESTKA, J. *Ochrana osobnosti podle československého občanského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1989, s. 106

všeobecného osobnostného práva so zameraním na ustanovenie § 11 a nasl. Občianskeho zákonníka.[14]

2. 7 Ochrana mena občana

K významným prostriedkom individualizácie občanov patrí meno, bez ktorého by sa človek nemohol zúčastňovať spoločenského života a to tak z hľadiska práva ako aj vo všeobecnosti, mimo právneho rámca. Samotné meno vytvára predstavu o celkovej, určitej osobnosti občana ako individuality, čím sa stáva dôležitou a nevyhnutnou zložkou celkového občianskoprávneho postavenia človeka. Meno človeka má zároveň niektoré osobitosti najmä z hľadiska rodinného práva a z hľadiska správneho práva, najmä pokiaľ ide o vznik, zmenu vrátane zániku mena. Aj preto je potrebné ochranu mena chápať v širšom zmysle slova, so zameraním tak na ochranu priezviska, ako aj na ochranu mena fyzickej osoby. Pseudonym alebo akékoľvek krycie meno je spravidla chránené prostriedkami autorského práva najmä preto, lebo sa v tejto oblasti najčastejšie používa. Ochrana mena sa pritom zabezpečuje aj predpismi správneho práva a rodinného práva. Podmienky zápisu mena a priezviska do matriky upravujú predpisy o matrikách (Zák. č. 154/1994 Z.z.), užívanie a zmenu mena a priezviska upravuje zákon č. 300/1993 Z.z., zákon o rodine upravuje spôsob určenia priezviska v prípade uzavretia manželstva a spôsob a určenie mena a priezviska detí narodených v manželstve a mimo manželstva.

2. 8 Ochrana cti a dôstojnosti človeka

K ďalším ale pritom významným hodnotám osobnosti každého človeka ako individuality patrí česť a dôstojnosť človeka. Tieto hodnoty sú výrazom úcty, uznania, vážnosti, dobrej povesti a ocenenia človeka v rámci spoločnosti a ktoré významné ovplyvňujú jeho postavenie a uplatnenie v spoločnosti.

2. 9 Ochrana podoby človeka

V rámci zabezpečenia jednotlivých hodnôt osobnosti človeka možno hovoriť o ochrane podoby človeka. Sú to najmä jeho charakteristické rysy, vyjadrené obrazom, fotografiou, kresbou, sochou a pod. a znázorňujú jeho individualizovaný telesný vzhľad, predovšetkým však jeho tvár. V tejto súvislosti možno hovoriť nielen o živom človeku ale aj o zomrelom, o jeho posmrtnej maske, fotografii a pod. To platí aj o ochrane hmotne zachytenej podoby človeka, pričom môže ísť nielen o zachytenie slovného prejavu v písomnej forme, ale aj v podobe zvukového záznamu jeho hlasu.

14. KNAP, K. – ŠVESTKA, J. *Ochrana osobnosti podle československého občanského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1989, s. 201.

2. 10 Ochrana osobného súkromia človeka

Jednou z najvýznamnejších hodnôt osobnosti každého človeka je osobné súkromie občana, ktoré možno vyjadriť ako všetky skutočnosti súkromného života človeka, nevyhnutné pre rozvoj osobnosti každého človeka. Práve občianske právo by malo byť takým prostriedkom, aby sám človek mohol podľa vlastného uváženia rozhodovať či vôbec a v akom rozsahu všetky skutočnosti jeho súkromného života sprístupní iným subjektom. A tu má právo ako také nezastupiteľnú úlohu v tom, že musí zabezpečiť, aby človek mal možnosť vzoprieť sa neoprávneným zásahom do jeho súkromného života, do jeho intímnej sféry. Je preto potrebné uviesť, ktoré skutočnosti tvoria mnohostrannú sféru súkromného života človeka. Medzi ne patria predovšetkým:

- všetky skutočnosti rodinného života, akými sú napríklad narodenie dieťaťa, svadba, rozvod, tehotenstvo, choroby, úmrtie, atď.
- všetky skutočnosti intímneho života človeka, najmä jeho citová oblasť.

Ochrana jednotlivých hodnôt človeka prostriedkami občianskeho práva je upravená v občianskom zákonníku, nemá však vyčerpávajúci charakter, ako to vyplýva z ustanovenia § 11 *(fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy)*, podľa ktorého je výpočet jednotlivých hodnôt v občianskom zákonníku uvedený len príkladmo, čo je zdôraznené formuláciou „najmä“.

Ku špecifickej forme ochrany súkromia v súčasnom období patrí aj právo na ochranu osobných údajov. Keďže každá osoba má právo na ochranu svojich údajov, ktoré sa týkajú jeho osoby, resp. jeho súkromia, právo na ochranu osobných údajov zakotvené v čl. 19 Ústavy Slovenskej republiky je treba chápať ako špecifický, t.j. osobitný prípad ochrany práva na súkromie, v ústave zakotvené.

2. 11 Prostriedky občianskoprávnej ochrany osobnosti fyzických osôb

V našom právnom poriadku poznáme všeobecné a osobitné prostriedky občianskoprávnej ochrany osobnosti fyzických osôb. Ako subjekty všeobecných osobnostných vzťahov prichádzajú do úvahy na strane oprávnených subjektov iba občania v zmysle fyzických osôb.

Pod pojmom fyzická osoba sa v občianskom práve rozumie človek ako ľudská bytosť bez ohľadu na štátnu príslušnosť, pričom subjektom občianskeho práva môžu byť aj cudzí štátni občania, resp. bezdomovci. Účastníkmi občianskoprávnych vzťahov sú teda konkrétni nositelia práv a povinností ustanovení normami občianskeho práva. Preto každá osoba, ktorú právo uznáva za osobu v právnom zmysle slova je právnym subjektom a toto uznanie sa viaže na priznanie právnych vlastností, ktorými sú spôsobilosť na práva a povinnosti a spôsobilosť na právne úkony. Spôsobilosťou na právne úkony preto

rozumieme spôsobilosť vlastným konaním, ktoré je v súlade s právnymi normami, zakladať, meniť či rušiť právne vzťahy, t.j. zakladať, meniť alebo rušiť subjektívne práva (oprávnenia), resp. právne povinnosti. Ide o spôsobilosť konať s právnym následkom. Takáto spôsobilosť na právne úkony však predpokladá určitý stupeň intelektuálnej a vôľovej vyspelosti konajúcej osoby a v plnom rozsahu vzniká dosiahnutím plnoletosti. Táto spôsobilosť sa teda viaže len na fyzické osoby. Na strane povinných subjektov sú to buď občania alebo organizácie v zmysle právnických osôb.

Do všeobecných prostriedkov občianskoprávnej ochrany osobnosti fyzických osôb začleňujeme:

1. ochrana dohodou (§ 3 ods. 2 OZ fyzické a právnické osoby, štátne orgány a orgány miestnej samosprávy dbajú na to, aby nedochádzalo k ohrozovaniu a porušovaniu práv z občianskoprávnych vzťahov a aby sa prípadné rozpory medzi účastníkmi odstránili predovšetkým ich dohodou);
2. vlastná ochrana (ochrana svojpomocou) – (§ 6 OZ ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť);
3. ochrana, ktorú poskytuje orgán verejnej správy (§ 5 ak došlo k zrejmému zásahu do pokojného stavu, možno sa domáhať ochrany na príslušnom orgáne štátnej správy. Ten môže predbežne zásah zakázať alebo uložiť, aby bol obnovený predošlý stav. Tým nie je dotknuté právo domáhať sa ochrany na súde);
4. súdna ochrana
   - činnosť súdu pred zahájením konania (§§ 59 – 69 Občianskeho súdneho poriadku)
   - predbežné opatrenia
   - určovacia žaloba
   - žaloba na náhradu škody.

Do osobitných prostriedkov občianskoprávnej ochrany osobnosti fyzických osôb začleňujeme zvláštnu, najmä súdnu ochranu, prostredníctvom žalôb:

- žaloba negatórna (návrh na upustenie od neoprávnených zásahov),
- žaloba odstraňovacia – reštitučná (návrh na odstránenie následkov už uskutočnených zásahov),
- žaloba satisfakčná (návrh na poskytnutie primeraného zadosťučinenia),
- morálna satisfakci,
- finančná satisfakcia ale i ďalšie tak, ako vyplýva z ustanovenia § 13 OZ so zreteľom na použité slovíčko „najmä“.

Tieto prostriedky občianskoprávnej ochrany možno použiť buď samostatne, alebo kumulovane. Vychádzajúc z ustanovenia § 13 OZ má podľa ods. 1 fyzická osoba právo najmä sa domáhať, aby sa upustilo od neoprávnených zásahov do práva na ochranu jeho osobnosti, aby sa odstránili následky týchto zásahov a aby mu bolo dané primerané zadosťučinenie. Pokiaľ by sa nezdalo postačujúce zadosťučinenie podľa ods. 2 najmä preto, že bola v značnej miere znížená dôstojnosť fyzickej osoby alebo jej vážnosť v spoločnosti, má fyzická

osoba tiež právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch. Výšku náhrady určí v zmysle ods. 2 súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej ujmy a na okolnosti, za ktorých k porušeniu práva došlo. Právne prostriedky ochrany osobnosti fyzickej osoby (upustenie od neoprávnených zásahov, odstránenie následkov takých zásahov a primerané zadosťučinenie) sú tu vymenované príkladmo a nevylučujú sa aj ďalšie. Ich použitie prichádza do úvahy bez ohľadu na zavinenie neoprávneného zásahu, pretože tu prichádza do úvahy objektívna zodpovednosť. Pokiaľ však zásah spočíva v skutkových tvrdeniach, ktoré sa preukážu pravdivými, neprichádza do úvahy občianskoprávna sankcia, pokiaľ nejde o také skutkové tvrdenia, ktoré sú zásahom do sféry osobného súkromia, chránenej právom. Aj pravdivé tvrdenia sú totiž neoprávneným zásahom, ak sa dotýkajú uvedenej sféry. O neoprávnený zásah nepôjde vtedy, keď fyzická osoba so zásahom do svojej osobnosti súhlasila, alebo keď to výslovne umožňuje zákon (napr. § 12 ods. 2 a 3) a pod. Primeranosť zadosťučinenia závisí od okolností, za ktorých došlo k neoprávnenému zásahu a bude spočívať v morálnom plnení napr. v ospravedlnení alebo v odvolaní urážlivých výrokov atď. a to obvykle tam, kde k nim došlo (v pracovnom kolektíve, v dennej tlači a pod.). Pokiaľ morálne zadosťučinenie nie je postačujúce so zreteľom na zníženú dôstojnosť alebo vážnosť fyzickej osoby v spoločnosti, a to nielen v bežnej, ale v značnej miere, má taká osoba právo na peňažnú satisfakciu. Toto právo na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch má fyzická osoba aj vtedy, keď morálna satisfakcia už nie je aktuálna. Náhrada nemajetkovej ujmy v peniazoch prichádza do úvahy iba od účinnosti zákona č. 87/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky zákonník, t. j. od 29. marca 1990. Výšku peňažného zadosťučinenia súd určuje na základe voľnej úvahy, ktorá však na druhej strane nemôže byť svojvôľou. Zákon ustanovuje súdu povinnosť prihliadnuť pritom na dve hľadiská, a to tak na závažnosť vzniknutej ujmy, ako aj na okolnosti, za ktorých k porušeniu práva došlo. Určenie výšky peňažnej satisfakcie má byť s ohľadom na okolnosti konkrétneho prípadu v súlade s požiadavkami spravodlivosti. Povinnosť poskytnúť zadosťučinenie podľa § 13 je osobne spätá s osobou, ktorá sa neoprávneného zásahu do osobnostných práv fyzickej osoby dopustila. Má teda osobný charakter, a preto zaniká smrťou tejto osoby. Na konanie vo veciach ochrany osobnosti sa vzťahuje ustanovenie § 200i Občianskeho súdneho poriadku v znení zákona č. 232/1995 Z. z., a v znení nálezu Ústavného súd SR uverejneného pod č. 359/1997 Z.z.

2. 12 Ochrana osobnosti prostredníctvom dohody

V ustanovení § 11 OZ je zakotvené právo fyzickej osoby na ochranu svojej osobnosti. Aj keď ustanovenie § 13 ods. 1 OZ na jednej strane stanovuje právo fyzickej osoby domáhať sa takejto ochrany, na strane druhej neurčuje kogentne formu takéhoto domáhania sa práva. Preto je potrebné vrátiť sa k ustanoveniu § 4 OZ, ktorý stanovuje, že proti tomu, kto právo ohrozí alebo poruší, možno sa domáhať ochrany u orgánu, ktorý je na to povolaný. Ak nie je v zákone

ustanovené niečo iné, je týmto orgánom súd. Ďalším orgánom, kde je možné domáhať sa ochrany osobnostného práva je v zmysle Zák. č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov Úrad na ochranu osobných údajov.

Jedným zo spôsobov, ktorý nám dovoľuje náš právny poriadok, je aj ochrana osobnostného práva prostredníctvom dohody. Takáto dohoda môže byť uzatvorená vo forme súdneho zmieru, prípadne formou notárskej zápisnice. Táto možnosť, t.j. ochrana osobnostného práva prostredníctvom dohody vyplýva z § 3 ods. 2 OZ, ktorý stanovuje, že "fyzické a právnické osoby, štátne orgány a orgány miestnej samosprávy dbajú na to, aby nedochádzalo k ohrozovaniu a porušovaniu práv z občianskoprávnych vzťahov a aby sa prípadné rozpory medzi účastníkmi odstránili predovšetkým ich dohodou. To znamená, že toto ustanovenie umožňuje fyzickej osobe, ktorá bola neoprávnene ohrozená vo svojom všeobecnom osobnostnom práve, aby sa domáhala ochrany priamo u tej osoby, ktorá túto nemajetkovú ujmu spôsobila. V tejto súvislosti je potrebné prihliadať aj na ustanovenie § 51 OZ, podľa ktorého účastníci môžu uzavrieť i takú dohodu, ktorá nie je osobitne upravená; zmluva však nesmie odporovať obsahu alebo účelu tohto zákona.

Z praktického hľadiska pri použití dohody o ochrane osobnosti je potrebné uviesť, že plnenie, poskytnuté na základe takejto dohody je oslobodené od dane z príjmov, pretože § 4 písm. e) Zák. o daniach z príjmov č. 366/1999 Z.z. okrem iného stanovuje prijatie náhrady oprávnenej osoby podľa osobitných predpisov.

2. 13 Právo na finančnú satisfakciu

Pri uvedenom právnom inštitúte vychádzame z § 11 OZ, v ktorom je upravené právo fyzickej osoby na ochranu svojej osobnosti a toto právo sa nepremlčuje. Právo na finančnú satisfakciu trvá v prípade existencie takého protiprávneho stavu, ktorý občiansky zákonník na priznanie finančnej satisfakcie predpokladá.

2. 14 Súdna ochrana osobnosti

Konanie vo veci ochrany osobnosti upravuje v § 200i Občiansky súdny poriadok. Na konanie vo veciach ochrany osobnosti podľa § 11 a nasl. Občianskeho zákonníka je príslušný súd, v ktorého obvode má žalobca bydlisko. Súd je povinný vo veciach uvedených v odseku 1 konať o veci samej najneskôr do 30 dní od podania žaloby. Ide po každej stránke o ustanovenie osobitného rázu. Rozsah úpravy tohto procesného ustanovenia upravuje Občiansky zákonník v § 11 a nasl. Odsek 1 ustanovuje miestnu príslušnosť okresného súdu tak, že príslušným je ten súd, kde má navrhovateľ bydlisko. Zákonodarca predpokladá, že v prípade navrhovateľa bude nesporné jeho bydlisko vzhľadom na ním preukázané miesto trvalého zdržiavania sa, resp. miesta kde má úmysel trvale sa zdržiavať.

3. Zákon č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov

Návrh zákona o ochrane osobných údajov vychádzal okrem medzinárodných hľadísk aj z praktických skúseností, ktoré získala Slovenská republika počas účinnosti zákona č. 52/1998 Z.z. o ochrane osobných údajov v informačných systémoch.

Východiskom pre spracovanie návrhu zákona a prijatie zákona o ochrane osobných údajov sú základné princípy ochrany osobných údajov zakotvených v Smernici Európskeho parlamentu a Rady č. 94/46/EC a v Dohovore Rady Európy č. 108. Ochrana osobných údajov a ochrana jednotlivcov sa zdôrazňujú najmä v súčasnom období, keď väčšina technických operácií a kontaktov medzi jednotlivcami, vládnymi i nevládnymi organizáciami jednotlivých štátov ako aj rôznymi spoločenskými organizáciami sa realizuje prostredníctvom počítačových sietí, t.j. v elektronickom prostredí. Smernica predstavuje také opatrenie, ktoré sa priamo dotýka ochrany základných ľudských práv jednotlivca a bola vydaná priamo za účelom ochrany základných ľudských práv a slobôd fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov občanov Európskej únie.

Nový zákon o ochrane osobných údajov nadobudol účinnosť dňa 1. septembra 2002. Tento zákon nahradil zákon z roku 1998. Významný vplyv na vypracovanie a prijatie nového zákona o ochrane osobných údajov mal okrem iného aj prudký rozvoj informačných technológií, nové poznatky v oblasti biometrických údajov, ako aj ďalšie skutočnosti, ktoré v súčasnosti výrazne ovplyvňujú spracúvanie osobných údajov.

Ešte v januári r. 2001 vláda SR prijala uznesenie, ktorým uložila splnomocnencovi na ochranu osobných údajov predložiť návrh novely zákona č. 52/1998 Z.z. o ochrane osobných údajov v informačných systémoch. Po rozsiahlych prípravách a verejnej diskusii návrhu novely zákona a prerokovaní v Legislatívnej rade vlády SR táto odporučila splnomocnencovi vypracovanie nového návrhu zákona o ochrane osobných údajov. Určujúcim dokumentom pre Slovenskú republiku, ktorý upravuje problematiku ochrany osobných údajov je *Dohovor Rady Európy č. 108 z 21. 1. 1981 o ochrane jednotlivca pri automatizovanom spracovaní osobných údajov.*

Zákon č. 428/2002 Z.z. bol pripravovaný tak, aby spĺňal požiadavky, ktoré sa kladú na legislatívny proces tvorby zákonov, obsahujúc doložku zlučiteľnosti s právom EÚ a aby vychádzal z princípov stanovených v Dohovore č. 108, z Pokynov pre spracovanie osobných údajov v automatizovaných informačných systémoch.[15]

15. *Smernica EP a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivca pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov.*

Zákon o ochrane osobných údajov ako *lex specialis* upravuje ochranu osobných údajov v zmysle Čl. 19 ods. 3 a Čl. 22 Ústavy SR[16], ako aj §§ 11 – 16 Občianskeho zákonníka[17] o ochrane osobnosti, podľa ktorého „fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.“ Ústava SR v čl. 16 ods. 1 ako jedno zo základných ľudských práv a slobôd zaručuje nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia, pričom táto môže byť obmedzená len v prípadoch ustanovených zákonom.

3. 1 Členenie zákona

Zákon má tri časti:

I. časť Základné ustanovenia a vymedzenie pojmov,
časť Práva, povinnosti a zodpovednosť pri spracúvaní osobných údajov,
II. časť Úrad – postavenie a pôsobnosť Úradu na ochranu osobných údajov,
III. časť Spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

Zrušovacím ustanovením je § 57, podľa ktorého sa zrušuje Zák. č. 52/1998 Z.z. na ochranu osobných údajov a vyhláška štatistického úradu SR č. 155/1998 Z.z. ktorou sa ustanovovali podrobnosti o spôsobe, forme a postupe pri registrácii IS obsahujúcich osobné údaje. Zákon je účinný od 1. septembra 2002, s výnimkou § 35 ods. 2, ktorý nadobúda účinnosť 1. decembra 2003.

3. 2 K predmetu zákona a k vymedzeniu niektorých pojmov

Zákon upravuje ochranu osobných údajov fyzických osôb pri ich spracúvaní, zásady spracúvania osobných údajov, bezpečnosť osobných údajov, ochranu práv dotknutých osôb, cezhraničný tok osobných údajov, registráciu a evidenciu informačných systémov, zriadenie, postavenie a pôsobnosť Úradu na ochranu osobných údajov (ďalej len „úrad“).

Zákon sa vzťahuje na každú právnickú osobu a fyzickú osobu, ktorá spracúva osobné údaje resp. určuje účel a prostriedky ich spracúvania. V zmysle § 1, ods. 2 sú to orgány štátnej správy, orgány územnej samosprávy, iné orgány verejnej moci, ako aj ostatné právnické osoby a fyzické osoby, prípadne tie fyzické osoby, ktoré poskytujú osobné údaje na spracúvanie.

Negatívnym vymedzením v ustanovení § 2 je, že tento zákon sa nevzťahuje na:

1. ochranu osobných údajov, ktoré si fyzická osoba vedie a spracúva výhradne pre svoje osobné potreby alebo potreby napr. vedenia domácností, adresárov svojich známych a príbuzných resp. adresár osôb, ktoré poskytujú rôzne služby na zabezpečenie chodu domácnost;

16. *Zák. č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších právnych predpisov*
17. *Zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších právnych predpisov.*

2. na informačné systémy, ktoré sú v kompetencii Slovenskej informačnej služby, Policajného zboru SR, Ministerstva obrany SR, Národného bezpečnostného úradu, Národných ústrední Interpolu a Europolu SR sa ustanovenia vymedzené v § 2 ods. f) tohto zákona sa nepoužijú.

Druhá časť zákona, v ktorej sú vymedzené práva, povinnosti a zodpovednosť pri spracúvaní osobných údajov obsahuje zásady spracúvania osobných údajov. Povinnými subjektmi v zmysle zákona sú najmä prevádzkovateľ a sprostredkovateľ, t.j. fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá je oprávnená spracúvať osobné údaje ale len v rozsahu a za podmienok dohodnutých s prevádzkovateľom a to na základe písomnej zmluvy alebo písomného poverenia. V danom prípade sprostredkovateľ vykonáva všetky úlohy, ktoré v konečnom dôsledku smerujú k dosiahnutiu účelu spracúvania osobných údajov v mene prevádzkovateľa. Zákon ukladá prevádzkovateľovi (§ 5 ods.3) povinnosť zohľadniť pri výbere sprostredkovateľa jeho kvality s dôrazom na bezpečnosť pri spracúvaní osobných údajov.

Kľúčovým ustanovením zákona je ustanovenie § 6, týkajúce sa účelu spracúvania osobných údajov. Zákon priamo ukladá prevádzkovateľovi povinnosť vymedziť účel spracúvania osobných údajov ešte pred začatím spracúvania takýchto údajov, ak takýto účel nebol ustanovený zákonom. Týmto ustanovením sa zabezpečuje vylúčenie možnosti spracúvania takých osobných údajov, ktoré sú s daným účelom nezlučiteľné. Aj tu platia určité výnimky, ktorými sú napr. spracúvanie osobných údajov z hľadiska historického, vedeckého, resp. štatistického. Z tohto ustanovenia zároveň vyplýva povinnosť prevádzkovateľa vyžadovať od dotknutej osoby len také údaje, ktoré zodpovedajú vymedzenému účelu spracúvania osobných údajov.

V súlade s týmto ustanovením je potrebné upriamiť pozornosť na súhlas dotknutej osoby, upravený v ustanovení § 7. Zákon taxatívne vymedzuje prípady, kedy sa vyžaduje súhlas dotknutej osoby na účely spracúvania, poskytovania, sprístupňovania alebo zverejňovania osobných údajov, pričom udeľovanie takéhoto súhlasu je upravené v zmysle tých kritérií, ktoré ustanovuje Čl. 7 Smernice 95/46/EC. Keďže prevádzkovateľovi zo zákona vyplýva zabezpečiť preukázateľnosť súhlasu, je namieste uviesť, čo rozumieme pod preukázateľným súhlasom. Ako uvádza dôvodová správa k návrhu zákona, pod preukázateľným súhlasom treba rozumieť: *"najmä audiozáznam vyjadreného súhlasu, videozáznam (videotelefón), súhlas vyjadrený v písomnej forme, ale platný je aj verbálne prezentovaný súhlas dotknutou osobou, ktorá prevádzkovateľovi potvrdí pred kontrolným orgánom, že mu takýto súhlas dala a pod."*

Pokiaľ ide o súhlas dotknutej osoby daný v písomnej forme, zákon odkazuje na použitie elektronického podpisu podľa osobitného zákona, ktorým je zákon o elektronickom podpise.[18] Tu je potrebné poznamenať, že podľa

18. *Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*

zákona o elektronickom podpise iba *zaručený elektronický podpis má účinky vlastnoručného podpisu*.

3. 3 Dve kategórie osobných údajov

Zákon v zmysle Smernice 95/46/EC rozčlenil osobné údaje do dvoch kvalitatívne odlišných skupín, t.j. také osobné údaje, ktoré sa týkajú určenej alebo určiteľnej fyzickej osoby a osobné údaje označované ako osobitné kategórie osobných údajov, medzi ktoré patria najmä osobné údaje, odhaľujúce rasový alebo etnický pôvod, politické názory, náboženskú vieru alebo svetonázor, členstvo v politických stranách alebo politických hnutiach, členstvo v odborových organizáciách a údaje týkajúce sa zdravia alebo pohlavného života. Takéto osobitné kategórie osobných údajov sa môžu spracovávať iba v situáciách, zákonom taxatívne vymedzených, v prípade ak to ustanovuje osobitný zákon, alebo dotknutá osoba k zhromažďovaniu a spracúvani takéhoto druhu osobných údajov dala osobitný súhlas.

3. 4 Získavanie osobných údajov

Získavanie osobných údajov oprávnenou osobou má svoje špecifické pravidlá, ktoré sú upravené v ustanovení § 10. V prvom rade ide o preukazovanie totožnosti oprávnených osôb, s uvedením názvu, sídla resp. trvalého pobytu (pri fyzických osobách) prevádzkovateľa alebo sprostredkovateľa, ak koná v mene prevádzkovateľa, vymedzením účelu spracúvania ako aj dobrovolnosťou resp. povinnosťou dotknutej osoby osobné údaje poskytnúť. Oprávnené osoby oznamujú dotknutým osobám aj možné následky odmietnutia poskytnúť osobné údaje najmä vtedy, ak zákon ustanovuje povinnosť poskytnúť osobné údaje. Správnosť a aktuálnosť osobných údajov zabezpečuje prevádzkovateľ, pričom za správny osobný údaj sa považuje taký osobný údaj, ktorý je v súlade s § 11, t.j. musí ísť o pravdivý osobný údaj.

Keďže do informačných systémov možno poskytnúť iba pravdivé osobné údaje, zákon prenáša zodpovednosť za nepravdivosť osobných údajov na toho, kto takéto nepravdivé osobné údaje do informačného systému poskytol.

Ak skončí účel získavania, spracúvania a poskytovania osobných údajov, je prevádzkovateľ zo zákona povinný zabezpečiť likvidáciu takýchto osobných údajov s výnimkami, uvedenými priamo v zákone. Ide najmä o likvidáciu osobných údajov okrem tých, ktoré sú uvedené v § 7, ods. 4 písm. d) *t.j. meno, priezvisko, titul a adresa dotknutej osoby s vylúčením možnosti priradiť k nim ďalšie jej osobné údaje*.

Práve tieto osobné údaje najčastejšie používajú rôzne marketingové firmy, od ktorých občania dostávajú na svoje domáce adresy rôzne zásielky. Tieto údaje však možno spracúvať podľa tohto zákona aj bez súhlasu dotknutej osoby. Takáto dotknutá osoba má však zo zákona nárok vysloviť námietku voči takémuto spracovávaniu. V takomto prípade sa občania môžu priamo obrátiť na

príslušnú firmu, ktorá vlastní ich osobné údaje a žiadať ich likvidáciu. Firma je potom povinná zlikvidovať tieto údaje a skončiť poštový styk s dotknutou osobou. Ak by opätovne došlo k používaniu ich osobných údajov zo strany tej istej firmy, občan sa môže obrátiť priamo na Úrad pre ochranu osobných údajov.[191]

3. 5 Ochrana práv dotknutých osôb

Ochrana práv dotknutých osôb je upravená v ustanoveniach §§ 20 – 22. Ide najmä o ochranu práv dotknutých osôb v rámci spracúvania ich osobných údajov, pričom dotknutá osoba má právo na základe písomnej žiadosti vyžadovať od prevádzkovateľa informácie o stave spracúvania svojich osobných údajov v informačnom systéme, odpis jej osobných údajov, ktoré sú predmetom spracovania ako aj opravu nesprávnych alebo neaktuálnych osobných údajov v priebehu ich spracúvania. Právo dotknutej osoby možno obmedziť iba v prípadoch ustanovených týmto zákonom. Za splnenie opatrení, ktorými sa zabezpečujú práva dotknutej osoby podľa ustanovenia § 20 nesie zodpovednosť prevádzkovateľ. Požiadavky, na ktoré má dotknutá osoba právny nárok zo strany prevádzkovateľa sa nesmú spoplatniť. Tým nie je dotknutá povinnosť zaplatiť úhradu pre situácie, keď osobitný zákon ustanovuje iný režim pre poskytovanie informácií z informačných systémov akými sú napr. výpisy z katastra nehnuteľností, nahliadnutie do matriky a pod. Príjmy, ktoré prevádzkovateľ získava od dotknutých osôb za poskytnutie informácií sa stávajú príjmami prevádzkovateľa.

Prevádzkovateľovi zo zákona vyplýva povinnosť písomne informovať dotknutú osobu na základe jej písomnej žiadosti a to v lehote do 30 dní.

3. 6 Cezhraničný tok osobných údajov

Osobitnou časťou zákona o ochrane osobných údajov je časť, týkajúca sa cezhraničného toku osobných údajov. V súčasnej informačnej spoločnosti je prenos údajov prostredníctvom počítačových sietí jedným z najjednoduchších ale aj najrýchlejších spôsobov. Podľa tohto zákona *cezhraničným tokom osobných údajov je prenos osobných údajov mimo územia Slovenskej republiky subjektom so sídlom alebo s trvalým pobytom v cudzine alebo ich výmena s týmito subjektmi.* Cezhraničnému toku osobných údajov zákon vymedzil ustanovenie § 23. V ňom sú ustanovené povinnosti prevádzkovateľa, kedy sa prenos osobných údajov môže vykonať. Predovšetkým je to za predpokladu, že cieľová krajina zaručuje primeranú úroveň ochrany. Primeranosť úrovne ochrany osobných údajov sa hodnotí na základe všetkých okolností súvisiacich s prenosom. Osobitne sa pritom posudzujú príslušné

19. Ochrana súkromia je financovaná slabo. S predsedom Úradu na ochranu osobných údajov Pavlom Husárom. *Národná obroda*, 5. novembra 2002, s. 6.

právne predpisy v cieľovej krajine vo vzťahu k povahe osobných údajov, účel a trvanie ich spracúvania. Na ten účel musia prevádzkovatelia prijať primerané technické a organizačné opatrenia, ktoré zodpovedajú spôsobu spracovania, ako aj spôsobu likvidácie osobných údajov po skončení činnosti takéhoto informačného systému. Ak by cieľová krajina nezaručovala dostatočnú úroveň ochrany, zákon taxatívne vymedzuje podmienky, za ktorých je možné cezhraničný prenos osobných údajov uskutočniť. Ak teda cieľová krajina nezaručuje primeranú úroveň ochrany, možno prenos vykonať pod podmienkou, že

a) dotknutá osoba dala naň písomný súhlas s vedomím, že cieľová krajina nezaručuje primeranú úroveň ochrany,
b) je nevyhnutný na plnenie zmluvy medzi dotknutou osobou a prevádzkovateľom alebo na zavedenie predzmluvných opatrení na žiadosť dotknutej osoby,
c) je nevyhnutný na uzavretie zmluvy alebo plnenie zmluvy, ktorú prevádzkovateľ uzavrel v záujme dotknutej osoby s iným subjektom,
d) je nevyhnutný na plnenie medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná, alebo vyplýva zo zákona z dôvodu dôležitého verejného záujmu alebo pri preukazovaní, uplatňovaní alebo obhajovaní právneho nároku,
e) je nevyhnutný na ochranu životne dôležitých záujmov dotknutej osoby, alebo
f) sa týka osobných údajov, ktoré sú súčasťou zoznamov, registrov alebo operátov a ktoré sú vedené a verejne prístupné podľa osobitných zákonov alebo sú podľa nich prístupné tým, ktorí preukážu právny nárok pri splnení zákonom ustanovených podmienok na ich sprístupnenie.

V rámci úpravy cezhraničného toku osobných údajov môže prevádzkovateľ poveriť spracúvaním osobných údajov subjekt v cudzine, ktorý ich spracúva v mene prevádzkovateľa; tento je oprávnený spracúvať osobné údaje len v rozsahu a za podmienok dojednaných s prevádzkovateľom v písomnej zmluve. Obsah zmluvy musí byť vypracovaný v súlade so štandardnými zmluvnými podmienkami ustanovenými na prenos osobných údajov subjektom v cudzine, ktoré ich spracúvajú v mene prevádzkovateľa.

Zákon osobitne špecifikuje situáciu, kedy nie je potrebné splniť podmienky ustanovené zákonom. Týka sa to napríklad poskytnutia osobných údajov v rozsahu titul, meno, priezvisko a adresa dotknutej osoby v rámci informačného systému prevádzkovateľa, ak tieto údaje bude spracúvať organizačná zložka prevádzkovateľa alebo jeho nadriadený orgán v cudzine.

Tento zákon sa tiež vzťahuje aj na ochranu osobných údajov, ktoré prichádzajú na územie Slovenskej republiky. V pochybnostiach, či možno vykonať prenos osobných údajov rozhoduje úrad, pričom jeho stanovisko je záväzné.

3. 7 Registrácia a evidencia informačných systémov

Už zákon z roku 1998 zaviedol povinnosť registrácie a evidencie informačných systémov. Zákon teda upravuje podmienky registrácie, spôsob prihlásenia sa na registráciu ako aj odhlásenie z registrácie. Za prihlásenie informačného systému na registráciu zodpovedá prevádzkovateľ a to ešte pred začatím spracúvania.

Registrácii podliehajú tie informačné systémy, v ktorých sa spracúvajú osobitné kategórie osobných údajov, osobné údaje, ktoré sú predmetom cezhraničného toku alebo osobné údaje, ktoré spracúva sprostredkovateľ. Ide o taxatívne určené informačné systémy, ktoré podliehajú registrácii na úrade, pretože sa u nich predpokladá zvýšené riziko nebezpečenstva narušenia práv a slobôd dotknutých osôb.

Registrácii nepodliehajú takéto informačné systémy vtedy, ak obsahujú údaje týkajúce sa zdravia a všeobecne použiteľný identifikátor tých osôb, ktoré sú s prevádzkovateľom v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu a osôb, ktoré sú s prevádzkovateľom v štátnozamestnaneckom pomere. Takéto systémy sú vyňaté z registrácie aj v iných krajinách, pretože u nich sa nepredpokladá zvýšené riziko nebezpečenstva ich narušenia.

O informačných systémoch, ktoré nepodliehajú registrácii, prevádzkovateľ vedie evidenciu, a to najneskôr odo dňa začatia spracúvania údajov v týchto informačných systémoch. V zmysle § 32 evidencia, vedená podľa tohto zákona, je verejná. Všetky údaje z evidencie musí prevádzkovateľ sprístupniť komukoľvek, kto o to požiada.

Vo vzťahu k zákonu č. 428/2002 Z.z. je potrebné poukázať aj na trestnoprávne sankcie za porušovanie ochrany osobných údajov. Ide o ustanovenie § 178 Neoprávnené nakladanie s osobnými údajmi upravené v Zák. č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, podľa ktorého „*kto neoprávnene oznámi alebo sprístupní údaje o inom zhromaždené v súvislosti s výkonom verejnej správy, potresce sa odňatím slobody až na jeden rok alebo zákazom činnosti alebo peňažným trestom. Rovnako sa potresce, kto údaje o inom získané v súvislosti s výkonom svojho povolania, zamestnania alebo funkcie neoprávnene oznámi alebo sprístupní, a tým poruší právnym predpisom ustanovenú povinnosť mlčanlivosti.*“

3. 8 Postavenie a pôsobnosť Úradu na ochranu osobných údajov

Úrad na ochranu osobných údajov je orgánom štátnej správy s celoslovenskou pôsobnosťou so sídlom v Bratislave. Tento vykonáva dozor nad ochranou osobných údajov nezávisle a podieľa sa na ochrane základných práv a slobôd fyzických osôb pri spracúvaní ich osobných údajov. Nezávislosť úradu je základnou požiadavkou, ktorá vyplýva z medzinárodných dokumentov ako aj expertnej misie EÚ, ktorá sa kladie na postavenie orgánu štátneho dozoru, ktorý má vykonávať účinnú a dôslednú ochranu osobných údajov.

Na čele úradu je predseda úradu, ktorého volí a odvoláva Národná rada Slovenskej republiky. Funkčné obdobie predsedu úradu je päť rokov a možno ho zvoliť najviac na dve po sebe nasledujúce obdobia. Za predsedu úradu možno zvoliť občana, ktorý je voliteľný za poslanca do Národnej rady Slovenskej republiky, je bezúhonný, má vysokoškolské vzdelanie, má najmenej 10 rokov odbornej praxe v oblasti informatiky alebo práva a dosiahol vek najmenej 35 rokov. Predseda úradu nemôže byť členom politickej strany ani politického hnutia. Počas výkonu funkcie nesmie predseda úradu podnikať ani vykonávať inú zárobkovú činnosť s výnimkou vedeckej, pedagogickej, publicistickej, literárnej alebo umeleckej činnosti a správy vlastného majetku a majetku svojich maloletých detí. Predseda úradu zodpovedá za svoju činnosť Národnej rade Slovenskej republiky z čoho vyplýva povinnosť najmenej raz za dva roky podať správu národnej rade o stave ochrany osobných údajov v Slovenskej republike. Počas funkčného obdobia i po jeho skončení je predseda úradu povinný zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach týkajúcich sa obsahu osobných údajov, o ktorých sa dozvedel počas výkonu svojej funkcie. Vyplýva to z jeho funkcie, z titulu ktorej je oprávnený oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami podľa osobitného predpisu ako oprávnená osoba s osobitným postavením.

Zákon bližšie špecifikuje kritéria, ktoré sa kladú na vymenúvanie a odvolávanie predsedu úradu. Zákonom stanovené dôvody zániku funkcie a taxatívne vymedzené dôvody odvolania predsedu úradu majú zabezpečiť nezávislosť a zabrániť, aby nedochádzalo k zneužitiu inštitútu odvolania, pričom sa museli zohľadniť aj požiadavky vyplývajúce z medzinárodných dokumentov EÚ a požiadavky hodnotiacej expertnej misie EÚ na Slovensku.

Činnosť úradu vymedzená v § 38 sa okrem iného zameriava na prípravu všeobecne záväzných právnych predpisov v oblasti ochrany osobných údajov, v rozsahu svojej pôsobnosti vydáva všeobecne záväzné právne predpisy, vyjadruje sa k návrhom zákonov a k návrhom ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov, v ktorých sa upravuje spracúvanie osobných údajov. Predsedovi úradu zákon ustanovuje oprávnenie podávať podnety na zmenu alebo zrušenie tých všeobecne záväzných právnych predpisov alebo interných predpisov prevádzkovateľov, v ktorých je spracúvanie osobných údajov v rozpore so základnými právami a slobodami osôb v oblasti osobných údajov. Tieto požiadavky vyplývajú priamo z Čl. 28 ods. 2 Smernice 95/46/EC. Z toho vyplýva, že zriadením úradu na ochranu osobných údajov sa zmenili resp. posilnili kompetencie predsedu úradu, čo je v porovnaní s postavením splnomocnenca na ochranu osobných údajov v zmysle zákona z roku 1998 pozitívnym krokom.

Zákon zavádza funckiu podpredsedu úradu, ktorého na návrh predsedu úradu vymenúva a odvoláva vláda SR. Podpredseda úradu najmä zastupuje predsedu úradu v čase jeho neprítomnosti a zároveň plní úlohy, ktorými ho poverí predseda úradu.

3. 9 Kontrolná činnosť

Kontrolnú činnosť úradu vykonávajú inšpektori. Činnosť inšpektorov riadi vrchný inšpektor. Inšpektorov vymenúva a odvoláva vláda Slovenskej republiky na návrh predsedu úradu. Za inšpektora možno vymenovať občana, ktorý je voliteľný za poslanca Národnej rady Slovenskej republiky, je bezúhonný, má vysokoškolské vzdelanie a najmenej trojročnú odbornú prax v oblasti informatiky alebo práva a dosiahol vek najmenej 30 rokov. Vrchného inšpektora vymenúva a odvoláva vláda Slovenskej republiky na návrh predsedu úradu z radov inšpektorov, ktorí majú odbornú prax najmenej päť rokov a dosiahli vek najmenej 35 rokov.

Vrchný inšpektor a ostatní inšpektori ako aj predseda úradu a pod-predseda úradu sú oprávnení podľa tohto zákona

a) vstupovať na pozemky, do budov alebo miestností prevádzok a zariadení prevádzkovateľa a sprostredkovateľa,
b) vyžadovať od prevádzkovateľa, sprostredkovateľa a ich zamestnancov, aby im v určenej lehote poskytli doklady, iné písomnosti, vyjadrenia a informácie, údaje spracúvané na pamäťových médiách vrátane technických nosičov údajov, výpisy a zdrojové kódy programov, ak ich vlastní, a ďalšie materiály potrebné na výkon kontroly, originály alebo kópie a v odôvodnených prípadoch im umožnili odoberať kópie aj mimo priestorov kontrolovanej osoby,
c) požadovať v primeranej lehote od kontrolovanej osoby úplné a pravdivé ústne a písomné informácie, vyjadrenia a vysvetlenia ku kontrolovaným a súvisiacim skutočnostiam a k zisteným nedostatkom,
d) vyžadovať súčinnosť kontrolovanej osoby.

Povinnosti kontrolného orgánu sú vymedzené najmä v ustanovení § 39, ods. 2. podľa ktorého kontrolný orgán je povinný okrem iného aj „*písomne potvrdiť kontrolovanej osobe prevzatie kópií dokladov, písomných dokumentov, kópií pamäťových médií a iných materiálov a zabezpečiť ich riadnu ochranu pred stratou, zničením, poškodením a zneužitím*“. To znamená, že kontrolný orgán môže prevziať a odniesť k ďalšiemu kontrolnému zisťovaniu od prevádzkovateľa alebo inej kontrolovanej osoby *iba kópie všetkých dokumentov a relevantných materiálov*. Ak prevádzkovateľ alebo sprostredkovateľ nezabezpečí primerané podmienky na výkon kontroly, úrad im môže uložiť pokutu do výšky 50 000,– Sk. V prípade marenia kontroly môže úrad uložiť poriadkovú pokutu vo výške 500 000,– Sk.

Pri plnení úloh Úradu na ochranu osobných údajov poskytujú súčinnosť všetky povinné subjekty, na ktoré sa zákon vzťahuje, najmä orgány štátnej správy, orgány územnej samosprávy, iné orgány verejnej moci, prevádzkovatelia a sprostredkovatelia.

Ak podľa tohto zákona došlo k závažnému porušeniu práv dotknutých osôb alebo slobôd iných osôb, zákonodarca dáva predsedovi úradu možnosť zverejniť názov, sídlo alebo trvalý pobyt prevádzkovateľa alebo sprostredkovateľa a charakteristiku skutkového stavu porušenia ochrany

osobných údajov. Zákonodarca však zabudol v zákone uviesť spôsob a miesto zverejňovania takýchto údajov.

Za porušenie povinností, ktoré zákon ustanovuje, možno udeľovať pokuty. Tieto sa udeľujú podľa závažnosti, rozsahu a trvania protiprávneho konania a sú taxatívne vymedzené v ustanovení § 49. Proti rozhodnutiu o uložení pokuty sa môže podať rozklad a to do 15 dní odo dňa doručenia rozhodnutia. O rozklade rozhoduje predseda úradu v zákonom stanovenej lehote do 60 dní odo dňa jeho prijatia.

V rámci prechodných ustanovení majú prevádzkovatelia už fungujúcich informačných systémov povinnosť uviesť ich do súladu s týmto zákonom do šiestich mesiacov odo dňa jeho účinnosti a ak to zákon vyžaduje, prihlásia ich v tejto lehote aj na registráciu. Ak prevádzkovatelia spracúvajú osobné údaje na základe osobitného zákona, ktorý neustanovuje náležitosti podľa § 7 ods. 3, 5, 6 alebo podľa § 9 ods. 1 písm. a), môžu osobné údaje spracúvať v rozsahu nevyhnutnom na dosiahnutie ustanoveného účelu spracúvania bez súhlasu dotknutých osôb do 31. decembra 2003.

3. 10 Bezpečnostný projekt

V záujme bezpečnosti a ochrany osobných údajov sa v zákone definuje aj bezpečnostný projekt, ktorého cieľom je eliminovať a minimalizovať hrozby a riziká spojené s prevádzkovaním informačných systémov spracúvajúcich osobné údaje. Vypracovanie bezpečnostného projektu musí byť v súlade s vydanými bezpečnostnými štandardmi, právnymi predpismi a medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná.

Bezpečnostný projekt musí obsahovať bezpečnostný zámer, analýzu bezpečnosti informačného systému a bezpečnostné smernice. V bezpečnostnom zámere sa definujú základné bezpečnostné ciele, ktoré je potrebné dosiahnuť na ochranu informačného systému pred ohrozením jeho bezpečnosti.
Preto musí obsahovať najmä:

a) formuláciu základných bezpečnostných cieľov a minimálne požadovaných bezpečnostných opatrení,
b) špecifikáciu technických, organizačných a personálnych opatrení na zabezpečenie ochrany osobných údajov v informačnom systéme a spôsob ich využitia,
c) vymedzenie okolia informačného systému a jeho vzťah k možnému narušeniu bezpečnosti,
d) vymedzenie hraníc určujúcich množinu zvyškových rizík.

Podrobný rozbor stavu bezpečnosti informačného systému predstavuje analýza bezpečnosti informačného systému, ktorá obsahuje najmä:

a) kvalitatívnu analýzu rizík, v rámci ktorej sa identifikujú hrozby pôsobiace na jednotlivé aktíva informačného systému spôsobilé narušiť jeho bezpečnosť alebo funkčnosť; výsledkom kvalitatívnej analýzy

rizík je zoznam hrozieb, ktoré môžu ohroziť dôvernosť, integritu a dostupnosť spracúvaných osobných údajov, s uvedením rozsahu možného rizika, návrhov opatrení, ktoré eliminujú alebo minimalizujú vplyv rizík, a s vymedzením súpisu nepokrytých rizík,

b) použitie bezpečnostných štandardov a určenie iných metód a prostriedkov ochrany osobných údajov; súčasťou analýzy bezpečnosti informačného systému je posúdenie zhody navrhnutých bezpečnostných opatrení s použitými bezpečnostnými štandardmi, metódami a prostriedkami.

Prevádzkovatelia informačných systémov, spracúvajúcich osobné údaje majú zo zákona povinnosť vypracovať bezpečnostné smernice, ktoré upresňujú a aplikujú závery vyplývajúce z bezpečnostného projektu na konkrétne podmienky prevádzkovaného informačného systému a obsahujú najmä:

a) popis technických, organizačných a personálnych opatrení vymedzených v bezpečnostnom projekte a ich využitie v konkrétnych podmienkach,
b) rozsah oprávnení a popis povolených činností jednotlivých oprávnených osôb, spôsob ich identifikácie a autentizácie pri prístupe k informačnému systému,
c) rozsah zodpovednosti oprávnených osôb a osoby zodpovednej za dohľad nad ochranou osobných údajov, za ktorý v zmysle § 19 zodpovedá sám prevádzkovateľ,
d) spôsob, formu a periodicitu výkonu kontrolných činností zameraných na dodržiavanie bezpečnosti informačného systému,
e) postupy pri haváriách, poruchách a iných mimoriadnych situáciách vrátane preventívnych opatrení na zníženie vzniku mimoriadnych situácií a možností efektívnej obnovy stavu pred haváriou.

3. 11 Ochrana osobných údajov v ďalších právnych predpisoch

Problematiku ochrany osobných údajov nemožno koncentrovať iba do jediného zákona. Svedčí o tom aj množstvo ďalších právnych predpisov, ktoré existujú a sú v úzkom vzťahu so zákonom č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov.

Urobíme si preto aspoň stručný prehľad tých predpisov, ktoré využívajú a zároveň aj upravujú osobné údaje občanov okrem Zák. č. 428/2002 Z.z. o ochrane osobných údajov. Pre zákonodarcu to znamená určiť a zvážiť, kto môže informácie získavať, aké informácie môže fyzická osoba alebo právnická osoba zhromažďovať a spracúvať a zároveň aj poskytovať takýto druh informácií. Tu sa vrátime opäť k Ústave Slovenskej republiky. Jedným zo základných politických práv, v Ústave SR zakotvených, je aj právo vyhľadávať a šíriť informácie. Toto právo možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti. Dôležité je, že na jednej strane má každý právo vyhľadávať a šíriť informácie;

na strane druhej rovnako zákonodarca pamätá aj na ochranu informácií. K informačným systémom, ktoré nakladajú s osobnými údajmi a sú založené osobitným zákonom, patria najmä:

1. Zák. č. 273/1994 Z.z. o zdravotnom poistení, financovaní zdravotného poistenia, o zriadení Všeobecnej zdravotnej poisťovne a o zriaďovaní rezortných, odvetvových, podnikových a občianskych zdravotných poisťovní v znení neskorších právnych predpisov,
2. Zák. č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (Živnostenský zákon) v znení neskorších právnych predpisov,
3. Zák. č. 563/1991 Zb. o účtovníctve v znení neskorších právnych predpisov,
4. Zák. č. 154/1994 Z.z. o matrikách v znení neskorších právnych predpisov,
5. Zák. č. 301/1995 Z.z. o rodnom čísle v znení neskorších právnych predpisov,
6. Zák. č. 195/2000 Z.z. o telekomunikáciách v znení neskorších právnych predpisov,
7. Zák. č. 413/2002 Z.z. o sociálnom zabezpečení,
8. Zák. č. 387/1996 Z.z. o zamestnanosti v znení neskorších právnych predpisov,
9. Zák. č. 313/2001 Z.z. o verejnej službe v znení neskorších právnych predpisov,
10. Zák. č. 312/2001 Z.z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov,
11. Zák. č. 46/1989 Zb. o ochrane pred alkoholizmom a inými toxikomániami v znení neskorších právnych predpisov,
12. Zák. č. 351/1997 Z.z. Branný zákon v znení neskorších právnych predpisov,
13. Zák. č. 564/1991 Zb. o obecnej polícii v znení neskorších právnych predpisov,
14. Zák. č. 124/1992 o Vojenskej polícii v znení neskorších právnych predpisov,
15. Zák. č. 4/2001 Z.z. o Zbore väzenskej a justičnej stráže,
16. Zák. č. 253/1998 Z.z. o hlásení a evidencii pobytu občanov.

K niektorým zákonom je potrebné uviesť podrobnejší komentár. Týka sa to najmä ustanovenia § 11 Zák. č. 253/1998 Z.z. o hlásení a evidencii pobytu občanov, ktoré obsahuje údaje, v úplnom rozsahu spadajúce pod osobné údaje. Možno konštatovať, že ide o veľmi podrobné údaje o občanoch. Ako z tohoto ustanovenia vyplýva, ohlasovňa v evidencii pobytu občanov vedie tieto údaje:

a) meno, priezvisko a rodné priezvisko,
b) dátum a miesto narodenia,
c) rodné číslo,
d) národnosť a akademický titul, ak ich občan uvedie,
e) okres pobytu,
f) obec pobytu,
g) časť obce,

h) ulicu, ak sa obec člení na ulice,
i) súpisné číslo a orientačné číslo domu, prípadne aj číslo bytu,
j) druh pobytu,
k) predchádzajúci trvalý pobyt v rozsahu podľa písmen e) až i),
l) dobu prechodného pobytu,
m) ak ide o občanov cestujúcich do zahraničia na viac ako 90 dní, štát, miesto a predpokladanú dobu pobytu,
n) ak ide o občanov, ktorí nemajú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky, štát a miesto pobytu a údaj o poslednom trvalom pobyte.

Na doplnenie prehľadu právnych predpisov o evidencii osobných údajov o občanoch je potrebné uviesť aj tie právne predpisy, ktoré obsahujú majetkové pomery občanov a nachádzajú sa v evidencii podľa príslušných zákonov:

1. Zák. č. 162/1995 Z.z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon),
2. Zák. č. 389/1990 Zb. o dani z príjmov obyvatelstva,
3. evidencia motorových vozidel,
4. územné finančné orgány,
5. peňažné ústavy (Zákon o bankách),
6. evidencia cenných papierov v Stredisku cenných papierov (napr. RM-Systém),
7. zdravotnícka evidenci,
8. evidencia o výhrach Sazky a iných lotérií,
9. evidencia študentov stredných a vysokých škôl v ubytovacích zariadeniach (študentských domovoch), kde pri uchádzaní sa o ubytovanie sa uvádzajú aj údaje o majetkových pomeroch rodičov,
10. a ďalšie informačné systémy, spracúvajúce celý rad osobných údajov občanov.

Medzi základné prvky, ktoré sú určené k definovaniu a identifikácii občana patria:

a) rodné číslo – jeho gestorom je Štatistický úrad SR – príslušné právne predpisy sú: Zák. č. 540/2001 Z.z. o štátnej štatistike, Zák. č. 154/1994 Z.z. o matrikách, Zák. č. 301/1995 Z.z. o rodnom čísle;
b) meno občana – gestorom sú matriky – príslušné a súvisiace právne predpisy sú najmä: Zák. č. 154/1994 Z.z. o matrikách, Zák. č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku;
c) priezvisko občana – gestorom sú matriky – príslušné a súvisiace právne predpisy sú najmä: Zák. č. 154/1994 Z.z. o matrikách, Zák. č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku; Zák. č. 162/1993 Z.z. o občianskych preukazoch;
d) rodinný stav – gestorom sú matriky a súdy – príslušné a súvisiace právne predpisy sú najmä: Zák. č. 154/1994 Z.z. o matrikách, Zák.

č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku; Zák. č. 162/1993 Z.z. o občianskych preukazoch;

e) k jednoznačnej identifikácii fyzických osôb – podnikateľov slúži identifikačné číslo IČO. Je to kód, ktorým je možné jednoznačne identifikovať právnické osoby a ich organizačné zložky a rovnako tak fyzické osoby vykonávajúce podnikateľskú alebo inú zárobkovú činnosť. Gestorom IČO sú registrovú súdy, živnostenské úrady a orgány štátnej štatistiky – príslušné a súvisiace právne predpisy sú najmä: Zák. č. 455/1991 Zb. v znení neskorších právnych predpisov (živnostenský zákon), Zák. č. 540/2001 Z.z. o štátnej štatistike;

V podmienkach Slovenskej republiky možno za jednoznačný prvok, identifikujúci každého občana, považovať jeho rodné číslo. Podľa ustanovenia § 3 ods.1 Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky vytvára a spravuje register na zabezpečenie tvorby, určovania, prideľovania, preukazovania, overovania a zmeny rodných čísel. Tento register vedie v elektronickej forme. V ňom sa zaznamenávajú rodné čísla. Register obsahuje tieto údaje:

a) rodné číslo,
b) meno,
c) rodné priezvisko,
d) priezvisko,
e) dátum narodenia,
f) miesto narodenia,
g) pohlavie,
h) štátnu príslušnosť,
i) dátum pridelenia rodného čísla.

Rodné čísla určuje ministerstvo. Určením rodných čísel sa rozumie vyhotovenie súboru rodných čísel. Určené rodné čísla Ministerstvo vnútra SR oznamuje pracoviskám obvodných úradov poverených vedením matrík (matričným úradom).

Z prehľadu právnych predpisov je zrejmé, že ochrana osobných údajov sa nekoncentruje iba na samotný zákon 428/2002 Z.z., ale je upravená v celom spektre právnych predpisov. Už z toho vyplýva dôležitosť takejto ochrany a nevyhnutnosť zvyšovať právne vedomie občanov

RÉSUMÉ

The protection of personal data and protection of individuals are emphasized these days, since most technical operations, contacts between individuals, governmental and non-governmental organisations of different countries as well as various social institutions are performed via computer networks, i.e. in electronic environment.

Their protection is ensured by national regulations and namely by international treaties and community provisions of EU law.

The new act on protection of personal data in Slovakia became effective on September 1, 2002. The rapid development of information technologies, new findings in the sphere of biometric data and other issues that currently influence personal data processing had a significant impact on preparation and adoption of the act on personal data protection.

POUŽITÁ LITERATÚRA A PRAMENE

GREGUŠOVÁ, D. – MORAVČÍKOVÁ, A. – SUSKO, B. *Vybrané kapitoly z právnej informatiky*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľské oddelenie PF UK, 2000.

KNAP, K. – ŠVESTKA, J. *Ochrana osobnosti podle československého občanského práva.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1989.

Komentár k Ústave Slovenskej republiky. 1. vyd. Martin : Matica slovenská, 1997.

Listina základných práv a slobôd. Zák. č. 23/1991 Zb. Ústavný zákon.

Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. 36/1994.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 95/46/EC o ochrane jednotlivcov pri spracovaní osobných údajov a voľnom pohybe týchto údajov.

Zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších právnych predpisov.

Zák. č. 215/2002 Z.z. o elektronickom podpise a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zák. č. 372/1990 Zb. o priestupkoch.

Zák. č. 140/1961 Zb. v znení neskorších právnych predpisov Trestný zákon.

Zák. č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších právnych predpisov.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

MEZINÁRODNÍ ZLATÝ STANDARD – VÝZNAMNÁ KAPITOLA V DĚJINÁCH SVĚTOVÉHO FINANČNICTVÍ A MĚNY

Doc. JUDr. Lubomír Grúň, CSc.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Úvod

Dějiny lidstva jsou současně dějinami prostředků, které v jednotlivých částech světa sloužily jako nástroj při vzájemném vyrovnávání pohledávek a závazků v hospodářském styku. Je pochopitelné, že z mnoha různých důvodů v tomto směru dominovaly některé drahé kovy. S tím je spojen i vývoj národního mincovnictví, které jako předmět zkoumání nejen historiografie zůstává až do dnešních dnů vděčným objektem zájmu odborné, ale nezřídka i laické veřejnosti.

Čechy byly s největší pravděpodobností první zemí ve střední Evropě, která razila zlatou minci. Stalo se tak roku 1325, kdy český král Jan Lucemburský začal za pomoci italských finančníků razit podle vzoru Florencie zlaté florény jako nejvyšší mincovní jednotku. Důvodem byla jistě i nebezpečná konkurence uherského zlata.[1]

V první polovině 19. století v mnoha zemích oficiálně fungoval měnový bimetalismus. Živelné zákony trhu však vedly k dominantnímu postavení jednoho měnového kovu, přičemž do té doby převažovalo stříbro. Vzhledem k vedoucímu postavení Anglie ve světovém obchodu a nebývalému nárůstu objemu zahraniční obchodní výměny se však na světovém trhu stále více prosazovalo zlato. Tento stav odpovídal tehdejší situaci v těžbě drahých kovů. Zásoby pohotového zlata ve světě však vylučovaly možnost všeobecného přechodu ke zlatému monometalismu podle anglického vzoru. V průběhu druhé

1. Uherský král Karel Robert z Anjou od roku 1328 mincoval v Kremnici podle hutnohorského práva. Kremnické dukáty si podržely vysokou kvalitu až do zrušení jejich ražby v roce 1753. Srov. HRDÁ, E. Zlato, zlato, zlato ... *Bankovnictví,* 2002, č. 12, s. 29.

poloviny 19. století však zlato nabylo výrazné převahy jako rezervní kov, i když stříbro v důsledku přetrvávající potřeby mincí nižší a střední nominální hodnoty fungovalo i nadále v důstojné pozici paralelního měnového kovu.[2] Zlaté mince však mohly plnit širší škálu potřeb nejrůznějších vztahů hlavně v oblasti zahraničního obchodu,[3] neboť byly objektivně směnitelnější vzhledem ke svým hodnotovým, hmotnostním a jiným fyzikálním danostem. Nastoupilo období charakteristické uplatňováním zásad a postupů, které ve svém souhrnu označujeme jako období mezinárodního zlatého standardu.

Některé základní rysy mezinárodního zlatého standardu

Již v roce 1798 zrušila Velká Británie právo volně razit stříbrné mince. Tzv. Peel´s Act z roku 1819 (nabyl platnosti dne 1. 5. 1823) převzal mincovou míru praktikovanou již v 18. století – jedna unce zlata = 77 s, 10 ½ d. Kontinentální Evropa tento příklad následovala, ovšem téměř o půl století později. V roce 1871 přešla na zlato německá říše,[4] v r. 1872 tak učinily skandinávské země (Švédsko, Norsko, ale i Dánsko), v roce 1873 se pro tento krok rozhodly i USA[5] a v roce 1878 se uskutečnil právní přechod ke zlatu i v zemích bývalé Latinské mincovní unie (Itálie, Francie, Belgie, Švýcarsko). V Rakousko-Uhersku se přechod na zlatý monometalismus uskutečnil v roce 1892. Celkově možno říci, že období po roku 1870 je obdobím konečného uznání zlata jako měnového kovu, i když v jednotlivých zemích existovala různá východiska.[6] Z významnějších oblastí jen v Číně, Persii, v arabském světě a v části východní Afriky si stříbro zachovalo úlohu obecného ekvivalentu.

---

2. Těžba zlata v Kalifornii a Austrálii vrcholila začátkem 60. let 19. století. Po přechodném poklesu objemu vytěženého zlata nastal obrat – nová naleziště v USA (Colorado), Austrálii (Perth), v Indii a také nárůst těžby v Rusku a v jižní Africe produkovala stále větší množství zlata. Objev kyanizace zlatonosné rudy (1886) a především zlatý aljašský boom (Klondike, povodí Yukonu) přispěly k posílení významu zlata ve světovém hospodářství.
3. Co se ve Velké Británii kvůli koloniální nadvládě podařilo již v 18. století, na kontinentě naproti tomu až ve spojení se založením Spojených států.
4. *Zákon ze 4. 12. 1871,* porovnej k tomu H. Főgen, s. 48 f.

   K tomu přispěla i obrovská francouzská kontribuce 5 mld. zlatých franků (asi 1450 f ryzího zlata) po prusko-francouské válce.
5. Definitivně až prostřednictvím Gold Standart Act 1900.
6. Např. v Anglii v důsledku živelného vývoje zlaté mince fakticky ovládly trh a tento stav stačilo potvrdit zákonem. Naproti tomu např. v Německu byla odlišná situace. Peněžní oběh byl v zásadě založen na stříbře a vytvoření zlatého monometalismu musela předcházet výměna mincí v oběhu.

Tak se zrodil základ systému mezinárodního zlatého standardu jako systému zlaté měny.[7] Podmínkou bylo, aby měnová jednotka příslušné země odpovídala určitému množství zlata předepsané ryzosti (zlatá parita). Toto spojení prostřednictvím zlata jako společného měnového kovu přineslo – spolu s některými dalšími předpoklady – zavedení pevných kurzů mezi jednotlivými měnami zemí se zavedeným zlatým standardem.[8]

Před první světovou válkou měnové soustavy důležitých zemí světa spočívaly na zlatém monometalismu a bankovky měly standard zlaté mince, tzn. byly vyměnitelné přímo za zlaté mince. Čistý obsah zlata základních zlatých mincí tehdejších měnových soustav vybraných zemí byl v té době následující:

1 anglický sovereign (1 Lstg)	– 7,32 g
1 eagle USA (10 dolárů)	– 15,00 g
1 německá koruna (10 marek)	– 3,58 g
5 franků (lir) zemí Latinské mincovní unie	– 1,45 g
10 rakousko-uherských korun	– 3,05 g
10 holandských guldenů	– 6,048 g
10 švédských, norských, dánských korun	– 4,04 g
1 ruský imperiál (15 rublů)	– 11,61 g
5 japonských jenů	– 3,75 g.

Fakt zlatého monometalismu v těchto zemích znamenal:

- Volnou ražbu zlata pro kohokoliv za malý ražební poplatek nebo zdarma, resp. náklady na afinaci a zkušební poplatek. Např. Rakousko-uherské mincovny přebíraly zlato za cenu 3280 korun za 1 kg ryzího zlata minus ražební poplatek 6 korun. Jestli nebylo zlato provázeno zkušebním listem, platilo se 2 koruny za každou slitinu jako zkušební poplatek. Jestli byla jakost zlata pod 898/000, platilo se 4 koruny za afinaci za každý kg hrubé hmotnosti slitin.
- Volný pohyb mincového a nemincového zlata přes hranice státu.
- Směnitelnost bankovek za zlaté mince (standard zlaté mince).

7. Následující měnové systémy mohly být rozdílné: v případe, že v tuzemsku obíhající peníze tvořily zlaté mince nebo bankovky (mince malého platebního styku nejsou v této chvíli důležité), které mohly být v tom čase směněny v bankách za zlato, pak možno hovořit o zlaté měně (zlatý standard). Jestliže však tuzemská měna ještě není směnitelná za zlato, slouží zlato jen externí měnové politice, tzn. k vyrovnání platební bilance; tehdy možno navodit koncepci tzv. gold bullion standardu.

8. Mezinárodní zlatý standard se nezakládal na státně smluvním dohovoru zúčastněných zemí, ale byl faktickým závěrem určité měnové politiky vyplývající z existence a politiky měnových úřadů zúčastněných zemí.

Pokusíme se nyní aspoň stručně přiblížit některé možnosti fungování tohoto systému. V případě, že se negativně změní vnější hospodářská situace země, znamená to současně zvýšení poptávky po zahraničních platebních prostředcích; tím se zvýši kurs zahraniční měny. Tolik obecné pravidlo. V systému mezinárodního zlatého standardu však nárůst poptávky po zahraničních platebních prostředcích způsobí nárůst kurzu jen po určitou hranici, která se označuje jako tzv. zlatý bod; jde o hranici danou výhodností transakce, při níž se zlato získá od tuzemské měnové instituce za protihodnotu v příslušné tuzemské měně a toto zlato se dále smění v cizině za tamější, zpravidla třetí měnu (tzv. Goldexportpunkt). Jako opačný efekt působí zvýšení nabídky až k bodu, při kterém je ještě výhodné směnit zahraniční platební prostředky v zahraničních bankách za zlato a toto zlato potom nabídnout v tuzemsku ke směně za tuzemské platební prostředky. Z uvedeného plyne, že směnný kurs je ve svém pohybu determinován také náklady na přepravu zlata a jeho pojištění. Mezinárodní zlatý standard tímto mechanizmem představoval garanci pevných kurzů včetně určitých oscilačních pásem. Ukázalo se, že tento „zlatý automatizmus“ podmiňuje do značné míry jakoukoli změnu množství peněz v oběhu uskutečněnými transakcemi nákupu a prodeje zlata. Jen tehdy, když prodej a následný vývoz zlata vedl k snížení masy peněz v oběhu, projevil se tlak na ceny a náklady, což následně vedlo k posílení konkurenceschopnosti tuzemských výrobků na zahraničním trhu. V opačném případě zvýšení nákladů a cen nepříznivě ovlivnilo obchodní bilanci.[9]

Zlatý standard se tedy projevoval i jako nástroj zamezení dlouhodobé nerovnováhy platební bilance. Je samozřejmé, že tento mechanizmus nepůsobil samostatně, ale jen s podmínkou podřízenosti vnitřní obchodní politiky (vnitřní stabilita) stabilitě kurzu (vnější stabilita). Kontinuální růst světového obchodu koncem 19. století byl sice do jisté míry podmíněn existencí mezinárodního zlatého standardu,[10] rozhodující úlohu zde ovšem sehrávala hospodářská síla a celkově vedoucí pozice Velké Británie ve světě; až na přelomu 19. a 20. století začaly významnou měrou ovlivňovat světové hospodářské vztahy také USA. V té době ještě nebyl světový hospodářský mechanizmus a jeho finanční systém podroben závažnější zatěžkávací zkoušce. Stupňující se exportní rivalita zemí jako Německo, Japonsko, Austrálie, Kanada a samozřejmě USA však vedla

9. Tzv. klasický Geldmengen-Preismechanismus, porovnej *League of Nations World Economic Survey* 1931/2, s. 170/1.

10. Jako např. Cunliffe Report zdůrazněním přizpůsobivých efektů obchodní bilance podtrhl: jen tehdy jestliže by nebylo možno dosáhnout stav vyrovnané obchodní bilance v zemích zlatého standardu, jako např. v některých tehdy periferních zemích (Kanada, Austrálie, Argentina) a částečně i v USA, které nahromadily vysoké deficity, které byly financovány objemnými úvěry z přebytkových zemí (V. Británie, v malém rozsahu Francie a Německá říše); tak D. H. Aldcrof, s. 185.

k tomu, že podíl Velké Británie na světovém vývozu klesl z 20 % v roce 1880 na 14 % v roce 1913. Tato skutečnost měla samozřejmě významný vliv na ještě stále dominantní postavení londýnského platebního a úvěrového systému. Začátek 20. století byl v tomto směru již plně ve znamení stupňující se agresivity vnější hospodářské politiky tehdejších velmocí. Blížící se zkouška životaschopnosti systému mezinárodního zlatého standardu se však odložila o několik let. V roce 1914 začala první světová válka.

První světová válka a světové hospodářství

Válečné události vedly především k prohloubení decentralizace ve vývoji zainteresovaných zemí i světového hospodářství jako celku. Osobní spotřeba a značná část investic byly podřízeny zájmům zbrojního průmyslu. Bojující země nemohly samy uspokojit poptávku po zbraních a potravinách a byly tedy do značné míry odkázány na dovoz z neutrálních zemí. Ze svého postavení prozatím neutrální země profitovaly především USA, současně však akcelerovaly hospodářské vztahy mezi Japonskem na jedné straně a asijsko-oceánskou oblastí na straně druhé. Průběh války ovlivňoval strukturu produkce i v těch zemích, které se přímo vojenských událostí neúčastnily. Vedl též k změnám intenzity a směru dosavadních obchodních relací. Vedle toho docházelo k modifikaci mezinárodní struktury kapitálu; Evropa, hlavně Velká Británie, ale i Francie a Německo, ztratila jako celek svou pozici věřitelského regionu z předválečného období ve prospěch USA.

Válku vedoucí státy financovaly své výdaje (kromě kořisti) hlavně ze tří zdrojů: z daní a jiných běžných příjmů státního rozpočtu, z válečných půjček a z inflační emise peněz. Prostřednictvím těchto nástrojů se odčerpávaly v prospěch válečné spotřeby nejen vysoké podíly běžně vytvořeného národního důchodu, ale s postupem času stále více i části generacemi vytvořeného národního majetku. Význam inflační emise papírových peněz jako zdroje financování války rostl. Do zahraničí se platilo zlatem nebo prostředky získanými prodejem zahraničních kapitálových pozic.

V průběhu války národní banky všech zemí světa odvolaly povinnou směnitelnost svých bankovek za zlaté mince a drahé kovy obecně zmizely z oběhu. Vyhlašovalo se moratorium na zahraniční dluhy. Vykonaly se soupisy zahraničních cenných papírů a devíz a valut v rukou soukromníků a vyhlásilo se právo státu nebo jiného centrálního orgánu na jejich nucený odkup. Zaváděla se devizová kontrola, t. j. povinnost prodeje získaných valut a devíz určené devizové centrále a taky povolovací řízení na platby do zahraničí. Kurz vlastní měnové jednotky se pevně určoval, nejčastěji k švýcarskému franku a dolaru USA.

Inflační emise papírových peněz do oběhu se realizovala ve všech krajinách v první řadě prostřednictvím emise bankovek, a to cestou přímých půjček emisních bank zemí. Byly tady ovšem i další cesty rozmnožování masy obíhajících peněz. Používaly se různé státovky vydávané státními pokladnicemi přímo do oběhu bez prostřednictví cedulové banky, které měly v určitých hranicích nucený oběh. Takovými státovkami byly např. britské „treasury notes“ (taky „currency notes“), nebo francouzské „bonds de la defénse nationale“, nebo německé „Darlehnskassenscheine“. Prostřednictvím bankovek se ovšem inflace rozšiřovala i tak, že soukromní vlastníci obligací státního válečného dluhu dávali tyto jako zálohu za své bankovní úvěry (lombard) a banky je dále relombardovaly v cedulovém ústavu. Inflačně působily i jiné vlivy.

Vlády jednotlivých zemí si poprvé za první světové války vyzkoušely možnosti regulace cenového a mzdového vývoje, které pak tvořily součást soustavy řízeného hospodářství a hlavně přídělových systémů. Tím se projev inflace v cenovém vývoji deformoval. Jestli na oficiálním trhu rostly ceny pomaleji než by odpovídalo znehodnocení peněz, na nezákonném „černém“ trhu se ceny zvyšovaly podstatně více, zahrnujíc i prémii za riziko nezákonnosti obchodu. Inflace se začala projevovat i v nepřiměřeném růstu úspor a úsporných vkladů v peněžních ústavech. Prostřednictvím peněžních ústavů se tyto nucené úspory proměňovaly na obligace válečného dluhu. Vnitřní inflační znehodnocení se ve vnějším kurzu měnových jednotek projevilo jen částečně. Např. kurz francouzského franku vůči dolaru roku 1918 klesl oproti zlaté paritě jen asi o 5 %, zatímco cenová hladina úředního vnitřního trhu vzrostla 3,4 krát a množství peněz v oběhu se zvýšilo ještě mnohem více. Výrazný růst cen zaznamenaly ovšem i ty státy, kde nedošlo k inflační emisi peněz a kde přímé zásahy státu do reprodukčního procesu byly nevelké. Např. v USA vzrostly ceny mezi lety 1913-1918 na dvojnásobek bez toho, že by na papírové dolary vzniklo disážio vůči zlatým dolarům.

Na závěr této statě nutno ovšem říci, že zlatý devizový standard není, samozřejmě, objevem poválečného období. Již před první světovou válkou držely centrální banky devizové rezervy, pro případ, že by se zákonné minimální krytí odstranilo; tyto rezervy se tady držely jako přídavné „volné rezervy“ ke kurzům směny. Tento devizový stav byl ohodnocen ohledně na evropských centrálních bank v roce 1913 na US-$ 250-400 Mio., ohledně všech centrálních bank světa na US-$ 400-600 Mio. Převažující část těchto devizových rezerv byla držená v librách šterlinků v Londýně tak, že turbulence rezervního systému ještě nebyly zásadním vstupním faktorem.

Rozpad systému zlatého standardu po 1. světové válce

Mimořádné podmínky dané válečným stavem se, hlavně v Evropě, neskončily uzavřením příměří. Inflace téměř v celé Evropě dále pokračovala. Obnovení možností obchodu se zámořím (nákupy převážně na úvěr) a uvolnění některých opatření řízeného hospodářství spolu s politickými vlivy vedly k tomu, že vnitřní inflační procesy se do měnových kurzů promítly intenzivněji než za let války. Například kurz francouzského franku k dolaru ve vztahu ke zlaté paritě se v období 1918 – 1920 výrazně zhoršil (disážio téměř 70 %) i přesto, že zásobovací situace se zlepšila; index vnitřních cen zaznamenal snížení, i když inflace dále pokračovala.

USA už roku 1919 obnovili směnitelnost dolarů za zlaté mince a plnohodnotné mince se znovu začaly objevovat v oběhu. Udělat takový krok nebylo v této zemi žádným problémem, neboť za války se její hospodářství vyvíjelo jednoznačně pozitivně a měnové zásoby zlata i po válce dále výrazně rostly. Ceny amerického trhu i v podmínkách měnové stability dále rostly s tím, jak rostly možnosti odbytu do Evropy. Jen v poválečných letech došlo k velikým přesunům zlata z Evropy do USA, Japonska a Argentiny.

Již z takovýchto přesunů vyplynula následná neschopnost většiny evropských zemí uskutečnit v krátké budoucnosti návrat ke zlatému standardu svých měnových jednotek. Navíc hospodářská obnova zdaleka nebyla dokončená; neuspořádanost evropských měnových poměrů byla následkem hospodářského rozvratu. Sama ovšem zpětně rozvrat pomáhala udržovat a často i prohlubovat. O této situaci se jednalo na podzim 1920 na mezinárodní měnové a finanční konferenci v Bruselu. Účastníci se shodli jen na dvou otázkách: na vyhlášení úvěrové a zlaté blokády sovětského Ruska (neposkytovat úvěry a nepřijímat ruské zlato) a na potřebě urychlené stabilizace měnových poměrů v Evropě jako předpokladu klidnějšího hospodářského vývinu. Mezinárodní měnové problémy byly předmětem jednání i na světové hospodářské konferenci v Janově v roce 1922 (bez USA). Na ní se diskutovala kromě jiného i otázka dostatku zlata pro potřeby oběhu zboží. Vycházejíc z úvahy, že přírůstky zásob měnového zlata budou menší než přírůstky světové výroby a obchodních obratů, předpokládalo se, že takový vývoj povede k nadhodnocovaní zlata i k snižovaní cen ostatního, zboží, tedy k jevu typickému pro určitý druh krizového vývoje. Z toho vyšlo doporučení konference, aby se zlato znovu neuvádělo do oběhu jako mince, ale aby se centralizovalo v rezervách cedulových bank. Současně se doporučovalo, aby se jako plnohodnotné krytí bankovek přijímaly a počítaly u cedulových bank i zásoby tzv. zlatých devíz a valut, t. j. takových pohledávek do zahraničí, které jsou směnitelné za zlato.

Uvedená doporučení z Janova se pak v 20-tých letech při nápravách a stabilizaci měnových poměrů obecně respektovala. Vznikaly tak měnové soustavy, kde vazba na zlato neměla podobu „standardu zlaté mince“, jako to bylo běžné

před I. světovou válkou, kdy zlaté mince byly samozřejmou součástí měnových soustav a skutečně obíhaly. Vazba bankovek na zlato dostala novou podobu „standardu zlatého jádra“ (standard zlata v slitinách), nebo ještě dále odvozenou formu „standard zlaté devizy“. Standard zlatého jádra znamenal, že bankovky dané národní soustavy měny jsou směnitelné jen za zlato v slitinách, ne tedy za mincové zlato. Standard zlaté devizy vyjadřoval fakt, že bankovky nejsou ve vlastní zemi směnitelné za zlato (i když parita měnové jednotky je určená v zlatě), ale jen za takové pohledávky vůči zahraničí, které jsou směnitelné za zlato jen v cizině. Jestli při praktickém uplatňování standardu zlaté mince neexistovala omezení, při obou odvozených standardech v 20-tých letech měnové zákony obyčejně omezovaly možnost výměny kvantitativně, nebo ji zabezpečovaly jen vůči zahraničí. Při obou odvozených standardech neobíhaly kurantní mince a nebyla ani povinnost směny bankovek za ně; centrální banka byla ovšem povinná nakupovat a prodávat zlato v zákonném rozsahu.

Po I. světové válce se zlaté mince do oběhu znova prakticky nezaváděly. Jen Švýcarsko udělalo takový krok; byl ovšem rozsahem omezen a neměl dlouhé trvání. A tak v 20-tých letech minulého století jedinou významnou měnou, v jejíž soustavě fakticky obíhaly i zlaté mince, byla měna USA.

Stabilizace poválečných měnových poměrů předpokládala především zastavit inflační proces a s tím související růst cen a mezd. Vedle neutrálních zemí se to nejprve podařilo ve Velké Británii, která již v roce 1921 začala uplatňovat politiku postupné revalorizace libry šterlinků. Obnova poválečného významu libry ve světovém obchodu a v mezinárodních finančních transakcích se stala jedním z hlavních cílů britské hospodářské politiky. Ve vývoji materiální výroby Velké Británie se však táto politika projevila negativně a byla často předmětem kritiky.

V roce 1925 se obnovila směnitelnost Lstg za zlato podle poválečné zlaté parity, a to i díky stabilizačnímu úvěru, který Bank of England získala od Federálního rezervního systému USA. Zavedl se standard zlatého jádra, přičemž směnitelnost bankovek za zlato u cedulové banky (t. j. prodej zlata cedulovou bankou) byla limitovaná sumou od 1700 Lstg nahoru; šlo o 12,4 kg ryzího zlata (t. j. 400 troyských uncí). V roce 1928 pak zákon o oběživu a bankovkách novelizoval emisní právo Anglické banky tak, že suma fiduciární emise (t. j. emise na základě státních dluhopisů) se určila na 260 mil. Lstg a další emise byla vázána výší hodnoty deponovaného měnového zlata. Zákon povolil i emisi jednolibrových a půllibrových bankovek. Dokončení revalorizace v Anglicku vytvořilo podmínky stabilizace a nové úpravy měny v Indii v roce 1927. Tehdy byl kodifikován již předtím zavedený standard zlaté devizy s jedinou rezervní měnou Lstg.

Ve Francii byl vývoj složitější, neboť se proměnila z věřitelské země na stát dlužnický a vzhledem ke svým koloniálním válkám, velikým finančním nárokům poválečné obnovy a těžkostmi s inkasem reparací od Německa měla

problémy s vyrovnaným státním rozpočtem. I po válce potřebovala úvěrovou výpomoc ze zahraničí. Ačkoliv vlnu válečného a poválečného znehodnocování francouzského franku se podařilo zastavit koncem roku 1920 a v dalších dvou letech dosáhnout určité zvýšení jeho kupné síly, v roce 1923 a pak 1925 došlo znovu k značnému znehodnocení. Stav faktického znehodnocení (devalvace) Ffr, jaký se dosáhl v roce 1926, se pak stabilizoval a kodifikoval novým měnovým zákonem z roku 1928. Nový zlatý obsah francouzského franku se určil asi na úrovni 1/5 předválečného obsahu. Francouzská banka měla směňovat bankovky podle vlastního uvážení za zlato v slitinách nebo v mincích, přičemž minimální suma na výměnu předložených bankovek byla 215 tisíc Ffrs.

Podobný „slitkový" standard jako v případě Anglicka a Francie, se uplatnil jen v některých dalších státech (např. Nizozemsko, Švýcarsko, Japonsko).

Ve většině ostatních evropských, ale i mnoha latinskoamerických zemích byly možnosti vytvoření zlatých rezerv značně omezené a stabilizace se uskutečnila na základě standardu zlaté devízy. Až nastolení relativní rovnováhy platebních bilancí umožnilo dosáhnout relativní stabilitu měnových kurzů a tím překonat nestandartní poměry na světovém trhu. Základním problémem bylo získaní měnových rezerv (krytí). Rezervní fondy deviz v centrálních bankách se vytvářely z přebytků výkonových bilancí, hlavně však ze zahraničních půjček.

Stabilizace evropských měnových poměrů po roce 1924 měla sice křehké základy, byla však postačující na to, aby se obecné hospodářské poměry víceméně normalizovaly. Přijetím zlatého devizového standardu ve většině evropských, ale i latinskoamerických států a omezením směnitelnosti za zlato i v případech standardu zlatého jádra vznikala v měnových poměrech v porovnání s rokem 1914 odlišná situace. V případech standardu zlatého jádra se znemožnil přístup k měnovému zlatu většině obyvatel, při standardu zlaté devizy se přerušil přímý vztah bankovek k měnovému zlatu na vnitřním trhu.

Stabilita měnových jednotek se standardem zlaté devizy závisela teď na stabilitě měn plnících funkci rezervní měny. Zlatá parita měny se stala do velké míry jen nominální, protože směna bankovek za zlato byla omezená. Na významu ztratilo i vyrovnávání sald platební bilance reálným vývozem a dovozem zlata. Místo toho nastoupilo při běžných výkyvech platební bilance vyrovnávání za pomoci úvěrových prostředků (deviz), které má často podobu jednoduchých přípisů a odpisů na účtech. Se zlatem se manipulovalo až na posledním místě, když jiné možnosti se již vyčerpaly. Podstatně vzrůstala úloha diskontní a devizové politiky pro udržování stability měnového kurzu. Hlavními rezervními měnami meziválečného období se staly libra šterlinků a dolar USA, v menší míře i jiné měnové jednotky.

Změna ve formě měnového zabezpečení měla i jiné následky. Zatímco zlato v zásobách cedulové banky nepřinášelo nic, naopak s jeho úschovou a manipulací byly spojeny náklady, devizové pohledávky však přinášely úrok. Ovšem i krajina rezervní měny měla výhody z toho, že jiné krajiny udržovaly rezervy

v její národní měně, i když musela udržovat dostatečně velké rezervy zlata. Šlo zde totiž o jistý druh vkladů ze zahraničí, které měla vlastní ekonomika dočasně k dispozici.

Soustava zlaté devizy mohla úspěšně fungovat hlavně díky relativní stabilitě hospodářských a politických poměrů po roce 1924, se kterou souvisela i stabilita platebních bilancí. Při jejich vyrovnávání důležitou úlohu mělo řešení problému německých reparací a značné mezistátní přesuny kapitálu – hlavně v podobě krátkodobých vkladů a půjček – hledajícího nejvýhodnější zhodnocení. Rozsah tohoto stále se přemisťujícího kapitálu v peněžní formě (v podstatě spekulačního kapitálu – později dostane název „horké peníze“, „hot money“), se oproti začátku 20. století výrazně zvětšil.

Prvním signálem blížící se hospodářské krize byla situace v zemích produkujících převážně suroviny a polotovary. Tyto země se uprostřed roka 1928 ocitly v důsledku klesajících světových cen na trzích v platebně bilančních těžkostech, které je donutily k likvidaci jejich zahraničních pozicí nebo měnových rezerv. Místo toho, aby se podrobily nutné deflaci podle pravidel hry zlaté měny, vzdaly se zlatého standardu. Tím se uskutečnil průlom do mezinárodní „zlaté fasády“ (vedle šesti jihoamerických zemí i Austrálie a Nový Zéland).

Světová hospodářská krize v letech 1929 až 1933 znamenala definitivní zánik všech tzv. zlatých měnových modelů. To se projevilo hlavně v USA. Těžký dopad velké krize na ekonomiku USA se projevil i v měnové oblasti. Jestli v případě Velké Británie měnová krize vyplynula především z vnějších vlivů a z pasivní platební bilance, v USA vyrostla měnová krize hlavně z vnitřních podmínek, z krize bank. V důsledku krize se výrazně snížila bankovní depozita, přičemž banky utrpěly velké ztráty tím, že jejich dlužníci často zkrachovali. Navíc rozpůjčené prostředky často zamrzly, tzn. dlužníci bank nebyli dočasně schopní je vrátit. To vše znamenalo ztrátu likvidity (schopnosti vyplácet uložené peníze) amerických bank, která vyvrcholila na počátku března 1933. Doslovnému runu (run – útok) na vklady předcházela vlna bankrotů bank, při kterých vkladatelé často ztráceli uložené peníze, neboť státní či jiná veřejná záruka za vklady tehdy neexistovala. Vládní politika se takovému vývoji snažila čelit různě: 1. zřízením osobitné instituce „Refico“ (RFC – Reconstruction Finance Corp.), která ze státem složeného kapitálu, jako i emisi zvláštních obligací umožňovala mobilizovat zamrzlé pohledávky peněžních ústavů, železnic a pod., 2. zvláštním zákonem se uvolnily přísné předpisy FRS pro dodatečnou emisi bankovek, kterými rezervní banky mohly, na základě krytí státními dluhopisy, poskytnout podporu obchodním bankám.

Prezidentskými dekrety bylo uvaleno embargo na mezinárodní přesuny ve zlatě s výjimkou těch, na které bylo uděleno zvláštní povolení ministerstva financí. Všechno měnové zlato se muselo povinně soustředit do Federálního rezervního systému a nikdo jiný neměl právo být jeho vlastníkem. Tak se

v USA skrečovala povinnost směny bankovek za zlato a zlikvidoval se tehdejší oběh a ražba zlatých mincí. Z oběhu se stáhlo a na slitky proměnilo za 366 mil. dolarů zlatých mincí. To byl počátek poklesu kurzu dolaru vůči jeho původní paritě, nárůstu ceny zlata v dolarech, jakož i celkového růstu cen, který měl sice v podstatě inflační charakter, ale viděl se v něm náznak pokrizového zlepšování hospodářské situace. Vliv devalvačního (inflačního) charakteru měl i doplněk měnového zákona, kterým rezervní banky dostaly právo dodatečné emise bankovek za 3 mld dolarů na základě státních obligací. Všechny druhy používaných peněz byly vyhlášeny za zákonné platidlo. Prezident byl současně zplnomocněn snížit zlatý obsah dolaru, obnovit bimetalismus a umožnit neomezené mincování zlata a stříbra při jejich pevném hodnotovém vztahu.

Bankovní zákon z června 1933 především uklidnil zpanikařené vkladatele, a to zřízením Federální korporace pro pojištění vkladů (FDIC) s kapitálovou účastí státu, která zaručovala bezpečnost vkladů. Zákon posiloval pozici FRS vůči obchodním bankám, přispěl k centralizaci bank a upravil podmínky některých bankovních obchodů. Současně přijatý zákon o emisi cenných papírů zvyšoval kontrolu státu nad zakladatelskou činností a emisí nových akcií, resp. obligací podniků a institucí. V letech 1933 a 1934 byla taky v zájmu farmářů a vlastníků nemovitostí zvláštními zákony reformovaná soustava hypotečního a zemědělského úvěru za spoluúčasti státu.

Závěr Rooseveltovy měnové a bankovní reformy v rámci politiky „nového údělu“ představuje bankovní zákon z roku 1935, kterým se posilnila pozice ministerstva financí vůči FRS a uzákonily se některé změny v činnosti FRS.

„Odhodnocení“ dolaru USA bylo impulsem k devalvacím v obdobné míře i v zemích s měnami typu zlaté devizy, kde se měnové rezervy držely v dolarech, jako např. Filipíny, Kuba, Haiti, Guatemala, Honduras. Z těchto a dalších zemí amerického kontinentu se fakticky zformoval dolarový blok, kde se vzájemné pohledávky vyrovnávaly v US dolarech. Devalvací USA nejen vyrovnaly náskok Velké Británie v boji o světové trhy, ale vzhledem k tomu, že míra devalvace dolaru byla vyšší než míra devalvace Lstg, získaly určitou výhodu (v lednu 1934 byla Lstg ohodnocená o 34,5 %, ale dolar o 40,9 %). Aby se odbourala tato výhoda USA, Anglická banka počátkem roku 1935 záměrným manévrem dále snížila kurz Lstg tak, že se zhruba obnovila původní zlatá parita Lstg a dolaru z roku 1930, resp. 1913. Byl to typický projev měnové války jako nové formy boje o trhy.

V době, když v USA překonávaly krizí důvěry k bankám a měně, sešla se v červnu 1933 v Londýně mezinárodní měnová konference. Předcházela jí práce zvláštního studijního orgánu Společnosti národů, tzv. *zlaté* delegace, vytvořené ještě před vypuknutím velké hospodářské krize. *Zlatá* delegace měla za úkol prostudovat problém „jak zabránit poklesu cen, který by mohl nastat z nedostatku zlata“, zaobírala se zkušenostmi z měnového vývoje posledního desetiletí, hodnotila zkušenosti se zavedením nové formy zlatého standardu.

Krize ukázala nespolehlivost měnového krytí zlatými devízami, jejichž devalvace způsobovaly cedulovým bankám ztráty a v mezinárodních měnových a hospodářských vztazích prohlubovaly chaos. Nespolehlivost takového krytí se projevila i jako důsledek toho, že jedna suma zlatých deviz se přes řetěz úvěrů mohla stát krytím několika měnových jednotek; narušení řetězce v jednom článku strhávalo do problémů řadu zemí. Zkušenosti vedly k rychlému opouštění devizového krytí a jeho proměně na zlaté krytí – i když jen v podobě zlata v slitcích.

Konstatovalo se, že zlato zůstává nejlepším měnovým podkladem, současně však i to, že pro dobře fungující měnovou soustavu není oběh plnohodnotných mincí potřebný a že zásoby měnového zlata mají být koncentrované v cedulové bance. Proti tomu vystupovali hlavně představitele Francie, kteří i nadále obhajovali stanovisko, že bankovky jsou jen surogáty zlata.

Další myšlenka, která našla uplatnění v pozdější praxi, zazněla v prohlášení, že zlaté zásoby se mají považovat za majetkovou rezervu národního hospodářství vůči zahraničí a mají být rezervované především na vyrovnávání schodků platební bilance. Ze závěru, že zlatá zásoba má sloužit hlavně pro udržování vnější stability měny, vyplynulo, že zlaté krytí nemusí být vysoké a byla i formulována hranice 25 % (předtím měnové zákony různých zemí požadovaly třetinové nebo vyšší krytí). Jiným logickým závěrem z konstatování, že zlatá rezerva má sloužit jen na vyrovnávání platební bilance bylo, že směnitelnost má smysl jen pro zahraničí a není důvod pro ponechání povinnosti směny bankovek za zlato uvnitř státu.

Se zánikem zlatého bloku skončilo období zlaté měny, kdy národní měnové jednotky byly směnitelné (konvertibilní) za zlato nejen vůči zahraničí, ale i uvnitř státu (vůči nonrezidentům i rezidentům). Od září 1936 ve světě neexistovala měna povinně směnitelná za zlato.

Zásadní změnou měnových poměrů 30-tých let se stala i likvidace stříbrných měnových soustav v Číně, Iránu, Indii a Indonézii. Nezavedli tam však zlatý monometalismus, ale papírové soustavy, které se stali závislé na měně Velké Británie, resp. Nizozemska. Měnové jednotky těchto zemí (tael, rial, rupie, indonézská rupie) byly sice vyjádřené ve zlatě, ale ve vnitřním oběhu nebyly směnitelné vůbec a vůči zahraničí jen v té podobě, jako byly směnitelné měny Velké Británie a Nizozemska. Na tento účel se vytvořili i rezervní fondy v zlatě. V uvedených krajinách Asie se vytvořila zlatá měna v době, když zlato bylo z vnitřních oběhů krajin vytlačené a bylo zbavené svých národních monetárních forem.

Zlato i v 30-tých letech si ovšem udrželo značný význam v mezinárodních hospodářských vztazích a i nadále zůstalo nejlepší formou národohospodářské rezervy. Problém byl ovšem v tom, že rozdělení těchto rezerv se vyvíjelo velmi nerovnoměrně. Relativní podíl malé skupiny krajin na celkových světových zásobách měnového zlata se zvětšoval. Přitom suma těchto zásob v 30-tých

letech rostla díky stupňování těžby, kterou stimuloval růst cen zlata v souvislosti s devalvacemi.

Československo a jeho místo v poválečném zlatém systému

Stabilizace kurzu čs. měny dosažená v průběhu roku 1923 na úrovni kolem 3 US dolarů za 100 Kč (t.j. kolem 16 švýcarských. franků) se udržela celou řadu let. Objektivním předpokladem tohoto vývoje byla politická a hospodářská stabilizace poměrů v celé střední Evropě, jakož i relativně příznivá konjunktura. Faktická stabilizace čs. měny byla po více než dvou letech potvrzena zřízením nové cedulové banky, Národní banky československé (NBČS), která převzala od 1. dubna 1926 všechny aktiva a pasiva, jakož i funkce dosavadního Bankového úřadu Ministerstva financí. Na rozdíl od BÚMF, který byl státním ústavem, NBČS byla soukromou akciovou společnosti, která byla pověřená spravovat čs. měnu, provádět zákonem taxativně stanovené úvěrové obchody, dbát o činnost odúčtovacích (clearingových) sdružení, dělat pro stát pokladní službu a některé další úkoly.

Národní banka byla dále zavázána udržovat kurs Kč v poměru k US dolaru v hranicích 2,90 – 3,05. Povinná směnitelnost se ovšem nezavedla a čs. měna i nadále zůstala papírovou měnou.

Vyvrcholením stabilizace čs. měnových poměrů se stalo uzákonění přímého poměru čs. koruny ke zlatu koncem roku 1929. Podnětem k tomuto kroku se stala mezinárodní jednání o zřízení reparační banky v souvislosti s úpravami německých reparačních plateb podle Youngova plánu. Banka pro mezinárodní platby v Basileji,[11] která v této souvislosti vznikla, se měla současně stát orgánem součinnosti cedulových bank; na její činnosti mělo i Československo značný zájem. Podmínkou účasti však byla ustálená, zákonně se zlatem spjatá měna. Československo sice mělo v roce 1929 stabilizovanou měnu, zákon ovšem vyjadřoval její poměr ke zlatu jen nepřímo prostřednictvím jejího vztahu k US dolaru.

Zákonné opatření z konce roku 1929 tento formální nedostatek překonávalo tak, že se dosavadní poměr k dolaru vyjádřil přímým poměrem ke zlatu tím, že NBČS byla uložena povinnost udržovat kurs Kč na úrovni 1 Kč = 44,58 miligramů ryzího zlata. Táto relace odpovídala dosavadnímu poměru 100 Kč = 2,9629 US dolarů. Současně byla NBČS zavázána kupovat zlato za uvedenou cenu a směňovat bankovky za zlato nebo devizy. Závazek směny bankovek byl však limitován podobně jako v Anglii či Francii tím, že žadatel směny musel

11. Její název zní Bank for international Settlements. „Settlement“ však značí spíše úhradu nebo vyrovnání. SMETANA, V. Británie a československé zlato. *Soudobé dějiny* VIII/4, s. 621.

předložit tolik bankovek, aby za ně mohl dostat nejméně 12 kg ryzího zlata (t. j. téměř 270 000 Kč). Ustanovení o úhradě bankovek (včetně žira) určovalo NBČS povinnost mít krytí alespoň z polovice v podobě zlata a zůstatek v podobě valut a deviz, a to do výše 25 % celkového oběhu bankovek, přičemž do konce roku 1930 se mělo dosáhnout hranice 30 % a do konce roku 1935 až 35 %. Současně se předpokládala ražba plnohodnotných kurantních mincí (100 Kč – tzv. hřivna), ke které ovšem nikdy nedošlo. Diferencovaně se omezila zákonná platbyschopnost drobných mincí ze stříbra a různých slitin. Obchodní mincí zůstal čs. dukát ražený od roku 1923 ze zlata o ryzosti 71/72 a hrubé hmotnosti 3,49 gramu.

Uvedenými ustanoveními, která jen potvrzovala uvedený stav, dostala československá koruna i formálně, podle zákona, standard zlaté devizy. Určení doby, odkdy měla nastat povinná směnitelnost bankovek za zlato, se ponechalo vládnímu nařízení. A to nikdy nevyšlo.

Vypuknutí velké hospodářské krize kromě jiného vedlo i k rozvratu mezinárodních platebních vztahů a tím i k rozrušení poměrné stability měnových systémů. Československá měnová soustava přečkala první období krize bez výraznějších negativních vlivů; zlaté a devizové zásoby se do konce roku 1930 dokonce zvýšily. Komplikace se začaly projevovat až v roce 1930 jako odraz ztráty platební schopnosti sousedních států (Německa, Rakouska, Maďarska), ale i v této situaci byla československá pozice natolik dobrá, že NBČS byla schopná zúčastnit se podpůrné akce organizované Bankou pro mezinárodní platby v Basileji v prospěch Maďarské národní banky a Rakouské národní banky.

Proti nepříznivému vývoji zásob deviz v roce 1931 působilo především uzavření vysoké půjčky čs. státu ve Francii. Její výnos se sice z velké části použil na zaplacení jiných zahraničních dluhů, resp. repatriaci některých čs. cenných papírů, ale zůstalo z ní nemálo i na úhradu běžných výdajových položek platební bilance. Tímtéž směrem působily i některé další vlivy a opatření, takže se podařilo udržet devizové zásoby na úrovni předcházejícího roku a i kurs Kč udržet v blízkosti zlaté parity. Mezi opatřeními, která napomohly dodržet zákonné požadavky zlatého a devizového krytí čs. koruny, je třeba uvést, že v roce 1932 se proměnily bankovky po 10 a 20 Kč na státovky a tedy fakticky na drobné peníze, na které se nevztahovala ustanovení o krytí. Stříbrné mince v těchto nominálech se z oběhu stahovaly.

Již v průběhu let 1932 a 1933 se ukazovalo, že devizová omezení při dovozu mají svůj smysl i výsledek při udržování stability kurzu Kč. Jenže v podmínkách klesání cenových hladin světového trhu a v podmínkách, když více důležitých zemí znehodnotilo své měnové jednotky, aby se tak ulehčil export jejich výrobků, možnosti čs. vývozu se zhoršovaly. Byly dokonce publikovány výpočty, že tuzemské ceny – měřené zlatou paritou Kč – byly v porovnání s mezinárodní cenovou hladinou asi o 20 % vyšší. Protože

prosperita čs. hospodářství byla neodmyslitelná od schopnosti exportu a současně se zhoršovala devizová pozice NBČS, takže se oslabovala schopnost udržovat kurz Kč na relativně vysoké úrovni, došlo k devalvaci koruny o jednu šestinu v únoru 1934. Devalvace se vykonala zákonným snížením oficiálního zlatého obsahu Kč ze 44,58 mg na 37,15 mg.

Zákon o devalvaci upravil současně ustanovení o úhradě čs. bankovek (t. j. o měnových rezervách cedulové banky). Značné ztráty z devalvace anglické libry šterlinků roku 1931 a US dolaru roku 1933 ukázaly vratkost standardu zlaté devizy a riziko měnového krytí spočívajícího v nestálosti hlavních měnových jednotek světového trhu. Proto vykonal změnu v tom smyslu, že zlaté krytí čs. měny snížil na 25 % celkového množství obíhajících bankovek a závazků NBČS splatných á vista (žíra), přičemž krytí mělo tvořit jen mincové nebo nemincové zlato. Čs. měna tak dostala standard zlata v slitcích. Byla to ovšem více-méně jen formální změna, protože i nadále ani jeden ze základních atributů zlaté měny nebyl splněn. Dvojí devalvace čs. koruny (1934, 1936), která se podle francouzského vzoru uskutečnila formou stanovení zlatého obsahu mezními body neznamenala sice plné odpoutání od zlata, ve světle blížících se válečných událostí šlo vlastně o konečný ústup od zlatého standardu.[12]

Druhá polovina třicátých let však už byla plně ve znamení blížících se válečných událostí. Pod tlakem této skutečnosti mnohé do té doby prioritní úvahy a plány byly odsunuty. Když II. světová válka začala, nebylo nutno odvolávat směnitelnost bankovek za zlato, neboť ta tu už neexistovala. O to víc se uplatňoval systém vázaného devizového hospodářství. Poválečný vývoj z pohledu účasti zlata na světovém hospodářství se nesl v znamení nově vytvořeného bretton-woodského systému, změněného poměru sil ve světě a prvních signálů budoucího rozpadu koloniální soustavy. To je ovšem samostatné téma, jehož přiblížení by překročilo rámec tohoto příspěvku.

Závěr

Zlato je již od 80. let minulého století stále hledanou hodnotou jako rezerva pro horší časy, ale i jako akceptovaná záruka finančních a hospodářských závazků různého druhu. Ani zásadní změny vyvolané – v evropských poměrech – pokračující hospodářskou a politickou integrací neohrozily existenci světového obchodu se zlatem.

Období zlatého standardu ukončila 1. světová válka. V dalším období se zlatý standard – v modifikované podobě zlatého slitku, čili jádra a později zlaté

12. Stalo se tak zákony č. 25/1934 Sb. z. a n. a č. 262/1936 Sb. z. a n. Blíže viz VENCOVSKÝ, F. Funkce zlata v historii československé měny. *Finance a úvěr,* 1979, č. 12, s. 802 a násl.

devizy – pokoušelo oživit několik zemí, ovšem vždy jen na určitý čas a bez zvláštního úspěchu. J. M. Keynes nazval pokus Velké Británie z roku 1925 znovu zavést zlatý standard „pravděpodobně nejničivějším finančním rozhodnutím moderní doby“. Konečnou ránu zlatému standardu zasadily USA v rámci realizace ozdravného plánu ekonomiky New Deal.

Po 2. světové válce se základními stavebními kameny světových financí staly US dolar a zlato, a to v rámci tzv. bretton-woodského systému. Dolar byl ovšem směnitelný za zlato jen při oficiálních transakcích centrálních bank. Vícenásobná devalvace US dolaru začátkem 70. let minulého století však vedla k definitivnímu zániku tohoto systému. Nový způsob uspořádání světových financí formalizovala tzv. Kingstonská dohoda z r. 1976.

Časy zlatého standardu a dalších odvozených „zlatých“ měnových modelů jsou již, zdá se, definitivně za námi. Ani mnohé nepříznivé okolnosti však zlato nedegradovaly na obyčejnou komoditu. Na rozdíl od ostatních rezervních měn má jednu podstatnou výhodu – není pohledávkou nikoho vůči nikomu. Jeho cena může fluktuovat, v dlouhodobém výhledu má však stále svou standardní hodnotu. I přes pád zlatého standardu zlato stále reprezentuje monetární suverenitu státu a zlaté rezervy slouží ke stabilizaci veřejných financí hlavně po ekonomickém či politickém šoku. Mezi zlatými rezervami a kursem měny sice už dávno není žádná souvislost, zlatu však nadále přísluší dva atributy – solidnost a jistota.

RÉSUMÉ

Main instruments of payment contact in the Middle Ages and early New Ages. Role of gold in domestic and foreign financial operations. Some identification features of the international gold standard system. Decay of the system after WW I in individual countries. Situation in Czechoslovakia between WW I and WW II as concerns the role of gold.

LITERATURA

HRDÁ, E. Zlato, zlato, zlato ... *Bankovnictví,* 2002, č. 12, s. 29.
League of Nations World Economic Survey 1931/2, s. 170/1.
SMETANA, V. Británie a československé zlato. *Soudobé dějiny* VIII/4, s. 621.
VENCOVSKÝ, F. Funkce zlata v historii československé měny. *Finance a úvěr,* 1979, č. 12, s. 802 a násl.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

HISTORICKÝ VÝVOJ DÁVEK V MATEŘSTVÍ NA NAŠEM ÚZEMÍ

JUDr. Gabriela Halířová
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Těhotenství, porod a mateřství (zejména období šestinedělí) jsou přirozené fyziologické procesy v životě ženy. Jedná se o specifickou etapu v životě ženy charakterizovanou náhlou změnou dosavadního způsobu života. Žena v tomto období potřebuje zvýšenou pomoc a péči, jelikož se jedná o etapu spojenou se zdravotní rizikovostí, příp. poskytováním zvláštních ohledů a péče, kterou si neumí nebo nemůže vždy sama obstarat. Je nutno jí zajistit lékařskou péči potřebnou pro zdárný průběh těhotenství a porodu, pracovní volno a hmotné zabezpečení během tohoto volna. Také narození dítěte znamená důležitou změnu v životě rodiny. Všechny tyto procesy a změny kladou na ženu nové nároky a zatěžují ji nejen z hlediska psychického a fyzického, ale i z hlediska ekonomického.

Alespoň částečně překlenout tuto nelehkou situaci pomáhají tzv. dávky v mateřství, které nejen nahrazují ženám ušlý příjem, jelikož v tomto období nemohou pracovat, ale umožňují také plnou péči o malé dítě. Těmito dávkami jsou peněžitá pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, rodičovský příspěvek a porodné.

Poprvé došlo na území dnešní České republiky k právní úpravě hmotného zabezpečení žen v souvislosti s těhotenstvím a mateřstvím zákonem č. 33/1888 ř. z. o nemocenském pojištění dělníků. Ženy pojištěné podle tohoto zákona, které porodily, měly nárok na peněžitou podporu ve výši nemocenského po dobu *čtyř týdnů* ode dne porodu[1]. Pojištěné ženy měly též nárok na bezplatnou pomoc při porodu od porodní asistentky, příp. i od lékaře, a zároveň i nárok na léky a léčebné pomůcky. V roce 1917 byla zákonem č. 6/1917 ř. z. prodloužena podpůrčí doba peněžité podpory pro šestinedělky z původních čtyř na *šest týdnů*.

1. Peněžitá podpora, později nazývaná jako pomoc v mateřství či peněžitá pomoc v mateřství, byla v tomto případě poskytována až ode dne porodu. Nebyla tedy ještě brána v potaz ochrana pojištěné ženy dávkou nemocenského pojištění v době pokročilého stupně těhotenství.

Po vzniku samostatné Československé republiky v r. 1918 byly převzaty[2] právní předpisy ze sociální oblasti a postupně byly přijímány právní předpisy nové. Tím nejvýznamnějším byl zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Podle tohoto zákona byla pomoc v mateřství poskytována jak samotným pojištěnkám tak manželkám pojištěnců v různé formě a podobě: zdarma pomoc při porodu od porodní asistentky, příp. lékaře, jednorázový příspěvek na výlohy při slehnutí[3] a při obtížích v těhotenství, příspěvek na kojení a peněžitá podpora.

Pojištěným ženám byla peněžitá podpora poskytována ve výši nemocenského po dobu šesti týdnů před porodem a šesti týdnů po porodu a manželkám pojištěných mužů ve výši 10 Kčs denně po dobu čtyř týdnů před porodem a šesti týdnů po porodu. Tato právní úprava byla zrušena až roku 1948 zákonem o národním pojištění.

Zákon o národním pojištění

Po 2. světové válce nebyly uznány předpisy z doby okupace za součást československého právního řádu – v sociální oblasti stejně nepřinesly pojištěncům žádná podstatná a významná zlepšení – a bylo v zásadě převzato zákonodárství 1. republiky. Již v období války se začaly rozvíjet myšlenky vybudovat národní pojištění, kterými se zabýval jak domácí odboj, tak zahraniční odboj v Londýně. V zahraničí se studovaly materiály britské komise vedené Sirem Beveridgem, která formulovala novou sociální doktrínu pro poválečnou Velkou Británii. Po osvobození se obě skupiny (domácí a zahraniční odboj) setkaly a připravovaly koncepci sjednoceného komplexního systému sociálního zabezpečení. Tato koncepce byla v roce 1945 vtělena do Košického vládního programu a byla ustavena komise Národní fronty pověřená vypracováním návrhu zákona o národním pojištění[4].

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění byl na svou dobu velkým sociálně politickým pokrokem a významným mezníkem ve vývoji sociálního zákonodárství v Československu a vztahoval se s menšími výjimkami[5] na

2. Na základě tzv. recepčního zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, který byl schválen dne 28. 10. 1918 a mimo jiné stanovil, že veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají v platnosti. Touto „recepční normou“ tedy došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu a rakouské a uherské veřejné správy.

3. Dnes porod.

4. Blíže TOMEŠ, I. Národní pojištění: významný milník naší sociální politiky. *Sociální politika,* 1998, č. 10, s. 6n.

5. Zákon o národním pojištění poskytl osobám samostatně hospodařícím jen důchodové pojištění s tím, že nemocenské pojištění se jim poskytne později. Pro veřejné zaměst-

veškeré obyvatelstvo, tedy např. i na ženy či družky v domácnosti. Zákon mimo jiné zvýšil všechny dávky a do značné míry zrovnoprávnil nároky dělníků a ostatních zaměstnanců.

Co se týče dávek v mateřství, byly poskytovány porodné a peněžitá pomoc v mateřství. Porodné náleželo pojištěnce nebo rodinné příslušnici[6], příp. manželce či družce pojištěncově, na každé dítě, které porodila, ve výši 2.500 Kčs. Peněžitá pomoc v mateřství ve výši nemocenského náležela pojištěnce, pokud byla v posledních dvou letech před porodem alespoň 270 dní pojištěna, po dobu *18 týdnů*, v nichž došlo k porodu. Nebylo tedy přesně specifikováno, kolik týdnů před porodem a kolik týdnů po porodu mateřská dovolená a dávka náležely.

Vývoj od roku 1956 až po 90. léta

Ustanovení zákona o národním pojištění upravující nemocenské pojištění byla zrušena **zákonem č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců**, který nabyl účinnosti 1. ledna 1957 a je s mnoha změnami a doplňky platný dodnes. Tímto zákonem byla uskutečněna první reforma sociálního zabezpečení pro roce 1948, tedy v době silně ovlivněné sovětským modelem sociálního zákonodárství.

U dávek v mateřství však k žádné podstatné změně nedošlo – obě dávky upravené zákonem o národním pojištění byly vtěleny do nového zákona, a to jako **peněžitá pomoc v mateřství** a **podpora při narození dítěte**. Doba poskytování peněžité pomoci v mateřství zůstala na 18 týdnech, jen se podrobněji specifikovala doba poskytování – 4 týdny před porodem a 14 týdnů po porodu. Výše se stanovovala stejně jako nemocenské z čisté denní mzdy a byla odstupňována podle délky zaměstnání procentní sazbou.

Podpora při narození dítěte náležela ve výši 650 Kčs na každé narozené dítě. Oprávněnými osobami byly zaměstnankyně nebo zaměstnancova rodinná příslušnice a zaměstnancova manželka či družka také tehdy, jestliže porod nastal v době 300 dnů od úmrtí zaměstnance.

K prodloužení mateřské dovolené na *22 týdnů* došlo **zákonem č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky**, a to tak, že se peněžitá pomoc

---

nance se naopak poskytlo jen nemocenské pojištění s tím, že důchodové pojištění na ně bylo vztaženo až v roce 1950. Do roku 1952 z něj byli vyňati i příslušníci ozbrojených sil z povolání, na které se vztahovala samostatná úprava.

6. Pojem rodinného příslušníka byl v podstatě koncipován podobně, jak je tomu v současné právní úpravě – srov. ust. § 41 zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, v platném znění.

v mateřství poskytovala zpravidla od počátku čtvrtého týdne před očekávaným dnem porodu, ne však dříve než od počátku osmého týdne před tímto dnem. Do tohoto právního předpisu byla vtělena kompletní právní úprava peněžité pomoci v mateřství a zároveň vyjmuta ze zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců.

Výše této dávky byla rozdílná v prvních 18 týdnech od nástupu mateřské dovolené, kdy se stanovovala procentní sazbou z čisté denní mzdy podle délky zaměstnání v témž podniku, a od 19. týdne, kdy se určovala z čisté denní mzdy procentní sazbou podle toho, zda šlo o porod první, druhý nebo třetí a další.

V tomto zákoně byla také poprvé vzata v úvahu zvýšená potřeba ochrany a zabezpečení pracovnic v určitých případech: byla prodloužena doba poskytování peněžité pomoci v mateřství při vícečetném porodu na *35 týdnů* a u osamělých pracovnic, které kromě pracovních příjmů neměly jinak zajištěnou obživu a ani nežily s druhem, na *26 týdnů*.

Byla také zakotvena varianta poskytování peněžité pomoci v mateřství i jiným osobám, než těhotným ženám či matkám po porodu – pracovnici, která do své trvalé péče nahrazující péči mateřskou převzala dítě, jež jí bylo svěřeno rozhodnutím příslušných orgánů k pozdějšímu osvojení, nebo dítě, jehož matka zemřela, se poskytla peněžitá pomoc v mateřství nejdéle po dobu *18 týdnů* ode dne převzetí dítěte, ale nikoli déle než do dne, kdy uplynulo *26 týdnů* ode dne jeho narození.

Dalším právním předpisem, který je nutno na tomto místě zmínit, je **zákon č. 67/1965 Sb., o některých změnách v nemocenském pojištění**, který kromě novelizace zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců, zavedl novou obligatorní dávku v mateřství, a to **vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství**. Účelem této dávky bylo nahradit pracovnici pokles příjmu, k němuž došlo v souvislosti s jejím převedením na jinou práci z důvodu ochrany jejího těhotenství a mateřského poslání.

Před zavedením tohoto institutu totiž docházelo často k situacím, že ženy vykonávající v těhotenství práce, které vykonávat neměly s ohledem na zdraví své nebo zdraví budoucího dítěte, se bránily převedení na jinou práci. Činily tak z obavy, že po převedení budou mít nižší výdělek, a to právě v době, kdy v souvislosti s očekávaným narozením dítěte finanční náklady rodiny stoupají.

Z předcházejícího přehledu je patrné, že dávky v mateřství byly roztroušeny do vícero právních předpisů, což vysloveně volalo po vytvoření nové jednotné a samostatné právní úpravy všech dávek v mateřství.

Stalo se tak **zákonem č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění**, který nabyl účinnosti 1. 7. 1968 a včetně mnoha novel a doplňků je platný dodnes. Jak už z názvu zákona vyplývá, upravoval a sjednotil všechny dosavadní dávky v mateřství, tj. peněžitou pomoc v mateřství, podporu při narození dítěte a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Délka

mateřské dovolené byla prodloužena na *26 týdnů, popř. 35 týdnů*[7] – zůstalo rozmezí čtyř až osm týdnů před porodem pro začátek poskytování peněžité pomoci v mateřství.

Dílčí změny zákona podstatné pro dávky v mateřství nastaly **zákonem č. 51/1987 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení** – došlo k prodloužení mateřské dovolené na současných *28 týdnů, popř. 37 týdnů*, a začátek poskytování peněžité pomoci v mateřství byl stanoven od počátku šestého týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku osmého týdne před tímto dnem.

Tímto zákonem s účinnosti od 1. 7. 1987 bylo také zcela nově zavedeno poskytování peněžité pomoci muži – zaměstnanci. Šlo pouze o řešení omezeného okruhu případů, které jsou z celospolečenského hlediska odůvodněné – peněžitá pomoc se poskytuje osamělým zaměstnancům v případě, že pečují o dítě na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo o dítě, jehož matka zemřela.

Zákonem č. 103/1988 Sb., o změnách v nemocenském zabezpečení s účinností od 1. 10. 1988 byl rozšířen nárok na poskytování peněžité pomoci také pro zaměstnance, který pečuje o své dítě, jestliže se jeho manželce neposkytuje peněžitá pomoc v mateřství a ona sama nemůže nebo nesmí o dítě pečovat na základě lékařského posudku pro závažné onemocnění.

Zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku zavedl do našeho právního řádu nový institut – **mateřský příspěvek**. Tato dávka v mateřství tehdy zabezpečovala pouze ženy, které byly nemocensky pojištěné, po dobu, kdy čerpaly další mateřskou dovolenou – jednalo se o dávku nemocenského pojištění. Náležel ženě při péči o dítě do jednoho roku věku, ale ta musela vedle toho splňovat ještě další podmínky, např. péče o další dítě, byla osamělá apod.

Hlavním cílem zavedení mateřského příspěvku bylo umožnit ženám, aby mohly celodenně pečovat o děti a významnou úlohu zde měla i snaha o zvýšení porodnosti, jejíž vývoj nebyl koncem šedesátých let příliš příznivý[8].

Poskytování mateřského příspěvku bylo nově upraveno **zákonem č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku**, který přinesl podstatné zlepšení – rozšířil okruh žen, které měly na dávku nárok, a to o ženy, které nebyly před porodem ekonomicky činné. Mateřský příspěvek dále náležel ženám při celodenní a řádné péči o dítě do jednoho roku vždy a byla prodloužena doba jeho poskytování z jednoho roku do dvou let věku dítěte, pokud žena splňovala další stanovené podmínky (péče o další dítě, dítě je invalidní, žena je osamělá apod.).

---

7. Délka 35 týdnů zůstala pro pracovnice, které porodily dvě nebo více dětí. Původních 26 týdnů pro osamělé pracovnice se prodloužilo na 35 týdnů.

8. ŠTANGOVÁ, V. K úpravě rodičovského příspěvku. *Právo a zaměstnání,* 1996, č. 2, s. 7.

S účinností od 1. 10. 1990 (zákonem č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku) byl institut mateřského příspěvku nahrazen **rodičovským příspěvkem**. Ten byl uzákoněn jako nová *státní* nároková dávka a narozdíl od mateřského příspěvku došlo ke sjednocení poskytování této dávky do tří let věku dítěte a tím se odstranilo znevýhodnění rodin s prvním dítětem. Důležitou změnou byla také skutečnost, že nárok na rodičovský příspěvek, jak vyplývá z jeho názvu, má rodič dítěte, který celodenně, řádně a osobě pečuje o dítě, tj. došlo ke zrovnoprávnění obou rodičů při péči o děti.

Rodičovský příspěvek se stal od 1. 10. 1995 na základě zákona o státní sociální podpoře jednou z dávek státní sociální podpory. Doba jeho poskytování byla prodloužena do čtyř let věku dítěte.

Vývoj výše dávek v mateřství

Nemocenské pojištění patří mezi ty právní oblasti, které jsou upraveny předpisy přijatými v minulosti za jiné právní, ekonomické a politické situace, tj. v 50. a 60. letech. Proto logicky podléhá častým novelizacím a změnám.

Výše **peněžité pomoci v mateřství** a způsob jejího výpočtu se vždy odvíjela od způsobu stanovení nemocenského a není tomu jinak ani dnes. Následně nastíním jen stručně nejpodstatnější změny mající vliv na výpočet a výši dávek nemocenského pojištění, tedy i peněžité pomoci v mateřství, a to od doby, kdy nabyl účinnosti zákon o nemocenském pojištění zaměstnanců.

Až do roku 1993 se výše dávek nemocenského pojištění stanovovala procentní sazbou z *čisté denní mzdy*, tj. průměrné čisté mzdy za pracovní den zjištěné za určité rozhodné období (poslední tři kalendářní měsíce, později předcházející kalendářní rok). Hodnota procentní sazby se během let měnila, jak nabývaly platnosti a účinnosti další právní předpisy a novely. Byl stanoven i maximální limit čisté denní mzdy, ze které se příslušnou sazbou vypočítávala výše dávky – nejprve 100 Kčs, od r. 1968 100 Kčs při šestidenním pracovním týdnu a 120 Kčs při pětidenním pracovním týdnu. Až od 1. 1. 1985 byla tato částka zvýšena na 150 Kčs. Minimum dávky však činilo 16 Kčs na den. Dávky náležely jen za *pracovní dny*.

Významné změny přinesl **zákon č. 37/1993 Sb., o změnách v nemocenském a sociálním zabezpečení a některých pracovněprávních předpisů**, který s výjimkou několika málo ustanovení nabyl účinnosti již 1. 1. 1993. Tyto „novinky“ lze shrnout do následujících bodů:

- byl zaveden institut *denního vyměřovacího základu*,
- který se stanovil z *hrubého příjmu*,
- maximální hranice denního vyměřovacího základu byla zvýšena na 190 Kč,

- dávky se začaly poskytovat za *kalendářní dny*,
- výše peněžité pomoci v mateřství činila na kalendářní den 67% denního vyměřovacího základu[9],
- rozhodným obdobím se stalo kalendářní čtvrtletí.

Na základě **zákona č. 308/1993 Sb.**, který novelizoval předpisy o nemocenském zabezpečení, byl s účinností od 1. 1. 1994 z důvodu růstu příjmů zvýšen maximální limit příjmu, z něhož se dávky vypočítávají, na 270 Kč a procentní sazba pro výpočet peněžité pomoci v mateřství byla zvýšena na 69%.

Z výše uvedeného vyplývá, že limit vyměřovacího základu byl vždy zvyšován ad hoc a nebyla tedy stanovena pravidla pro jeho průběžné přizpůsobování. Při rychlejším růstu mezd stále zaostával a byl příčinou zhoršování relace mezi dávkami nemocenského pojištění a mzdou.

K překonání tohoto problému došlo v roce 1999, kdy byla přijata právní úprava, která upravila maximální denní vyměřovací základ a současně zavedla průběžnou indexaci jeho hranic v souladu se mzdovým vývojem. Touto novou právní úpravou byl **zákon č. 61/1999 Sb.**, který nabyl účinnosti 1. 10. 1999.

Od tohoto dne tedy platí nový princip stanovení maximální hranice denního vyměřovacího základu, kdy jsou stanoveny *dvě redukční hranice*: převyšuje-li denní vyměřovací základ první hranici (tehdy částku 360 Kč), počítá se tato v plné výši, z částky nad 1. hranicí do 2. hranice (tehdy do 540 Kč) se počítá 60% a k částce přesahující 2. hranici se nepřihlíží. Částka denního vyměřovacího základu se přitom zaokrouhluje na celé koruny nahoru; přesahuje-li denní vyměřovací základ 1. redukční hranici, zaokrouhlí se až po uvedené redukci[10].

Zásady pro každoroční přizpůsobování redukčních hranic jsou stanoveny v ust. § 40 zákona o nemocenském pojištění zaměstnanců. Podle tohoto ustanovení platí, že vláda zvýší nařízením vždy od 1. ledna částky hranic denního vyměřovacího základu, pokud přepočítací koeficient pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu pro účely důchodového pojištění[11] stanovený naposledy nařízením vlády činí hodnotu větší než 1. Uvedené zvýšení se stanoví tak, že se částky hranic denního vyměřovacího základu (360 Kč a 540 Kč nebo v pozdějších letech částky již tímto způsobem zvýšené) vynásobí

9. Výše nemocenského činí za první tři dny pracovní neschopnosti 50% a další dny pracovní neschopnosti 69% denního vyměřovacího základu, výše podpory při ošetřování členy rodiny činila tehdy také 67% denního vyměřovacího základu.

10. Částky denního vyměřovacího základu – 360 Kč a 540 Kč – platily od 1. 10. do 31. 12. 1999.

11. Úprava přepočítacího koeficientu pro úpravu redukčních hranice je stanovena v § 7 odst. 4 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění. Jeho výši stanoví za daný kalendářní rok vláda nařízením vždy do 30. září.

přepočítacím koeficientem a výsledné částky se zaokrouhlí na celé desetikoruny nahoru.

Redukční hranice denního vyměřovacího základu byly na základě těchto principů do této doby zvýšeny třikrát: od 1. 1. 2000 na 400 Kč a 590 Kč[12], od 1. 1. 2001 na 430 Kč a 630 Kč[13] a od 1. 1. 2002 na 480 Kč a 690 Kč[14]. Od 1. 1. 2003 poprvé od zakotvení tohoto institutu nedošlo ke zvýšení dávek nemocenského pojištění, i když byly splněny podmínky stanovené v § 40, a to z důvodu úsporných opatření zavedených po povodních v létě 2002. Dle čl. III zákona č. 420/2002 Sb. se ustanovení § 40 pro rok 2003 nepoužilo.

Podpora při narození dítěte byla až do 1. 10. 1995 jednorázovou dávkou nemocenského pojištění, kterou se přispívalo k částečnému pokrytí nákladů vznikajících v souvislosti s narozením dítěte.

Od roku 1968 byla tato dávka zvýšena celkem čtyřikrát: od 1. 10. 1971 z 1.000 Kčs na 2.000 Kčs, dále až od 1. 3. 1991 na 3.000 Kčs, k 1. 5. 1993 na 4.000 Kč a s účinností od 1. 10. 1994 na 4.500 Kč. Každé toto zvýšení bylo odůvodněno výraznějším zvýšením cen potřeb pro novorozence a kojence.

Od 1. 10. 1995 byla tato dávka nahrazena v systému státní sociální podpory[15] dávkou, která se nazývá **porodné**. Výše již není stanovena pevnou částkou, ale odvíjí se od částek životního minima. Přesunem této dávky do jiného systému sociálního zabezpečení – z nemocenského pojištění do státní sociální podpory – došlo k zásadnímu průlomu v tom smyslu, že nárok na porodné vzniká každé ženě s trvalým pobytem na území České republiky, která porodila dítě, bez ohledu na to, zda je nemocensky pojištěna, popř. zda je v nějakém vztahu k nemocensky pojištěnému zaměstnanci[16].

Výše porodného od 1. 10. 2001, kdy byly naposledy zvýšeny částky životního minima, činí při narození jednoho dítěte 8.450 Kč, při narození současně dvou dětí 20.280 Kč, tří dětí 50.700 Kč atd.[17]

Vývoj výše **rodičovského příspěvku** od jeho zakotvení v roce 1990 je následující: nejdříve byl poskytován v jednotné částce 900 Kčs měsíčně, s účinností od 1. 4. 1992 byl zvýšen na 1.200 Kčs, od 1. 5. 1993 na 1.360 Kč, od 1. 2. 1994 na 1.500 Kč a od 1. 10. 1994 na 1.740 Kč měsíčně. Výše byla

12. Nařízení vlády č. 247/1999 Sb., kterým se pro účely nemocenského pojištění (péče) upravují částky pro stanovení výpočtových základů.
13. Nařízení vlády č. 413/2000 Sb., kterým se pro účely nemocenského pojištění (péče) upravují částky pro stanovení výpočtových základů.
14. Nařízení vlády č. 347/2001 Sb., kterým se pro účely nemocenského pojištění (péče) upravují částky pro stanovení výpočtových základů.
15. *Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.*
16. Manželka, družka, rodinná příslušnice.
17. Jedná se o součin částky životního minima na osobní potřeby dítěte (1.690 Kč) a různého koeficientu v závislosti na počtu současně narozených dětí (5,00 při jednom dítěti, 6,00 při dvou dětech a 10,00 při třech a více dětech).

upravována vždy v návaznosti na úpravy částek životního minima, tak aby jeho úroveň vždy sledovala úroveň částky potřebné k zajištění výživy a základních osobních potřeb dospělé osoby pečující o dítě.

Od 1. 10. 1995 je rodičovský příspěvek jednou z dávek státní sociální podpory. Výše činí za kalendářní měsíc součin částky na osobní potřeby rodiče, který má na rodičovský příspěvek nárok, a koeficientu 1,10. V průběhu let – jak docházelo ke zvyšování částek životního minima – byla tato dávka několikrát upravována. Dnes činí výše rodičovského příspěvku částku 2.552 Kč a pro rodiče, který je nezaopatřeným dítětem, částku 2.595 Kč .

RÉSUMÉ

Maternity benefits serve as an economical support of women in the period when they due to pregnancy and motherhood cannot be economically active. Maternity benefits thus protect health of mothers as well as unborn children and enable undisturbed childcare.

LITERATURA

KUDLOVÁ, M. Přehled a vývoj dávek rodinám s nezaopatřenými dětmi. *Sociální politika,* 1996, č. 5.

PŘIB, J. Nová úprava dávek nemocenského pojištění. *Právo a zaměstnání*, 1999, č. 7 – 8.

ŠTANGOVÁ, V. K poskytování peněžité pomoci v mateřství. *Právo a zaměstnání,* 1995, č. 3, s. 7.

TOMEŠ, I. Národní pojištění: významný milník naší sociální politiky. *Sociální politika,* 1998, č. 10, s. 6n.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

ZAHRANIČNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA NEZISKOVÉHO SEKTORU

Mgr. Zdenka Hudcová, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Neziskové organizace podle zahraničních právních úprav jsou, stejně jako v ČR, pojímány jako právnické osoby, které se zabývají nejrůznějšími aktivitami na poli charitativním, společenském, kulturním a vědeckém. Mohou však sledovat i komerční cíle. Staly se tak vlastně neodmyslitelnou součástí organizovaného společenského života.

Právní úprava neziskových organizací není v jednotlivých západních zemích identická. Rozdíly jsou zejména v tom, jaké formální požadavky jsou stanoveny pro jejich založení a jaká je požadovaná výše počátečního povinného vkladu (jmění nadace). Hlavní východiska a zásady, které pro ně platí, jsou však obecně platné.

Neziskové organizace se kromě specifických ustanovení řídí zákonnými ustanoveními, která platí obecně pro právnické osoby. Většina zákonných ustanovení má kogentní charakter, tzn. že do statutu (stanov) není možno pojmout odlišnou úpravu.

Jako na právnické osoby s komerční (výdělečnou) činností se za jistých okolností může na neziskové organizace vztahovat daňový režim platný pro obchodní společnosti, eventuálně DPH, nebo poplatky z dědictví a darovací daň.

Je nutné poznamenat, že u většiny neziskových organizací, zejména nepochybně charitativního charakteru a těch, které slouží veřejně prospěšnému účelu, je uplatňován shovívavý daňový režim.

1. Německá právní úprava

Vzhledem k tomu, že obecná charakteristika a typy německých neziskových organizací, zejména nadací mají silné paralely historické i doktrinální s vývojem na našem území, je nezbytné pojednat o nich v rámci tohoto článku. Právě zde totiž můžeme hledat podněty a koncepce českého nadačního práva.

Je nutno zmínit, že německé neziskové organizace jsou typově dvojí. Jde o nadace[1] a sdružení[2], neboli asociace. Ačkoli jsou upraveny jinými ustanoveními (viz. níže), co se daňového režimu týče, platí pro ně v podstatě totéž.

1.1 Právní úprava

Německo, jakožto spolkový stát, zahrnuje množství právních úprav neziskových organizací respektujících konkrétní potřeby spolkových zemí. Dále se ovšem budu zabývat spolkovou úpravou, přičemž zákony jednotlivých zemí nechám stranou.

Jak jsem výše uvedla, německá právní úprava zahrnuje dva typy neziskových organizací. Sdružení je upraveno ustanoveními § 26 – § 31 a § 42 a nadacím je dán právní rámec ustanoveními § 80 – § 88 občanského zákoníku (dále jen „BGB“)[3]. Zde jsou zakotveny základní principy zakládání, vzniku, fungování, zrušení a zániku neziskových organizací.

Daňový režim se řídí ustanoveními daňového řádu[4] (dále jen „AO“), zákona o daních z příjmů (dále jen „EStG.“)[5], o daních z příjmů právnických osob[6] (dále jen „KStG.“) a zákona o dani dědické a dani darovací (dále jen „ErbStG.“)[7].

Lze konstatovat, že nadační právo není na spolkovém území regulováno jednotně. Ustanovení § 80 an. BGB se vztahuje pouze na soukromoprávní nadace s právní subjektivitou. Veřejnoprávní otázky nadačního práva (např. nadační dohled, postup při schvalování apod.), ale i další soukromoprávní záležitosti, upravují zemští zákonodárci. Lze tedy konstatovat, že BGB neobsahuje rámcovou úpravu nadací ve smyslu přenesení legislativních pravomocí předvídaných v Základním zákoně[8] (čl. 72 an.).

Pokud se týká ústav, a to jak spolkové tak zemských, nehovoří se v nich výslovně o nadacích a jejich podřízení státnímu dohledu. Nicméně, zmiňuje se o nich judikatura Ústavního soudu, která přiznala nadacím právo být procesními účastníky řízení o ústavní žalobě, a to s odůvodněním, že ačkoli nadace nespočívají na osobní právní pozici žijících a aktivních fyzických osob, v nadacích je zvěčněna právní osobnost nadátora, jehož „abstraktní vůle“

1. die Stiftung;
2. der Verein;
3. Bürgerliches Gesetzbuch;
4. die Abgabenordnung;
5. das Einkommensteuergesetz;
6. das Körpeschaftssteuergesetz;
7. das Erbschaft – und Schenkungsteuergesetz;
8. das Grungesetz;

dodává nadaci dostatek právní způsobilosti, která umožňuje nadaci vznést ústavní žalobu. Jmění nadace je chráněno prostřednictvím ochrany soukromého vlastnictví dle čl. 14 Základního zákona. Ochranu ekonomických a jiných aktivit pak nadacím poskytuje čl. 12 Základního zákona a analogická úprava ústav jednotlivých zemí. Tato zásadní právní ochrana výrazně posiluje autonomní pozici, kterou jsou nadace vybaveny.[9]

Tradice německého, především, nadačního života je rozsáhlá, právě tak, jako je rozsáhlá německá právnická literatura věnovaná nadacím a nadačnímu právu.

1.2 Daňový režim

Vzhledem k tomu, že největší pozornosti se v Německu těší nadace, zaměřím se na ně. V souvislosti s nimi je důležité zmínit, že daňový režim je rozdělen do tří etap. Jde o zdaňování při vzniku, v průběhu fungování a při zrušení nadace.

1.2.1 Nadace

1.2.1.1 Zdaňování při vzniku nadace

Podstatnou úlohu při vzniku nadace sehrává daň dědická[10] a daň darovací[11]. V případě, že je nadaci při jejím zřízení (a dále i v době jejího fungování) věnován jakýkoli majetek, podléhá toto věnování zmíněným daním.

Stejně jako u nás, zdaňuje se i v Německu daní dědickou poskytnutí peněžního daru pro případ úmrtí, zatímco poskytnutí peněžního plnění mezi živými podléhá dani darovací. Nadace se touto cestou stávají dědici, spoludědici nebo příjemci peněžního plnění.

Okamžik vzniku daně se rovněž odvíjí od faktu, o jakou daň jde. Při zřizování nadace nadačním aktem mezi živými, vzniká daňová povinnost při převodu vymezeného jmění z dárce na nadaci. Je-li nadace zřizována na základě závěti sepsané zůstavitelem, odvíjí se okamžik vzniku daňové povinnosti ode dne schválení nadace příslušným orgánem, tedy od momentu, kdy nadace nabude právní subjektivitu.

Ohodnocení převáděného majetku a stanovení dědické či darovací daně se provádí podle všeobecných předpisů o oceňování a dani dědické a darovací.

---

9. HURDÍK, J. Problémy nadačního práva. *Spisy Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně,* řada teoretická, sv. 143, 1. vyd. Brno : MU Brno, 1994, s. 54 – 55.
10. die Erbschaftsteuer;
11. die Schenkungsteuer;

Ohledně osvobození platí, že od daně darovací a daně dědické v tomto stádiu (i v průběhu fungování) jsou osvobozena veškerá věnování majetku pro případ smrti i mezi živými týkající se obecně prospěšných nadací.

Setkáváme se ovšem s klauzulí, že podmínky pro osvobození daru od daně (tedy obecná prospěšnost nadace) musí být splněny již v okamžiku věnování a dalších 10 let musí zůstat také splněny. Odpadnou-li důvody pro osvobození během tohoto období, může být od daňového osvobození zpětně upuštěno.

Za zmínku stojí jedna zajímavost týkající se nabyvatele darovaného či děděného majetku. Převádí-li totiž nabyvatel majetek, který sám zdědil nebo který mu byl darován, v průběhu 24 měsíců na daňově zvýhodněnou nadaci, již vzniklá daň darovací nebo daň dědická zaniká se zpětnou působností.

Toto osvobození je spravedlivé, neboť původní nabyvatel nezůstává obohacen. Darování daňově zvýhodněné nadaci si však tento dárce nemůže odečíst jako dar.

1.2.1.2 Zdaňování při zrušení nadace

Na režim zdaňování při zrušení nadace se vztahují obdobné principy jako na režim zdaňování při zřízení nadace.

Je-li při zrušení nadace věnován majetek, jedná se o převod majetku mezi živými a ten tedy podléhá dani darovací.

Vedle daně dědické a daně darovací může při zrušení nadace a převodu jmění na třetí osoby vzniknout prostor pro uplatnění daně z příjmů u dané nadace. U obecně prospěšných nadací tato povinnost však nevzniká.

1.2.1.3 Zdaňování v průběhu fungování nadace

Soukromé nadace podléhají dani z příjmů právnických osob. Pro stanovení zdanitelných příjmů platí v podstatě obecná pravidla pro zdaňování právnických osob.

U daňově zvýhodněných nadací je zvláštností, že příjmy z kapitálového majetku, jakož i příjmy z pravidelného i nepravidelného pronájmu, jsou zásadně řazeny k daňově osvobozeným položkám.

Věnování nadaci např. ve formě daru, příspěvku a finanční podpory nepodléhají u nadací dani z příjmů právnických osob.

V oblasti podnikatelské činnosti podléhají nadace běžným daním, zejména dani živnostenské[12] a dani z přidané hodnoty[13].

12. die Gewerbesteuer;
13. die Umsatzsteuer;

I když se v Německu vyskytují různé typy nadací, většina sleduje obecně prospěšné, dobročinné nebo církevní, tedy daňově zvýhodňující účely, které jsou označovány jako obecně prospěšné.

Tento institut osvobozuje nadaci při jejím zřizování od daně dědické a daně darovací. Pro dárce má potom význam v tom, že mu umožňuje odepsat si dar od daně z příjmů a daně z příjmů právnických osob.

Obecně prospěšné nadace rovněž uplatňují rozsáhlé osvobození u daně z příjmů právnických osob a daně živnostenské.

Obraty nadace jakožto podnikatelského subjektu podléhají DPH, pokud nejsou výslovně od této daně osvobozeny, nebo ustanovením zákona o DPH sníženy. Zisk nadace může být odveden bez daňové srážky ve formě daně z výnosu kapitálu[14] nebo úrokové srážky[15].

Jak je z uvedeného patrno, předpokladem daňového zvýhodnění je pojem „obecná prospěšnost".

1.2.2 Sdružení

Jak jsem již zmínila, sdružení jsou druhou formou neziskových organizací v Německu. Ačkoli jsou upraveny jinými zákonnými ustanoveními, co se daňového režimu týče, v podstatě se na ně vztahuje to, co bylo napsáno u nadací.

V roce 2001 bylo v Německu přesně 544.701 zapsaných sdružení. Z toho více než 1/3 zaujímala sportovní sdružení. Sdružení nabízejících volnočasové aktivity bylo 17,4 %. Sociálně – charitativní služby vykonávalo 13,9 % z celkového počtu sdružení. Asi každé deváté sdružení (11,4 %) bylo činné v kulturní oblasti a přibližně každé desáté sdružení (9,5 %) se věnovalo vědeckým, profesním a politickým oblastem. Zájmy občanů potom byly zastoupeny 7,8 % zájmovými společenstvími.[16]

Vzhledem k tomu, že německý neziskový sektor je poměrně konstantní, nepředpokládám větší odchylku, co se počtu neziskových sdružení týče, od roku 2001.

Hlavními finančními zdroji jsou dary, sponzoring a fundraising – tedy obdobně jako u nás. Na rozdíl od ČR, je v Německu rozvinuto jak podnikové, resp. firemní dárcovství, tak poskytování darů jednotlivci, popř. rodinami. Dary mohou být v rámci daňového přiznání odpočítány jako zvláštní výdaje, což je činí zajímavými. Je tomu tak sice i u nás, ale neochotu poskytovat dary připisuji právě přerušenému vývoji neziskového sektoru a teprve potupnému znovupřivykání.

---

14. die Kapitalertragsteuer;
15. der Zinsabschlag;
16. Údaje jsou čerpány z www.nonprofit.de/vereinsstatistik und nonprofitNEWSLETTER, 3. Jahrgang Ausgabe 16/2001 z 10. října 2001.

Institut sponzoringu, stejně jako u nás, spočívá na principu „plnění a protiplnění“. Jde většinou o prezentaci sponzora na různých akcích nebo uvádění názvu, popř. jména sponzora na tiskovinách apod.

Fundraising je založen na principech marketingu a zásadní roli při něm hraje navazování a udržování kontaktů.

Daňová osvobození se na sdružení vztahují stejně jako na nadace. Sdružení jsou tedy osvobozena od majetkové daně, daně dědické, daně darovací, daně z nemovitostí a od 1. 1. 1993 od úrokové srážky (tzv. daň srážková, resp. ze zisku u příjmů z kapitálového majetku).

Úprava těchto daňových výhod vychází z výše uvedených ustanovení AO v souvislosti se splněním požadavku obecné prospěšnosti.

Dále je osvobozen hospodářský provoz sdružení od daně z příjmů právnických osob a daně živnostenské v případě, že roční příjem nepřevyšuje částku 30.678 Euro.

2. Právní režim Spojených států amerických

Spojené státy americké jsou, stejně jako Německo, federací. Poukazuji na to proto, že vedle sebe existují právní úpravy jednotlivých zemí a zároveň právní úprava federální, tedy společná pro všechny země.

V USA platí tzv. the United States Internal Revenue Code (dále jen „Kodex“), jenž obsahuje, mimo jiné, ustanovení o federálních daních. Důležitá je zejména sekce 501 (c) (3) , kde jsou uvedeny typy organizací od daní osvobozené. Dalšími předpisy k dané problematice jsou konkrétní Daňové předpisy.

Stejně jako v Německu, uplatňuje se v USA shovívavější daňový režim u organizací, které sledují určitý zákonem přesně vymezený účel. Z české právní úpravy vyplývá, že ji účel sledovaný neziskovou organizací primárně nezajímá, zde je rozhodující právní forma té které organizace.

Organizace sekce 501(c) (3) zahrnují právnické osoby, dobročinné fondy, fondy, nadace, které jsou organizovány a spravovány výhradně pro účely náboženské, charitativní, vědy a výzkumu, vzdělávací a výchovné, pro podporu národních a mezinárodních amatérských sportovních soutěží, pro prevenci týrání dětí a zvířat apod., a to bez účasti na čistém zisku atd.

Tyto organizace mohou vykonávat jeden, ale i více účelů vyňatých ze zdaňování. Hlavními jsou dobročinnost, náboženský, vědecký a vzdělávací účel.

a) Dobročinnost

Daňové právo obsahuje celkové osvobození pro organizace určené k dobročinným účelům. Předpisy stanoví, že termín „dobročinný“ se užívá v jeho obecně akceptovatelném právním smyslu a nemůže být chápán omezeně.

Zahrnuje tyto oblasti (není však na ně výhradně omezen): podporu chudých a nerovnoprávných menšin, rozvoj náboženství, vzdělání nebo vědy, podporu zdraví (včetně nemocnic), podporu organizací poskytujících sociální pomoc, atd.

Není ovšem stanovena podmínka, že zmíněné organizace musí poskytovat služby jen osobám s nízkými příjmy, aby mohly být kvalifikovány jako „dobročinné“.

Rovněž není zakázáno vybírat za poskytnuté služby poplatky. Kodex a Daňové předpisy berou v úvahu dávky proudící široké veřejnosti v rámci určení výskytu vhodného dobročinného účelu.

Lze tedy konstatovat, že Kodex a Daňové předpisy pouze vyžadují, aby organizace fungovala pro veřejnost spíš než pro osobní užitek.

b) Náboženský účel

Kodexem a Daňovými předpisy jsou osvobozeny také organizace, jejichž účelem je rozvoj náboženství. Daňové předpisy je jejich popisování a vymezování vyhýbají, aby tato kategorie nebyla nijak striktně omezena.

V Kodexu se však setkáváme s pokusem o jejich definici i bližší charakteristiku. Mohou být chápány jako organizace zvýhodňující určité náboženské vyznání, stejně tak jako organizace znevýhodňující určité náboženské vyznání.

c) Vědecký účel

I podpora vědy je uznávána jako účel hodný daňového osvobození. Zde se jedná o organizace zabývající se vědeckým bádáním nebo organizace, které jsou jinak určeny k šíření vědeckého povědomí. Zrovna jako u jiných organizací, musí být i zde splněna podmínka sledování veřejných spíše než soukromých zájmů.

d) *Vzdělávací účel*

Organizace podporující vzdělávací cíle jsou také pokládány za osvobozené. Pojem „vzdělávací“ se týká výuky osob, jejímž cílem je vylepšování jejich schopností, nebo výuky veřejnosti, a to z důvodu prospěšnosti a užitečnosti pro celé společenství.

Výuka jednotlivců je pokládána za účel osvobození bez ohledu na typ vyučovaných osob i bez ohledu na motiv, proč jsou vyučováni. Výuka osob je považována za obecně prospěšnou, protože zvyšování a zlepšování jejich schopností a dovedností vlastně podporuje obecné blaho.

Mezi tyto organizace zahrnujeme obvykle školy, které mají plánovaný studijní program, řádné fakulty apod., stejně jako netradiční skupiny, které organizují veřejné diskuse, besedy, přednášky nebo podobné programy. Organizace, které fungují jako muzea, ZOO, symfonické orchestry apod., mohou být také kvalifikované jako vzdělávací, a tím splňují podmínku osvobození od daní.

3. Odlišnosti daňového režimu podle slovenské právní úpravy

Slovenská úprava, resp. daňový režim týkající se poplatníků, kteří nejsou založeni nebo zřízeni na podnikání, jsou velmi podobné. Tento stav se dá předpokládat, a to z důvodu dlouholetého propojení v rámci jednoho federálního státu.

Bylo by zbytečné popisovat společné rysy daňové problematiky, proto se omezím pouze na pojednání o odlišnostech.

Sledované typy organizací jsou na Slovensku poplatníky takřka všech zavedených daní. Za nejdůležitější právní předpis považuji, stejně jako v českém daňově právním systému, zákon č. 366/1999 Z.z., o *dani z příjmů*, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o dani z příjmů“).

Zákon o *dani z příjmů* obecně stanoví, že předmětem daně jsou příjmy z veškeré činnosti a z nakládání s veškerým majetkem, pokud není stanoveno jinak. Předmětem daně obecně ovšem nejsou příjmy získané nabytím akcií podle zvláštního předpisu, příjmy získané vyhlášením podle ustanovení § 48 zákona o daních z příjmů, děděním nebo darováním nemovitostí nebo movitých věcí, příp. majetková práva s výjimkou z nich plynoucích příjmů a s výjimkou darů, které byly přijaty na zákonem stanovené účely, pokud na ně použity nebyly.

U poplatníků, kteří nejsou založeni nebo zřízeni na podnikání, jsou předmětem daně příjmy z činností, kterými dosahují zisk nebo kterými se dá zisku dosáhnout, a to včetně zisku z prodeje majetku, příjmů z nájemného, z reklam, z členským příspěvků, příspěvků a příjmů, ze kterých se daň vybírá zvláštní sazbou daně podle ustanovení § 36 zákona o dani z příjmů.

Zatímco v ČR nejsou příjmy z činností vyplývajících z jejich poslání (za podmínky, že náklady vynaložené v souvislosti s prováděním těchto činností jsou vyšší) vůbec předmětem daně z příjmů, situace na Slovensku je jiná.

Podle ustanovení § 19 odst. 1 písm. a) jsou totiž od daně osvobozeny příjmy poplatníků, kteří nejsou založeni nebo zřízeni na podnikání, z činnosti k jejímuž účelu vznikly. Podmínkou je, že nevytváří cenovou konkurenci vůči jiným osobám. Dále jsou osvobozeny příjmy z činnosti, která je jejich základním posláním vymezeným zvláštním předpisem s výjimkou příjmů vybíraných zvláštní sazbou daně podle § 36 zákona o daních z příjmů.

Výše uvedené znamená, že slovenská právní úprava tyto příjmy pojímá jako předmět daně, poskytuje však vymezeným daňovým subjektům jejich osvobození jako daňovou úlevu. Česká právní úprava je přímo vylučuje z předmětu daně a zjednodušuje tak, podle mého názoru, neziskovým organizacím práci s vyplňováním daňového přiznání.

Co se osvobození od daně týče, dále jsou osvobozeny příjmy poplatníků, kteří nejsou založeni nebo zřízeni na podnikání, pokud ve zdaňovacím období nepřesáhly 300 000,– Sk. Do této částky se nezapočítávají příjmy, ze kterých se vybírá daň zvláštní sazbou podle § 36 zákona o daních z příjmů a příjmů od daně osvobozených. Při prodeji majetku, který tito poplatníci využívali pro výkon své činnosti, se do stanoveného limitu započítává rozdíl, o který příjem z prodeje tohoto majetku představuje výdaje na jeho obstarání. Pokud takto vymezené příjmy přesáhnou 300 000,– Sk, do základu daně se zahrnou pouze příjmy nad uvedenou sumu.

Zákon rovněž obsahuje speciální ustanovení pro občanská sdružení. Jim poskytuje výhodu osvobození peněžních plnění a příspěvků podle stanov, statutu, zřizovacích nebo zakladatelských listin.

Stejně jako daňoví poplatníci v ČR, mají tito i na Slovensku právo poskytnout určitou částku ze základu daně jako dar zákonem vymezeným subjektům.

Fyzické osoby si tedy mohou od základu daně odečíst hodnotu darů poskytnutých ve zdaňovacím období obcím a jiným právnickým osobám se sídlem na území SR na financování vědy a vzdělání, kultury včetně obnovy kulturních památek, školství, na požární ochranu, na podporu mládeže, na ochranu a bezpečnost obyvatelstva, na ochranu zvířat, na sociální, zdravotní, ekologické, humanitární, charitativní, náboženské účely pro státem uznané církve a náboženské společnosti a na tělovýchovné a sportovní účely, pokud úhrnná hodnota darů činí ve zdaňovacím období alespoň 500,– Sk, celkem je možné odečíst nejvýše 10 % ze základu daně nesníženého o nezdanitelné části základu daně.[17]

Pro právnické osoby je stanoveno, že ty si mohou odečíst hodnotu darů peněžní i nepeněžní povahy včetně poskytnutí služeb obcím a jiným právnickým osobám se sídlem na území SR, a to v tom zdaňovacím období, ve

17. Ustanovení § 12 odst. 10 zákona č. 366/1999 Z.z., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

kterém došlo k poskytnutí daru, pokud hodnota poskytnutého daru činí alespoň 2 000,- Sk, přičemž celkem je možné odečíst nejvýše 2 % ze základu daně. Odečíst je možné pouze dary poskytnuté na financování vědy a vzdělání, kultury včetně obnovy kulturních památek, školství, na požární ochranu, na podporu mládeže a bezpečnost obyvatelstva, na ochranu zvířat, na sociální, zdravotní, ekologické, humanitární, charitativní, náboženské účely pro státem uznané církve a náboženské společnosti, na tělovýchovné a sportovní účely, do Státního fondu rozvoje bydlení a na výstavbu nájemních bytů.[18]

Je nezbytné konstatovat, že na poplatníky, kteří nejsou založení nebo zřízení na podnikání se, stejně jako v ČR, toto ustanovení nevztahuje. To znamená, že ostatní daňoví poplatníci si takto mohou snižovat základ daně, nikoli však sledované organizace.

Za zmínku stojí i fakt, že sazba daně z příjmů právnických osob, pro případ, že výše vymezené organizace mají co zdaňovat, je na Slovensku podstatně nižší, než je tomu v ČR. Činí totiž 25 % ze základu daně sníženého o položky odečitatelné od základu daně podle zákona.

Zaměstnává-li právnická osoba, tedy v některých případech i poplatník, který není založen nebo zřízen za účelem podnikání, nejméně 20 zaměstnanců, pokud současně podíl zaměstnanců se změněnou pracovní schopností a zaměstnanců se změněnou pracovní schopností s těžším zdravotním postižením představuje více než 50 % z průměrného přepočítaného počtu zaměstnanců, je sazba daně 18 %[19]. Způsob přepočtu určuje Statistický úřad SR.

Pro případ, že poplatník nevyužije uvedenou sníženou sazbu, může využít, stejně jako v ČR, tzv. slevy na dani[20]. Smyslem tohoto ustanovení je snížení daně o sumu

a) 10 000,– Sk za každého zaměstnance se změněnou pracovní schopností,
b) 24 000,– Sk za každého zaměstnance se změněnou pracovní schopností s těžším zdravotním postižením.

Z uvedeného vyplývá, že možnost daňové úlevy, ať již snížené sazby daně nebo slevy na dani, mohou využít všechny subjekty zaměstnávající handicapované osoby.

Abych pojednání o odlišnostech učinila za dost, je nezbytné uvést, že slovenská právní úprava zahrnuje i tzv. daňové asignace, který naše právní úprava zatím nezná, nicméně diskuse o nich již probíhají. Princip daňových asignací spočívá v tom, že každý poplatník daně z příjmů fyzických osob má

18. Ustanovení § 20 odst. 7 zákona č. 366/1999 Z.z., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
19. Ustanovení § 21 odst. 3 zákona č. 366/1999 Z.z., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.
20. Ustanovení § 35 odst. 16 zákona č. 366/1999 Z.z., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

možnost poukázat určité procento ze zaplacené daně některé z neziskových organizací, a to za zákonem stanovených podmínek. Jedná se tedy o specifickou formu rozdělování prostředků ze státního rozpočtu neziskovým organizacím, kdy konkrétního příjemce neurčuje stát, nýbrž občan.[21]

Daně dědická, z darování a z převodu a přechodu nemovitostí jsou upraveny jedním zákonem číslo 318/1992 Zb. Podle něj nadace, neziskové organizace poskytující obecně prospěšné služby a občanská sdružení jsou vyňaty z okruhu poplatníků daně z dědictví i daně z darování.

U daně z darování musí však občanská sdružení splňovat podmínku účelovosti. Občanská sdružení tedy nejsou ze zákona poplatníky daně z darovaní v případě, že jejich předmětem činnosti je rozvoj zdravotní péče, humanitární pomoci, sociálních služeb, školských zařízení, vzdělání, vědy, tělesné výchovy a sportu pro děti a mládež nebo tvorba a ochrana životního prostředí.

Je nutno upozornit na to, že výše uvedené subjekty jsou vždy poplatníky daně z převodu a přechodu nemovitostí. Z hlediska rozdělení poplatníků do skupin podle vztahu k převodci nemovitosti náleží tyto organizace do skupiny III. – „Ostatní fyzické a právnické osoby", pro které je stanovena daň procentní, na rozdíl od české právní úpravy, progresivní sazbou. Podle výše základu daně se pohybuje v rozmezí 3 % – 6 % ze základu daně.

Daňové přiznání je poplatník daně z převodu a přechodu nemovitostí povinen podat do 90 dnů od vzniku daňové povinnosti[22] . Dále je povinen uvést všechny požadované skutečnosti a daň si sám vypočítat.

Daň z nemovitostí je na Slovensku upravena zák. č. 317/1992 Zb., ve znění pozdějších předpisů, a podléhají jí pozemky, stavby, byty a nebytové prostory v bytovém domě, společné části bytového domu a společná zařízení bytového domu a jejich části.

Ovšem, co se daňové povinnosti specifikovaných organizací týče, je nutno uvést, že pro ně platí rozsáhlá osvobození. Jak lze z právní úpravy vysledovat, osvobození je spojeno jednak s právní formou organizace, nicméně u občanských sdružení ještě navíc musí být splněna podmínka sledování zákonem vymezených účelů.

---

21. FRÜHWIRT, J. Připravuje se zákon o 1 % asignacích. *NEWSLETTER,* 2003, č. 1, Fórum dárců – Informace pro nadace a nadační fondy.

22. Podle ustanovení § 19 odst. 3 zák. č. 318/1992 Zb., o dani z dědictví, dani z darování a dani z převodu a přechodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů, vzniká daňová povinnost dnem:

a) zápisu práv do katastru nemovitostí,
b) platnosti smlouvy týkající se převodu vlastnictví rozestavěné stavby, nezkolaudované stavby nebo stavby, která není zapsaná v katastru nemovitostí, anebo
c) nesplnění zabezpečeného závazku převodem práva.

Jde tedy o to, že od daně z pozemků jsou osvobozené

a) pozemky ve vlastnictví, mimo jiné, nadací a pozemky ve vlastnictví neziskových organizací poskytujících obecně prospěšné služby,
b) pozemky tvořící jeden funkční celek se stavbou, mimo jiné, sloužící občanským sdružením zaměstnavatelů, se stavbou ve vlastnictví občanských sdružení starých a zdravotně postižených občanů a pozemky užívané občanskými sdruženími aj. organizacemi v oblasti tělesné kultury, ochrany přírody a životního prostředí.

Stejně jako je tomu v ČR, dané osvobození se nevztahuje na ty pozemky nebo jejich části, které slouží podnikatelské činnosti nebo jiné ziskové činnosti, anebo jsou užívány k pronájmu.

Stručně lze říci, že stejná osvobození se vztahují na uvedené organizace i co se týče staveb.

U daně z bytů jsou specifikovány účely, na jejichž základě jsou potom byty nebo jejich části od daně osvobozeny. Vzhledem k typu účelů konstatuji, že tyto účely mohou provozovat vymezené organizace.

Od daně z bytů jsou osvobozené byty nebo jejich části a nebytové prostory, které slouží k pracovní rehabilitaci a rekvalifikaci občanů se změněnou pracovní schopností, a byty nebo jejich části a nebytové prostory užívané právnickými a fyzickými osobami na poskytování sociální péče a sociálních služeb.[23] I zde platí podmínka osvobození, a to že nejsou užívány k podnikatelské činnosti nebo jiné ziskové činnosti nebo na pronájem.

Je nutno zdůraznit, že poplatníci, kteří uplatňují výše uvedená osvobození, podávají daňové přiznání každoročně.[24] Zaniknou-li podmínky pro osvobození během roku, je poplatník povinen podat daňové přiznání do 30 dnů ode dne zániku osvobození.

U ostatních daní, tedy u *daně silniční, DPH a spotřebních daní* byly zachovány obdobné principy jako u nás. Splňují-li je tedy specifikované organizace, stávající se poplatníky i těchto daní.

RÉSUMÉ

The author deals with the issue of legal regulation of taxation in non-profit sector and presents the regulations in the Federal Republic of Germany and the

23. Ustanovení § 11c odst. 2 zák. č. 317/1992 Zb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

24. Jinak se daňové přiznání podává do 31.1. zdaňovacího období (kalendářního roku), pokud vznikla daňová povinnost nebo jestliže nastaly změny skutečností rozhodných pro vybírání daně z nemovitostí.

U.S.A. Since both the countries are federations, the author explores the non-profit sector on federal level.

Added is a small comparison in the chapter „Differences of taxation in Slovak and Czech legal regulations“. Since the Czech and Slovak Republics separated only several years ago, the author takes the opportunity to explore the differences in their systems.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

FRÜHWIRT, J. Připravuje se zákon o 1 % asignacích. *NEWSLETTER,* 2003, č. 1, Fórum dárců – Informace pro nadace a nadační fondy.

HURDÍK, J. Problémy nadačního práva. *Spisy Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně,* řada teoretická, sv. 143, 1. vyd. Brno : MU Brno, 1994, s. 54 – 55.

NWB-Redaktion. *Wichtige Steuergesetze mit Durchführungsverordnunggen,* 44. Aufl. Berlin : Verlag Neue Wirtschafts-Briefe Herne Berlin, 1997.

Zákon č. 317/1992 Zb., o dani z nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 318/1992 Zb., o dani z dědictví, dani z darování a dani z převodu a přechodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 366/1999 Z.z., o dani z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

<http://assembler.law.cornell.edu/uscode/html/uscode26/usc_sec_26_00000501----000-.html>

<www.buerger-fuer-buerger.de/content/foerdermoeglichkeiten-finanzierung.htm>

<http://dejure.org/gesetze/BGB>

<www.nonprofit.de/vereinsstatistik>

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

JINÉ POHLEDY NA PRÁVO A MORÁLKU

Doc. JUDr. Pavel Hungr, CSc.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Vztah práva a morálky, dvou normativních systémů s dalekosáhlým významem pro fungování společnosti v kterémkoliv období civilizačního vývoje, je jednou z „věčných" otázek, které po staletí, ba tisíciletí, poutají pozornost filozofů i teoretiků dalších společenských disciplín.

Názorů na toto téma již bylo napsáno a vysloveno mnoho, každý byl však zpochybněn nějakým následujícím, zákonitě jen proto, aby byl vzápětí kýmsi rovněž zpochybněn či odmítnut. Jednu z příčin těchto neshod a rozdílů lze objevit v nestejném důrazu kladeném na bazální aspekty práva a morálky, tzn. v odlišném úhlu pohledu a v rozdílných východiscích daných časovými i věcnými okolnostmi.

V novověké *právní* filozofii je otázka vztahu a morálky rozebírána nejčastěji jako problém vztahu práva platného z vůle zákonodárce k právu jaké *by mělo být podle morálních principů dané společnosti.* Příkrost kontradikce teoretických závěrů je závislá na tom, jak blízko má jejich autor k jednomu z krajních pólů historického sváru mezi *právním pozitivismem a jusnaturalismem.* Zatímco zastánce hlediska *přirozenoprávního* se ptá: „Na základě jakých mravních postulátů a za jakých podmínek (v kterých případech) lze pozitivnímu právu odmítnout poslušnost?", pak *pozitivistu* přivede důraz na *normativitu* k jiné formulaci: Lze vůbec připustit morálkou motivovanou neposlušnost vůči platné právní normě?

Bibliografie knih a článků, zabývajících se stanovisky odvozovanými z tohoto „čistě" juristického hlediska, by zabrala mnoho stran ─ stěžejní teze ve své historické i současné podobě jsou, předpokládám, dostatečně známy každému, kdo absolvoval kurz právní filozofie, respektive teorie práva. Totéž, bohužel, nelze říci o teoriích, jejichž postuláty vyrůstají nejen z živné půdy právní filozofie, ale i z poznatků vědeckých oborů, jejichž vznik a vývoj je spojen s obdobím XVIII. až XX. století. Ocitající se (nezaslouženě) spíše na okraji sebestředných polemik právních teoretiků, jsou však i tyto „kombinované" pohledy na právo a morálku neméně významnými krůčky na

cestě směřující skrze nové a nové analýzy k vědecké pravdě. Dovolím si to demonstrovat stručnou rekapitulací alespoň dvou z nich.

POHLED PSYCHOLOGICKÝ

Jedním z východisek psychologického pohledu na vztah práva a morálky je teze L. PETRAZYCKÉHO (1867 ─ 1931): Právo je psychickým faktorem společenského života, je výtvorem lidské psychiky. Jeho základ netvoří norma, nýbrž *specifická psychická zkušenost*, *prožitek,* jehož obsah tvoří:

1. pasivní a aktivní *emoce*,

2. *Ideje* určitých vzorů chování, které jsou *dvoustranné*, neboť jejich nositelem může být

a) ten, který je oprávněn přijmout to, co má právo žádat,

b) ten, který je povinen nebo zavázán ke splnění povinnosti.

Zatímco *ideje* určují vzory chování, *emoce* dodávají prožitku (zkušenosti) sílu a dynamiku.[1]

Ve vztahu k *morálce* je právo odlišné právě svou *dvoustranností*. Základem *morální normy* je *imperativní emoce,* která sice obsahuje příkaz (např. obdarovat potřebné), avšak nedává nikomu oprávnění takovou almužnu od jiného vymáhat. Morálka je z tohoto pohledu *jednostranná* , pouze přikazuje nebo zakazuje. Hrozbu sankce za nesplnění takové povinnosti je třeba hledat v oblasti *svědomí,* vytvářeného po dlouhá léta v důsledku výchovy v rodině, ve škole, v pravidlech chování vštěpovaných člověku od dětství (např. smysl pro povinnost, spravedlnost, odpovědnost).

Naproti tomu základem norem *právních* jsou emoce *imperativně-atributivní*, které vyvolávají pocit povinnosti spojený s představou těch, kterým je dáno oprávnění domáhat se jejího splnění.[2]

Právo je tak psychologisty považováno za prožitek, který má *dvoustranný* tj. imperativně(právní povinnost) ─ atributivní (oprávnění) charakter. Právní emoce jsou celistvé a stabilní, často ovšem vznikají z mravních emocí, nicméně *právo* má, ve vztahu k morálce, superiorní postavení, neboť je pro společnost *významnější*.

---

1. Blíže viz PETRAZYCKI, L. *Wstep do nauki prawa i moralnosci*. 1. vyd. Warszawa : F. Hoesick, 1959.

2. Dnes je považujeme za součást axiologické oblasti právního vědomí, a to na všech jeho úrovních: individuální, skupinové i celospolečneské.

Zatímco *morálka* akcentuje smysl pro kázeň, vnucuje člověku roli „nositele povinností“, *právo* posiluje v lidech vědomí vlastních možností, oprávnění a nároků, *„čímž vytváří typ člověka ─ občana, který si je vědom vlastní ceny“.*[3]

Právní prožitky jsou však spojeny nejen se zákazy a příkazy formulovanými zákonodárcem v obsahu právní normy, ale i s čistě osobními, mimoprávními vztahy, tak jak vznikají a zanikají v realitě mnohočetných, každodenních vztahů k právu, právním jevům a institucím jako součásti života jednotlivce i sociálních skupin, legálních či ilegálních. Odtud PETRAZYCKI a jeho následovníci vyvozují, že *každá* psychická zkušenost, která je složena z emocí a idejí, tj. oprávnění a povinnosti, je *právním* jevem. Z toho vyplývá, že *právo* existuje ve dvou formách:

1. *Oficiální, pozitivní právo* tvořené a vykonávané státními orgány. Člověk má představu, že právní norma je výsledkem vnějšího rozhodnutí zákonodárce, spojuje ji s představou pramenů, v nichž je obsažena, jakož i se státní mocí, která je zárukou jejich závaznosti a vynutitelnosti.

2. *Neoficiální, intuitivní právo*, které může být v rozporu s právem oficiálním, pozitivním. Působí jako výsledek vnitřního přesvědčení. je autonomní, tvořené prožitky ovlivňovaným hodnotovou orientací, empirickými poznatky i teoretickými znalostmi jednotlivce nebo skupiny. Proto je intuitivních práv tolik, kolik je individuí nebo jimi vytvářených skupin.[4]

Pod vlivem intuitivního práva (jakož i jiných činitelů sociálně – psychické reality, zvláště pak morálky), se charakter společnosti stává lepším a lepším – ve smyslu lepší „přizpůsobivosti“ (sociocentrické, egocentrické nebo druhové – pozn. aut.) společenskému životu.[5]

Přiměřeně tomuto procesu se postupně mění i charakter oficiálního, pozitivního práva, které se přizpůsobuje dosažené, tj. vyšší úrovni společenské psychiky. Důkazem je skutečnost, že v každé nové etapě společenského vývoje klade právo více požadavků než systémy předcházející, a to v tom smyslu, že upravuje chování, které bylo dříve vyžadované prostřednictvím neprávních normativních systémů. Tatáž motivace, totéž chování, např. reakce ze strachu, vykazuje pak rozdílnou intenzitu psychického tlaku (viz např. vývoj trestů a jejich tvrdosti – pozn. aut.). Každý nový, následující systém práva je orientován na psychiku lidí s vyšší mírou sociálnosti, než je tomu v případě systému předcházejícího.

---

3. PETRAZYCKI, L. *Teorija prava i gosudarstva v svjazi s teorijej nravstvennosti.* 1. vyd. St. Peterburg , 1909, díl 1, s. 46.

4. Neoficiální, intuitivní *právo*, je dnes přibližně to, co je dnes sociálními psychology považováno za součást skupinové *morálky* ovlivňující individuální rozhodování členů, mj. i ve vztahu k platnému právu, zatímco teorie práva hovoří o škále *právních postojů*.

5. PETRAZYCKI, L. *Vvedenije v izučenije prava i nravstvennosti*, 1. vyd. St. Peterburg, 1908, s. 25.

Výše uvedené řešení vztahu práva a morálky je, jako řada dalších, diskutabilní, zvláště pokud jde o superioritu (oficiálního a neoficiálního) práva. Na nejobecnější úrovni lze však přijmout bez námitek požadavek, aby teorie práva byla nejen vědou právní, ale v jistém ohledu i vědou, psychologickou, (dodejme i axiologickou a sociologickou), jedním slovem *právně-psychologickou*.

Tento požadavek je dnes jen z malé části naplňován živořící subdisciplínou (psychologie práva), nicméně větším dílem je stále, ke škodě teorie i praxe současné společenské reality, přehlížen.

Osobitý psychologický pohled na vztah práva a morálky uplatnil i E.FROMM (1900 – 1980), který tvrdí, že *jednotným* základem *práva a morálky* je hřích a odpuštění:

„ *V klasickém pojetí židovské a křesťanské teologie je hřích totožný s pojmem* ***disobedience = neposlušnosti*** *vůle boží.*“[6] Zde je třeba hledat počátek tendence církve orientovat jednotlivce k přísnému dodržování zákonů vydávaných státem. Jakmile totiž strach z následků právního deliktu získal morální a náboženskou kvalitu, stal se niternou záležitostí, tj. obavou z *hříchu*.

Tak postupně vznikal stav, kdy lidé respektovali právní normu nejenom tím, že se báli sankce v ní obsažené, ale protože se cítili *vinnými* za svoji náboženskou a morální neposlušnost. Tohoto pocitu viny mohli být zbaveni autoritativním odpuštěním, a to za určitých, pevně stanovených podmínek: hřích(neposlušnost) – pocit viny – nové podřízení (trest) – odpuštění.[7]

Dlouhodobá účinnost této posloupnosti je však od počátku XX. století oslabována dynamicky se měnícím charakterem společnosti. K tradiční sociální orientaci (vlastnictví materiálních statků) přibývají nové, moderní a post-moderní rysy: manipulace s lidským vědomím, masové konzumentství a jeho důsledek – nezájem o tvořivé individuální *bytí.*

Přesto FROMM i nadále setrvává na své tezi o jednotném základu práva i morálky, když píše: „*Hřích v konvenčním teologickém i světském smyslu je pojem související s autoritářskou strukturou a tato struktura spočívá na existenčním způsobu vlastnění. To znamená, že lidské centrum neleží v nás samých, ale v autoritě, které se podřizujeme.*“[8]

Tato slova nás vrací od teoretických úvah k reálnému životu současnosti. K panující morálce, k hodnotám, které přijímáme za vlastní, k právním normám, jejichž tvorbu a aplikaci považujeme za závaznou. Přestože pojem hřích ztratil v průběhu XX. století *ve vztazích mezi státem a občanem* svůj smysl, nahrazen pojmy právní delikt či morální prohřešek, vazba k trestající autoritě zůstává –

6. FROMM, Erich. *Mít nebo být.* 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1992, s. 95
7. Blíže viz tamtéž, s. 96 an.
8. Tamtéž, s. 96

jen forma násilí vynucující poslušnost mění své formy, směřujíc *zvenčí* k subjektům, kteří mají k deliktu o to blíž, oč vzdálenější je jejich svědomí hřích.

POHLED ANTROPOLOGICKÝ

Za motto *antropologie práva* je považován výrok M. T. CICERA (106 – 43): *„Je naší povinností, abychom objasnili podstatu práva a vyvozovali ji z podstaty člověka“.*[9]

V moderní právně-antropologické teorii jsou rozlišovány tři zásadní proudy, které se kryjí s hlavními směry antropologie kulturní:

a) *Evolucionismus,* který právní jevy chápe v historických vývojových souvislostech a usiluje o to, aby dokázal zákonitost těchto spojitostí.

b) *Funkcionalismus,* pohlížející na právo jako na „účelový prostředek“ a zabývající se zejména využíváním tohoto „prostředku“ k procesnímu vyřizování sporů.

Pluralismus, který vedle práva stanovovaného státem, zkoumá i další normativní systémy, přičemž soustřeďuje pozornost na jejich vzájemné vztahy.

Vztah práva a morálky je z antropologického hlediska odvozován z předpokladu, že *právo jako psychicky působící normativní systém* určité kultury a jejího životního prostředí se musí přizpůsobit *celku své kultury* tak dobře, jak je to jen možné. Musí zahrnovat jak *étos* této kultury, tak zvláštnosti její historie a jejího životního pole.

Obsah práva musí být spojován s člověkem, který ho potřebuje. Přesněji: musí se vztahovat k jeho psychice, neboť sociální vztahy regulované právními normami jsou zprostředkovávány lidskou psychikou.

Z tohoto vznikají pro právo následky, a to od počátku jeho vzniku. Protože veškeré psychické funkce lze složit do čtyř dimenzí(libost – nelibost, rozčilení – uklidnění, dominance – submisivita, kontrolovatelnost – nekontrolovatelnost), právo muselo a musí své normy uzpůsobit tak, aby byly adekvátní tomuto čtyřrozměrnému „prostoru“. Proto je rozlišováno:

a) právo a bezpráví,
b) právní skutečnost a právní následek,
c) oprávnění a povinnost,
d) právní jistota a právní svoboda.

Všechny tyto dimenze vyžadují *lidsky spravedlivé, tj.lidské psychice přizpůsobené* právo.[10]

---

9. CICERO, M. T. *O zákonech*. 1. vyd. Praha, 1932, s. 77.
10. Blíže viz LAMPE, E. J. *Die vier Dimensionen des Rechts. Materialen zur Bestimmung des Rechtsbegriffs in Rechtstheorie.* Bielefeld, 1991, s. 221 an.

Aby se právní norma stala *vzorem chování*, musí být zasazena do empirického obrazu člověka. Tato vazba způsobuje, že „člověk v právu“ (teleologicky) je víc než přírodní bytost (teleonomicky). Lidská přirozenost se vztahuje k životnímu prostředí, právně se člověk vztahuje i k sobě samému. Svou přirozeností je jedinec sociální bytostí, jedná podle společenských norem (mj. i práva a morálky), skrze něž dospívá k odpovědnosti občana. Pod *morálním a právním* „deštníkem“ sklízí z této odpovědnosti pochvalu nebo hanu, odměnu nebo trest.

To, za co musí být člověk odpovědný, je správnost jeho chování. Avšak které chování je správné? V hranicích práva je apel na lidskou důstojnost, výše je však lidské dobro. V jakém smyslu?

Lidská důstojnost je míněna jako *antropologicky minimální standard práva*, tj. možnost jednotlivce prožívat svůj „osud“, tzn. to, co do něj příroda vložila jako „příčinu formy“ a co v něm kultura zformovala a zkultivovala. Lidsky důstojné právo musí jednotlivci dovolit, aby rozvíjel své přirozené schopnosti přiměřeně svému charakteru. K tomu musí zaručovat minimální kulturní standard tím, že smí jednotlivce buď vyloučit z lidské kultury nebo ho jako individuum „rozbít“ – ovšem pouze v zájmu společenského prospěchu (společného blaha).

Lidské blaho je míněno jako antropologický standard *nadřazený* právu, jako shoda mezi individuálním založením možností kulturního rozvoje a subjektivním nárokem. Tento standard je naplněn, jestliže jedinec může plně rozvíjet své schopnosti v rámci dané kultury pod právní ochranou. Ze strany jednotlivce pak musí být vkládáno dvojí:

a) své schopnosti musí rozvíjet sociálně přípustně – v opačném případě by šlo o individuální rozvoj na úkor jiných,
b) musí jednat jako racionální bytost, tj. jako rovný s ostatními.

Míra sociální kompatibility a právní rovnosti musí být určována případ od případu podle plasticity kultury, která jedinci obecně odpovídá. Archaické kultury a právní řády jsou méně plastické než novověké. Také člověk sám se stává plastickým teprve se vzrůstající kulturní úrovní. Čím je člověk vzdělanější. tím více umenšuje svůj strach před novým – to zásadně ovlivňuje jeho sociální jednání.[11]

Z výše uvedeného vyplývá zdánlivě jednoznačný závěr: Mezi oběma základními morálními póly (lidská důstojnost – lidské blaho) by si právo mělo hledat své místo.

Problém dneška ovšem spočívá jednak v relativitě ideálu „lidského blaha“ (Radost z růstu? Funkční slast? Radost ze soutěžení...?); jednak v antropology

11. Srv. LAMPE , E. J. Právní antropologie. Vývoj a problémy. *Teorie práva,* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1994, s. 77 – 87.

formulované úměře, podle níž *„ ... čím je kultura rozvinutější, tím větší je rozdíl mezi lidskou náklonností a kulturními požadavky.“*[12]

Lze zmíněné rozdíly překonat v prostředí stále se prohlubující partikularizace skupinových morálek? A co je za této situace pro společnost významnější: morálka nebo právo?

Z hlediska potřebné stability sociálního řádu je to spíše právo, v důsledku *donucovací působnosti* napříč všemi vrstvami společnosti. Je to však cesta žádoucí a správná?

Dějiny lidstva, zvláště pak XX. století ukazují, že neúměrná preference práva může být za jistých okolností pro společnost velmi nebezpečná, ba tragická. Se stoupajícím počtem lidí, kteří musí být vedeni k udržování pořádku, se právní normy stávají nejen rigidnějšími, ale současně i nedokonalejšími, neschopny udržet krok se stále širší škálou sociálních vztahů, včetně adekvátních způsobů chování subjektů.

Zdá se, že perspektivnější je opětné zdůrazňování obecně lidských hodnot, jako je např. cit pro společenskou harmonii či vnímání signálů patologických sociálních poruch. V takto rozvíjené sociální psychice lze snad hledat naději na omezení tendencí „právní hypertrofie“ ve prospěch imperativů obecné morálky. Jedním z prvních kroků na této cestě by mělo být zahrnutí „jiných“ pohledů na právo a morálku do výzkumného rámce etablované právní vědy.

RÉSUMÉ

The relationship between law and morale is in jurisprudence studied mostly from the „pure“ juristic viewpoint, i.e. as a comparison of effective law with the vision of law as it should be according to moral principles. Besides this attitude there are also different ones that are based on legal philosophy and on other non-legal sciences, such as psychology or anthropology. These views on law and morale highlight, in addition to the values of law, also generally human values, for example the sense of social harmony or reception of signals of pathological social disorders. This way a broad range of manifestations of moral imperatives is emphasized, as well as the desired correction of trends leading to overestimation of law within the conglomerate of social standards. This is demonstrated on psychological legal theory of L. Petrazycki, psychological theory of E. Fromm and current anthropological theses.

12. LORENZ, Konrad. *Odumírání lidskosti.* 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1997, s. 101.

POUŽITÁ LITERATURA

CICERO, M. T. *O zákonech.* 1. vyd. Praha, 1932.
FROMM, Erich. Mít nebo být. 1. vyd. Praha : Naše vojsko, 1992.
LAMPE, E. J. Právní antropologie. Vývoj a problém. *Teorie práva.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita Brno, 1994
LAMPE, E. J. *Die vier Dimensionen des Rechts. Materialen zur Bestimmung des Rechtsbegriffs in Rechtstheorie.* Bielefeld 1991.
LORENZ, Konrad. *Odumírání lidskosti.* 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1997.
PETRAZYCKI, L. *Teorija prava i gosudarstva v svjazi s teorijej nravstvennosti,* díl 1. , St. Peterburg, 1909.
PETRAZYCKI, L. *Vvedenije v izučenije prava i nravstvennosti.* St. Petreburg, 1908.
PETRAZYCKI, L. *Wstep do nauki prawa i moralnosci,* 1. vyd. Warszawa : F. Hoesick, 1959.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

OPUŠTĚNÍ ZVÍŘETE

Mgr. Vendula Jabůrková – Mgr. Veronika Vlčková
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

1. Úvod

Již děti na základní škole se učí, že co svět světem stojí, doprovází člověka zvíře. Ne jako objekt lovu, ale jako druh, přítel. V té dávné době pravěké žil ještě člověk v souladu s řádem přírody, podle kterého bylo všem měřeno stejným dílem. Příroda se ke všem živým tvorům chovala stejně – neutrálně a nestranně.

Prvním zvířetem, které si člověk přivedl do své „domácnosti", čili domestifikoval je, byl pes. I dnes je, domníváme se, pes jedním z nejrozšířenějších „mazlíčků" na světě. A nezůstalo jen u psa, po psovi si člověk ochočil i další zvířata, která se postupem času začala od svých volně žijících „kolegů" odlišovat svou stále se zvětšující závislostí na člověku a jeho péči. Ten jim zajišťoval potravu, zabezpečoval přístřeší … Ale jak říkala liška Malému princi, s tímto ochočením šla (a dodnes jde!) ruku v ruce i odpovědnost. Odpovědnost za to, že ochočené zvíře učiníme téměř neschopným zabezpečit si některé své existenční potřeby. Pomyslná vrátka zpět do volné přírody se tak nadobro uzavřou.

Dnes už se my lidé řádem přírody příliš neřídíme. Z přírody jsme se vydělili a máme vlastní řád. Vytváříme vlastní normy, ba co víc, vztahujeme je i na zvířata a prostředí, v němž žijeme. Takže z milého psa, který se kdysi v pravěku připojil k lidskému společenství jako druh, jsme udělali objekt vlastnického práva a zařadili jej do kategorie věcí. Je v tom cítit tak trochu rozpor, může být živý tvor věcí? Kde je ona hranice, která činí z jedněch živých tvorů subjekty, zatímco z druhých objekty práva? Pojďme se nyní nad těmito otázkami trochu pozastavit.

2. Zvířata v právním řádu ČR

2.1 Soukromé právo aneb zvíře jako věc?

Obecným právním předpisem pro oblast soukromého práva je zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění (dále jen OZ). Předmětem právní regulace jsou občanskoprávní vztahy, kterými OZ rozumí majetkové vztahy fyzických a právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem a vztahy vyplývající z práva na ochranu osob, pokud nejsou upraveny jinými zákony[1].

Část první nazvaná „Obecná ustanovení" vymezuje základní instituty a pojmy občanského práva, respektive práva soukromého, mimo jiné i předmět občanskoprávních vztahů.

Ustanovení § 118 OZ stanoví, že tímto předmětem jsou věci, dále, pokud to jejich povaha připouští, práva nebo jiné majetkové hodnoty a mohou jím být také byty a nebytové prostory[2]. Nicméně OZ neobsahuje expressis verbis definici pojmu věci, jež je právě pro naše pojednání tak důležitý. Proto je nutno při jeho vymezení vycházet z výkladu. Občanskoprávní teorie a praxe se podpůrně opírají o definici obsaženou v § 13 zrušeného zákona č. 101/1963 Sb., zákoníku mezinárodního obchodu, který stanovil, že za věci v právním slova smyslu se považují hmotné předměty a ovladatelné přírodní síly, které slouží potřebám lidí[3].

Stejně tak chybí v právních předpisech občanského práva vymezení pojmu zvíře a jeho zařazení do kategorie věcí, přestože v teorii i v praxi je s ním jako s takovým zacházeno. Podle komentáře k občanskému zákoníku je třeba zvířata považovat za zvláštní druh věci v právním smyslu a je tedy možné je považovat za způsobilé objekty vlastnického práva (viz dále) [4].

Skupinu občanskoprávních vztahů, jejichž předmětem je úplné nebo částečné panství nad konkrétní věcí, nazýváme věcná práva. Subjekt věcného práva se vyznačuje tím, že jeho panství nad věcí vylučuje kohokoli jiného z působení na věc jím ovládanou, a přísluší mu tudíž proti každému rušiteli jeho

1. § 1 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění.
2. § 118 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění.
3. FIALA, J. – HURDÍK, J. – KORECKÁ, V. – TELEC, I. *Lexikon – Občanské právo.* 1. vyd. Ostrava : Jiří Motloch – Sagit, 2001, s. 368.
4. JEHLIČKA, O. – ŠVESTKA, J. – ŠKÁROVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník, komentář.* 8. vyd. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 353.

věcného práva ochrana. Mezi věcná práva řadíme vlastnické právo, držbu a věcná práva k věci cizí.

Právo vlastnické je považováno za jedno ze základních lidských práv. V našem právním řádu mu ochranu poskytuje prostřednictvím svého čl. 11 i samotná Listina základních práv a svobod[5] (dále jen LZPS).

Zákonný obsah vlastnického práva tvoří tato oprávnění vlastníka: právo věc držet (ius possidendi), právo věc užívat (ius utendi), právo věc požívat (ius fruendi) a právo s věcí nakládat (ius disponendi). Vlastnické právo však nelze pojímat absolutně, nýbrž podléhá i určitým omezením. Možnost vlastnické právo omezit vyplývá z čl. 11 odst. 3 LZPS:

„Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem."

Zvířata tedy jsou jakožto věci objektem vlastnického práva, i přestože úvodní část zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, považuje zvířata, stejně jako člověka, za živé tvory. Na druhou stranu je právě proto jejich právní režim navíc podroben zvláštní úpravě, která zajišťuje jejich ochranu, a to i vůči jejich vlastníkům.

2.2 Veřejné právo aneb zájem společnosti na ochraně zvířat

Nejpodstatnější část právní úpravy ochrany zvířat nalezneme v oblasti práva veřejného. Oproti právu soukromému, jehož základní charakteristikou je rovnost účastníků, se vyznačuje tím, že ve vzájemném vztahu jeho účastníků vystupuje jeden z nich (obvykle stát) vůči druhému jako nositel veřejné svrchované moci. Z pozice svrchovaného subjektu může tento jednostranně ukládat povinnosti či zakládat práva subjektu druhého. Tato nerovnost je ospravedlněna tím, že existuje určitý zájem, který je možno označit za obecný nebo veřejný, jehož ochrana prospívá celé společnosti.

Ve vztahu k námi zvolenému tématu je důležité říci, že ochrana zvířat, jakožto veřejný zájem, je předmětem právní regulace v jednom z odvětví veřejného práva, právu životního prostředí.

Obecná ochrana živočichů je obsažena v zákoně o ochraně přírody a krajiny.[6] Tento chrání všechny druhy živočichů před zničením, poškozováním či odchytem, který by vedl nebo dokonce jen mohl vést k ohrožení existence, k degeneraci, k narušení rozmnožovacích schopností, nebo ke zničení

5. Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR.

6. § 5 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

ekosystémů, jejichž jsou součástí. Tuto ochranu nazýváme také ochranou druhovou, protože je poskytována nikoli jednotlivým živočichům, nýbrž celým jejich druhům.[7]

Mimo obecnou ochranu obsahuje zákon o ochraně přírody a krajiny také speciální režim pro zvláště chráněné živočichy, které zákon pro tyto účely člení na kriticky ohrožené, silně ohrožené a ohrožené.

Vedle zákona o ochraně přírody a krajiny existuje řada dalších právních předpisů, které se ochranou zvířat také zabývají. Jedná se např. o zákon o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů[8] nebo veterinární zákon[9]. Některé aspekty ochrany zvířat upravuje také zákon o myslivosti[10] a zákon o rybářství[11].

Na ochranu živočichů před vnějšími škodlivými vlivy se zaměřuje především zákon na ochranu zvířat proti týrání[12], který reflektuje zejména etickou stránku vztahu člověka ke zvířeti.

Na úrovni mezinárodního práva je Česká republika stranou několika významných mezinárodních úmluv zabývajících se ochranou živočichů. Mezi tyto patří Úmluva o biologické rozmanitosti[13], Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů[14], Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin[15] a Úmluva o ochraně evropské fauny a flóry a přírodních stanovišť[16]. Závazky z těchto mezinárodních úmluv jsou provedeny v jednotlivých výše zmiňovaných zákonech.

---

7. PEKÁREK, M. a kol. *Zákon o ochraně přírody a krajiny a předpisy související. Komentované znění.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita Brno, 2000, s. 33 an.
8. *Zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů, v platném znění.*
9. *Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, v platném znění.*
10. *Zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti, v platném znění.*
11. *Zákon č. 102/1963 Sb., o rybářství, v platném znění.*
12. *Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.*
13. Convention on the Biological Diversity, přijata na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED) v Riu de Janeiru v červnu 1992.
14. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, sjednána v rámci Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) v Bonnu v roce 1979.
15. CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, přijata v rámci UNEP ve Washingtonu v roce 1973.
16. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, sjednána v Bernu v roce 1979.

3. Opuštění zvířete aneb soukromé versus veřejné právo

3.1 Opuštění věci podle OZ

Opuštění věci, jako jedno z dispozičních práv jejího vlastníka, je jedním ze způsobů zániku a de facto i vzniku vlastnického práva[17]. Občanský zákoník však blíže tento institut neupravuje, odkazuje pouze na úpravu věci nalezené.[18] Vymezení pojmových znaků opuštění věci tak zůstalo opět na občanskoprávní teorii a praxi.

Opuštěním věci vyjadřuje vlastník svoji vůli vzdát se svého vlastnického práva k dané věci, a to bez převodu tohoto práva na jinou osobu. Pro takový právní úkon není právem předepsána žádná speciální forma, může být tudíž učiněn jak písemně či ústně, tedy výslovně, tak i konkludentně. Z konkludentního jednání vlastníka musí být zřejmý úmysl vzdát se vlastnictví a věc opustit. Pak je nepodstatné, zda je vlastník opuštěné věci známý či neznámý. Pokud je úmysl věc opustit zřejmý, přechází věc do vlastnictví státu, a to okamžikem učinění právního úkonu opuštění věci.

Pokud však není spolehlivě zjištěno, že vlastník měl úmysl věc opustit, postupuje se podle ustanovení OZ o věci nalezené. To znamená, že nálezce opuštěné věci je povinen odevzdat ji příslušnému orgánu státní správy, který ji uschová po dobu jednoho roku. Pokud se ve stanovené lhůtě vlastník nepřihlásí, věc přechází do vlastnictví státu.

Orgánem příslušným k přijetí nalezené, resp. opuštěné věci je kterýkoli obecní úřad. Nejedná-li se o obecní úřad, v jehož územním obvodu byla věc nalezena, resp. opuštěna, je tento jiný úřad povinen vyrozumět o této skutečnosti obecní úřad v místě, kde k nálezu, resp. opuštění věci došlo.[19]

3.2 Opuštění zvířete podle zákona č. 246/1992 Sb.

Jak již bylo v podkapitole 2.2 naznačeno, hlavní, z etického hlediska velmi významnou, normou na úseku ochrany zvířat je zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.

Morální podtext tohoto právního předpisu vyplývá z jeho úvodní části, ve které zákonodárce uznává, že: „zvířata jsou stejně jako člověk živými tvory, schopnými na různém stupni pociťovat bolest a utrpení, a zasluhují si proto

17. Opuštěním ze strany vlastníka zaniká a na straně státu vzniká vlastnické právo k věci.
18. § 135 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění.
19. § 13 zákona č. 102/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související s vydáním zákona č. 509/1991 Sb., kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník.

pozornost, péči a ochranu ze strany člověka“. Tato deklarace je posléze zopakována v ustanovení § 1 daného zákona, které vymezuje účel zákona. Tímto je ochrana zvířat před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich bezdůvodným usmrcením.

Zákonodárce rovněž neopomněl definovat v úvodních ustanoveních některé základní pojmy jako např. zvíře, zvíře v zájmovém chovu[20], zvíře v lidské péči[21]. Zvířetem se rozumí každý obratlovec kromě člověka. Smyslem tohoto zákona je tedy chránit zvířata, nikoliv lidi. Ochranu lidí před zvířaty pak upravují jiné právní předpisy[22].

Týrání zvířat, volně žijících, stejně jako těch v lidské péči, i všechny formy propagace týrání jsou ex lege zakázány[23]. Obecný zákaz se vztahuje výslovně také na opuštění zvířete s úmyslem se jej zbavit nebo je vyhnat. Vypuštění zvířete do jeho přirozeného prostředí, které je pro zvíře vhodné z hlediska jeho stavu a podmínek prostředí, se však za opuštění nepovažuje.[24]

Zákon v ustanovení § 4 taxativně stanoví, která jednání je třeba považovat za týrání zvířete. Opuštění popř. vyhnání zvířete ani zabránění jeho úniku však v tomto výčtu nenajdeme. Podle stanoviska Ústřední komise pro ochranu zvířat lze však tato jednání kvalifikovat jako týrání, a to subsumpcí pod ustanovení § 4 písm. j), které za týrání považuje také bezdůvodné vyvolání nepřiměřeného působení stresových vlivů biologické, fyzikální či chemické povahy.[25]

Opuštění nebo vyhnání zvířete je podle zákona o ochraně zvířat proti týrání stíháno jako přestupek, za nějž je možné uložit fyzické osobě pokutu až do výše 10 000 Kč a při opětovném spáchání až do výše 15 000 Kč.

Obecný zákaz opustit zvíře nebo je vyhnat doplňuje zákon povinností chovatelů zvířat v zájmových chovech učinit opatření k zabránění úniku zvířat[26]. Za porušení této povinnosti může být chovatel postižen pokutou až do výše 50 000 Kč. Pokud by došlo k opětovnému porušení, lze pokutu zvýšit až na

---

20. Ustanovení § 3 písm. e) zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění definuje zvíře v zájmovém chovu jako „zvíře, u kterého hospodářský efekt není hlavním účelem chovu, a to buď chované v prostorách k tomu určených nebo v domácnosti, jehož chov slouží především zájmové činnosti nebo osobní spotřebě“.

21. Ustanovení § 3 odst. f) zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění obsahuje definici zvířete v lidské péči. Tímto se rozumí zvíře, jež je přímo závislé na bezprostřední péči člověka.

22. Např. zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, v platném znění; zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy, v platném znění.

23. § 2 zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.

24. § 6 zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.

25. Stanovisko Ústřední komise na ochranu zvířat (ÚKOZ) ve věci porušení povinnosti učinit opatření proti úniku zvířat v zájmovém chovu, www.mze.cz

26. § 13 zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.

200 000 Kč. Odpovědnost chovatelů (právnická osoba nebo fyzická osoba – podnikatel) je odpovědností objektivní, bez ohledu na zavinění.

Také umožnění úniku zvířete by se dalo podřadit pod pojem týrání, konkrétně pod ustanovení § 4 písm. k), podle nějž se za týrání zvířete považuje chov zvířat v nevhodných podmínkách nebo tak, aby si sama nebo vzájemně způsobovala utrpení. Podle výše citovaného stanoviska Ústřední komise pro ochranu zvířat je právě porušení povinnosti učinit opatření proti úniku chovem zvířete v nevhodných podmínkách. I pro tento případ je možné podřazení daného jednání pod ustanovení § 4 písm. j), protože pro zvíře chované v zájmovém chovu je únik a pobyt v neznámém prostředí plném stresujících podnětů velmi často spojen s utrpením. Nezřídka dochází i k poranění či usmrcení zvířete.

3.3 Následky opuštění zvířete

Některé z možných následků byly naznačeny v předcházející podkapitole. V otázce opuštění zvířete se střetávají následky morálního, právního a ekonomického charakteru. Ve většině případů jde o následky nežádoucí.

Opuštěné zvíře, které se ocitne v tísni a ve stresu z vnějšího okolí, může mít agresivní sklony a snadno pak dojde k ohrožení nebo i k napadení člověka nebo jiného zvířete, což většinou vede k nutnosti zvíře utratit. Pokud k napadení nedojde, skončí opuštěné zvíře v lepším případě v útulku, v tom horším případě je následkem opuštění zvířete jeho uhynutí.

Zvířetem, které je nejvíce „milováno“, ale i nejčastěji opouštěno, je pes. Z analýzy Státní veterinární správy[27] vyplývá, že odhadovaný počet psů v ČR je více jak jeden milión. Opuštění a toulaví, ale i jen na chvíli ze zřetele puštění (hlavně však necvičení!) psi jsou velmi častými agresory. Přesto není vedena žádná centrální evidence psů, což je odbornou veřejností vnímáno jako velký nedostatek. Evidence psů je totiž pro jejich následnou identifikaci nezbytně nutná.

Usnadnila by zejména vyhledání vlastníka psa v případě jeho ztráty, čímž by se snížil počet psů v útulcích a tím i náklady provozovatelů těchto útulků. Neméně významným argumentem pro je usnadnění ověření skutečnosti, zda byl pes řádně očkován, čímž by se snížil počet zbytečných zdravotních zákroků a nákladů na ně vynaložených, pokud již k napadení člověka psem došlo.

Jedním z možných důvodů pro opuštění psa nebo jeho případné vyhnání je i povinnost platit za něj místní poplatky. Ty jsou příjmem obce, avšak její výdaje spojené s péčí o psy plně nepokryjí. V praxi je situace taková, že opuštěním nebo vyhnáním psa nevznikají náklady jeho vlastníkovi, kterého díky

27. DOUSEK, J. – SEMERÁD, Z. – VITÁSEK, J. Veterinární analýza případů poranění člověka psem. *Státní veterinární správa,* www.svscr.cz, www.vetweb.cz

neexistenci evidence není vždy možné identifikovat, ale obci. Vzhledem k množství opouštěných zvířat mohou tyto náklady vyrůst až do závratné výše.

Shora popsané dílčí nedostatky však v konečném důsledku vytvářejí zcela zásadní problém. Zvíře je v našem právním řádu pojímáno jako věc. Pokud je vlastníkem opuštěno a tento je neidentifikovatelný, je stát, v tomto případě obec, povinen zvíře pro případ vypátrání vlastníka po dobu jednoho roku opatrovat. Až po jednoroční lhůtě se obec stane vlastníkem zvířete a může s ním dále nakládat.

Z toho vyplývá, že opuštěné zvíře má šanci dostat se k novému potenciálnímu vlastníkovi až po jednoročním pobytu v přeplněném útulku, který je pro zvíře velmi stresující a zanechává na něm trvalé následky. Otázkou však zůstává, zda se nový zájemce o zvíře z útulku vůbec najde.

Podle obecné soukromoprávní úpravy opuštění věci v případech, kdy vlastník zvířete je znám a z jeho jednání je patrný úmysl zvíře opustit, přechází vlastnictví ke zvířeti na stát již okamžikem opuštění. Zde je patrná určitá kolize s veřejnoprávní úpravou, která opuštění zvířete zakazuje. Jak již bylo řečeno, vlastník se porušením tohoto zákazu vystavuje nebezpečí případného postihu za přestupek[28].

Ve skutečnosti je tomu tak, že vlastníci svá zvířata opouštějí, aniž by je jakkoliv strašila hrozba postihu za přestupek, neboť ve většině případů opuštění zvířete je jeho vlastník zpětně nezjistitelný. Pak tedy nastupuje ona zmiňovaná povinnost obce postarat se o zvíře na místo toho, aby bylo zvíře předáno do péče novému zájemci.

Jak je z uvedeného zřejmé, tento současný stav je nevyhovující jak pro obce, tak pro provozovatele útulků, o trpících čtyřnohých „miláčcích“ nemluvě. Neúměrné finanční zatížení obcí je logicky vede k hledání způsobu, jak výdaje na tuto oblast snížit – jako řešení se nabízí snížení kvality péče o opuštěná zvířata, utrácení opuštěných zvířat atd. Netvrdíme, že tímto způsobem budou obce postupovat, snažíme se pouze vyzdvihnout potřebu změnit současnou neutěšenou situaci.

28. Ustanovení § 28 odst. 1 písm. c) zákona č. 246/1992 Sb., o ochraně zvířat proti týrání.

4. De lege ferenda

4.1 Rekodifikace soukromého práva[29]

Současnému znění občanského zákoníku je vytýkána řada nedostatků, jež mají svůj původ především v principech, na kterých stál náš právní řád v době totality. Na jednom z předních míst této kritiky stojí přílišná partikularizace soukromého práva, která je tak netypická pro řadu evropských zemí kontinentálního právního systému. V těchto byl vytvořen občanský zákoník jako kodex soukromého práva, obecný předpis zahrnující vedle občanskoprávních institutů rovněž právo rodinné, někde i pracovní (především pracovní smlouvu) a obchodní. A takové snahy jsou nyní vyvíjeny i u nás.

Chystaná rekodifikace soukromého práva nalézá svůj vzor především v rakouské, německé a polské úpravě, u nichž je zachován dualismus soukromého práva – vedle sebe existují dva kodexy, kodex práva občanského a práva obchodního.

Občanskoprávní kodex by zahrnoval úpravu obecných soukromoprávních institutů, práva rodinného, větší části obchodně závazkových vztahů (tedy převážnou část části třetí obchodního zákoníku[30]) a řady dalších institutů, jež jsou nyní upraveny v dílčích zákonech, které by tímto byly buď zcela nebo částečně zrušeny[31].

Rekodifikace soukromého práva významnou měrou zasáhne právě i do námi zvolené problematiky (pokud nedojde v rámci legislativního procesu ještě k dalším změnám). Nově zde bude zahrnuto i ustanovení, které říká, že živé zvíře sice není věcí, ale budou na něj přiměřeně aplikována ustanovení o věcech. Ovšem se dvěma výjimkami – neodporuje-li to jeho povaze živého tvora či zákonu, který byl vydán k jeho ochraně.[32]

---

29. Současný stav legislativních prací – věcný záměr, paragrafové znění a důvodová zpráva zpracovaných částí je k dispozici na internetových stránkách http://obcanskepravo.juristic.cz/85171/clanek/obcan5

30. *Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník.*

31. *Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů (zákon o nadacích a nadačních fondech), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.*

32. § 349 návrhu občanského zákoníku.

4.2 Vládní návrh novely zákona na ochranu zvířat proti týrání[33]

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání je v platnosti již jedenáctým rokem a za tuto dobu byl několikrát novelizován. Podle vyjádření zahraničních expertů je tento právní předpis hodnocen pozitivně, konkrétně fakt, že skutková podstata týrání zvířat nespecifikuje objekt, ale týká se všech zvířat[34]. Na druhou stranu vznikla v současné době nutnost některá ustanovení zákona konkretizovat a jiná nová doplnit. Vládní návrh novely zákona byl Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR předložen již na začátku února 2003 a v současné době je ve třetím čtení.

V připravované novele je, co se opuštění zvířete týče, navrhováno několik zásadních doplnění a změn.

Prvním navrhovaným doplněním je rozšíření ustanovení § 3 zákona o některé základní pojmy. Tak by se pod písm. y)[35] nově ocitla definice opuštěného zvířete. Tato by mohla přinést, jak se v důvodové zprávě k vládnímu návrhu novely uvádí, značné zjednodušení při přenechání nalezeného opuštěného zvířete a zároveň snížení finančních nákladů obcí.

Definice dovoluje obcím presumovat úmysl vlastníka opustit zvíře a tím jim umožňuje nakládat s opuštěným, resp. nalezeným zvířetem již v okamžiku jeho nalezení. Prakticky by pak bylo možné darovat zvíře novému zájemci ihned bez jednoročního čekání. Zmiňovaná novela rozlišuje vedle opuštěného zvířete také toulavé zvíře, jehož definice je zařazena v ustanovení § 3 pod písm. x)[36].

Jak již bylo výše naznačeno, současná platná právní úprava nepodřazuje výslovně opuštění zvířete pod pojem týrání. Navrhované znění novely tento nedostatek napravuje a výslovně uvádí v ustanovení § 4 pod písm. s), že za týrání se považuje i opuštění zvířete (s výjimkou zvířete volně žijícího) s úmyslem se ho zbavit nebo jej vyhnat.

---

33. Vládní návrh novely zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání je k dispozici na internetových stránkách www.psp.cz

34. DOUSEK, J. *Základní informace o předpisech na ochranu zvířat.* www.mvcr.cz/casopisy/150hori/2001/duben/dousek.html

35. Navrhované znění § 3 písm. y): Opuštěným zvířetem se rozumí zvíře původně v lidské péči, které není pod přímou kontrolou nebo dohledem fyzické osoby nebo chovatele a ze zjištěných skutečností vyplývá, že ho jeho chovatel opustil s úmyslem se jej zbavit nebo ho vyhnat.

36. Navrhované znění § 3 písm. x): Toulavým zvířetem se rozumí zvíře v lidské péči, které není pod trvalou kontrolou nebo dohledem fyzické osoby nebo chovatele a které se pohybuje volně mimo své ustájení, výběhové prostory nebo mimo domácnost svého chovatele.

Ustanovení § 6 zákona obsahující zákaz opustit zvíře s úmyslem se ho zbavit nebo je vyhnat zůstává novelou nedotčeno. Nově je ovšem navržen § 13b, který zakotvuje určité kompetence obcí ve vztahu k toulavým a opuštěným zvířatům.

V odstavci prvním tohoto nového ustanovení se pod písmeny a) až e) nacházejí např. tyto kompetence: finanční nebo jiné zvýhodnění osob, které se ujmou péče o toulavé nebo opuštěné zvíře, možnost obce stanovit obecně závaznou vyhláškou povinnost trvale označovat všechny psi v obci a vést evidenci jejich chovatelů nebo odchyt toulavých a opuštěných zvířat.

Zákon tímto poskytuje obcím možnost účinně regulovat počet toulavých zvířat a rovněž umožňuje nakládat s opuštěnými zvířaty jako s věcí odloženou. Režim odložené věci tak řeší problémy vzniklé v souvislosti se zákonnou povinností obce se jeden rok o opuštěnou věc starat, aniž by ji mohla zcizit. Hlavním účelem tohoto ustanovení je tedy respektování prospěchu zvířat a současné snížení finanční zátěže obcí.

Do ustanovení § 13 by se podle návrhu měl vložit nový odst. 2, který by měl rozšířit povinnosti chovatelů zvířat v zájmových chovech. Tito by na příště měli ex lege povinnost, resp. odpovědnost za zdraví a dobrý stav zvířete. Stejná povinnost by byla stanovena pro toho, kdo by se ujal toulavého popř. opuštěného zvířete. Dále je navrhováno, aby se za splnění této povinnosti považovalo i oznámení místa nálezu toulavého popř. opuštěného zvířete obci nebo jeho předání do útulku.

Mezi pozměňujícími návrhy se objevil i jeden, který navrhuje vložit za nové ustanovení § 13b ještě § 13c. Tento by konkrétněji rozváděl kompetenci obce odchytávat toulavá a opuštěná zvířata v tom směru, že odchyt by mohly provádět jen odborně způsobilé osoby. Obdobně je podmínka odborné způsobilosti požadována po osobách pečujících o zvířata v útulcích.

V souvislosti s problematikou opuštěných zvířat je navrhovanou novelou dotčen rovněž § 15 odst. 4, který by výslovně zakázal používat opuštěná zvířata k pokusům.

Tolik tedy k vládnímu návrhu novely zákona na ochranu zvířat proti týrání, co se opuštění zvířete týče. Domníváme se, že navrhovaná novela je zcela určitě na místě a doufáme, že se brzy přesune z kategorie de lege ferenda do kategorie de lege lata.

5. Závěr

Otázky týkající se ochrany zvířat a jejich právního postavení jsou něčím, co se nás lidí bytostně dotýká. Apelují na naši morálku a vyžadují spravedlivé řešení ze strany práva. Také v těchto otázkách tedy dochází ke střetu morálky a práva.

Pokud bychom nesouhlasili se zařazením zvířat do kategorie věcí, jaký právní statut by byl pro ně lepší? Morálně jsme samozřejmě schopní uznat, že stejně jako my lidé, jsou i zvířata živými tvory. Ale jak se s tou skutečností má vyrovnat právo? Není právě soukromé vlastnictví tím nejvhodnějším prostředkem ochrany? Někteří lidé jsou přece schopní bránit svoje čtyřnohé „mazlíčky" do poslední kapky krve! Jenomže to jsou jen někteří, ti ostatní spadají většinou do skupiny netečných a lhostejných. Konec konců proto existuje veřejné právo, aby se snažilo zabezpečit ochranu tomu, co lidé sami před sebou nejsou schopni ochránit.

Doufáme, že se jak po stránce morální, tak po stránce právní, dostane zvířatům náležité ochrany a že budoucí vývoj této problematiky bude co možná nejpozitivnější.

RÉSUMÉ

This article deals with the real problem of recent society called the abandonment of animal. The whole problem is wrapped in much serious problem of animal rights and their legal status.

The authors try to bring complex view of the abandonment of animal from both sides, civil and public law. Civil law in the Czech republic treats animal as a thing, more specifically the subject of property rights. Civil law in general allowes the owner to abandon his thing whenever he wants to.

On the other hand there is Public law, which states that no owner can abandon his animal. The abandonment of animal is simply prohibited. If the owner still abandons his animal, even though there is this certain prohibition, he could be sued for a petty offence.

Nowadays there are certain tendences to harmonize Civil and Public law. Civil law is recently in front of great recodification which if passed would bring change of legal status of animal. Oncoming recodification will expressis verbis contain declaration that animal has no longer status of a thing. However the same provision will state that when it does not oppose its nature of living creature or a special regulation, it is allowed to apply legal regime of things.

Czech Government brought a new amendment of anti-cruelty statute and it is up to the House of Deputies to decide whether this certain amendment be in force. It brings important changes and supplements that are supposed to concretize some vague provisions of this statute.

The authors expressed their hope that these oncoming changes will toughen rights of animals and contribute to much positiver attitude of society to this problem.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

DOUSEK, J. – SEMERÁD, Z. – VITÁSEK, J. Veterinární analýza případů poranění člověka psem. *Státní veterinární správa,* www.svscr.cz, www.vetweb.cz

FIALA, J. – HURDÍK, J. – KORECKÁ, V. – TELEC, I. *Lexikon – Občanské právo.* 1. vyd. Ostrava : Jiří Motloch – Sagit, 2001, s. 368.

JEHLIČKA, O. – ŠVESTKA, J. – ŠKÁROVÁ, M. a kol. *Občanský zákoník, komentář.* 8. vyd. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 353.

PEKÁREK, M. a kol. *Zákon o ochraně přírody a krajiny a předpisy související. Komentované znění.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita Brno, 2000, s. 33 an.

Convention on the Biological Diversity, přijata na Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED) v Riu de Janeiru v červnu 1992.

Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, sjednána v rámci Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) v Bonnu v roce 1979.

CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, přijata v rámci UNEP ve Washingtonu v roce 1973.

Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, sjednána v Bernu v roce 1979.

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění.

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění.

Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

Zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů, v platném znění.

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči, v platném znění.

Zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti, v platném znění.

Zákon č. 102/1963 Sb., o rybářství, v platném znění.

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, v platném znění.

Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů (zákon o nadacích a nadačních fondech), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

K PRVNÍMU REFERENDU V ČESKÉ REPUBLICE

Doc. JUDr. Jiří Jirásek, CSc.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Ve dnech 13. a 14. června 2003 se v České republice uskutečnilo historicky první celostátní referendum a to o přistoupení České republiky k Evropské unii.

V ústavní historii československého státu institut referenda znám byl,[1] nebyl však nikdy realizován.

Mohlo by se zdát, že rozbor právní úpravy a analýza výsledků právě proběhlého referenda, je již věcí recentní historie a není důvodů se k nim vracet. I přesto, že ustanovení ústavního zákona č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a zákona č. 114/2003 o provádění referenda o přistoupení k Evropské unii se de facto stala vyhlášením jeho výsledků prezidentem republiky ustanoveními obsoletními, můžeme zkoumat, zda by si takový významný instrument, kterým referendum nesporně je, nezasloužil obecnou, propracovanou a dlouhodobě platnou ústavní úpravu, která však je bez politické vůle ústavní většiny Parlamentu jen zbožným přáním. Na

1. Ústavní listina Československé republiky z roku 1920 koncizně zakotvovala referendum v § 46 jako nástroj vlády proti rozhodnutím parlamentu, jimiž byl zamítnut návrh vládou předloženého zákona. Vláda byla oprávněna takový zamítnutý návrh předložit k rozhodnutí lidu cestou referenda.

Referendum se do našeho ústavního systému znovu vrátilo v roce 1991. Ústavní zákon č. 327/ 1991 Sb., o referendu umožňoval předložit občanům ČSFR k rozhodnutí zásadní otázky týkající se státoprávního uspořádání, přičemž rozhodnutí o vystoupení jedné či druhé republiky z federace mohlo být rozhodnuto obligatorním referendem.Konsensu politických sil k vyhlášení takového referenda (vyhlásit jej měl prezident na návrh Federálního shromáždění po vyjádření národních rad) nebylo nikdy dosaženo, naopak zvítězil právní nihilismus a především pohrdání názory občanů. Tehdejší předseda ČNR M. Uhde prohlásil : „ Zahrávat si s tím, že každý občan může posoudit, zda-li má být společný stát, je demagogické .“ Viz Rudé právo ze dne 16. 9. 1992.

obzoru se však již objevují požadavky nového referenda, a to k přijetí návrhu Ústavy Evropské unie[2].

Ústava České republiky ve svém čl. 2 zakotvuje zastupitelskou formu výkonu státní moci. Jednoznačná ústavní preference zastupitelské demokracie je doplňována ustanovením odst. 2, které umožňuje za určitých podmínek, stanovených ústavním zákonem, připustit výkon státní moci přímo lidem a to bez specifikace jakou formu takového výkonu má ústavodárce na mysli.

Je zřejmé, že vztah k formám přímé demokracie byl od samého začátku prací nad návrhem nové Ústavy i při jejím vlastním schvalování velmi zdrženlivý, poznamenaný řadou ideologických předsudků a uvedené ústavní vyjádření je dílem politického kompromisu[3], byť samozřejmě kategorické odmítnutí práva lidu rozhodovat přímo by bylo v rozporu s principem suverenity lidu [4].

Nejčastější formou přímé demokracie je referendum, přičemž novým impulsem k diskusím nesporně bylo blížící se datum rozhodování o přistoupení k Evropské unii.

Referendum v našem ústavním právu je referendem rozhodovacím, imperativní formou přímé demokracie[5]. Je rozvinutím všeobecného volebního práva, použitím mechanismu všeobecného hlasování nejen k volbě zastupitelského orgánu, ale i k výkonu moci zákonodárné a výkonné a také k řešení nejdůležitějších otázek společenského života. Ústavní zákon č. 515/2002 Sb. i zák. č. 114/2003 však nejsou realizací odst. 2 čl. 2 Ústavy, ale ústavní novely (tzv. euronovely ústavy), přijaté ústavním zákonem č. 395/2001 Sb. Podle čl. 10a mohou být některé pravomoci orgánů České republiky přeneseny na mezinárodní organizaci nebo instituci. Podle odst. 2 téhož článku je k ratifikaci takové smlouvy, kterou se přenášejí některé pravomoce na výše uvedený mezinárodní subjekt třeba souhlasu Parlamentu, nestanoví-li ústavní zákon, že k ratifikaci je třeba souhlasu daného v referendu. Význam referenda právě v souvislosti s evropským integračním procesem výrazně vzrostl a není bez zajímavosti, že i v těch zemích, kde formy přímé demokracie jsou spíše okrajovými a doplňkovými k zastupitelské (reprezentativní) demokracii a kde výsledky referenda mají pro samotný zákonodárný orgán pouze charakter konzultace se suverénem, tj. lidem, a nejsou pro zákonodárný sbor závazné bylo zvoleno referendum. Důvodem toho je fakt, že vstupem kandidátských států do Evropské unie dochází k přenesení části suverenity, resp. některých pravomocí

2. Srov. Část soc. dem. nechce referendum k ústavě EU. *Právo,* ze dne 5. 9. 2002.
3. Srov. RYCHETSKÝ, P. Komu vadí referendum. *Právo*, ze dne 5. 1. 2002.
4. PAVLÍČEK, V. – HŘEBEJK, J. *Ústava a ústavní řád České republiky.* 1. vyd. Praha : Linde, 1998, s. 59.
5. Srov. FILIP, J. *Ústavní právo 1. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 1999, s. 370.

státu na subjekt jiný a míra legitimity takového postupu se nesporně uskutečněním referenda zvyšuje. Evropská unie nevyžadovala referendum jako jediný možný postup rozhodování, ale většina stávajících členů i většina kandidátských zemí o rozšíření EU či přistoupení rozhodovaly za využití institutu referenda [6].

Ústavodárcem použitá formulace „ústavní zákon může stanovit, kdy lid vykonává státní moc přímo" je výsledkem kompromisu, není jednoznačná a je příčinou více než desetiletých sporů zákonodárců i představitelů právní teorie. [7]

Od přijetí Ústavy České republiky byla učiněna celá řada pokusů k naplnění blanketu obsaženého v čl. 2. Přestože rozhodování referendem není hlavním a obvyklým nástrojem rozhodování věcí veřejných, část české politické reprezentace vnímala absenci zákonné úpravy referenda jako „demokratický deficit"[8].

Více než desítka návrhů zákona o referendu narážela v Parlamentu na odpor a to především ze strany pravice. Občanská demokratická strana úspěšně bránila přijetí zákona o referendu a její většina ve sněmovně byla dostatečnou pojistkou proti jakékoli iniciativě. V roce 1994 Poslanecká sněmovna neschválila dokonce ani návrh, aby byla vytvořena dočasná komise k přípravě zákona o referendu, která by byla složena na principu poměrného zastoupení. Tehdejší koaliční většina byla názoru, že referendum znamená zbavování se Parlamentem odpovědnosti za učiněná rozhodnutí a že proto referendum není třeba vůbec zavádět [9]. Častým argumentem proti referendu bylo rovněž proklamované „spoléhání se" na moudrost zastupitelské demokracie, než na referendum [10].

Naproti tomu rezoluce Parlamentního shromáždění rady Evropy z roku 1997 o nástrojích účasti občanů na zastupitelské demokracii považuje účast občanů na politickém životě a jejich spolupráci v rámci politických institucí za rozhodující faktor jejich hladkého fungování [11].

Argumenty o tom, že referendum přiznává stejnou váhu hlasu tomu, kdo se podrobně s řešeným problémem seznámil stejně jako i tomu, kdo hlasuje jen

---

6. Z kandidátských států se referendum o přistoupení k EU uskutečnilo ve všech zemích s výjimkou Kypru, kde souhlas vyslovil parlament.

7. Srov. např. GROSPIČ, J. Otázky novelizace Ústavy ČR ve světle transformace ústavních systémů v postkomunistických zemích. *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference, Praha 15. – 16.října 1999.* 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000.

8. Srov. *Mladá fronta dnes,* ze dne 6. 9. 2001.

9. Vstup do Evropy u nás zřejmě nebude řešen referendem. *Telegraf*, ze dne 19. 11. 1994.

10. Srov. Kudláček je rád, že referendum neprojde. *Mladá fronta dnes,* ze dne 16. 10. 1997.

11. Instruments de la participation des citoyens dans la démocratie representative, RES 1121 (1997), www.coe.int

pod dojmem momentální propagandy[12] jsou staré jako demokracie sama. Kritikové athénské demokracie v 5. a 4. stol. př. n. l. používali podobných, když uváděli, že „početné „množství“ nemůže kompetentně rozhodovat, protože se mu nedostává odborných znalostí, vzdělání, soudnosti a morálních kvalit, jedním slovem „politické zdatnosti“ [13]

Názory na referendum však nejsou na české politické scéně vyhraněné, odpor není jen věcí pravice, ale můžeme pozorovat změnu postojů podle momentální potřeby či možností, které využití referenda skýtá [14].

Referendum však k demokracii patří, je proto žádoucí ne jej odmítat, ale připravit a přijmout takový právní rámec, který by jeho využití umožňoval a zároveň i účinně bránil jeho populistickému zneužití.

Ústavní soud Slovenské republiky v odůvodnění jednoho ze svých nálezů velmi přesně uvádí, že „… referendum (je) určitou pojistkou občana vůči Parlamentu, aby si v zásadních otázkách „nechal poradit“ od občanů, anebo aby občané v referendu hlasováním na sebe vzali odpovědnost, kterou Parlament nechce, nemůže nebo neumí unést“[15].

Z ústavního zmocnění obsaženého již v zmíněném ustanovení čl. 2 odst. 2 Ústavy ČR vyplývá, že ústavodárce předpokládal slovy „vykonává“ určitou množinu předem neurčených případů, kdy lid jako suverén bude vykonávat státní moc přímo. Již od vzniku republiky byl právě o výklad tohoto ustanovení sváděn za pomoci právních, ale i politických argumentů zápas, který do dnešních dnů není ukončen. Přikláním se však k názoru, že právě použitá dikce „vykonává“ nikoliv „vykoná“ svědčí pro záměr upravit výkon státní moci přímo občany obecně, nikoliv pro jednotlivý, jediný případ. Tomuto závěru přisvědčuje i pojetí ústavních zákonů, které mají obsahovat základní a obecná pravidla chování.

Již v prvním volebním období dala vláda České republiky najevo, že referendum a jeho právní úprava není na pořadu dne a že tomuto institutu bude vláda čelit[16]. Ve druhém volebním období pak svůj odpor vláda zdůvodnila tím, že by přijetí ústavního zákona o obecném referendu znamenalo značný a nežádoucí posun politického systému České republiky od parlamentní demokracie

12. Srov. HOLÁŇ,V. Referendum nebo hlasování v Parlamentu ? *Právo*, ze dne 27. 6. 1997.

13. BLEICKEN, J. *Athénská demokracie.* 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2002, s. 514.

14. Srov. např. obecný postoj ČSSD k referendu s odmítavým postojem k referendu o jaderné elektrárně Temelín či postoj ODS k referendu o přistoupení k EU a o evropské ústavě.

15. Nález PL ÚS 42 / 95, Zbierka nalezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1997, s. 88 – 89.

16. Srov. Stanovisko vlády k návrhu ústavního zákona o referendu a o doplnění ústavního zákona České národní rady č.1 / 1993 Sb., Ústava České republiky, příloha k usnesení vlády ze dne 21. 2. 1996.

ke konventní demokracii švýcarského typu, které v nepoměrně menší míře akcentuje princip reprezentativní demokracie, na němž je založena Ústava ČR a ve svých důsledcích by šlo (v případě schválení předloženého návrhu zákona) o rozsáhlý a neorganický zásah do ústavního a politického systému[17]. Podle V. Klause se jednalo o „zarputile" opakovaný pokus zavést v České republice přímou demokracii [18]. Spor o to, zda referendum či nikoliv se stal sporem mezi vládní koalicí a opozicí, který jeden z poslanců KDS objasnil zařazením příznivců referenda k politikům, kteří „věří v participaci, změnu, soutěž, konflikt, vládu většiny nad menšinou" a odpůrce k těm, kteří jsou pro „stabilitu, možnost kompromisu, umírněnost[19].

V prosinci 1999 Sněmovna jen velmi těsnou většinou schválila (121 hlas) návrh ústavního zákona o referendu[20]. Senát jej však v říjnu 2000 zamítl, ale své zamítnutí skryl za „vrácení" návrhu Poslanecké sněmovně s pozměňovacími návrhy. To však vyvolalo rozsáhlou debatu, zda takový postup je ústavně korektní a jaké možnosti Sněmovna při „vrácení" ústavního zákona má. Je třeba přisvědčit autorům Komentáře Ústavy ČR, že možnost vrácení ústavního zákona Senátem s pozměňovacími návrhy Poslanecké sněmovně je velmi sporný[21]. Senát si osvojil vrácený návrh ústavního zákona ve znění jeho připomínek a podal jej jako svou vlastní zákonodárnou iniciativu[22]. Sněmovna však do parlamentních voleb tento návrh neprojednala, stejně jako Senát již neprojednal jemu postoupený návrh vládní.

Bilance návrhů zákona o referendu je srovnatelná jen s návrhy na omezení poslanecké imunity[23]. Projednání posledního návrhu ústavního zákona o referendu, vzešlého z „dílny" Senátu a Senátem podané jako zákonodárná iniciativa mělo nebývale hladký průběh, na němž mělo jistě zásluhu obsáhlé předjednání odborníků i politiků, stejně tak jako faktor času, mělo-li být hlasováno o přistoupení k EU v referendu, a to nejpozději do poloviny roku 2003.[24].

Ústavní zákony mají obsahovat nejobecnější, základní pravidla chování. Je zřejmé, že snahou zákonodárců by mělo být najít kompromis a ústavní blanket

17. Srov. *Stanovisko vlády k návrhu ústavního zákona o lidovém hlasování (referendu) a o lidové zákonodárné iniciativě.* Tisk č. 149 / 1, 2. volební období.
18. Srov. Referendum zase neprošlo. *Právo*, ze dne 10.4. 1997.
19. Spor o referendum má hluboké kořeny. *Lidové noviny,* ze dne 28. 11. 1995.
20. Tisk 121.
21. PAVLÍČEK, V. – HŘEBEJK, J. *Ústava a ústavní řád České republiky.* 1. vyd. Praha : Linde, 1998, s. 185 – 188.
22. Tisk 996, 3. volební období.
23. Srov. např. tisky 1, 18, 44, 120, 171, 509, 668, 695, 696, 996, 1039, 1040, 1076, 1109, 1134 (3. volební období) a tisk č. 50, 81, 192, 197 (4. volební období).
24. Návrh ústavního zákona byl v Poslanecké sněmovně schválen většinou 180 hlasů a v Senátu všemi hlasy 67 přítomných senátorů.

čl. 2 odst. 2 Ústavy ČR po více než deseti letech naplnit. Zkušenosti s aplikací ústavního zákona č. 515/2002 Sb. i zákona č. 114/2003 o provádění referenda o přistoupení budou nesporně zdrojem pro novou právní úpravu.

Ústavní zákon pojal referendum o přistoupení k EU jako referendum obligatorní (čl. 1 odst. 1) a decisní.

Jeho předmětem bylo přistoupení k Evropské unii, přičemž podmínky, za kterých Česká republice vstupuje do Evropské unie jsou obsaženy ve smlouvě o přistoupení (čl. 1 odst. 2).

Právo hlasovat v referendu měli všichni občané České republiky, kteří dosáhli věku 18 let. Prováděcí zákon pak upřesnil ústavní podmínku věkové hranice (§ 3 odst. 1) a zároveň vymezil překážky ve výkonu práva hlasovat v referendu. Kromě obvyklých omezení volebního práva[25] za překážku výkonu práva hlasovat stanovil službu vojáka z povolání v zahraničí, jestliže povaha vykonávané služby nebo místo jejího výkonu neumožňují výkon práva hlasovat v referendu. Rozhodl rovněž o tom, že referendum bude prováděno pouze na území České republiky, na rozdíl od voleb do Poslanecké sněmovny, kde výkon volebního práva byl umožněn i občanům zdržujícím se v den voleb mimo území České republiky.

Ústavní zákon o referendu o přistoupení České republiky k EU se nemusel vyrovnávat se složitou otázkou, kdo je oprávněným subjektem k podání návrhu na jeho vyhlášení. Povinnost vyhlásit referendum svěřil „ex constitutione" prezidentu republiky a pro způsob vyhlášení zvolil postup obdobný vyhlašování zákona. To si vyžádalo současně přímou novelu Ústavy České republiky a doplnění článku 62 o nekontrasignovanou pravomoc prezidenta republiky vyhlašovat referendum o přistoupení ČR k EU a jeho výsledek.

Ústavní pravomoc vyhlašovat výsledky referenda našla formální výraz ve změně zákona č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv.[26]

Lhůta pro vyhlášení byla stanovena do 30 dnů od podpisu Smlouvy o přistoupení k EU a referendum bylo uskutečněno ve lhůtě počínající třicátým dnem a končící šedesátým dnem od jeho vyhlášení. Krátkost doby pro přípravu referenda a hlavně pro vysvětlovací kampaň byla limitována předpokládaným zahájením ratifikačního procesu o přistoupení nových členů v členských státech EU.

---

25. Srov. např § 2 zák. č. 247 / 1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů a nálezů Ústavního soudu, úplné znění vyhlášeno pod č. 121 / 2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

26. Srov. § 44 zák. č. 114/2003 Sb., o provádění referenda o přistoupení ČR k EU a o změně některých zákonů (zákon o provádění referenda).

Ústavní zákon zakotvil i možnost opakovaného referenda, byť jej nepojal jako referendum obligatorní a možnost podat návrh na opakované referendum svěřil vládě nebo společně nejméně dvěma pětinám poslanců nebo společně nejméně dvěma pětinám senátorů. Pro konání opakovaného referenda „v téže věci" stanovil lhůtu, ne kratší než dva roky od konání prvého referenda. Pokud by se však ve lhůtě dvou let od konání referenda změnila Smlouva o přistoupení, nešlo by pravděpodobně o totožnost věci a referendum by mohlo být vyhlášené dle čl. 1 a 2 ústavního zákona o referendu.[27] Rovněž právo vyhlásit takové referendum ponechal ústavní zákon v pravomoci prezidenta republiky, přičemž proti jeho případnému rozhodnutí o nevyhlášení referenda umožnil opravný prostředek, o němž by rozhodoval Ústavní soud. To si rovněž vyžádalo změnu zákona o Ústavním soudu.[28]

Mimořádně závažnou je otázka stanovení podmínek platnosti referenda. Ústavní zákon o přistoupení ČR k EU vycházel z premisy, že rozhodnutí má být věcí aktivních občanů, kdy hlasy absentujících nebudou započítávány jako hlasy proti a souhlas nadpoloviční většiny zúčastněných je dostatečný a není proto nutné stanovovat další podmínky, především pokud jde o podmínku nutné účasti. Při přípravě návrhu ústavního zákona tak nebyly akceptovány požadavky na stanovení minimální účasti oprávněných občanů.[29]

Pojetí našeho ústavního zákona vycházelo z toho, že rozhodnutí v referendu je dostatečně legitimní, není možné jej měnit jiným rozhodnutím Parlamentu (přehlasováním suveréna), stejně tak jako kladný výsledek je nahrazením souhlasu Parlamentu s ratifikací Smlouvy o přistoupení a prezident ji proto může bez procedury předpokládané článkem 39 odstavec 4 Ústavy ČR ratifikovat.

Přijetím ústavního zákona č.395/2001 Sb., kterým se mění ústavní zákon ČNR č.1/1993 Sb., Ústava ČR, ve znění pozdějších předpisů byla zavedena možnost preventivní kontroly ústavnosti „prezidentských" mezinárodních smluv a to ještě před jejich ratifikací, přičemž před rozhodnutím Ústavního soudu, který je povolán o souladnosti rozhodnout, nemůže být smlouva ratifikována. Případný nesoulad, konstatovaný Ústavním soudem, musí být ještě před ratifikací odstraněn. Tento režim se týká nejen smluv k jejichž ratifikaci je třeba předchozího souhlasu obou komor Parlamentu, ale výslovně též smluv, z nichž

27. Je skutečností, že vláda si neúspěch referenda nepřipouštěla a neměla pro takový případ připravený žádný „krizový scénář". Odmítnutí však v Evropě není ničím neobvyklým, např. v roce 1994 zamítli v referendu vstup do EU Norové (předtím již v roce 1972 – tehdy šlo o Evropská společenství), v roce 2001 Irové referendem nepřijali Evropskou smlouvu z Nice, Švýcarsko odmítlo plné členství v EU v roce 1992.
28. Srov. zák. č. 114/2003 Sb., o provádění referenda, § 43.
29. Řada kandidátských zemí podmínku minimální účasti stanovila, např. Slovenská republika, Maďarská republika, Polská republika a Litevská republika.

vzniká členství České republiky v mezinárodních organizacích (článek 49 písmeno c Ústavy ČR).

S ohledem na skutečnost, že Parlament souhlas ke Smlouvě o přistoupení k EU před její ratifikací nedává, neboť je již dán samotným kladným výsledkem referenda o přistoupení, bylo nezbytné novelizovat ustanovení zákona o Ústavním soudu a vymezit okruh subjektů oprávněných takový přezkum navrhnout. Novela zákona o Ústavním soudu svěřila tuto pravomoc podat návrh na posouzení souladu mezinárodní smlouvy s Ústavou skupině nejméně 41 poslanců nebo skupině nejméně 17 senátorů od okamžiku, kdy byl vyhlášen výsledek referenda, kterým byl dán souhlas s ratifikací mezinárodní smlouvy a to až do okamžiku, kdy prezident republiky smlouvu ratifikuje.

Složitost a rozsah akcesní smlouvy by si jistě zasluhovala obligatorní přezkum jejího souladu s ústavním pořádkem České republiky a to ještě před její ratifikací. Jsem si však vědom, že krátkost času, který zbývá do předpokládaného vstupu ČR do EU a to i v souvislosti s právními důsledky, které by nález Ústavního soudu o případném nesouladu mezinárodní smlouvy vyvolal (takový brání ratifikaci mezinárodní smlouvy až do doby, než bude nesoulad odstraněn) bylo zvoleno pouze fakultativní přezkoumání souladnosti.

Úloha Ústavního soudu v souvislosti s referendem byla rozšířena i rozšířením jeho kompetence o soudní přezkum rozhodnutí prezidenta republiky, že referendum o přistoupení ČR k EU nevyhlásí (článek 87 odstavec 1, písmeno l) Ústavy ČR) a především pak rozhodováním o tom, zda postup při provádění referenda je v souladu s ústavním zákonem o referendu a se zákonem vydaným k jeho provedení (článek 87 odstavec 1 písmeno m).[30]

Další podmínky výkonu hlasovacího práva a podrobnosti navrhování, vyhlašování a provádění referenda a vyhlašování jeho výsledků bylo článkem 6 ústavního zákona o referendu svěřeno zákonné úpravě. Poslední věta tohoto článku je však nepřímou novelou článku 40 Ústavy ČR, neboť stanoví podmínku, že k přijetí prováděcího zákona k referendu je třeba, aby byl schválen Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Rozšiřuje se tak taxativní výčet zákonů, ke kterým je dle ustanovení článku 40 třeba schválené oběma komorami Parlamentu. Naskýtá se otázka, zda nebylo vhodnější při změnách ústavního zákona č.1/1993 Sb., Ústavy ČR ve znění pozdějších předpisů článek 40 novelizovat, zpřesnit a doplnit o dikci „K přijetí … volebních zákonů

30. Podle zákona o ústavním soudu v řízení o nezákonnosti postupu při referendu může Ústavní soud vyslovit nálezem, že postup nebyl v souladu s ústavním zákonem č. 515/2002 Sb. nebo zákonem vydaným k jeho provedení a v takovém případě uvede, která ustanovení těchto předpisů byla porušena. Výsledek referenda by nebyl vyhlášen a prezident by vyhlásil referendum nové. Ústavní soud obdržel osm návrhů, všechny však postupem podle § 43 odst. 2 zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu v platném znění, odmítl.

a zákonů k provedení referenda … je třeba, aby byly schváleny Poslaneckou sněmovnou a Senátem“.

Zvolený přístup je ospravedlňován tím, že „jde vlastně o … metodu užívání tzv. organických zákonů“ a je veden snahou o minimalizaci zásahů do Ústavy ČR.[31] Již v minulosti se vyskytly určité pochybnosti, zdali použité jednotné číslo „volebního zákona“ lze chápat jako možnost přijetí jen jediného volebního zákona či zda jde o legislativně technickou záležitost a nic nebrání tomu, aby byly přijaty i samostatné zákony o volbách do Poslanecké sněmovny, Senátu i orgánů územní samosprávy.[32] Ústavní praxe dala za pravdu těm, kteří tvrdili, že ústavodárce měl na mysli všechny zákony charakteru volebního.[33]

Ústavní zákon nestanovil přímo povinnost předložit návrh prováděcího zákona vládě, ale z povahy věci se předpokládalo, že předkladatelem tohoto „technického“ zákona bude vláda.[34]

Zákon o provádění referenda vycházel z volebních zákonů a přejímal jejich principy i instituty. Především se to týkalo stálých seznamů voličů, orgánů pro referendum (včetně okrskových volebních komisí), vybavení hlasovacích místností, informování o místě a době konání referenda, zjišťování výsledků hlasování apod.

Charakter hlasování v referendu a položená otázka pochopitelně vyvolaly nezbytnost umožnit občanům seznámit se Smlouvou o přistoupení ČR k EU před vlastním hlasováním. Zákon stanovil povinnost zpřístupnit tuto smlouvu každému k nahlédnutí na obecních úřadech, které jsou matričními úřady a to nejméně 21 dnů před konáním referenda. Vzhledem k tomu, že smlouva přesahuje rozsah 500 stran, je uvedená cesta k poskytování informací spíše formální.[35]

Zápis Státní volební komise obsahoval počet platných hlasů, kolik z těchto hlasů se k otázce položené v referendu vyslovilo souhlasně a kolik hlasů

31. Srov. důvodovou zprávu k senátnímu návrhu ústavního zákona o přistoupení ČR k EU (Tisk 50).

32. Srov. způsob schvalování zák. č. 130/2000 Sb., o volbách krajských zastupitelstev nebo zák. č. 62/2003 Sb., o volbách do Evropského parlamentu

33. PAVLÍČEK, V. – HŘEBEJK, J. *Ústava a ústavní řád České republiky.* 1. vyd. Praha : Linde, 1998, s. 176.

34. Srov. vládní návrh zákona o provádění referenda (Tisk 197).

35. Smlouva byla sice uveřejněna i na internetových stránkách, vláda na vlastní propagaci a objasňování významu našeho vstupu do EU vynaložila částku 200 mil. Kč, avšak efektivnost této „investice“ byla velmi kritizována. Spory pochopitelně ukončil kladný výsledek referenda.

nesouhlasně. Definitivní vyhlášení výsledků referenda však nepříslušelo Státní volební komisi, ale prezidentu republiky.[36]

Referenda o přistoupení České republiky k EU se v červnu 2003 zúčastnilo 55,21 % k hlasování oprávněných občanů a pro vstup ČR do Společenství hlasovalo 77,33 % zúčastněných. Proti se vyslovilo 22,67 % zúčastněných. O účasti České republiky v Evropské unii tak rozhodly 3 446 758 občanů, což představuje více než 40 % ze všech oprávněných.

Pro srovnání je možné uvést výsledky referend o přistoupení k Evropské unii v deseti kandidátských státech

Stát	Účast v %	Hlasy pro v %
Česká republika	55,21	77,33
Estonsko	63,0	66,9
Kypr*		
Litva	63,3	89,2
Lotyšsko	73,1	67,0
Maďarsko	45,56	83,76
Malta	91,0	53,65
Polsko	58,8	81,7
Slovensko	52,15	92,46
Slovinsko	60,3	89,66

* Ústava referendum nevyžaduje, kyperský parlament schválil Smlouvu o přistoupení k EU 14. 7. 2003.

Na první pohled by se mohlo zdát, že úspěšně skončené první referendum v České republice vyřešilo celou řadu více než deset let diskutovaných problémů spojených s uplatňováním přímé demokracie v rámci našeho ústavního systému. Ve skutečnosti tomu tak není, neboť ústavní zákon o referendu byl již naplněn, stejně tak jako k němu přijatý prováděcí zákon a před politickou reprezentací stojí znovu otázka jak referendum upravit. Pokud zákon chápeme jako pravidlo chování pro neurčitý počet stejných případů, pak zvolená metoda přijímání zákonů ad hoc, tj. pro každý jednotlivý případ, je více než sporná. Takový přístup neznamená pouze přijetí nového ústavního zákona k řešení jednotlivé otázky, ale i prováděcího zákona o referendu, ustanovení o Ústavním soudu, změnu zákona o Sbírce zákonů. Chybějící právní úprava obecného referenda bude i do budoucna zdrojem střetů na parlamentní půdě, ale

36. Srov. oznámení prezidenta republiky ze dne 9. 7. 2003 o vyhlášení výsledků referenda o přistoupení ČR k EU konaného ve dnech 13. 6. a 14. 6. 2003, publikované ve Sbírce zákonů pod č. 206/2003 Sb.

především bude odvádět zákonodárce od podstatných otázek, kdy diskuse o podobě zákona o referendu a jeho prováděcím předpise bude problémem zástupným a vlastní materie, která by v referendu měla být lidu předkládána, se tak odloží. Zákonodárce má počítat se všemi eventualitami společenského života, respektive vytvořit pro jejich řešení právní rámec, který by dostatečně bránil případnému zneužití některých demokratických institutů. Nenaplnění odstavce 2 článku 2 Ústavy ČR tak stále činí ústavní systém České republiky neúplným.

Parciálních otázek, na které bude muset zákonodárce při přípravě a schvalování takového ústavního zákona o konání obecného referenda hledat odpověď, je celá řada. Od řešení, zda zvolit referendum fakultativní či obligatorní, ratifikační či konzultativní, zda mezi subjekty oprávněnými iniciovat vyhlášení referenda má být vedle tradičních, jakými je vláda či výrazná menšina poslanců též skupina občanů a pokud ano, jakým počtem tuto skupinu vymezit. Neméně složitou je rovněž otázka výčtu věcí, které referendum může, respektive nemůže řešit. Otázka právní síly rozhodnutí přijatého v referendu, pokud by referendem mohly být schvalovány zákony, stejně jako rigidita takového rozhodnutí a možnost jeho změny, není zanedbatelná. S tím souvisí i otázka stanovení účasti občanů při rozhodování.

Některé otázky již vyřešeny jsou a při nové úpravě je možné použít úpravu zvolenou pro referendum o vstupu ČR do EU, například konstrukci řízení ve věcech referenda před Ústavním soudem, publikování výsledků referenda, způsob provádění i orgány referenda.

RÉSUMÉ

The legal regulation of referendum as an instrument for direct execution of state power by the people has not yet been incorporated into our legal order. The necessity of constitutional regulation required an adoption of an amendment to the constitution of the Czech Republic that enabled to transfer some powers of certain Czech bodies onto international organisations or institutions, whereas a consent prior to such ratification, by which the powers are transferred, can be according to the constitution gained in a referendum, if so stated in an constitutional act.

The institution of referendum has not been expended only by the consent to the Accession Treaty of the Czech Republic to the European Union. It deserves a general and permanent regulation, which would fulfil the constitutional blanket provision of the Article 2 of the Czech Constitution.

LITERATURA A POUŽITÉ PRAMENY

BLEICKEN, J. *Athénská demokracie.* 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2002.
FILIP, J. *Ústavní právo 1. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Doplněk, 1999.
GROSPIČ, J. Otázky novelizace Ústavy ČR ve světle transformace ústavních systémů v postkomunistických zemích. *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference, Praha 15. – 16. října 1999*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000.
PAVLÍČEK, V. – HŘEBEJK, J. *Ústava a ústavní řád České republiky.* 1. vyd. Praha : Linde, 1998.
Stanovisko vlády k návrhu ústavního zákona o referendu a o doplnění ústavního zákona České národní rady č.1 / 1993 Sb.,Ústava České republiky, příloha k usnesení vlády ze dne 21.2.1996.
Zákon č. 62/2003 Sb., o volbách do Evropského parlamentu.
Zbierka nalezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1997.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

UDIVUJÚCE(?) POSTREHY ÚPLNE PREHLIADANÉ NAŠOU SPOLOČNOSŤOU

Zamyslenia a otázniky
nad našou súvislosťou so Zemou, novým prirodzeným právom, nad rozporuplnými hodnotami našej spoločnosti a novou paradigmou vedy

Mgr. Katarína Králiková
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Uvedenie

Na začiatok to, čo by mohlo byť záverom:
Toto nie je obyčajný článok.
Nie je totiž písaný prevažne na podklade niečoho, čo sa píše či deje niekde „tam vonku“, ale vychádza viac z postrehov o ľudskom vnútre. Aby som mohla napísať nižšie uvedené, musela som dva roky naplno „len žiť“ svoj život a naplno spoznávať, pretavovať a prežarovať „staré šaty“ mojej duše, utkané z nepravdivých presvedčení o svete a starých vzorov správania sa, ukrytých hlboko v mojom nevedomí.
Za slovami tohto článku je teda čosi, (Život?), čo podkresľuje ich význam. To môže spôsobiť, že bez vôle čitateľa vnútorne sa stíšiť a pokúsiť sa načúvať to „čosi za slovami“ ho môže nasledovné rozladiť či nezaujať, minúc toho zmysel.

Reč tohto článku tiež nie je celkom bežná.
Slovenčinu totiž vnímam ako veľmi čarovný jazyk; preto som sa snažila osláviť jeho obrazov-plnosť a ľúbozvučnosť v zásade uprednostňovaním slovenských slov pred cudzími, čo je pre vedecký jazyk nezvyklé. Môj spôsob vyjadrovania sa tiež môže z hľadiska vedy javiť skôr ako pocitový.

A napokon pokorne vyznávam čosi zo svojho vnútra:
Nerobím si nároky na uznanie; mojím cieľom nie je byť uznaná (ľuďmi).
Hoci pracujem na univerzite, predovšetkým sa snažím pracovať na sebe.
Moje vnútro túži po Naplnení vo Svetle Vedomia a Teple Cítenia a má pred sebou hory práce.
Tento článok je len súčasť mojej Cesty.

„Kto má uši, nech počuje, a kto má oči, nech vidí...“
...a kto má srdce otvorené, nech precíti, čo je za slovami.

október 2003

Učím na právnickej fakulte právnu a politickú filozofiu, čo je v mojom preklade slobodné a pokiaľ možno nezávislé uvažovanie o práve a spoločenskom zriadení, v ktorom žijeme, a o svetoobrazoch, t.j. o spôsoboch myslenia, presvedčeniach a predpokladoch, ktoré sa za nimi skrývajú.

Odkedy som sa sama začala nad vecami týmto spôsobom zamýšľať, neprestávala som vychádzať z údivu. Akoby som si len ja kládla určité otázky... a odpovede akoby len čakali na toho, kto sa osmelí a OPÝTA SA.

Postupne sa predo mnou vynárali náhľady, postrehy a skutočnosti, ktoré poukazovali na inú stranu mince tzv. samozrejmých, jasných vecí. Keď som sa do nich na chvíľu ponorila hlbšie – v snahe ísť za pravdou – tak nielen že som nenašla potvrdenie toho, čo je jasným a samozrejmým predpokladom našej doby, ale vyvstávali ďalšie a ďalšie otázniky nad tým, kto a kedy ma presvedčil či uistil o tom, čo som za jasné a samozrejmé považovala; či kde som prišla k tým záverom, ktoré celá spoločnosť považuje za „dané“, a na ich základe sa správa k ľuďom, buduje verejné ustanovizne, tvorí právo... Kde som prišla k tomu, že je v podstate v poriadku, že to „takto je“?!

Účelom tohto zamyslenia nie je odpovedať na všetky otázky, ktoré kladiem, ani dokazovať ako všeobecne platné to, čo vyjadrujem ako možný pohľad „z inej strany“. Účelom nie je ani presviedčať, či kázať – ten úmysel nemám, hoci pripúšťam, že niekto to tak môže cítiť. Snažila som sa len o vyjadrenie, či načrtnutie mojich osobných postrehov, poukazujúcich na mnohé otázky, ktoré si ja neviem neklásť a ktoré by som rada položila verejne. A rada by som pozvala tých, ktorí chcú, aby si ich položili spolu so mnou.

Spoznala som totiž, že odpovede môžu k človeku prísť, až keď sa „správne“ opýta. A že „správne“ otázky predurčujú smer činorodosti ľudskej mysle: človek potom viac vyciťuje, myslí, necháva sa nadchnúť a podnecovať – TVORÍ. A tak vznikajú nové svety, nové podmienky bytia i nové spoločenské

zriadenia. Tak to bolo s ľudskými právami, demokraciou i Európskou úniou. Tak to bolo s prírodovedeckou revolúciou i atómovou fyzikou. A dnešná doba znova hľadá nové hodnoty a nové východiská... Je načase začať sa PÝTAŤ.

Snáď týmto článkom prispejem k nachádzaniu tých „správnych“ otázok.

Uhol pohľadu, z ktorého sa budem v tejto úvahe pozerať na svet, je to, čo som v bežnom ponímaní práva ani právneho uvažovania nenašla: hlbšie uchopenie človeka, prírody, Zeme a svetoobrazu, cez ktorý sa na tieto nespochybniteľné zložky – či skôr *predpoklady* našej civilizácie, a teda aj práva, pozeráme.

Totiž to, ako prevažujúca časť spoločnosti vníma človeka a jeho súvislosť s podmienkami, ktoré ho v jeho súčasnom stave bytia podmieňujú, v rozhodujúcej miere určovalo a stále určuje usporiadanie spoločnosti v oblasti verejnej (štátnej), hospodárskej i duchovnej (kultúrnej). Prirodzene, to isté platí aj o práve – pravidlách vytvorených ľuďmi pre ľudí.

Za právom – ako za všetkým – je určitý svetoobraz: obraz o tom, aký je človek, čo je preňho dobré, aká je spoločnosť, a aký je vzťah človeka k iným ľuďom, prírode, k Zemi – teda ku svetu a spoločnosti. Právo sa v priebehu dejín tiež menilo tak, ako sa menil tento svetoobraz.

Aký svetoobraz ho určuje dnes?

Nadradený prístup západu a prehliadanie skutočnosti

Hovoríme, že naša civilizácia je vyspelá. Pod „našou“ sa rozumie „západná“, čo sa dá tiež vnímať ako otázka. Za slovom „vyspělosť“ možno cítiť silu, pokrok, vysoký stupeň rozvinutosti a z nich vyplývajúcu nadradenosť voči ostatným, nie vyspelým, ktorí „ešte čosi nepochopili“ či „tam ešte nedošli“.

Napriek dôkladnosti vedy a pocitu, že vďaka nej zvládame a ovládame hmotný svet a rozumieme mu, je tu ešte mnohé, čo naše vedomie akoby nechcelo vidieť, čo je opomínané, obchádzané a zahovárané. A v niektorých záležitostiach ide o veci naozaj hmatateľné.

Toto všetko sa samozrejme odráža aj v práve, ktoré je verným zrkadlom vedomia ľudí v danej dobe.

Napadajú ma predovšetkým tri (plus dva) príklady toho, čo západná spoločnosť úspešne prehliada už niekoľko desaťročí:

1. **žijeme na živej Zemi a sme od nej závislí;** z toho prirodzeným spôsobom vyplývajú aj prirodzené práva Zeme i človeka, a z nich zase prirodzené povinnosti,

2. **naše spoločenské zriadenie je založené na rozporuplných hodnotách**, pričom pri ich uplatňovaní v živote prevažujú tie, ktoré protirečia o.i. hodnotám morálky a ľudskej dôstojnosti,
3. **je tu nová paradigma vedy: veda znovuobjavila celostný (holistický) prístup** – z určitého pohľadu vlastný už východnej mystike, křesťanskej ezoterike, i pôvodnému prírodnému založeniu našich predkov; z tohto odvážneho pohľadu tým bolo zároveň určitým spôsobom premostené duchovno* s vedou.

K týmto trom príkladom by som rada pridala ďalší, takpovediac „nultý“, ktorý je bežne prehliadaný už niekoľko storočí:

/0./ v podstate nevieme, kto je človek a prečo je na Zemi

Keďže všetky predchádzajúce skutočnosti súvisia s tým, ako človek poníma (bežne) seba, budem sa tomuto bodu venovať vo všetkých častiach tohto článku. /POZN.: Vyššie uvedené okruhy vôbec navzájom veľmi spolu súvisia, a tak sa budú pravdepodobne v nasledujúcom prelínať všetky, napriek tomu, že jednotlivé časti budú označené s istou určitosťou./

Ako štvrtý príklad, oddelený od ostatných, by som rada uviedla ešte čosi, čo je platné predovšetkým pre Slovanský okruh; a pre Slovensko o to viac, o čo viac je tu živá rozmanitosť ľudového umenia (tohto bodu sa však v nasledujúcom dotknem len okrajovo.):

4. celá naša spoločnosť a všeobecné povedomie prehliada, že tu jestvuje už od predveľkomoravských čias pôvodné, prírodné duchovno (kultúra) starých Slovenov (Slovanov), vnímajúce Zem, prírodu i človeka z hľadiska celostného, prepojeného, a teda v určitom zmysle neprehliadajúce vyššie uvedené skutočnosti.**

Nie je vôbec náročné všetky tieto postrehy prehliadať aj naďalej. Bolo totiž v slove i v písme uchopených veľmi veľa dôvodov, prečo sa týmito vecami nezaoberať ako dôležitými.

Pozorujem už dlhšie, že v nachádzaní dôvodov pre „prečo sa niečím nezaoberať“ je človek takpovediac majstrom. Je to priam akési tajomstvo nášho spôsobu myslenia i cítenia, že často miesto toho, aby sme konali, sa presvedčujeme a utvrdzujeme v tom, že by to „niečo“ bolo aj tak zbytočné,

---

* Slovo *duchovno* tu nie je zameniteľné so slovami náboženstvo, cirkev, či myšlienkový smer (ideológia). Tu i v ďalšom je skôr použité vo význame vnímania, preciťovania, či zažívania – a následného uvedomovania si – aj neviditeľných rozmerov života a jeho vnútorných zákonitostí.

** Mnoho z tohto spôsobu vnímania sveta sa zrkadlí v (nielen) slovenských ľudových zvyklostiach a v ľudovom umení. Na dedinách je táto prirodzená, prírodná múdrosť bežne prítomná v živote ľudí, len to nenazývajú „odkazom predkov“ ani „duchovnom“ vo vyššie uvedenom význame, a zväčša si to ani neuvedomujú. „Len“ to žijú. A čo nemáme vo vedomí, to nemáme ako chrániť

neuskutočniteľné či nemožné. Ten čin by často zabral približne toľko isto času ako to utvrdzovanie sa. Väčšinou ho napriek tomu nevykonáme, a tak prídeme o skúsenosť, o zážitok; no zároveň kdesi v nás príde aj pocit víťazstva: ...„podarilo“ sa nám totiž poraziť to zvedavé, tvorivé a nadšené dieťa v nás.

Ja sama sa práve pokúšam nechať ho ešte chvíľu žiť, a preto zverejňujem svoje nasledovné postrehy a otázky. Pre mňa sú hybnou silou hľadania „lepších svrtiv“, ktoré cítim, že sú ukryté v nás samých.[1]

1. Človek – tvorca

1.1. Za všetkým je svetoobraz

Pozorujúc svet, spoznala som, že za všetkým, čo človek robí či nerobí, hovorí či nehovorí, je jeho svetoobraz – presvedčenie o tom, na akých základoch svet stojí, akí sú ľudia a čo je dobré. Za každou politickou poznámkou v novinách, za každým verejným vyhlásením vlády, za vyjadreniami zamestnávateľov, verejných činiteľov, novinárov, predsedov združení i vedúcich predstaviteľov veľkých podnikov, či za názormi obyčajných ľudí, dokonca aj za ich pocitmi – za všetkým je ich spôsob nazerania skutočnosti, ich videnie sveta – ich svetoobraz.

No a za politickým či hospodárskym zriadením je všeobecne prijatý svetoobraz väčšiny spoločnosti. Väčšinou je podvedomý či nevedomý, teda neuvedomený, a to až tak, že často by sa s takým svetoobrazom človek

---

1. Moje náhľady, úvahy a obrazy uvedené v tomto článku vyjadrujú moje vnímanie sveta. Vo veľkej miere (okrem poslednej časti článku) nie sú prerozprávaním niečoho, čo som kdesi čítala – skôr je to osobná výpoveď o mojom svetoobraze. Ten sa samozrejme tvoril a bol ovplyvňovaný aj mnohými knihami, časopismi a článkami, na ktoré sa sčasti aj odvolávam a sčasti ich uvádzam v závere ako nepriame pramene. Keďže sa však mnohé z „už napísaného“ stalo prirodzenou súčasťou môjho vnútorného sveta, v mnohom sa nemôžem odvolať na jeden určitý prameň toho, čo uvádzam. Sú však dva jedinečné pramene, na ktoré by som sa tu rada odvolala menovite:

Ako „spoluautora toho, čo je v tomto článku za slovami“ by som rada uviedla Ing. Petra Čaroslava Sivičeka, ktorý mi ukázal, ako sa dá ŽIŤ to, o čom tu píšem. Cez neho tiež ku mne „prišla Zem“ (uvedomenie o nej) a mnoho čarovných súvislostí a obrazov o ľudskom vnútre, ľudských vzťahoch, o prírode i o svete, o ich smerovaní, ich prirodzenosti a o ich vzájomnom prepojení. Bez neho by tento článok – taký, aký je – nevznikol. Výrazne k nemu však prispeli i ďalší ľudia, hlavne tí, ktorí majú odvahu myslieť (alebo dokonca aj žiť) „inak“, a mnohé rozhovory, vrátane rozpráv so študetami.

Prameňom i „spoluautorkou“ je i Múdrosť Života, ktorú síce neviem presne uchopiť, ale cítim Jej neustálu prítomnosť a Jej jemné vedenie. Bez Nej by tento článok nevznikol vôbec.

v súkromí ani nestotožnil. Napriek tomu je presvedčený, že „spoločnosť je proste takto usporiadaná, takto to chodí...“ – netušiac, že svojim súhlasom či zmierením sa so stavom vecí podporuje svetoobraz ktorý je ZA týmto usporiadaním.

– To je samozrejme všetko dovolené, každý máme právo žiť čo sami chceme a podporovať čo chceme. Otázka možno je, či čo-len tušíme, čo podporujeme, a až ako celé usporiadanie spoločnosti závisí práve od nás a našej viery, že je v poriadku.[2]

1.2. Človek tvorí viac, ako si (dnes) myslí

Každý človek vníma svet a ľudí cez svoje „okuliare“. Okuliarmi sú naše predpoklady, domnienky a spôsob uvažovania o svete – náš svetoobraz, skladajúci sa zo stoviek záverov či vnútorných presvedčení utvrdzujúcich nás v tom, že „veci sa majú tak a tak", alebo že „ak sa stane toto, tak musí nasledovať ono“. Väčšinou je to nevedomé. Je to čosi, čo pokladáme za tak samozrejmé, že sa tým ani nezaoberáme. Rovno na základe toho konáme alebo usudzujeme. A každý má tieto okuliare iné:

Z tých istých daných okolností si každý človek zoberie iné poučenie, vytvorí si iný záver. A ten väčšinou súvisí s podvedomou snahou nájsť potvrdenie práve a len tých JEHO predpokladov, domnienok, či obrazov o svete. – Zhrnutie: vidíme len to, čo podvedome vidieť chceme ... a nikto s tým nemôže pohnúť, ani nič urobiť, okrem nás samých.

Posledné dve storočia sme silno pod vplyvom nadšenia z prírodovedeckej a vedecko-technickej „revolúcie“, ktoré sa prejavuje v neobmedzenej dôvere vo vedu. Tá je ale zameraná čisto hmotársky (materialisticky).

Všetky vyššieuvedené prehliadané skutočnosti i nechuť sa nimi zaoberať súvisia, ako ukážem nižšie, s podvedomým hmotárskym pohľadom človeka na svet a na seba samého.

Pokúsim sa načrtnúť obraz tejto „všeobecnej viery“, ktorá je v pozadí nášho spoločenského diania ako nie vždy vedomé, no základné východisko všetkých úvah o človeku a spoločnosti.

---

2. Nová paradigma vedy totiž ukazuje, že myšlienky naozaj pôsobia, a zároveň, že nie sú len vecou súkromnou. Prezident Budapeštianskeho klubu Ervin Laszlo k tomu uviedol: „Naše myslenie a vedomie vzájomne reagujú a sú ovplyvnené všetkými ostatnými ľuďmi, s ktorými sa stýkame...“ Viď bližšie v časti o novej paradigme vedy a tiež LASZLO, Ervin. Evoluce a vzájemně propojený vesmír, *Baraka* 1997, č. 1.

1.3. Pokus o celistvejšie uchopenie presvedčenia o tom, že hmota je podstatou sveta

Podľa tohto presvedčenia len keď skúmame hmotu, skúmame svet. Hmota je základ bytia. Len hmota je naozaj skutočná a všetko z nej pochádza.

Ťažkosti sa vynárajú pri snahe uchopiť či pochopiť „oživenú hmotu“, pretože hmota je svojou podstatou mŕtva a bezduchá. Život v jeho podstate sa nepodarilo uchopiť žiadnemu vednému odboru. Považuje sa za „vlastnosť hmoty“, za jej schopnosť samovoľne a náhodne sa usporadúvať do prepojených celkov (organizmov), vykazujúcich život ..., čiže záver vedy je, že „život vykazuje život“.

Tým, že vo vede prevážil výhradne opisný prístup, aj život ako taký sa v nej obmedzil len na opis jeho prejavov. Širšie súvislosti neboli brané do úvahy – naopak, jednotlivé odvetvia vedy sa zameriavali stále na užší predmet svojho výskumu, podvedome veriac, že ho možno oddeliť od celku. Mŕtvosť a rozdrobenosť prevážila prepojené súvislosti, neustálu premenlivosť a istú neuchopiteľnosť živého života.[3]

Myseľ si obliekla šaty teórie, šaty opisu, šaty šedého, nudného sveta a tým sa odrezala od pohybu, zmeny, zmyslu, cností, ľudskosti, od prírody i od iných ľudí. Uverila v oddelenosť.[4]

Srdce a city cítili dôležitosť obyčajného života a radostí a bolestí z neho plynúcich, no myseľ im prestala slúžiť a už sa nezaoberala významom toho, čo žijeme; – rozoberala svet a kúskovala ho, opisujúc jeho jednotlivé čiastočky. To bolo pre život citový nepoužiteľné.

Vnútro človeka tušilo neviditeľný rozmer bytia, vzájomnú prepojenosť sveta, i posvätnosť z toho plynúcu. Avšak prehnaný dôraz na myseľ a jej nasmerovanie do vonkajšieho sveta spôsobil, že ešte aj mnohí veriaci ľudia akoby verili v Boha a v duchovné bytosti (anjelov) len v kostole, no v bežnom živote sa riadili vierou v samostatnosť či samo-zmysluplnosť hmoty, hmotného

3. Pavel Pecina vo svojej knihe „Kořeny zla“ približuje náhľad Ericha Fromma, ktorý sa v knihe „Lidské srdce, jeho nadání k dobru a zlu“ zaoberá najmä tromi patologickými orientáciami ľudskej mysle. Jendou z nich je nekrofilná orientácia. Pecina zhŕňa jeho prístup nasledovne: „Jako nekrofilní orientaci označuje Fromm takové zaměření člověka, ktoré upřednostňuje předměty, neživé objekty, sílu, schopnosti zjevně nesouvisící s prospěšností pro život, lidi či přírodu, před životem jako takovým a jeho projevy a potřebami. ... Mezi důsledky této orientace patří zejména pasívní a konzumní způsob života na jedné straně a tendence vnášet do zákonitostí a přirozeného běhu života „řád“, nahrazovat přirozené umělým, živé neživým, nádherný, nespoutaný a nepředvídatelný proud života nalinkovaným programem, na straně druhé.“ Podľa: PECINA, Pavel. *Kořeny zla*. 1. vyd. Praha : NIKA, 1994.

4. K tomuto i nasledovnému viď aj poslednú časť článku o novej paradigme vedy.

diania, alebo aspoň v samoúčelný, bezduchý základ spoločnosti, dejín, hospodárstva, či chodu domácnosti. Čaro i posvätnosť sa vytratili.

A tak sa aj priepasť medzi rozumom a citom stále viac prehlbovala, a vonkajší svet sa stále úspešnejšie vzďaľoval od sveta vnútorného.

Obraz o hmotnej podstate sveta sa tak dlho posilňoval, až prevážil v podvedomí i myslení celej spoločnosti.[5] Človek kdesi v sebe sám uveril, že je len hmota a začal veriť, že je v poriadku spoločenské zriadenie, ktoré sa k nemu správa ako k telu. Človek bol označený za „v podstate zviera" a posilňovaním tejto myšlienky sa posilňovala i nadvláda pudov nad ním – podvolil sa, lebo uveril, že je to on a že nič iné v sebe nenosí. Odsúdený vedou do područia pudov, nevedel, čo iné v sebe hľadať: cnosti neboli vedou povšimnuté – telo totiž nedávalo o nich všeobecne platný dôkaz.

Ľudia sa krok za krokom postupne odúčali zamýšľať sa nad tým, čo naozaj CÍTIA, čo naozaj potrebujú, a uverili, že šťastie môže prísť zvonku. A tak sústredili svoje sily predovšetkým do vonkajšieho sveta, do hmoty.

Blahobyt stúpal – primerane ich snahe, no svet sa stával stále viac šedým a prázdnym.

Duchovnosť, viera, pocity súnaležitosti a hľadania zmyslu života sa odsunuli do súkromia ako niečo, čo je tak neuchopiteľné, ne-absolútne, u každého iné – a vlastne nedokázateľné, že niet dôvodu, aby to ovplyvňovalo spoločenské usporiadanie.

Ľudia uverili, že možno aj neveriť, hoci verili v hmotu (a iné veci);

uverili, že určite majú v sebe sebectvo, ale či majú v sebe spolupatričnosť, je otázne;

uverili, že hmotné zabezpečenie im môže dať istotu, hoci ju necítili – no šli za svojou vierou, a predávali ju svojim deťom. Hoci na citovej úrovni mnohí žili dôležitosť iných hodnôt, napr. dôležitosť dobrých vzťahov a lásky k blížnemu, potreby žiť tieto hodnoty sa prehliadali, lebo ich doba nechcela vidieť.

Prehliadalo sa vlastne všetko, čo nezapadalo do „toho správneho" svetoobrazu – avšak to je prirodzené. Robíme to takto všetci – prehliadame, čo nechceme vidieť. Ale môžeme si to uvedomiť a odpustiť si, ak nás to ťaží. – A poprípade odpustiť aj nášmu spoločenskému zriadeniu. A potom s tým môžeme skúsiť začať aj čosi robiť.

2. Žijeme na Zemi a sme od nej závislí

obraz 1

ZEM. Pláva si vo Vesmíre okolo Slnka. Je nádherná – Modrá planéta.

5. Tu sa možno odvolať na našich predkov, ktorí už dávno objavili zákonitosť o účinnosti opakovania istých myšlienok vo vete „Stokrát opakované sa pravdou stane".

Človek si pláva Vesmírom spolu so Zemou. Je postavený doprostred prírody, ktorá k nemu prehovára krásou, pokojom, súladom, rozmanitosťou, hojnosťou, čistým vzduchom, čistou vodou, rastlinami, ktoré môže požívať jeho telo, aj tichom a majestátnosťou hôr a šumivými piesňami lesov, živiacich jeho dušu... Dostáva TELO, v ktorom sa všetko toto zrkadlí a dopĺňa, skladajúc sa do súladného, vyváženého celku.
Zem je plná rôznorodosti. Také množstvo inakosti pospolu – a predsa všetko prepojené v ladnom súlade, navzájom sa podporujúc a živiac.
Človek má schopnosti napomáhať prírode a Zemi v sebaobnovovaní i schopnosť oživovať ju svojou úctou, vďačnosťou a pozornosťou.
Zem je jeho životným priestorom a on je stále vedomejšie jej súčasťou.
Všetka krása sa mu ponúka; príroda sa mu dáva celá. A on to nezneužíva, ale radšej sa v nej učí zladeniu protikladov, súladu v rôznorodosti, pokoju i činnosti, vyváženosti, Múdrosti ...

obraz 2
Človek sa postavil na Zemi – plnej Krásy – „doprostred Vesmíru“, a povedal si:
„Som pánom tohto všetkého! Som vrchol Stvorenia!“
A všetko začal rozoberať a ničiť v presvedčení, že to pochopí a vylepší...

Ale čo ak človek naozaj JE vrcholom prejaveného stvorenia – čo ak naozaj TVORÍ? Aký svet tvorí? Aké miesto v ňom má Zem a kto je v ňom on sám – Človek?

2.1. Človek dnešný – nešťastný

Súčasný človek, človek západného sveta nemá čas venovať sa úvahám o Zemi. Je pod tlakom napätia. Žije v zriadení, ktoré si sám vytvoril – alebo s ktorým je aspoň uzrozumený – a ktoré hlása, že miesto na Zemi majú len tí silnejší a výkonnejší. Miesto na žitie je tu totiž len za peniaze a tie si treba zarobiť. Je jedno, čo človek robí, hlavne, že bude môcť bývať, jesť a piť a ešte všelijaké iné veci, ktoré určite (alebo menej určite) nevyhnutne potrebuje, lebo inak by bol spoločnosťou zneuznaný. Pravidlá spoločnosti sú tvrdé. – A človek si ich ešte pritvrdzuje svojimi vlastnými nárokmi na seba a na obraz, ktorý majú mať o ňom iní

Obraz šťastného človeka dnes spoločnosť stotožňuje s človekom úspešným, t.j. tým, ktorý veľa vlastní, MÁ: veľa hmotných statkov, veľa peňazí a veľa predmetov predstavujúcich pohodlie. Preto spoločnosť v snahe zabezpečiť všetkým svojim členom takéto šťastie usiluje o hospodársky rozmach. MAŤ však vždy možno „ešte viac“, a tak sa šťastie stáva nedostihnuteľným.

A keď si títo, bežne „nie celkom šťastní“, t.j. vnútorne sklamaní, ublížení či zranení ľudia vytvárajú pravidlá spolužitia – právo, tak také právo môže len zrkadliť ich zlosť voči iným ľuďom a svetu ... a prírode, a Zemi.

Prečo neskúmame, čo nás robí naozaj šťastnými?

Prečo západný svet vytvoril svet, v ktorom zožierať sa, byť v napätí – naháňať sa a nechať sa hodnotiť inými je bežné (normálne)?

Prečo je bežné a samozrejmé byť neprirodzený? A neprírodný?

2.2. Člověk a zem. Prirodzené právo

2.2.1. Hmatateľné skutočnosti – človek žije „zo Zeme“

Človek má telo skladajúce sa zo Zeme. Má ho akoby „požičané“ a po smrti ho vracia Zemi, kde sa opäť rozloží na pôvodné prvky, z ktorých vzniklo. Telo človeka je za jeho života od Zeme závislé. Musí prijímať potravu, vodu, dýchať vzduch, vylučovať a mať hmotný prístrešok zo zeme postavený. Pre jeho zdravie je dôležitá čistá voda, čistý vzduch, čistá strava a styk s „divou“, pôvodnou prírodou. Tú poslednú potrebu nezvykne človek zaraďovať k hlavným potrebám, pretože príroda je akoby „všade“. A ak jej nie je dostatok, alebo nie je dostatočne divá, t.j. prirodzene rastúca, môžu prísť zdravotné ťažkosti, a tak lekár človeka (či jeho telo) vypíše na liečenie do Tatier alebo iných, čisto prírodných oblastí.

Za rozporuplné by mohol niekto pokladať aj slovo „čistý“ pri strave, vzduchu, vode či potrave. Tu je ním myslené najmä neznečistenie chemickými látkami či umelými prídavnými látkami, teda prirodzený stav.

V týchto potrebách sme si teda – prirodzeným spôsobom – všetci rovní. Niet tu rozdielu.

A keďže rovnosť je základným všeobecným znakom právneho prístupu, z prirodzenej rovnosti môže prirodzene vyplynúť prirodzené právo.

2.2.2. „Prirodzene“ prirodzené právo

Prirodzené právo v tomto zmysle súvisí s prírodou, s prirodzenosťou. Všetci sme prirodzene spojení s prírodou, bytostne sme od nej závislí. V tom sme si rovní. Zem nám vytvára podmienky pre život našich tiel. Je to tak hmatateľné, tak samozrejmé, tak jasné a nespochybniteľné, že si to až NEUVEDOMUJEME.

Prirodzenosť však nesúvisí len s človekom: aj svet má svoju prirodzenosť. Preto z celostného hľadiska neprináležia prirodzené práva iba človeku. Právo zaväzuje pravdaže len ľudí, a v tomto zmysle vyššie uvedené znamená nahliadnutie nutnosti zaviazať ľudí určitým správaním sa aj ku svojmu nie ľudskému okoliu.

Týmto prístupom sa zásadne mení doterajšie chápanie prirodzeného práva, jeho obsahu i jeho nositeľov.

2.2.3. Posuny v chápaní prirodzeného práva

O prirodzenom práve sa v právnom myslení hovorí už od čias sofistov. Tiahne sa celým gréckym myslením i rímskym právnym myslením, ktoré bolo ovplyvnené najmä stoicizmom.[6] Kresťanskí myslitelia pridali k nemu právo Božské, ktoré stálo aj nad právom prirodzeným. Vlastne až do „sporu o univerzálie“, ktorý možno podľa A. Krskovej vnímať ako prah modernizmu[7], sa prirodzené právo odvodzovalo z nadprirodzena – od Vesmírneho poriadku, Loga, či Boha. Potom, akoby „padajúc k Zemi“ vo svojom zdôvodnení, začalo sa v renesancii odvodzovať z rozumu, daného človeku Bohom. Prameňom prirodzeného práva sa stal človek – „človek rozumný“. Neskôr, vo Francúzskej revolúcii nastal ďalší posun – už nie prirodzené právo, ale prirodzené práva. Následne Belgická ústava z 19. storočia hovorila už len o „právach“[8]. Prirodzenosť z väčšiny ústav vymizla. „Práva“ dostali neskôr prídomky „základné“, a „politické, sociálne, kultúrne“. Ale najmä – ľudské.

2.2.4. „Koniec dejín“ západného myslenia

Práve slovo „ľudský“ použité v súvislostiach s čímsi prirodzeným a základným naznačuje pozadie uvažovania o prirodzených právach vôbec. Za týmto uvažovaním je totiž základné východisko, svetoobraz, od ktorého sa toto uvažovanie vždy odvíjalo.

Týmto východiskom je, že človek hrá vo svete najdôležitejšiu, ústrednú úlohu. Grécko-latinsky sa tento prístup nazýva antropocentrizmus. Dejiny európskeho myslenia sú vlastne dejinami antropocentrizmu. Tieto dejiny však, podľa Josefa Šmajsa, vedúceho katedry filozofie na Filozofickej fakulte MU v Brne, skončili[9].

---

6. Bližšie viď: KRSKOVÁ, Alexandra. *Štát a právo v európskom myslení.* 1. vyd. Trnava : Iura edition, 2002, s. 70 a nasl.

7. Tamtiež, s. 149 a nasl.

8. JUDr. Peter Colotka, CSc.: prednášky z Politickej a právnej filozofie 20. storočia na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rokoch 2000 – 2003; podľa poznámok autorky.

9. Porovnaj: *„...právě novověký důraz na člověka, ať již jako na ohnisko a východisko filosofie, či jako na konečný cíl ovládnutí přírody, nepřímo podporoval živelný civilizační rozmach. Tato fáze kulturního vývoje ...vytvořením globální kultury končí.*“ (s. 32); Totiž až teraz *„si tváří v tvář ekologické krizi konečně i filosofie uvědomuje, že ...právě její nejdůležitější, zamlčený předpoklad byl chybný. Vztah člověka ke světu zkoumala totiž na pozadí jistoty, že na rozdíl od smyslů lidský rozum skutečnosti odpovídá a že člověk jeho užíváním svou vlastní existenci neohrozí. Ale pravda je*

Človek totiž svojím prístupom vychádzajúcim zo všeobecnej viery Západu v človeka a jeho nadradenosť dokázal ohroziť život na Zemi, jeho trvanie, a tým doviedol i sám seba na pokraj sebazničenia. Ekologickú krízu možno prekonať len ak človek prekoná pýchu svojho rozumu a z nej vyplývajúci pocit nadradenosti voči ostatným prírodným ríšam, ak pokorne uzná, že je súčasťou prírody a vesmíru – a začne myslieť i konať celostne.[10]

Toto je obrovský prevrat v myslení, pretože vyhlásením antropocentrizmu za prekonaný vlastne vyhlasujeme za prekonaný základný predpoklad západného myslenia vôbec. Z tohto pohľadu sa teda javí, že celé dejiny európskeho myslenia od Sokrata až po existencializmus sú – bez ich zaradenia do širších súvislostí – nepoužiteľné pre život!

Skúsme pripustiť možnosť, že je to tak a odhliadnime teda od toho, čomu už vyše 2000 rokov veríme – že človek je ústredný svojou dôležitosťou. Skúsme na to nahliadnuť celistvejšie, z väčšieho nadhľadu: Odtiaľ, kde AJ človek je dôležitý, no nie je tu ten jediný. Je včlenený do prírody, na Zem, k ostatným jej ríšam a vidí, ako sa k nim doteraz správal. Vidí, že tak ako prúdi život ním, tak prúdi i rastlinami, zvieratami... Vidí, že to všetko sa vytváralo miliardy rokov, a on, uveriac, že iba on je dôležitý, to takmer zničil... a teda aj seba.

Tento pohľad určuje aj nový prístup k prirodzeným právam, ich obsahu, a jeho nositeľom.

2.2.5. Prirodzené práva, ich obsah a ich nositelia z pohľadu celostného

Najprirodzenejším právom je právo na prirodzenosť, právo prirodzene sa prejavovať, právo byť a žiť[11]. A najprirodzenejším pre život je žitie samotné.

Nositeľmi týchto práv sú:

a) ŽIVOT – VŠETKY JEHO PREJAVY, ktorému prináleží prirodzené právo na svoje bytie, t.j. zachovanie vo všetkých podobách a v celej rôznorodosti rozvíjajúcej sa v prirodzených podmienkach;

---

jiná.“(s. 33); „*Základ pravdy je dnes třeba znovu hledat ve skutečnosti samé. Doba antropocentických ontologií skončila...*“(s. 71)
ŠMAJS, Josef. *Ohrožená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice.* 1. vyd. Praha : Hynek, 1997.

10. Porovnaj: ŠMAJS, Josef v knihe Ohrožená kultura predstavuje „evolučné ontologické myslenie“, ktoré „*vřazuje člověka do přírody, vychází z uznání její hodnoty o sobě, její systémové převahy nad kulturou. Uznává převahu přirozeného nad umělým, pokorně přijímá princip adaptivího vývoje kultury v rámci biosféry*.“ (s. 38)

11. Čl. 15 ods. 1 Ústavy SR už dnes zabezpečuje *každému* právo na život. „Každým“ sa tu však myslí len „každý človek“. Tu uvedené nové ponímanie prirodzených práv je v tomto zmysle rozšíreným ponímaním práva na život.

b) ZEM, ktorej prináleží prirodzené právo zachovania rôznorodosti života na nej prejaveného a zachovania podmienok umožňujúcich jej prirodzenú sebaobnov
c) PRÍRODA SO VŠETKÝMI JEJ RÍŠAMI VRÁTANE ĽUDSKEJ, ktorým prináleží právo na prirodzene čisté prostredie, na čistý vzduch a vodu, na čistú pôdu a stravu, na miesto kde možno byť a žiť, a na prirodzené podmienky pre svoj rast a vývoj.

Životu, Zemi i prírode tiež prirodzene prináležia práva súvisiace s potrebou obnovovania prirodzenej vyváženosti[12] a s pocitom, ktorý v nás prirodzene vyvstane, keď túto vyváženosť, súlad a dokonalosť pozorujeme – posvätnosť a úcta: Všetkému jestvujúcemu teda prirodzene prináleží aj čas a priestor pre rozvoj a úcta. /Pričom nezamieňam úctu za uctievanie./

Z hľadiska novej paradigmy vedy je úcta o to dôležitejšia, o čo viac sa ukazuje, že naše myšlienky a pocity majú priamy vplyv na naše okolie.

2.2.6. Vzťah prirodzených a ľudských práv

Prirodzené práva sú právami o naplnení prirodzených, „prírodných“ – od prírody odvodených potrieb človeka, prírody i Zeme. Ľudské práva by mohli naproti tomu vychádzať z toho, v čom je človek iný.

Človek je predovšetkým svojím vedomím oddelený od prírody. Zrkadliac svoje vnútro, vytvoril si svet, v ktorom príroda nemá miesto. O to viac ju však potrebuje – aby mu pripomenula jeho súladnú prirodzenosť. Základným ľudským právom je teda aj právo na prístup k čistej prírode.[13]

Ďalšie práva by mohli súvisieť s tým, že zatiaľ čo príroda a Zem vykazuje určitý prirodzený súlad, ak je jej daný priestor, u človeka je to trochu inak: Človek má okrem potrieb tela i potreby duše, bez naplnenia ktorých nevie prísť k súladu so sebou i so svetom. Tu by mohli hrať veľmi dôležitú úlohu aj už dnes uznané ľudské práva vychádzajúce z ľudskej dôstojnosti, ktoré pripisujú človeku určitú samosprávu týkajúcu sa jeho vnútra – slobodu svedomia, vyznania[14], atď. Aj v tejto oblasti je však čo dobiehať vzhľadom na to, čo naša spoločnosť ešte stále prehliada – že nevieme a ani neskúmame, kto v skutočnosti človek je, čo pre svoj vnútorný vývoj potrebuje a prečo je vlastne na Zemi. To sa zrkadlí i v spôsobe usporiadania našej spoločnosti, o čom sa nižšie tiež zmieňujem.

---

12. Príroda má vysokú seba-obnovujúcu a samočistiacu schopnosť; človek ju však stíha ničiť a znečisťovať tak rýchlo, že sa táto schopnosť nestíha účinne prejavovať.
13. Tu sa možno odvolať aj na našich predkov, ktorí sadili aj za týmto účelom svätoháje, nachádzajúc v nich vnútorný súlad i vonkajší pokoj. Uznala by naša spoločnosť v rámci práva na súkromie či vyznanie právo na vysádzanie svätohájov?
14. Článok 24 ods. 1 Ústavy SR.

2.2.7. Prirodzené povinnosti

Keď hovorím o prirodzenosti a prirodzených právach Života, Zeme a prírody, vyvstávajú tu pre človeka ako prirodzená protiváha týchto práv *prirodzené povinnosti*.

Život, príroda a Zem „od prírody“ nepôsobia proti sebe samým, človek to však môže. Má väčšie uvedomenie, väčšiu slobodu – a teda aj väčšiu možnosť ničiť či narúšať prirodzenú rovnováhu. V konaní tohto druhu mu môže zabrániť iba cítenie zodpovednosti, ktoré sa prejavuje najmä v miere uvedomenia si – a následného uzákonenia, t.j. uznania – prirodzených povinností človeka voči ostatným prejavom života, ako prirodzenej protiváhy ich prirodzených práv.

Uznaním svojich prirodzených povinností človek zároveň vyjadruje, že uznal sám seba ako „jedného z mnohých žijúcich“, a včlenil sa do prírody ako jej súčasť, nie ako jej „pán“.

2.2.8. „Ale vlastníctvo“

Takto vnímané prirodzené práva a prirodzené povinnosti znamenajú zároveň obrovskú výzvu jednej veľmi zaužívanej viere našej spoločnosti – viere v neobmedzené vlastníctvo.

Súčasťou tejto viery je jednak viera v takmer neobmedzenú moc nad vlastnenou vecou a jednak viera v neobmedzenosť a neobmedziteľnosť predmetu vlastníckeho práva.

Čo sa týka vzťahu k vlastnenej veci, právo hovorí, že vlastníctvo zaväzuje[15]. No v bežnom živote sa kladie väčší dôraz na to, že človek má vlastnícke právo, do ktorého mu nemožno zasahovať. Preto sa vo vedomí ľudí usídlila skôr oná „neobmedzená moc nad vecou“ ako hlavný znak vlastníctva. Rozporuplné je tiež uplatňovanie vlastníkových povinností inak u jednotlivcov a inak u veľkých podnikov, pre ktoré akoby niektoré pravidlá „neplatia, ak zaplatia“...

Čo sa týka predmetu vlastníctva, právo ho zdanlivo obmedzuje tým, že ponecháva nerastné bohatstvo, jaskyne, podzemné vody, prírodné liečivé zdroje a vodné toky vo vlastníctve Slovenskej republiky[16], t.j. štátu. Avšak štát – to sú ľudia. A aj pravidlá, ktorými sa štát riadi, tvoria ľudia. Navyše, ak už je niečo „vo vlastníctve“ – hoci aj štátu, tak aj prípadné otázky, ktoré to vyvolá, sa budú týkať skôr vlastníka – a nie vlastnenia samotného. Vlastnenie ako také je teda vnímané ako nespochybniteľný prístup k vonkajšiemu svetu. Jeho predmet

15. Článok 20 ods. 3 Ústavy SR: „Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru stanovenú zákonom.“

16. Čl. 4 Ústavy SR.

nemožno obmedziť. Vlastniť nemožno jedine človeka. Všetko ostatné musí byť rozdelené – samozrejme, medzi ľudí.[17]

Z hľadiska prirodzeného, ako som už uviedla, sa však javí, že ľudí, ale nie len ľudí, ŽIVÍ ZEM skrze prírodu, a že človek je ich súčasťou a je od nich telesne závislý.

Komu patrí Zem, ktorá živí všetkých? Prečo človeku?

Alebo: Má človek moc nad prírodou, alebo príroda nad ním? Vlastní nás Zem? Či my ju?

2.2.9. Ľudské právo má svoje hranice

Tu sa dostávam k ďalšej výzve pre právne myslenie: Príroda a Zem, ktoré človeka podmieňujú, sa javia byť v tomto zmysle nadradené ľudskému právu – a teda tým určujú isté obmedzenia pre ľudské právo ako také, a v jeho rámci aj pre „právne panstvo nad vecou", teda vlastnícke právo.

Z tohto hľadiska sa dokonca javí ako potrebné vyňať prírodu a Zem z právneho pojmu „vec" a úplne nanovo ju určiť (zadefinovať) v právnom jazyku.

2.3. Naše myslenie a jeho dôsledky: oddelenie človeka od zeme

2.3.1. Veda a city

Veda rozkúskovala človeka a celého ho preskúmala – len ČLOVEK sa jej kamsi stratil. To, že u lekára chodíme od odborníka k odborníkovi a oni skúmajú súčasti nášho tela a nás si často ani nevšimnú, ešte nedokazuje, že nie sme nič len telo. Ani to nedokazuje, že necítime. Ani nám to neprikazuje nesprávať sa s úctou k matke či iným ľuďom – aj keď ich možno vidieť tiež len ako hŕbu orgánov.

Veda rozkúskovala aj ZEM. Každú jej čiastočku skúma osobitne. A predsa keď sa pozrieme na prírodu, vidíme, že je v čomsi veľmi vyvážená, celistvá ...a čarovná. Môžeme ju vidieť ako hŕbu kamenia a živých organizmov a „kdečoho", ale ak ju budeme CÍTIŤ, príde nám úplne prirodzene do vnútra ÚCTA. Možno až pokora.

Ľuďom vieme byť vďační za každú maličkú pozornosť; vnímame to ohromné množstvo pozornosti a pripravenosti obetovať sa v prírode?

Alebo uprednostníme výhovorkový darwinizmus (silnejší vyhráva) a tej pozornosti a obety sa jednoducho ZMOCNÍME??

Potraviny, ktoré jeme, boli predtým živými bytosťami. Toto poznanie akoby nám dnešná veda nevedela preniesť dostatočne citlivo. Avšak to

17. „*Vlastnícke právo pôdy nebolo dodnes filozoficky zdôvodnené*", uviedla na cvičeniach z dejín politického a právneho myslenia Alexandra Krsková.

neznamená, že spôsob, akým sa k týmto živým bytostiam – rastlinám i zvieratám – ľudia správali počas ich života, neovplyvňuje akosť potravy, ktorú po ich oddelení od života požijeme.

Ak si to uvedomíme a predstavíme si veľko-jatky, či obrovské množstvá hnojivového prášku padajúceho z lietadiel na šíre lány vyšľachteného zakrpateného obilia s veľkými zrnami, možno si pôjdeme radšej kúpiť zeleninu od miestnych pestovateľov ako do obchodu zásobovaného z veľkoskladov, pretože *pocítime* rozdiel... a zďaleka nie iba v chuti. – Náš dopyt môže mať za následok prirodzený vznik malých hospodárstiev, ktoré chovajú zvieratá a pestujú rastliny prirodzeným a nechemickým spôsobom.

Čo by spôsobilo vo vedomí ľudí, ak by takéto prístupy boli zvýhodnené aj právne?

Chceme mať právo vedieť, odkiaľ sú potraviny, ktoré jeme a akým spôsobom je o ne vo vyššie uvedenom zmysle postarané?

2.3.2. Nesúvislá myseľ

Zaujímavé je pozorovať črty ľudskej mysle, keď ide o každodenný život. Ona, tak prenikajúco presná pri riešení počtových rovníc, politických roztržiek či úspornejšej výroby áut alebo zbraní je zoči-voči bežnému životu zrazu zvláštnym spôsobom akoby postihnutá – alebo lenivá – nedokážuc odhadnúť následky svojich činov.

Novodobá západná spoločnosť úspešne odtrhla ľudí od života. Zavalila ich údajmi rôzneho druhu, no je otázkou, či ponechala priestor na samostatné myslenie. Všetky údaje a správy sú pekne zabalené, jasné, výstižné a udávajú človeku, čo si má myslieť, čo je dobré, čo správne a čo vyčistí bielizeň najúčinnejšie. Televízia i noviny sú plné príbehov kohosi, kto je šťastný alebo nešťastný alebo bohatý alebo zvláštny, no nikto sa nepýta, čo si o tom myslíte vy osobne alebo k čomu vás to vnútorne pohne. Vlastne sa nás nikto na nič nepýta, len nám oznamuje, čo je správne – a často sú to protirečivé veci. A človek sa snaží urobiť si v tom jasný názor... a pritom mu môže ujsť jeho vlastný život, alebo jeho súvislosti.

Človek napríklad: ...každý deň perie, umýva riad, sprchuje sa sprchovacím šampónom uveriac reklamám o tých najlepších, a keď je potom podzemná voda zamorená a nedá sa piť, pýta sa: prečo sa to stalo práve nám?? ...každý deň chodí autom... a potom ide autom nadýchať sa čerstvého vzduchu do prírody; každý deň je a pije vodu... a čuduje sa o čo ide tým ochranárom, či „fanatikom“, ktorí stále len o tej Zemi hovoria...

Kde sa stratila schopnosť ľudskej mysle myslieť v súvislostiach a domýšľať veci do dôsledkov?

Josef Šmajs v určitom zmysle „vyviňuje“ ľudí – jednotlivcov, čo sa ničenia prírody týka, lebo tvrdí, že to nerobia z nedbanlivosti, ani naschvál: dnešné

usporiadanie spoločnosti, dnešná „protiprírodná kultúra“ im toto neekologické správanie vnucuje. [18]

Nesúvislosť myslenia dovedená až do takzvanej „krátkozrakosti“ sa často zračí aj na vládnej i obecnej úrovni v mnohých rozhodnutiach, ktoré sú často krátkodobo hospodársky či peňažne výhodné, avšak nezohľadňujú dlhodobý účinok na miestnu sieť prírodných vzťahov či prírodné prostredie v širších súvislostiach. Následne to má samozrejme aj vplyv na ľudí. (Dnes už bežným príkladom sú rozhodnutia v prospech veľkých nadnárodných podnikov, „super- či hypermarketov“ a podobne a zároveň nie-v-prospech prírody, či miestneho „kúska zelene“.)

Akú vlastnosť podporuje právny poriadok našej krajiny? Domýšľanie vecí do dôsledkov, alebo krátkozrakosť a nezáujem?

2.3.3. Zodpovedný vzťah človeka k Zemi „sa neoplatí“

Vyššie uvedené skutočnosti ma nútia klásť si otázku, ako je to s ľuďmi, ktorí majú zodpovedný prístup k Zemi, ktorí sa snažia žiť v súlade s prírodou.

Sú aj ľudia, ktorí cítia takúto zodpovednosť voči Zemi a prírode, avšak v práve akoby chýbali nástroje, ktorými by mohli takíto ľudia ovplyvniť chod spoločnosti. A nemyslím tu teraz žiadne „nástroje na zmenu sveta“, ale napríklad len – možnosť ovplyvniť rozhodnutie úradov o povolení stavby, ktorá predpokladá zničenie časti prírody v meste.

„Právo na kúsok prírody“ som uviedla ako prirodzené právo človeka vyplývajúce z jeho základných potrieb. Možno z ústredia riadenia krajiny sa tieto „maličkosti“ nejavia byť dôležitými, no veľa ľudí si cení, ak im pod oknami spievajú vtáčiky a šumia stromy. Ak by sa verejní činitelia naozaj opýtali tých ľudí, či chcú mať pod oknami obrovský veľkoobchod aj so skladmi a parkoviskami – miesto tých stromov – neviem veru, či by odpoveď bola úplne jednoznačná v prospech tej stavby... Z hľadiska bežného života sa totiž hospodárske hodnoty možno predsa len nejavia ako tie najdôležitejšie. A z hľadiska duše už vôbec nie.

Mojou otázkou ale je, ktorý z týchto dvoch prístupov naše spoločenské zriadenie podporuje.

Kto tu je ten nevypočutý – človek súznejúci s prírodou alebo ten, ktorý ju vníma len ako „niečo čo tu je všade okolo a my o tom rozhodujeme“?

Kto je považovaný za vyznávača krajností, prípadne za „nevhodnú prekážku prirodzeného toku *(hospodárskeho)* života“?

---

18. Viď bližšie: ŠMAJS, Josef. *Ohrožená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice.* 1. vyd. Praha : Hynek, 1997, s. 39.

2.3.4. Súčasné právo

Dnes máme právo založené na obrazoch a vierach, v ktorých nehrá Zem dôležitú úlohu. Je považovaná – tak, ako aj v mysliach ľudí – za samozrejmý rámec, v ktorom sa vyvíja ľudská kultúra, pričom človek je prírode nadradený.[19]

Toto vnímanie dovolilo ľuďmi vytvorenému spoločenskému zriadeniu prírodu ničiť a nevážiť si ju – až na pokraj sebazničenia ľudstva. Ekologická kríza hrozí ľuďom, že za pár desiatok rokov ich deti už nebudú mať kde žiť, avšak im to nebráni v ďalšom sebazničujúcom konaní. – Napr. vyššie pokuty ešte stále uspokojujú svedomie ničiteľov planéty i časť jej „ochrancov"...

Čo ak sa človek pomýlil a vôbec nemal právo zničiť Zem?
A kto a kedy mu také právo vôbec dal?

3. Naše spoločenské zriadenie je založené na rozporuplných hodnotách

„Ľudia snívajú neustále. Tí, čo žili pred nami, vytvorili veľký vonkajší sen, ktorému budeme hovoriť sen spoločnosti alebo sen planéty. Sen planéty je kolektívnym snom miliárd menších osobných snov, ktoré spoločne vytvárajú sen o rodine, o spoločenstve, meste, zemi a tiež sen o celom ľudstve. Sen planéty obsahuje všetky pravidlá spoločnosti, jej názory, zákony, náboženstvá a rôzne kultúry, spôsoby, ktorými sa prejavuje, jej vlády, školy, udalosti a sviatky.

Schopnosť učiť sa snívať je nám vrodená. Ľudia, ktorí žili pred nami, nás vedú k spôsobu, ako to robí spoločnosť. Vonkajší sen má mnoho pravidiel a vždy, keď sa narodí nový človek, upútame detskú pozornosť a vložíme tieto pravidlá do jeho mysle. ...Hovorím tomu „ochočovanie ľudí". V jeho priebehu sa učíme, ako žiť a snívať. Pri ochočovaní človeka sa informácie prenášajú z vonkajšieho sna do vnútorného a vytvárajú náš nový systém viery. ...Systém viery je ako Kniha zákona, ktorá vládne našej mysli. Čokoľvek je v tejto knihe, to je bez premýšľania našou pravdou. Všetky

19. Na tento svetoobraz, v ktorom človek prírodu vníma len ako čosi slúžiace mu – ale okrajové, upozornil vo svojej vyššie s pomínanej knihe „Ohrožená kultura" Jozef Šmajs. Zároveň zdôvodnil nutnosť zmeny takéhoto svetoobrazu a poukázal na to, že vychádza z antropocentrizmu ako pohľadu na svet. Zdôvodnil tiež, ako skutočnosť tento postoj popiera a zaviedol pojem „evolučno-ontologického myslenia".

úsudky robíme podľa tejto knihy, a to aj vtedy, keď nie sú v súlade s našou vnútornou prirodzenosťou.“[20]

„...Ak porovnáme sen ľudskej spoločnosti s opisom pekla, ktorý šíria po celom svete náboženstvá, zistíme, že ide o totožnú vec...“ [21]

3.1. Rozporuplnosť

Naša spoločnosť vzýva hodnoty tolerancie, ľudskej dôstojnosti, demokracie, občianskej spoločnosti, ale aj trhového hospodárstva. Slovíčko "ale" možno použiť napr. s odkazom na hospodárske pravidlo „slepej ruky trhu“, založené na sebectve a boji, alebo s odkazom na JUDr. Jana Pinza, ktorý vo svojom článku „Právní stát v postmoderní situaci“ uviedol, že „*...směřování klasického právního státu k právnímu státu modernismu je směřování k lidské civilitě. A civitas humana je vzdálena kapitalismu laissez-faire*.“[22] Odvoláva sa tu aj na medzinárodného peňažníka Georga Sorosa, ktorý uviedol, že „*Kapitalismus laissez-faire a tržní hodnoty ohrožují otevřené a demokratické společnosti. Je chybou, když se z přežití nejschopnějších činí princip civilizovaného společenství.“*[23]

Takže hodnoty, ktoré vzývame, v sebe ukrývajú rozpor:

- chceme si ctiť každého jednotlivca a zároveň uprednostniť silnejších,
- chceme, aby ľudia rozhodovali o veciach verejných – ale nie o tých, ktoré by mohli zamedziť prísunu peňažných prostriedkov do krajiny či rozvoju hospodárstva,
- chceme zodpovedných občanov, no zodpovednosť presúvame inam než na nich,
- prihlasujeme sa k úcte k človeku, no nedôverujeme dobru v ňom, t.j. nedôverujeme v to, čo je v ňom hodné úcty.

Tento rozpor zotrváva ZA naším právnym poriadkom i spoločenským usporiadaním.

V každodennom živote však muselo čosi prevážiť. A prevážili viery a svetoobrazy, na ktorých je založené naše spoločenské a hospodárske zriadenie v zmysle skutočného prístupu úradníkov, štátu a politikov k „ľudu“, k predstaviteľom veľkých podnikov a k myšlienke zmysluplnosti hľadania vnútorného naplnenia človeka. Teda čosi, čo je v tomto smere podvedome

20. RUIZ, Don, Miguel. *Čtyři dohody. Kniha moudrosti starých Toltéků.* 1. vyd Praha : Pragma, 2001, s.16.
21. Tamže; s. 25.
22. PINZ, J. Právní stát v postmoderní situaci, *Právny obzor* 1997, č. 3, s. 271.
23. Podľa: PINZ, J. Právní stát v postmoderní situaci, *Právny obzor* 1997, č. 3, s. 271.

prijímané ako „predpokladané“ alebo „dané“, a s čim sme v tomto zmysle zmierení i my.

3.2. Svetoobrazy za spoločenským zriadením

Pokúsim sa teraz zhrnúť svetoobrazy a „viery“ našej spoločnosti do pár bodov, ktoré rozdelím podľa ich vzájomného súvisu, a zároveň podľa ich súvisu s troma základnými oblasťami spoločenského života: hospodárstvom, štátom a právom, a spoločnosťou (kultúrou).

Ku každému bodu uvediem ako možné protitvrdenie moje náhľady[1] a/alebo moje otázky, smerujúce zväčša k zamysleniu sa nad zmysluplnosťou tej-ktorej viery a nad jej schopnosťou vnútorne nadchnúť človeka.[24] Lebo „to pravé“ pre nás – nech je to v akejkoľvek oblasti nášho života – spoznávame práve skrze pocit nadšenia či údivu, prinášajúceho nám do života vnútorný pokoj, a silu ŽIŤ to.

3.2.1. Hospodárstvo (ekonomika)
(neskrývane založené na darwinistickom „silnejší vyhráva")

a) <u>Na zemi majú miesto len tí silnejší a schopnejší</u>
- ***a1) človek je predovšetkým sebec a je mu prirodzený boj, kde silnejší vyhráva,***
- ***a2) človek je ziskuchtivý a to je jeho hnacím motorom,***
- ***a3) sebectvo je hlavným (jediným?) bytostným základom človeka.***

<u>*Protitvrdenia*</u>:

Sú dva možné pohľady na „prírodný zákon“ – buď „silnejší vyhráva“ alebo „slabší sa obetuje“ (napr. pri postupnom zarastaní kameňa machmi, trávou, kríkmi a až potom stromami: slabší, jednoduchší pripravujú miesto zložitejším); v prírode je oboje – Sila i Obeť – a dokonca je to zdanlivo zameniteľné...
A my vidíme to, čo vidieť chceme.

Pôsobí teda v prírode boj alebo obeta? Ak by sme si mohli vybrať, čo si vyberieme?

Vyberá si človek svoje nahliadanie (v živote) vedome, alebo sa necháva viesť?

---

24. V mnohom by sa dalo uviesť viac zdôvodnení, a najmä viac určitejších, odkazov na už žité „alternatívy“ k súčasnému zriadeniu a vieram, na ktorých je vybudované. Avšak to by bolo nad rámec týchto zamyslení, vedome sa zameriavajúcich na rovinu „za myšlienkami“.

Čo sa síl v človeku týka, vnímam, že človek má v sebe aj sebectvo, aj spolupatričnosť[25].

Na hospodárstvo sa tiež dá pozerať z dvoch strán: buď spôsobom z hľadiska síl sebectva, ako zarábanie a „točenie peňazí“, alebo z inej strany, kde vidno, že v hospodárskej oblasti sa človek – už aj dnes – združuje s inými ľuďmi, za účelom byť činný, užitočný pre iných.[26]

V tomto duchu formuloval R. Steiner „hlavný sociálny zákon“, ktorý je protikladom slepej ruky trhu vychádzajúcej zo sebectva človeka: „*Společnost určitého součtu spolupracujících lidí je o to zdravější, čím méně si jednotlivec činí nárok na výtěžky svých výkonů, tj. čím více z těchto výtěžků odevzdává svým spolupracovníkům a čím více jsou jeho vlastní potřeby uspokojovány nikoli z jeho vlastních výkonů, nýbrž z výkonů druhých*.“[27]

V tomto poňatí je bezbrehá sloboda v službách sebectva v hospodárstve nahradená tretím heslom francúzskej revolúcie, ktoré upadlo do zabudnutia, pretože vedomie ľudí naň potrebovalo dozrieť: BRATSTVO.

b) <u>Hospodársky rozmach a materiálny blahobyt sú najdôležitejšími hodnotami</u>

- ***b1) hospodárstvo je nadradené nad štátom, kultúrou i ľuďmi, pretože jeho rozvoj to všetko podmieňuje,***
- ***b2) veľké podniky nemôžu uprednostniť ani prírodu, ani úctu k jednotlivcovi ak ide o veľa peňazí, pretože by to mohlo ohroziť hospodárstvo krajiny, v ktorej pôsobia.***

Z hľadiska hmoty je to vlastne pravda. Ak je svet len hmota, človek telo a všetko je bez ducha a bez zmyslu, tak naháňanie peňazí a hmotných statkov môže byť hrou, ktorá človeka „zabaví, kým žije“. Ale ak niet zmyslu, prečo sa naháňať, a prečo žiť? A ak je zmysel, tak aký?

Hospodárstvo zabezpečuje hmotnú základňu ľudského bytia na Zemi.

Javí sa ako zdanlivo sebestačné – avšak len vďaka tomu, že peniaze povýšilo na hodnotu samu o sebe. Vytvára teda peniaze, vkladá ich kamsi, nech ich je viac, opäť ich vkladá... Nepotrebuje „stavbu“, vystačí si s jamou, nad ktorou ale malo – možno – čosi stáť. Čosi, čo by jej dalo zmysel, účel. Čosi, čo by ju mohlo „zušľachtiť“...

---

25. Už Aristoteles hovoril o človeku, že je „zoon politikon“, tvor spoločenský. (Podľa KRSKOVÁ, Alexandra. *Štát a právo v európskom myslení*, 1. vyd. Bratislava : Iura edition, 2002, s. 40.)

26. Podľa: STEINER, R. *Idea sociální trojčlennosti,* 1. vyd. Praha : Michael, 2000.

27. Preklad podľa: MUSIL, R. *Sociální trojčlennost,* leták pre oznam prednášky o sociálnej trojčlennosti v apríli 2001 v Olomouci.

Príroda sa stala z hospodárskeho hľadiska surovinou, tovarom, vlastníctvom; predmetom, „ktorých je tu plno“ alebo „ktoré sú nedostatkové“. A človek akoby sa z hľadiska hospodárskeho tiež strácal: vidno len podniky, nadácie, vládu, ziskové, príp. neziskové združenia...

Pre koho to je?

Môže k tomu celému čosi povedať človek – jednotlivec?

Má to byť preňho, kvôli nemu? Kvôli čomu v ňom?

A kde je tu prirodzená povinnosť človeka vzdávať úctu prírode a jej ríšam?

c) <u>Človek je spoločnosti užitočný len ako „pracovná sila“</u>

- ***c1) pracovať treba – a žiadne „prečo“ okrem potreby peňazí tam nie je; okrem toho iná možnosť zabezpečenia základných potrieb človeka nejestvuje,***
- ***c2) predávať časť seba – svoju pracovnú silu – na trhu práce je pre človeka prirodzené a neodporuje to ľudskej dôstojnosti; je to jediný spôsob jeho uplatnenia sa v spoločnosti,***
- ***c3) hodnota človeka voči spoločnosti sa meria dopytom po jeho pracovnej sile a jeho, schopnostiach na trhu práce, t.j. od schopnosti „dokázať sa predať“,***
- ***c4) byť v pracovnoprávnych vzťahoch „nadriadeným“ (zamestnávateľ) či „podriadeným“ (zamestnanec) inému človeku neodporuje rovnosti ľudí v ich dôstojnosti[28],***
- ***c5) všetci potrebujú (hlavne) peniaze a všetci túžia MAŤ viac; v tom taktiež spočíva náplň a zrejme aj zmysel ľudského života na Zemi.***

<u>*Protiobraz:*</u> Skúsme len na chvíľu pripustiť, že sme naozaj na obraz Boha – že máme v sebe kúsok večnosti, a zárodok všetkých cností. Baví nás ich v sebe hľadať a rozvíjať ich: Chodíme po svete, žijeme a učíme sa z toho veľa, a najviac o sebe, lebo celý svet nás zrkadlí Okolnosti, ľudia i naša bolesť sú nám učiteľmi. Vieme, že tu nie sme náhodou; prišli sme, aby sme naplnili naše poslanie – hľadáme ho a radcom nám je pocit vnútorného naplnenia a radosti, keď „sme správne“. Nachádzame hlboko vo svojom vnútri, čo tu na Zemi máme robiť a hľadáme tých, ktorí súznejú s naším poslaním či ktorí majú podobné. S nimi spolupracujeme – spolu-tvoríme. Robí nám radosť to robiť a tým robíme radosť aj tým, ktorí sú prijímateľmi našej práce. Tým, že si ceníme sami seba,

28. Možná rozporuplnosť tohto bodu sa na Slovensku vynorila v protichodných názoroch na zákaz pre manželov vstúpiť do pracovnoprávneho vzťahu po najnovšej novele Zákonníka práce (zák.č. 210/2003 Z.z.), ktorá tento zákaz vypustila, t.j. umožnila nezakázané. To však niektorí právnici (napr. JUDr. Z. Macková) popierajú, odvolávajúc sa na Zákon o rodine (zák.č. 94/1963 Zb. v platnom znení), podľa ktorého medzi manželmi platí zásada rovnosti.

vieme, že takú istú hodnotu majú i ostatní. Že aj oni sem prišli s nejakým poslaním. Že aj oni sa učia. Že aj oni sú kúsok večnosti. A že sme všetci Život. A aj príroda je Život, a aj Zem je Život. A všetko, čo urobí život vo mne, ovplyvní celý zvyšný Život...[29] Preto radi napomáhame ostatným v ich hľadaní.

Z tohto pohľadu sa zabezpečovanie základných potrieb vôbec nejaví ako hlavný zmysel bytia človeka na Zemi a právo naň nevyplýva z toho, že človek pracuje. Je len základňou, ktorú tvoria tí, ktorí to cítia ako svoje poslanie. Nenárokujú si na nadbytok, lebo vedia, že v živote nejde o „základy", ale o „celú stavbu" – o Človeka.

Trh práce i pracovnoprávne vzťahy založené na nerovnosti sa z tohto pohľadu javia skôr ako novodobé „nevoľníctvo", zdanlivo dobrovoľné, avšak nedôstojné pre človeka.

d) <u>Človek môže VLASTNIŤ Zem, prírodu, vodu, ...Slnko? ...vietor?</u>

d1) človek môže „vlastniť", mať – a voči celému svetu si to brániť,

d2) Zem, jej zdroje, priestor, voda, príroda a jej krása a dary patria silnejším, ktorí to získajú do vlastníctva a za odplatu umožňujú iným, aby sa na týchto „ich veciach" podieľali[30].

<u>*Protiobraz z duše:*</u> Takto mocensky vnímané „vlastniť" vlastne znamená spravovať bez lásky. Kde nie je precítenie, radosť, obeta a vnútorné spojenie, t.j. „vnútorné vlastníctvo", tam je chtivosť, túžba a PREDSTAVA, že môžeme niečo ovládnuť a „mať". Voči ľuďom možno. Aj to len voči tým slušným.

Ale voči mravcom? Voči oblakom? Voči prírode a Zemi samotnej? Voči Životu?

Život je veľký majster – vie od nás vymámiť a zobrať hocičo: či podobrotky, a či tak, že sa to proste stane – napríklad takzvanou „Náhodou", silnou to Bohyňou nášho sveta. Z tohto pohľadu, z pohľadu každodenného života, sa vlastníctvo nejaví vôbec ako niečo pevne dané či jednoznačné.

Videli ste Zem z vesmíru? – Kto koho vlastní?

Psychologicky vlastníctvo – tak, ako je chápané dnes – napomáha ľpeniu. Ľudia sa stávajú závislými na vlastnení, túžia „mať", a je v nich mnoho strachu z toho, že mať nebudú.

Celá spoločnosť je presiaknutá akousi naliehavosťou, smerujúcou k „mať".

Prastará otázka, ktorá sa v postmoderne znova vynorila, znie: Mať alebo byť (stať sa)?

---

29. Tu načrtnutá prepojenosť sveta vyplýva z novej paradigmy vedy prenesenej na pole ľudského vedomia... (Viď bližšie časť o novej paradigme vedy).
30. K vlastníctvu viď aj vyššie.

Čo je pre človeka väčším bohatstvom – ak má alebo ak sa čímsi hodnotným STAL vo svojom vnútri, t.j. ak niečo pochopil a prijal z Múdrosti Života?

Prečo svojím podvedomím podporujeme žiadostivosť pudov?

Prečo právne podporujeme ľpenie, keď môžeme zodpovednosť?

Prečo podporujeme vlastníctvo (napr. prírody), keď môžeme zvýhodniť zodpovedné spravovanie?

e) <u>Peniaze sú hodnotou samy o sebe</u>

e1) hodnota peňazí sa môže zvyšovať už len tým, že kdesi sú uložené, „stoja".

<u>Protitvrdenie:</u> Peniaze sú OBEŽIVO. Sú náhradou za hodnotu.

Ale dnes to už že vraj neplatí: doláre (USD) sú už dávno nekryté; a obeživo sa oplatí mať uložené v peňažných ústavoch (bankách). To spôsobuje nerovnováhu v tom, že peniaze stoja tam, kde ich netreba, a nie sú tam, kde ich treba... jedine za vysoké úroky.

Ak vznikne niečo, čo ďalej slúži ľuďom a prináša úžitok, hovoríme, že to je to trvalejšie, to hodnotné. Hodnotou je najmä, keď sa niečo VYTVORÍ.

Ak sú však peniaze hodnotou samy o sebe, vlastne sa neoplatí nič vytvárať. Naopak, oplatí sa „zarobiť si" na úrokoch. Úroky sú z tohto pohľadu niečím, čo pustoší naše podvedomie a znevažuje zdravý vzťah človeka ku svetu.

Prečo odborníci neskúmajú možnosti zavedenia bezúročného hospodárstva?[31]

Komu vyhovuje neustále narastajúci kolobeh pôžičiek a zvyšovania úrokov za ne?

Prečo sa tak veľmi oplatí byť sprostredkovateľom?

3.2.2. Veci verejné (politika) a právo
(zdanlivo založené na rovnosti, vláde ľudu a spoločenskej zodpovednosti)

a) <u>Obyčajný človek je (spoločensky) nesvojprávny</u>

a1) človek nevie, čo je preňho dobré - treba mu to vysvetliť alebo mu to vnútiť bez ohľadu na jeho vôľu,

a2) všeobecné dobro vlastne nejestvuje; jediný zovšeobecniteľný popud v človeku je sebectvo.

Sokrates bol presvedčený, že najlepšie politické zriadenie je také, ktoré človeku pomôže v hľadaní najlepšieho spôsobu života pre ľudskú bytosť.[32]

---

31. Viď napr. Bezúročná ekonomika. Alternatíva k súčasnému finančníctvu. (Rozhovor s R. Vaským), časopis Sophia 8, jar 1995, poukazujúci o.i. na súvislosť medzi zavedením bezúročného hospodárstva a hospodárskym rozkvetom.

32. ARNHART, Larry. *Political Questions. Political Philosopy from Plato to Rawls.* New York : Macmillan Publishing Company, 1987, s. 19.

Čo je najlepšie pre ľudskú bytosť? A prečo by to mal človek hľadať?

Protiobraz: O človeku vedomejšom

Človek má v sebe čosi, čo vzbudzuje hlbokú úctu. Čosi v jeho vnútri je posvätné. Je nositeľom ľudskej dôstojnosti – a je si toho vedomý. Ale je nedokonalý. Má všelijaké necnosti a učí sa ich v živote rozoznávať od cností a prirodzenosti. Učí sa, kým tu je, a postupne ho život necháva strácať či nabúravať všetko, čo nie je preňho „to pravé".

Každý človek sa raduje a trápi, stráca sa a znovu sa nachádza, ľúbi a veru aj nenávidí. A to všetko mu spieva o jedinečnosti jeho cesty i o jedinečnosti jeho. Len on vie, kadiaľ má práve teraz kráčať, aby sa naplnilo určenie jeho duše. Len on cíti vo svojom vnútri, čo je preňho to pravé. A ostatní – z úcty k jeho jedinečnosti a z úcty k tomu, čo je v ňom nositeľom ľudskej dôstojnosti – snažia sa mu umožniť kráčať tadiaľ, kadiaľ ho volá jeho duša.

Samozrejme, Kráčajúci si je zodpovedný za svoje kroky, a ak pri kráčaní niekomu ublíži, musí znášať následky – vonkajšie i vnútorné. Avšak ak má človek dospieť k sebaspoznaniu, sebauskutočneniu a sebavyjadreniu, musí sa o svojom živote a o spôsobe svojho života rozhodovať výhradne sám.

V tomto zmysle neprichádza nesvojprávnosť ktoréhokoľvek človeka vlastne vôbec do úvahy. Naopak, spoločnosť by mala ponúkať ľuďom čo najviac možností pre ich inakosť, prejavenie sa a pre slobodné rozhodovanie sa o čomkoľvek, a odbúravať myšlienkový nátlak reklám, filmov, správ a pod., vnucujúci istý rebríček hodnôt či vzory vnútorne neslobodného správania sa – pre všetkých rovnaké.

b) Človek potrebuje vedenie, silnú rozhodnú „ruku nad sebou"

b1) štát je nadradený nad ľuďmi,

b2) právo je nástroj ovládania ľudí.

Ak by to bola pravda, museli by sme sa podriadiť nejakej inej ríši ako je ľudská. Lebo aj verejní činitelia sú len ľudia, hoci v rečníckych obratoch sa od „obyčajných ľudí" oddeľujú, a právo tiež tvoria „len" ľudia.

V právnom myslení sa myslelo na zábezpeky, ktoré môžu zabrániť zneužitiu moci vo veciach verejných, t.j. myslelo sa na ľudské necnosti a tiene. Avšak ťažkosť nastáva aj vtedy, keď človek koná nie zo sebeckých pohnútok. Vtedy je naše zriadenie bezradné, alebo sa správa skôr skostnatelo.

Čo ak chce človek čistý vzduch, nezamorenú podzemnú vodu, prípadne pôvodné prírodné porasty okolo seba? Čo ak žiada aj pre iných túto možnosť?

Pýtal sa niekedy niekto z politikov človeka-občana niečo naozaj vážne?

Protiobraz: O štáte a práve

Štát je tvorený ľuďmi a je tu pre ľudí. Zabezpečuje to, čo by bolo pre jednotlivca náročné, lebo sa to týka všetkých. Človek mu nie je podriadený, je mu rovný – ba až „nadriadený“. Úradníci i politici v tomto zmysle vlastne „poskytujú služby verejnosti“, teda ľuďom, a sú im za to zodpovední. Niekde sa uplatňuje aj obmieňacia (rotačná) zásada v obsadzovaní ich miest. Postavenie vo verejnom živote je čestnou úlohou a občania sa skladajú na živobytie jej zástancom.

Právo určuje základný rámec, v ktorom sa uskutočňuje hospodárstvo, kultúra a spoločenský život. Zástupcovia v národnej rade sú priamo zodpovední svojim voličom.

Občania v spolupráci so svojimi zástupcami v národnej rade môžu napomáhať rozvíjaniu stále účinnejších nástrojov priameho vplyvu občanov na tvorbu i uskutočňovanie právnych pravidiel a môžu využívať tie, ktoré sú už účinné.

Občanom prináleží prirodzené politické právo na nesúhlas a na nepodriadenie sa niektorým ustanoveniam právneho poriadku na určitom území – samozrejme len v medziach zákona o práve na nesúhlas.

c) <u>O obsahu práva rozhoduje úzka skupina ľudí (elita), a je to tak dobre, pretože:</u>

- ***c1) človeku nemožno dôverovať: má príliš veľký sklon podľahnúť mravne pochybným emóciám – na rozdiel od človeka zvoleného do Národnej rady; z tohto dôvodu nemôže byť ani poslanec zodpovedný priamo voličom,***
- ***c2) ľudia nemajú záujem zaoberať sa vecami verejnými a preto nemá význam zverovať im samostatnú rozhodovaciu právomoc,***
- ***c3) ak by aj mali ľudia záujem o veci verejné, nerozumejú politike ani hospodárstvu – na rozdiel od svojich zvolených zástupcov – a preto by bolo nezodpovedné nechať ich rozhodovať,***
- ***c4) okrem toho ľudia si sami volia tú elitu, takže niet dôvodu k nespokojnosti.***

<u>*Protiobraz:*</u> Demokracia je cestou k naplneniu významu svojho mena – cesta k ľudovláde. Jej súčasťou je dôvera v človeka a jeho záujmu o veci verejné. V tomto zmysle nahliada právo ako pravidlá, ktoré vytvárajú ľudia pre seba samých. Právo sa preto týka len tých oblastí verejného života, ku ktorým sa vedia vyjadriť všetci občania. Netýka sa teda odborných podrobností – tie upravujú odborníci.[33]

---

33. Bližšie zdôvodnenie viď: STEIER, R. Idea sociální trojčlennosti, 1. vyd. Praha : Michael, 2000, alebo ZOUBEK, Ratimír. *Sociální trojčlennost.* Autoreferát prednášky,1. vyd. Praha : Michael, 1998.

Ľudia majú možnosť sa vyjadriť ku každému pravidlu, pretože každé pravidlo sa ich týka. Vyjadrenie určitého počtu občanov k nejakému pravidlu či zákonu zaväzuje národnú radu zaoberať sa ním. Záujmové skupiny občanov, ktoré sa hĺbkovo venujú nejakej oblasti verejného života, môžu predložiť národnej rade po zozbieraní určitého neveľkého počtu podpisov návrh zákona, a národná rada je zaviazaná sa ním zaoberať. Ak to tak neurobí, alebo taký zákon neschváli, občania môžu zákon schváliť vo všeľudovom hlasovaní. V ňom rozhodnú tí, ktorí hlasovať prídu. Všeľudovému hlasovaniu predchádza celonárodná rozprava trvajúca najmenej tri až štyri mesiace. Hromadné oznamovacie prostriedky sú právom viazané šíriť správy rovnomerne v prospech i neprospech dotknutého návrhu.

Občania vedia, že rozhodnutie naozaj závisí len od nich – a to len od tých, ktorí prídu, a tým sú podnecovaní hlasovania sa zúčastniť – jednak možnosťou veci ovplyvniť, druhorak celonárodnou rozpravou (všade sa o tom hovorí). Právo je takto vychovávateľom ľudí k občianskej spoluúčasti a spoluzodpovednosti za veci verejné.[34]

Skúsme sa presunúť o pár storočí ďalej a predstavme si, že si ľudia naozaj ctia ľudskú dôstojnosť, naozaj nevedú vojny, naozaj nechávajú každému priestor, aby bol iný a tvoril podľa toho, ako cíti, každý je rovnoprávnym členom spoločnosti a na rozhodovaní majú možnosť podieľať sa všetci, ktorí cítia, že sa ich to týka.

Sú to všetko vznešené myšlienky aj dnes hlásané – tolerancia, mier, dôležitosť jednotlivca (individualizmus), spoločenská zodpovednosť, vláda ľudí (demokracia)...

Prečo to tu teda nevyzerá tak, ako som načrtla?

d) <u>Hospodárske myslenie je prirodzené politike a právu</u>

- ***d1) peniaze, trh a hospodárstvo v mnohom určujú pravidlá, lebo sú v spoločnosti najdôležitejšie,***
- ***d2) rýchlosť a účinnosť (efektivita) je dôležitejšia ako zmysluplnosť a úcta k hlbším hodnotám.***

Rýchlosť a účinnosť príznačná pre hospodárske myslenie je dôležitá v hospodárskych rozhodnutiach. V oblasti peňažnej a trhovej je to namieste.

Vo svete štátu a práva má podobnú úlohu v trojdelení moci vláda. Jej úlohou je zabezpečovanie účinnosti a presadzovanie právnych pravidiel.

---

34. Toto takzvané trojstupňové vyjadrenie vôle ľudu bolo vyvinuté v NSR na podklade myšlienok sociálnej trojčlennosti R. Steinera. Na verejnosť ho donieslo hnutie Mehr Demokratie, snažiace sa o zavedenie nástrojov priamej demokracie v Nemecku, i v Európskej únii. Zdroj: Medzinárodná konferencia o priamej demokracii, Mníchov, 2000 (poznámky autorky).

Avšak vláda môže konať len v hraniciach zákona.[35] V oblasti práva totiž nie je účinnosť a rýchlosť najdôležitejšou hodnotou. Právo zachováva určité hodnoty, teda je skôr spiatočnícke - konzervatívne[36]. A čím je stálejšie, tým je cennejšie, pravejšie, lepšie. Preto v dianí, v ktorom sa rozhoduje o zákonoch, pravidlách či iných dôležitých rozhodnutiach, nie je dôraz na rýchlosti.

Ak si má človek-občan uvedomiť, o čom rozhoduje, a že môže spolurozhodovať, potrebuje na to čas. Ak sa ho teda pýtame NAOZAJ. Takže ak pripustíme, že človek-jednotlivec je v tomto dianí tiež dôležitý, prináleží mu priestor na uváženie – právo na pomalosť. To je krok k preváženiu zmysluplnosti a „ďalekozrakého" uvedomenia nad rýchlosťou a krátkozrakou účinnosťou.

Chceme sa pýtať na niečo aj človeka, alebo nám stačí hospodárska účinnosť vypočítaná odborníkmi?

Myšlienka sociálnej trojčlennosti, predstavená svetu R. Steinerom, hovorí o oddelení troch samostatných oblastí spoločenského života spoločnosti: 1. hospodárstva, 2. práva + štátu a 3. kultúry + duchovnej oblasti a o vhodnosti ich samosprávneho riadenia. Vzájomne prepojené, navzájom sa podporujúc, no zároveň neprekračujúc svoje hranice. To platí aj o hodnotách, ktoré sú v týchto jednotlivých oblastiach nahliadnuté ako prirodzene ústredné, „šité na mieru" pre daný okruh spoločenských vzťahov:

V tomto zmysle možno vidieť, že v kultúre a duchovných veciach vládne ako základná hodnota sloboda (už dnes sa prejavujúca najmä v ľudských právach), v práve a štáte rovnosť (aj dnes už živá ako rovnosť pred zákonom) a v hospodárstve bratstvo (už tiež je, len hlboko nevedomé). Ľudská dôstojnosť predurčuje spôsob prejavenia či zhmotnenia sa takéhoto nahliadnutia.[37]

Táto myšlienka nebola však predstavená ako niečo stanovené či hotové, ale skôr ako podnet na pozorovanie spoločnosti, ako výzva „byť pôrodnou babou tomu, čím je doba tehotná".

e) <u>Politika, štát a spoločnosť nie sú ničomu vyššiemu podriadené</u>

e1) človeka nemá prečo zaujímať príroda a Zem, ľudská dôstojnosť či Poriadok Vesmíru.

35. Čl. 120 a čl. 2 Ústavy SR. Bližšie zdôvodnenie viď: PRUSÁK, Jozef. *Teória práva,* 1. vyd. Bratislava : Vyd. oddelenie Právnickej fakulty UK v Bratislave, 1997.

36. Viď aj: ZOUBEK, Ratimír. *Sociální trojčlennost,* autoreferát prednášky z 25. 5. 1991, uverejnený vydavateľstvom Michael, Praha v r. 1998.

37. Bližšie viď: ZOUBEK, Ratimír. *Sociální trojčlennost,* autoreferát prednášky z 25. 5. 1991, uverejnený vydavateľstvom Michael, Praha v r. 1998; alebo STEINER, R. Idea sociální trojčlennosti, 1. vyd. Praha : Michael, 2000.

Ak pripustíme, že všetci žijeme na Zemi a sme od nej závislí, ak pripustíme, že Vesmír je veľký a žije v určitej Pravidelnosti, ktorá mu bola daná, a ak pripustíme, že človek – ja, Vy, my – je napriek všetkému predsalen dôležitý a vonkajšie podmienky by mu mali umožniť jeho vnútorný vývoj a sebauskutočnenie, tak potom to vyzerá tak, že napríklad

- nad štátom a politikou je Príroda a Zem,
- nad štátom sú ľudia – i jednotlivý Človek,
- nad štátom sú spoločenstvá ľudí,
- nad štátom sú širšie prepojenia spoločenstiev,
- nad štátom sú oblaky, nebo a hviezdy,
- nad štátom je Vesmír, Súhvezdia a úsmev Toho, ktorý to všetko Stvoril.

Ako by vyzeralo právo, ktoré by malo v sebe premietnuté toto?
Ako by sa to páčilo našim politikom?

3.2.3. Spoločnosť a jej obrazy o svete a človeku (kultúra) (údajne založená na úcte k jednotlivcovi, ľudských právach a slobodách, a na hodnote občianskej spolupatričnosti)

a) <u>Človek je najmä a hlavne telom</u>

- ***a1) človek musí napĺňať predovšetkým potreby svojho tela (hmotné potreby) a je im celý podriadený,***
- ***a2) duchovné a duševné potreby človeka sú spochybniteľné a nemá ich každý,***
- ***a3) spoločnosť sa môže zaoberať len hmotnými potrebami ľudí, lebo „o tie ide“.***

<u>Protiobraz:</u> Za slovom „telo“ môže mať každý človek iný obraz. „Overením životnou skúsenosťou“ možno zistiť, aké vnímanie je nám najbližšie a s čím sa najviac stotožňujeme. Prírodné obrazy kameňa, rastliny a zvieraťa nám môžu napomôcť v uvedomení si istej postupnosti.

„Len telo“ je teda možné vnímať ako: 1. mŕtve telo; 2. prežívajúce telo (napr. na prístrojoch); 3. telo pohybujúce sa, prijímajúce potravu, podliehajúce pudom. Štvrtý stupeň by sa dal spojiť s morálnymi pohnútkami, no s „telom“ už asi nie.

Znamená to, že si človek môže vybrať, či chce byť LEN telom?

Ja sa napríklad necítim len ako telo, avšak spoločnosť moje iné ako telesné potreby neuznáva. Neuznáva, že mi môže vadiť hluk, smrad, špinavý vzduch a znečistená voda – a to som stále pri potrebách aj telesných. Nevie mi vyjsť v ústrety ani vytvorením podmienok niečomu, čo sa týka mojej potreby

zmierlivého okolia, kúska „divej“ prírody, stravy spracovanej s radosťou a pokojom, či mojej potreby nebyť rušená neustálymi myšlienkovými útokmi z nástenných reklám a blikajúcich nápisov, vlnami z prenosných telefónov a ich vykrývačov, vlnami z televízie, rozhlasu, elektrických spotrebičov... Ak by ste raz zažili ostrovček krajiny oslobodený od týchto vplyvov, poslali by ste každého dobrého známeho ísť si tam oddýchnuť.

Naša spoločnosť si však, zdá sa, nezobrala za svoje vytvárať ostrovy pokoja, výdychu, uvoľnenia. Skôr naopak – zaplniť každé miesto hlukom, vlnením, kmitaním, ruchom – alebo ho predať veľkému obchodnému domu.

Koľkým ľuďom takýmto prístupom zmenila domov z pokojného miesta na rušné?

Koľkým ľuďom sa zvýšil tlak, a priblížili sa priemeru „bežného narušenia vnútornej rovnováhy“?

Prečo uprednostňujeme autá, vnútornú podráždenosť a hluk pred zdravím a pokojom?

b) <u>Človeka robí šťastným hmota; človek je podriadený svojim pudom</u>

- ***b1) je plno hodnôt, ktoré prevyšujú či prevažujú hodnotu a dôležitosť človeka a ľudskosti, pretože pudy sú v človeku silnejšie ako cítenie týchto hodnôt,***
- ***b2) človek je hlavne telom, ovládaným pudmi – je vlastne „vyšším zvieraťom" a to podmieňuje i jeho potreby; pudy sú základnou prirodzenosťou človeka,***
- ***b3) človek sa môže venovať svojmu vnútornému svetu, hľadaniu zmyslu života, svojho poslania či šťastia – iného než hmotného – až keď je hmotne zabezpečený.***

Výskum verejnej mienky v európskych krajinách ukázal, že čo sa týkalo pocitu šťastia ich obyvateľov, najchudobnejšie krajiny neboli na konci rebríčka, (Slovensko však áno), a teda že pocit šťastia vo všeobecnosti nezávisí od blahobytu, príp. hospodárskej vyspelosti krajiny. Podiel sebevrážd z radov úspešných a bohatých ľudí poukazuje na to isté.

Spojenie sa s vnútornou prirodzenosťou i vonkajšou prirodzenosťou – prírodou vedie k dobrým vzťahom s ľuďmi i ostatnými živými tvormi a k pocitu vnútornej spokojnosti, plynúcemu z toho, že človek vníma svoju skutočnú hodnotu a nepotrebuje sa javiť hodnotným pre iných či im svoju hodnotu dokazovať. Toto sú hodnoty často prehliadané, hoci v bežnom živote žité ako dôležité – a kto ich čo len na chvíľu pocíti vo svojom živote, vie, že je to „TO PRAVÉ“.

Avšak dnešní ľudia zvyknú odvodzovať zmysel života a šťastie od čohosi iného ako sú oni sami a ich cítenie. Cítenie vyšších hodnôt na hmote založená veda dokonca človeku upiera.

Ako som už napísala vyššie, človek bol vedou označený za (vyššie) zviera a posilňovaním tejto myšlienky sa zvieraťom stal – podvolil sa pudom, lebo uveril, že je to on a že nič iné v sebe nenosí. To, že tomu verí, však ešte nemusí znamenať, že je to tak.

c) <u>Poriadok sveta nejestvuje</u>

c1) svet je len hmota, nemá žiaden zmysel, je postavený na náhode a neistý;

c2) istota i naplnenie človeka spočíva v hmotnom zabezpečení.

Tu sa ešte raz prikloním k „overeniu životnou skúsenosťou“:

Ak sa ktokoľvek veriaci na Náhody pozrie za seba, na svoj život a predstaví si všetky tie životné križovatky, na ktorých o jeho ďalšej ceste rozhodla „náhoda“, a zváži, koľké uvedomenie si seba a Múdrosti Života mu to donieslo; ak zváži, že bez tých „náhod“ by nebol teraz tým, kým je... mal by skôr pocit, že sú tie náhody zmätočné, alebo že sa mu spájajú do zmysluplného celku – Jeho života?

Ak by boli všetky náhody a vyššie sily (vis maior) „Rečou Života“, bola by to reč bľabotavá, či našepkávajúca nám čosi z Múdrosti sveta?

Možno, že sa dá nájsť v živote oboje; avšak výsledkom tej múdrosti i toho „bľabotu“ sme MY – takí, akí práve sme.

V akom vzťahu je moc náhod či múdrych zhôd okolností k nášmu hmotnému zabezpečeniu?

Prečo túžime po istote, čo v nás ju pozná? Hmota, tak meniaca sa a neistá zoči-voči nevyspytateľnosti Života?

d) <u>Svet nie je prepojený, nesúvisí</u>

d1) ľudia nie sú zodpovední za stav zničenej prírody, ani za záporné javy v spoločnosti; nesúvisia s tým, a preto je v poriadku, že ich nechcú vidieť a že sa o ne nestarajú,

d2) je v poriadku, že jedni majú obrovský prebytok a iní hladujú,

d3) je podporovaná súťaživosť – v hospodárstve, politike i kultúre, a teda posilňovaný, svet oddelenosti, v ktorom ľudia spolu nesúvisia, ale súťažia o svoje miesto na Zemi

d4) príroda je len rámcom, v ktorom sa „odohráva“ ľudská kultúra.

Tu by som rada odkázala na časť o novej paradigme vedy, v rámci ktorej sa stále viac ukazuje, že svet je prepojeným celkom a nemožno jeho časti oddeliť.

Súvisíme. Všetci a všetko. Vonkajší svet len zrkadlí stav nášho vnútra. A spoznať to môžeme len tak, že to precítime: „*V takomto svete sa globálna ekologická kríza stáva zároveň krízou vedomia človeka a spôsobu jeho existencie. ...aby človek dokázal múdro a s rozvahou riešiť problémy životného prostredia, ale aj problémy sociálneho spoločenstva, je potrebné, aby sa naučil*

ovládať a efektívne využívať svoj emočný potenciál – aby sa zvýšila jeho emočná inteligencia.“[38]

Vieme čo-len pripustiť náš podiel na chudobe a chorosti sveta?

Vieme ju zúžitkovať pre hlbšie sebaspoznanie a následné zušľachtenie našej duše?

e) <u>Západná civilizácia je najvyspelejšia</u>

e1) všetky tieto viery a hodnoty, na ktorých je založená naša spoločnosť, sú výdobytkom „civilizácie“ a jej pokroku a preto sú nepochybniteľné a treba ich rozširovať v podobe „západnej vyspelosti“ do celého sveta.

Novodobí právni antropológovia (napr. Michel Alliot) poukazujú na neprimerané sebavedomie Západu s jeho tzv. „západnou víziou sveta“. Porovnávajú ju s ostatnými svetoobrazmi, ktoré sú za právom v iných kultúrnych oblastiach a poukazujú na mnohé, čomu by sa Západ mohol učiť. Medzi týmito „učiteľmi“ uvádzajú aj tzv. „studené kultúry“, prírodné národy, žijúce v súlade s prírodou a okolím tak, že by mohli byť v mnohom príkladom zodpovednosti k životnému prostrediu –- na rozdiel od Západu, ktorý „vyrobil“ také znečistenie životného prostredia, že je nutné mu čeliť celosvetovo.[39]

Vzťah Západu k tzv. tretiemu svetu sám o sebe tiež popiera hodnoty, ktorými sa hrdí Západná civilizácia tvrdiac, že je na nich postavená. Akoby vzletné hodnoty Západu platili len „smerom dovnútra“, akoby mali prinášať úžitok a práva len „tým našim“... Ak by sa však rozšíril napríklad „západný“ prístup k prírodným zdrojom, životnému prostrediu či prevahe trhových hodnôt nad hodnotami ľudskými do celého sveta, vyzerá to tak, že život na Zemi by bol ohrozený a z ľudí by sa postupne stali zvieratá ženúce sa za čo najväčším ziskom... kamsi do vesmíru, keďže Zem by už nebola obývateľná.

David C. Korten k tomu vo svojej knihe „Keď korporácie vládnu svetu“ uviedol:

„*...práve tradičný rozvoj, presadzovaný najmä konzervatívcami a dokonca liberálmi, je hlavnou príčinou, a nie riešením celosvetovej, ustavične sa prehlbujúcej krízy, ktorá môže byť pre ľudstvo osudová...*“[40] „*A hlavná príčina problémov nie je medzi chudobnými v „nerozvinutom“ svete, ale v krajinách*

38. VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie.* 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001, s. 70.

39. Podľa: COLOTKA, Peter. Prednášky z Politickej a právnej filozofie 20. storočia na Právnickej fakulte TU v Trnave, 2000 – 2003; a neautorizovaný preklad diela Právní antropologie a právo z příruček (Michel Alliot, Paříž).

40. KORTEN, David C. *Keď korporácie vládnu svetu.* Vydavate’lstvo Mikuláš Hučko, 2001, s. 3.

presadzujúcich plytvanie zdrojmi a dominujúcich v politike, ktorá vedie náš svet k sociálnemu a ekologickému sebazničeniu“[41] Korten zároveň načrtáva možné riešenie, ktoré vidí v celostnom prístupe: „*Keď máme prežiť nebezpečenstvá a nástrahy, ktoré sme si sami pripravili, musíme sa naučiť celosystémovo myslieť a konať*.“[42]

3.3. Príklady zo života

Moje postrehy sú podľa nadpisu „udivujúce“. Priznávajúc sa k tomuto prístupu, verím, že aj nasledujúce príklady sa z hľadiska dneška môžu zdať „hore nohami“. „Vyspelá“ Európa tu totiž vyznieva skôr záporne a „zaostalé“ Slovensko je akoby vyzdvihnuté.

Som si vedomá, že nasledujúce riadky nepoukazujú na celú Pravdu, ale len jednu jej časť. Avšak práve v duchu mojich predchádzajúcich zamyslení to bude práve tá časť, ktorej sa dnes bežne vôbec nevenuje pozornosť; ba dá sa povedať, že je až prehliadaná.

3.3.1. Príklad 1: Európska únia

Európska únia je svojím skutočným pôsobením „krásnym“ príkladom naplnenia takmer všetkých vyššie uvedených presvedčení našej doby. Navyše by som mohla uviesť myšlienky, ktorými sa EÚ predstavuje verejnosti: považuje sa za zoskupenie štátov, ktoré je založené na rôznorodosti, zmierlivom spolužití, úcte a tolerancii, rovnosti... Avšak vzhľadom na svoje každodenné, predovšetkým hospodárske zameranie tieto cnosti postupne odsúva do polohy „prázdnych slov“... [43]

Zhrniem tu príkladmo tie jej črty, na ktoré sa dnes nie príliš upozorňuje:

a) Vstupom do EÚ stráca Slovenská republika, i ostatné vstupujúce krajiny, veľkú časť svojbytnosti (suverenity), **t.j. práva rozhodovať o svojich veciach sama, a to bez možnosti návratu**. Nezachovaním tohto práva – práva na akúkoľvek výnimku – sa podporuje náhľad, že SR či iné štáty

41. Tamtiež, s. 7.

42. Tamtiež, s. 11.

43. Na mnohé zamysleniahodné „nezrovnalosti“ a nejasnosti v rámci EÚ poukazujú mnohé eurokritické združenia sídliace prevažne v krajinách súčasnej EÚ. Viaceré z nich zastrešuje zoskupenie eurokritických združení „The European Anti-Maastricht Alliance (TEAM)“. (K jej základným myšlienkam viď bližšie: TEAM. *Basic Critical Facts about European Union,* brož., vl. nákladom). Zaujímavé je, že práve v prístupových krajinách EÚ vládne okolo týchto otázok v oznamovacích prostriedkoch i verejných rozpravách výrazný nezáujem až mĺkvosť – príp. odsúvanie ich dôležitosti.

sa nevedia samostatne „dobre“ rozhodnúť o svojich veciach tak, aby to bolo v súlade s ich Cestou a zároveň v súlade – aj keď príp. nie v zhode – s ostatnými európskymi krajinami. To je spochybnenie úcty k štátnej/národnej svojbytnosti i k mnohorakosti Európy, a jasné nepriznanie práva určovať si v konečnom dôsledku samostatne svoju ďalšiu cestu. To potvrdzujú aj predpisy EÚ, v ktorých nie je ani zmienka o spôsoboch vystúpenia z nej.

b) V EÚ sa zatiaľ rozhoduje na zásadách hospodárskej účinnosti (ekonomickej efektivity); množstvo (kvantita) predčí akosť (kvalitu). EÚ je od počiatkov spoločenstvo založené na hospodárskych základoch a v tomto duchu rozhoduje dodnes aj o politických a kultúrnych záležitostiach. Zároveň spolu s globalizáciou hospodárstva preniká do únie prístup zovšeobecňujúci, prispôsobujúci všetky inakosti do jedného vzoru (nivelizácia); prístup zjednodušujúci, zjednocujúci – avšak do takých podrobností, až sa v tom prestávajú vyznať i najväčší odborníci; a napriek snahám vznešených európskych myšlienok – prístup jednoducho peňažný.

c) EÚ má priamu zákonodarnú právomoc nad svojimi členskými štátmi, t.j. vydáva predpisy, ktoré sú bez ďalšieho schvaľovania platné v členských štátoch a majú dokonca **prednosť pred právom jednotlivých členských krajín vrátane ich ústav**. V ústave sa zvyčajne uvádzajú základné hodnoty, na ktorých je tá-ktorá spoločnosť postavená. Tu sa zrazu nad to, na čom sa zhodli ľudia danej krajiny vyvýšilo „čosi európske“, ktoré sa avšak neskláňa pred inakosťou a rôznorodosťou tejto krajiny, ale sa nadraďuje... bez toho aby to „obyčajný človek“ mohol ovplyvniť.

d) Európskom práve rozhoduje úzka skupina ľudí a bežný občan nemá na jeho tvorbu takmer žiadny vplyv. Obyčajný človek je stále ďalej od miesta, kde sa rozhoduje. Niet zatiaľ právneho nástroja, ktorý by mu umožnil účinne sa vyjadrovať k vydávaným predpisom EÚ a mať na ich tvorbu, príp. zrušenie ozajstný vplyv. Občan je – podľa prístupu k ľudu pred všeľudovým hlasovaním (referendom) vo všetkých krajinách terajšej aj budúcej EÚ – niekto, komu treba „vysvetliť, že vstúpiť do EÚ je správne a vhodné“. Myšlienka EÚ bola predložená a presadzovaná „zhora“ a tak to zostáva aj pri ostatných veciach verejných v EÚ...

e) Zákonodarcom EÚ je zoskupenie predstaviteľov vlád členských krajín, t.j. výkonných zložiek moci, pre ktoré je v rámci práva určená úloha zabezpečovať účinnosť a uskutočnenie. Hodnoty rýchlosti a účinnosti sa takto prenášajú na pole tvorby zákonov a pravidiel, kde vnášajú účelovosť, a odvodzovanie pravidiel zo „vzletných myšlienok“, ktorým potom treba „prispôsobiť ľudí“ – a teda nie zo všeľudovej rozpravy, nie z toho, čo ľudia

naozaj chcú a čo majú uchopené svojím vedomím. Z toho prirodzene vzniká odtrhnutosť myšlienky spojenej Európy od ľudí a ich nezáujem ovplyvňovať veci verejné – európske.

f) Európsky súdny dvor má výhradné právo vykladať zmluvy o Euratom-e, ES, EHS a EÚ, čiže „prvotné (primárne) **právo EÚ", pričom jeho výklad je priamo právne záväzný pre členské krajiny**. Skrze tento výklad sa mnohé ustanovenia zmlúv rozširujúcim výkladom doplnili či pozmenili; tento spôsob „úpravy zákonodarstva" obchádza občana najúčinnejšie.

g) EÚ má už dnes vlastné hranice – teda územie, vlastnú menu, vlastné obyvateľstvo a vlastný právny systém, čo ju núti mať vlastnú zahraničnú, cudzineckú i vnútornú politiku, vlastné obranné jednotky, colnú politiku, políciu, menovú politiku, finančnú politiku a vlastný zákonodarný, výkonný i súdny systém, nezávislý na členských štátoch; v týchto veciach sa teda musí rozhodovať na európskej úrovni a keďže základnou zásadou je účinnosť, účelnosť a hospodárska výhodnosť, často je to v neprospech menších štátov či jednotlivca. Všetko toto sa popri tom deje bez náležitého upovedomenia občanov o tom, aké následky to bude mať pre ich krajinu, aké až obmedzenie svojbytnosti, samosprávy, sebestačnosti, rozhodovania o sebe, atď. to prinesie. Popri tom sa upravuje a neustále rozširuje na stále viac oblastí tzv. „väčšinové hlasovanie" v Európskej Rade, ktoré umožňuje schváliť pravidlo platné v celej EÚ bez súhlasu niektorých štátov – nemusí to byť teda rozhodnutie jednomyseľné, hoci bude platiť aj v štátoch, ktoré s tým nesúhlasia.

h) EÚ podporuje myšlienkovo rozdelenie sveta na „členov a nečlenov", „našich a cudzích", pričom akékoľvek výhody či ľudský prístup spája len s jednou skupinou takto rozdelených ľudí. Lacnú pracovnú silu východu či hosťujúcich pracujúcich využíva bezostyšne. Aj pravidlá týkajúce sa ochrany životného prostredia a prírody platia len na území EÚ. Z hľadiska dnešného práva to inak ani nejde; avšak morálne je zamysleniahodné, ak je blahobyt EÚ postavený na tom, čo mimo EÚ neplatí...[44] Peniaze nadnárodných podnikov plynú z využívania právnych pravidiel rozvojových štátov, ktoré nezakotvujú

---

44. Porovnaj: Filozof Václav Bělohradský napísal v otvorenom liste prezidentovi V. Havlovi nasledovné:
„V Európe už pracujú milióny imigrantov z Tretieho sveta, ktorým sa v Taliansku príznačne hovorí „extracomunitari". V doslovnom preklade „ľudia mimo pospolitostí" či „mimo obce". Zahnala ich sem bieda, ktorú spôsobila predovšetkým neefektívna postkoloniálna politika Európy voči Tretiemu svetu. ...Taliansky sociológ Di Masi napísal, že bohatstvo Európy tvoria najmä roboti a „extracomunitari". Povedal by som , že má pravdu..."
Podľa: Do Európy iba s doložkou či so znakom na rukáve? *SME*, 28. 4. 2001, s. 2.

ani vysokú hranicu najnižšej mzdy, ani 8-hodinový pracovný čas, ani ochranu životného prostredia; tieto podniky sú aj v EÚ zvýhodňované a vítané, súc dôležitými pre rozvoj trhového hospodárstva.
Myšlienky mieru zatiaľ tiež platia len „pre členov".

i) Spôsob rokovania s prístupovými krajinami nie je partnerský – ako rovný s rovným: vyjednáva sa často z polohy sily (z hľadiska hospodárskeho možno oprávnene) tak, že EÚ si stanovuje požiadavky a „prosiaci o vstup" ich musia plniť, čím je už pri pristupovaní potlačená akákoľvek hrdosť či dôstojnosť pristupujúcich krajín. Východnejšie krajiny si neboli veľmi vedomé cností, ktoré prinášajú do spoločenstva EÚ a samotná EÚ hoci tie cnosti hlása, sama je zrejme tak hodnotovo vyprázdnená, že ich nedokáže rozoznať, a už vôbec vyzdvihnúť u iných; Veľká úloha leží pred nami, ak nemáme naďalej v EÚ hrať úlohu tých, čo tam boli prijatí „z milosti"...

j) Čo sa presadzovania myšlienky EÚ týka, nevedomie predčí vedomie: zmluvy o EÚ i Európske právo sú prijímané predstaviteľmi pristupujúcich štátov často bez prečítania[45], bezmyšlienkovito... Naše právo má byť zladené (aproximované) s podkladmi v rozsahu cca 80 000 strán; a ďalšie tisíce strán budú na Slovensku platiť priamo ako platné právo EÚ bez akéhokoľvek ďalšieho schválenia...
Kto to bude čítať? A kto si to bude pamätať?

k) Už Rousseau povedal, že štát, ktorý má viac zákonov, ako si je schopný zapamätať obyčajný človek, je zlý štát. Európsku úniu by mohlo „vyviniť" že nie je štátom... **Avšak z hľadiska teórie práva EÚ už dávno znaky štátu spĺňa;** ako prvotné znaky: vlastné územie – jednotné hranice, vlastné obyvateľstvo – občania EÚ, vlastný právny systém priamo vynútiteľný na jej území, navyše má aj vlastnú menu; tak aj druhotné: dane, rozpočet a štátne symboly[46] – hymna a vlajka EÚ.

Neoplatilo by sa nad týmto všetkým aspoň zamyslieť sa?

---

45. Ulla Klötzer, predstaviteľka fínskeho eurokritického hnutia, na medzinárodnej konferencii o priamej demokracii v Mníchove, november 2000, uviedla svoje svedectvo z rokovaní s fínskymi predstaviteľmi vlády, ktorí mali na starosti schválenie Maastrichtskej zmluvy vo vláde. Napr. po určitej otázke vychádzajúcej z textu zmluvy (o zavedení jednotnej meny) nasledovalo prekvapenie vládnych predstaviteľov... (Príkladov tam bolo via.) Následne viacerí účastníci konferencie z európskych štátov uviedli, že vyhlásenia politikov z ich krajín zodpovedá podobnému prístupu „slepého schvaľovania".
46. Znaky štátu podľa: PRUSÁK, Jozef. *Teória práva.* 1. vyd. Bratislava : Vyd. oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1997, s. 58.

3.3.2. Príklad 2: Slováci, Slovania – „Sloveni“

3.3.2.1. Obraz našej duše: Čarovná Obyčajnosť

Mnohí Slováci so svojím „sedliackym rozumom“, ktorý ich spája so Zemou, s prírodou a prirodzenosťou človeka, hovoria takejto politike „panské huncútstvo“. Žijú pre svoje rodiny, pre svoje záhradky, ak môžu, pomôžu blížnemu svojmu, a sem-tam si spolu či sami zaspievajú, dušu rozozvučia... Obklopení navyše aj krásnymi horami-dolami, prírodou ešte prirodzenou, netušia, že táto „obyčajnosť“ je veľké vzácno, ktoré, hoci je „zadarmo“, je zahodno aj proti celému svetu brániť – alebo ním svet obohatiť. Netušia, akí sú boháči – a tak skláňajú hlavu pred „staršími bratmi“ zo Západu.

Avšak ich prirodzenosť je jemne iná ako tá „západná“: ich korene siahajú hlboko až do čias starých Slovanov, o cnostiach ktorých už staré kroniky písané ich nepriateľmi s úctou hovorili. A tak aj dnes slovenský-slovanský človek žije kdesi hlboko v podvedomí tieto cnosti, hoci navonok z nich len „čosi cíti“, či ich niekedy zdanlivou necnosťou prejaví...

Nuž možno precítiť a spozorovať u Slovákov nasledovné:

Vrodený cit pre samosprávu bez zásahov štátu (tak žili starí Slovania) sa prejavuje vo všeobecnej nedôvere v štát a politiku.

Vrodený cit spolupatričnosti sa sem-tam prejaví v „rodinkárstve“ – napr. na verejných úradoch.

Vrodený cit zmierlivosti sa môže prejaviť v nezáujme o veci verejné, pri ktorých sa vedia verejní činitelia do krvi hádať; i v nezáujme o podnikanie postavené na bojovnej súťaživosti.

Vrodený cit pre jemno, krásu a bohatosť vnútorného sveta sa nenápadne prejavuje v piesňach, nádherných výšivkách, či svojských hudobných nástrojoch, od ktorých často odvodzujú *celú* svoju jedinečnosť (identitu).

Vrodené cítenie spojenia s prírodou, úcta k Zemi a k jej kúsku, ktorý nám prináleží, ich vedie k potulkám po horách, preciťovaniu Krásy v lese či na lúkach; táto cnosť sa však vie prejaviť aj ako zdanlivá tvrdohlavosť neodísť za robotou z rodnej dediny do mesta a či ako zdanlivo nezdôvodnené, prehnané vlastenectvo.[47, 48]

---

47. Viď aj PÁLEŠ, E. *Duchovná úloha strednej Európy alebo ako súvisia rozprávky s politikou*. 1. vyd. Bratislava : Sophia, 1995, kde autor poukazuje na inú hodnotovú orientáciu Východu a Západu z hlbšieho pohľadu, na základe ktorého sa javí, že Západ má svoje poslanie spojené skôr s vonkajším svetom a so silou a jedinečnosťou človeka – jednotlivca, zatiaľ čo Východ je zameraný skôr „dovnútra a nahor“, do duchovnosti a zároveň má väčšie cítenie Jednoty a Prepojenosti Sveta.

48. Mnohé na poli uvedomenia pôvodných duchovných a prírodných hodnôt Slovanov urobil i robí na Slovensku napr. Miro Žiarislav Švický (viď bližšie napr.: ŠVICKÝ,

Netušiac, že hodnotovo vyčerpaný Západ hladuje a túži po tomto vnútornom pokoji a naplnení, i po rovnováhe so svetom, ktoré kdesi hlboko v sebe – zatiaľ nevedomky – Slovania-Slováci zažívajú, uverili, že sú voči Západu menejcenní, lebo nevedia, ako si čo najrýchlejšie naplniť vrecká... a teda nie sú hospodársky a peňažne vyspelí.

A tak s hlavou sklonenou vstupujú do EÚ, pretože „aj tak nemajú inú možnosť"...

Nevedia, koľko veľa toho majú dať; nevedia, že oni sú tí, ktorí si môžu určovať podmienky, pretože bez cností, ktoré v sebe nosia, zostane Európa chudobnou.

A nevedia to ani predstavitelia Západu, zaslepení svojím poslaním objaviť sily jednotlivca tak, že prestali rozoznávať, kde má toto poslanie hranice – kde sa prelína so spolupatričnosťou, s podriadením sa vyšším hodnotám, s dôležitosťou cítenia Celku a Jednoty. A tak slepo podceňujú, nevšímajúc si perly v dušiach svojich východných bratov...

Z určitého pohľadu a obrazne – ponúka Západ citlivým dušiam Východu akési „rozpúšťadlá pre vnútorné použitie", presviedčajúc ich, že tam vo vnútri je dôležité mať voľnosť, PRÁZDNO. A oni prikyvujú, lebo cítia, že ich čosi v srdci tlačí, a netušiac, že sú to perly – premenená Bolesť v Múdrosť – niektorí si berú čaše „rozpúšťadiel" a pijú zo západných reklám, filmov, obrovských obchodných domov... hodnoty vnútorného prázdna.

3.3.2.2. Slovania a sila slova

Samotné pomenovanie Slovanov i Slovákov, ktorým označujeme sami seba, súvisí so slovom.

O slovenčine sa hovorí, že je ľúbozvučná: naši predkovia „vyspievali svoju reč". Preto je prirodzenejšie pre Slováka vyspievať v reči svoju dušu – čo sa dá počuť i pocítiť aj v slovenských nárečiach – teda podkresliť reč citom; a menej prirodzené so slovom rozumkárčiť.

To sa prejavuje aj v zdanlivej neschopnosti slovenských politikov „šermovať so slovami". Keď už sa o to snažia, tak je každému jasné, že nehovoria, čo si myslia: ťažko im je zaobaliť neprecítené do slov. [49]

Miro, Žiarislav. *Návrat Slovenov.* vl. nákl. 1997; ŠVICKÝ, Miro, Žiarislav. Čaro prírody. *DIVA 2000*; časopis DIVA; hudobné nahrávky vydavateľstva DIVA); mladí ľudia v zoskupeniach „Liečivých byliniek" (osveta na školách); ako aj mnohí ľudia voľne zoskupení v spoločenstve „Rodný kruh".

49. U Čechov je oproti Slovákom výraznejšie zakorenená schopnosť uchopovať a vyjadriť, čo si človek myslí a cíti. Ak sa však táto schopnosť nedá do služieb vnútornému cíteniu, môže sa z toho stať nevinné, no len po povrchu plávajúce intelektuálne vtipkovanie alebo „krásne vyjadrené nič". Zdá sa mi, akoby starý česko-slovenský znak

O dôležitosti slova pre zachovanie našej civilizácie píše aj Paul Johnson v ôsmom prikázaní jeho „nového desatora“ pre súčasný svet: „*Zabýváme-li se pojmy jako svoboda a rovnost, musíme používat slova přesně a s dobrým úmyslem... Kdo si ctí významu slov, bude si cenit pravdy a ti, kteří překrucují slova, sledují pravděpodobně protispolečenské cíle. Korektní a čestné používání slov je prvním přirozeným dokladem úrovně civilizovaného člověka*.“[50]

Množstvo správ, ktoré každodenne prúdi do ľudského vedomia, však skôr podporuje vnímanie slov „len ako šumu“. Priradiac k tomu reklamy a verejných činiteľov, ktorí silu slova často nevážia, dá sa povedať, že naša doba podporuje skôr oslabenie slova – a ľudia si na to postupne zvykajú.

3.4. Ako ďalej?

Aj naliehavé výzvy doby začali byť postupne vnímané len ako slovné spojenia, ktoré často počuť v oznamovacích prostriedkoch – ľudia akoby stratili spojenie s ich skutočným významom. Keď sa dnes povie napríklad „ekologická kríza“, ľudí zvyčajne ani nenapadne, že môže ísť o vodu v ich kohútikoch, zeleninu, ktorú kupujú, a že to všetko má už dnes vplyv na zdravie ich detí.

A už vôbec ich nenapadne, že za pár desiatok rokov už nemusí byť obývateľná Zem, a že to sa ich naozaj dosť dotýka.

Podobným slovným spojením začína byť „kríza hodnôt“.

Kríza je „bod obratu“, to znamená, že ak sa pôjde ďalej tak, ako sme zvyknutí, tak, ako sme pokladali za správne, nespochybniteľné či jedine možné, tak sa čosi obrovské zrúti. Pri ekologickej kríze hrozí zrútenie siete prírodných vzťahov (ekosystému), teda ohrozenie človeka ako druhu zvonku, pri kríze hodnôt hrozí bezvýchodiskovosť – zrútenie sa človeka zvnútra.

Nové cesty a nové riešenia už jestvujú, avšak súvisia s ochotou MYSLIEŤ INAK – a toto nie je silnou stránkou ľudí. A ak ide o krízu celosvetovú, zdá sa to byť takmer neriešiteľné.

(český lev v srdci so slovenským znakom) presne vyjadroval vyššie uvedené obrazy: cit potrebuje silu uvedomenia a sebavyjadrenia; a silné sebavyjadrenie potrebuje načúvať svojmu vnútru – citu. Rozdelenie česko-slovenskej federácie nás vyzýva stať sa celistvými – Čechov i Slovákov zvlášť, (Moravanov a Slezanov nevynímajúc). Pochopenie našich jedinečností by mohlo napomôcť k väčšej vzájomnej úcte i k lepšiemu „počúvaniu sa“.

Akékoľvek tu uvedené rozdeľovanie (napr. podľa príznačných vlastností) je však – samozrejme – len rámcové, podobne ako to môže byť napr. pri snahe uchopiť „prízančne ženský“ alebo „príznačne mužský“ spôsob myslenia či konania. Nevylučuje to rovinu rôznorodosti a jedinečnosti každého človeka.

50. JOHNSON, Paul. Nepřátelé společnosti. *Rozmluvy 1999*, s. 235.

No v dejinách sa veci riešili často zlomami, ktoré by vedel málokto v tej dobe predvídať[51] – a tak môžeme snáď aj my dúfať v takúto premenu, alebo sa dokonca pokúsiť jej napomôcť svojím dielom či svojou „troškou“... alebo aspoň svojou otvorenosťou voči novému.

4. Je tu nová paradigma vedy

„Naše vědecké theorie jsou obrazy světa a věcí v něm: t. zv. přírodní zákony jsou pouze popisy chování věcí v přírodě. Shodují-li se výsledky důmyslně uspořádaných pokusů s tím, co plyne z theorie, soudíme, že je »správná«, nebo ještě lépe řečeno, že »představy, na nichž theorie spočívá, jsou upotřebitelné«. Musíme však býti připraveni kdykoli se vzdáti theorie, ocitnou-li se výsledky pokusů s ní v rozporu.“
Dr. V. H. Matula: Hmoty a její proměny.[52]

Žijeme v dobe moderno-postmodernej, v dobe, kedy aj do širšieho povedomia ľudí prichádza poznanie o nových objavoch vo vede, z ktorých vznikla jej nová paradigma – nový pohľad na svet, človeka a vesmír. Čosi v nás sa tomu zároveň bráni. Žijeme v dobe, kedy tieto dva pohľady – nový a starý – medzi sebou zápasia, staré zosmiešňuje a potláča nové, a nové vytláča staré do slepej uličky... Niektorí vedci novú paradigmu prijímajú a pracujú s ňou vo svojom odbore, iní ju popierajú a tvrdia, že to je nezdôvodnené a niet príčiny venovať sa tomu hlbšie. Je tu príznačný rozpor, ktorý nastáva vždy, keď sa mení niečo podstatné, niečo, čo ľudia v danej dobe považovali za dané, jasné, samozrejmé a z toho dôvodu si to ani nepotrebovali overovať – bolo dostačujúce, že to hlásala cirkev či veda. Z tohto pohľadu sú nové veci nebezpečné, lebo vyžadujú pružnosť. A ľudia majú radšej istotu – aj keby mala byť len zdanlivá.

Bolo by nad rámec tejto úvahy zachádzať do podrobností oblasti tak citlivej a zároveň širokej ako je vysvetlenie novej paradigmy vedy. Uvediem tu teda len zlomok toho, čo by sa dalo považovať za „priblíženie sa novej paradigme vedy“.

V tejto časti, na rozdiel od predchádzajúcich, sa budem výraznejšie opierať o už napísané a už uverejnené, pretože tu ide o skutočnosti, pre prijatie ktorých

51. Viď bližšie: PÁLEŠ, Emil. *Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách.* 1. vyd. Bratislava : Sophia, 2001; alebo PÁLEŠ, Emil. O duchovnom pozadí dejín. Vzostup a pád civilizácií. *Sophia,* zima 1997/jar 1998, č. 16.
52. MATULA, V. H. *Hmota a její proměny,* 1. vyd. Praha : Pokrok, 1940, s. 5.

dnešné vedomie potrebuje ochranný štít niečoho uznaného („autority“). Tak sa teda neštítim sa zaštítiť.

4.1. Poznanie je podmienené dobou – duchom doby

Paul K. Feyerabend vo svojom článku „Realizmus a historicita poznania“ uvádza, že poznanie má časný význam, a že je podmienené vedomím ľudí. Každý svetoobraz, ktorý „sa presadí“, sleduje len cestu menšieho odporu v ľudskom vnútre.

– Teda ak je ľudské vedomie náchylné veriť v bohov, všetko okolo dokazuje, že bohovia sú. Ak verí v atómy, tak ich objaví. Ak je schopný pripustiť, že hmota je len forma energie, objaví, že častice v atóme sa správajú raz ako častice a raz ako vlny (atómová fyzika) – a dokonca že výsledky pokusu závisia od predpokladu skúmajúceho vedca (kvantová fyzika).

Feyerabend poukazuje na historicitu poznania a prirovnáva vedu ako celok k mýtom a k viere v bohov, ktoré sú údajne prekonané. Ukazuje, že tieto prístupy k svetu a životu nevyvracajú jeden druhý, len sa sústredia na inú časť skutočnosti či vychádzajú z inej časti ľudského vedomia a ani jeden z nich nie je nadradený druhému:

„*Ak niekto ešte stále trvá na tom, že zlomky a útržky vied, ktoré dnes okolo nás krúžia, sú nadradené analogickým súborom poznatkov z minulosti – živej prírode, nevyspytateľným bohom a pod. – musím mu pripomenúť, čo som už povedal predtým: nadradenosť vedy je dôsledok sledovania cesty najmenšieho odporu. Bohov nemožno skúmať experimentálne, hmotu áno. Mimochodom tento názor prijímajú aj vedci*.“[53] Ďalej cituje E. Chargaffa z jeho diela „Herakleitovský oheň“: „*Mnohí sa domnievajú, že nedostatočnosť biologického experimentovania v konfrontácii s nesmiernosťou života možno prekonať spoľahlivou metodológiou. Ale čím presnejšie sú procedúry, tým obmedzenejšie a jednoduchšie musia byť objekty*“. Sám Feyerabend k tomu dodáva: „*Nedostatočnosť vedy zoči-voči bohom sa jasnejšie ani nedá vyjadriť*.“[54]

K zaujímavým záverom – aj v duchu Feyerabendových slov o vzájomnom nevylučovaní sa vedy a bohov – prišiel RNDr. Emil Páleš, CSc., vo svojej knihe „Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách“, kde vedecky zdôvodnil platnosť prastarej náuky o duchoch času. Určité naladenie (atmosféra) doby, ktoré sa pravidelne strieda podľa vopred poznanej zákonitosti, predurčuje cítenie ľudí v oblasti vnímania krásy – umenie, móda, architektúra, a.i.; v oblasti verejnej – štátne zriadenie; i v oblasti všeobecného svetoobrazu

53. FEYERABEND, Paul, K. Realizmus a historicita poznania. *Za zrkadlom moderny. Filozofia posledného dvadsaťročia.* 1. vyd. Bratislava : Archa, 1991, s. 181.
54. Tamže, s. 181.

a prístupu k životu – preváženie významu hmoty, bojovný prístup, duchovná sloboda a nadšenie z mnohorakosti, mäkká ladnosť a krása, vzdelanosť a obchodníctvo, zjednocujúci prístup, či múdrosť striedmosti... Sedem základných síl, princípov či duchovných bytostí – archanjelov sa strieda na „tróne ducha času“, a ľudská spoločnosť presne zrkadlí základné naladenie toho, ktorý vládne. Pre dnešné vedomie to znie neuveriteľne, no sociologické výskumy potvrdzujú, čo v obrazoch vyjadrili naši starí múdri predkovia.[55]

Už pred vydaním Angelológie vyššie uvedený autor vo svojich článkoch uvádza, že tým, že žijeme v dobe, kedy sa „striedajú duchovia času“, a to z mesačného, do hmoty vťahujúceho, na slnečného, prežarujúceho človeka duchovným uvedomením, mení sa o.i. aj paradigma vedy, ktorá doteraz určovala všeobecne prijímaný, na hmote založený, obraz sveta:

„*Roky 1525 – 1879 sú dobou prírodovedných objavov, ktoré smerovali stále hlbšie do hmoty. Na prelome 19./20. storočia však pozorujeme príznaky obratu: Newtonova mechanika ... bola zosadená. Miesto kráľovnej fyzikálnych teórií musela prenechať Einsteinovej špeciálnej teórii relativity (1905) a Bohrovej kvantovej mechanike (1913). ... A hľa: už sa nevychádza z empirického pozorovania, už neplatí len to, čo sa dá vnímať zmyslami – ale opäť z ideí, z čistého myslenia, vzorcov – ako v scholastike – teda zhora nadol, od myslenia k hmote – nie zdola nahor, empiricko-induktívnou metódou, ako to stojí v Baconovom manifeste „Nový organon“! Mnohé Einsteinove geniálne objavy, ku ktoým dospel v čistej imaginácii („predstavivosť je dôležitejšia ako vedomosti“) sa potvrdili až oveľa neskôr: zakrivenie časopriestoru, ohyb svetelných lúčov v blízkosti veľmi ťažkých telies. ... Heisenberg sformuloval princíp neurčitosti (1927), podľa ktorého nie je možné určiť zároveň rýchlosť a polohu elektrónu; hmota sa opäť stala májou, ilúziou...*“[56]

4.2. Nová paradigma vedy v náčrte

Vo svete fyziky je súčasný, hmotu uprednostňujúci pohľad na svet už dávno prekonaný. Spoločenské vedy len nesmelo a postupne prijímajú tento pohľad, no je stále viac vedcov i mysliteľov, ktorí odvážne uchopujú objavy a závery atómovej fyziky i kvantovej mechaniky a používajú ich ako východisko v prístupe k človeku i spoločnosti.

---

55. S touto náukou prišiel ako prvý opát Trithemius už v r. 1508. Viď bližšie: PÁLEŠ, Emil. *Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách*. 1. vyd. Bratislava : Sophia, 2001.

56. Duchovný dejepis 4: Archanjel Gabriel a renesančná prírodovedecká revolúcia. *Sophia*, jeseň 1998,č. 18, s. 43.

Premietnutie vyššie spomínaných fyzikálnych vied do filozofickej roviny je v mnohom prevratný a vyžaduje veľkú pružnosť mysle, pretože sa dotýka najhlbších presvedčení našej doby. Vedcami – priekopníkmi na tomto poli sú Fritjof Capra, Rupert Sheldrake, David Bohm, Stanislav Grof, A. Maslow, K. Pribram...

PaedDr. Soňa Vincíková vo svojej vysokoškolskej učebnici „Environmentálna výchova a umenie“ zhrnula pre študentov environmentálnej výchovy aj tieto najnovšie poznatky vedy vytvárajúce novú paradigmu vedy, a to vrátane jej vedeckého prevedenia do oblasti spoločenských vied a vied o človeku, čo má nevyhnutný vplyv aj na rovinu svetoobrazovú.

Ňou podnietená sa pokúsim v niekoľkých bodoch naznačiť tie objavy „novej vedy“, ktoré sa mi javia ako najprevratnejšie:

4.2.1. Zaužívané vnímanie pojmov priestoru i času bolo spochybnené

Einsteinova teória relativity a kvantová fyzika spochybnili tzv. mechanistický pohľad na človeka a vesmír a naznačili potrebu prehodnotiť spôsob ľudského vnímania skutočnosti.[57]

o dôsledkoch teórie relativity na našu referenčnú skutočnosť hovorí M. Král vo svojej knihe „Změna paradigmatu vědy“. Uvádza okrem iného:

- *pre vesmír neexistuje jeden univerzálny čas,*
- *vesmír sa priestorovo rozpína – a teda má svoje dejiny a svoju „pamäť“,*
- *v mikrosvete vládne neurčitosť diania, ktorá neumožňuje jednoznačné predpovedanie pozorovateľných veličín*[58].

K tomu možno dodať aj príklady, uvedené aj nižšie:

- častice v atóme sa pohybujú v inom než trojrozmernom priestore (Dr. Matula),
- časopriestor sa zakrivuje (Einsteinova teória relativity),
- ľudské vedomie obsiahne celé dejiny vesmíru: vedomá a nevedomá pamäť nemá medzi sebou neprekročiteľné hranice (dôsledok teórie relativity – viď nižšie).

Čas a priestor sú pre nás – či pre našu myseľ rámcom, v ktorom sa pohybujeme a v ktorom sa prejavujeme ako súčasť života. Spochybnenie ich bežného významu si na jednej strane ani nevieme predstaviť, no na strane druhej už bolo predmetom rozletu predstavivosti spisovateľov či filmových tvorcov. Tí často plnia úlohu predvídateľov, jasnozrivcov, ktorí v správny čas vložia do ľudského vnútra tie správne obrazy, spočiatku pôsobiace neuveriteľne.

---

57. VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001 , s. 54.

58. KRÁL, M. *Změna paradigmatu vědy*. 1. vyd. Praha, 1994, s. 50.

4.2.2. Hmota nie je hmotou

Kvantová fyzika ukázala, že hmota i energia sa môžu správať ako častice, aj ako vlny.[59] V tomto zmysle majú dvojakú podstatu – hmotnú i nehmotnú.

Dr. Matula vo svojej knižke „Hmota a její proměny" píše: „*Pokroky theoretické fysiky vedly k úplnému rozplynutí pojmu hmoty, jak jej chápala dřívější věda. Víme nyní, že atomy nejsou pevné kuličky, jak si je představovala klasická kinetická theorie hmoty. Prostor jim připisovaný je vyplněn pouze elektrickými silami, které vycházejí z protonů a elektronů, z nichž jsou atomy složeny. Mohli bychom považovati protony a elektrony za poslední zbytky starého pojmu hmoty, ale moderní vlnová mechanika nás nutí předpokládati, že pohyby těchto částic se nedějí v našem třírozměrném prostoru, nýbrž v prostorech daleko vyššího řádu. ... Také je nám nesnadno chápati, proč elektrony se chovají jednou jako hmotné částice a jindy zase mají povahu vln. Stará theorie světla předpokládala jako základ vlnění tzv. světelný éther, o němž nedovedla sice říci nic určitého, jenž však podle požadavků naň kladených by byl musil míti řadu vlastností si vzájemně odporujících. Ale pokusy vedou k závěru, že také světlo má někdy vlastnosti vln a jindy vlastnosti částeček. Aby pak to vše bylo pro naši představivost ještě neschůdnější, prokázalo se nad všechnu pochybnost, že hmota se může proměňovati ve světlo a světlo zase ve hmotu...*"[60]

K tomu mi prichádza jednoznačný odkaz na Nový zákon: „*Na počiatku bolo Slovo a to Slovo bolo u Boha ... V ňom bol život a život bol SVETLOM ľudí.*" (Ján 1:1, 1:4)

Ak je hmota zároveň silou (energiou), a zároveň vlnením, príp. svetlom, tak potom je bez ťažkostí predstaviteľná premena viditeľného na neviditeľné a naopak.

Teda možno, že neviditeľná duša i duch môžu ovplyvňovať telo – a možno i jeho pudy; a možno, že svet má predsa len zmysel, hoci bol stvorený z vedeckého „ničoho" – z Ducha.

Kde však hľadať tieto neviditeľné súčasti sveta?

4.2.3. Ľudské vedomie je neohraničené;

4.2.4. To, čo nosíme vo vedomí, podvedomí i nevedomí, pôsobí; (myslenie nie je vecou súkromnou!)

---

59. Podľa: VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001 , s. 55.
60. MATULA, V., H. *Hmota a její proměny.* 1. vyd. Praha : Pokrok, 1940, s. 6.

V rámci dôsledkov teórie relativity na skutočnosť, z ktorej vychádzame v ďalšom svojom konaní (referenčná skutočnosť), uvádza M. Král aj nasledovné: „*Biológia, genetika a teória sebaorganizácie kozmu umožnili interpretovať informačne vzniknutú usporiadanosť aktivít (objektov) ako ich genetickú pamäť – ako pamäť minulého vývoja (času), ktorý do ich usporiadanosti vstúpil; ... Podľa teórie sebaorganizácie a evolučnej gnozeológie možno pri prírodných aktivitách rozlíšiť nevedomú a vedomú pamäť, pričom medzi nimi neexistuje žiadna neprekročiteľná hranica. I ľudská vedomá pamäť (vedomie, psychika) je emergentne zaraditeľná do vývojovej pamäti prírodných aktivít*.“[61]

K pochopeniu filozofických dôsledkov kvantovej fyziky prispel podľa S. Vincíkovej výrazným spôsobom profesor teoretickej fyziky, Einsteinov žiak, David Bohm, ktorý vo svojej knihe „Rozvíjanie významu“ rozvíja tzv. teóriu „holo-pohybu“. Teória holo-pohybu napomáha chápaniu sveta ako prepojeného, zosieťovaného celku. „*Celok univerza je zvinutý holo-pohybom do každej časti aktívne... každá časť teda môže rozvinúť iné časti v rôznych stupňoch a spôsoboch. Preto aj javy, ktoré vnímame priamo našimi zmyslami a pomocou vedeckých prístrojov, predstavujú len zlomok celej skutočnosti v podobe explicitného (odvinutého) usporiadania. Jeho zdrojom a jeho tvorivou matricou je však implicitné (zavinuté) usporiadanie...*“; na poli ľudského vedomia prichádza D. Bohm k záveru, že aj každý človek je spojený s celým vesmírom i ostatnými ľuďmi, s prírodou i celkom ľudstva.[62]

„*Klíčové je, že moderní fyzika předpokládá, že určitým způsobem a do určité míry všechno vnitřně souvisí s celkem, a proto i se vším ostatním – vše souvisí se vším. Další příklad této vnitřní souvztažnosti lze nalézt ve vědomí. Do svého vědomí pojímáme všechno, vše je v nás, a celkový obsah vědomí určuje, jací jsme a jak reagujeme. ...Z toho plyne, že něco jako implikátní řád je běžné jak pro vědomí, tak pro hmotu vůbec*.“[63]

Ervin Laszlo, prezident Budapeštianskeho klubu, vystúpil v roku 1996 v Prahe na konferencii „Kultúra, komunikácia a nové technológie“ s prednáškou o revolučnom objave existencie „fyzikálneho vákua“, ktoré je „*skutočným fyzikálnym poľom prestupujúcim celý vesmír: prijíma i vysiela stopy všetkých častíc a objektov.“* Z tohto hľadiska, prenesené do oblasti vedomia a mysle, „*nás jemné interakcie mysle a vedomia s kvantovým vákuom spájajú s ostatnými mysľami okolo nás, rovnako ako s biosférou našej planéty. ... Dnes je jasné, že*

61. KRÁL, M. *Změna paradigmatu vědy.* 1. vyd. Praha, 1994, s. 50.
62. VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001 , s. 56.
63. BOHM, David. Věda, duchovnost a současná krize světa. *Na vlnách změn. Přednášky z 12. mezinárodní tranpersonální konference,* Radost, 1992, s. 116.

okrem toho, čo sme schopní svojimi zmyslami v spektre viditeľných elektromagnetických vĺn vnímať, náš mozog nepretržite registruje aj iné úrovne i v oblasti vĺn nulového poľa vákua. Všetko, čo sa odohráva v našej mysli, zanecháva svoje stopy v kvantovom vákuu a môže tiež byť zachytené a dekódované tými, ktorí vedia, ako sa „naladiť". ...Dôsledky objavu tohto prepojenia naznačujú, že naše myslenie a pocity nie sú len našou privátnou záležitosťou. Naše myslenie a vedomie vzájomne reagujú a sú ovplyvnené všetkými ostatnými ľuďmi, s ktorými sa stýkame, každým slovom, ktoré vyslovíme, každým pocitom, ktorý vyjadríme."[64]

S. Grof vníma ľudské vedomie ako zrkadlenie „kozmickej energie, ktorá prestupuje celý vesmír a všetko bytie". Ľudia sú v tomto ponímaní zároveň „poliami vedomia bez hraníc", ktoré presahujú čas i priestor i hmotu.[65]

Tieto závery naznačujú, že v každom z nás je... úplne všetko. Niet dokonalejšej oslavy rovnosti všetkých ľudí vyplývajúcej z posvätnej úcty k tejto skutočnosti. Zároveň to značí, že každý, kto chce, môže spieť k uvedomeniu si týchto svojich možností. A čím im bude bližšie, tým bližšie bude k precíteniu každého človeka, i každého iného prejavu života...

Aké miesto prisúdi naša spoločnosť takejto snahe?

Ďalej z toho vyplýva, že myšlienky a pocity nie sú čisto – alebo vôbec? – vecou súkromnou (viď aj nižšie). Uchopiť toto do vedomia je dosť prevratné.

4.2.5. Všetko so všetkým súvisí, je to zosieťované a ovplyvňujúce sa

Samotná kvantová fyzika dospela k nasledovným princípom:

- *Celok sveta (univerzum) tvoriaci prepojenú sieť kvantov je nedeliteľný,*
- *hmota a energia majú dvojakú podstatu v tom zmysle, že sa môžu správať aj ako častice, aj ako pole či vlny,*
- *spojenie medzi časticami sa môže diať i na veľkú vzdialenosť,*
- *stav celku je silno spojený so svojimi časťami a môže ich ovplyvňovať aj na veľkú vzdialenosť; zároveň sám celok obsahuje skutočnosť, ktorá je od častí nezávislá* [66].

---

64. LASZLO, Erwin. Evoluce a vzájemně propojený vesmír, *Baraka,* jar 1997, č. 1, s. 4 – 5.

65. Bližšie viď: VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici, 2001 , s. 59.

66. VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici, 2001 , s. 55.

Ako som uviedla už vyššie, David Bohm sa vyjadril priamo, že moderná fyzika predpokladá, že určitým spôsobom a do určitej miery všetko vnútorne súvisí s celkom a teda aj so všetkým ostatným. Fritjof Capra uvádza, že podľa D. Bohma *„je veškerá realita skryta v každé ze svých částí*“.[67]

Ilja Prigogine, nositeľ Nobelovej ceny za práce v oblasti termodynamiky v súvislosti so závermi kvantovej fyziky konštatuje, že *„...kým v klasickej vede sme pozorovali podľa toho, či sme sa dívali zvonku alebo zvnútra, čiže protikladne, dnes sa zdá, že obrazy splývajú. A to je udalosť, ktorej dôsledky vedu presahujú*.“[68]

Teda Celok a jeho časti súvisia – v každej časti je v malom ukrytý celý Celok a Celok sám o sebe je samostatným Bytím, je viac ako len súčasť svojich častí.

To pripomína spor o univerzálie, kde zneli otázky tom, či uznať nezávislú skutočnosť napr. len jednému, určitému človeku, alebo aj „ľuďom“. Najnovšie objavy vedy teda potvrdzujú druhú možnosť...

Toto nahliadnutie na poli fyziky časovo predchádza nové poznatky o ľudskom vedomí a jeho vzájomnom ovplyvňovaní sa. Niektorí možno nebudú súhlasiť s jeho uplatnením aj na poli ľudského vedomia. Možno platí len pre „hmotu-nehmotu“ (premieňajúcu sa na svetlo a vlny a zase späť na hmotu).

Ale kto alebo čo je potom človek?

4.2.6. Dôležitým podnetom pre ľudské konanie je intuícia, vyciťovanie, a teda ľavá a pravá hemisféra mozgu sú vyvážené svoju dôležitosťou

Významný český filozof Z. Neubeuer vo svojich úvahách o vzťahu intuitívneho a racionálneho spôsobu myslenia nadviazal na D. Bohma a jeho učenie o holopohybe. Intuitívne myslenie je tu uvedené ako najkratšia cesta zo zavinutej (implicitnej) do rozvinutej (explicitnej) úrovne. Intuícia je podľa toho priamym vhľadom do údajov ukrytých v zavinutej (implicitnej) sústave. Rozumové myslenie napomáha spracovaniu a pomenovaniu obrazov pochádzajúcich z našej intuície. Jednota zavinutej a rozvinutej sústavy napomáha chápaniu jednoty rozumového, zmyslovo-skúsenostného a vhľadového, intuitívneho nazerania.[69]

---

67. CAPRA, Fritjof. Bod obratu. *Věda, společnost a nová kultu.* 1. vyd. Praha : DharmaGaia, 2002.

68. PRIGOGINE, Iľja. Znovuobjevení času. *Prednáška zo sympozia Myseľ a príroda*. Hannover 1990, *Baraka*, jar 1997, s. 65.

69. Podľa: VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banském Bystrici, 2001 , s. 57.

Antonio R. Damasco uviedol vo svojej knihe „Descartesův omyl. Emoce, rozum a lidský mozek“: „*Myšlenka lidského organismu nastíněná v této knize a vztah mezi pocity a rozumem, ktorý vyplývá ze zde probraných objevů, ovšem napovídají, že posilování racionality pravděpodobně vyžaduje, aby se větší význam přikládal i křehkosti vnitřního světa*.“[70]
V tejto knihe tiež naznačuje, že človek sa rozhoduje skôr na základe cítenia ako myslenia.

Vyváženosti v tomto zmysle učí aj waldorfská pedagogika, nazývaná tiež „výchovou k slobode“. Veľký podiel v dni vo waldorfskej škole je venovaný popri výklade (myslenie) aj tvorivej činnosti (cítenie) a pohybu (vôľa).

4.2.7. Dnešné priepastné rozdelenie rozumu a viery je možné a vhodné premostiť

Tak, ako je vhodné premostiť rozum a city: pretože ak veci cítime, ale nemáme ich vo vedomí, nepôsobí to až do spoločenského diania, a ak iba myslíme a to nie je spojené so životom, tak je spoločnosť chladná, rozumkárska, bez vnímania širších a hlbších súvislostí.

David Bohm v súvislosti so svojím vyjadrením o tom, že „všetko so všetkým súvisí“, následne uviedol: „*Tím samozřejmě nepopíráme relativní nezávislost objektů (jak o tom hovoří klasická fyzika) a relativní nezávislost vědomí různých lidí. Z hlubšího pohledu však není kompletní vnějškovost vztahu mezi námi a naší myslí určená mechanizmem. Ani fyzické objekty nejsou zcela mechanické, díváme-li se na ně důkladněji (například elektronicky). Přesto nemechanický celek, včetně světa a nás samých, produkuje určité věci, které se v omezené oblasti chovají přibližně jako stroj. Dnešní vědu lze tedy chápat jako vědu, která ukazuje hranice mechanizmů, a za jejich hranicí může nakonec hrát klíčovou roli cosi jemnějšího, křehčího – duch a spiritualita.*“[71]

Fritjof Capra ponúkol vo svojej knihe „Tao fyziky“ nové možnosti vnímania prepojenia východnej, zvnútornenej duchovnosti a západnej vedy. Nahliada, ako Descartov prístup stotožňujúci človeka s jeho myslením napomohol k svetoobrazu oddelenosti človeka a sveta. Súčasná fyzika v jej súvislostiach prepojenosti a celostnosti má v tomto zmysle bližšie k prístupu východnej múdrosti a duchovnosti, ktorá vychádza z celostného prístupu.

70. DAMASCO, Antonio, R. *Descartesův omyl. Emoce, rozum a lidský mozek.* 1. vyd Praha : Mladá fronta, 2000.
71. BOHM, David. Věda, duchovnost a současná krize světa, *Na vlnách změn. Přednášky z 12. mezinárodní tranpersonální konference,* Radost, 1992, s. 116 – 117.

Naznačuje, že cesta fyziky môže byť zároveň cestou srdca a cestou sebaspoznania.[72]

Z vyššie spomínaných príkladov je zrejmé, že sa toto premostenie vedy a duchovných zážitkov už deje. Nech každý zváži, nakoľko to vo svojej mysli pripustí.

Ak to nepripustíme, nič sa nezmení. Ak áno, získame napríklad možnosť to skúmať a nechať život, nech to overí... alebo poprie.

Záver

a) „Starý“ a „nový“ človek

Keď sa z hľadiska týchto objavov obzrieme na viery, na ktorých je založené naše dnešné právo a celé spoločenské zriadenie, môže sa nám zazdať, že „visí vo vzduchu“. Dokonca že umelo udržiava človeka v svetoobrazoch, ktoré ho nútia ponáhľať sa, zhŕňať, sledovať správy, ...nezastaviť sa. Pretože ak by sa vnútorne zastavil, možno by čosi spozoroval. Napríklad že má v sebe prázdno. Alebo že „je vedomím bez hraníc, prekračujúcim čas i priestor i hmotu...“ (Grof)

A to by mohlo spôsobiť, že sa prestane chcieť hrať túto hru na „dôležitosť hospodárskeho rozvoja“ či na „vyznanie sa vo svete na základe toho, čo ponúkajú hromadné oznamovacie prostriedky“. Alebo že si – možno po prvýkrát bez toho, aby ho život k tomu donútil nejakou smutnou udalosťou – sám, dobrovoľne položí otázku: Kto som? – A potom ďalšie: Prečo som tu? Čo tu mám robiť – a prečo? Čo sa tu mám učiť? A čo ma urobí šťastným?

A ak by sa následne začal aj riadiť tým, čo mu z jeho vnútra príde ako súčasná odpoveď na tieto jeho otázky, je možné, že by sa tým pozvoľne zavŕšila doba človeka rozumného (homo sapiens sapiens) a začala nastupovať doba človeka ľudského, tvorivého, vedomého... a asi pokojnejšieho a šťastnejšieho ako je ten „rozumný“.

b) „Starý“ a „nový“ život

Výsledkom prijatia týchto nových objavov by mohol byť aj pocit ničotnosti či zneistenia. Ak nám život zoberie to, čo pokladáme za „isté“, „bežné“, či dokonca za základný predpoklad toho „istého a bežného“ – o čo sa teraz oprieť? To, čo načrtáva „nová veda“ o človeku a jeho vedomí, je nie celkom uchopiteľné iba rozumom. Človek je nasmerovaný dovnútra, do hĺbok svojej

72. Viď bližšie a porovnaj: CAPRA, Fritjov. *Tao fyziky*. 1. vyd. Bratislava : Gardenia, 1992, s. 15 – 18.

Bytosti, odkiaľ hovorili a dávali svedectvá veľkí Majstri a Učitelia ľudstva. Človek je vyzvaný stíšiť svoju myseľ, spomaliť sa – a pokúsiť sa začať vnímať CÍTENÍM, srdcom. Lebo Jednotu Sveta možno len precítiť. Ak by zostala v rozume, mohla by viesť k odťažitej (abstraktnej), povinnosti, k chladnej vypočítavosti či k slepej službe svetu. Len človek, ktorý naozaj precíti bohatstvo svojho vnútra – či dokonca to, že je Svetlom – sa môže z toho Svetla a jeho bohatstva naplno tešiť aj v iných, a to bez toho, aby zároveň stratil vnímanie seba a svojej vzácnosti.

To je skutočné splynutie „pohľadu zvonku a zvnútra“ (Prigogine), pozorovateľa a pozorovaného.

Až tu bude možné hovoriť o skutočnej tolerancii, skutočnom spolucítení, skutočnej spolupatričnosti, o skutočnom bratstve všetkých ľudí.

A cesta k tomu je tŕnistá, a vôbec nie je jednoduché po nej ísť. A nie je to vynútiteľné.

No snáď v tom aspoň poniektorí spoznajú hodnotu, za ktorou sa oplatí ísť – a za ktorú sa „oplatí aj zomrieť“. Takých hodnôt je dnes naozaj výrazný nedostatok.

c) „Nové“ právo

Akýmkoľvek novinkám v práve musí predchádzať zmena vo vedomí ľudí. A takúto zmenu môže urýchliť osveta: Po nastúpení ľudovlády (demokracie) v prvej ČSR napríklad T.G. Masaryk zaviedol v každej obci verejnú čitáreň, a do každej čitárne nariadil dať ústavu a listinu základných práv človeka, lebo vedel, že „vláda ľudu“ je o uvedomení – aj uvedomení si vecí verejných ako niečoho, čo sa nás týka.

Nové poznatky vedy rozširujú veľmi výrazne okruh toho, čo sa nás týka, aj toho, čo ovplyvňujeme. A právnici, ako možná „duchovná aristokracia“ spoločnosti by mohli osvete týchto skutočností napomôcť.

Právo, ktoré by prijalo závery novej paradigmy vedy a zároveň sa snažilo neprehliadať skutočnosti spoločnosťou doteraz prehliadané, by asi muselo byť postavené na celostnom, tzv. systémovom prístupe. To by sa prejavilo tak v jeho obsahu, ako aj v právnej vede a v prepojení jednotlivých právnych odvetví nie len medzi sebou navzájom, ale aj s inými vednými odbormi.

Pravdepodobne by však tomu musela predchádzať doba premien – a výchova nového právnického pokolenia.

d) „Nová“ výučba práva

Výučba práva pripúšťajúca potrebu nových prístupov by sa pravdepodobne stala viac vzájomným obohacovaním staršieho pokolenia právnikov s myšlienkami a prístupmi mladých ľudí, ešte nezaťažených právnym učením (dogmatikou). Rozvíjaniu slobodného uvažovania o práve a o hodnotách, na ktorých by

mohlo byť založené „nové právo“, by mohol napomôcť predmet slobodného právneho myslenia, sprevádzajúci študentov počas celého výučbového obdobia. Do výučby by mohli byť zaradené aj výchova k sebaspoznávaniu a umelecké činnosti vedúce k sebavyjadreniu a tvorivému sebaprecíteniu budúcich právnikov, ktorí by sa mali stať najmä Ľuďmi a Znalcami Života. Objavovanie citového prístupu k právu a sústredenie sa na právny cit by mohli napomôcť vyváženiu jednostranného rozumového zamerania v tejto oblasti.

Návrat môže zaznamenať aj Aristotelova myšlienka o tom, že právnici odčítavajú právo z prírody, ktorá nie je mŕtva, ale „oduševnená“.[73]

Bohuš Tomsa, právnik a právny mysliteľ zo začiatku nášho storočia, písal o nutnosti zmeny v spôsobe výučby práva. V rámci toho uviedol: „*Mluví se stále o reformě práva... ale tisíckráte žel, mluví se tak málo o reformě právníkovy osobnosti...*“ [74] Avšak „*právo samo o sobě nás nespasí, neopřeme-li ho o správný názor na svět a život...*“[75]

Je len na nás, či budeme zotrvávať vo viere v správnosť len jedného svetoobrazu, vedúceho nás k boju, presadeniu sa silnejších a k sebectvu, alebo sa pokúsime pripustiť, že svet môže byť vzájomne prepojený a dovolíme študentom spoznať – a necháme ich príp. aj zažiť – tiež prístup vyplývajúci z takéhoto poznania. Majúc na pamäti, že „*...každý právník slouží své době a má proto být proniknut dobrými jejími myšlenkami.*“[76]

BODKA ZA ZÁVEROM: Toto je len začiatok

Účelom tohto článku bolo hlavne klásť otázky a zamyslieť sa. Ďalšie následky tu načrtnutých skutočností možno rozvediem v ďalšom článku.

Dokonca pripúšťam, že celý tento článok môže byť len akýmsi úvodom k hlbšiemu zamysleniu sa nad možnosťami, ktoré nám tu načrtnuté skutočnosti otvárajú – a nie len čo sa práva týka.

Preto jeho pokračovanie sa môže odohrávať aj vo Vašom vedomí.

O čom to bolo alebo „Spred Začiatku Vekov“

Všetko hmotné a ustanovené bolo najprv myšlienkou. Či už chceme niečo remeselne vyrobiť, alebo chceme zmeniť svet – najprv to musí byť myšlienkou. A ešte pred tým sa musíme dokázať tej myšlienke vnútorne otvoriť...

Tento článok je výzvou „Spred Začiatku Vekov“ – vekov, v ktorých možno bude bežné hlbšie sa zamýšľať nad tu uvedenými otázkami, a ktoré

73. KRSKOVÁ, Alexandra. *Štát a právo v európskom myslení.* Právnicka fakulta Trnavskej Univerzity, 1. vyd. Trnava : Iura Edition, 2002.
74. TOMSA, Bohuš. O filosofické výchově právníka. *Bratislava,* roč. 1, 1927, s. 395.
75. Tamže, s. 399.
76. Tamže, s. 397.

budú možno predchádzať ďalším vekom – vekom uskutočňovania výsledkov tých zamyslení v hmote i vo vzájomných vzťahoch.

Sú ľudia (i národy), ktorí sú majstrami vo vytváraní hmotných podmienok nášho bytia. A sú iní ľudia (i národy), ktorí sú majstrami v objavovaní toho, čo možno v hmote vytvoriť. No a ešte iní ľudia – a možno i národy – sú nadaní v otváraní svojej mysle vnuknutiam a vhľadom, teda „pohľadom ZA myšlienky".

Tí poslední majú úlohu z jednej strany najťažšiu, lebo otváranie mysle znamená vždy zároveň premenu osobnosti a vnútorné prehĺbenie. To je cesta náročná. No na druhej strane, ak sa im to podarí, je pre nich o to jednoduchšie „zmeniť svet". Pretože rovina vhľadov je ako záhon vykličených žaluďov, zatiaľčo hmotný svet je lesom 100-ročných dubov. A kličky je ľahšie vytrhnúť či presadiť. Hoci i v tom „lese", ak človek vie prečo a ako, spraviť to v hmote je už len „remeselnou robotou". Silu nášmu konaniu totiž dáva práve to „prečo" za naším konaním.

A tento článok je vlastne akýmsi úvodom do roviny, v ktorej sa toto „prečo" hľadá. Načrtáva, prečo treba hľadať svoje „prečo".

A hoci sa môže javiť príliš dlhý či jemne kostrbatý, predsa je v niečom prevratným začiatkom. No nemôže si nárokovať na túto prevratnosť, pretože ten prevrat môže uskutočniť len každý sám za seba – v sebe.

Pokračovanie tohto začiatku je teda v každom z nás. Lebo kým píšem, je to stále len úvod. To skutočné je náš život. A ak sa tu napísané nedotklo Vášho života, ak sa nestalo – aspoň v niečom – Vašim osobným „začiatkom", tak som sa buď pomýlila ja – že som písala, alebo Vy – že ste čítali. Ak je to tak, tak Vám želám, aby ste sa nad tým dokázali aspoň pousmiať.

ZUSAMMENFASSUNG

Die westliche Kultur, obwohl sie sich selbst als „entwickelt" bezeichnet, ignoriert „erfolgreich" manche ganz klare Wirklichkeiten:

1. Vor allem, wir haben keine Ahnung wer der Mensch ist und warum ist er auf der Erde

Der Mensch bildet sich seine Realität indem er einer gewisser Weise die Welt anschaut. Seiner Weltanschauung nach bildet er sein Gesellschaftssystem und auch das Rechtssystem.

Mensch wurde in dem letzten Jahrhundert zum Materialist. Nur die Materie wurde zum „Wirklichen". Die innere Welt des Menschen wurde ganz von der Außenwelt getrennt, wie auch die Gefühle vom Denken. Der Mensch begann

vom Leben getrennt sein – und sein Denken hörte auf die natürliche Zusammenhänge wahrzunehmen... und es hatte seine Folgen. Einige davon sind die nächsten Beispiele dessen, was wir in unserer westlichen Gesellschaft ignorieren. Das schildert sich dann auch in unseren gesellschaftlichen und rechtlichen Strukturen.

2. Wir leben auf der lebendigen Erde und sind von ihr abhängig

Unsere Körper sind „von der Erde verliehen" und um zu leben, brauchen sie reines Wasser, reine Luft, reine Verpflegung und das Kontakt mit der reinen, „wilden" Natur um zu leben. Das ist bei allen Menschen gleich. Davon kann man also natürliche Rechte abführen.

In der Geschichte wurde natürliches Recht zu den natürlichen Rechten und die wurden zu den Menschenrechten. Das heißt Rechte nur für Menschen, nicht für andere Formen vom Leben. Die Geschichte des politischen Denkens ist die Geschichte des „Zentralismus des Menschens" – Antropozentrismus. Dieses wurde aber durch die Ökologische Krise überwunden. Der Mensch muss zugeben, dass er nur ein Teil von der Natur ist. Die Natur steht gewisser Weise eben über dem Menschen

Es gibt also mehrere Subjekte von natürlichen Rechten:

a) das Leben mit allen seinen Erklärungen – hat das Recht auf seines Dasein, i.e. auf das Erhalten von allen seinen Gestalten und in der ganzen Verschiedenartigkeit, die sich in natürlichen Bedingungen entwickelt hat;
b) die Erde – hat natürliches Recht aufs Erhalten der Verschiedenartigkeit des Lebens auf ihr erklärtes, und aufs Erhalten der Bedingungen, die ihr die natürliche Selbsterneuerung ermöglichen würden;
c) die Natur mit allen ihren Reichen, einschließlich des menschlichen – hat das Recht auf eine natürlich reine Umgebung, reines Wasser, reinen Luft, reinen Boden und Verpflegung, und Platz, wo man sein und leben kann, und sich natürlich entwickeln kann.

Den allen gehört auch natürliches Recht auf die Ehrfurcht.

Von diesen Rechten kann man natürliche Pflichten für die Menschen abführen.

Der Mensch denkt heute an die Erde und Natur nicht – er ist mit dem Denken von Natur, aber auch von Wirklichkeit getrennt. Das schildert sich auch im Rechte.

3. Unser politisches System ist auf widerspruchsvollen Werten gegründet

Der wesentliche Wert von der Marktwirtschaft („der Stärkere siegt") ist ganz im Widerspruch zu den Werten von Ehrfurcht für den Einzelnen, Demokratie, Toleranz, usw.

Vom Materialismus aus folgt der Vorrang von der Wirtschaft und von der wirtschaftlichen Denkensweise. Die Gesellschaft und ihr System liegt an

gewissem Glauben und Weltanschauungen, die für viele Leute unbewusst bleiben; da aber die Leute das System respektieren, unterstützen sie auf diese Weise auch die Weltanschauung dahinten. Das System ist davon abhängig, wie lange die Leute das System respektieren, – wie lange die Leute die Glauben/Weltanschauungen unterstützen.

Heutiges System ist auf den wirtschaftlichen, materiellen Werten gegründet, die hinten sich das Glauben haben, (dass):

- (in der Wirtschaft): dass der Mensch nur Körper sei; dass die Wirtschaft und ihre Entwicklung der wichtigste Wert sei; dass das Leben Kampf sei, in dem die Stärkeren und Fähigeren gewinnen; dass das Egoismus das Wesentliche und der Hauptgrund sei; dass der Mensch die Erde eignen kann (obwohl die ihn verpflegt, und nicht nur ihn; obwohl er auf ihr lebt...Vom Oben gesehen: eignen wir oder sind wir geeignet?); dass es in Ordnung ist, dass das Geld zum Werte geworden sei;...
- (in der Politik): dass der Mensch geführt werden brauchet; dass die Gesellschaft, Politik und Staat niemandem untergeordnet seien;...
- (in der Gesellschaft, Kultur): dass der Mensch durch die Materie glücklich werdet; dass die Ordnung der Welt nicht existiert; dass die Welt nicht im Netz verbunden sei; und dass die westliche Zivilisation am meistens entwickelt sei.

Daraus ergaben sich manche Fragen, bzw. alternative Bemerkungen, die dem Menschen Ehrfurcht zurückgeben könnten; die die Natur über das menschlichen Recht gestanden haben; und die sich aufs neue Paradigma der Wissenschaft berufen.

Als Beispiel für die alte Weltanschauungen im politischen System wurde EU gebracht, als Antagonismus die empfindliche Seele der Slawen-Slowaken.

3. Es gibt neues Paradigma in der Wissenchaft – die Wissenschaft hat holistischen Zutritt zur Wirklichkeit wiederentdeckt, die schon der östlichen Mystik, christlichen Esoterik und auch ursprünglichen natürlichen Geistigkeit unseren Slawischen Ahnen eigen war.

Neue Wissenschaft im Kurzen:

- das Wissen ist von der Zeit, bzw. Zeitgeist abhängig,
- klassisches Wahrnehmen des Raumes und der Zeit wurde überwunden,
- Materie ist keine Materie, aber manchmal Energie, Licht oder Welle,
- menschliches Bewusstsein ist unbeschränkt,

- was wir im Bewusstsein, Unterbewusstsein und auch Unbewusstsein haben, wirkt; das Denken ist keine Privatsache,
- alles hängt mit allem zusammen; alles ist genetzt und sich beeinflusst,
- Intuition und Gefühle sind genauso wichtig wie rationelles Denken.

Neues Recht, das diese Wirklichkeiten respektieren würde, müsste systematisch und holistisch sein. Das könne nicht nur Inhalt des Rechts beeinflussen, sondern auch die Rechtswissenschaft, das Studium des Rechts und seine Weise.

Da dieses Artikel nur zum Nachdenklich-Werden und Fragestellen führen sollte, nächste Folgen der hier skizzierten Wirklichkeiten könne das Thema vom nächsten Artikel werden. Die Fortsetzung kann auch im Bewusstsein vom jeden von uns geschehen.

POUŽITÁ LITERATÚRA A PRAMENE

ARNHART, Larry. *Political Questions. Political Philosopy from Plato to Rawls.* New York : Macmillan Publishing Company, 1987.

CAPRA, Fritjof. *Bod obratu. Věda, společnost a nová kultura.* 1. vyd. Praha : DharmaGaia, 2002.

CAPRA, Fritjof. *Tao fyziky.* 1. vyd. Bratislava : Gardenia, 1992.

DAMASCO, Antonio, R. *Descartesův omyl. Emoce, rozum a lidský mozek.* 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2000.

FEYERABEND, Paul, K. Realizmus a historicita poznania. *Za zrkadlom moderny. Filozofia posledného dvadsaťročia.* 1. vyd. Bratislava : Archa, 1991, s. 167 – 188.

JOHNSON, Paul. Nepřátelé společnosti. *Rozmluvy,* 1999.

KORTEN, David, C. *Keď korporácie vládnu svetu.* Vyd. Mikuláš Hučko, 2001.

KRÁL, M. Změna paradigmatu vědy, 1. vyd. Praha, 1994.

KRSKOVÁ, Alexandra. *Štát a právo v európskom myslení.* Právnicka fakulta Trnavskej Univerzity, 1. vyd. Trnava : Iura edition, 2002.

MATULA, V. H. *Hmota a její proměny.* 1. vyd. Praha : Pokrok, 1940.

Na vlnách změn. Přednášky z 12. mezinárodní tranpersonální konference, Radost, 1992.

PÁLEŠ, Emil. *Angelológia dejín. Paralelné a periodické javy v dejinách.* 1. vyd. Bratislava : Sophia, 2001.

PÁLEŠ, Emil. *Duchovná úloha strednej Európy alebo ako súvisia rozprávky s politikou*. 1. vyd. Bratislava : Sophia, 1995.

PECINA, Pavel. *Kořeny zla.* 1. vyd. Praha : NIKA, 1994.

PRUSÁK, Jozef: *Teória práva.* 1. vyd. Bratislava : Vyd. oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 1997.
RUIZ, Don, Miguel. *Čtyři dohody. Kniha moudrosti starých Toltéků.* 1. vyd. Praha : Pragma, 2001.
STEINER, Rudolf. *Idea sociální trojčlennosti.* 1. vyd. Praha : Michael, 2000.
ŠMAJS, Josef. *Ohrožená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice.* 1. vyd. Praha : Hynek, 1997.
VINCÍKOVÁ, Soňa. *Environmentálna výchova a umenie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001.
Ústava SR (zák. č. 460/1992 Zb. v platnom znení).
Zákon o rodine (zák. č. 94/1963 Zb. v platnom znení).
Novela Zákonníka práce z r. 2003 (zák. č.311/2001 Z.z. Zákonník práce v znení zák. č. 210/2003 Z.z.)

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

VEŘEJNÁ OBCHODNÍ SPOLEČNOST

JUDr. Ludmila Lochmanová, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

1. Již staří Římané ...

Základy novodobých obchodních společností lze nalézt v societas iuris civilis římského práva. Societas (smlouva společenská) byl konsensuální kontrakt, kterým se dva či více lidí zavazovali k vzájemnému plnění, aby dosáhli společného, právem dovoleného cíle. Účastníci smlouvy (socii – společníci) přinášeli do společnosti vklady, ze kterých se vytvářela hospodářská základna společnosti. Vklady mohly mít povahu majetkovou i formu odborných znalostí či zkušeností. Existovaly společnosti založené k provozování obchodní činnosti (tzv. společnosti výdělkové), známé však byly i společnosti zakládané k provedení jednoho určitého úkolu.

Societas nebyla právnickou osobou, zakládala se na vzájemné důvěře společníků. Smlouva působila pouze mezi společníky, navenek nebyla nijak účinná. Společníci měli jednat společně, pokud jednal socius jediný, vystupoval jako nepřímý zástupce ostatních. Podíly společníků byly určeny smluvně, obvykle podle velikosti vkladů. Jestliže nebylo o podílech nic ujednáno, platilo, že jsou stejně veliké.

Jiným typem „společného podnikání“ byla korporace, jejíž jádro spočívalo ve sdružení osob za jistým, právním řádem uznaným cílem. Jednalo se o sdružení, které rozvíjelo svou činnost podle stanovených pravidel (stanov). Vedle jednotlivých členů sdružení vznikal nový právní subjekt, zcela samostatný a na existenci konkrétních osob, které korporaci tvořily, zásadně nezávislý. Na rozdíl od societas, které neměly právní subjektivitu, byla korporace právnickou osobou. Jako fiktivní osoba však neměla způsobilost k právnímu jednání. Veřejného života a právního obchodu se účastnila prostřednictvím orgánů. Římské korporace se již za republiky dělily na veřejné (např. římský stát) a soukromé (města, obce, spolky). Svou podstatou připomíná korporace současné kapitálové společnosti.

2. Obecné poznámky

Právní úprava veřejné obchodní společnosti (dále též jen VOS) je zařazena do části druhé, dílu druhého, oddílu prvního, § 76 a násl. obchodního zákoníku.

Veřejnou obchodní společností je společnost, ve které alespoň dvě osoby podnikají pod společnou firmou a ručí za závazky společnosti společně a nerozdílně celým svým majetkem (§ 76 odst. 1 ObchZ).

Citované úvodní ustanovení právní úpravy VOS je nutné interpretovat v souladu s obecným ust. § 56 ObchZ, podle jehož odst. 1 je obchodní společnost **právnickou osobou** založenou za účelem **podnikání**. Materiální účel založení je typický právě pro VOS (a dále pro komanditní společnost, tzn. pro společnosti osobní), přičemž založení za účelem ideálním umožňuje ObchZ pouze společnostem kapitálovým (společnost s ručením omezeným, akciová společnost), pokud to zvláštní zákon nezakazuje. Podnikáním se rozumí jakákoliv činnost spadající pod vymezení v § 2 odst. 1. Nemusí jít tedy jen o živnost určenou zák. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů, ale též o činnost, jež pojmově spadá pod ust. § 2 odst. 2 písm. c). Podnikatelem je i osoba, která podniká na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních právních předpisů.

Z ust. § 56 odst. 1 a § 76 odst. 1 ObchZ plynou pojmové znaky VOS :

- VOS je obchodní společností,
- VOS lze založit pouze za účelem podnikání,
- VOS musí mít nejméně dva společníky,
- společníci vykonávají podnikatelskou činnost VOS,
- společníci VOS ručí za závazky společnosti společně a nerozdílně.

Nezbytné je vzít v úvahu i ust. § 56 odst. 3, které odkazuje na ust. § 30 odst. 2. Obecně platí, že nositelem živnostenských a jiných podnikatelských oprávnění je společnost, nikoliv společníci. Speciální skupinu pak tvoří případy, kdy podle zvláštních předpisů jsou určité činnosti vyhrazeny pouze fyzickým osobám. Žadatel o zápis musí prokázat, že tato činnost bude vykonávána pomocí osoby (osob), které jsou k tomu podle zvláštních předpisů oprávněny.

Na společníky klade obchodní zákoník určité požadavky:

a) společníkem VOS může být jen fyzická osoba, která splňuje všeobecné podmínky provozování živnosti podle zvláštního právního předpisu (zák. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, v platném znění, dále též jen ŽiVZ) a u níž není dána překážka provozování živnosti stanovená zvláštním právním předpisem, bez ohledu na předmět podnikání společnosti,
b) je-li společníkem právnická osoba, vykonává práva a povinnosti spojená s účastí ve společnosti její statutární orgán, popřípadě jím

pověřený zástupce, který splňuje podmínky jako společník – fyzická osoba.

Všeobecné podmínky provozování živnosti jsou dány § 6 ŽivZ. Společníkem VOS může být jen fyzická osoba, která dosáhla věku 18 let, je plně způsobilá k právním úkonům, je bezúhonná a nemá vůči územním finančním orgánům státu daňové nedoplatky. Za bezúhonného se pro uvedené účely nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen:

a) pro trestný čin spáchaný úmyslně k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání alespoň jednoho roku,
b) pro trestný čin spáchaný úmyslně, jehož skutková podstata souvisí s podnikáním a na který se nevztahuje písm. a),
c) pro trestný či spáchaný z nedbalosti, jehož skutková podstata souvisí s předmětem podnikání VOS,

pokud se na něho nehledí, jako by nebyl odsouzen.

Překážky provozování živnosti jsou upraveny v § 8 ŽivZ. Z těchto ustanovení lze dovodit, že společníkem VOS nemůže být fyzická osoba:

a) na jejíž majetek byl prohlášen konkurs, jestliže bylo soudem rozhodnuto, že provozování podniku musí být ukončeno, a to od okamžiku, kdy soud pravomocně rozhodl, že provozování podniku musí být ukončeno, nikoliv od účinnosti prohlášení konkursu. Podle § 18a odst. 2 ZKV prohlášením konkursu nekončí provozování podniku, ledaže o tom rozhodně po vyjádření věřitelského výboru soud,
b) po dobu tří let poté, co soud zrušil konkurs proto, že bylo splněno rozvrhové usnesení nebo že majetek úpadce nepostačuje k úhradě nákladů konkursu. Byl-li konkurs zrušen z jiného důvodu, než je uvedeno sub a), překážka odpadá právní mocí rozhodnutí o zrušení konkursu,
c) vůči níž byl návrh na prohlášení konkursu zamítnut pro nedostatek majetku,
d) které byl uložen soudem nebo správním orgánem zákaz činnosti týkající se provozování živnosti v oboru nebo příbuzném oboru, dokud zákaz trvá.

Přestane-li společník splňovat tyto předpoklady za trvání společnosti, nastanou důsledky uvedené v § 88 odst. 1 písm. h), tzn., že je dán důvod pro zrušení a likvidaci společnosti. Přestane-li fyzická osoba, která je statutárním orgánem nebo jeho členem, anebo zástupce právnické osoby splňovat po vzniku společnosti shora uvedené požadavky, je povinností právnické osoby určit zástupce, který bude tyto požadavky splňovat.

V případě právnických osob mohou být společníky ty právnické osoby, jimž to zvláštní zákon nezakazuje. Nemusí se tedy jednat jen o obchodní společnosti založené za účelem podnikání – společníky VOS mohou být např. i občanská sdružení, zájmová sdružení právnických osob či družstva. Naproti

tomu zvláštní zákony neumožňují být společníkem VOS např. obecně prospěšným společnostem, nadacím a nadačním fondům, bankám a některým dalším subjektům.

3. Právní a majetková charakteristika

Veřejná obchodní společnost je právnickou osobou založenou za účelem podnikání. Má plnou **právní subjektivitu**, což mj. znamená, že za porušení svých závazků (obligační odpovědnost), i za porušení jakékoliv povinnosti stanovené zákonem nebo společenskou smlouvou, odpovídá celým svým majetkem. Společníci ručí za závazky společnosti celým svým majetkem společně a nerozdílně (§ 86 ObchZ). Toto ustanovení úzce souvisí s ust. § 56 odst. 4 ObchZ, které říká, že fyzická nebo právnická osoba může být společníkem s neomezeným ručením pouze v jedné společnosti. Tímto se zákaz vztahuje na další účastenství v jiné VOS nebo na postavení komplementáře v komanditní společnosti. Ručení společníka začíná ode dne vzniku společnosti, přičemž nekončí zánikem společnosti, ale je vázáno na trvání pohledávek věřitelů za společností v rámci likvidace společnosti (srov. § 56 odst. 6 ObchZ).

Ručení společníků má akcesorickou povahu, neboť VOS je „samostatnou“ právnickou osobou. Nejprve je tedy povinna splnit své závazky (povinnosti) společnost a teprve poté, co je nesplní, může věřitel požadovat plnění na společnících jako ručitelích. Pro ručení společníků platí přiměřeně ustanovení obchodního zákoníku o ručení (srov. § 303 a násl. ObchZ), přičemž písemného prohlášení společníka jako ručitele není třeba – ručitelský závazek plyne přímo z právní úpravy veřejné obchodní společnosti.

Společník, který do společnosti přistoupil, ručí i za závazky společnosti vzniklé před jeho přistoupením. Může však požadovat na ostatních společnících, aby mu poskytli náhradu tohoto plnění a nahradili náklady s tím spojené (např. poštovné, pojištění plnění, doprava).

Veřejnou obchodní společnost musí **založit** a po celou dobu její existence v ní působit minimálně **dvě osoby**, nerozhodno zda fyzické nebo právnické, tuzemské či zahraniční. Případný opačný stav (směrem dolů) sankcionuje ObchZ jednak ustanovením § 69b odst. 2 písm. e) a v obecné rovině též ustanovením § 88 odst. 1 písm. c) a d). Nesprávný by byl závěr, že po celou dobu trvání VOS v ní musí setrvat a na společném podnikání se osobně podílet tytéž osoby, které ji založily (zakladatelé). Změny v osobách i jejich počtu (roz. směrem nahoru, směrem dolů jen tehdy, zůstanou-li alespoň dva společníci) jsou zásadně možné, ovšem pouze za předpokladu změny společenské smlouvy, k čemuž je zapotřebí souhlasu všech společníků, nestanoví-li zákon nebo sama společenská smlouva jinak.

Ust. § 77 ObchZ výslovně uvádí, že **obchodní firma** musí obsahovat označení „veřejné obchodní společnost“, jež může být nahrazeno zkratkou „veř. obch. spol.“ nebo „v. o. s.“. Výčet tří obligatorních dodatků je taxativní, tzn., že se zakladatelé nemohou ve společenské smlouvě dohodnout na jiném znění (např. „veřej. obchod. spol.“) a požadovat jeho zapsání do obchodního rejstříku, což by ostatně bylo zamítnuto. Jistou výjimku lze spatřovat ve skutečnosti, když obchodní firma obsahuje jméno alespoň jednoho ze společníků. Pak postačí dodatek „a spol.“. Důsledky pokračujícího užívání příjmení fyzické osoby v obchodní firmě po ukončení jejího účastenství ve VOS (např. výpověď, úmrtí) řeší obchodní zákoník v ust. § 11. K pojmu, zásadám tvorby, struktuře, převodu, přechodu a ochraně obchodní firmy srov. ust. § 8 a násl.

Dalším charakteristickým rysem VOS jako ryzí společnosti osobní je, že žádný ze společníků nemá ex lege uloženou vkladovou povinnost, s čímž bezprostředně souvisí další pojmový znak – **společnost nevytváří základní kapitál**. Protože práva a povinnosti společníků se řídí zejména společenskou smlouvou, může právě ona určit (vyhotovují ji ostatně sami budoucí společníci), že vklady poskytnuty budou. Obchodní zákoník tuto možnost nejen nevylučuje, ale dokonce ji v § 80 předpokládá. Rozhodnou-li se tedy zakladatelé kladně, musí společenská smlouva vyřešit zejména formu vkladu, způsob ocenění vkladu nepeněžitého, výši vkladu (může být pro každého společníka jiná), způsob a lhůtu (termíny) jeho splacení (předání), ev. sankci za opožděné splacení peněžitého vkladu atd. Z logiky věci vyplývá, že v daném případě musí společenská smlouva obsahovat i ustanovení o správci a správě vkladu (§ 60).

Společník je povinen splatit svůj vklad ve lhůtě stanovené ve společenské smlouvě, jinak bez zbytečného odkladu po vzniku společnosti. Při opožděném splacení peněžitého vkladu je společník povinen splatit úrok z prodlení ve výši 20% z dlužné částky, nestanoví-li společenská smlouva jinak. Jedná se o ustanovení povahy dispozitivní, proto může společenská smlouva úrok z prodlení úplně vyloučit, snížit či naopak zvýšit. Nepřiměřeně vysoký úrok z prodlení by ve svých důsledcích mohl znamenat rozpor se zásadou poctivého obchodního styku (§ 265 ObchZ). Mlčí-li společenská smlouva o výši úroku z prodlení, platí výše uvedená v zákoně. Jestliže obchodní zákoník vkladovou povinnost předpokládá a umožňuje vklady peněžité i nepeněžité, je otázkou, proč v rámci právní úpravy VOS stanovil sankci za prodlení pouze u vkladu peněžitého. I nevčasné předání nepeněžitého vkladu je porušením povinnosti z obchodního závazku. Tento delikt by zakládal závazek k náhradě škody podle § 373 a násl. ObchZ.

Společník může vložit do společnosti i více vkladů. Tyto vklady se pro účely výpočtu podílu sčítají.

Nestanoví-li společenská smlouva jinak, není společník povinen zvýšit svůj vklad nad hodnotu stanovenou ve společenské smlouvě ani doplnit tuto hodnotu v případě ztrát.

4. Založení a vznik. Společenská smlouva

Vznik veřejné obchodní společnosti je stejně jako vznik ostatních společností dvoufázový – k jejímu založení dochází sepsáním společenské smlouvy společníky a ke vzniku následným zápisem společnosti do obchodního rejstříku.

Ze zákonného požadavku, že zakladatelé VOS musí být nejméně dva, plyne, že tuto společnost lze **založit jen uzavřením společenské smlouvy**, a to **v písemné formě** (§ 63 ObchZ) a s úředně ověřenými podpisy (§ 57 odst. 1 ObchZ).

Společenská smlouva musí obsahovat tyto obligatorní náležitosti :

a) firmu a sídlo společnosti,
b) určení společníků uvedením firmy nebo názvu a sídla právnické osoby nebo jména a bydliště fyzické osoby.
c) předmět podnikání společnosti. Veřejná obchodní společnost může provozovat veškerou podnikatelskou činnost s výjimkou činností, kde je podnikání vyhrazeno státu, nebo zvláštní, právním předpisem k tomu určené právnické osobě. Právní formu VOS nemůže mít banka, pojišťovna, investiční společnost, investiční fond aj.

Jelikož výčet údajů, které musí společenská smlouva obsahovat je velmi stručný, jeví se jako vhodné, nikoliv nezbytné, rozšířit společenskou smlouvu již při zakládání společnosti o ustanovení upravující zejména vnitřní organizaci společnosti a postavení společníků. Právní úprava VOS obsahuje největší počet dispozitivních ustanovení oproti zbývajícím třem obchodním společnostem, proto mohou společníci ve značné míře rozhodovat o konkrétní „podobě“ společnosti. Účelnost úpravy i dalších otázek již při zakládání společnosti je dána i tím, že k pozdější změně společenské smlouvy je třeba souhlasu všech společníků, nestanoví-li obchodní zákoník nebo sama společenská smlouva jinak.

Výčet následujících ujednání společníků není samozřejmě konečný :

a) dohoda o trvání společnosti (není-li uvedeno, má se za to, že je společnost založena na dobu neurčitou),
b) dohoda, jak bude jednáno před vznikem společnosti,
c) ujednání o vkladech společníků (výše, forma), ustanovení správce vkladů,
d) ujednání o výši úroku z prodlení se splácením peněžitého vkladu,

e) ujednání o obchodním vedení společnosti,
f) ujednání o zákazu konkurenčního jednání,,
g) dohoda o jednání společníků vůči třetím osobám,
h) úprava výpovědi společníka ze společnosti,
i) dohoda o splatnosti vypořádacího podílu při ukončení účasti společníka ve společnosti,
j) úprava dědění či přechodu obchodního podílu,
k) další náležitosti podle konkrétních záměrů zakladatelů.

Veřejná obchodní společnost **vzniká** dnem, k němuž byla zapsána do obchodního rejstříku. Místně příslušným soudem je ten krajský soud, v jehož obvodu je obecný soud VOS, jímž je ten okresní soud, v jehož obvodu má mít společnost sídlo.

K zahájení rejstříkového řízení se vyžaduje **návrh** podepsaný všemi společníky, i když podle ujednání ve společenské smlouvě nemají právo jednat jménem společnosti jako její statutární orgán.

Návrh na zápis musí být doložen listinami o skutečnostech, které mají být zapsány. Návrh na zápis společnosti do obchodního rejstříku musí být podán do devadesáti dnů ode dne, kdy byl společnosti doručen průkaz živnostenského či jiného podnikatelského oprávnění. Po marném uplynutí této lhůty pozbývají oprávnění platnosti a společnost je povinna vrátit je živnostenskému úřadu. Pokud má být předmětem podnikání činnost, pro kterou zákon žádné podnikatelské oprávnění nevyžaduje, běží devadesátidenní lhůta ode dne uzavření společenské smlouvy.

Dle § 28 ObchZ se do obchodního rejstříku při vzniku VOS zapisuje:

a) obchodní firma a sídlo VOS,
b) identifikační číslo, které přiděluje rejstříkový soud,
c) předmět podnikání,
d) právní forma,
e) jméno, bydliště a rodné číslo nebo datum narození či firma a sídlo osoby nebo osob, které jsou statutárním orgánem nebo jeho členy, s uvedením způsobu, jakým jednají jménem VOS, a den vzniku, popřípadě zániku jejich funkce, jestliže je statutárním orgánem nebo jeho členem právnická osoba, též jméno a bydliště osob, které jsou jejím statutárním orgánem nebo jeho členem,
f) jména, bydliště a rodná čísla nebo datum narození společníků, jež jsou fyzickými osobami, a firma či název a sídlo právnické osoby jako společníka.

Zápis společnosti do obchodního rejstříku zveřejní rejstříkový soud v Obchodním věstníku. Adresáty informace o zápisu jsou daňový orgán, orgán státní statistiky a orgán, který vydal průkaz živnostenského nebo jiného podnikatelského oprávnění.

5. Vznik a zánik členství společníka ve VOS

5. 1 Vznik členství originárním způsobem

Originární (původní) členství vzniká dvojím způsobem :

a) původními společníky jsou zakladatelé, jejichž poměr ke společnosti je vázán na den zápisu společnosti do obchodního rejstříku,
b) změnou společenské smlouvy může do společnosti přistoupit další společník, jehož poměr není odvozen od předchozího účastenství dřívějšího společníka. Přistoupení do společnosti přináší novému společníkovi jisté riziko, spočívající v tom, že se stává neomezeným ručitelem (solidárně s ostatními společníky) i ve vztahu k závazkům vzniklým před založením jeho členského poměru (srov. § 87 odst. 1, první věta ObchZ). Může však požadovat na ostatních společnících, aby mu poskytli náhradu za poskytnutí tohoto plnění a nahradili náklady s tím spojené.

5. 2 Vznik členství derivativním způsobem

Členství ve VOS vzniká **derivativním způsobem** spíše výjimečně, a to za určitých okolností děděním :

a) společenská smlouva musí připouštět, aby se společníkem stal dědic,
b) dědic (dědicové) se do jednoho měsíce od ukončení dědického řízení o členství přihlásí (lhůta je prekluzívní),
c) ke dni úmrtí společníka fyzické osoby společnost ex lege nezaniká, pokud v ní i nadále zůstávají minimálně dva společníci.

6. Vnitřní uspořádání společnosti

Veřejná obchodní společnost se pojetím úpravy statutárního orgánu odlišuje od ostatních obchodních společností, kde jsou **jednáním jménem společnosti** ve všech věcech pověřeni pouze určití společníci, nebo jen někteří (některý) z nich. V kapitálových společnostech dokonce nemusí být členy statutárního orgánu výhradně společníci, ale rovněž třetí osoby. Ust. § 85 ObchZ totiž umožňuje následující konstrukci:

a) statutárním orgánem je jeden ze společníků, nebo
b) statutárním orgánem jsou někteří pověření společníci, nebo
c) statutátním orgánem jsou všichni společníci.

Je-li statutárním orgánem více společníků, je oprávněn jednat jménem společnosti každý z nich samostatně, nestanoví-li společenská smlouva jinak.

Omezit jednatelské oprávnění statutárního orgánu může jen společenská smlouva, přičemž takové omezení je vůči třetím osobám neúčinné..

Od jednání jménem společnosti je třeba důsledně odlišovat **obchodní vedení společnosti** (§ 81 ObchZ). Zatímco jednání jménem společnosti, ke kterému je příslušný pouze statutární orgán, se realizuje ve vztahu ke třetím osobám, obchodní vedení směřuje dovnitř společnosti. Pojem obchodní vedení zákon nijak blíže nespecifikuje. Zpravidla však pod něj bývají zahrnovány činnosti, které provázejí každou podnikatelskou aktivitu: vedení účetnictví a výkaznictví, administrativa, operativní řízení provozu, správa společnosti, rozhodování o konkretizaci podnikatelského záměru a další běžné výkonné i rozhodovací procesy, jež jsou nutné k vedení podniku.

Pověří-li společenská smlouva obchodním vedením zčásti nebo zcela jen jednoho nebo více společníků, ostatní tohoto oprávnění v tomto rozsahu pozbývají.

Pověření společníka k obchodnímu vedení může být dohodou ostatních společníků **odvoláno**, nestanoví-li společenská smlouva jinak. Porušuje-li pověřený společník své povinnosti podstatným způsobem (§ 345 odst. 2 ObchZ), odejme soud pověření na návrh kteréhokoliv společníka, i když je pověření podle smlouvy neodvolatelné.

I bez výslovného pověření ve společenské smlouvě je pověřený společník povinen na požádání informovat ostatní společníky o všech záležitostech společnosti. Ust. § 81 odst. 4 ObchZ má kogentní charakter a nelze se od něho odchýlit.

Není vyloučeno, aby jednáním jménem společnosti i jejím obchodním vedením byly pověřeny tytéž osoby.

K jednání jménem společnosti i k obchodnímu vedení společnosti jsou oprávnění pouze společníci VOS, nikoliv třetí osoby – to je možné pouze u kapitálových společností. Touto podmínkou je zřetelně vyjádřen osobní charakter veřejné obchodní společnosti, kde je kladen důraz na osobní účast jednotlivých společníků při dosahování účelu, pro který byla společnost založena. Není však vyloučeno, aby třetí osobě byla udělena prokura.

7. Práva a povinnosti společníků

Některá práva a povinnosti společníků jsou již výše naznačena. Společník je při plnění svých povinností povinen postupovat s péčí řádného hospodáře.

Z právní úpravy VOS lze dovodit následující práva společníků:

a) právo rozhodovat o změně společenské smlouvy (§ 79 odst. 1),
b) právo rozhodovat o záležitostech obchodního vedení společnosti (§ 81 odst. 2),
c) právo rozhodovat o ostatních záležitostech společnosti (§ 79 odst. 2),

d) právo k obchodnímu vedení společnosti (§ 81 odst. 1),
e) právo na podíl na zisku společnosti (§ 82 odst. 1),
f) právo podat žalobu jménem společnosti (§ 82a),
g) právo být statutárním orgánem společnosti (§ 85),
h) právo na vypořádací podíl (§ 89),
i) právo na podíl na likvidačním zůstatku (§ 92),
j) právo vypovědět účast na společnosti (§ 88 odst 1, § 91, § 153e odst. 2, § 220zb odst. 2).

K obchodnímu vedení společnosti je oprávněn každý společník v rámci zásad mezi nimi dohodnutých. Veřejná obchodní společnost nevytváří vnitřní strukturu orgánů, z nichž by některým z nich zákon nebo společníci mohli svěřit obchodní vedení, jako je tomu např. u jednatelů ve společnosti s ručením omezeným nebo u představenstva v akciové společnosti. Obchodním vedením mohou společníci ve společenské smlouvě pověřit zčásti nebo zcela jednoho nebo více společníků. Ostatní společníci pak v uvedeném rozsahu tohoto oprávnění pozbývají. Pověřený společník je povinen řídit se při výkonu obchodního vedení zásadami, které dohodl s ostatními společníky a současně je povinen řídit se rozhodnutím společníků učiněným většinou hlasů. Nestanoví-li společenská smlouva něco jiného, má každý společník jeden hlas.

Dohodou ostatních společníků může být pověření společníka k obchodnímu vedení odvoláno.

Právní vztahy k třetím osobám jsou vnější právní vztahy, do nichž společnost vstupuje s osobami, které stojí mimo společnost jako právnickou osobu i mimo její společníky. Úprava těchto vztahů znamená úpravu jednání za společnost navenek.

Statutárním orgánem veřejné obchodní společnosti jsou všichni její společníci, nestanoví-li společenská smlouva, že jsou jím pouze někteří společníci nebo jeden společník. Každý společník se stává statutárním orgánem VOS ex lege okamžikem, kdy se stává společníkem VOS (vznikem společnosti nebo pozdějším přistoupením do společnosti), ledaže by společenská smlouva určila, že patří mezi společníky, kteří statutárním orgánem nejsou. I tento společník se však následně může statutárním orgánem stát, a to v důsledku změny společenské smlouvy. Společníci, kteří jsou statutárním orgánem VOS, se zapisují do obchodního rejstříku s uvedením dne vzniku a zániku funkce, jakož i s uvedením způsobu, jakým za společnost jednají. Je-li statutárním orgánem více společníků, je oprávněn jednat jménem společnosti každý z nich samostatně, nestanoví-li společenská smlouva jinak.

S účinností od 1. ledna 2001 je v ust. § 85 odst. 3 ObchZ řešena možnost společníka odstoupit z funkce statutárního orgánu. Společník může z funkce statutárního orgánu odstoupit s udáním jakéhokoliv důvodu i bez udání důvodu. Odstoupení musí mít písemnou formu s úředně ověřeným podpisem

společníka, musí být doručeno VOS i všem jednotlivým společníkům VOS a účinné je uplynutím jednoho měsíce ode dne, kdy bylo doručeno společnosti. Nepodaří-li se písemný projev vůle doručit všem společníkům, je odstoupení neúčinné. Odstupující společník je však povinen vykonat všechna opatření, která nesnesou odkladu a současně informovat ostatní společníky o dalších opatřeních, která je třeba vykonat. Odstupuje-li společník, který je jediným statutárním orgánem VOS, jsou ode dne účinnosti odstoupení statutárním orgánem všichni ostatní společníci, ledaže by měli překážku výkonu funkce podle § 31a ObchZ. Tvoří-li statutární orgán více společníků a jeden z nich odstoupí, zůstávají statutárním orgánem ti společníci, kteří do dne odstoupení jednoho z nich zastávali funkci statutárního orgánu.

Nejen společník, ale i dědic obchodního podílu je oprávněn vypovědět účast ve společnosti, i když je společnost založena na dobu určitou. Musí tak učinit ve lhůtě tří měsíců od právní moci rozhodnutí soudu o dědictví, jinak toto právo zaniká. Výpovědní lhůta činí rovněž tři měsíce a běží od doručení výpovědi. Dnem účinnosti výpovědi se ex lege mění společenská smlouva. Statutární orgán společnosti je povinen vyhotovit úplné znění společenské smlouvy, navrhnout výmaz společníka z obchodního rejstříku a uložit do sbírky listin listinu obsahující změnu společenské smlouvy i úplné znění společenské smlouvy.

Dědic, který podal výpověď, není povinen se osobně podílet na činnosti společnosti, ani když společenská smlouva takovou povinnost stanoví. Ustanovení § 91 ObchZ má kogentní charakter.

Základním majetkovým právem společníka je právo na **podíl na zisku**. Ust. § 82 ObchZ má dispozitivní povahu, tzn., že se zákonná úprava použije jen tehdy, nestanoví-li společenská smlouva jinak. Nedohodnou-li se společníci na odlišném řešení, pak platí, že zisk určený k rozdělení se dělí mezi společníky rovným dílem. Podíl na zisku je splatný do tří měsíců od jejího schválení, nestanoví-li společenská smlouva jinak. Společenská smlouva může splatnost podílu zkrátit nebo prodloužit. Marným uplynutím lhůty k vyplacení podílu se společnost dostává do prodlení a tím do postavení dlužníka a společník do postavení věřitele. Právo na vyplacení podílu na zisku se promlčí v obecné čtyřleté promlčecí lhůtě.

Zisk určený k rozdělení se však může použít k financování nového podnikatelského záměru společnosti, k nákupu movitých či nemovitých věcí, k vytvoření nových nebo doplnění stávajících fondů, nebo se společníci mohou dohodnout, že první podíl, který jim připadne se stane jejich vkladem do společnosti. Možných kombinací je tedy celá řada.

Bývalému společníku nebo jeho dědici, popřípadě právnímu nástupci vůči společnosti vzniká nárok na **vypořádací podíl**.

Každý společník je oprávněn podat jménem společnosti žalobu:

- o náhradu škody proti společníkovi, který odpovídá společnosti za škodu a žalobu o splacení vkladu proti společníkovi, který je splacením vkladu v prodlení,
- a v tomto řízení ji zastupovat.

To neplatí, jestliže již jménem společnosti vymáhá náhradu škody nebo splacení vkladu statutární orgán společnosti. Jiná osoba než společník, který podal žalobu, nebo osoba jím zmocněná nemůže v řízení činit úkony za společnost nebo jejím jménem.

Ztrátu společnosti nesou společníci rovným dílem, nestanoví-li společenská smlouva něco jiného. Společenská smlouva může stanovit pouze jiný poměr dělení ztráty, avšak nemůže nesení ztráty společníky vyloučit. Jakým způsobem společníci tuto ztrátu nesou, zákon neupravuje. V úvahu přichází buďto :

a) o podíl na ztrátě se sníží vklad společníka do společnosti (za předpokladu, že společník do společnosti vklad dal a společenská smlouva to nevylučuje), nebo
b) podíl na ztrátě uhradí společník ze svého majetku (obdoba příplatkové povinnosti u společníků ve společnosti s ručením omezeným).

Společnost se může domáhat u soudu vyloučení společníka, který porušuje závažným způsobem své povinnosti, ačkoliv byl k jejich plnění vyzván a na možnost vyloučení písemně upozorněn. S podáním tohoto návrhu, jež podává statutární orgán VOS, nebo osoba jím zmocněná, musí souhlasit společníci, jež mají alespoň poloviční podíl na společnosti K řízení v prvním stupni je příslušný krajský soud. Vyhoví-li návrhu společnosti a společníka ze společnosti vyloučí, zaniká jeho účast dnem právní moci tohoto rozhodnutí. Vyloučenému společníkovi vzniká dnem právní moci rozhodnutí soudu právo na vypořádací podíl.

8. Zrušení a zánik

Kromě případů uvedených v § 68 ObchZ se VOS **zrušuje** z důvodů speciálních, obsažených v § 88, a to s likvidací, ledaže v zákonem stanovených případech bude likvidace nahrazena převzetím jmění jediným společníkem VOS:

a) byla-li smlouva uzavřena na dobu neurčitou, výpovědí společníka podanou nejpozději 6 měsíců před uplynutím účetního období, nestanoví-li společenská smlouva lhůtu jinou,
b) rozhodnutím soudu podle § 90 odst. 1,
c) smrtí společníka, ledaže společenská smlouva připouští dědění podílu, podíl zůstavitele zdědil jeho dědic (dědicové), nedojde-li

k odmítnutí dědictví a ve společnosti zůstávají alespoň dva společníci,

d) zánikem právnické osoby, která je společníkem, ledaže společenská smlouva připouští přechod podílu na právního nástupce a ve společnosti zůstávají alespoň dva společníci,
e) prohlášením konkursu na majetek některého ze společníků nebo zamítnutím návrhu na prohlášení konkursu pro nedostatek majetku,
f) pravomocným nařízením výkonu rozhodnutí postižením podílu některého společníka ve společnosti nebo vydáním exekučního příkazu k postižení podílu některého společníka ve společnosti po právní moci usnesení o nařízení exekuce,
g) zbavením nebo omezením způsobilosti k právním úkonům některého ze společníků,
h) jestliže společník přestane splňovat předpoklady podle § 76 odst. 2,
i) z dalších důvodů stanovených ve společenské smlouvě.

Eventuální následné trvání společnosti je možné jen při splnění podmínek stanovených v § 88 odst. 2 až 4 ObchZ.

Dle § 90 odst. 1 může společník navrhnout, aby společnost zrušil soud, jsou-li pro to důležité důvody, zejména porušuje-li jiný společník závažným způsobem svoje povinnosti nebo není-li možné dosáhnout účelu, pro který byla společnost založena. Z citovaného ustanovení lze dovodit, že:

1. aktivně legitimovaný k podání žaloby je jiný společník, než ten, pro jehož závažné porušování povinností je návrh podáván,
2. společník porušuje své povinnosti nejen závažným způsobem, ale i opakovaně nebo soustavně, přičemž závažnost je oprávněn posoudit pouze soud s ohledem na konkrétní situaci ve společnosti,
3. dosažení účelu, pro který byla společnost založena, není možné z objektivních či subjektivních důvodů.

Při zrušení společnosti s likvidací mají společníci nárok na podíl na likvidačním zůstatku. Likvidační zůstatek se rozdělí mezi společníky nejprve do výše hodnoty jejich splacených vkladů. Zbytek likvidačního zůstatku se rozdělí mezi společníky rovným dílem. Pokud neměli společníci vkladovou povinnost stanovenou ve společenské smlouvě, rozdělí se likvidační zůstatek rovným dílem, nestanoví-li společenská smlouva jinak. Nestačí-li likvidační zůstatek na vrácení splacených vkladů, podílejí se na něm společníci v poměru k jejich výši. Společenská smlouva může upravit rozdělení likvidačního zůstatku jinak.

Zrušení bez likvidace spočívá ve :

- fúzi veřejných obchodních společností (§ 92a ObchZ),
- fúzi veřejné obchodní společnosti s komanditní společností (92b ObchZ),

- zrušení veřejné obchodní společnosti s převodem jmění na jediného společníka (92c ObchZ),
- rozdělení veřejné obchodní společnosti (§ 92d ObchZ),
- změně právní formy (§ 92e ObchZ).

Veřejná obchodní společnost **zaniká** výmazem z obchodního rejstříku.

RÉSUMÉ

Public partnership is a company, in which at least two persons conduct enterprise under common firm and are liable for the company's obligations jointly and severally by their entire personal assets. Jurisprudence ranks the public partnership among personal enterprises, for the reason that the company does not create fixed assets, the partners are not due to place a deposit to the company, they are liable for the company's obligation and they are personally involved in the enterprise. A partner can be either a natural or legal person, domestic and foreign. The conditions for a natural person to participate in public partnership are stated by law. Public partnership is ex lege a legal person and an entrepreneur.

Public partnership is founded by a social contract in a written form, and is established upon the entry into the Companies Register. It can be established solely for the purpose of business, and not for a different (so-called ideal) purpose. Obligatory requirements to the social contract are stated by law. Public partnership is liable for its obligations with all its assets. Profit and loss is shared by the partners equally, if not stated otherwise in the social contract. The partners are illegible for their share upon termination of their participation, and the right to their liquidation share upon extinction of the company with liquidation.

Rights and duties of the partners are defined by law and the social contract. Each partner is due to perform his duties with due diligence. Within the rules agreed upon, each partner is entitled to business management of the company. All partners are statutory bodies of the company, unless the social contract defines otherwise only one or several partners).

The company may be dismissed with or without liquidation and the dismissal is conducted by an erasure from the Register.

LITERATURA

DĚDIČ, J. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář. Díl I.* (§ 1 – § 92e) 1. vyd. Praha : POLYGON, 2002.
ELIÁŠ, K. *Kurs obchodního práva. Právnické osoby jako podnikatelé.* 1. vyd. Praha : C. H. BECK, 1995.
ELIÁŠ, K. *Obchodní společnosti.* 1. vyd. Praha : C. H. BECK/SEVT, 1994.
KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo.* 1. vyd. Praha : C. H. BECK, 1995.
POKORNÁ, J. *Obchodní společnosti po novelizaci obchodního zákoníku.* 1. vyd. Praha : LINDE, 1997.
ŠTENGLOVÁ, I. – PLÍVA, S. – TOMSA, M. *Obchodní zákoník. Komentář.* 5. vyd. Praha : C. H. BECK, 1998.
KOLEKTIV AUTORŮ. *Obchodní zákoník s podrobným komentářem pro právní a podnikatelskou praxi.* 1. vyd. Praha : TRIZONIA, 1992.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

RODINA Z POHLEDU SOCIOLOGIE A PRÁVA

JUDr. Lenka Macháčková
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Pohled sociologie

Ze sociologického hlediska se rodina vymezuje jako malá, primární, neformální, intimní skupina, která je tvořena lidmi spojenými příbuzenskými (manželskými, pokrevními) pouty. Pro tuto skupinu je typické intimní soužití ve společné domácnosti.[1] Ze širšího sociologického pohledu považujeme rodinu za instituci, protože organizovaně usiluje o plnění určitých potřeb a dosažení určitých cílů. V nejširším vymezení může být rodina definována jako „institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti".[2] Rodina musí institucionálně pokrýt nejen reprodukci fyzickou, ale i reprodukci sociální způsobilosti.

Rodina je Všeobecnou deklarací lidských práv podle mezinárodního práva pokládána za přirozený a základní prvek společnosti, který má právo na ochranu ze strany společnosti a státu. Rodina je chápána jako životní společenství založené na instituci manželství dvou osob opačného pohlaví a vázané vzájemnou solidaritou. Je to instituce, kde se setkává a protíná individuální se společenským a soukromé s veřejným, je to místo, kde se řeší problémy, vzniká a dozrává úcta k životu a zájem o druhého člověka.[3]

Rodina je natolik přirozeným útvarem, že se vyskytuje v každé společnosti, v každé době i kultuře, i když pochopitelně existují rozdíly, zejména mezi vzájemným rozdělením rolí mezi mužem a ženou.

1. GEIST, B. *Sociologický slovník.* 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, Praha 1992, s. 344.
2. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny.* 1. vyd. Praha: Slon, Praha 1999, s. 99.
3. KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti 1. *Sociální politika,* 1997, č. 6, s. 7.

Funkce a význam rodiny

Rodina je nejdůležitější primární skupinou, která je založena na tzv. primárních vztazích. Primárním vztahem přitom rozumíme takový vztah, který je založen na kontaktu tváří v tvář, vztahu vysoké důvěry a intimity a také na vzájemné pozitivní emocionální orientaci. Jde o vztahy, ve kterých se člověk angažuje celou svou osobností a dobrovolně. Z tohoto pohledu rodina plní vůči svým členům, a tím i vůči celé společnosti, řadu nezastupitelných, respektive jen stěží nahraditelných funkcí, a to zejména v oblasti reprodukční, materiální, výchovné a ochranné, emocionální a socializační, ale také kulturní a hodnotové. Zdůrazním jen některé z nich.

Rodina zajišťuje biologické trvání společnosti, plní tzv. *reprodukční funkci.* Kromě samotného rozmnožování zde lze zahrnout i biologické zabezpečení života dítěte. Pro život společnosti má klíčový význam počet dětí v rodinách. Zatímco řada rozvojových zemí se potýká s populačními explozemi, v mnohých západních zemích počet obyvatelstva stagnuje, resp. mírně klesá. Česká republika se také potýká s nepříznivým demografickým trendem, který se projevuje klesající porodností v 90. letech. V pozadí těchto trendů můžeme vystopovat požadavky na svobodu a autonomii jednotlivců, dobrovolnost partnerského vztahu, rovnost v partnerství a změněná životní orientace žen, které dávají přednost svému kariérnímu růstu. Mezi bezprostřední vlivy pak patří upřednostňování nesezdaného soužití před manželstvím, protože sňatek je považován pouze za jednu z forem partnerského vztahu a dále pečlivé plánování rodičovství a jeho odkládání na pozdější dobu. [4]

Další funkcí rodiny je tzv. *výchovná funkce*. Rodina je prostředím, které poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě a v podstatě mu poskytuje vše potřebné pro plynulé zařazení do společnosti. V rámci rodinné interakce však neprobíhá pouze výchova dětí, ale vzájemné působení formuje všechny členy rodiny, a to jak bezprostředně, tak dlouhodobě. Je to právě rodina, která působí jako regulátor tzv. nežádoucích činností (sociální deviace). U jedinců bez rodinného zázemí bývá toto chování vybočující z normy registrováno s větším časovým odstupem a také mnohem později dochází ke snaze měnit, popř. léčit negativní stav. Výchovnou funkci rodiny považuji za velice podstatnou a jen obtížně nahraditelnou, i když v nedávné minulosti panoval názor, že právě tuto funkci bude snadné nahradit vlivem kolektivu a působením výchovných institucí. Zdá se však, že specifická dynamika probíhající v rodině tvoří zcela jedinečné prostředí pro formování postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Rodina také vytváří hodnotové orientace a tvoří základ pro koncepci vlastního života.

Jako jedinečná a nezastupitelná funguje rodina zejména v *emocionální oblasti*. Zdůrazňuje se především potřeba být akceptován, vytvářet si vlastní

4. VÝROST, J. – SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I.* 1. vyd. Praha : Portál, 1998, s. 326.

identitu, mít kladný trvalý vztah k jedné osobě a malé sociální skupině.[5] Rodina poskytuje zázemí, bezvýhradné přijímání, podporu a pomoc, potřebu klidu a uvolnění, potřebu sdílení zážitků, společných perspektiv a plánů, potřebu vztažnosti sebe k něčemu trvalému, jistému a nereciprocnímu. V disfunkční rodině je to právě emoční oblast, která může být nejvíce zraňována a je nejhlouběji postižena.

Dítě se v rodině také učí porozumět kultuře své společnosti, chápat základní pravidla sociálního života a základní způsoby správného chování, učí se, co se smí a co se nesmí. Rodina je proto nejvlivnějším socializačním faktorem.

Krize a znovuobjevování rodiny

Již od konce minulého století je možno vypozorovat opakované poukazy na krizi rodiny[6]. Je třeba poznamenat, že jsou často provázeny chybnou interpretací některých demografických indexů, zejména indexu rozvodového.

Charakter současné české rodiny ovlivnila koncepce rodinné politiky, která byla spojena s cíly a ideály socialismu, jež byly ovšem limitovány ekonomickými možnostmi, a proto se realizovaly víceméně deformovaně. V 70. letech se na poli náhradní výchovy začalo pozvolna opouštět heslo, že „ústavní výchova je vždy lepší než horší rodina“,[7] a to v souvislosti s vyhodnocováním poznatků získaných při sledování psychické deprivace u dětí vyrůstajících v dětských domovech a její nápravy v náhradním rodinném prostředí. Ukázalo se, že z hlediska fungování rodiny jsou nejdůležitější vztahové a psychosociální charakteristiky. Do popředí z hlediska dítěte začalo vystupovat psychosociální rodičovství jako jedno ze tří základních dimenzí rodičovství (biologické, právní a psychosociální). Z výzkumů se zjistilo, že bezpodmínečná akceptace dítěte ze strany rodičů má primární místo v rámci prevence většiny sociálně patologických jevů a že vytváří zkušenosti základní životní důvěry. Selže-li rodina v tomto svém poslání, tj. v poslání poskytnout základní životní důvěru, primární socializaci a současně stabilizaci osobností dospělých členů, hrozí nebezpečí, že budeme společností s deficitem důvěry a komunikace.[8]

Z pojetí rodiny jakožto mostu mezi jednotlivcem a širší společností vyplývají dvě vzájemně provázané skutečnosti. Na jedné straně se problémy rodiny se promítají do celkového klimatu společnosti, mají vliv na její morálku,

---

5. MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. 1. vyd. Praha : Portál, 1994, s. 14 – 15.

6. … jako společenství založené manželstvím v protikladu k mimomanželským formám soužití nebo dokonce komunám – in: RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. 1. vyd. Brno : CDK, 1996.

7. HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 1. vyd. Brno : Doplněk, 1998, s. 10.

8. KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti 1. *Sociální politika,* 1997, č. 6.

množství sociálně patologických jevů, a také mají nepřímý vliv na ekonomickou úroveň a politickou kulturu. Na druhé straně se celospolečenské problémy přímo či nepřímo dotýkají rodiny.

Jan Keller se domnívá, že „Podstatné příčiny nesporné krize moderní rodiny leží mimo vlastní rodinu. Rodina je obětí sil, které sama neuvedla do chodu. Tyto síly lze hledat v oblasti centralizace moci.“[9] Tvrdí, že tradiční rodina tím, že stát za ni převzal zdravotní, sociální, výchovné, hospodářské kompetence, ztratila své funkce a pravomoci, které ji stmelovaly. „Poté, co ji odzbrojil, projevuje o ni stát dojemnou péči.“[10]

Stále zůstávají oblasti, ve kterých si rodina podržuje nezastupitelnou funkci. Jde zejména o péči o děti. Keller se ovšem domnívá, že hlavním důvodem není argument, že je to přirozené, ale že stát nepovažuje tuto oblast za natolik významnou, že by ji chtěl organizovat sám.[11] Tento názor stojí zajisté za pozornost, ale je jisté, že ze specifické pozice moderní rodiny vyplývá povinnost státu zajistit jí potřebnou sociální péči nebo alespoň rodinu sociálně neznevýhodňovat.

K největším problémům současné rodiny patří zejména problém rovnoprávnosti muže a ženy. Na jedné straně stojí absolutní právní a ekonomická rovnoprávnost a na druhé straně boj o dominanci ve vztahu. Dále je to problém flexibility rolí – na rozdíl od minulosti, kdy byla striktně vymezena mužská a ženská role. Velmi zásadní jsou problémy ve vztahu k dětem, a to zejména nedostatek citového náboje, který vede k citové deprivaci, výchovný prakticismus (rodiče vychovávají děti k účelovému jednání, nevštěpují jim etické normy), a kult dítěte (vysoké hodnocení dítěte bez ohledu na jeho reálné možnosti, popř. to, že dítě je středem pozornosti a může si všechno dovolit).

Každý národ spatřuje v dětech své bohatství, svou budoucnost. Naštěstí pro náš národ, převážná většina rodičů vynakládá veškeré úsilí na všestrannou péči o své děti, obětavě se o ně stará a vytváří jim příznivé podmínky pro jejich současný i budoucí život. Při tom všem je rodina, přes všechny své nedostatky, ohrožení a labilitu, stále ještě nenahraditelná.

Právní zakotvení rodiny

S legální definicí pojmu rodina se v právních normách nesetkáváme. Hlavní důvod spočívá zejména v tom, že rodina není sama o sobě v naší právní úpravě subjektem právních vztahů. Těmi jsou jednotliví členové rodiny, kteří jsou právně definováni jako osoby blízké v § 116 občanského zákoníku. Pouze Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 definoval rodinu jako vztah mezi prarodiči a všemi jejich potomky. Pokud jde o vztah manželství a rodiny, manželství je pak základem, z něhož rodina vzniká, ale o rodinu půjde i tehdy,

9. KELLER, J. *Nedomyšlená společnost.* 1. vyd. Brno : Doplněk, 1995, s. 44.
10. Tamtéž, s. 57.
11. Srov. tamtéž, s. 57 – 64.

jestliže rodiče dítěte spolu žijí bez toho, že by uzavřeli manželství, popř. i soužití jednoho rodiče s dítětem.[12]

Z hlediska práva nás spíše zajímá vymezení tzv. rodinněprávních vztahů, zejména vztahů osobních. Jako rodinněprávní se označují vztahy, které vyplývají z manželství, rodičovství a jiných forem péče o nezletilé děti vychovávané mimo původní rodinu. Základní odlišnost těchto vztahů od ostatních právních vztahů vyplývá ze skutečnosti, že k naplnění jejich obsahu a zabezpečení jejich bezporuchového fungování je nutná existence osobního (emocionálního) prvku. U některých rodinněprávních vztahů vzniká tato vazba na základě pokrevního příbuzenství, u ostatních uměle (např. u osvojení). V některých případech, zejména ve vztazích mezi rodiči a dětmi, porucha nebo neexistence emocionální vazby znamená, že rodinněprávní vztah přestal plnit svůj účel, a to má za následek nutnost zásahu ze strany státu.[13]

Disfunkční rodina

Skutečnost, že rodina neplní v mnohých případech svoje funkce, není vadou instituce rodiny jako takové, ale nedostatkem odpovědnosti, zkušeností a morální vyspělosti těch, kteří rodinu zakládají. Stále se setkáváme s dětmi, jejichž rodiče při plnění svého rodičovského poslání selhali a ohrožení dětí se stalo tak závažným, že bylo nutné je z dosavadního prostředí odebrat a zajistit jim náhradní péči. Na svět přicházejí také děti, kterým rodiče žádné výchovné prostředí nedokázali vytvořit a tyto děti žijí v náhradním prostředí již od svého narození (týrané a opuštěné děti). Jsou také děti, které bez jakékoli viny na straně rodičů se v důsledku smrti rodičů a nedostatku širšího rodinného zázemí ocitly bez pomoci, a proto musí být vychovávány v náhradním prostředí (osiřelé děti). V neposlední řadě potřebují jak zázemí tak odbornou pomoc děti tělesně nebo intelektuálně postižené.

Chtěla bych zdůraznit, že výše uvedené se týká 1 – 2 % dětské populace (v roce 1996 to bylo asi 19 000 dětí z celkového počtu 1 893 259 dětí do čtrnácti let), takže u těchto krajních variant (zásadní odmítání, neschopnost výchovy, hluboká rodinná deprivace, sociální izolace, týrání, atd.) se nemůžeme držet zásad, které charakterizují rodinu obecně. Proto zde není možné proklamovat nedotknutelnost rodiny.[14]

J. Dunovský publikoval kategorizaci hodnocení situace dítěte z hlediska péče a zájmu rodičů.[15] V případě, že se dítě ocitlo v tak závažné životní situaci,

---

12. HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998, s. 13.
13. HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Rodinné právo.* 2. vyd. Brno : Doplněk, 1995, s. 21 – 22.
14. KOLUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a náhradní rodinná péče. *Sborník z přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči.* 1. vyd. Praha : MPSV, 1999, s. 20.
15. DUNOVSKÝ, J. Sociální diagnóza a výběr dětí do náhradní rodinné péče. *Populační zprávy,* Praha, 1972, s. 24

že musí být umístěno mimo vlastní rodinu, je nutné vypracovat tzv. sociální diagnózu, tj. zhodnocení sociální, sociálně-právní, psychické a zdravotní situace dítěte. Ze sociálně-právního hlediska je třeba v prvé řadě zhodnotit stupeň narušení vztahu vlastní rodiny k dítěti. Hodnocení vychází z intenzity zájmu rodičů o dítě a kvality jejich péče o ně. Příčiny toho, proč se rodiče o dítě nestarají nebo starají nedostatečně, mohou být subjektivní nebo objektivní. Dunovský hodnotí situaci dítěte z hlediska péče a zájmu rodičů takto:

– *Rodiče se starat nemohou.*

Do této kategorie se řadí děti, jejichž rodiče zemřeli. Dále se sem řadí rodiče, kteří pro chronickou fyzickou či psychickou nemoc nebo vysoký stupeň invalidity, nemohou péči o dítě řádně zabezpečovat anebo je nežádoucí, aby ji zabezpečovali. Dále sem patří rodiče, kteří jsou opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody a není pravděpodobné, že by dosavadní způsob života změnili. Podle dřívějšího členění se do této kategorie řadili i rodiče, kteří opustili dítě odchodem do emigrace.

– *Rodiče se starat nechtějí.*

Do této kategorie se řadí rodiče s takovou formou nezájmu a nedostatečné péče, kde nelze očekávat změny v postojích. Jde o případy, kdy rodiče již v útlém věku dítěte neprojevují dostatečnou snahu o zajištění péče o dítě, i když by se o ně starat mohli, o případy, kdy rodiče dítě opustí, odloží, vzdají se ho (dají souhlas s osvojením). V této kategorii je zajímavý pohled na matky, které dávají souhlas s osvojením dítěte. Většinou jde o blanketový souhlas, tedy bez toho, aniž by znaly konkrétní osvojitele. Tyto ženy jsou většinou označovány jako „krkavčí matky“ a panuje všeobecné povědomí, že jde především o nezletilé a svobodné matky. Ze studie, kterou zpracovala Jana Severová ve Fakultní nemocnici v Praze – Motole však vyplývá, že tyto matky měly v prvé řadě zájem o to, aby se děti dostaly do adoptivní rodiny hned z porodnice a šlo především o matky vdané nebo žijící s partnerem.[16]

– *Rodiče se starat neumějí.*

Třetí kategorie zahrnuje především rodiče velmi mladé, nezralé, s nedostatkem životních zkušeností, nedostatečně odpovědné, rodiče, jejichž vlastní životní perspektivy jsou nejisté. V případech, kdy nemohou očekávat pomoc širší rodiny a kdy sanace rodiny a sociálně-výchovné vedení bylo neúspěšné, se dítě rovněž ocitá bez rodinného prostředí. Kromě velmi mladých rodičů lze do této kategorie zčásti zařadit i některé rodiče romského původu. U vícečetných rodin, kde již starší děti byly umístěny mimo rodinu, se u nově narozených dětí situace řeší co nejdříve, s ohledem na dřívější špatné zkušenosti.[17]

16. SEVEROVÁ, J. Matky, které se vzdávají svého dítěte. *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha : MSPV, 1999, s. 77 – 86.
17. *Metodika odborných služeb v náhradní rodinné péči*. Organizační odbor MPSV ČSR, Praha 1979, s. 11– 12.

Již dávno se podařilo překonat názor na ústavní výchovu jako na jediné převažující opatření k zabezpečení péče o takto postižené děti. Náhradní rodinná péče má v současné době všechny předpoklady úspěšného vývoje. Dokladem toho je i platné znění zákona o rodině, které stanoví, že před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte není možno zajistit náhradní rodinnou péčí, která má přednost před výchovou ústavní.

Na rodinu jsem se snažila podívat z pohledu dvou společenských disciplín, sociologie a práva, se zaměřením na problematiku fungování rodiny. „Rodina odedávna existuje proto, aby lidé mohli pečovat o své děti.“[18] Tato věta popisuje důležitost rodiny a fakt, že rodina, a to zejména nukleární rodina tvořená mužem, ženou a dítětem, se nemůže přežít. Výchova dítěte v rodině předurčuje jeho osobnostní vývoj, orientuje ho na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory, a tím mu vlastně osobitě předává to nejpodstatnější – sociální dovednosti, bez nichž se ve svém životě neobejde. Rodina je unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje specifické a univerzální. Na jedné straně je každá svým vlastním světem a na druhé straně určitým způsobem respektuje obecně závazná pravidla fungování společnosti. Rodina je zároveň těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Předními hodnotami převažující většiny osob je mít stálého partnera a děti.

RÉSUMÉ

Die Autorin orientiert sich an der Problematik der Familie. Der Begriff „Familie“ wird aus der Sicht der Soziologie und Recht betrachtet. Sie führt Funktionen und der Sinn der Familie in der heutigen Gesellschaft an. Es ist fraglich, ob das Institut der Familie veraltet ist und mit einem neuen ersetzt werden soll.

Der überwiegende Teil des Absatzes beschäftigt sich mit dem Stand, in dem die Funktionen der Familie nicht ausgeübt werden. In diesem Fall ist es klar, dass Familie mit allen Störungen und Schwierigkeiten unvertretbar ist.

18. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 1. vyd. Praha : Slon, 1997, s. 8.

LITERATURA

DUNOVSKÝ, J. Sociální diagnóza a výběr dětí do náhradní rodinné péče. *Populační zprávy,* Praha, 1972, s. 24.
GEIST, B. *Sociologický slovník.* 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1992.
HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Rodinné právo.* 2. vyd. Brno : Doplněk, 1995.
HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo.* 1. vyd. Brno : Doplněk, 1998.
KELLER, J. *Nedomyšlená společnost.* 1. vyd. Brno : Doplněk, 1995.
KOLUCHOVÁ, J. Psychická deprivace a náhradní rodinná péče. *Sborník z přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha *:* MPSV, 1999, s. 20.
KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti 1. *Sociální politika,* 1997, č. 6, s. 7.
MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují.* 1. vyd. Praha : Portál, Praha, 1994.
MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 1. vyd. Praha : Slon, 1997.
MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny.* 1. vyd. Praha : Slon, 1999.
SEVEROVÁ, J. Matky, které se vzdávají svého dítěte. *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péč. 1. vyd. Praha :* MSPV, 1999, s. 77 – 86.
VÝROST, J. – SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I.* 1. vyd. Praha : Portál, 1998.
Metodika odborných služeb v náhradní rodinné péči. Organizační odbor MPSV ČSR, Praha 1979.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

PŘÍNOS FRANTIŠKA ČÁDY K ČESKÉ KODIKOLOGII

Prof. PhDr. Marie Marečková, DrSc.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Významný právní historik a kodikolog prof. JUDr. František Čáda (30. 5. 1895 Praha – 10. 10. 1975 Brno) patřil k věhlasné meziválečné generaci české právní historiografie pražské Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Její příslušníci se podíleli i na formování moderních právně historických oborů na nově zakládaných právnických fakultách Univerzity Komenského v Bratislavě a Masarykovy univerzity v Brně.

Na toto významné centrum právní vědy přešel František Čáda roku 1926. Na návrh kolegia Právnické fakulty Masarykovy univerzity rozhodnutím prezidenta republiky ze dne 29. března 1926 byl František Čáda jmenován mimořádným profesorem právních dějin středoevropských. S Brnem a s Moravou tak spojil František Čáda pracovní aktivity i soukromí po zbytek svého života. Řádným profesorem právních dějin středoevropských byl jmenován 31. října 1933. Roku 1939 bylo jeho pověření rozšířeno pro obor právní dějiny československé. Spolupracoval na nové koncepci právních dějin slovanských, středoevropských, českých a československých.[1]

V učebnici Povšechných právních dějin československých od dob nejstarších do doby husitské, která vyšla v Brně roku 1947, v širších středoevropských a evropských souvislostech pojednal o právních dějinách na celém území Československa a o svébytnosti domácího práva.[2] Studentům práv byl určen i Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě[3] a dříve vydané Vybrané

1. ČÁDA, F. Právní dějiny české, československé, slovanské, středoevropské. *Sborník prací z dějin práva československého, sv. I. K padesátým narozeninám profesora Jana Kaprase jeho žáci.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1930, s. 1 – 11. Dále viz ČÁDA, F. Vzájemné vztahy mezi českým právem a cizími právními řády. *Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity 12*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1933, s. 112 – 124.
2. ČÁDA, F. *Povšechné právní dějiny československé. I. díl.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1947.
3. ČÁDA, F. *Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě. Studijní příručka.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1945.

prameny k právním dějinám středoevropským,[4] kde František Čáda výklad systematicky doplňoval rozborem právních pramenů. Uvědomoval si prolínání právních a ekonomických dějin zvláště při studiu vývoje veřejného práva a zdůraznil zevrubnou znalost hospodářských poměrů pro výklad právních řádů.[5]

Po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939 se František Čáda přímo účastnil organizovaného hnutí odporu proti okupantům po boku svých četných kolegů a po osvobození se zasloužil o obnovení činnosti Masarykovy univerzity i její Právnické fakulty a knihovny. Po roce 1948 menší společenskou potřebou právníků zdůvodnil nový režim vládní nařízení z 27. června 1950 o zrušení Právnické fakulty Masarykovy univerzity.[6]

Odloučení od vysokoškolské vědy a výuky počátkem padesátých let pro Františka Čádu neznamenalo rezignaci na badatelské poslání. Pokračoval ve výzkumu českých a moravských právních pramenů, který soustavně prováděl od roku 1918.[7] S Českou akademií věd a umění a Státním ústavem historickým spolupracoval na projektu jejich komplexního soupisu s kolegou Miroslavem Boháčkem, bývalým profesorem římského práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Komise pro soupis rukopisů při ČSAV pod vedením akademika Václava Vojtíška byla zřízena usnesením prezidia ČSAV z 24. dubna 1953. František Čáda a Miroslav Boháček byli jejími jedinými vědeckými pracovníky od 1. ledna 1955. Teprve roku 1959 se počet zaměstnanců rozšířil. Úkolem Komise pro soupis rukopisů při ČSAV byla koordinace, katalogizace a výzkum neprobádaných sbírek rukopisů v knihovnách, archivech a muzeích a zejména

4. ČÁDA, F. *Vybrané prameny k právním dějinám středoevropským. Studijní příručky 2.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1931.

5. ČÁDA, F. Historie právní a hospodářská. *Sborník K. Engliše.* 1. vyd. Brno, 1930, s. 363 – 368.

6. *Vládní nařízení O některých změnách v organizaci vysokých škol č. 81/50 Sb.,* § 3.

7. ČÁDA, F. *České rukopisy právnické v Národní knihovně ve Vídni. Zpráva o výzkumu.* 1. vyd. Praha : List Spolku českých právníků Všehrd 7, 1925, s. 68 – 76. ČÁDA, F. *Soupis české literatury právnické a státovědné.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1922, s. 159 n. ČÁDA, F. *Československá literatura právnická a státovědná vydaná od počátku republiky v letech 1918 – 1925.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1926, s. 254 n. ČÁDA, F. *Československá literatura právnická a státovědecká v letech 1926 – 1927.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1928, s. 90 n. ČÁDA, F. České edice historickoprávní. *Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity 5.* 1. vyd. Brno : MU Brno, 1926, s. 158 – 188. ČÁDA, F. První decenium československé literatury právnické a státovědecké. Právnické korporace v prvním desetiletí republiky. *Deset let práva československého. Sborník Listu Spolku českých právníků Všehrd.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1928, s. 46 – 50. ČÁDA, F. Nynější stav bádání o československých dějinách právních. *I. sjezd československých historiků.* 1. vyd. Praha : o.V.u.D, 1937, s. 156 – 163.

ve státních hradech a zámcích. Dlouhodobě probíhající reorganizace těchto institucí však práce s jejich rukopisnými fondy komplikovala.[8]

Rozsáhlé výzkumy a soupisy našich bohatých a dosud neprobádaných rukopisných fondů, které František Čáda prováděl a publikoval sám či ve spolupráci s přítelem Miroslavem Boháčkem, sloužily základním potřebám kodikologie, tedy vědy o rukopisných knihách, kodexech. Je to nejmladší pomocná věda historická, která vznikla ve Francii v letech 1946-1949. Sleduje vznik, vnitřní proměny a osudy literárních rukopisů, většinou středověkých. Rozšíření dobových rukopisů s díly odborné i krásné literatury v Čechách a na Moravě odráží reflexi tehdejších aktuálních ideologických, odborných a kulturních proudů a vlivů a je dokladem kulturní úrovně našich zemí. Kodikologie je tedy i specifickým a profilujícím pramenem k historii a kultuře zemí evropského společenství. Úzce souvisí s diplomatikou, tedy vědou o rukopisech úřední povahy, protože v řadě případů se nedají přesně odlišit literární rukopisy od některých typů úředních knih.[9]

Při katalogizačních pracích ve Slezské knihovně v Opavě[10] oba badatelé prozkoumali řadu dosud neznámých rukopisů středověké latinské literatury související s husitskou revolucí včetně Husova rukopisu výkladu Desatera. V rukopisném fondu Metropolitní kapituly v Olomouci evidovali a popsali 635 rukopisů a 3 rukopisné přívazky.[11] Četné cenné právnické rukopisy z tohoto fondu dokládají vzájemné kontakty italských a francouzských kulturních center s našimi zeměmi. Obdobnou hodnotu má sbírka středověkých rukopisů Státní vědecké knihovny v Olomouci.

V nově zpřístupněných knihovnách státních hradů a zámků, obsahujících i rukopisné fondy ze zrušených klášterů a zámků, byly nalezeny neznámé vzácné rukopisy a právnické spisy. Soubor žerotínských rukopisů ze zámků v Mladé Vožici a Bludově byl právnicky zaměřen na četné rukopisy moravských právních knih a sbírek půhonů a nálezů moravských zemských soudů.[12] Kromě toho však tento soubor obsahoval literární pozůstalost

8. VOJTÍŠEK, V. Naše rukopisné bohatství a jeho soupis. K práci Komise pro soupis rukopisů. *Věstník ČSAV 68,* 1959, s. 567 – 579 a *Věstník ČSAV 69*, 1960, s. 40 – 54.
9. HLAVÁČEK, I. Pomocné vědy historické a jejich postavení v současné historiografii. *Z pomocných věd historických 13. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica l.* 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova Praha, 1996, s. 21 – 22.
10. ČÁDA, F. – BOHÁČEK, M. *Soupis rukopisů Slezské studijní knihovny v Opavě.* 1. vyd. Opava : Slezský studijní ústav, 1955.
11. BISTŘICKÝ, J. – BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F. Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci. *Státní archiv v Opavě, pobočka v Olomouci. Průvodce po archivních fondech 3.* 1. vyd. Praha : Státní archiv v Opavě, 1961, s. 101 – 177.
12. BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F. Žerotínské rukopisy bludovské. *Sborník národního muzea v Praze, řada C/III, č. 3/4.* 1. vyd. Praha : Národní muzeum v Praze, 1958.

věhlasného člena rodu Karla Staršího ze Žerotína s vlastnoručním rukopisem jeho neznámé práce o moravském zemském právu.[13]

Další významné nálezy učinil František Čáda při katalogizaci knihoven zámků Rájec nad Svitavou, Hradec u Opavy, vzácně uceleného fondu zámecké knihovny v Kynžvartě[14] a zejména bývalé valdštejnské knihovny v Mnichově Hradišti. Zde objevil František Čáda neznámou formulářovou sbírku českých listů české dvorské kanceláře, sestavenou písařem Šebastiánem Fauknerem koncem 16. století.[15] Dosud měli badatelé k dispozici pouze části agendy z rudolfínské doby této ústřední kanceláře českého státu. Jedinečné památky včetně rukopisu gregoriánského sakramentáře vzniklého koncem 9. století ve Francii zpřístupnil kodikologický výzkum arcibiskupské knihovny kroměříž-ského zámku.[16] Své systematické a objevné kodikologické výzkumy František Čáda shrnul v přehledu rukopisných fondů a významných právnických rukopisů na Moravě a ve Slezsku.[17]

K problematice městského práva byla orientována analýza právního sborníku z druhé poloviny 15. století zvaného Jevíčský kodex[18] a znojemského právního kodexu městského písaře Štěpána z Vyškova.[19] Rozborem olomouc-kého kodexu městského písaře Václava z Jihlavy z prvé poloviny 15. století a klasifikací rukopisů olomouckého městského archivu,[20] v němž byly i dva pozdní opisy Knihy tovačovské, prokázal František Čáda vysokou úroveň právních znalostí moravského měšťanstva, která odpovídala právnímu vědomí středoevropských městských center.

Základním přínosem Františka Čády pro české právní dějiny i kodikologii zůstává zevrubné studium vývoje zemského práva v našich zemích, zejména zemského práva moravského. Základnu pro další pokračovatele ve výzkumu

13. ČÁDA, F. Nález právní knihy Karla Staršího ze Žerotína. *Studie o rukopisech 1*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1962, s. 13 – 64.
14. ČÁDA, F. Kynžvartská postila Antonia Parmensis de Azaro. *Studie o rukopisech 5*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1966, s. 181 – 184.
15. ČÁDA, F. Neznámý formulář Fauknerův a česká dvorská kancelář. *Studie o rukopisech 4*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1965, s. 109 – 124.
16. ČÁDA, F. – POKORNÝ, P. Sacramentum Cremsiriense. *Studie o rukopisech 4*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1965, s. 29 – 48.
17. ČÁDA, F. Rukopisy na Moravě a ve Slezsku. *Studie o rukopisech 10*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1971, s. 139 – 204.
18. ČÁDA, F. Jevíčský kodex. *Studie o rukopisech 3*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1964, s. 125 – 155.
19. ČÁDA, F. Rukopisy města Znojma. *Studie o rukopisech 5*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1966, s. 97 – 144. Dále viz ČÁDA, F. Vliv Olomouce na Znojemské právo Štěpána z Vyškova. *Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, oddíl B/IV, 1959 – 1958*. Olomouc, 1959, s. 339 – 361.
20. ČÁDA, F. Olomoucký kodex Václava z Jihlavy. *Studie o rukopisech . 1. vyd. Praha :* Československá akademie věd, 1963, s. 77 – 154. Dále viz ČÁDA, F. Rukopisy města Olomouce. *Studie o rukopisech 8*. 1. vyd. Praha, Československá akademie věd, 1969, s. 123 – 173.

této problematiky zajistil moderními kritickými edicemi Práv zemských českých nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé[21] a Zemského zřízení moravského (tzv. znojemského) z roku 1535 spolu s textem nového tisku doplněným o některé články z roku 1562.[22] Historickým a diplomatickým rozborem prokázal, že kodifikační komise tehdy systematicky vycházela zejména z Knihy tovačovské, zatímco z Knihy drnovské a Památek sněmovních z roku 1518 čerpala pouze u pěti článků. Současně musel provádět heuristický výzkum pro kritické vydání dalších dvou předbělohorských moravských zemských zřízení z roku 1545 a 1604. Zemské zřízení moravské z roku 1545 bylo totiž vydáno stavy bez krále souhlasu. Roku 1560 brněnský zemský sněm schválil návrat k zemskému zřízení z roku 1535, které bylo roku 1562 znovu vydáno v počtu 300 výtisků podle rozhodnutí olomouckého zemského sněmu s připojením nových článků, vzešlých z jeho jednání.

Vrátil se k tématu svých prvních odborných studií[23] a pro Knihy devatery Viktorina Kornela ze Všehrd zevrubnou analýzou všech dochovaných rukopisů stanovil původní znění.[24] Provedl precizní rozbory textů zachovaných rukopisů a redakcí základních moravských právních knih a příruček, jako je Kniha tovačovská Ctibora Tovačovského z Cimburka a na Tovačově[25] a na ni navazující právní sborník Ctibora Drnovského z Drnovic, nazvaný editorem Vincentem Brandlem Kniha drnovská.[26] S jejich využitím se pokusil o rekapitulaci nejstaršího českého právního spisu vzniklého na Moravě sestavením zlomků ztraceného spisu olomouckého biskupa Tasa z Boskovic a Černé Hory.[27]

Předbělohorské právní knihy moravské doplnil a kompletizoval rozborem a posouzením nedokončeného vlastnoručního konceptu moravského zemského

---

21. ČÁDA, F. (ed.): Práva zemská Ondřeje z Dubé, nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé. 1. vyd. Praha : Česká akademie věd a umění, 1930.

22. ČÁDA, F. (ed.): Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným. 1. vyd. Praha : Česká akademie věd a umění, 1937.

23. ČÁDA, F. Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské univerzitě. *Památník Spolku českých právníků Všehrd.* 1. vyd. Praha, 1918, s. 249 – 258. Dále viz ČÁDA, F. Poslední kapitoly životopisu Všehrdova. *List Spolku českých právníků Všehrd 2*. 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1920, s. 4 n.

24. ČÁDA, F. Všehrdovo právnické dílo v dochovaných rukopisech. *Právněhistorické studie 7*. 1. vyd. Praha, 1961, s. 77 – 129.

25. ČÁDA, F. Kniha tovačovská. *Studie o rukopisech 6.* 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1967, s. 1 – 52. Dále viz ČÁDA, F. Kniha tovačovská – její rukopisy. *Studie o rukopisech* . 1. vyd. Praha : Československá akademie věd,1968, s. 77 – 192. A dále ČÁDA, F. Kniha tovačovská – základy jejího textu. *Studie o rukopisech 9*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1970, s. 1 – 56.

26. ČÁDA, F. Kniha zvaná drnovská. *Studie o rukopisech 11*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1972, s. 5 – 40.

27. ČÁDA, F. Zlomky ztraceného spisu olomouckého biskupa Tasa. *Studie o rukopisech 12*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1973, s. 5 – 28.

práva De iure nostro Karla Staršího ze Žerotína z roku 1607.[28] Originální Žerotínovo právnické dílo nalezl František Čáda při kodikologických výzkumech žerotínských rukopisů zachovaných na zámcích v Bludově a Mladé Vožici. Zde objevil i kopiář českých listů soukromých i úředních Karla Staršího ze Žerotína z let 1613 – 1616. Protože od roku 1608 byl Karel Starší ze Žerotína moravským zemským hejtmanem, František Čáda doplnil pramennou základnu o bezprostřední dílo k pochopení politické koncepce Karlovy před vypuknutím českého stavovského povstání.[29]

František Čáda zaměřil své systematické výzkumné i ediční aktivity na vývoj zemského práva a rozšířil je rozšířil o kodikologická bádání. Jako český právní historik a kodikolog patří k průkopníkům a mezinárodně respektovaným znalcům. Jeho dílo se tak stalo významným přínosem k výzkumu dějin právní kultury a vzdělanosti našich zemí.

RÉSUMÉ

The important law historian and codicologist prof. JUDr. František Čáda (30. 5. 1895 Prague – 10. 10. 1975 Brno) belongs to the famous generation of Czech law historiography, which was formed under the pedagogical and professional leading of Jan Kapras. His followers represented his study successfully not only at the Faculty of Law at Charles University in Prague but they participated also in creating modern law historical branches at the founded law faculties at Komenský University in Bratislava and Masaryk University in Brno. František Čáda started his professional activities in 1926 at Masaryk University in Brno.

The extensive work of František Čáda intensified the bases of the history of state and law in our country and therefore it remains still vivid. In the last productive period he extended his publishing and research orientation by codicological research. In this field he was a pioneer and an internationally respected expert. His work becomes very important in research of the history of law culture and intelligence in our country.

28. ČÁDA, F. Nález právní knihy Karla Staršího ze Žerotína. *Studie o rukopisech l.* 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1962, s. 13 – 64.
29. ČÁDA, F. Další žerotínský kopiář. *Studie o rukopisech 6.* 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1967, s. 167 – 169.

LITERATURA

BISTŘICKÝ, J. – BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F. Seznam rukopisů Metropolitní kapituly v Olomouci. *Státní archiv v Opavě, pobočka v Olomouci. Průvodce po archivních fondech 3.* 1. vyd. Praha : Státní archiv v Opavě, 1961, s. 101 – 177.

BOHÁČEK, M. (ed.) *Studie o rukopisech 1 – 12*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1962 – 1973.

BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F. Žerotínské rukopisy bludovské. *Sborník národního muzea v Praze, řada C/III,* č. 3/4. 1. vyd. Praha : Národní muzeum v Praze, 1958.

ČÁDA, F. *České rukopisy právnické v Národní knihovně ve Vídni. Zpráva o výzkumu.* 1. vyd. Praha : List Spolku českých právníků Všehrd 7, 1925,

ČÁDA, F. *Československá literatura právnická a státovědná vydaná od počátku republiky v letech 1918 – 1925.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1926.

ČÁDA, F. *Československá literatura právnická a státovědecká v letech 1926 – 1927.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1928.

ČÁDA, F. Historie právní a hospodářská. *Sborník K. Engliše.* 1. vyd. Brno, 1930, s. 363 – 368.

ČÁDA, F. Nynější stav bádání o československých dějinách právních. *I. sjezd československých historiků.* 1. vyd. Praha : o.V.u.D, 1937, s. 156 – 163.

ČÁDA, F. Poslední kapitoly životopisu Všehrdova. *List Spolku českých právníků Všehrd 2.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1920, s. 4 n.

ČÁDA, F. *Povšechné právní dějiny československé, I. díl.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1947.

ČÁDA, F. (ed.): *Práva zemská Ondřeje z Dubé, nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé.* 1. vyd. Praha : Česká akademie věd a umění, 1930.

ČÁDA, F. Právní dějiny české, československé, slovanské, středoevropské. *Sborník prací z dějin práva československého, sv. I. K padesátým narozeninám profesora Jana Kaprase jeho žáci.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1930, s. 1 – 11.

ČÁDA, F. První decenium československé literatury právnické a státovědecké. Právnické korporace v prvním desetiletí republiky. *Deset let práva československého. Sborník Listu Spolku českých právníků Všehrd.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1928, s. 46 – 50.

ČÁDA, F. *Přehled dějin veřejného práva ve střední Evropě. Studijní příručka.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1945.

ČÁDA, F. *Soupis české literatury právnické a státovědné.* 1. vyd. Praha : Bursík a Kohout, 1922,

ČÁDA, F. Viktorin Kornel ze Všehrd na pražské univerzitě. *Památník Spolku českých právníků Všehrd.* 1. vyd. Praha, 1918, s. 249 – 258.

ČÁDA, F. Vliv Olomouce na Znojemské právo Štěpána z Vyškova. *Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, oddíl B/IV, 1959 – 1958.* Olomouc, 1959, s. 339 – 361.

ČÁDA, F. Všehrdovo právnické dílo v dochovaných rukopisech. *Právněhistorické studie 7.* 1. vyd. Praha, 1961, s. 77 – 129.

ČÁDA, F. *Vybrané prameny k právním dějinám středoevropským. Studijní příručky 2.* 1. vyd. Brno : Československý akademický spolek Právník, 1931.

ČÁDA, F. (ed.): *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným.* 1. vyd. Praha : Česká akademie věd a umění, 1937.
ČÁDA, F. – BOHÁČEK, M. *Soupis rukopisů Slezské studijní knihovny v Opavě.* 1. vyd. Opava : Slezský studijní ústav, 1955.
HLAVÁČEK, I. Pomocné vědy historické a jejich postavení v současné historiografii. *Z pomocných věd historických 13. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica l*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova Praha, 1996, s. 21 – 22.
VOJTÍŠEK, V. Naše rukopisné bohatství a jeho soupis. K práci Komise pro soupis rukopisů. *Věstník ČSAV 68,* 1959, s. 567 – 579 a *Věstník ČSAV 69*, 1960, s. 40 – 54.
Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity 5. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1926.
Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity 12. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1933.
Vládní nařízení O některých změnách v organizaci vysokých škol č. 81/50 Sb., § 3.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

KOŘENY BURKOVY TEORIE HISTORICKÉ PRESKRIPCE

Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Studie věnované dějinám konzervativního myšlení obvykle shrnují politickou filozofii Edmunda Burka do několika základních tezí. Hlavní důraz je kladen na Burkovo antiracionalistické chápání historického vývoje a společenských vztahů, na jeho kritiku osvícenské přirozeněprávní teorie a konečně na jeho elitářské pojetí principu smíšené vlády. Burke chápal soudobou podobu společnosti a sociálních vztahů jako produkt historické zkušenosti mnoha minulých generací a pevný svazek mezi současností a minulostí považoval za hodnotu nadřazenou intelektuálně omezené zkušenosti jedince či jediné generace. Legitimita a funkčnost společenských institucí byla podle Burka tedy posvěcena jejich trváním a historickou moudrostí minulých pokolení.[1]

Tato obecná shrnutí, jakkoliv zásadní, však představují pouze úvod do Burkova politického myšlení. Předložená studie se pokusí nastínit historickou genezi jednoho z pilířů Burkovy filozofie dějin a práva, totiž přesvědčení o preskriptivní povaze historických institucí a právního systému a o nutnosti jejich kontinuity.[2]

Vliv právního humanismu

Podoba anglického právního historismu, obhajovaná v 17. – 18. století význačnými anglickými právníky Edwardem Cokem, Matthew Halem a posléze Edmundem Burkem, byla do značné míry ovlivněna italským a francouzským právním humanismem a historickým přístupem kontinentální právní vědy ke studiu římského práva. Jedním ze základních znaků právní vědy

1. Z obecných přehledů konzervativního myšlení vybírám KIRK, Russel. *The Conservative Mind*. Chicago, 1960; NISBET, Robert. *Konzervatismus*. Praha, 1993; *Konzervativní myslitelé*. Brno, 1994; SCRUTON, Roger. *Smysl konzervatismu*. Praha, 1993.

2. Modelové elementární shrnutí Burkovy politické filozofie např. viz KRAMNICK Isaac – WATKINS, Frederick M. *The Age of Ideology-Political Thought, 1750 to the Present*. New Jersey, 1979.

v 16. století byl odklon od chápání právních dějin jako „ztracené minulosti“ ve prospěch studia právní historie jako „živoucího a platného odkazu pro přítomnost.“ Pokus o kritické a systematické studium římského práva byl motivován snahou o historickou rekonstrukci a textovou exegezi klasických římskoprávních spisů ze strany italské humanistické právní školy. Pozornost, kterou věnovali Guillaumo Budé a Andrea Alciato historické komparaci feudálního zvykového práva a právních textů římské provenience, bylo dále prohloubeno v období 16. století ve Francii. V centru pozornosti francouzských humanistů stála otázka původu a pramenů domácího feudálního práva, která byla součástí širší diskuse o míře romanizace francouzského právního systému. Reakcí na právní a filologickou komparaci římského a zvykového práva, provedenou Guillaumem Budé, byla rostoucí snaha francouzských legistů a představitelů humanistického politického myšlení zdůraznit původnost domácího feudálního práva a zpochybnit tak koncepci o římskoprávních základech francouzského právního systému. Teorie romanistů byla podrobena kritickému rozboru Charlesem Du Moulinem a ve větší míře Francoisem Hotmanem.[3] Podobně jako romanisté, i Du Moulin užil filologického přístupu při hledání kořenů právních institutů léna a vazality a snažil se o vytvoření koherentního výkladu historie feudálního právního systému opřeného o teorii neřímského původu francouzského práva. Du Moulin francouzské feudální právo nevnímal jako produkt vývoje římského práva či statutárních rozhodnutí panovníků, ale jako systém odvíjející se od zvykového práva v duchu franckých právních tradic. Existenci právních institutů raně novověké společnosti odvozoval Du Moulin od primitivních raně feudálních vztahů společnosti jím nazývané *Francigermani*. Tyto závěry se v podstatě shodovaly s galikanismem části francouzských legistů účelově obhajujících, ve sporu panovníka s kurií a Svatou říší římskou, převahu původní, tj. francouzské právní tradice, nad římskoprávními prvky. Proti římskoprávní tradici legisté stavěli historické Sálské právo, jako **fundamentální, nezměnitelný právní základ**, a kladli vznik soudobého moderního právního systému do období karolínské renesance.

Vedle galikanismu, vyzdvihujícího kontinuitu právního a kulturního dědictví galských kmenů, se v řadách francouzských humanistů, především protestantského zaměření, prosadilo pojetí germánského původu francouzských právních tradic. Antický pohled na život a obyčejové právo starověkých Germánů jim zprostředkovalo především znovuobjevené Tacitovo dílo

3. Ke vlivu francouzského právního humanismu na anglické právní a politické myšlení podrobněji POCOCK, J. G. A. *The Ancient Constitution and the Feudal Law*. Cambridge, 1987, s. 1 – 29; KELLEY, Donald R. *Foundations of Modern Historical Scholarship – Language, Law and History in the French Renaissance*. New York / London, 1970 a CHURCH, William Farr. *Constitutional Thought in Sixteenth Century France*. Cambridge, Massachusets, 1941. Pohled tradiční historické vědy k otázce „historického práva“ MAINE, Henry Sumner. *Ancient Law*. University of Arizona Press, Tucson, 1986.

Germania. Základním kamenem spojujícím francké a germánské tradice byla podle nich osobnost Karla Velikého, který v Du Moulinově pojetí soustřeďoval vládu nad Frankogermány (Francigermani) na základě konceptu *translatio imperii*.[4] Progermánskou interpretaci právního a ústavního vývoje dále rozvinul Francois Hotman, který ve svém díle *Anti-Tribonian* postavil proti římskému právu, jako společenskému nástroji "mrtvé minulosti", platné zvykové právo existující od nepaměti a kopírující vývoj společnosti *tam antiqua et tam nova*. Tuto teorii Hotman upřesnil a dále rozvinul ve svém traktátu *Francogallia*. Podle něj byla totiž původní idealizovaná svoboda galských a germánských kmenů potlačena Římany a restaurována franckými panovníky. Na základě tohoto fiktivního obrazu „dávné svobody" Hotman dále dokazoval nelegitimnost absolutní moci a naopak legitimitu dělené vlády.[5]

K oblastem, ve kterých francouzský právní humanismus ovlivnil směr anglického právního myšlení 17. – 18. století, tak patřila především fikce o domácím původu platného práva a také postoj k právnímu systému jako živoucímu organismu s historickými kořeny. Příklad raněnovověkých francouzských teorií *ius resistendi* Francoise Hotmana, Phillipa du Plessis-Mornay či Theodora Bézy naznačil také možnost využití argumentace o preskriptivní povaze staré ústavy a zvykového práva k politickým účelům.[6]

Anglický právní historismus

V anglickém právním myšlení 17. století se vliv francouzského právního humanismu nejzřetelněji odrazil v díle Johna Daviese, který nahlížel na zvykové právo jako dominantní prvek *common law*, nadřazený psanému právu, statutům panovníka i legislativním aktům parlamentu. Superiorita obyčeje nad právními akty vyplývala u Daviese z jeho chápání zvykového práva jako postupně kumulované historické moudrosti a zkušenosti.[7] Vyzdvižením domácího původu zvykového práva Davies dále předznamenal národní pojetí

4. KELLEY, s. 183 – 214; POCOCK, J. G. A. (1983), s. 1– 29.

5. Údaje pocházejí z edice *Anti-Tribonian* vydané v Paříži v roce 1603. *Francogallia* byla poprvé vydána tiskem již v roce 1573. Čerpal jsem z edice z roku 1665 vydané ve Frankfurtu.

6. Hotmanův rozbor fiktivní staré ústavy v díle *Francogallia* posloužil jako politická apologie pro legitimizaci ozbrojeného odporu huguenotů proti panovníkovi. K vrcholům francouzského protestantského politického myšlení patřila i dílo BÉZY, Theodora. *Du Droit des Magistrats* a také *Vindiciae contra Tyrannos*, GARNETT, George (ed.), Cambridge, 1994. Pravděpodobným autorem byl PLESSIS MORNAY, Philippe du, nebo LANGUET, Hubert.

7. Blíže POCOCK, (1987), s. 30 – 55.

právního systému ve smyslu pozdějšího přístupu Charlese Montesquieuho a Edmunda Burka k právu jako specifickému projevu ducha národa.[8]

Specifikum právního vývoje v Anglii spočívalo v existenci domácího, homogenního právního systému obecného práva (*common law*), jehož postavení však bylo ohroženo až činností nových soudů (Equity, Star Chamber, Court of Admiralty etc.), založených v 15. – 16. století. Tyto nové soudy částečně vycházely ze zásad procesního řízení kanonického a římského práva a jejich založení bylo výsledkem snahy Koruny o posílení svého vlivu v oblasti jurisdikce i legislativy.

Díky této skutečnosti jádro diskuse, na rozdíl od Francie, nespočívalo v účelové konfrontaci domácího obyčejového práva s římskoprávními vlivy, ale spíše v obecné komparaci *common law* a kontinentálních právních systémů. Od druhé poloviny 16. století však postupně narůstalo napětí mezi Korunou a parlamentními frakcemi a v oblasti jurisdikce i mezi novými královskými soudy a tradičními soudy obecného práva, které v první polovině 17. století přerostlo v otevřenou krizi. Z pohledu profesních zástupců obecného práva byla jednou z příčin tohoto napětí narůstající vměšování královské jurisdikce do sféry tradičních kompetencí soudů *common law* a s tím související snaha raných Stuartovců posílit vliv Koruny na úkor parlamentní legislativy. V rámci politického debaty o autonomii obecného práva zaujímalo klíčovou úlohu odvolání na **historickou konstituci** (ancient constitution). Na tom byla založena především historickoprávní argumentace Edwarda Cokea, hájící tradiční zásadu vlády práva (rule of law) a dokazující původní dějinnou nezávislost *common law*, a tedy původní konstituce, i jejich nadřazenost nad ústavní pravomocí panovníka.[9]

Historickoprávní přístup ke zkoumání obecného práva a historické konstituce byl usnadněn jednak dostupností starších středověkých zpracování o podobě právního systému (Glanvill, Bracton)[10], ale především existencí základního výkladu o konstitučním uspořádání *De Laudibus Legum Angliae* Johna Fortescuea, které se stalo hlavním zdrojem anglického právního

8. „[English customary law is] so framed and fitted to the nature and disposition of this people, as we may properly say it is connatural to the Nation, so as it cannot possibly be ruled by any other Law. This Law therefore doth demonstrate the strenght of wit and reason and self-sufficiency which hath been always in the People of this Land, which have made their own Laws of their wisedome and experience.“ Citace je z dedikační předmluvy k dílu DAVIESE, Johna. Irish Reports, London, 1674, nestránkováno.

9. POCOCK, (1987), s. 1 – 29. K vývoji obecného práva v tomto období obecně např. PLUCKNETT, Theodore F. T. *A Concise History of the Common Law.* Boston, 1956.

10. Především Glanvillův výklad aktuální podoby *common law* přispěl k argumentaci Edmunda Cokea o evolučním, samostatném vývoji obecného práva. Nejnovější edici Glanvillova díla připravil HALL, George Derek Gordon (ed.). *The Treatise on the Laws and Customs of the Realm of England commonly called Glanvill*. Oxford, 1993.

historismu 17. – 18. století.[11] Z jeho výkladu anglické konstituce jako dělené vlády – *dominium politicum et regale* (v protikladu k francouzskému modelu absolutní vlády – *dominium regale*) se odvíjela protistuartovská argumentace v 17. století a později politický koncept smíšené vlády 18. století. [12]

V návaznosti na středověkou právní vědu 12. – 14. století (Glanvill, Bracton, Fleta, Britton) Fortescue ve svém díle prezentoval obecné právo jako systém vycházející ze zvyku a historických germánských kořenů, jehož základní principy mají závaznou, tedy preskriptivní povahu. [13]

Historickoprávní charakter Fortescueova díla podnítil v 16. a především v 17. století rozvoj specializovaných právněhistorických studií Johna Seldena, Johna Daviese a později Matthew Halea. Myšlenka zachování kontinuity právního vývoje *common law* a historické konstituce jako dominantní teze *De Laudibus Legum Angliae* nalezla pozdější uplatnění v Cokeově obhajobě preskriptivního charakteru anglické ústavy proti jejímu zpochybnění ze strany Koruny a také v pozdějším postoji Edmunda Burka k otázce amerických kolonií, francouzské revoluce a volební reformy.

Jak již bylo řečeno, tento důraz na právní historismus byl však od konce 16. století konfrontován s historicky novou situací – vzrůstající prerogativou Koruny a snahou o legitimizaci božského práva panovníka (divine right of the King). Zároveň byla dosavadní hegemonie obecného práva ohrožována stoupající úlohou nových královských soudů, jejichž procesní řízení již částečně vycházelo ze zásad římsko-kanonického práva, a které ve srovnání s tradičními soudy *common law* nabízely často rychlejší a levnější vyřešení sporu.

---

11. O důležitosti Fortescueova díla v právní a konstituční rétorice svědčí četné citace v dílech soudobých právníků i početné edice. *De Laudibus Legum Angliae* bylo poprve vytištěno v letech 1545 – 1546. Následné edice vyšly v letech 1567, 1616 (editor John Selden), 1737, 1825, 1869. Všechny následující citace jsou z poslední edice CHRIMES, Stanley Bertram (ed.). *Sir John Fortescue – De Laudibis Legum Anglie*. Holmes Beach, Florida, 1986.

12. *De Laudibus Legum Anglie*, viz. kapitola IX, s. 25– 27, XII, s. 29 – 30, XIII, s. 31 – 33, XXXV, s. 81 – 86, XXXVI, s. 86 – 89.

13. *Consuetudines Anglie antiquissime sunt et per quinque naciones vicissim usitate et accepte* Regnum Anglie primo per Britones inhabitatum est, deinde per Romanos regulatum, iterumque per Britones, ac deinde per Saxones possessum, qui nomen eius ex Britannia in Angliam mutaverunt. Extunc per Danos idem regnum parumper predominatum est, et iterum per Saxones, sed finaliter per Normannos quorum propago regnum illud obtinet in presenti. Et in omnibus nacionum earum et regum earum temporibus regnum illud eisdem quibus iam regitur consuetudinibus continue regulatum est. Que si optime non exstitissent aliqui regum illorum iusticia racione vel affeccione concitati eas mutassent ac omnino delevissent, et maxime Romani qui legibus suis quasi totum orbis reliquum iudicabant… Quare non bonas immo non optimas esse Anglorum consuetudines, sicut non dicere ita nec suspicare fas est. *De Laudibus Legum Anglie*, kapitoly XVI, s. 38 – 39, XVII, s. 38 – 41.

Alternativní koncepcí k tezi o nadřazenosti původní ústavy panovnické moci byla na začátku 17. století teorie vycházející z představy hierarchického uspořádání světa. Podle této koncepce, která spojovala mechanické vidění světa s empirickým pozorováním, bylo pyramidální společenské uspořádání v čele s panovníkem analogií vztahu Boha a andělských bytostí, slunce a soustavy planet, hlavy a těla. Ve svém politickém traktátu *The Trew Law of Free Monarchies* (*O skutečném právu svobodných monarchií*, 1598) Jakub I. odvozoval pozici panovníka od postavení Boha **mimo a nad ustáleným společenským řádem**. Monarchie a absolutní moc panovníka, v opozici proti aristokracii a demokracii, ztělesňovaly principy přirozené hierarchie a odpovídaly boží vůli. [14]

Glorifikace monarchické vlády v duchu hierarchického systému jako základní prvek stuartovského politického myšlení vyvrcholila pozdním vydáním *Patriarchy* Roberta Filmera.[15]

Opoziční argumentace sice přijímala výše zmíněný model společenské pyramidy, ale zároveň poukazovala na nutnost udržení rovnováhy historického řádu. Postavení na vrcholu společenské hierarchie předpokládalo, že panovník je pouze součástí pyramidy vytvářející celkovou sociální harmonii a je vázán tradiční konstitucí a historickými právními vazbami. Snaha Koruny o překročení dosavadního ústavního rámce byla z tohoto důvodu chápána obhájci obecného práva jako nelegitimní narušení historické politické rovnováhy.[16]

Jak jsme již naznačili, jednou z klíčových otázek raně novověkého politického myšlení byla historická legitimizace postupu panovníka nebo naopak opozičních konfesijních a politických skupin, přičemž odvolání na historická, starobylá práva bylo nedílnou součásti politického diskursu. V případě napětí mezi Jakubem I. či později Karlem I. a protistuartovskými frakcemi se jádro sporu soustředilo na problém právní závislosti *common law*

14. „The king towards his people is rightly compared to a father of children, and to a head of a body composed of divers members, for as fathers the good princes and magistrates of the people of God acknowledged themselves to their subjects. And for all other well – ruled commonwealths, the style of pater patriae was ever, and is, commonly used to kings.“ James VI and I, „ The Trew Law of Free Monarchie“ in: WOOTTON David (ed.). *Divine Right and Democracy – an Anthology of Political Writing in Stuart England*. London, 1986, s. 99 – 106. „The state of monarchy is the supremest thing upon earth. For kings are not only God's lieutenants upon earth, and sit upon God's throne, but even by God himself they are called gods“. James VI and I, „A Speech to the Lords and Commons of the Parliament at White-Hall“ in: *Tamtéž*, s. 107.

15. *Patriarcha* byl vydán až v roce 1680, 27 let po autorově smrti. Poslední, komentované vydání díla Roberta Filmera viz SOMMERVILLE, Johann P. (ed.). *Patriarcha and Other Writings*. Cambridge, 1991.

16. WOOTTON, (1986), s. 29.

a konstituce na osobě panovníka. Přestože část opozice spatřovala základní dokument dělené vlády v Magně Chartě, koncepce Edwarda Cokea (1552 – 1634) se opírala o historickoprávní výklad Johna Fortescuea o vzniku *common law* zdůrazňující jeho kořeny již v předřímském období.[17] Anglický historik Pocock poukázal na dva základní rysy Cokeovy argumentace – důraz na starobylost anglické konstituce a popření závislosti jejího vzniku na iniciačním právním aktu. Opačná interpretace by totiž spojovala existenci ústavy a *common law* s konkrétní osobou zákonodárce – panovníka, a legitimizovala by historické právo Koruny revokovat základní prvky konstituce. Na rozdíl od Cokea naopak Jakub I. zdůrazňoval rozhodující podíl krále na tvorbě anglické ústavy, a z toho vyplývající legitimní zásahy Koruny do ústavní rovnováhy.[18]

Ve snaze zpochybnit postavení panovníka jako původního zákonodárce Coke vycházel z právní fikce předpokládající existenci *common law* „od nepanšti" (immemorial). Absenci původního právního aktu o vzniku obecného práva a konstituce Coke dokazoval na definici *common law* jako **postupně** vytvářeného zvykového systému nezávislého na osobě panovníka a stojícího v opozici k psanému právu jako výrazu vůle zákonodárce a jedné generace. Skutečného tvůrce zákonů Coke spatřoval v mnoha minulých pokoleních, které postupně zdokonalovaly původně primitivní právní a ústavní systém. Specifickou úlohu Coke připisoval soudcům obecného práva, kteří **nalézali** a nově komentovali tradiční zvykové právo a podíleli se tak na rozvoji *common law*.[19] Základní ústavní dokumenty včetně Magny Charty hrají v Cokeově pojetí pouze konfirmační roli aktu potvrzujícího předchozí právní a konstituční vývoj.[20]

Koncepce domácích kořenů *common law* a teorie kontinuálního vývoje anglické konstituce však byla konfrontována s historickou skutečností normanského vpádu a s vlivem normanských právních obyčejů. Na základě rozboru anglosaských právních institutů (především podoby lenních vztahů) v období před a po roce 1066 Edward Coke zpochybnil tezi o diskontinuitě

17. *De Laudibus Legum Anglie*, kapitola XVII, s. 38 – 41.

18. POCOCK, J. G. A. (1987), s. 30 – 55. Dále ASHTON, Robert. „Tradition and Innovation and the Great Rebellion", in: POCOCK, J. G. A. (ed.), *Three British Revolutions 1641, 1688, 1776*. Princeton / New Jersey, 1980, s. 211 – 212. Vyčerpávajícím způsobem zpracovala v nejnovější obsáhlé biografii dílo a politické postavení Edwarda Cokea v alžbětinské a raně stuartovské Anglii BOWEN, Catherine Drinkem. *The Lion and The Throne – The Life and Times of Sir Edward Coke 1552 – 1634*. Boston / Toronto, 1957.

19. POCOCK, J. G. A. (1987), s. 30 – 55.

20. Podrobný rozbor historických okolností vedoucích k vydání Magny Charty, její místo v následujícím ústavním vývoji a komentář k jednotlivým článkům provedl v poslední době HOLT, James Clarke (ed.). *Magna Carta*. Cambridge, 1992, druhé rozšířené vydání.

anglosaského právního vývoje po bitvě u Hastingsu a vyzdvihl do popředí recepci anglosaského práva potvrzením platnosti *Leges Confessoris* normanskými panovníky. Podle Cokeovy interpretace uplatnil totiž Vilém Dobyvatel legitimní nárok na anglický trůn a v soudním souboji, ve shodě s platným anglosaským právem, porazil předchozího panovníka Harolda. Pojetí normanského vpádu jako legitimního právního aktu v duchu tradice původního práva přetrvalo v oficiální právněhistorické interpretaci do 19. století, a to především z účelových politických důvodů. Uznání diskontinuity vývoje anglosaského práva a staré konstituce by totiž znamenalo pro whigy hořkou nutnost přijmout teorii o prvotní zákonodárné úloze panovníka, a tedy uznat i legitimitu snah Koruny (především v období Jiřího III.) o posílení patronace nad jednotlivými politickými skupinami v Dolní sněmovně s cílem ovlivňovat legislativní proces.[21]

Přestože teorie historické konstituce se stala důležitým prvkem politického diskursu 17. století, systematickému zkoumaní byl vývoj anglického práva podroben až Henry Spelmanem a Johnem Seldenem, kteří vytýkali Cokeově koncepci vývoje *common law* pseudohistorický přístup ke zkoumaní právního vývoje a také úzkou orientaci na ostrovní právní systém. Komparací s feudálním kontinentálním právem zachyceným v *Libri feudorum* Spelman vymezil styčné rysy mezi podobou domácích a evropských feudálních právních vztahů a nastolil tak otázku výlučnosti a původnosti anglického systému obecného práva.[22]

---

21. POCOCK, J. G. A. (1987), s. 30 – 55.

22. *Tamtéž*, s. 91 – 123. Nedostatky Cokeovy argumentace postřehla již právní věda 17. století, detailnímu kritickému rozboru však byly Cokeovy pseudohistorické závěry podrobeny až v 19. století, kdy bylo přesvědčivě prokázáno propojení kontinentálního a ostrovního práva a zpochybněna teorie o výhradně domácích, historicky nezjistitelných kořenech anglického práva. Kromě představitelů royalistické koncepce politického myšlení byla polemika s Edwardem Cokem předmětem tří děl Thomase Hobbese – *Dialogue of the Common Laws, Leviathan* a *Behemoth*. Proti preskriptivní povaze zvykového práva jako živého artefaktu historické moudrosti předchozích pokolení, Hobbes vnímal právo jako projev „přirozeného rozumu“ (natural reason), jehož základní hnacím silou je sebeochrana. Osoba, která zabezpečuje tento přirozený zájem jedince – panovník, je skutečným zákonodárcem. Hobbes připouštěl i předpoklad, že zákon vychází z dlouhodobého zvyku, který však sám o sobě nemá zavazující platnost a musí být sankcionován králem. Z tohoto důvodu Hobbes popřel existenci práva „od nepanšti“ a spojil jeho vznik s osobou panovníka. Viz MACPHERSON, Crawford Brough (ed.). *Leviathan*. London, 1985. O postoji Hobbese k otázce vzniku práva dále POCOCK, J. G. A. (1987), s. 162 – 170. Týž, „Burke and the Ancient Constitution – a Problem in the History of Ideas“, in: *The Historical Journal III*, 2, (1960), s. 125 – 143.

V linii Cokeova politického a právního myšlení pokračoval Sir Matthew Hale (1609 – 1676).[23] Anglická konstituce a *common law* vycházely podle Halea z postupně formované empirické zkušenosti, jejímž výsledkem byl dočasně platný precedent. Důsledky historické, opakované adaptace práva viděl Hale v efektivitě, kvalitě a univerzální platnosti, tedy v atributech, které intelektuální kapacita *pouze* jedné generace nemohla zajistit. Haleův pojem vývoje anglického práva jako postupné adaptace vyjádřený v jeho základním díle *History of the Common Law* (*Dějiny obecného práva*) vytvořil spojnici mezi obhájci *common law* a staré konstituce 17. století a konzervativní politickou filozofií století 18.[24]

Edmund Burke a historická preskripce

V průběhu 18. století byl pohled právních teoretiků předcházejícího období vtělen do několika oficiálních souhrnů *common law*, z nichž nejvýznamnější místo zaujímalo autoritativní dílo Williama Blackstona *Commentaries on the Laws of England*. V prvním svazku věnovaném anglickému ústavnímu uspořádání Blackstone, s odvoláním na Bractona a Fortescuea, vyjádřil jednoznačně myšlenku, že zásada vlády práva je historicky podmíněná, a tudíž jediná možná v politickospolečenských poměrech Anglie. V kapitole o vzniku a pravomocích parlamentu se Blackstone také zřetelně přiklonil k myšlence existence práva a legislativního tělesa od nepaměti (immemorial). [25]

Edmund Burke, který byl detailně seznámen jak s Blackstoneovými *Komentáři*, tak i s dílem Matthew Halea, vyjádřil svůj postoj k problematice vývoje anglické ústavy již ve své rané studii *Essay towards a History of the Laws of England* (Esej o historii zákonů Anglie, 1757). Ačkoliv byl autor zjevně inspirován předchozí historickoprávní tradicí, v některých ohledech Burke

23. Podrobný rozbor vztahu Matthew Halea ke koncepci právního vývoje Edwarda Cokea viz CROMARTIE, Alan. *Sir Matthew Hale, 1609 – 1676 – Law, Religion and Natural Philosophy*. Cambridge, 1995, s. 11 – 29.

24. HALE, Matthew. *History of the Common Law.* London, 1716.

25. „The principal duty of the king is to govern his people according to law. **Nec regibus infinita aut libera potestas**, was the constitution of our German ancestors on the continent. And this is not only consonant to the principles of nature, of liberty, of reason, and of society, but has always been esteemed an[d] express part of the common law of England, even when prerogative was the highest. „The king," saith Bracton, who wrote under Henry III, „ought not to be subject to man, but to God, and to the law…" BLACKSTONE, William. *Commentaries on the Laws of England.* Chicago / London, 1963, volume I, kap. 6, s. 226 – 227. „But it is certain that, long before the introduction of the Norman language into England, all matters of importance were debated and settled in the great councils of the realm...With us in England this general council hath been held immemorially." *Tamtéž*, volume I, kap. 2, s. 143.

uplatnil vlastní a originální pohled na právo. Burkova právní filozofie vynikne například ve srovnání s Matthew Halem. Přestože společným východiskem zůstal důraz na platnost a životnost staré konstituce, lišil se od Burke od Halea v náhledu na samotnou povahu práva. Zatímco Hale dovozoval, že absence dochovaných pramenů, kromě konečného verdiktu soudu, nedovoluje historickou rekonstrukci širších okolností případu, Burke hledal možnosti zkoumání právního vývoje i mimo právo samotné. Na rozdíl od tradičního, profesně orientovaného pohledu reprezentantů obecného práva 15. – 17. století, obrátil Edmund Burke obrátil pozornost k „duchu zákonů", formovanému specifickými teritoriálními, náboženskými, kulturními a ekonomickými podmínkami.[26]

Teorie přisuzující společenským institucím specifický charakter vyplývající z historického vývoje nalezla uplatnění především v díle Charlese Montesquieua a v pracích představitelů skotského osvícenství, se kterými Burke později udržoval těsné styky. Přístupem k vývoji práva a konstituce, které mohou být zkoumány na základě působení sociálních faktorů, Burke odmítl Haleovu tezi o nepoznatelnosti historických kořenů práva. Duch práva je podle Burka vytvářen kontinuální kumulací právních obyčejů existujících od nepaměti a je výrazem kolektivního rozumu všech předcházejících generací. Tato argumentace je například zřetelná v jeho negativním postoji k radikální parlamentní reformě v roce 1782 nebo později v *Úvahách o revoluci ve Francii*.

> *Za Revoluce jsme si přáli, a přejeme si i dnes, odvozovat vše co máme, z odkazu našich předků… Naší nejstarší reformou je Magna Charta. Shledáváte, že Sir Edward Coke, onen velký prorok našeho práva, a vskutku všichni velcí mužové, kteří jdou v jeho šlépějích, až k Blackstonovi, pečlivě dokládají rodokmen našich svobod. Snaží se dokázat, že stará listina – Magna Charta – krále Jana navazovala na dřívější ustanovení Jindřicha I. a že v obou případech nešlo o nic jiného než o opětovné potvrzení ještě starobylejšího zvykového práva království.*[27]

26. V posledním období byl celý fragment „An Essay towards an History of the Laws of England" publikován v MCLOUGHLIN, T. O. – BOULTON, James T. (eds.). *The Writings and Speeches of Edmund Burke*, Oxford, 1997, vol. 1, s. 321 – 331. Viz také BOHN'S LIBRARIES (eds.). *Burke – Works*. London, 1877, VI.

27. BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Praha, 1997, s. 43.

Preskriptivní charakter ústavy je dán v Burkově koncepci politického myšlení tím, že je produktem historie. Její existence, stejně jako existence tradičních společenských institucí, je posvěcena dějinným vývojem a moudrostí předchozích pokolení, přičemž Burke, na rozdíl od Locka, obhajoval myšlenku, že člověk se nerodí jako *tabula rasa*, ale dědí historické povědomí a zkušenosti předků, které jsou zakódovány ve způsobu chování a společenských zvycích.[28] Na základě tohoto předpokladu Burke dovozoval existenci preskriptivního mezigeneračního pouta a odpovědnost jedné generace za uchování a rozvíjení historických institucí jako výsledku kolektivní dějinné zkušenosti. Dějinný vývoj a průběh společenských změn jsou proto v Burkově politické filozofii vždy poměřovány mírou legitimity diskontinuity generačního partnerství a spoluúčasti.

> *Jednou z prvních a nejhlavnějších zásad posvěcujících stát a jeho zákony je, aby dočasní vlastníci i doživotní držitelé v něm nejednali, jako by byli naprostými pány, a nezapomínali na to, co obdrželi od předků a co náleží jejich potomkům, aby nepokládali za své právo nenavázat na odkaz předků nebo zmařit toto dědictví tím, že kvůli svým choutkám rozruší původní osnovu společnosti a budou riskovat, že těm, kdo přijdou po nich, zanechají trosky, a ne obytnou budovu, a že své potomky naučí vážit si jejich nových výdobytků stejně málo, jako si oni sami vážili institucí svých předků. Tato bezohledná lehkost, která chce stát měnit tak často, tak hluboce a takovým způsobem, jak přikazují těkavé fantazie a pomíjivé módy, by rozlomila články řetězu a přetrhla kontinuitu státní pospolitosti. Žádné pokolení by pak nemohlo navázat na předchozí. Lidé by se mnoho nelišili od letního roje much.*
>
> *Především by se přestala studovat právní věda, chlouba lidského intelektu, která přes všechny své vady, mnohomluvnost a omyly ztělesňuje nashromážděný rozum věků, spojujíc prvotní principy spravedlnosti s nekonečnou rozmanitostí lidských záležitostí… Společnost je vskutku smlouvou…*

28. KIRK, *The Conservative Mind*, (1960) s. 41 – 42. Povahou Burkovy politické filozofie a významem preskriptivní ústavy se hlouběji zabýval O´GORMAN, Frank. *Edmund Burke – His Political Philosophy*. London, 1973, kap. II.

Stát… je spoluúčastí na veškerém vědění, spoluúčastí na vší dovednosti, spoluúčastí na každé ctnosti a veškeré dokonalosti. A protože cílů takovéto společnosti nelze dosáhnout ani v mnoha generacích, stává se partnerstvím nejen těch, kdo právě žijí, ale všech živých, zemřelých a dosud nenarozených.[29]

Přijetím Cokeovy a Haleovy koncepce *immemorial law* se Burke přihlásil k myšlence, že původním zdrojem práva a dědičné preskriptivní ústavy není individuální autorita panovníka či raného sněmovního shromáždění, ale společnost ve všech fázích svého vývoje.

V této souvislosti obracela historická věda především pozornost ke zdánlivému rozporu v Burkově politické filozofii věnované úloze lidu v konstitučním uspořádání. Z premisy o lidové podstatě vlády Burke vyvozoval, že panovník a Horní i Dolní sněmovna jsou zástupci lidu vykonávající svěřenou moc.[30]

Na druhé straně však Burke striktně odmítal jakýkoliv širší podíl lidu na zákonodárné, soudní a výkonné moci. V souladu s dobovým chápáním anglického konstitučního uspořádání smíšené vlády byl Burkův systém politické moci založen na vzájemném vyvažování protikladných společenských sil reprezentovaných panovníkem, symbolem moudrosti, aristokracií, jako nositelkou ctností a kolektivní zkušenosti, a nakonec pudově a instinktivně jednajícím lidem. Živelný lid, ač nikoliv bez dobrých úmyslů, nebyl podle Burka schopen trvale kontrolovat své primární a momentální impulsy a snadno podléhal orientaci na krátkodobé cíle. V samotném důsledku potom nezvládnutelné vášně většinou vedly k prosazování požadavků okamžitých výhod, které byly z dlouhodobého hlediska zhoubné, a především byly v rozporu s preskriptivním dědictvím minulých generací. Jednoznačně odmítavé stanovisko k širší účasti lidu na politickém rozhodování Burke formuloval v průběhu diskuse o parlamentní reformě a ve vyhrocené podobě později v *Úvahách o revoluci ve Francii*. Za ideálního nositele historické moudrosti považoval Burke dědičnou aristokracii a v jejím společenském a majetkovém ukotvení spatřoval garanci kontinuálního vývoje preskriptivní ústavy.[31]

---

29. BURKE, (1997), s. 103 – 105.

30. „The King is the representative of the people, so are the Lords, so are the Judges. They are all trustees for the people, as well as the Commons, because no power is given for the sole sake of the holders.“ BURKE, Edmund. *Thoughts on the Cause of Present Discontents*, in: Works, II, s. 288.

31. Na tomto místě upozorňuji alespoň na stěžejní práci O'GORMANA, Franka. *Edmund Burke – His political Philosophy*. London, 1973.

Ve shodě s tímto pohledem Burke spatřoval smysl vlády v hájení zájmů lidu spíše než v podřízení se jeho okamžitým a proměnlivým názorům.[32]

Tradicionalismus, historismus a elitářský charakter Burkovy politické filozofie našly praktické uplatnění především v politických diskusích týkajících se otázky amerických kolonií, volební reformy a především nové přirozeně-právní teorie, která se stala ideologií francouzské revoluce. V této souvislosti později Burke hájil, zcela v duchu své filozofie, legitimitu evoluční kontinuity starobylých společenských institucí proti revoluční diskontinuitě a novému řádu vybudovanému na troskách minulosti.

SUMMARY

The essay is concerned with the historical background of political philosophy of Edmund Burke. It has been suggested that it was the French and Italian humanist legal thought as well as the English legal tradition, represented by John Fortescue, Edward Coke and William Blackstone, which had a formative effect on Burke‘s concept of the prescriptive historical constitution.

LITERATURA

BLACKSTONE, William. *Commentaries on the Laws of England.* Chicago / London, 1963, volume I.

KRAMNICK, Isaac – WATKINS, Frederick M. *The Age of Ideology-Political Thought, 1750 to the Prezent*. New Jersey, 1979.

POCOCK, J. G. A. *The Ancient Constitution and the Feudal Law*. Cambridge, 1987.

KELLEY, Donald R. *Foundations of Modern Historical Scholarship – Language, Law and History in the French Renaissance*. New York / London, 1970

CHURCH, William Farr. *Constitutional Thought in Sixteenth Century France*. Cambridge, Massachusets, 1941.

HALL, George Derek Gordon (ed.). *The Treatise on the Laws and Customs of the Realm of England commonly called Glanvill*. Oxford, 1993.

CHRIMES, Stanley Bertram (ed.). *Sir John Fortescue – De Laudibis Legum Anglie*. Holmes Beach, Florida, 1986.

POCOCK, J. G. A. (ed.). *Three British Revolutions 1641, 1688, 1776*. Princeton / New Jersey, 1980.

32. „…small select number commonly judge with less *passions*; with more *caution*; and more under the awe of *publick opinion* than a great confused multitude; where *individual responsibility* is lost in the crowd.” In: LANGFORD, Paul (ed.). *The Writings and Speeches of Edmund Burke*. (Oxford: 1981), Vol. II, s. 400.

MACPHERSON Crawford Brough (ed.). *Leviatan*. London, 1985.
POCOCK, J. G. A. Burke and the Ancient Constitution – a Problem in the History of Ideas. *The Historical Journal III*, 2, (1960).
LANGFORD, Paul (ed.). *The Writings and Speeches of Edmund Burke*. (Oxford : 1981), Vol. II.
MCLOUGHLIN, T. O. – BOULTON, James T. (eds.). *The Writings and Speeches of Edmund Burke*. Oxford, 1997, vol. I.
MAINE, Henry Sumner. *Ancient Law*. University of Arizona Press, Tucson, 1986.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

SROVNÁNÍ A TYPOLOGIE SMLUV MEZI APOŠTOLSKÝM STOLCEM NA JEDNÉ STRANĚ A SLOVENSKOU REPUBLIKOU (R. 2000) A ČESKOU REPUBLIKOU (R. 2002) NA STRANĚ DRUHÉ

lic. Damián Němec, dr
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Úvod

Uzavírání mezinárodních smluv se státy je ze strany katolické církve tradičním nástrojem sloužícím k právní regulaci a garanci postavení a působení katolické církve a jejích institucí na území jednotlivých států.[1] Nejvíce smluv bylo a je uzavřeno se státy z prostoru Evropy a jižní a střední Ameriky; málo smluv je v oblasti Afriky a Asie, žádná v oblasti severní Ameriky a Austrálie. Zcela výjimečně jsou takové bilaterální smlouvy uzavírány s mezinárodními organizacemi[2] či „téměř" státními organizacemi.[3]

1. Je třeba připomenout, že kromě vztahů s jednotlivými státy je velmi důležité také udržování vztahů s mezinárodními organizacemi – zde je časté zastoupení na úrovni delegáta (při členství v mezinárodní organizaci), pozorovatele (v situaci přiznání statusu pozorovatele, nikoli členství v mezinárodní organizaci) a nutně z toho vyplývá zapojení se do multilaterálních smluv. Toto téma je však samo o sobě rozsáhlé a netvoří předmět tohoto článku; multilaterální diplomacie Apoštolského stolce je v současné době mnohdy označována dokonce jako důležitější než bilaterální diplomacie, což je logickým důsledkem situace globalizace.

2. *Cooperation agreement between the Organization of African Unity (OAU) and the Holy See,* podepsáno a účinnost 19. 10. 2000. In Acta Apostolicae Sedis (dále jen „AAS") XCIII (2001), s. 15 – 18.

3. *Basic agreement between the Holy See and the Palestine Liberation Organization,* podepsáno a účinnost 15. 2. 2000. In AAS XCII (2000), s. 853 – 861.

Smluvním partnerem ze strany katolické církve je Apoštolský stolec, protože smlouva reguluje náboženské působení katolické církve, má tedy i pastorační význam. Uzavírání mezinárodní smlouvy státem Vatikánské město, který sám vznikl na základě mezinárodní smlouvy (nazývané obvykle jako jedna z „lateránských dohod", na ni navazoval konkordát s Itálií) uzavřené Apoštolským stolcem,[4] je velmi řídkou výjimkou; posledním příkladem je monetární dohoda s Italskou republikou o používání jednotné evropské měny na území státu Vatikánské město – i zde je však stát Vatikánské město jednoznačně chápán jako nástroj působení Apoštolského stolce ve smyslu čl. 3 výše zmíněné lateránské dohody.[5]

V našem středoevropském prostoru je uzavírání takových smluv několikasetletou tradicí, proto je absence takové smlouvy chápána jako výraz nedokončené regulace vztahu státu s katolickou církví. Zde je nutno připomenout, že na základě náboženské neutrality státu a paritního přístupu státu k církvím a náboženským společnostem má uzavření smlouvy s Apoštolským stolcem dopad i na další církve a náboženské společnosti, jak zcela zřetelně ukážeme níže na příkladu Slovenské republiky.

1. Současné modely smluv mezi Apoštolským stolcem a státy

Podoba a obsah smluv mezi Apoštolským stolcem a státy prošly během staletí nemalým vývojem, a to jak na základě historických okolností, tak na základě rozvoje sociálního učení katolické církve. Zde je dosud bezesporu významným mezníkem II. vatikánský koncil (1962 –1965), po němž byly jednak mnohé dosud uzavřené smlouvy revidovány za účelem odstranění přílišných a nevhodných prerogativ katolické církve, jednak byly uzavírány smlouvy se změněným obsahem ve srovnání s dřívějšími smlouvami. Pro stručnost a přehlednost se omezíme na typologii smluv uzavíraných v tomto období, zvláště v posledních 20 letech.[6]

Nyní lze rozeznávat tři základní typy:

---

4. *Trattato fra la Santa Sede e l'Italia con quattro allegati* e *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia*, podepsáno 11. 2. 1929, výměna ratifikačních listin a účinnost 11. 2. 1929. In AAS XXI (1929), s. 209 – 295.

5. *Convenzione monetaria tra lo Stato della Città del Vaticano e per esso la Santa Sede e la Repubblica Italiana, per conto della Comunità Europea,* podepsáno 29. 12. 2000, účinnost 1. 5. 2001. In AAS XCII (2000), s. 750 – 756.

6. Převážná část těchto smluv je v českém (neoficiálním) překladu na internetových stránkách Společnosti pro církevní právo: <http://spcp.prf.cuni.cz> v kolonce „Dokumenty".

a) *Smlouvy typu konkordátního* v úzkém slova smyslu, tj. smlouvy obsahující relativně podrobnou regulaci všech či takřka všech oblastí společného zájmu, takže doplnění dalšími dílčími smlouvami je tu spíše výjimkou;[7] dílčí smlouvy jsou později užívány především pro modifikaci předchozího konkordátu;[8]

b) *Dílčí smlouvy* či jinak též *speciální smlouvy* regulující pouze vybranou oblast společného zájmu, nejčastěji oblast školství, manželství a výchovy, oblast majetkovou či nemálo významnou oblast právního postavení církevních právnických osob;[9]

c) *Základní smlouva s navazujícími dílčími smlouvami*, tedy jakási modifikovaná kombinace předchozích dvou typů: zásadní smlouvou je základní smlouva, která je sice relativně široká ohledně zahrnutých oblastí společného zájmu, ty však obvykle neřeší do podrobností, jaké jsou obvyklé smluv typu konkordátního v úzkém slova smyslu. Na tuto smlouvu navazuje (či má navazovat) řada dílčích smluv, na které text základní smlouvy explicitně odkazuje. Lze říci, že je tu vytvořen jakýsi ***pyramidální model*** více smluv, jehož základem je bezesporu základní smlouva, jak ukazuje i její italský název *accordo di base*.[10]

---

7. Jako příklad lze uvést z poslední doby *Concordato fra la Santa Sede e la Repubblica di Polonia – Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzecząpospolitą Polską*, podepsáno 28. 7. 1993, výměna ratifikačních listin 25. 3. 1998, účinnost 25. 4. 1998. In AAS XC (1998), s. 310 – 329; či daleko kratší a méně podrobnou smlouvu *Agreement between the Holy See and the Republic of Estonia*, podepsáno 23. 12. 1998, výměna ratifikačních listin a účinnost 15. 2. 1999. In AAS XCI (1999), s. 414 – 418.

8. Např. *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Italiana che apporta modificazioni al Concordato lateranense,* podepsáno 15. 11. 1984, e *Protocollo di approvazione delle norme per la disciplina della materia di cui all'art. 7 n. 6 dell'Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Italiana che apporta modificazioni al Concordato lateranense,* podepsáno 15. 11. 1884; pro obojí výměna ratifikačních listin a účinnost 3. 6. 1985. In AAS LXXVII (1985), s. 521 – 546;

9. Např. *Conventio inter Apostolicam Sedem et Melitensem Rem Publicam de civilibus agnoscendis matrimoniorum canonicorum effectibus necnon sententiarum iisdem super conubiis auctoritatum tribunaliumque ecclesiaticorum,* podepsáno 6. 1. 1995, výměna ratifikačních listin 25. 3. 1995, účinnost 15. 5. 1995. In AAS LXXXIX (1997), s. 679 – 694; *Conventio inter Apostolicam Sedem et Hungariae Rem Publicam de ope ferenda ministerii publici inceptis aliisque negotiis proprie religiosis seu "Vitae Fidei" ab Ecclesia catholica in Hungaria explendis nec non de quibusdam causis ad patrimonium spectantibus* (tzv. majetková smlouva), podepsáno 20. 6. 1997, výměna ratifikačních listin a účinnost 3. 4. 1998. In AAS XC (1998), s. 330 – 341; *Accord entre le Saint-Siège et la République gabonaise, sur le statut de l'Enseignement catholique,* podepsáno a účinnost 26. 7. 2001. In AAS XCIII (2001), s. 839 – 844.

10. Z mimoevropských zemí především *Fundamental Agreement between the Holy See and the State of Israel,* podepsaný 30. 12. 1993, účinnost 10. 3. 1994. In AAS LXXXVI

Je možno konstatovat, že ve všech typech smluv jejich obsah jednoznačně buď zakotvuje princip kooperace (spolupráce) mezi státem a církví, a to k prospěchu občanů daného státu, nejen vyznavačů katolického vyznání, anebo alespoň k vytvoření tohoto modelu silně tenduje.

2. Smlouva mezi Apoštolským stolcem a Slovenskou republikou z r. 2000

Příprava Smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Slovenskou republikou začíná vzdáleně r. 1995, kdy odborná komise pro úpravu vztahu státu a katolické církve složená ze zástupců Konference biskupů Slovenska a zástupců příslušných resortů státní správy konstatovala, že přijetí takové smlouvy je možné; téhož roku se kladně vyjádřil i Apoštolský stolec. V r. 1996 byla oboustranně zamítnuta myšlenka uzavření smlouvy konkordátního typu a byla navržena myšlenka soustavy dílčích smluv. Protože se však ukázalo, že je třeba stanovit a smluvně stvrdit principy, na nichž mají úpravy v jednotlivých oblastech společných zájmů spočívat, již v listopadu 1996 bylo oboustranně přijato vytvoření jedné rámcové smlouvy, na niž budou navazovat dílčí smlouvy – tzv. pyramidový systém. O návrhu znění smlouvy jednala smíšená komise, kde Apoštolský stolec zastupovali apoštolský nuncius (Luigi Dossena), předseda Konference biskupů Slovenska (Rudolf Baláž), kardinál Ján

---

(1994), s. 716 – 729, a na ni navazující *Agreement between the Holy See and the State of Israel Pursuant to Article 3 § 3 of the Fundamental Agreement between the Holy See and the State of Israel (also referred to as the "Legal Personality Agreement"),* podepsáno 10. 11. 1997, účinnost 21. 1. 1999. In AAS XCI (1999), s. 490 – 574; v modifikovaném smyslu též *Cooperation agreement between the Organization of African Unity (OAU) and the Holy See,* podepsáno a účinnost 19. 10. 2000. In AAS XCIII (2001), s. 15 – 18; z evropských zemí *Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania concerning juridical aspects of the relationship between the Catholic Church and the State* mající charakter základní smlouvy a *Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania on co-operation in education and culture* a *Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania concerning the pastoral care of Catholics serving in the Army,* vše podepsáno 5. 5. 2000, výměna ratifikačních listin a účinnost 16. 9. 2000; především však *Accordo base tra la Santa Sede e la Repubblica Slovacca – Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou,* podepsáno 24. 11. 2000, výměna ratifikačních listin a účinnost 18. 12. 2000. In AAS XCII (2000), s. 136 – 155, na ni navazují další dílčí smlouvy, např. *Zmluva medzi Svätou Stolicou a Slovenskou republikou o duchovnej službe v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej Republiky – Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Slovacca circa l'assistenza nelle Forze Armate e nei Corpi Armati della Repubblica Slovacca,* podepsáno 21. 8. 2002, výměna ratifikačních listin 28. 10. 2002, účinnost 28. 11. 2002. In AAS XCV (2003) s. 176 – 184.

Chryzostom Korec a biskupové Vladimír Filo, František Rábek a Milan Chautur, stát zastupovali ministr zahraničních věcí, místopředseda vlády pro legislativu, ministr financí, ministr kultury, ministr obrany, ministr spravedlnosti, ministr práce, sociálních věcí a rodiny a ministr školství.[11]

Široké složení komise umožňovalo projednání velmi rozmanitých otázek společného zájmu. Při jednání se postupovalo cestou konvergence stanovisek obou stran; v případě nenalezení dostatečné shody na konkrétním řešení či potřeby dopracovat podrobné řešení byl přijat tzv. ***princip deblokace*** – v dané záležitosti byly dohodnuty zásady (principy) řešení, které byly včleněny do textu smlouvy, zatímco pro podrobnější řešení byl použit blanketový odkaz na budoucí dílčí smlouvy.

Proto je v textu smlouvy mnoho odkazů na budoucí dílčí smlouvy:

- čl. 7 – uplatnění výhrady ve svědomí přiznané každému obyvateli Slovenské republiky – jeho rozsah a podmínky uplatnění budou předmětem dílčí mezinárodní smlouvy;
- čl. 13 – školství – po stanovení zásad existence a postavení církevního školství a po stanovení zásad pro výuku náboženství na všech školách, které jsou součástí výchovně-vzdělávací soustavy, budou další pravidla stanovena dalšími dílčími mezinárodními smlouvami;
- čl. 14 – pastorační služba v ozbrojených silách a policejních sborech – další podrobnosti budou upraveny dílčí mezinárodní smlouvou;
- čl. 20 – otázka finančního zabezpečení katolické církve – bude řešena dílčí mezinárodní smlouvou; na tuto budoucí smlouvu odkazují také ujednání čl. 17, odst. 3 (podíl katolické církve na financování vzdělávacích, výchovných, vědecko-výzkumných, misijních, charitativních a sociálních institucí katolické církve) a čl. 21 (rozsah finančního zabezpečení nemovitých kulturních památek ve vlastnictví katolické církve).

Na druhé straně tu *pro futuro* přijímají jednotlivé smluvní strany své závazky:

- čl. 2, odst. 2 – garance ze strany Apoštolského stolce (dále jen „AS“) ohledně využití vhodných prostředků na mravní formaci obyvatel Slovenské republiky (dále jen „SR“);
- čl. 3, odst. 3 – garance ze strany AS ohledně zabezpečení souladu hranic diecézí, apoštolských administratur a řeckokatolických eparchií a exarchátů se státními hranicemi SR;
- čl. 3, odst. 4 – garance ze strany SR na ochranu majetku a svobody působení církevních právnických osob, které zřizuje katolická církev;
- čl. 6, odst. 2 – před jmenováním, přeložením či odvoláním biskupa o tom důvěrně AS uvědomí SR, která se k tomu však nebude vyjadřovat;

11. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom.* Bratislava : LÚČ, 2001, s. 36 – 38.

– čl. 10 – rozhodnutí katolické církve o nulitě nebo rozvázání manželství oznámené na žádost jedné ze strany SR bude SR dále posuzovat dle svého právního pořádku (jako rozhodnutí zahraničních autorit);
– čl. 16, odst. 2 – AS garantuje, že katolická církev bude podporovat sociální projekty zejména personálně, SR je bude podporovat zejména materiálně a finančně;
– čl. 17, odst. 3 – garance AS ohledně podílu katolické církve na financování vzdělávacích, výchovných, vědecko-výzkumných, misijních, charitativních a sociálních institucí katolické církve.

Takto připravený text prošel velmi rychlým procedurálním řízením: 16. srpna 2000 jej schválila vláda SR, po projednání některých dílčích korektur oznámil AS dne 17. listopadu 2000 svou připravenost k podpisu. Podepsán byl 24. listopadu 2000 (za AS státní tajemník Angelo kardinál Sodano, za SR předseda vlády Mikuláš Dzurinda), Národní rada vyslovila svůj souhlas s ratifikací dne 30. listopadu 2000, prezident SR jej ratifikoval 4. prosince 2000, ratifikační listiny byly vyměněny 18. prosince 2000 a téhož dne nastala jeho účinnost. Následně byl publikován 23. srpna 2001 pod č. 326/2001 Z.z.[12]

Na příkladu Slovenské republiky je velmi výrazný dopad paritního přístupu státu k církvím a náboženským společnostem. Nejprve byla zákonem č. 394/2000 Z.z., který novelizoval zákon č. 308/1991 Sb. (zákon o církvích) dosud platný ve Slovenské republice, s účinností od 1. ledna 2001 stanovena možnost uzavírání smluv mezi státem a registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi.[13] Jednotlivé církve a náboženské společnosti tuto možnost začaly využívat, což vyústilo v uzavření *Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami* z 11. dubna 2002,[14] která je ve svém znění modifikovanou podobou zde komentované základní smlouvy, čímž SR reálně (byť ne na shodné právní úrovni) garantuje rovnost práv a povinností pro všechny registrované církve a náboženské společnosti na svém území.

12. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom.* Bratislava : LÚČ, 2001, s. 39 – 41.
13. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom.* Bratislava : LÚČ, 2001, s. 59 – 60.
14. Citováno z internetu. Dostupné na World Wide Web: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sr-sml.htm>, poslední aktualizace 14. 9. 2003, citováno 27. 9. 2003.

3. Návrh smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Českou republikou podepsaná r. 2002

Příprava smlouvy začíná vzdáleně r. 1997, kdy papež Jan Pavel II. při své návštěvě České republiky (dále jen „ČR“) nabídl vládě vytvoření smíšené komise k potřebnému řešení problémů ve vztahu ČR a katolické církve na mezinárodní úrovni, což pak státní sekretář Angelo kardinál Sodano formuloval ve svém dopise předsedovi vlády ČR Václavu Klausovi dne 3. dubna 1997. Ten však poslal odpověď až v listopadu 1997 krátce před svou demisí – bylo tu vyjádřeno přesvědčení, že nejprve je třeba jednat vnitrostátně, pak teprve na mezinárodní rovině. Po vzniku nové (úřednické) vlády byla 6. dubna 1998 zaslána nová odpověď, která nebyla AS shledána uspokojivou; více se však za této vlády nedojednalo.[15]

Po vzniku menšinové vlády sociální demokracie pod vedením Miloše Zemana se o vzniku smíšené komise dále jednalo, a to v kontextu přípravy nové legislativy ohledně církví a náboženských společností.[16] Jednání o zřízení této komise probíhaly mezi vládou ČR a zástupci AS od dubna 2000. Vedla k vytvoření smíšené komise, jejímiž vedoucími byli za ČR náměstek ministra zahraničí Palouš a za AS apoštolský nuncius (do r. 2001 Giovanni Coppa, od r. 2001 Erwin Josef Ender). Jednání vedla k vypracování kompromisního znění smlouvy, vyvrcholila technickou parafou, schválením ve vládě ČR těsně před parlamentními volbami r. 2002 a v podepsání smlouvy dne 25. července 2002; signátory byli za AS apoštolský nuncius v ČR Erwin Josef Ender, za ČR nový ministr zahraničí Cyril Svoboda.

Reakce odborné veřejnosti i politické reprezentace na zveřejněný text smlouvy nebyla ani zdaleka jednoznačná ani příznivá. To se obrazilo v postupu procesu ratifikace: poslanecké sněmovně byla smlouva poprvé předložena 7. srpna 2002 a 1. čtení proběhlo na 6. schůzi poslanecké sněmovny 15. října 2002, kde projednávání bylo přerušeno[17] – ministr zahraničí požádal o stažení z jednání a přeřazení na jednání v roce 2003, aby bylo možno do té doby v politických kruzích vyjasnit zásadní otázky, které ve sněmovně souhlas s ratifikací zpochybňovaly. Pokračování projednávání bylo stanoveno na pořad 16. schůze, která se koná od 13. května 2003; tam byla zařazena do programu

15. *Přehled jednání mezi státem a církvemi v letech 1990 – 2000.* Praha : Sekretariát České biskupské konference (pro vnitřní potřebu), 2001. 24 s.; s. 10 – 11.
16. Tamtéž, s. 21.
17. POSLANECKÁ SNĚMOVNA. *Sněmovní tisk č. 17/0 ze dne 28. 8. 2002 a jeho projednávání.* Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/sqw/tiskt.sqw?o=US&ct=130>. Citováno 13. 5. 2003.

jako bod č. 67.[18] Potvrdilo se očekávání, že poslanecká sněmovna nevysloví souhlas s ratifikací smlouvy: dne 21. května sněmovna svým usnesením č. 494 zamítla vládní návrh k vyslovení souhlasu s ratifikací,[19] kdy pro poslanecký návrh na zamítnutí ratifikace hlasovalo z přítomných 177 poslanců 110 poslanců pro a 39 poslanců proti.[20] Další osud této smlouvy není nyní odhadnutelný – zatím probíhají diplomatická jednání.[21]

Samotný text smlouvy[22] vykazuje základní typové podobnosti se smlouvou se SR: ve svých 21 článcích obsahuje především zásady budoucích řešení, málokdy (jako v čl. 11 pojednávajícím o církevním školství a výuce náboženství) přináší podrobnější konkrétní dojednání.

Zásadní rozdíl je v tom, že text smlouvy, byť v závěrečných ustanoveních v čl. 18 ponechává smluvním stranám otevřenou možnost jednat o podrobnějších otázkách (to je však dle dikce tohoto ujednání spíše výjimečná možnost), nestanoví ani na jednom místě odkaz na budoucí dvoustranné ujednání cestou dílčí

---

18. POSLANECKÁ SNĚMOVNA. *Program 16. schůze od 13. 5. 2003.* Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/sqw/ischuze.sqw?o=4&s=16>. Citováno 13. 5. 2003.

19. POSLANECKÁ SNĚMOVNA. *Usnesení č. 494/0 ze dne 21. 5. 2003.* Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/forms/tmp_sqw/3bb70023.doc>. Citováno 27. 9. 2003.

20. POSLANECKÁ SNĚMOVNA. *16. schůze, 208. hlasování a stenoprotokol,* kde je zajímavý i průběh diskuse. Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/016schuz/16-6.html>. Citováno 27. 9. 2003.

21. O krocích v rámci těchto jednání jsou dostupné pouze sporadické informace, např. to, že apoštolský nuncius v České republice arcibiskup Erwin Josef Ender krátce po hlasování poslanecké sněmovny požádal při osobním setkání dne 16. června 2003 premiéra Vladimíra Špidlu, aby vláda Apoštolskému stolci v diplomatické nótě oficiálně vysvětlila, co se stalo a jak si představuje další postup, dosud však oficiální odpověď nedošla – viz např. World Wide Web: <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4247> (informace nuncia Endera na plenárním zasedání České biskupské konference dne 4. 7. 2003 na Velehradě), <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4086> (Stanovisko Svatého stolce k zamítnutí smlouvy ze dne 28. 5. 2003) a <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4063> (Mluvčí České biskupské konference k zamítnutí smlouvy ze dne 22. 5. 2003), vše citováno 27. 9. 2003, a dále osobní dotaz autora u sekretáře nunciatury dne 29. 9. 2003. Je vhodné poznamenat, že všechny v této poznámce citované internetové stránky jsou stránkami právnických osob katolické církve; na oficiálních internetových stránkách vlády či ministerstva zahraničí nejsou žádné zmínky o odpovědi na žádost apoštolského nuncia či alespoň o veřejné reakci na fakt zamítavého stanoviska poslanecké sněmovny (např. formou tiskového prohlášení).

22. Dostupná v češtině na World Wide Web: <http://www.scp.prf.cuni/dokument/sml-cr-v.htm>, v italštině na World Wide Web: <http://www.scp.prf.cuni/dokument/sml-crvi.htm>. Citováno 27. 9. 2003.

mezinárodní smlouvy. Po stránce obsahové ujednání smlouvy nevykračují za rámec daný současnou platnou vnitrostátní úpravou.

Naproti tomu dává větší prostor dojednání na domácí půdě: dle čl. 18 je k takovým jednáním kompetentní Česká biskupská konference, která musí jednat se souhlasem AS. Explicitně takové dojednání předpokládá jako možnost v čl. 13 ohledně duchovenské a pastorační služby v zařízeních poskytujících sociální služby, v čl. 14 ohledně duchovenské a pastorační služby ve zdravotnických zařízeních, v čl. 15 ohledně duchovenské a pastorační služby ve věznicích apod. (zde však již dohody o části této služby existují) a v čl. 16 ohledně duchovenské a pastorační služby v ozbrojených silách (i zde dohody již existují).

Ujednání *pro futuro* v tvoření nové právní úpravy je bez výjimky řešeno tak, že ve smlouvě je dán základní princip, ale jeho realizace je takřka vždy v rukou konkrétních orgánů státní správy:

- čl. 3, odst. 2 obsahuje standardní garanci AS ohledně souladu hranic diecézí, apoštolských administratur, eparchií a exarchátů se státními hranicemi ČR;
- čl. 12 obsahuje závazek státu podporovat katolickou církev v péči o její kulturní památky a národní kulturní památky;
- čl. 17 obsahuje závazek státu usilovat způsobem co nejrychlejším a pro obě strany přijatelným o dořešení otázek týkajících se majetku katolické církve. Zvlášť v oblasti majetkové bylo možno očekávat smluvní dojednání, které je větší právní garancí.

Lze tedy konstatovat, že i v ČR jde návrh smlouvy typu základní smlouvy směřující ke kooperačnímu modelu vztahů stát – katolická církev.

Závěr

Ačkoli v obou zemích se jedná o smlouvy typu základní smlouvy, jejichž smyslem je směřování ke kooperačnímu modelu vztahů stát – katolická církev, je třeba vyzdvihnout i zřetelné rozdíly:

- text smlouvy se SR je širší a podrobnější;
- text smlouvy se SR předvídá více dílčích mezinárodních smluv, text smlouvy s ČR výslovně nepředpokládá ani jednu;
- na rozdíl od smlouvy se SR obsahuje smlouva s ČR více ujednání opravňující k jednání místní biskupskou konferenci;
- na rozdíl od smlouvy se SR obsahuje smlouva s ČR více ujednání opravňující stát k jednostranné právní úpravě při respektování dohodnutých zásad, což však je prakticky téměř nevymahatelné a velmi záleží na politické vůli – zde je situace v ČR podstatně horší než ve SR;

- lze tedy konstatovat, že smlouva s ČR ponechává podstatně více prostoru státním orgánům ČR, než je tomu ve smlouvě se SR;
- především je tu podstatný právní rozdíl v tom, že základní smlouva se Slovenskou republikou byla ratifikována v prosinci 2000, zatímco smlouva s Českou republikou není z důvodu zamítavého stanoviska Poslanecké sněmovny parlamentu ČR ze dne 21. 5. 2003 dosud ratifikována a její další osud je velmi nejistý.

RÉSUMÉ

Dans la première part de cet article on présente une typologie des actuelles conventions entre le Saint-Siège et les Etats en distinguant trois types principaux : les conventions de type concordataire, les conventions partielles et les conventions de base connectées étroitement avec les conventions partielles liées à elles-même.

Dans la deuxième part on décrit l'accord de base entre le Saint-Siège et la République Slovaque de l'ans 2000 qui a déjà été ratifiées.

Dans la troisième part on décrit l'accord proposé entre le Saint-Siège et la République Tchèque signée par les représentants des Hautes Parts en juillet 2002 et son destin jusqu'à la votation sur l'éventuelle ratification par la Chambre des députés en mai 2003, par laquelle la ratification a été bloquée et est devenue très problematique, et ensuite on montre les réactions du côté de l'Eglise catholique.

Sur la base d'une analyse de deux accords cités ci-dessus (dans la deuxième et troisième part de l'article) on constate que dans tous les deux pays il s'agit de la convention de type de l'accord de base. En faisant compte de la tendance de créer dans tous les deux pays un modèle de la coopération entre l'Eglise et l'Etat on conclut par une comparaison qui montre des différences notables :

- le texte de l'accord avec la République Slovaque (ci-après « R.S. ») est plus large et plus détaillé ;
- dans le texte de l'accord avec la R.S. on suppose l'existence de plusieurs conventions partielles, à la différence du texte de l'accord avec la République Tchèque (ci-après « R.Tch. ») où on ne suppose explicitement aucune autre convention ;
- à la différence de l'accord avec la R.S. il y sont dans l'accord avec la R.Tch. plusieurs ententes autorisant la Conférence des Evêques Tchèque pour les négociations avec l'Etat ;
- à la différence de l'accord avec la R.S. il y sont dans l'accord avec la R.Tch. plusières ententes autorisant l'Etat pour la régulation juridique unilatérale en tenant toujours respect des principes tombés d'accord dans l'accord de

base ; mais en pratique on ne peut pas les revendiquer effectivement, la solution concrète dépand beaucoup de la volonté politique – dans ce domaine est la situation dans la R.Tch. actuellement pire que dans la R.S. ;
- on peux constater que l'accord avec la R.Tch. laisse beaucoup plus de l'espace pour les autorités de l'Etat que l'accord avec la R.S ;
- il y a surtout une différence profonde du domaine juridique : l'accord entre le Saint-Siège et la R.S. a déjà été ratifié à la fin de l'ans 2000, tandis que l'accord entre le Saint-Siège et la R.Tch. n'a pas déjà été ratifié pa égarde pour la votation négative par la Chambre des député en 21 mai 2003.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom.* Bratislava : LÚČ, 2001, 140 s.

Přehled jednání mezi státem a církvemi v letech 1990 – 2000. Praha : Sekretariát České biskupské konference (pro vnitřní potřebu), 2001, 24 s.

Acta Apostolic Φ Sedis – Commentarium Officiale. Roma : Libreria Editrice Vaticana, 1909– (dále jen „AAS"). Citováno určením ročníku (a vročením v závorce) a číslem stran v průběžně číslovaném ročníku. Odsud jsou citovány všechny v práci uvedené ratifikované smlouvy, především:

- *Accordo base tra la Santa Sede e la Repubblica Slovacca – Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou,* podepsáno 24. 11. 2000, výměna ratifikačních listin a účinnost 18. 12. 2000. In AAS XCII (2000), s. 136 – 155.
- *Zmluva medzi Svätou Stolicou a Slovenskou republikou o duchovnej službe v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej Republiky – Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Slovacca circa l'assistenza nelle Forze Armate e nei Corpi Armati della Repubblica Slovacca,* podepsáno 21. 8. 2002, výměna ratifikačních listin 28. 10. 2002, účinnost 28. 11. 2002. In AAS XCV (2003), s. 176 – 184.

Zmluva medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami z 11. dubna 2002 [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sr-sml.htm> [cit. 27. 9. 2003]. Poslední aktualizace 14. 9. 2003.

Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů – Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Ceca sul regolamento dei rapporti reciproci, podepsáno 25. 7. 2002, dosud neratifikováno [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.scp.prf.cuni/dokument/sml-cr-v.htm> a <http://www.scp.prf.cuni/dokument/sml-crvi.htm> [cit. 27. 9. 2003].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Sněmovní tisk č. 17/0 ze dne 28. 8. 2002 a jeho projednávání* [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/sqw/tiskt.sqw?o=US&ct=130> [cit. 13. 5. 2003].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Program 16. schůze od 13. 5. 2003* [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/sqw/ischuze.sqw?o=4&s=16> [cit. 13. 5. 2003].
POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Usnesení č. 494/0 ze dne 21. 5. 2003* [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/forms/tmp_sqw/3bb70023.doc> [cit. 27. 9. 2003].
POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *16. schůze, 208. hlasování a stenoprotokol* [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/016schuz/16-6.html> [cit. 27. 9. 2003].
TISKOVÉ STŘEDISKO ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE: *Informace nuncia Endera na plenárním zasedání České biskupské konference dne 4. 7. 2003 na Velehradě, Stanovisko Svatého stolce k zamítnutí smlouvy ze dne 28. 5. 2003* a *Mluvčí České biskupské konference k zamítnutí smlouvy ze dne 22. 5. 2003* [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4247>, <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4086> a <http://tisk.cirkev.cz/art/clanek.asp?id=4063> [Vše cit. 27. 9. 2003].

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

TEORIE PRÁVNÍCH PRINCIPŮ RONALDA DWORKINA

JUDr. Petr Osina
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Ronald M. Dworkin (* 1931) je asi nejvýznamnějším americkým právním filozofem posledních dvou dekád a zároveň nástupcem slavného profesora Harta na univerzitě v Oxfordu. Hlavní příspěvky profesora Dworkina liberálnímu směru v angloamerické právní teorii jsou obsaženy především ve dvou knihách – Když se práva berou vážně (Taking Rights Seriously) z roku 1978 a Říše práva (Law′s Empire) z roku 1986.

Ve své první práci Dworkin vysvětluje, že jeho cílem je kritika „vládnoucí právní teorie". Tato teorie má podle něj dvě části, o nichž se tvrdí, že jsou na sobě nezávislé. První je teorií o tom, co právo je – je to teorie o tom, jaké jsou nutné a dostačující podmínky pro to, aby nějaká věta o právu byla pravdivá. Je to teorie právního pozitivismu, podle níž pravda vět o právu tkví ve faktech o pravidlech, která přijaly zvláštní společenské instituce. Druhá je teorií o tom, co by právo mělo být a jak by se obecně známé právní instituce měly chovat. Je to teorie utilitarismu, podle níž by právo a jeho instituce měly sloužit obecnému blahu společnosti a ničemu jinému. Obě části vládnoucí teorie se odvozují od filozofie Jeremyho Benthama.[1]

Někteří z těch, kteří individualismus a racionalismus vládnoucí teorie kritizují, představují to, čemu se v politických diskusích často říká levice. Jsou přesvědčeni, že formalismus právního pozitivismu soudy nutí, aby chabým smyslem pro procedurální spravedlnost, která slouží konzervativní sociální politice, nahradily bohatší spravedlnost materiální, jež by tuto politiku podryla. Jsou přesvědčeni, že ekonomický utilitarismus je ve svých důsledcích nespravedlivý, protože zvěčňuje chudobu jako prostředek k dosažení výkonnosti, a že je ve své teorii lidské přirozenosti defektní, protože na jednotlivce hledí spíše jako na sobecké atomy společnosti než jako na samou svou

1. DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 7.

podstatou společenské bytosti, jejichž smysl pro společnost je neodmyslitelnou součástí jejich smyslu pro sebe samé.

Mnozí další kritikové vládnoucí teorie jsou naopak spjati s politickou pravicí. Jdou ve stopách filozofie Edmunda Burka a jsou přesvědčeni, že skutečné právo společnosti není pouhými záměrnými rozhodnutími, která právní pozitivismus považuje za výlučná, ale že je i rozšířenou zvykovou morálkou, která tato rozhodnutí značně ovlivňuje. Spolu s Burkem tvrdí, že z hlediska zvyšování blaha společnosti nejvhodnější pravidla vyplynou jedině ze zkušenosti této společnosti, takže etablované společenské kultuře je třeba věřit více než sociálnímu inženýrství utilitaristů, kteří se domnívají, že jsou chytřejší než dějiny.

Žádná ze dvou stran nezakládá svou opozici na stanovisku, že vládnoucí právní teorie nedává prostor myšlence, že lidé mají práva vůči státu, která předcházejí právům vytvořeným legislativou. Tento pojem přirozených práv je vládnoucí teorií odmítán.

Právní pozitivismus odmítá představu, že práva mohou existovat před jakoukoli legislativou; odmítá tudíž myšlenku, že jednotlivci nebo skupiny mohou mít při soudcovském rozhodování i jiná práva, než jaká jsou výslovně zakotvena v souboru jasně stanovených pravidel, která vytvářejí celek právního řádu společnosti. Utilitarismus odmítá myšlenku, že politická práva mohou existovat dříve než práva zákonná, tedy že občané mohou důvodně protestovat proti legislativnímu rozhodnutí z nějakého jiného důvodu než proto, že toto rozhodnutí ve skutečnosti neslouží obecnému blahu.

Dworkin dává najevo, že jeho teorie práv se soustřeďuje na práva individuální. Účelem knihy Taking Rights Seriously je vysvětlit původ těchto práv a jejich místo v právním systému. Jeho teorie práv nutně nenaznačuje, která práva lidé mají v určité situaci. Na druhé straně jeho pojetí individuálních práv není čistě abstraktní a v tomto směru se výrazně odlišuje od starších, tradičních teorií přirozených práv.[2]

Dworkin říká, že v takzvaných „obtížných případech“ (hard cases) právníci používají standardů, které neslouží jako pravidla, ale fungují jinak. Vhodným případem jsou principy, politiky a další druhy standardů. Pozitivismus je model systému a systém pravidel a jeho ústřední představa jednoho jediného testu, co právo je, nás nutí pomíjet důležité role, které hrají ty standardy, jež pravidly nejsou.

Politikou je takový standard, který vytyčuje cíl, jehož se má dosáhnout, zpravidla zlepšení určité ekonomické, politické nebo sociální kvality společnosti (některé cíle jsou ovšem negativní, jelikož znamenají, že určitou kvalitu je třeba chránit před změnou k horšímu). Principem je standard, který se má dodržovat nikoli proto, že to pomůže dosáhnout nebo zajistit nějakou ekonomickou,

2. RIDDALL, J. G. *Jurisprudence*. Butterworths, London 1991, s. 94.

politickou nebo sociální situaci, která se považuje za žádoucí, ale proto, že to požaduje spravedlnost, slušnost nebo nějaká jiná dimenze morálky. Tudíž: standard, že počet autohavárií se má snížit, je politika, a standard, že nikdo nesmí mít prospěch ze svého vlastního protiprávního jednání, je princip.

V roce 1889 musel newyorský soud ve slavném případu Riggs v. Palmer[3] rozhodnout, zda dědic, uvedený v závěti svého dědečka, může na základě této závěti dědit, třebaže kvůli tomu, aby dědil, svého dědečka zabil. Soud řekl: „Je nepochybně pravda, že na základě zákonů upravujících dědění, vykládáme-li je doslovně a nelze-li jejich účinek a působení nijak a za žádných okolností ovlivnit nebo modifikovat, přechází majetek na vraha." Soud však šel dál a poznamenal: „Působení a vliv všech zákonů lze ovlivňovat obecnými, zásadními maximami obecného práva. Nikomu se nesmí dovolit mít prospěch z vlastního podvodu, využívat vlastního protiprávního jednání, opírat žalobu o vlastní nepravost nebo nabývat majetku vlastním zločinem." Vrah tedy své dědictví nezískal.

Dalším příkladem obtížného případu, který Dworkin uvádí, je Henningsen v. Bloomfield z roku 1960[4]. Pan Henningsen koupil auto na základě smlouvy, v níž stálo, že odpovědnost výrobce za vady se omezuje na uvedení vadných dílů do pořádku, přičemž tato záruka výslovně nahrazuje všechny ostatní záruky, povinnosti či závazky. Následkem autonehody způsobené vadou na autě byl však pan Henningsen zraněn. Tvrdil, že má být odškodněn výrobcem také za újmu na zdraví nehledě na výjimku ve smlouvě. Nebyl ovšem s to poukázat na jediný zákon, na jediné zavedené právní pravidlo, které výrobci brání na smlouvě trvat. Soud přesto rozhodl v jeho prospěch. Dworkin ukazuje, že při rozhodování byl soud ovlivněn množstvím protínajících se principů a politik, které dohromady poskytují autoritu pro novou normu týkající se odpovědnosti výrobce za vady aut.

Na různých místech odůvodnění, které soud podal, se objevují tyto odvolávky na standardy: „Smluvní svoboda není doktrínou natolik neměnnou, aby nedovolovala žádné modifikace v oblasti, o níž nám jde." „V takové společnosti, jako je naše, v níž automobil je běžným a nezbytným doplňkem každodenního života a v níž s sebou jeho užívání nese tolikeré nebezpečí hrozící řidiči, spolujezdcům i veřejnosti, má výrobce, pokud jde o výrobu, propagaci a prodej svých automobilů, zvláštní povinnost. Soudy tudíž musí kupní smlouvy pečlivě zkoumat, aby zjistily, zda je slušně postaráno o zájmy spotřebitele a veřejnosti."[5]

---

3. 115 NY 506, 22 N E 188 (1889).
4. 32 N J 358 (1960).
5. DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 46.

Rozdíl mezi právními principy a právními normami spočívá v logice věci. Oba soubory standardů se vztahují ke konkrétním rozhodnutím o právní povinnosti za určitých konkrétních okolností, liší se však co do charakteru direktivy, kterou dávají. Normy je třeba aplikovat metodou všechno nebo nic. Jsou-li dány skutečnosti, o nichž právní norma hovoří, pak norma buď platí, a v takovém případě je třeba akceptovat odpověď, kterou dává, nebo neplatí a pak pro rozhodnutí nic nepřináší. Která norma je platná musí být posouzeno na základě dalších právních pravidel – lex posterior derogat priori (zákon pozdější ruší zákon dřívější), lex specialis derogat generali (speciální zákon ruší zákon obecný), lex superior derogat inferiori (zákon vyšší právní síly ruší zákon nižší právní síly).

Pro právní principy je charakteristické, že se vyvažují. Pokud dva principy vedou k odlišným závěrům, soudce musí posoudit relativní význam každého z nich a rozhodnout, který princip je v konkrétním případě významnější. Jakmile se principy kříží (např. politika ochrany kupců automobilů se kříží s principy smluvní svobody), pak ten, kdo musí tento konflikt rozhodnout, musí přihlédnout k relativní závažnosti každého z nich. Přirozeně nemůže jít o přesné měření a rozsudek, podle něhož je určitý princip nebo politika důležitější než jiný či jiná, bude často diskutabilní. Nicméně integrální součástí pojmu princip je, že má tuto dimenzi a že má smysl se ptát, jak důležitý či závažný ten který princip je.

Jestliže jednou identifikujeme právní principy jako zvláštní druh standardů odlišných od právních norem, náhle si uvědomujeme, že jsou všude kolem nás – profesoři práva je vyučují, zákoníky a právní knihy se na ně odvolávají, právní historikové je vyzdvihují. Nejúčinnější se zdají být právě v takových obtížných soudních procesech jako Riggs nebo Henningsen. V případech jako jsou tyto hrají principy podstatnou úlohu při argumentaci podporující rozsudek, týkající se určitých práv a povinností.

Poté co je rozhodnutí vydáno, můžeme říci, že stanoví novou právní normu (např. že vrah není oprávněn dědit po své oběti). Ale tato norma neexistovala před rozhodnutím ve věci; soud citoval principy jako ospravedlnění pro přijetí a aplikaci nové normy. V případu Riggs v. Palmer soud citoval princip, že nikdo nesmí mít prospěch z vlastního protiprávního jednání, jako základní standard pro novou interpretaci dědického práva. V případu Henningsen v. Bloomfield uvedl soud množství protichůdných principů a politik jako ospravedlnění nové normy týkající se odpovědnosti výrobce za vady auta.[6]

Pozitivisté uznávají, že právní normy nemusí být vždy dostatečné k tomu, aby umožnily soudci dospět k rozhodnutí. Tam, kde případ nemůže být rozhodnut aplikací jasné právní normy, musí soudce použít vlastní uvážení a tím

6. DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 51.

vlastně vytvořit nové právo. Profesor Hart tvrdí, že pokud chybí právní norma, je právo s otevřeným koncem, právní normy mají „otevřenou texturu“. Podle Dworkina je tato představa chybná, neboť odmítá uznat, že když se nedostává právních norem, soudci jsou vedeni principy.

Dworkin tvrdí, že v Hartově koncepci je další chyba v otázce pravidla uznání – myšlence, že v každém právním systému existuje konečné kritérium pro určení platnosti určité normy. Tato myšlenka je chybná, říká Dworkin, protože neposkytuje místo pro uznání platnosti principů – tyto nemohou být vztaženy k žádnému pravidlu uznání.

Podle Harta platí většina právních pravidel proto, že je přijala určitá instituce, která má k tomu pravomoc. Některá vytvořil v podobě zákonů zákonodárný sbor. Jiná vytvořili soudci, aby rozhodli konkrétní případy, a pak z nich učinili precedenty do budoucna.

Původ právních principů ovšem nespočívá v určitém rozhodnutí legislativy nebo soudů, ale ve vědomí vhodnosti a přiměřenosti vyvinutém v rámci právnické profese a zároveň u veřejnosti v průběhu času. Jejich trvající síla závisí na udržování tohoto vědomí vhodnosti. Pokud by se nadále nezdálo neslušné umožnit lidem mít prospěch z vlastního protiprávního jednání nebo slušné uvalit zvláštní zátěž na firmy, které vyrábějí potenciálně nebezpečné stroje, tyto principy by dále nehrály žádnou roli v nových případech, dokonce i kdyby nebyly zvráceny nebo zrušeny.

Kdyby se po nás chtělo, abychom zdůvodnili tvrzení, že určitý princip je principem právním, uvedli bychom všechny dřívější případy, ve kterých se tento princip připomínal nebo kde figuroval v odůvodnění. Uvedli bychom rovněž všechny zákony, které nejspíš tento princip dokládají. Pokud by se nám nepodařilo takovou institucionální oporu objevit, patrně bychom své stanovisko neobhájili, ale čím větší oporu bychom objevili, tím větší závažnosti tohoto principu bychom se mohli dovolávat.

Přesto bychom nedokázali sestavit vzorec, kolik a jaké institucionální opory je zapotřebí, aby se z principu stal princip právní, tím méně vzorec, pomocí něhož bychom na jakési stupnici stanovili jeho závažnost. Ve prospěch nějakého konkrétního principu argumentujeme tak, že se chytáme celého souboru měnících se, vznikajících a vzájemně na sebe působících standardů, které se týkají odpovědnosti institucí, výkladu zákonů, přesvědčivosti různých druhů precedentů, vztahu toho všeho k soudobé praktické morálce a spousty dalších takových standardů. Nedokázali bychom je všechny vtěsnat do jednoho jediného pravidla, byť složitého, a i kdybychom to dokázali, výsledek by se sotva podobal Hartově představě pravidla uznání, tedy představě značně stabilního základního pravidla, specifikujícího „určitý rys nebo určité rysy,

které, jestliže je domnělé pravidlo má, jsou přijímány za nezvratné potvrzení toho, že to pravidlo je.“[7]

Ve čtvrté kapitole své knihy Taking Rights Seriously vysvětluje Dworkin svou teorii, kterou chce postavit na místo „vládnoucí právní teorie“. Výchozím bodem je rozlišování mezi argumentací principiální na jedné straně a argumentací politickou na straně druhé.

Politická argumentace ospravedlňuje určité politické rozhodnutí poukazem na to, že toto rozhodnutí prosazuje nebo chrání nějaký kolektivní cíl společnosti jako celku. Argumentace ve prospěch subvence pro výrobce letadel, v níž se tvrdí, že subvence posílí národní obranu, je politickou argumentací.

Principiální argumentace ospravedlňuje nějaké politické rozhodnutí poukazem na to, že toto rozhodnutí respektuje nebo chrání určité individuální nebo skupinové právo. Argumentace ve prospěch antidiskriminačních zákonů, podle níž menšina má právo na rovnou úctu a péči, je principiální argumentací.

Tyto dva druhy argumentaci v politice nevyčerpávají. Nějaké politické rozhodnutí, například že při dani z příjmu fyzických osob se připustí zvláštní výjimky pro slepce, lze obhajovat spíše jako projev velkorysosti nebo slušnosti společnosti než poukazem na politiku nebo princip. Princip a politika jsou však hlavními důvody, jimiž se v politice argumentuje.[8]

Jde-li o obtížný případ, kdy žádné ustálené pravidlo takové či onaké rozhodnutí nediktuje, mohlo by se zdát, že správné rozhodnutí může být generováno buď politikou, nebo principem. Dworkin zde nabízí k úvaze případ Spartan Steel and Alloys Ltd v. Martin and Co.[9] Zaměstnanci odpůrce poškodili elektrické vedení patřící energetické společnosti, která dodávala energii navrhovateli, a navrhovatelova továrna po dobu opravy vedení stála. Soud měl rozhodnout, zda navrhovateli má být nahrazena hospodářská ztráta, kterou v důsledku neúmyslného poškození cizího majetku utrpěl. Ke svému rozhodnutí mohl dospět buď tak, že by si položil otázku, zda firma v postavení navrhovatele má právo na náhradu, což je věcí principu, nebo zda je z ekonomického hlediska moudré dělit odpovědnost za nehody tak, jak navrhuje navrhovatel, což je věcí politiky.

Principiální argumenty jsou ty, které mají prokázat nějaké individuální právo; politické argumenty mají prokázat nějaké právo kolektivní. Principy jsou výroky, které popisují práva; politiky jsou výroky, které popisují cíle.

Teze o právech říká, že soudci rozhodují obtížné případy tak, že stvrzují nebo odpírají konkrétní práva. Konkrétní práva, o která se soudci opírají, však musí mít dva další charakteristické rysy. Musí být spíše institucionální než

7. HART, H. L. A. *The Concept of Law*. Clarendon Press, Oxford 1961, s. 92.
8. DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 114.
9. 1 Q. B. 27 (1973).

výchozí a musí to být spíše zákonná práva než institucionální práva nějakého jiného typu.

Dworkin přichází s tezí, že soudní rozhodnutí v civilních věcech, a to i v obtížných případech, běžně jsou a mají být generována principem, nikoli politikou.

Právní argumentace se v obtížných případech zaměřuje na sporné pojmy, jejichž povaha a funkce se velice podobají pojmu charakteru určité hry. Patří sem řada materiálních pojmů, v nichž je právo formulováno, např. pojem smlouvy nebo vlastnictví. Patří sem však také dva pojmy, které jsou pro současnou argumentaci daleko důležitější. Prvním je idea „úmyslu“ nebo „účelu“ konkrétního zákona nebo zákonného ustanovení. Tento pojem je jakýmsi mostem mezi politickým ospravedlněním obecné představy, že zákony vytvářejí práva, a obtížnými případy, které kladou otázku, jaká práva nějaký konkrétní zákon vytvořil.

Druhým je pojem principů, které jsou „základem“ pravidel pozitivního práva nebo které jsou v těchto pravidlech „vtěleny“. Tento pojem je jakýmsi mostem mezi politickým ospravedlněním doktríny, že ve stejných případech se má rozhodnout stejně, a obtížnými případy, v nichž není jasné, co tato obecná doktrína vyžaduje. Společně tyto pojmy definují zákonná práva jako funkci politických práv.

Přijímá-li soudce ustálenou praxi svého právního systému, tj. přijímá-li autonomii, kterou tomuto systému vlastní konstitutivní a regulativní pravidla vytvářejí, pak – podle doktríny politické odpovědnosti – musí přijmout nějakou obecnou politickou teorii, která tuto praxi ospravedlňuje. Pojmy účelu zákona a principů obecného práva jsou nástroje k aplikování této obecné politické teorie na sporné otázky týkající se zákonných práv.

Je třeba zvážit, jak by filozofující soudce mohl ve vhodných případech rozvíjet teorie o tom, co účel zákona a právní principy vyžadují. Pro tento účel si Dworkin vymyslel právníka vybaveného nadlidskou dovedností, učeností, trpělivostí a bystrostí, kterému říká Herkules. Předpokládá o něm, že je soudcem některého typického amerického soudu. Akceptuje zákony, které mají obecnou moc vytvářet a anulovat zákonná práva, a akceptuje také to, že soudci mají obecnou povinnost řídit se dřívějšími rozhodnutími svého soudu nebo vyšších soudů, jejichž „ratio“ se vztahuje na projednávaný případ.[10]

Dworkin pak zvažuje, jak by Herkules rozhodl v případě různých problémů, které se před ním mohou objevit. Při rozhodování ovšem nevstupuje na nové území, neoperuje v oblasti „otevřené textury“, ale ani nevyužívá diskrečního práva. Sleduje pouze soubor cílů, na kterých je společnost založena a z těch vyvozuje principy imanentní této společnosti. Poté co tak učiní, bude

10. DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001, s. 141.

schopen vidět, jaká práva občané mají. A když zná práva občanů, může rozhodovat případy, které před něj přijdou. Herkules je tedy rozhoduje ve světle toho, co již existuje. Právo je již zde – nikoli ve zřetelné formě, ale ve formě, která může být objasněna na základě jednotlivých prvků struktury společnosti, ve které Herkules žije. I když tedy zákon nebo dřívější rozhodnutí nedává návod k řešení případu, správné rozhodnutí přesto existuje dříve než se případ objeví.

Pro lepší porozumění své teorie používá Dworkin analogii se šachovou hrou.[11] V souboji mezi ruským velmistrem Talem a Američanem Fisherem se Tal stále usmíval na Fischera, aby jej znervóznil a vyrušil ze soustředění na hru. Předpokládejme, že pravidla stanovená pro mistrovství, přestože zahrnovala širokou škálu eventualit (zda hráči mohou opustit hrací stůl, časovou délku pro každý tah, atd.), nestanovila nic o usmívání. Fischer si stěžoval u rozhodčího a tvrdil, že Tal by měl být diskvalifikován. Pozitivista akceptující Hartovu teorii by řekl, že jelikož neexistovalo žádné pravidlo týkající se věci, rozhodčí disponuje právem volného uvážení a jeho rozhodnutí vytváří nové pravidlo.

Podle Dworkina však správné rozhodnutí již existovalo předtím. Jestli má Fischer právo nebýt znervózňován Talovým úsměvem se dá určit na základě historie, přirozené podstaty, cílů a existujících pravidel šachu. Rozhodčí musí zvážit samotný charakter šachové hry. Dojde k závěru, že šachy jsou hra intelektuální, vyžadující koncentraci a jejím cílem je posoudit, který z hráčů má větší schopnost vyhodnotit následky změny možných tahů. Realizace intelektuálních schopností vyžaduje soustředění a chování, které narušuje hráčovu koncentraci, brání skutečnému posouzení soupeřících schopností. Ze všech těchto faktorů může rozhodčí vyvodit závěr, že podstatě šachové hry je vrozený princip, podle něhož má hráč právo nebýt rozptylován záměrným jednáním druhého hráče. Pro srovnání – fotbalový rozhodčí by naopak rozhodl, že brankář nemá právo nebýt rozptylován úsměvem útočníka postupujícího na jeho branku (takový princip nevyplývá z podstaty fotbalové hry).

Dworkin zastává názor, že dokonce i u „hard cases“ existuje vždy pouze jedna správná odpověď na sporný bod postavený případem a že soudce má povinnost ho objevit uchýlením se k právním standardům. Jeho rozhodnutí může být považováno za legálně spravedlivé podle toho, zda soudce odhalí práva existující pod principy právního systému, přičemž tyto principy v sobě obsahují podle Dworkina požadavky spravedlnosti a slušnosti.

Podstatné je přitom Dworkinovo zdůraznění, že inherentní část judiciálního uvažování u složitých kauz představují morální principy. Neexistuje totiž žádné pravidlo, s jehož pomocí by bylo možno oddělit právní principy od morálních a Dworkin proto odmítl separaci práva a morálky.[12]

---

11. RIDDALL, J. G. *Jurisprudence*. Butterworths, London 1991, s. 100.
12. VEČEŘA, M. *Spravedlnost v právu*. 1. vyd. Brno : MU Brno, 1997, s. 143.

U obtížných případů musí ideální soudce určit, zda tvrzené právo v právním systému existuje, či nikoli. Vzhledem k tomu, že soudce je povinen zjistit práva stran i v případech, kdy neexistuje jasné právní pravidlo pro příslušnou kauzu, musí se v tomto případě soudce odvolat na argumentaci principů, které nemají formu právních pravidel a nejsou vyjádřením subjektivních preferencí soudce. Odhalení těchto principů je právě záležitostí toho, co vyžaduje zázemí morality.

Dworkin tvrdí, že soudy by měly rozhodovat na základě principu, a ne na základě vlastního postupu. To platí jak pro normativní teze o tom, co by měl soud dělat, tak pro popisné teze o tom, co soudy ve skutečnosti dělají.

Principy se od vlastních postupů soudů v mnohém odlišují. Princip definuje a ochraňuje právo jednotlivce, zatímco vlastní postup soudu určuje kolektivní cíl. Cíle jsou preferované oblasti, o které se společnost snaží pečovat, např. čisté životní prostředí, aktivní obchodní bilance, účinný dopravní systém.[13]

Práva jsou nároky jednotlivce, které fungují jako trumfy nad kolektivními cíli. Když například říkáme, že každý má právo svobodného projevu, pak tím podle Dworkina myslíme, že svoboda projevu nesmí být porušena, i kdyby takové porušení bylo ve prospěch uplatňování kolektivních cílů nebo ve prospěch celkového blahobytu společnosti.

Práva ochraňují jednotlivce v tom smyslu, že ukazují určité individuální zájmy, které nesmí být porušovány ani v případě, že bychom tím docílili zásadního vzrůstu obecného blahobytu. To ovšem neznamená, že jsou tato práva absolutní. Práva, stejně jako principy, které je definují, mají rozměr váhy a tato váha určuje, do jaké míry převáží coby trumfy nad vlastními úvahami soudce.

V knize Law's Empire nechává Dworkin základní body své teorie nedotčeny a pokračuje v rozvíjení některých předchozích myšlenek, zvláště v oblasti soudního procesu. Říká, že při soudním rozhodování soudci pouze mechanicky neaplikují pravidla obsažená v předchozích rozhodnutích. Soudní proces je druhem interpretace principů platných na určité úrovni historicky vyvinuté praxe. Při provádění interpretace musí být soudci vedeni integritou. Ta zahrnuje pojmy jako slušnost, spravedlnost a striktní soulad se stanovenými pravidly. Slušnost se vztahuje k zacházení s jednotlivcem v rámci společnosti. Spravedlnost se používá při odvolání se na morální kodex společnosti. Další vlastnost integrity spočívá v požadavku maximalizace rovnosti mezi členy společnosti. Zaujetí pro tyto cíle při soudním rozhodování Dworkin označuje jako správné zaujetí říše práva. Pouze pokud je právo založeno na integritě, může být ospravedlněna jeho donucující síla.[14]

---

13. SIMMONDS, N. E. *Základní otázky právní vědy*. 1. vyd. Praha : IURIDICUM OLOMUCENSE, 1997, s. 129.

14. DWORKIN, R. *Law's Empire.* Harvard University Press, Cambridge 1986, s. 225 a násl.

SUMMARY

Ronald Dworkin is one of the most important law philosophers of the last two decades. His principal contributions to legal theory are contained in two books – Taking Rights Seriously and Law's Empire. His purpose is to criticise what he calls "The ruling theory of law". Dworkin's theory of rights is concerned with individual rights, nature of these rights and their place in a legal system. In "hard cases" law is concerned not only with established, posited rules but also with principles. Principles do not, like rules, act in "all or nothing fashion", but act as guidelines that judges must take into account if they are relevant in reaching a conclusion.

LITERATURA

DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně.*1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2001.
DWORKIN, R. *Law's Empire.* Harvard University Press, Cambridge 1986.
HART, H. L. A. *The Concept of Law.* Clarendon Press, Oxford 1961.
RIDDALL, J. G. *Jurisprudence.* Butterworths, London 1991.
SIMMONDS, N. E. *Základní otázky právní vědy.* 1. vyd. Olomouc : IURIDICUM OLOMUCENSE, 1997.
VEČEŘA, M. *Spravedlnost v právu.* 1. vyd. Brno : MU Brno, 1997.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

JEDNOTNÁ EVROPSKÁ MĚNA A KROKY ČESKÉ REPUBLIKY K JEJÍMU PŘISTOUPENÍ

Ing. Richard Pospíšil, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Palackého Olomouci

Hospodářské podmínky pro zavedení společné evropské měny mezi členskými státy ES byly v základních tezích položeny již díky Jednotnému evropskému aktu z roku 1986, kterým došlo k dalšímu odbourání bariér volného pohybu zboží, služeb, kapitálu a osob. Politickým a časovým plánem další měnové integrace se v roce 1989 stala tzv. **Delorsova zpráva**, přednesená tehdejším předsedou Evropské komise Jacquesem Delorsem. Zpráva vyzývala Společenství k úplné liberalizaci kapitálových transakcí a plné integraci finančních trhů i k úplné a neodvolatelné konvertibilitě měn. Ve zprávě bylo navrženo odstranit rozpětí, v němž se mohly kurzy měn členských zemí pohybovat a neodvolatelně stanovit pevné parity jednotlivých měn. Zpráva podotýkala, že stanovení pevných parit nemusí nutně znamenat nahrazení měn členských států jednotnou měnou, nicméně doporučila přejít k tomuto kroku co nejdříve. V podmínkách úplné liberalizace, integrace a konvertibility by měny členských zemí EMS stejně byly pouze poměrově vyjádřenými jednotkami společné měny. Delorsova zpráva předpokládala 3 etapy postupu k měnové unii:

1. **První etapa (1990 – 1993),** spočívající ve vzájemném odbourání měnových a devizových překážek mezi členskými státy a dohledu orgánů EU nad prováděním hospodářských a měnových politik v jednotlivých členských zemích (členské státy přijaly víceleté programy hospodářské konvergence, které v třetí etapě – od r. 1997, ve skutečnosti však až od roku 1999 – umožní zavedení jednotné hospodářské a monetární politiky).
2. **Druhá etapa (1994 – 1998),** na základě maastrichtské smlouvy byl v roce 1994 vytvořen Evropský měnový institut, předchůdce Evropské centrální banky a vlády členských států Unie byly vyzvány ke snižování deficitu veřejných rozpočtů a k posílení nezávislosti svých centrálních bank.

3. **Třetí etapa (od r. 1999),** pro kterou je od 1. ledna 1999 charakteristická jednotná měnová politika, společná měna a společná centrální banka.

Aby mohla mezi členskými státy ES skutečně vzniknou měnová unie, bylo třeba co možná nejvíce sblížit hospodářské politiky jednotlivých států a stanovit podmínky pro vstup do její třetí etapy, tj. do fáze, kdy už bude existovat společná měna a měnovou politiku bude řídit společná centrální banka. Podle místa podpisu smlouvy o EU vstoupily tyto podmínky ve známost pod názvem **maastrichtská konvergenční kriteria**:

1. **Dosažení vysokého stupně cenové stability**. Růst indexu spotřebitelských cen (inflace) nesmí za uplynulý kalendářní rok překročit o víc jak 1,5% průměr inflace třech států s nejnižším nárůstem cen. Za rozhodné bylo vzato období únor 1997 až leden 1998. V tomto období dosáhly nejnižších inflací Rakousko (1,1%) a Francie s Irskem (1,2%). Zaokrouhlený průměr inflace těchto tří zemí tedy činil 1,2%. K tomuto číslu se připočítalo 1,5%, takže maximální přípustná míra inflace členského státu EU činila **2,7%.** Kromě Řecka, kde činila meziroční inflace 5,2%, splňovaly toto kriterium všechny členské státy EU, neboť v žádném z nich nepřekročila inflace ani 2%. Plnění tohoto kriteria bylo členskými státy EU vyžadováno velmi rigorózně, neboť v inflaci spatřovala Unie hlavní nebezpečí stability společné měnové politiky. Proto bývá toto kriterium nazýváno jako tzv. **hard law**. (Inflace v České republice v roce 2002 podle ČSÚ činila 1,8%).
2. **Dlouhodobě udržitelný stav veřejných financí**. Pro splnění tohoto kriteria se na členský stát nesmí vztahovat tzv. Rozhodnutí o existenci nadměrného schodku, přičemž za nejdůležitější jsou považována tato dvě kriteria: **poměr schodku veřejných financí k HDP nesmí být vyšší než 3%** a **celkový dluh veřejných financí nesmí překročit 60% HDP**. První kriterium opět nesplňovalo Řecko (4%), a druhé kriterium hned šest zemí Belgie (126,9%), Irsko (72,7%), Itálie (124,0%), Portugalsko (65,0%), Rakousko (69,5%) a Španělsko (70,1%). Podle článku 104 Smlouvy o ES však nadměrným schodkem není situace, kdy poměr dluhu k HDP sice překračuje povolenou hodnotu, ale v poslední době podstatně klesl, či jeho překročení je pouze výjimečné nebo dočasné. Později se na všechny výše uvedené země toto kriterium poněkud účelově aplikovalo, takže se mohly na měnové unii účastnit. Výjimku tvoří pouze Švédsko, které se však na měnové unii nechtělo účastnit z politických důvodů.

3. **Dodržování normálního kurzového rozpětí stanoveného mechanismem ERM**. Smyslem tohoto kriteria bylo udržet normální rozpětí měnového kurzu bez značného napětí během dvou let před šetřením. Členský stát tak zejména nesměl provést devalvaci svojí národní měny vůči měně jiného státu. Za rozhodné bylo v tomto případě vzato období od března 1996 do února 1998. Při zhodnocování plnění tohoto kriteria vyvstala otázka, co lze považovat za normální rozpětí měnového kurzu v rámci ERM. Za klíčové pro posuzování bylo nakonec přijato rozšířené oscilační pásmo podle Bruselského kompromisu, tedy **oscilační pásmo ± 15%.** I v tomto případě bylo konvergenční kriterium posuzováno se značnou účelovostí a ztratilo v podstatě smysl, neboť cílem konvergenčních kriterií bylo co možná nejvíce sblížit makroekonomické a monetární politiky členských států Společenství. Oscilační pásmo ± 15% tuto funkci neplnilo, navíc jej členské státy dodržovaly i v době před vznikem ERM.
4. **Dlouhodobá úroveň úrokové míry (konvergence úrokových sazeb)**. Na základě tohoto kriteria nesměla v průběhu jednoho roku před šetřením průměrná dlouhodobá úroková sazba z vkladů a dluhopisů posuzovaného členského státu překročit o více než 2% průměrnou úrokovou sazbu ve třech členských státech, které dosáhly nejnižších výsledků v míře inflace. Těmito státy byla Francie (úroková sazba 5,5%), Rakousko (5,6%) a Irsko (6,2%). Průměrná úroková sazba tedy činila 5,8% a po přečtení 2% byla stanovena **hodnota úrokové míry na 7,8%.** Ze států EU toto kriterium nesplnilo pouze Řecko (9,8%). I toto kriterium (spolu s kriteriem kurzového rozpětí) je v literatuře hodnoceno jako příliš měkké a nenáročné a je označováno jako tzv. **soft law**.

Finanční přebytky resp. deficity veřejných financí v % HDP a výše inflace v zemích EU

	Přebytky resp. deficity veřejných financí v % HDP		Inflace (%)	
Země	**2002**	**2003 (prognóza)**	**2002**	**2003 (prognóza)**
Belgie	-0,2	+0,2	1,3	1,8
Dánsko	+2,1	+2,4	1,7	1,8
Finsko	+3,3	+2,7	1,6	1,5
Francie	-1,9	-1,8	1,7	1,6
Irsko	+0,6	+0,2	2,0	2,0
Itálie	-1,3	-1,3	2,5	2,2
Lucembursko	+2,0	+2,5	0,4	0,7
Německo	-2,8	-2,1	1,5	1,5
Nizozemsko	0,0	-0,4	3,3	2,5
Portugalsko	-2,6	-2,5	3,3	3,6
Rakousko	-0,1	+0,3	0,4	0,5
Řecko	+0,3	+0,5	3,7	2,6
Španělsko	-0,2	0,0	3,6	2,2
Švédsko	+1,7	+1,9	2,4	2,4
Velká Británie	-0,2	-0,5	2,1	2,1

(www.euroskop.cz)

Kontrolu naplňování měnových kriterií daných Maastrichtskou smlouvou a řízení celého konvergenčního procesu zajišťoval **Evropský měnový institut** – **EMI** (European Monetary Institute), který byl zřízen k 1. lednu 1994 a který

sídlil ve Franfurktu nad Mohanem. Evropský měnový institut měl svoji právní subjektivitu a byl řízen Radou, složenou z prezidenta (jmenován Evropskou radou) a z guvernérů ústředních bank členských států Evropské unie. Podrobnosti o organizaci a činnosti EMI byly stanoveny v protokolu o statutu EMI. Spolu se vznikem EMI byl rozpuštěn i Výbor guvernérů a Evropský fond měnové spolupráce, jehož nástupcem se EMI stal.

Mimo kontrolu naplňování konvergenčních kriterií Evropský měnový institut měl zejména koordinovat a posilovat spolupráci ústředních bank členských států a sledovat fungování Evropského měnového systému. Dále pak podporoval harmonizaci pro získávání statistických dat v oblasti svojí působnosti, dohlížel na mezinárodní platební styk v rámci EU a kontroloval technickou přípravu bankovek a mincí euro. EMI měl zaniknout 31. prosince 1998, de facto však zanikl již 31. května 1998 v souvislosti s ustavením Evropské centrální banky.

K **1. lednu 1999** byly na základě jednomyslného usnesení Rady EMI č. 2866/98 z 31. prosince 1998 **neodvolatelně stanoveny měnové kurzy měn členských států EU**, které se účastnily na měnové unii, jakož i **pevné kurzy těchto měn, podle nichž budou tyto měny nahrazeny měnou euro**. Od 1. ledna 1999 je tedy euro společnou měnou účastnických států měnové unie, dělí se na 100 centů. V dubnu 1997 přidělila Mezinárodní agentura pro standardizaci euru bankovní kód „EUR“. Ten je jedinou platnou mezinárodní normou pro fyzické osoby i pro všechny organizace – maloobchodní, komerční i finanční.

Datum ukončení platnosti národních měn a přepočítávací koeficienty na euro

Země	Ukončení platnosti národní měny	Přepočítávací koef. (za 1 euro)
Německo	31. prosince 2001	1,95583DEM
Nizozemsko	28. ledna 2002	2,20371 NLG
Irsko	9. února 2002	0,787564 IEP
Francie	17. února 2002	6,55957 FRF
Belgie	28. února 2002	40,3399 BEF
Finsko	28. února 2002	5,94573 FIM
Itálie	28. února 2002	1936,27 ITL
Lucembursko	28. února 2002	40,3399 LUF
Portugalsko	28. února 2002	200,482 PTE
Rakousko	28. února 2002	13,7603 ATS
Řecko	28. února 2002	340,750 GRD
Španělsko	28. února 2002	166,386 ESP

(www.europa.eu.inf)

Tyto přepočítávací koeficienty byly vypočteny 31. prosince 1998. Pro úplnost zbývá doplnit, že tohoto dne byly rovněž neformálně stanoveny přepočítávací koeficienty pro měny členských států EU, které se měnové Unie neúčastní. Těmito měnami jsou britská libra (1euro = 0,705455 GBP), dánská koruna (1 euro = 7,44878 DKK) a švédská koruna (1 euro = 9,48803 SEK).

Na základě vyhodnocení plnění maastrichtských kriterií byly Evropskou radou (dle doporučení Evropského měnového institutu a Evropské komise) dne 3. května 1998 vybrány účastnické státy měnové unie. Na jejím zasedání bylo rozhodnuto, že **společná měna bude od 1. ledna 1999 bezhotovostně zavedena v 11 státech EU, což byly Belgie, Finsko, Francie, Irsko, Itálie,**

Lucembursko, Německo, Nizozemí, Portugalsko, Rakousko a Španělsko. Dánsko a Velká Británie si účast v měnové unii vyhradily již v roce 1992 a Švédsko a Řecko nesplňovaly konvergenční kriteria, i když v případě Švédska se jedná spíše o vlastní politické rozhodnutí do měnové unie nevstupovat. Důkazem toho je fakt, že některé státy, které vykazovaly dokonce ještě horší plnění maastrichtských kriterií byly do měnové unie přijaty (např. Portugalsko). Řecko posléze přijalo jednotnou měnu k 1. lednu 2001.

V souvislosti se zavedením jednotné měny euro došlo ke konci roku 1998 v jedenácti zemích měnové unie ke sjednocení báze pro výpočet úroků (tzv. bankovní rok) na 360 dnů za rok. Zatímco do 31. prosince 1998 pracovaly některé evropské ekonomiky s 365 denní bází (například Belgie nebo Portugalsko), je od 1. ledna 1999 tento časový rámec stanoven jednotně pro celou měnovou unii.

Dnem 1. ledna 2002 bylo ve dvanácti státech EU uvedeno do oběhu téměř 50 milard mincí v celkové hodnotě 16 miliard euro a přes 14 miliard bankovek v celkové hodnotě 642 miliard euro. Spolu se zavedením nové měny bylo ke stejnému datu třeba stáhnout z oběhu i stejně veliký objem starých platidel národních měn o celkové hmotnosti přes 250 tis. tun. Na rozdíl od zavedení bezhotovostního eura v roce 1999, tak zavedení eura hotovostního představovalo ani ne tak problém finanční, jako spíše logistický a organizační. **Zavedení společné měny do hotovostního peněžního oběhu znamenalo s definitivní platností dovršení procesu vytváření měnové unie z ekonomického i právního hlediska.**

V květnu 2004 se Česká republika stane členem Evropské unie. Se vstupem do Unie bude České republice, stejně jako všem ostatním novým členským zemím, udělen status členské země EU s odkladem zavedení eura jako jednotné měny. Česká národní banka se stane v okamžiku našeho vstupu do EU členem Evropského systému centrálních bank, avšak měnověpolitického rozhodování v celoevropském měřítku se až do doby zavedení eura zúčastňovat nebude.

Před přijetím jednotné měny bude muset Česká republika minimálně dva roky setrvat v tzv. **mechanismu směnných kurzů 2** (Exchange Rate Mechanism 2 – ERM 2). Podobně jako mechanismus směnných kurzů, je i mechanismus směnných kurzů 2 způsobem fixování zúčastněných měn na euro v rámci fluktuačního pásma. Měna účastnící se v ERM 2 má stanovenou centrální paritu oproti euru a šíři fluktuačního pásma pro pohyb svého devizového kurzu (tzn., že měna se pro splnění kurzového konvergenčního kriteria musí v rámci ERM 2 pohybovat v užším intervalu, než je toto pásmo). V případě kurzových tlaků na členskou měnu je setrvání kurzu v rámci fluktuačního pásma bráněno intervencemi jak národní centrální bankou, tak i Evropskou centrální bankou. V současnosti je členem ERM 2 jedna země, a to

Dánsko, které se na začátku maastrichtského procesu vymínilo tzv. neúčastnickou doložku (opt out clause).

Základními rysy ERM 2 jsou:

- Centrální parita a fluktuační pásmo měn zúčastněných zemí vůči euru jsou stanoveny na základě standardní procedury za účasti ministrů financí, Evropské centrální banky, guvernérů národních centrálních bank a Evropské komise.
- Standardní fluktuační pásmo je ± 2,25%, což však nevylučuje stanovení i užšího pásma.
- Intervenční podpora Evropské centrální banky národní centrální bance je automatická na hraně stanoveného pásma (tzv. marginal interventions). Případné intervence uvnitř pásma (tzv. intramarginal interventions) ECB nemusí, ale může, podpořit.
- Evropská centrální banka i národní centrální banky mají právo zdržet se intervencí v případě ohrožení cíle cenové stability.
- Případná změna centrální parity je prováděna na základě standardní procedury, kterou mají právo vyvolat jak ECB, tak i národní banka členské země.

Kurzové konvergenční kriterium je součástí ostatních maastrichtských kriterií, jejichž plnění je podmínkou přijetí jednotné měny. Svoje stanovisko k plnění kurzového kriteria v podmínkách ERM 2 vyjádřila EU v **Konvergenční zprávě 2000** (Directorate – General for Economic Affairs). Podmínky pro plnění kurzového kriteria shrnula takto:

- Země se musí v době hodnocení plnění kriteria účastnit v ERM 2 minimálně po dobu dvou let.
- V hodnoceném dvouletém období nesmí dojít k devalvaci centrální parity (Zpráva nehovoří o možné revalvaci, ta však pravděpodobně možná je).
- Splnění kriteria vyžaduje udržení devizového kurzu v intervalu ± 2,25% okolo centrální parity bez „výrazného napětí“ (jinými slovy, udržení kurzu v úzkém rozmezí ± 2,25% „za každou cenu“ za pomoci nadměrných kriterií či netržních opatření nemusí být hodnoceno jako splnění kriteria kurzové stability). Pokud dojde k pohybu devizového kurzu mimo toto pásmo, je nutné rozlišovat mezi porušením apreciační a depreciační hranice – implicitně řečeno, porušení apreciační hranice je přípustné – a zkoumat délku odchylky, její důvody a nastavení úrokových sazeb a intervenční politiky v době vybočení z intervalu.

Budoucí členské země EU, jejichž ekonomické podmínky budou vyhodnoceny jako potencionální hrozba pro zachování cenové stability v eurozóně, do měnové unie nevstoupí a zůstane jim zachován pouze statut země s dočasnou výjimkou pro zavedení eura. Tyto země tak budou inkasovat výhody členství v eurozóně se zpožděním a budou tak ve srovnání s novými členy eurozóny v komparativní nevýhodě.

Vstup ČR do ERM 2 a zafixování koruny v rámci eura jsou z proceduálního hlediska podrobně specifikované. Proceduální kroky vedoucí k účasti v ERM 2 upravuje Rezoluce Rady o založení ERM 2 z 16. června 1997 a Smlouva mezi ECB a národními centrálními bankami členských států mimo eurozónu z 1. září 1998.

Roli odborného garanta v procesu přistupování k jednotné měně bude hrát Česká národní banka, která se okamžikem vstupu do Unie stane členem Evropského systému centrálních bank. Bude rovněž iniciovat diskuze v měnové oblasti, včetně případného návrhu na úpravu kurzového režimu, vyhodnocovat stav připravenosti ČR a spolu s MF navrhovat vládě časování jednotlivých kroků a makroekonomické a měnové parametry související se směřováním české ekonomiky k euru (hodnota centrální parity, konverzní poměr, fluktuační pásmo, intervence apod.). V tomto procesu budou hrát významnou úlohu i konvergenční programy EU, které jsou přímo určeny k posuzování připravenosti ekonomiky na účast na jednotné měně eurozóny.

Bankovky euro jsou naprosto stejné ve všech zemích Evropské měnové unie a jejich „státní příslušnost“ se dá vystopovat jen podle sériového čísla. Naopak euro mince se liší stát od státu, takže se na nich střídají podobizny evropských panovníků, divoké labutě nebo říšské orlice. Česká republika si bude muset zvolit svůj národní numizmatický symbol s určitým předstihem, ještě před léty 2009 až 2010, kdy se plánuje její vstup do měnové unie. Nejčastěji bývá zmiňován rok 2005 nebo 2006. Výhradní právo výběru národního motivu má Česká národní banka, resp. Bankovní rada po návrhu Sekce peněžního a platebního styku ČNB. Lze však předpokládat, že banka bude svůj výběr konzultovat např. s Ministerstvem financí nebo Českou numizmatickou společností.

Nejčastěji uváděnou variantou české verze eura bývá lev. Lev sice není klasickým numizmatickým symbolem, ale je součástí heraldického, resp. státního znaku ČR. Na platidlech v českých zemích se objevuje nejčastěji a vedle jiných častých motivů také nejdéle. Poprvé byl ražen na denárech už ve 12. a 13. století a v průběhu času byl často zobrazován podle diktátu doby. Kdysi dostával místo hluboko ve stínu habsburské imperiální orlice. Jindy jeho poprsí či končetiny byly ozdobeny nesmyslnou husitskou pavézou a namísto královské koruny měl nad hlavou pěticípou hvězdu. Lev se však na mincích držel houževnatě, a pokud zmizel, tak jen na krátkou dobu.

Další zmiňovanou variantou české eurominces bývá Svatý Václav. Poprvé se na české měně objevil až v roce 1944 – portrét na pětitisícové bankovce vycházel z panovníkovy sochy na Václavském náměstí a byl dílem Jindřicha Schmidta. Svatý Václav se pak po druhé světové válce z naší měny na dlouhou dobu vytratil a vrátil se tam až v roce 1993 po rozpadu Československa na současnou dvacetikorunu.

Další možností je císař Karel IV., který se objevil na mincích už ve 14. století. Motiv Karla IV. se později dočkal uznání na pamětních dukátech a medailích především v 70. a 80. letech minulého století. Důstojného místa se Karel IV. dočkal až po vzniku České republiky umístěním na stokorunovou bankovku.

Možnou variantou je i panna s ratolestí, která se poprvé objevila na české koruně už v roce 1922. Dívka, nebo také žena s klasy podle návrhu Otakara Španiela vydržela na našich mincích (s přestávkou válečného protektorátu) až do měnové reformy v roce 1953. O čtyři léta později na ni navázala dívka sázející lipovou ratolest z ateliéru Marie Uchytilové. Podle některých numizmatiků byla tato korunová mince vůbec nejoblíbenějším platidlem v moderní české historii.

Okrajovými variantami české verze je podobizna Jiřího z Poděbrad, T.G. Masaryka nebo motiv Hradčan.

RÉSUMÉ

The introduction of a single currency, EURO, is the culmination of European Union's integration effort, and one of the largest financial projects in history.

The EU member states that accepted EURO, had to fulfil the demanding requirements of Maastricht convergention criteria – consumer price index, deficit of public finance/GOP rate, currency stability and interest rate stability. Similar requirements – within the Exchange Rate Mechanism ERM2 – will have to be met by all candidate countries, including the Czech Republic, within 2 years after accession to the Eurozone, which is expected around 2008.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

DEHOUSSE, R. *Europe after Maastricht – an ever closer union?* München : C. H. Beck, 1994.
MARKOVÁ, J. Evropský měnový system v pohybu. *Bankovnictví,* 1993, č. 18, s. 26.
POSPÍŠIL, R. *Vybrané kapitoly z ekonomiky Evropské unie*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP Olomouc, 2003.
TOMÁŠEK, M. *Právní nástupnictví měny euro.* 1. vyd. Praha : Linde, 2000.
TÝČ, V. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy.* 1. vyd. Praha : Linde, 2001.
<www.cnb.cz>
<www.ecb.inf>
<www.europa.eu.inf>
<www.euroskop.cz>

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

K ŽALOBĚ PRO ZMATEČNOST

Mgr. Renáta Šmehlíková
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Prvního ledna 2001 se rozsáhlou novelou provedenou zákonem č. 30/2000 Sb. do občanského soudního řádu vrátil po 51 letech[1] institut žaloby pro zmatečnost jako zvláštního prostředku ochrany proti rozhodnutím, jež jsou stižena tzv. zmatečností, tj. vadami představujícími porušení základních zásad ovládajících řízení před soudem, příp. proti rozhodnutím, jimž řízení vykazující takové vady předcházelo. Podle předchozí právní úpravy bylo možné uplatnit zmatečnosti pouze jako důvody dovolací. Při přípravě novelizace občanského soudního řádu, která měla předcházet rekodifikaci českého civilního procesu a být tedy pouze jakýmsi dílčím krokem k jeho konečné podobě, si zákonodárce s ohledem na své předchozí zkušenosti uvědomoval, že v soudcovské a jiné právní veřejnosti funguje stále jakýsi princip setrvačnosti zažitých zejména procesních postupů, a je tedy nutné k principiální změně procesního práva přistupovat obzvláště obezřetně.

Jednou z nejtypičtějších oblastí, ve kterých je proces přizpůsobování se nové právní úpravě velmi zdlouhavý, je bezesporu právní úprava opravných prostředků. Uchýlil-li se tedy zákonodárce k takovému, dle mého názoru, poměrně závažnému kroku jako je opětovné zařazení institutu žaloby pro zmatečnost do české právní úpravy, je zřejmé, že tuto změnu považoval za naprosto zásadní a její okamžité provedení za nezbytně nutné. Hlavním důvodem tohoto postupu byla zřejmě opětovně se ukazující nevhodnost již zmiňovaného zařazení zmatečnosti mezi důvody dovolací. Dovolání je mimořádným opravným prostředkem, který má sloužit k přezkoumávání rozhodnutí zejména z jejich právní stránky a tím také ke sjednocování praxe

1. Do 31.12. 1949 platil na našem území civilní řád soudní (Zivilprozessordnung) ze dne 1. srpna 1895 č. 113 říšského zákoníku, který obsahoval právní úpravu žaloby pro zmatečnost ve své části páté.

obecných soudů. Uplatnil-li dovolatel jako důvod pro zrušení rozhodnutí zmatečnost řízení, bylo často nutné provést dokazování, což vedlo k neúměrnému a neúčelnému zatěžování Nejvyššího soudu, který o dovolání rozhoduje.

Dle vládního návrhu novely občanského soudního řádu, který vláda přeložila Parlamentu v červnu 1999, měla být nová právní úprava žaloby pro zmatečnost obsahem třetí hlavy čtvrté části občanského soudního řádu tvořené paragrafy 253a – 235k, zatímco dosavadní hlava třetí by byla přejmenována na hlavu čtvrtou. Ústavně právní výbor však nepovažoval toto navrhované zařazení žaloby pro zmatečnost do samostatné hlavy zákona za vhodné a jeho pozměňovací návrh byl Parlamentem schválen a zapracován do konečné podoby zákona.

Žaloba pro zmatečnost je v souladu s pozměňovacím návrhem nyní upravena ve druhé hlavě čtvrté části občanského soudního řádu spolu s žalobou na obnovu řízení. Hlava druhá tak obsahuje jak ustanovení vztahující se k oběma žalobám (např. §232), tak ustanovení upravující pouze jednu z žalob (§228, § 229), což činí právní úpravu velmi komplikovanou. Ústavně právní výbor se při přípravě novely nechal inspirovat původní právní úpravou civilního řádu soudního z roku 1895, kde byla žaloba pro zmatečnost upravena obdobně. Právní úprava civilního řádu soudního sice platí bez větších výkladových obtíží v Rakousku, nicméně na našem území byla její koncepce opuštěna více než před půl stoletím Toto zákonodárcem zvolené řešení je nutné považovat za velmi nevhodné, zejména pro soudobé české poměry. Závažné změny procesních institutů jsou českou právnickou veřejností přijímány velmi zdrženlivě a pro jejich „zažití“ je třeba dlouhého časového období..

V této souvislosti je nutné upozornit i na polemické zařazení žalob pro zmatečnost a na obnovu řízení mezi mimořádné opravné prostředky. Jednou ze základních vlastností každého opravného prostředku je jeho devolutivní, tj. odvalovací účinek. Žaloby na obnovu řízení i pro zmatečnost však projednává soud, který o věci rozhodoval v prvním stupni. Směřuje-li žaloba pro zmatečnost jen proti rozhodnutí odvolacího soudu, projedná a rozhodne žalobu odvolací soud, nejedná-li se o soud vrchní (§235a o.s.ř.). Přikláním se k názoru, který považuje obě žaloby za způsob nápravy vadných rozhodnutí, nikoli však za opravné prostředky. Takto je také chápal civilní řád soudní, jenž upravoval obě žaloby mimo opravné prostředky, ve zcela samostatné části páté. Zákonodárce sice z tohoto právního předpisu převzal myšlenku vytvoření společné právní úpravy obou žalob, z nepochopitelných důvodů ji však zařadil mezi mimořádné opravné prostředky, čímž se již tak dosti složitá právní úprava stala navíc úpravou zcela nesystematickou.

Objektivní podmínky přípustnosti žaloby pro zmatečnost

Rozhodnutí, která mohou být žalobou pro zmatečnost napadena, můžeme rozdělit do tří skupin:

1. Žalobou pro zmatečnost může účastník podat proti pravomocnému rozhodnutí soudu prvního stupně nebo odvolacího soudu, kterým bylo řízení skončeno, jestliže (§229 odst.1):

a) bylo rozhodnuto ve věci, která nenáleží do pravomoci soudů,
b) ten, kdo v řízení vystupoval jako účastník, neměl způsobilost být účastníkem řízení,
c) účastník řízení neměl procesní způsobilost nebo nemohl před soudem vystupovat (§29 odst.2 o.s.ř.) a nebyl řádně zastoupen,
d) nebyl podán návrh na zahájení řízení, ačkoli podle zákona ho bylo třeba,
e) rozhodoval vyloučený soudce nebo přísedící,
f) soud byl nesprávně obsazen, ledaže místo samosoudce rozhodoval senát,
g) bylo rozhodnuto v neprospěch účastníka v důsledku trestného činu soudce nebo přísedícího.

Tento okruh rozhodnutí a uvedené důvody lze pokládat za základní případy přípustnosti žaloby pro zmatečnost. Z důvodů a) – f), jež bychom mohli charakterizovat jako nedostatky procesních podmínek, bylo možné dle předchozí právní úpravy napadnout pravomocné rozhodnutí odvolacího soudu dovoláním. Rozhodnutí v neprospěch účastníka vydané v důsledku trestného činu soudce pak bylo nepříliš vhodně zařazeno mezi důvody, pro něž bylo možné povolit obnovu řízení, a proto také došlo k přesunutí tohoto důvodu mezi důvody žaloby pro zmatečnost.

2. Dále lze podat žalobu pro zmatečnost proti pravomocnému rozsudku soudu prvního stupně nebo odvolacího soudu a pravomocnému usnesení těchto soudů, jimiž bylo rozhodnuto ve věci samé, anebo pravomocnému platebnímu rozkazu (směnečnému a šekovému rozkazu), jestliže (§229 odst.2):

a) v téže věci bylo dříve zahájeno řízení,
b) v téže věci bylo dříve pravomocně rozhodnuto,
c) odvolacím soudem bylo pravomocně zamítnut návrh na nařízení výkonu těchto rozhodnutí z důvodu, že povinnosti rozsudkem, usnesením nebo platebním rozkazem uložené nelze vykonat (§261a o.s.ř.).

Zrušení rozhodnutí z důvodu existence překážek litispendence a rei iudicatae bylo rovněž možno před novelou uplatnit dovoláním. Důvod pod písmenem c) byl

zařazen do právní úpravy nově v návaznosti na ustanovení § 261a upravující tzv. materiální vykonatelnost rozhodnutí.

3. Třetí skupinu tvoří případy, kdy je možné podat žalobu pro zmatečnost jen proti pravomocnému rozhodnutí odvolacího soudu. Účastník může žalobou napadnout jeho pravomocný rozsudek nebo usnesení, kterým bylo rozhodnuto ve věci samé, jestliže mu byla v průběhu řízení nesprávným postupem soudu odňata možnost jednat před soudem (§ 229 odst.3). I v tomto případě se jedná o důvod, jež byl před novelou občanského soudního řádu zařazen mezi důvody dovolání. Odnětím možnosti jednat před soudem se rozumí takový postup soudu, jímž znemožnil účastníku řízení realizaci těch procesních práv a povinností, které mu občanský soudní řád dává[2]. V souladu s judikaturou však soud neodejme účastníku možnost jednat před soudem, pokud například neprovede účastníkem navrhovaný důkaz[3]. nebo rozhodne-li bez jednání tam, kde mu to zákon umožňuje[4]

Žaloba pro zmatečnost je přípustná také proti pravomocnému usnesení odvolacího soudu, kterým bylo odmítnuto odvolání nebo zastaveno odvolací řízení. Naopak nelze žalobu podat proti rozhodnutím, kterými bylo vysloveno, že se manželství rozvádí, že je neplatné nebo že zde není, nelze jí napadnout pouze výroky o nákladech řízení, o lhůtě k plnění a o předběžné vykonatelnosti a konečně žaloba není přípustná jen proti důvodům rozhodnutí. S ohledem na význam a smysl tohoto způsobu nápravy vadných rozhodnutí nemůže být žaloba uplatněna proti usnesení, jímž bylo rozhodnuto o žalobě pro zmatečnost.

Lhůta pro podání žaloby pro zmatečnost (§ 234) je obecně tříměsíční a počíná běžet od doručení napadeného rozhodnutí s výjimkou případu, kdy je žaloba podávána z důvodu dle § 229 pís. c) (viz výše) a kdy lhůta počíná běžet od právní moci usnesení odvolacího soudu o zamítnutí návrhu na nařízení výkonu rozhodnutí.

V některých zvláštních případech, u nichž to zákonodárce považoval s ohledem na jejich povahu za vhodné, má tato tříměsíční lhůta subjektivní charakter. Je-li důvodem žaloby skutečnost, že účastník neměl procesní způsobilost nebo nemohl před soudem řádně vystupovat a nebyl zastoupen (§229 odst. 1 pís. c) , je možné žalobu podat ve lhůtě tří měsíců, která počíná běžet dnem, kdy účastníku odpadla překážka, pro kterou nemohl před soudem samostatně jednat nebo pro kterou nemohl před soudem vystupovat. Rozhodoval-li v řízení vyloučený soudce nebo přísedící (§ 229 odst. 1 pís. e) může účastník podat žalobu ve lhůtě tří měsíců o doby, kdy se o důvodu zmatečnosti dozvěděl. V předchozích dvou případech však není možné podat žalobu po uplynutí tří let od právní moci rozhodnutí.

---

2. Viz. *Rozhodnutí R 25/93.*
3. Viz *Bulletin Nejvyššího soudu,* sešit 2/94, č. 24.
4. Viz *Právní rozhledy,* 1993, č. 1, s. 19.

Lhůta pro podání žaloby pro zmatečnost má subjektivní charakter i tehdy, pokud bylo rozhodnuto v neprospěch účastníka v důsledku trestného činu soudce nebo přísedícího (§ 229 odst. 1 pís. g) a běží od okamžiku, kdy se ten, kdo žalobu podává, o důvodu zmatečnosti dozvěděl. Oproti výše uvedeným případům však v tomto případě není žalobce omezen lhůtou objektivní. Prominutí zmeškání lhůt není u žaloby pro zmatečnost přípustné.

Subjektivní podmínky přípustnosti žaloby

Kromě účastníků řízení může žalobu pro zmatečnost podat také vedlejší účastník, který vstoupil do původního řízení. Žaloba vedlejšího účastníka, s níž jím podporovaný účastník nesouhlasí, bude však jako nepřípustná zamítnuta. Žalobu je oprávněno podat také státní zastupitelství, a to v řízeních , do nichž je oprávněno dle § 35 o. s. ř. vstoupit. Nevstoupilo-li státní zastupitelství do řízení, v němž bylo vydáno napadené rozhodnutí, může žalobu dokud běží lhůta některému z účastníků, jestliže současně vstoupí do řízení. Obdobně je oprávněn podat žalobu i Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, vstoupil-li do řízení v souladu s ustanovením § 35a o.s.ř., případně běží-li lhůta některému z účastníků a současně s podáním žaloby do řízení vstoupí. Tato ustanovení se, jak již z povahy věci vyplývá, uplatní jen tehdy, pokud nebudou státní zastupitelství a Úřad pro zastupovaní státu ve věcech majetkových účastníky řízení[5].

Náležitosti žaloby

Vedle obecných náležitostí (§ 42 ost. 4) musí žaloba pro zmatečnost obsahovat další zvláštní zákonem vymezené náležitosti (§232), a to:

a) označení rozhodnutí, proti kterému směruje. Přesné označení napadeného rozhodnutí je nezbytnou náležitostí žaloby pro zmatečnost. Neobsahuje-li žaloba tento údaj, není možné v řízení pokračovat. V takovém případě bude předseda senátu postupovat dle ustanovení § 43 o.s.ř., tj. vyzve účastníka, aby neúplné nebo nesrozumitelné podání ve lhůtě opravil nebo doplnil. Nebude-li podání opraveno nebo doplněno, bude žaloba odmítnuta.
b) uvedení rozsahu, v němž se rozhodnutí napadá. Uvedení rozsahu má pro řízení o žalobě velký význam, neboť soud projedná věc v mezích, v jakých se žalobce domáhá zrušení rozhodnutí s výjimkou věcí, v nichž lze řízení zahájit i bez návrhu, jestliže

5. Státní zastupitelství a Úřad státu ve věcech majetkových jsou v zákonem stanovených případech oprávněny podat návrh na zahájení řízení (viz.§§ 35 a 35a o.s.ř., §§ 21 a 29 zák. č. 2/1991 Sb. o kolektivním vyjednávání, §§ 62 a 62a zák. 94/1963 o rodině v.z.p.p. atd.)

z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání mezi účastníky a případů, kdy na rozhodnutí o napadeném výroku je závislý výrok, který žalobou nebyl dotčen nebo kdy jde o taková společná práva nebo povinnosti, že se rozhodnutí musí vztahovat na všechny účastníky, kteří vystupují na jedné straně a kde platí úkony jednoho z nich i pro ostatní (§ 235d). Rozsah, ve kterém se rozhodnutí napadá může být měněn jen po dobu trvání lhůty pro podání žaloby.

c) důvod žaloby. Žalobu pro zmatečnost je možné podat pouze ze zákonem stanovených důvodů, proto by měl účastník v žalobě označit důvod srozumitelně tak, aby bylo zřejmé, z jakého důvodu se rozhodnutí napadá. Soud je uvedeným důvodem vázán a rozhodnutí nesmí z jiného než uvedeného důvodu přezkoumávat. Důvod může být měněn rovněž pouze po dobu trvání lhůty pro podání žaloby.
d) vylíčení skutečností, které svědčí o tom, že je žaloba podána včas,
e) označení důkazů, jimiž má být důvodnost žaloby prokázána a
f) vymezení toho, čeho se žalobce domáhá. Žaloba pro zmatečnost je vybudována na kasačním principu, v žalobě se proto žalobce může domáhat pouze zrušení rozhodnutí nebo jeho části.

Jak již bylo výše uvedeno, žalobu projedná a rozhodne soud, který ve věci rozhodoval v prvním stupni. Směřuje-li žaloba pouze proti rozhodnutí odvolacího soudu, projedná ji a rozhodne o ní soud odvolací, nerozhodoval-li v prvním stupni soud krajský. Žaloba pro zmatečnost nemá ze zákona suspenzivní účinek, ale je-li pravděpodobné, že bude žalobě vyhověno, může soud nařídit odklad vykonatelnosti napadeného rozhodnutí. Řízení o žalobě probíhá zásadně s jednáním, jednání nemusí soud nařizovat jen, pokud zamítá žalobu nepřípustnou, opožděnou nebo podanou neoprávněnou osobou.

Nesrozumitelnou nebo neúplnou žalobu, která nebyl ve lhůtě opravena nebo doplněna, soud odmítne. Dospěje-li soud k rozhodnutí , že napadené rozhodnutí netrpí vadou, pro níž bylo navrhována jeho zrušení, žalobu zamítne. Poněkud nesystematické je ovšem zákonodárcem zvolené řešení, dle nějž nepřípustnou žalobu, žalobu podanou neoprávněnou osobou a žalobu podanou po uplynutí lhůty rovněž zamítne, nikoli odmítne, jak je tomu nejen v případě odvolání (§218) a dovolání (§ 243b), ale i u žaloby dle nové páté části občanského soudního řádu (§250 g).

V ostatních případech soud napadené rozhodnutí zruší a v návaznosti na důvod, pro který bylo rozhodnutí zrušeno, rozhodne rovněž o zastavení řízení, popř. o postoupení věci orgánu, do jehož pravomoci náleží. Platí-li důvody, pro které bylo zrušeno rozhodnutí odvolacího soudu i pro rozhodnutí soudu prvního stupně, zruší i prvostupňové rozhodnutí, i když nebylo žalobou napadeno. Nebylo-li řízení ve věci zastaveno, projedná soud, o jehož rozhodnutí jde, po

nabytí právní moci usnesení o zrušení rozhodnutí věc znovu. Není přitom omezen pouze na skutečnosti, jež vyšly najevo v původním řízení, ale musí přihlédnout i ke skutečnostem novým, jež se objevily až při projednávání žaloby. Při novém projednání a rozhodnutí je soud vázán právním názorem obsaženým ve zrušovacím usnesení. Právní vztahy někoho jiného než účastníka nesmí být novým rozhodnutím dotčeny.

Zruší-li soud rozhodnutí a zastaví řízení, rozhodne v řízení o žalobě o nákladech řízení o žalobě i o nákladech původního řízení. Projednává-li soud věc znovu, rozhodne soud o nákladech řízení o žalobě a o nákladech původního řízení až v novém rozhodnutí.

S ohledem na povahu zmatečností jako závažných vad řízení, jež by měly být napraveny v každém stádiu řízení, stanovuje občanský soudní řád soudu rovněž povinnost odvolacímu a dovolacímu soudu zkoumat, zda rozhodnutí napadené odpovídajícím opravným prostředkem nebylo stiženo vadami uvedenými v § 229 odst. 1, § 229 odst. 2 pís. a), b) a § 229 odst.3.

Rakouská právní úprava

Jak již bylo výše naznačeno, základním pramenem občanského práva procesního je na území Rakouska civilní řád soudní z roku 1895 (Zivilprozessordnung – ZPO), který upravuje žalobu pro zmatečnost spolu s žalobou na obnovu řízení v části páté, tj.§§ 529 – 547. Celková koncepce pojetí žaloby pro zmatečnost je však v rakouském právu odlišná. Žaloba pro zmatečnost není opravným prostředkem, ale možností nápravy vadného rozhodnutí, pomocí jíž se může účastník domáhat zrušení vadného rozhodnutí pouze v nejnutnějších případech. Části páté ZPO předchází část čtvrtá, která upravuje opravné prostředky a v několika ustanoveních se zabývá také zmatečností rozhodnutí, příp. řízení, jež mu předcházelo.

Vymezení, které vady jsou zmatečností, není obsaženo v části upravující žalobu pro zmatečnost, nýbrž již u odvolání, a to v § 477. Bylo-li podáno odvolání, předseda odvolacího soudu nebo jím pověřený předseda senátu přezkoumá, poté, co mu byly předány, odvolací spisy. Shledá-li, že napadený rozsudek nebo řízení mu předcházející byly stiženy zmatečností, předloží věc odvolacímu senátu k rozhodnutí. Nenařizuje se ústní jednání a odvolací senát v neveřejném zasedání usnesením rozsudek, příp. i řízení mu předcházející zruší[6].

Rozsudek, příp. řízení mu předcházející jsou stiženy zmatečností:

6. Ústní jednání se nenařizuje a odvolací senát rozhoduje v neveřejném zasedání i v dalších případech vymezených v § 471 ZPO, např. odvolací soud není příslušný k rozhodnutí o odvolání, odvolání je nepřípustné apod.

a) pokud se rozhodnutí účastnil soudce, který byl ze zákona z projednávání a rozhodování věci vyloučen nebo jehož odmítnutí bylo uznáno za oprávněné,
b) jestliže nebyl soud správně obsazen, ledaže místo samosoudce rozhodoval senát,
c) jestliže byl rozsudek vynesen soudem, ačkoli nebyl zhojen nedostatek příslušnosti nebo se soud nemohl stát věcně a místně příslušným k projednání a rozhodnutí ani výslovnou dohodou stran,
d) jestliže byla straně nezákonným postupem odňata možnost jednat před soudem, zejména nebylo-li jí doručováno,
e) nebyla-li strana v řízení vůbec zastoupena nebo, potřebuje-li zákonného zástupce, nebyla zastoupena takovýmto, pokud nebylo vedení sporu dodatečně schváleno,
f) bylo-li rozhodnuto o věci, která nepatří k pořadu práva,
g) byla-li neoprávněným způsobem z řízení vyloučena veřejnost,
h) pokud strany nebo jejich zmocněni v rozporu s §210 odst. 2 ZPO vložili do spisů osnovy jednacích protokolů od nich sepsané a
i) jestliže je znění rozsudku tak nedostatečné, že nemůže být s jistotou přezkoumán, tj. pokud si rozsudek sám sobě odporuje, nebo v něm nejsou uvedeny žádné důvody pro rozhodnutí a tyto vady nemohou být odstraněny opravou rozsudku nařízenou odvolacím soudem.

Jako dodatečné schválení vedení sporu se posuzuje situace, kdy zákonný zástupce, aniž by vytkl nedostatek zastoupení, vstoupí do řízení podáním odvolání nebo odvolací odpovědi (Berufungsbeantwortung- dříve tzv. přípravné podání).

Zrušil-li odvolací senát rozsudek z důvodu zmatečnosti a není-li vzhledem k povaze vady třeba ve věci dále jednat (např. bylo-li rozhodnuto o věci, která nepatří k pořadu práva), pak je v souladu s ustanovením § 478 odst. 1 ZPO také povinností soudu rozhodnout v zmatečnosti odpovídajícím rozsahu o odmítnutí žaloby[7]. Ve většině případů však po zrušení rozsudku bude ve věci třeba dalšího jednání. V tomto případě vrátí odvolací soud věc soudu prvního stupně k novému projednání a rozhodnutí, popřípadě ji vrátí jinému soudu stejného druhu jako je soud, jenž ve věci rozhodoval v prvním stupni, spadajícímu do jeho obvodu[8].

Obdobně bude odvolací soud postupovat i v případě, že zmatečnost rozsudku nebo mu předcházejícímu řízení vyjde najevo teprve v průběhu jednání odvolacího soudu.

---

7. I zde je nutné upozornit na odlišnosti rakouské právní úpravy od právní úpravy české. V případě, že není dána pravomoc soudu k projednání věci, je český soud povinen rozhodnout o zastavení řízení, nikoli o odmítnutí žaloby.

8. Tuto možnost má soud ovšem pouze pokud bylo rozhodnutí zrušeno z důvodu uvedených pod písmeny a) a b).

Na tuto základní právní úpravu zmatečnosti navazuje v civilním řádu soudním právní úprava dalších opravných prostředků, a to dovolání (revize) a rekursu. Revizí se může účastník domáhat nápravy rozsudku odvolacího soudu ze čtyř zákonem taxativně stanovených důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že rozsudek je stižen zmatečností, neboť trpí jednou z vad vymezených v § 477 ZPO. Rovněž rekurzem, tj. opravným prostředkem směrujícím proti usnesení, je možné dosáhnout zrušení usnesení trpícího zmatečností, tj. jednou z vad jmenovaných § 477 ZPO.

Již z výše popsané rakouské právní úpravy je zřejmý velmi odlišný přístup, který rakouský zákonodárce zvolil k nápravě rozhodnutí stižených zmatečností a jemuž také odpovídá úprava žaloby pro zmatečnost jako zvláštního prostředku nápravy vadných rozhodnutí obsažená v §§ 529 – 547 ZPO.

Podle § 529 civilního řádu soudního, který v této zemi platí více než sto let v nezměněné podobě, může strana žalobou pro zmatečnost napadnout rozhodnutí, jímž je věc vyřízena, pouze ze dvou důvodů, a to:

a) když některý rozhodující soudce byl ze zákona vyloučen z vykonávání soudcovského úřadu v tomto sporu,
b) když některá strana nebyla v řízení vůbec zastoupena nebo, potřebuje-li zákonného zástupce, nebyla zastoupena takovým zástupcem, pokud nebylo vedení sporu dodatečně řádně schváleno.

Žaloba se nepřipouští, když v případě pod bodem a) důvod vyloučení a v případě pod bodem b) nedostatek procesní způsobilosti nebo zákonného zastoupení byly již před právní moci rozhodnutí marně uplatňovány žádostí odmítací (Ablehnungsgesuch) nebo návrhem, aby řízení bylo prohlášeno za zmatečné (Antrag auf Nichtigerklärung des Verfahrens) nebo některým opravným prostředkem. Žaloba není přípustná také tehdy, pokud mohla strana důvod vyloučení (ad a) uplatnit v dřívějším řízení nebo pomocí některého z opravných prostředků.

Rakouský civilní proces tedy ve srovnání s českým právem přípustnost žaloby pro zmatečnost výrazně omezuje. Toto omezení plně koresponduje s možností účastníka uplatnit zmatečnosti jako vady rozhodnutí, příp. řízení mu předcházejícího pomocí řádného nebo mimořádného opravného prostředku.

K řízení o žalobě pro zmatečnost je příslušný soud, který vydal žalobou napadené rozhodnutí. Směřuje-li žaloba proti více rozhodnutím v téže právní věci, které byly vydány soudy různých stupňů, pak žalobu projedná a rozhode o ní soud vyššího stupně. Žaloba pro zmatečnost nemá ani suspenzivní účinek, dle výslovného znění § 547 ost. 2 ZPO nemá podání žaloby pro zmatečnost žádný vliv na vykonatelnost napadeného rozhodnutí.

Lhůta pro podání žaloby je čtrnáctidenní a počíná běžet buď ode dne, kdy se strana dozvěděla o důvodu vyloučení rozhodujícího soudce nebo ode dne, kdy bylo straně sporu, příp. jejímu zákonnému zástupci doručeno rozhodnutí. V obou případech však lhůta nezačne běžet dříve než dnem právní moci

rozhodnutí. Žalobu pro zmatečnost z důvodu, že ve věci rozhodoval vyloučený soudce nelze podat po uplynutí 10 let od právní moci rozhodnutí.

V souladu s ustanovením § 536 ZPO musí žaloba pro zmatečnost obsahovat zejména:

a) označení napadeného rozhodnutí
b) označení důvodu, ze kterého je žaloba podána
c) uvedení skutečností, ze kterých je zřejmé, že byla dodržena lhůta pro podání žaloby a důkazů k jejich prokázání,
d) uvedení skutečností rozhodných pro posouzení příslušnosti soudu a
e) objasnění rozsahu, v jakém se rozhodnutí napadá a uvedení toho, čeho se žalobce domáhá.

Soud příslušný k projednání a rozhodnutí žaloby (viz výše) nejprve v neveřejném zasedání přezkoumá, zda byla žaloba podána ze zákonném přípustného důvodu a v zákonem stanovené lhůtě. Zjistí-li, že žaloba nebyla podána za zákonem dovoleného důvodu nebo včas, žalobu usnesením odmítne. Obdobně bude soud postupovat i v případě, že tyto nedostatky žaloby vyjdou najevo až v průběhu ústního jednání. Naopak nevykazuje-li žaloba tyto vady, nařídí soud o žalobě ústní jednání a rozhodne rozsudkem o zamítnutí žaloby nebo o prohlášení rozhodnutí za zmatečné.

Závěrem

Opětovné zařazení žaloby pro zmatečnost je nutno při přípravě nového kodexu civilního procesu i při úspěšně probíhající evropské integraci považovat za krok spíše problematický. Jeho kladnou stránkou je bezpochyby přenesení rozhodování o nápravě rozhodnutí stižených zmatečností z Nejvyššího soudu na soudy nižších článků. Pozitivně bychom měli rovněž nazírat snahu vrátit do našeho právního řádu tradiční instituty civilního procesu, jejichž zákonná úprava je běžná v mnoha zemích Evropské unie. Zákonodárcem zvolené řešení nové právní úpravy žaloby pro zmatečnost je však velmi nevhodné. Polemickým zůstává i stálé ovlivňování českého právního řádu právem rakouským, které je zřejmé i z právní úpravy žaloby pro zmatečnost. Rakouská právní úprava zmatečnosti funguje již více než sto let bez větších problémů, existuje však jako vzájemně propojený celek a vytažení některých dílčích institutů a jejich přenesení do občanského soudního řádu, působí dle mého názoru spíše negativně.

Zprůhlednění právní úpravy žaloby pro zmatečnost a její vhodnější zařazení do samostatné hlavy, příp. samostatné části občanského soudního řádu je možné dosáhnout jen pomocí další novelizace, jež s sebou přináší nežádoucí účinky, zejména riziko vzniku dalších nedostatků. Jediným východiskem zůstává

vytvoření nového občanského soudního řádu, jež by měl obsahovat novou systematičtější úpravu zmatečnosti plně odpovídající českým poměrům.

RÉSUMÉ

The article presents comparison of Czech and Austrian legislations on action for nullity. An action for nullity is in both Austrian and Czech law a traditional means to remedy defective decisions, though it returned into the Czech legal order only after a 50 year gap by the amendment to the Civil Procedure Code conducted by Act No. 30/2000 Coll., as effective from January 1, 2001. Prior to this amendment, nullity or previous proceeding was possible to challenge only by extraordinary appeal. The introductory part of the article is focused on reasons that led the legislators to the acceptance of those changes in concept and system of remedial instruments against court decisions in private law cases; its main part contains the analysis of the current effective legislation on action for nullity in the Czech and Austrian law. The article also precisely defines objective and subjective conditions for acceptability of the action, including a list of its reasons.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

HLAVSA, Petr. *Občanský soudní řád, soudní řád správní a předpisy souvisící s výkladem nových ustanovení*, 2. aktualizované a doplněné vydání, Linde, Praha, 2003.
WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní.* 2. aktual. a přeprac. vyd. Praha : Linde, 2002.
Bulletin Nejvyššího soudu, sešit 2/94, č. 24.
Civilní řád soudní (Zivilprozessordnung) ze dne 1. srpna 1895, č. 113 říšského zákoníku.
Právní rozhledy, 1993, č. 1, s. 19.
Rozhodnutí R 25/93.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

INSTITUT PRÁVA OBVINĚNÉHO NA OBHAJOBU Z POHLEDU JEDNOTLIVÝCH NOVEL TRESTNÍHO ŘÁDU

JUDr. Jitka Špundová
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

I.

Právní úprava trestního procesu je pro společnost natolik zásadní, že závažné politicko-společenské změny zpravidla způsobují její legislativní úpravy. Dokladem jsou poměrně časté novelizace trestního řádu. Početné a svým významem i poměrně zásadní novelizace, které se od nabytí účinnosti trestního řádu podílely na změnách v právní úpravě institutu práva na obhajobu, jsou předmětem tohoto příspěvku.

Současný trestní řád z roku 1961, zákon č. 141/1961 Sb. v platném znění, byl již od nabytí účinnosti 1. 1. 1962 podroben tvrdé kritice i z pohledu práva na obhajobu, i když předchozí právní úprava právo na obhajobu deformovala mnohem hruběji.[1] A neustálé reformní změny provázejí tuto právní úpravu dodnes.

Právní úprava postavení obviněného byla do roku 2001 pětkrát novelizována[2], z toho změny v letech 1965 a 1990 byly zcela zásadní.

1. První reforma trestního procesu v padesátých letech (zákon č. 87/1950 Sb.) našla svůj vzor v trestněprávních normách SSSR. Tento trestní řád významně okleštil práva obviněného a zeslabil postavení obhájce, což se významně projevilo v průběhu politických procesu na počátku padesátých let. Takové zásadní potlačení uznávaných právních hodnot bylo neúnosné, a proto byl přijat nový trestní řád (zákon č. 64/1956 Sb.), který měl odstranit nejkřiklavější deformace trestního procesu, mimo jiné též rozšířit práva obhajoby.

2. Zákon č. 57/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), s účinností od 1. 8. 1965, zákon č. 178/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád, účinný k 1. 7. 1990, zákon č. 558/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád a zákon o ochraně utajovaných skutečností, účinný od 1. 1. 1992, zákon č. 292/1993 Sb. – novela zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), s účinností od 1. 1. 1994 a zákon č. 265/2001 Sb. ze dne 29. června 2001, kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění

V červenci 2001 dospěla k závěru legislativního procesu dlouho připravovaná tzv. velká novela trestního řádu, která nabyla účinnosti 1. ledna 2002, a která z pohledu obviněného a jeho práva na obhajobu přinesla řadu pozitivních změn, z nichž některé akceptují četné návrhy *de lege ferenda*.

Právo na obhajobu je svou povahou komplexem řady dílčích práv podmiňujících realizaci obhajoby obviněného proti vznesenému obvinění, která právní řád obviněnému přiznává. Právní úprava práva na obhajobu není z pohledu trestního řádu až na ustanovení § 32 až § 41 tr. řádu ucelená, zahrnuje práva uvedená ve všech částech trestního řádu, s výjimkou závěrečné částí, od ustanovení upravujících základní zásady trestního řádu až po ustanovení upravující některé úkony související s trestním řízením, čemuž je přizpůsobena i následující část příspěvku.[3]

II.

Základní principy práva obviněného na obhajobu jsou v rámci trestního řádu upraveny v ustanoveních **§ 2 odst. 5 tr. řádu** (zásada vyhledávací a zásada materiální pravdy) a § 2 odst. 13 tr. řádu (zásada zajištění práva na obhajobu). Do znění prvně uvedeného principu zasáhla tzv. velká novela trestního řádu z roku 2001, která konkrétně doplnila znění zásady vyhledávací, neboť oproti původní právní úpravě zdůraznila oprávnění obviněného na podporu svých stanovisek navrhovat a provádět důkazy v řízení před soudem. Tím akcentovala význam aktivního přístupu stran trestního řízení, tedy i obviněného, při objasňování skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. I nadále však ponechala tíhu dokazování na orgánech činných v trestním řízení. Přijaté znění § 2 odst. 5 tr. řádu uvedené oprávnění přiznává pouze obviněnému a nikoliv jeho obhájci, nicméně z ustanovení § 41 odst. 2 tr. řádu vyplývá, že obhájce může za obviněného činit návrhy a podávat žádosti již v přípravném řízení, tedy i podávat návrhy na provedení důkazů. Možnost obhájce provádět důkazy stejně jako obviněný, již navrhovaná novela výslovně neobsahovala.

S uvedenou změnou souviselo i doplnění ustanovení **§ 89 odst. 2 tr. řádu**, do něhož byla vložena věta druhá, která konkrétním způsobem vymezila činnost obhajoby při dokazovaní, když uvedla, že: „každá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout.“ Výslovné uvedení možnosti obhajoby vyhledat důkaz vedle jejího oprávnění důkaz předložit mělo přispět k odstranění negativního přístupu vyšetřujících orgánů k aktivitě obviněného a jeho obhájce při vyhledávání a prověřování důkazů. Obviněný si

---

pozdějších předpisů, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, jenž nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2002.

3. Jednotlivé novelizace jsou uvedeny tak, jak se postupem doby dotkly konkrétních ustanovení § 32 a násl. trestního řádu upravujících právo na obhajobu v pořadí, v jakém jsou jednotlivá ustanovení uvedena v trestním řádu (v souvislosti s ustanoveními navazujícími).

náklady vyhledání a předložení důkazu i nadále hradí sám. Nicméně v souvislosti se současnými změnami v pojetí práva na obhajobu bezplatnou či obhajobu za sníženou odměnu (§ 33 odst. 2 a 3 tr. řádu) bylo doplněno, že pokud však osobní a majetkové poměry obviněného budou odůvodňovat nárok na bezplatnou obhajobu a soud o jeho nároku kladně rozhodne, rozhodne podle § 151a tr. řádu současně i o tom, že náklady na pořízení důkazu v podobě znaleckého posudku uhradí stát.

S účinností novely došlo v návaznosti na výše uvedené změny i k významným změnám ustanovení **§ 215 odst. 2 tr. řádu**, vnášejícím do hlavního líčení prvek konfrontace. Změny uvedeného ustanovení vyplynuly z potřeb praxe i teoretických diskusí v odborných periodikách.

Již první věta ustanovení směřovala k řešení velmi diskutovaného otázky, zda může obhajoba provést i výslech jiné osoby než svědka, například znalce. Nové znění přineslo odpověď, když přiznalo mimo jiné obžalovanému a jeho obhájci právo žádat, aby jim bylo umožněno provést důkaz, zejména výslech svědka nebo znalce. Obhajoba tak má od 1. 1. 2002 výslovně ze zákona oprávnění provádět nejen výslech svědka, ale též výslech znalce. Nadto má, vzhledem k demonstrativnímu výčtu výše zmíněných důkazních prostředků, možnost provést i jiné důkazy než výslech svědka či znalce.

Novela dále rozlišila povinnost předsedy senátu vyhovět návrhu stran zejména tehdy, jestliže jde o důkaz prováděný k jejich návrhu nebo jimi opatřený a předložený, a oprávnění předsedy senátu jim vyhovět, jde-li o výslech obviněného, výslech svědka mladšího než patnáct let, nemocného nebo zraněného svědka, anebo jestliže by provedení důkazu některou z uvedených osob nebylo z jiného závažného důvodu vhodné. Ve druhém z případů mohl tedy nově předseda senátu zamítnout návrh stran na provedení důkazu, a to i přesto, že jde o důkaz prováděný k jejich návrhu nebo jimi opatřený a předložený.

V dřívější praxi nebylo možno vyloučit situace, kdy výslech stejného svědka nebo znalce navrhoval jak státní zástupce, tak i obžalovaný nebo jeho obhájce. Zákonodárce vyřešil tyto případy změnou ustanovení § 215 odst. 2 tr. řádu, které doplnil o oprávnění předsedy senátu rozhodnout po vyjádření obou stran o tom, která z nich výslech provede. Tato právní úprava je nicméně předmětem kritiky poukazující na to, že se tímto postupem předsedy senátu porušuje zásada rovnosti stran při dokazování. Koncepčně vhodnější by bylo připuštění možnosti střídavého výslechu obou stran.[4]

Konkrétnější pravidla na rozdíl od původní právní úpravy zakotvila novela do trestního řádu i pro provádění výslechu některou z oprávněných stran. Vedle obecných ustanovení o provádění výslechu svědka nebo znalce a ustanovení upravující provádění těchto úkonů v hlavním líčení rozšířila změna trestního řádu oprávnění předsedy senátu při vedení hlavního líčení o právo přerušit výslech prováděný některou ze stran. Přerušit výslech však může pouze tehdy,

4. Srov. JELÍNEK, J. – SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád – poznámkové vydání s judikaturou.* 19. vyd. Praha : Linde, 2003, s. 578.

není-li výslech prováděn v souladu se zákonem, na vyslýchaného je vyslýchajícím činěn nátlak nebo je výslech veden jiným nevhodným způsobem. Zmíněné oprávnění má předseda senátu nebo člen senátu i tehdy, považuje-li za nezbytné položit vyslýchanému otázku, jejíž položení není možno odložit na dobu po provedení takového výslechu nebo jeho části.

Novela současně doplnila § 215 tr. řádu o nový odstavec třetí, který umožňuje po provedení výslechu nebo jeho části podle odstavce druhého druhé straně klást vyslýchanému otázky. Znění nového odstavce má přispět k širšímu uplatnění Listinou garantované zásady rovnosti stran v řízení před soudem (čl. 37 odst. 3 Listiny).

Již první novelou trestního řádu z roku 1965[5] bylo doplněno vymezení pojmu obviněného obsaženém v **§ 32 tr. řádu** tak, že slova „vzneseno obvinění (podle § 165 tr. řádu) byla nahrazena slovy „vzneseno obvinění nebo mu bylo sděleno obvinění“. Tato změna souvisela s rozšířením počtu forem přípravných řízení na dvě, a to na vyšetřování a nově také na vyhledávání trestných činů. Vyhledávání se zahajovalo sdělením obvinění podle § 169 tr. řádu, přičemž trestní stíhání se zahajovalo vydáním usnesení o vznesení obvinění podle § 163 tr. řádu. Tato dvojkolejnost českého přípravného řízení byla odstraněna až v roce 1992[6], kdy jedinou formou předsoudního stadia se stalo opět vyšetřování a kdy trestní stíhání se zahajovalo sdělením obvinění, o němž se sepisuje záznam. Sdělení obvinění mělo povahu opatření a z toho důvodu proti němu nebyl přípustný žádný opravný prostředek, s výjimkou žádosti o přezkoumání postupu vyšetřovatele státním zástupcem.

V návaznosti na poslední velkou novelou trestního řádu, provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., která přinesla diferenciaci forem přípravného řízení na tzv. standardní přípravné, zkrácené přípravné řízen a tzv. rozšířené přípravné řízení, došlo rovněž ke změně definice obviněného. Osobu podezřelou ze spáchání trestného činu lze považovat za obviněného teprve tehdy, bylo-li proti ní zahájeno trestní stíhání. Od účinnosti novely se podle § 160 odst. 1 tr. řádu trestní stíhání nezahajuje sdělením obvinění ve formě opatření, ale usnesením o zahájení trestního stíhání osoby jako obviněné, proti němuž je přípustná stížnost, která nemá odkladný účinek, resp. doručením návrhu státního zástupce na potrestání obviněného soudu, konalo-li se zkrácené přípravné řízení (§ 314b tr. řádu).

Základní práva obviněného uvedená v **§ 33 odst. 1 tr. řádu** doznala též řady změn. Právo obviněného vyjadřovat se ke všem skutečnostem, které se mu kladou za vinu, bylo novelou z roku 1990 doplněno o výslovné uvedení práva nevypovídat a s tím související povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit o tomto právu obviněného.

---

5. Zákon ČNR č. 57/1965 Sb. ze dne 17. června 1965, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), účinný od 1. 8. 1965.

6. Zákon č. 292/1993 Sb., ze dne 10. listopadu 1993, kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), účinný od 1. 1. 1994.

Právo podávat žádosti původní právní úprava z roku 1961 také explicitně nezakotvovala, do § 33 odst. 1 tr. řádu bylo zaneseno až novelizací v roce 1991.

Od roku 1965 má obviněný právo zvolit si obhájce a radit se s ním, od 1. 7. 1990 tak může činit i během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení, s výjimkou porady ohledně odpovědi na již položenou otázku. Pro úplnost je vhodné zmínit, že v reakci na nález Ústavního soudu přiznal trestní řád s účinností od 1. ledna 2002 každému právo na pomoc advokáta již při podání vysvětlení podle § 158 tr. řádu (srov. nález II. ÚS 98/95).

Významným právem obviněného zakotveného již původní úpravou z roku 1961 je právo na rozmluvu se svým obhájcem bez přítomnosti třetí osoby pro případ, že je stíhaný vazebně. Toto právo původní trestní řád přiznával obviněnému až tehdy, přikročilo-li se k seznámení s výsledky vyšetřování, a kdykoliv později. Novela z roku 1965 formulaci tohoto omezení dále zpřesnila tak, že vázala schůzku obhájce a obviněného na souhlas vyšetřovatele, byla-li důvodem vazby obava, že obviněný bude mařit vyšetřování (§ 67 písm. b) tr. řádu) a nepřikročilo-li se dosud k seznamování s výsledky vyšetřování.

Tím se značně omezovalo právo obviněného na obhajobu při dokazování, tedy i při provádění důkazů získaných v přípravném řízení, které často nebylo možné později zopakovat.[7] V roce 1990 byla tato restrikce odstraněna, právo na rozmluvu s advokátem bez přítomnosti třetí osoby opět zbaveno možnosti zásahu vyšetřovatele, a současně rozšířeno na obviněného ve výkonu trestu odnětí svobody.

Zásadními legislativními úpravami prošlo i významné právo obviněného žádat, aby byl vyslýchán za přítomnosti obhájce a aby se prostřednictvím obhájce účastnil i jiných úkonů v přípravném řízení.

Trestní řád ve své původní podobě považoval přípravné řízení v podobě vyšetřování za neveřejné. Novelou z roku 1965 byl učiněn průlom do tohoto pojetí vyšetřování a obhájci byla dána možnost účastnit se vyšetřovacích úkonů, a to již od vznesení obvinění (**§ 165 odst. 1 tr. řádu**), klást obviněnému i jiným otázky, avšak teprve až po té, co vyslýchající ukončí výslech a udělí obhájci slovo. Současně však toto právo omezil možností odepřít obhájci účast „ze závažných důvodů“. Tento pojem však blíže nevysvětlil, a proto v aplikační praxi často docházelo k neodůvodněným zásahům na základě přílišného rozšíření pravomoci vyšetřovatele pro otázky odepření účastni obhájce. Prostředkem obrany byla žádost o přezkoumání závažnosti důvodů, jež vedly k odepření účasti, adresovaná dozor vykonávajícímu prokurátorovi (§ 165 odst. 1 tr. řádu). Praxe si závažné důvody vykládala jako nutnost ochrany státobezpečnostních zájmů či jako porušení práva obhajoby obhájcem.[8]

---

7. Blíže viz VANTUCH, P. Přípravné řízení a právo obviněného na obhajobu. *Právo a zákonnost,* 1991, č. 10, s. 587.

8. Blíže viz CÍSAŘOVÁ, D. *Odepření účasti obhájce při vyšetřovacích úkonech,* s. 426n.

Navíc zavedl novou formu předsoudního stadia řízení tzv. vyhledávání. Vyhledávání jako nová forma přípravného řízení byla upravena ustanoveními § 168 až 170 tr. řádu.

Vyhledávání se konalo pouze o méně závažných trestných činech, o závažnějších trestných činech, zpravidla skutkově složitějších, se konalo vyšetřování.

Vzhledem k tomu, že účelem vyhledávání bylo zejména co nejvíce urychlit a zjednodušit trestní řízení, rozhodl se zákonodárce v rámci této formy odepřít obhájci možnost účastnit se vyhledávacích úkonů a výrazně tak omezit právo obviněného na obhajobu.

Novela z roku 1990 tento nežádoucí stav odstranila a právo obhájce účastnit se úkonů přípravného řízení podstatně rozšířila.

Odejmula vyšetřovateli možnost jakkoliv zasahovat do účasti obhájce při vyšetřovacích úkonech či mu odepřít právo klást vyslýchaným otázky.[9] Význam tohoto práva byl posílen i jeho uvedením v § 33 odst. 1 tr. řádu, čímž zákonodárce dal najevo jeho důležitost z hlediska zájmů obviněného.

V případě vyhledávání novela prolomila absolutní vyloučení obhájce z přítomnosti u vyhledávácích úkonů, když mu přiznala oprávnění být přítomen již od sdělení obvinění vymezenému okruhu úkonů. Výčet úkonů[10] byl omezen převážně na úkony neopakovatelné a zahrnoval výslech obviněného nebo znalce, konfrontaci, rekognici, vyšetřovací pokus, rekonstrukci a ohledání. Konal-li vyhledavatel tyto úkony a nejednalo-li se o úkon neodkladný, měl vyhledavatel stejnou oznamovací povinnost jako vyšetřovatel.

Existence duálního systému přípravného řízení na úkor nerovného práva obviněného na obhajobu byla předmětem silné a dlouhodobé kritiky, což vyústilo v zrušení vyhledávání novelou trestného řádu č. 292/1993 Sb., a od 1. 4. 1994 se přípravné řízení konalo pouze formou vyšetřování.

Obecně lze říci, že novelou přinesená neomezená přítomnost obhájce při všech úkonech vyšetřování byla zárukou zákonnosti procesních úkonů tam konaných a tím i významným příspěvkem k zákonnosti celého trestního řízení. A tak jak byla koncipována v od té doby platné právní úpravě trestního řízení zdaleka převyšovala evropský standard.[11] Dlužno dodat, že kromě pozitiv přinesla i četné problémy, které se zanedlouho projevily v aplikační praxi, neboť kladla na orgán činný v přípravném řízení nadměrně vysoké nároky vzhledem k jeho povinnosti vyrozumět obhájce o všech úkonech, jež v rámci vyšetřování hodlal provést. Z právní úpravy také nebylo patrné, zda svou povinnost splní už jen tím, že obhájci sdělí pouze spolu s místem a časem úkonu též jeho druh, či

9. Do 30. 6. 1990 byl vyšetřovatel oprávněn nepřipustit ze závažných důvodů otázku položenou obhájcem. V takovém případě mohl obhájce pouze žádat, aby jím položená otázka byla zapsána do protokolu s poznámkou, že nebyla připuštěna a po té podat žádost o přezkoumání důvodů nepřipuštění dozorujícímu prokurátorovi.

10. Původní ustanovení § 169 písm. c) tr. řádu bylo zrušeno novelou č. 292/1993 Sb., s účinností od 1. 4. 1994.

11. Podrobněji VANTUCH, P. K návrhu ministerstva spravedlnosti na omezení účastni obhájce v přípravném řízení. *Bulletin advokacie,* 1999, č. 4, s. 47.

zda je jeho povinností každé vyrozumění konkretizovat údajem, který úkon identifikuje individuálně. Svým názorem do diskuse přispěl i Ústavní soud, když ve svém usnesení vyjádřil přesvědčení, že ustanovení § 165 odst. 2 tr. řádu ukládá expressis verbis pouze povinnost sdělit dobu a místo konání vyšetřovacího úkonu (srov. usnesení II. ÚS 35/96 ze dne 12. 8. 1996).

Po dlouhodobé diskusi v řadách odborné veřejnosti provedl zákonodárce již v úvodu zmíněnou novelou č. 265/2001 Sb. řadu pozitivních a podstatných změn, z nichž některé napovídá samotná změna názvu ustanovení z účasti obhájců ve vyšetřování na účast obviněného a obhájce ve vyšetřování.

Změnou, naznačenou již v pojmenování ustanovení, bylo zakotvení možnosti obviněného účastnit se vyšetřovacího úkonu se souhlasem policejního orgánu a možnosti klást vyslýchaným svědkům otázky nikoliv již v § 164 odst. 4 tr. řádu, ale nově v § 165 odst. 1 tr. řádu. Dosavadní oprávnění bylo doplněno větou, že policejní orgán jeho účast na vyšetřovacím úkonu připustí zejména tehdy, jestliže obviněný nemá obhájce a spočívá-li úkon ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď.

V odstavci druhém došlo k omezení úkonů, kterých se obhájce může účastnit na úkony, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem. Na druhé straně mu bylo výslovně umožněno vznášet námitky proti způsobu provádění úkonu kdykoliv v jeho průběhu.

Významným přínosem byla další změna uvedeného ustanovení, která též reagovala na četné a dlouhodobě podněty *de lege ferenda* vycházející z praxe. Nový § 165 odst. 3 tr. řádu měnil dosavadní odstavec druhý, když doplnil povinnost policejního orgánu vyrozumět obhájce i o úkonu spočívající ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď. Dále uložil policejnímu orgánu povinnost sdělit vedle údajů o druhu úkonu, době a místě jeho konání i údaje, podle nichž lze určit totožnost osoby, pokud takovou osobu hodlá vyslechnout. Nelze-li tyto údaje předem určit, musí být ze sdělení zřejmé, k čemu má tato osoba vypovídat.

Od účinnosti zmíněné novely obviněného, jehož účast na vyšetřovacím úkonu připustí, je policejní orgán povinen vyrozumět obdobně jako obhájce (odstavec čtvrtý).

Právo nemajetného obviněného na poskytnutí bezplatné právní pomoci prošlo též určitým vývojem. Již od roku 1961 má obviněný bez dostatečných prostředků na úhradu nákladů obhajoby právo na obhajobu bezplatnou. Význam tohoto práva byl zdůrazněn novelou v roce 1990 jeho vyčleněním do zvláštního odstavce (**§ 33 odstavec 2 tr. řádu**). O rok později bylo do téhož odstavce zakotveno právo obviněného na obhajobu za sníženou odměnu.[12]

Ve shodě podněty *de lege ferenda* změnil zákonodárce s účinností od 1. ledna 2002 ustanovení § 33 odst. 2 tr. řádu a doplnil odstavec třetí, v nichž

12. Zákon č. 558/1991 Sb., ze dne 11. prosince 1991, kterým se mění a doplňuje trestní řád a zákon o ochraně státního tajemství, účinný od 1. 1. 1992.

stanovil postup při rozhodování o bezplatné obhajobě obviněného nebo jeho obhajobě za sníženou odměnu.

Obviněný bez dostatečných prostředků na úhradu nákladů obhajoby má podle nového znění ustanovení možnost podat v přípravném řízení prostřednictvím státního zástupce a v řízení před soudem soudu, který koná řízení v prvním stupni, návrh na rozhodnutí o tom, zda náklady jeho obhajoby uhradí zcela nebo zčásti stát, přičemž při posuzování důvodnosti svého návrhu má obviněný povinnost osvědčit, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby. Nutno dodat, že právní úprava je v tomto směru nedostatečná, neboť není zřejmé, jakým způsobem má nemajetný obviněný svoji nemajetnost osvědčit. Tento nedostatek si jistě zaslouží pozornost v rámci úvah *de lege ferenda*. O nároku nemajetného obviněného rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce usnesením, proti němuž bude přípustná stížnost, která má odkladný účinek.

Shora uvedená novela v souvislosti s opravnými prostředky přinesla obviněnému možnost podat stížnosti proti usnesení o zahájení trestního stíhání, jak již bylo zmíněno, a nadto možnost dalšího mimořádného opravného prostředku, a to dovolání (po vzoru dovolání podle občanského soudního řádu).[13]

Již původní úprava přiznala v poslední větě § 33 odst. 1 tr. řádu všechna tato práva také obviněnému, který byl zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo jehož způsobilost k právním úkonům byla omezena, vzhledem k soudobé právní terminologii však označovala takového obviněného za nesvéprávného.[14]

Některá z dílčích práv obviněného byla nově přijatou zvláštní právní úpravou soudnictví ve věcech mládeže (dále jen zSVM), která s účinnosti od 1. ledna 2004 upravuje, zejména v rámci § 42 a násl. zSVM, některé zvláštnosti obhajoby mladistvého v řízení v trestních věcech mladistvých a která je svou povahou speciální ve vtahu k obecné právní úpravě trestního řízení, přiznána po vzoru původní právní úpravy též zákonnému zástupci mladistvého (§ 43 odst. 1 zSVM), případně jeho opatrovníkovi (§ 43 odst. 2 zSVM). Významné postavení z pohledu práva obviněného mladistvého je touto zvláštní právní úpravou přiznáno orgánu sociálně-právní ochrany dětí.[15]

Orgánům činným v trestním řízení uložená povinnost poučit vždy obviněného o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění nedoznala až na výjimku od nabytí účinnosti původní právní úpravy žádných zásadních změn, pouze s ohledem na doplnění nových odstavců bylo právo na

13. K tomu srov. § 265 b písm. c) nebo d) tr. řádu.

14. Změna právní terminologie nastala v roce 1991 v souvislosti s rozsáhlými změnami v občanském právu hmotném (zákon č. 509/1991 Sb., § 855).

15. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), který nabývá účinnosti dnem 1. ledna 2004.

poučení ze strany orgánů činných v trestním řízení posléze upraveno v rámci § 33 odst. 4 tr. řádu.

Již zmíněnou výjimku představuje nově přijatý § 42 odst. 5 zSVM přiznává mladistvému širší právo být vždy poučen orgány činnými podle zSVM, neboť tyto jsou povinny mladistvého poučit nejen o jeho právech, ale ve vhodných případech též o podmínkách pro podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání. Posledně jmenovaný způsob odklonu od trestního řízení je zaveden právě touto zvláštní právní úpravou. Podmínky pro jeho uplatnění jsou uvedeny v § 70 zSVM. Právo být poučen ve smyslu § 42 odst. 5 zSVM je usměrněno výslovně uvedeným právem mladistvého na přiměřené zacházení (§ 42 odst 1 zSVM).

Ustanovení **§ 34 tr. řádu** upravující právní postavení zákonného zástupce obviněného neprošlo až do novely v roce 1990 žádnými výraznými změnami, s výjimkou již výše uvedeného odlišného označení osoby nezpůsobilé k právním úkonům (původně označována jako osoba nesvéprávná, jedno zda částečně či zcela). Až zásadní novela z roku 1990 doplnila ustanovení § 34 tr. řádu o druhý odstavec nově zavádějící do trestního procesu institut ustanoveného opatrovníka k výkonu oprávnění zákonného zástupce v případě, že ten nemůže vykonávat práva přiznaná mu zejména dosavadním odstavcem prvním a je tu dáno nebezpečí z prodlení. V takovém případě může být opatrovník ustanoven na základě rozhodnutí předsedy senátu nebo v přípravném řízení státního zástupce. Proti tomuto rozhodnutí je přípustná stížnost.[16]

Následující ustanovení trestního řádu obsahující právní úpravu postavení obhájce doznalo též četných změn.

Do prvního ustanovení oddílu pátého – **§ 35 tr. řádu** – byl každou novelou týkající se tohoto oddílu učiněn zásah. Do 31. 7. 1965 mohl být obhájcem jen advokát, nestanovil-li zákon dále něco jiného. V oboru vojenského soudnictví a v řízení o trestných činech náležejících do příslušnosti krajského soudu (§17 odst. 1 tr. řádu) pouze advokát zapsaný do zvláštního seznamu. Po té byla vypuštěna slova „není-li dále stanoveno něco jiného“ a institut obhájce pro zákonem vymezené řízení zapsaného do zvláštního seznamu nahrazen vymezením zvláštních podmínek pro obor vojenského soudnictví. Tato novela také stanovila, že jednalo-li se v oboru vojenského soudnictví o věc zvlášť důležitého zájmu obrany vlasti, mohl tehdy prokurátor nebo předseda senátu rozhodnout, že v ní může být obhájcem jen důstojník justice v činné službě zařazený ve vojenském soudnictví. Tento důstojník justice pak vykonával obhajobu se všemi právy a povinnostmi běžného obhájce a byl při výkonu obhajoby zproštěn služební podřízenosti. Toto ustanovení pozbylo účinnosti 31. 12. 1991.

16. Do účinnosti zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, dne 1. 1. 1994, byla tato osoba označována jako prokurátor. Ustanovením § 41 z. č. 283/1993 Sb. bylo označení změněno.

Dalším změna v podobě vložení nového odstavce byla učiněna v roce 1973 v souvislosti s nově vydaným zákonem o ochraně státního tajemství.[17] Na základě této novely mohl být obhájcem v trestním řízení, ve kterém byly probírány skutečnosti tvořící předmět státního tajemství, pouze ten advokát, který se mohl seznamovat se státním tajemstvím. Ústřední orgány advokacie pak prováděly výběr těchto advokátů dle hledisek uvedených v předpisech upravujících ochranu státního tajemství a zapisovaly je do jimi vedených seznamů.[18]

Výše uvedený požadavek byl v roce 1992 vypuštěn a nadále mohl být obhájcem v trestním řízení pouze advokát bez dalšího. Poslední legislativní úprava tohoto oddílu z roku 1998 se ovšem vrátila k potřebě chránit v zájmu České republiky některé skutečnosti probírané v trestním řízení, když opět reagovala na vydání nové normy.[19] S účinností od 1. 11. 1998 je tak orgán činný v trestním řízení povinen poučit obhájce podle tohoto zákona, jsou-li v trestním řízení probírány utajované skutečnosti chráněné tímto zákonem. O provedeném poučení učiní záznam do spisu. Do 31. 12. 2001 byl povinen postupovat stejně v případě osob, jejichž účast na řízení nelze vyloučit. Významný zásah do vymezení okruhu osob, které mohou být obhájci, učinila novela zákona o ochraně utajovaných skutečností, která s účinnosti od 12. 7. 2002 vyčlenila advokáty ze skupiny osob, u nichž se neprovádí bezpečností prověrka podle zvláštního zákona.[20] V současné době je v tomto ustanovení shledáván rozpor mezi zákonem o ochraně utajovaných skutečností a trestním řádem, resp. ústavním pořádkem České republiky (konkrétně čl. 37 odst. 2 a čl. 40 odst. 3

17. Zákon č. 102/1971 Sb. , o ochraně státního tajemství.

18. V odborném tisku byly v souvislosti se změnami trestního řádu publikovány názory, že takové ustanovení je diskriminační a podány návrhy na jeho změnu. Proto i připravovaná novela zákona o ochraně státního tajemství měla stanovit, že *vyplývá-li nutnost seznámit se se skutečností, která je předmětem státního tajemství u osoby, která nemá pověření podle zákona, z jejího postavení obhájce v trestním řízení poučí předem ten, kdo tuto osobu s těmito skutečnosti seznámí.* Blíže viz TERYNGEL, J.: Novela trestního řádu vyvolaná Listinou základních práv a svobod. *Právo a zákonnost,* 1992, č. 1, s. 38.

19. Zákon č. 148/1998 Sb., o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů, jenž pozbývá platnosti dnem 31. 12. 2003

20. Zákon č. 310/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 148/1998 Sb., o ochraně utajovaných skutečností a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využití jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 38/1994 Sb., o zahraničním obchodu s vojenským materiálem a o doplnění zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, ve znění pozdějších předpisů

Listiny základních práv a svobod i s čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) a věcí se zabývá Ústavní soud.

Z hlediska praxe učinil dále zákonodárce významnou změnu v roce 1992, když pro jednotlivé úkony trestního řízení, s výjimkou řízení před soudem, připustil zastoupení obhájce jeho koncipientem. O rok později trestní řád již připouští zastoupení koncipientem i pro řízení před soudem, avšak negativní formulací, když vylučuje zastoupení koncipientem pro řízení před krajským soudem jako soudem prvního stupně. Důvodem je nepochybně závažnost zde projednávaných trestných a tím i vyšší požadavky kladené na obhajobu. V souvislosti se postupnými změnami organizace soudnictví bylo v roce 1998 rozšířeno vyloučení možnosti zastupování koncipientem i na řízení před vrchními soudy a Nejvyšším soudem.[21]

Novelou z roku 2001 bylo uvedené ustanovení změněno a doplněno, když byla osoba obhájce nově negativně vymezena. Podle pozměněného odstavce druhého nemůže být obhájcem „advokát, proti kterému je nebo bylo vedené trestní stíhání, a v důsledku toho v řízení, ve kterém by měl vykonávat obhajobu, má postavení obviněného, svědka nebo zúčastněné osoby“. Nepřípustnost setrvání ve funkci obhájce v takových případech nicméně vyplývá i ze zákona o advokacii.[22]

Nadto v doplněném odstavci třetím je uvedeno, že „v trestním řízení nemůže být obhájcem advokát, který v něm vypovídá jako svědek, podává znalecký posudek nebo je činný jako tlumočník“. Doplněný odstavec je již od účinnost novely do značné míry považován za problematický. Procesní funkce znalce a tlumočníka jsou zastupitelné a z hlediska zajištění práva na obhajobu svobodnou volbou obhájce by bylo žádoucí dát přednost funkci obhájce před výkonem funkce znalecké či tlumočnické.[23]

Negativní vymezení okruhu advokátů, kteří nemohou být obhájci, bylo s účinností od 1. 1. 2004 doplněno ustanovením § 44 odst. 1 zSVM, dle kterého nemůže být obhájcem mladistvého ten, kdo současně zastupuje osobu, jejíž zájmy si odporují se zájmy mladistvého, a ten, kdo byl mladistvému takovou osobou zvolen. Předmět střetu zájmů je ve zvláštní právní úpravě (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) vymezen šířeji ve srovnání s právní úpravou subsidiární (zákon o trestním řízení soudním).

Další ustanovení **§ 36 a § 36a tr. řádu** upravují institut nutné obhajoby. Případy nutné obhajoby uvedené v prvním ustanovení nedoznaly od nabytí účinnosti trestního řádu žádných výrazných změn, pouze první novelou byl

---

21. Tato úprava byla schválena po široké diskusi z důvodu praktických potřeb nejen samotné advokacie, ale i plynulého chodu trestního řízení. Blíže viz TERYNGEL, J. Novela trestního řádu vyvolaná Listinou základních práv a svobod. *Právo a zákonnost,* 1992, č. 1, s. 38.

22. § 19, 20 zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii

23. Srov. JELÍNEK, J. – SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád – poznámkové vydání s judikaturou.* 19. vyd. Praha : Linde, 2003, s. 368.

zrušen dovětek určující poslední možný časový okamžik odkdy musí mít obhájce obviněný stíhaný pro trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let. Takový obviněný musel mít obhájce „aspoň od doby, kdy se přikročilo po skončení vyšetřování k seznamování obviněného s výsledky podle § 169“. V souvislosti s novelou trestního řádu v roce 1990, která zrušila stanné řízení, bylo z případu nutné obhajoby vyňato i řízení stanné. Určitý vývoj zaznamenala i nutná obhajoba v řízení o uložení ochranného léčení, kdy musel a musí mít obviněný vždy obhájce, s výjimkou ochranného léčení protialkoholního. V období od 1. 7. 1990 do 31. 12. 1991 se povinnost mít obhájce vztahovala i řízení o uložení ochranného léčení protialkoholního. Toto pojetí nutné obhajoby však bylo praxí kritizováno jako příliš široké.

V souvislosti s od 1. ledna 2002 zakotvenými procesními postupy v rámci přípravného řízení došlo k rozšíření ustanovení § 36 odst. 4 tr. řádu (důvody nutné obhajoby) o povinnost mít obhájce v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému (§ 179a až 179f tr. řádu).

Poslední a velmi zásadní změnu přinesla již zmíněná právní úprava soudnictví ve věcech mládeže. Mimo jiné po vzoru původní právní úpravy garantuje maximálně kvalitní obhajobu mladistvého s ohledem na jeho nedostatečné schopnosti náležitě se v trestním řízení hájit a zaručuje volbu optimálního procesního postupu a vhodného nápravného opatření, které způsobí dostatečný výchovný účinek na mladistvého s minimem nežádoucích zásahů do jeho mravního vývoje, přičemž tyto garance přiznává mladistvému již od počátku řízení v trestní věci. Z těchto důvodů nadále musí mít mladiství obhájce, a to již od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle tohoto zákona nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonu odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit (§ 42 odst. 2 zSVM). Tímto zvláštní právní úprava posunula existenci důvodu nutné obhajoby do dřívějšího stadia trestního řízení, a to do stadia předcházejícího zahájení trestního stíhání (§ 158 a násl tr. řádu).

Druhá skupina případů nutné obhajoby byla do trestního řádu nově zařazena až novelou z roku 1990, přesto byla již několikrát upravována. Vztahuje se na případy nutné obhajoby po právní moci rozhodnutí, když vymezuje podmínky nutné obhajoby pro vykonávací řízení a v řízení o stížností pro porušení zákona a o návrhu na povolení obnovy řízení. První změnou provedenou v roce 1991 bylo rozšíření případů nutné obhajoby v druhém odstavci o písm. e), podle něhož musí mít obhájce v řízení o stížnosti pro porušení zákona a v řízení o návrhu na povolení obnovy také odsouzený, který

zemřel. Na druhé straně byli stejnou legislativní úpravou vyňati z případů nutné obhajoby ve vykonávacím řízení odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody.[24]

Následující drobná legislativní úprava byla provedena v roce 1993 snížením věkové hranice u mladistvého, které nesmí dosáhnout v době konání veřejného zasedání o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody nebo o stížnosti pro porušení zákona nebo o návrhu na povolení obnovy. Naopak nikoliv drobnou změnu v otázce trvání důvodů nutné obhajoby po pravomocném skončení trestního řízení proti mladistvému přinesla právní úprava zákona o soudnictví ve věcech mládeže, která zrušila ustanovení § 36a odst. 1 písm b) a odst. 2 písm c) tr. řádu a současně oba důvody nutné obhajoby nově zakotvila v rámci zvláštní právní úpravy, přičemž opět zvýšila věkovou hranici pro trvání důvodu nutné obhajoby na devatenáctý rok věku mladistvého (§ 42 odst. 3 písm. b) a odst. 4 zSVM) a nově doplnila důvod uvedený v ustanovení § 42 odst. 3 písm. a) zSVM.

V návaznosti na nový mimořádný opravný prostředek byla novelou č. 265/2001 Sb. doplněna návěta § 36a odst. 2 tr. řádu o povinnost mít obhájce v řízení o dovolání, které bude v trestním právu procesním novým mimořádným opravným prostředkem (§ 265a – 265s tr. řádu). Povinnost mít obhájce v řízení o dovolání byla nově zdůrazněna v § 265d tr. řádu.

Ustanovení **§ 37 odst. 1 tr. řádu** vztahující se k institutu obhájce zvoleného se svým zněním neliší od původního znění z roku 1961 s výjimkou záměny označení osoby nesvéprávné za osobu zbavenou způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena, vyvolané legislativními úpravami občanského práva hmotného. Nicméně ustanovení je pro účely řízení v trestní věci proti mladistvému obviněnému doplněno § 44 odst. 2 zSVM, které v podstatě shodně s § 37 odst. 1 tr. řádu vymezuje okruh osob oprávněných zvolit mladistvému obviněnému obhájce a doplňuje, že vzhledem k nedostatku plné způsobilosti mladistvého k právním úkonům tak mohou tyto osoby učinit i proti jeho vůli.

Dalším pozitivním posunem směrem k optimalizaci trestního řízení, který přinesla tzv. velká novela trestního řádu s účinností od 1. ledna 2002, bylo doplnění **§ 37 odst. 2 tr. řádu**, které má zamezit případům, kdy se vazebně stíhaný obviněný snaží opakovanou změnou obhájce dosáhnout marného uplynutí zákonné lhůty a zmaření trestního řízení. Ukládá se povinnost vyrozumívat nového obhájce ode dne doručení oznámení obviněného o změně obhájce orgánům činným v trestním řízení, za předpokladu, že nově zvolený obhájce mohl být vyrozuměn o úkonu v zákonem stanovené lhůtě. Do tohoto okamžiku je obhájce dříve ustanovený, který není z obhajoby vyloučen (viz dále), povinen obhajobu vykonávat, a to až do doby, než ji osobně převezme později zvolený obhájce. V zájmu nerušeného průběhu trestního řízení má

24. Důvodem bylo odmítání samotných odsouzených snášet náklady na nutnou obhajobu, zejména tehdy, jestliže návrhu na podmíněné odsouzení nebylo vyhověno. Blíže viz tamtéž.

předchozí obhájce povinnost provést úkony obhajoby do doby, než nově zvolený obhájce osobně vstoupí do jeho práv a plynule naváže na výkon předchozí obhajoby.

Právo zvolit si jiného obhájce je již zmíněnou speciální právní úpravou výslovně přiznáno i mladistvému, ač není plně způsobilý k právním úkonům (**§ 44 odst. 3 zSVM**). Nicméně i v trestním řízení proti mladistvému lze uplatnit ve snaze zamezit zmaření trestního řízení opakovanou změnou obhájce mladistvým postup při změně obhájce upravený v § 37 odst. 2 tr. řádu.

Nedávná velká novela trestního řádu dále reagovala na požadavek zakotvit do trestního řádu pluralitu obhájců. Pochybnost o právu obviněného zvolit si více jak jednoho obhájce současně, přetrvávající již od počátku účinnosti zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, odstranil nález Ústavního soudu III. ÚS 308/97, nicméně požadavek výslovné právní úpravy zůstával až do účinnosti této novely nenaplněn.

V nově doplněném **§ 37 odst. 3 tr.řádu** nebylo právo obviněného zvolit si dva nebo více obhájců nijak omezeno, pouze v zájmu rychlosti a plynulosti trestního řízení byl formulován požadavek, aby obviněný v takových případech současně jednoho s těchto obhájců zmocnil pro přijímaní písemností a vyrozumívání o úkonech trestního řízení. Pro případ, že obviněný zůstane v tomto směru nečinný, provede určení předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce. Své rozhodnutí oznámí všem zvoleným obhájcům.

Ovšem ani nová právní úprava výslovně připouštějící pluralitu obhájců nepamatuje na všechny otázky s tím související. Předně neuvádí horní hranici počtu obhájců. Dále pak chybí výslovné ustanovení o tom, že práva a povinnosti podle trestního řádu náleží všem obhájcům obviněného a že při úkonech trestního řízení postačí přítomnost jen jednoho z nich.[25]

Zásadním přínosem novely zmíněné ve shora uvedeném odstavci vyplývajícím z připomínek a podnětů *de lege ferenda* bylo doplnění ustanovení trestního řádu o postup při vyloučení zvoleného obhájce v novém **§ 37a tr. řádu** v případech, kdy o kvalitě obhajoby lze mít závažné pochybnosti.

V odstavci prvním a odstavci druhém byly upraveny důvody vyloučení, a to v první řádě důvody uvedené v současně novelizovaném § 35 odst. 2 a 3 tr. řádu, dále případ, kdy se obhájce opakovaně nedostaví k úkonům trestního řízení, při nichž je jeho účast nezbytná, ani nezajistí účast svého zástupce, ačkoliv řádně a včas vyrozuměn, a konečně tehdy, vykonává-li obhájce obhajobu dvou a více spoluobviněných, jejichž zájmy si v trestním řízení odporují. V posledně jmenovaném případě nemůže již vyloučený obhájce v téže věci dále vykonávat obhajobu žádného z obviněných.

O vyloučení obhájce rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce i bez návrhu formou usnesení, proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek (odstavec čtvrtý).

---

25. Srov. JELÍNEK, J. – SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád – poznámkové vydání s judikaturou.* 19. vyd. Praha : Linde, 2003, s. 371.

Před rozhodnutím však musí umožnit obviněnému i jeho obhájci, aby se k věci vyjádřili a v rozhodnutí k tomuto vyjádření přihlédnout. Rozhodne-li o vyloučení obhájce, je povinen současně obviněnému umožnit, aby si v přiměřené lhůtě zvolil jiného obhájce; jde-li o případ nutné obhajoby, postupuje podle § 38 odst. 1 tr. řádu (odstavec třetí). Tolik nové znění ustanovení § 37a tr. řádu.

Původní ustanovení **§ 38 odst. 1 tr. řádu** stanovující lhůtu ke zvolení obhájce, v případech, kdy je dána nutná obhajoba, neobsahovalo žádné bližší vymezení doby trvání nutné obhajoby. Ustanovený obhájce tak vykonával svá práva a povinnosti bez časového omezení. Zvyšující se náklady na trestní řízení vedly v roce 1991 k doplnění ustanovení a od 1. 1. 1992 je obhájce ustanovován pouze na dobu trvání důvodů nutné obhajoby, a to neprodleně po marném uplynutí lhůty ke zvolení obhájce. Odstavec druhý je v současné právní úpravě ve svém původním znění z roku 1961.

Ustanovení **§ 39 tr. řádu**, upravující postup při ustanovování obhájce, původně předpokládalo oznámení vyšetřovacího orgánu, prokurátora nebo předsedy senátu advokátní poradně, o nutnosti ustanovit obhájce. Následně byl obhájce ustanoven vedoucím příslušné advokátní poradny. V oboru vojenského soudnictví mohl prokurátor nebo předseda senátu se souhlasem vojenského velitele nebo náčelníka ustanovit obhájcem důstojníka justice v činné službě, jestliže šlo o naléhavý případ neb jestliže to vyžadovala povaha projednávané věci. Současně však z tohoto okruhu vyloučil důstojníky činné u vojenského prokurátora.

Tato úprava neměla dlouhého trvání. Již v roce 1965 došlo ke jejímu zjednodušení, když byla vypuštěna úprava ustanovení obhájce v oboru vojenského soudnictví a nahrazena větou, že v případech uvedených v § 35 odst. 1 tr. řádu (týkající se rovněž oboru vojenského soudnictví) ustanoví obhájce prokurátor nebo předseda senátu.

Rok 1991 v souvislosti se zrušením vojenského soudnictví a změnami v organizaci advokacie přinesl maximálně redukované znění ustanovení § 39 tr. řádu, podle kterého ustanoví obhájce prokurátor a v řízení před soudem předseda senátu, je-li toho zapotřebí. Počínaje 1. 1. 1992 bylo ustanovení z důvodů zvyšující se finanční náročnosti trestního řízení doplněno o obligatorní zrušení ustanovení obhájce, pominou-li důvody nutné obhajoby, a to stejnými subjekty, které obhájce ustanovují.

Ze stejných ekonomických důvodů byl současně § 39 tr. řádu doplněn o druhý odstavec upravující situaci, kdy spojením věci ke společnému projednání došlo k pluralitě ustanovených obhájců.

Ustanovení **§ 40 tr. řádu** nedoznalo žádných zásadních změn, pouze legislativní změna z roku 1990 konkretizovala znění v tom směru, že blíže určila, kdo zprostí ustanoveného obhájce povinnosti obhajovat. Podle původní právní úpravy z roku 1990 tak činil prokurátor a v řízení před soudem soud, k 1. 1. 1992 přešla tato pravomoc v přípravném řízení na soudce. V průběhu

dalších let až do současnosti zákonodárce do tohoto ustanovení již nijak obsahově nezasáhl.

Upravil-li zákonodárce novelou trestního řádu č. 265/2001 Sb. postup při vyloučení zvoleného obhájce z důvodů stanovených v zákoně, bylo nutné stanovit i postup pro zproštění obhajoby obhájce ustanoveného, existují-li i v tomto případě uvedené okolnosti.

Tento požadavek byl splněn v nově doplněném **§ 40a tr. řádu**, v němž je stanoveno, že z důvodů uvedených v § 37a odst. 1 a 2 tr.řádu (tedy z stejných důvodů jako důvodů pro vyloučení zvoleného obhájce) nebo nevykonává-li ustanovený obhájce delší dobu obhajobu, předseda senátu a přípravném řízení soudce rozhodne i bez návrhu o jeho zproštění povinnosti obhajování; stejně jako při rozhodování o vyloučení obhájce je nejdříve povinen umožnit obviněnému a obhájci, aby se k věci vyjádřili. Po té rozhodne formou usnesení, proti kterému je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

Také práva a povinnost obhájce obsažená v posledním ustanovení tohoto oddílu (**§ 41 tr. řádu**) prošla několika novelizacemi. Již ta první v roce 1965 učinila významné změny, když rozšířila právo obhájce mluvit s obviněným, který je ve vazbě bez přítomnosti třetí osoby i na dobu před seznámením se s výsledky vyšetřování, a to v rozsahu stanoveném v § 33 odst. 1 tr. řádu.[26]

Poslední změnou účinnou od 1. 7. 1990 je doplnění odstavce šestého, který zakotvuje právo obhájce vyžádat si předem od orgánů činných v trestním řízení ve všech stadiích trestního řízení kopii nebo průpis protokolu (§ 55 tr. řádu) o každém úkonu trestního řízení. Orgány jsou povinny mu vyhovět, odmítnout mohou pouze pro nemožnost z technických důvodů. Náklady na pořízení kopie nebo průpisu protokolu nese obhájce, resp. obviněný.

Dále byla s účinností od 1. ledna 2002 v souvislosti s povinným zastoupením v řízení o novém mimořádném opravném prostředku – v řízení o dovolání – v § 41 odst. 5 tr. řádu rozšířena povinnost obhájce o povinnost podat za obžalovaného vedle žádosti o milost a o odklad výkonu trestu ještě dovolání a zúčastnit se řízení o dovolání u Nejvyššího soudu.

Za součást práva na obhajobu a její nezbytný předpoklad je považováno právo užívat mateřského jazyka.[27] Jeho zakotvení v rámci základních zásad **§ 2 odst. 14 tr. řádu** doznalo po roce 1989 dvou změn. První novelou provedenou zákonem č. 558/1991, s účinností od 1. 1. 1992, byla doplněna deklarace práva každého používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka o povinnost orgánů činných v trestním řízení vést řízení

26. Tato novela si klade za cíl zvýšit záruky práv a svobod občanů, zejména prohloubit právo obviněného na obhajobu tím, že zajistí úplnost a všestrannost vyšetřování, čímž také posílí záruky zjišťování objektivní pravdy a správného postupu. Blíže viz RŮŽEK, A. Novela k trestnímu řádu. *Právník,* 1965, č. 9, s. 809, 812 a 814.

27. Viz též JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní.* 3. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 116 – 117.

a vyhotovovat rozhodnutí v českém jazyce. V návaznosti na toto ustanovení doznalo změny i ustanovení **§ 28 tr. řádu** o přibrání tlumočníka, v němž byl nahrazen požadavek neovládání jazyka, ve kterém se jednání vede, obviněným pouhým prohlášením obviněného o tom, že neovládá jazyk, ve kterém se jednání vede.

Poslední pozitivní změnou provedenou velkou novelou trestního řádu v roce 2001 bylo rozšířeno právo užívat mateřského jazyka o právo užívat jazyka, který obviněný ovládá, neboť dosavadní právní úprava přiznávala obviněnému právo používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka. Důvodem tohoto doplnění byla reálná možnost, že obviněný, který nezná jazyk, v němž se řízení vede, avšak neovládá již ani jazyk mateřský (například proto, že již dlouhou dobu pobývá v zahraničí), nebude moci náležitě uplatnit své právo na obhajobu, neboť nebude moci hovořit jazykem, který podle svého názoru ovládá nejlépe.

Stejně jako při předchozí novelizaci bylo v reakci na některé problémy aplikační praxe konkretizováno a rozšířeno ustanovení § 28 tr. řádu o přibrání tlumočníka, které nově řešilo i postup pro případ, že obviněný neuvede jazyk, který ovládá nebo uvede-li jazyk či dialekt, který není jazykem jeho národnosti nebo úředním jazykem státu, jehož je občanem, a pro takový jazyk nebo dialekt není zapsána žádná osoba v seznamu tlumočníku. S účinností od 1. 1. 2002 byl dále taxativně stanoven výčet rozhodnutí, která je třeba obviněnému písemně přeložit, a rozsah jeho překladu.

III.

Do budoucna lze vzhledem k nedostatkům stávající právní úpravy s absolutní jistotou vyloučit, že shora uvedená ustanovení upravující právo na obhajobu nedoznají žádných změn.

V současnosti je Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR připraven vládní návrh další novely trestního řádu, který v případě schválení, s účinností od 1. ledna 2004, doplní do ustanovení **§ 33 odstavec 2 tr. řádu** upravující právo obviněného na obhajobu bezplatnou nebo obhajobu za sníženou odměnu větu druhou ve znění: „vyplývá-li ze shromážděných důkazů, že obviněný nemá dostatek prostředků na úhradu nákladů obhajoby, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení soudce o nároku na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu usnesením i bez návrhu obviněného.“ I v tomto případě – přiznání práva na obhajobu bezplatnou či obhajobu za sníženou odměnu i bez návrhu obviněného – náklady obhajoby zcela nebo z části bude hradit stát.

Shrneme-li celý vývoj právní úpravy práva obviněného na obhajobu od roku 1961, nezbývá než konstatovat, že v posledních desetiletích byla práva obviněného a obhájce soustavně rozšiřována, což do značné míry přispělo k naplnění zásady zákonnosti trestního řízení a rozšíření záruk zjištění materiální pravdy. V současnosti lze nicméně s ohledem na změny v českém trestním procesu koncepčního charakteru vysledovat částečně i trend opačný,

např. určité omezení práva na obhajobu v přípravném řízení, který je ovšem na straně druhé vyváženo rozšířením obhajovacích práv v řízení před soudem.

RÉSUMÉ

The current legislation on Czech criminal proceedings, or the right of the accused to defence in criminal proceeding comprised in the Act of 1961, had to be amended many times due to substantial social changes. The author brings a survey of important as well as minor changes from the viewpoint of the right of the accused to defence and reasons for their adoption and objectives to be reached. In conclusion the author presents further expected changes concerning this legal issue.

LITERATURA

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní.* 3. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2003.
JELÍNEK, J. – SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád – poznámkové vydání s judikaturou.* 19. vyd. Praha : Linde, 2003.
RŮŽEK, A. Novela k trestnímu řádu. *Právník,* 1965, č. 9, s. 805 – 814.
TERYNGEL, J. Novela trestního řádu vyvolaná Listinou základních práv a svobod. *Právo a zákonnost,* 1992, č. 1, s. 38.
VANTUCH, P. K návrhu ministerstva spravedlnosti na omezení účastni obhájce v přípravném řízení. *Bulletin advokacie,* 1999, č. 4, s. 47.
VANTUCH, P. Přípravné řízení a právo obviněného na obhajobu. *Právo a zákonnost,* 1991, č. 10, s. 587.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

DOMÁCÍ NÁSILÍ A JEHO KRIMINOLOGICKÉ ASPEKTY

Doc. PhDr. Hana Vykopalová, CSc.
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Otázky domácího násilí přitahují stále větší pozornosti široké i odborné veřejnosti. Důvodem je jednak jeho vysoce latentní povaha s absentující přítomností svědků, jeho obtížně zjistitelná a prokazatelná podoba a rozsah a složitý vztah k sankční institucionální a neformální sociální společenské kontrole. Fenomén domácího násilí je velmi složitým a specifickým jevem především z kriminologického hlediska, neboť obsahuje množství rizikových faktorů, které znesnadňují jeho bližší poznání, řešení, prevenci, a tím i právní postih. Mezi tyto faktory lze uvést:

a) blízké sociální vazby mezi oběťmi a pachateli,
b) kumulace jednotlivých forem násilí (fyzické, psychické, *sexuální*),
c) opakovanost a dlouhodobost působení násilí v rodině,
d) složitá poznatelnost a objektivizace geneze násilí ve specifickém rodinném sociálním prostředí,
e) možnost rychlého přenosu a zasažení celé rodiny, složitá identifikace skutečné oběti a skutečného pachatele,
f) silný vliv emocí, kognitivní zkreslování,
g) problematické odhalení psychologické osobnostní charakteristiky původců násilí,
h) vliv tolerance společnosti k různým formám domácího násilí aj.

Domácí násilí zahrnuje mnoho rovin působení (mezi sourozenci, partnery, rodiči a dětmi, seniory, na ženách, handicapovaných aj.), stejně tak zahrnuje mnoho forem působení (zanedbávání, týrání, ubližování, násilí psychické, fyzické, neposkytnutí pomoci, majetkové, finanční aj.) a všechny mají svá specifika, i když lze v každé rovině vysledovat některé jeho společné rysy.

Při definování domácího násilí se obecně vychází z charakteristiky jednání, jehož cílem je uplatnění moci nebo kontroly pachatele nad osobou,

považovanou v přítomnosti nebo minulosti za osobu blízkou. Projevy jednání vykazují znaky hrubého opakovaného zacházení, které se postupně stává běžnou součástí partnerského vztahu.

Domácí násilí je považováno za samostatný a specifický sociální společenský fenomén nejen pro jeho mnohodimenzionálnost a vnitřní členitost, ale i proto, že v současné době chybí hlubší experimentální základna včetně absence kvalitních teorií, které by pomohly formulovat hodnotné výzkumné strategie, které by přinesly poznatky využitelné v praxi.[1]

Pohledy na fenomén domácího násilí se postupně mění v mnoha zemích celého světa, jak v rovině oficiálních mezinárodních dokumentů o násilí v rodině a směru jeho kontroly,[2] tak z pohledu tzv. privátních teorií. Monitorování výskytu domácího násilí přináší důležité poznatky pro realizaci krátkodobých i alternativních programů pro pachatele domácího násilí a pro změny v oblasti legislativy.

Složitost řešení otázek domácího násilí je dána jeho vysokou latencí s nízkým rizikem jeho odhalení. Některé zahraniční prameny uvádějí 4 – 27 % odhad ohlášení případů domácího násilí, které je řešeno policií.[3] Tím je dána jeho specifičnost, složitost a obtížnost jeho odhalování, postihování i prevence. Přesto všechno se tento fenomén stále více dostává do popředí zájmu veřejnosti a vyvíjí se snaha o jeho řešení. Zveřejňování případů domácího násilí přispívá ke změně náhledu společnosti na tento sociálně patologický společenský jev, který již není považovaný pouze za soukromou záležitost, je opouštěna jeho bagatelizace a ignorování.

Fenomén "domácí násilí" existuje ve všech zemích světa, různé jsou však přístupy, jeho pojetí a způsoby řešení. V České republice se nejprve do popředí pozornosti dostalo především fyzické násilí páchané na dětech a na ženách jako na slabších a ohroženějších populačních skupinách. Teprve v současné době se více zviditelňují další aspekty domácího násilí: na seniorech, rodičích, mezi sourozenci a příbuznými, zahrnující další formy než pouze fyzické ubližování. Díky vzniku nejrůznějších sdružení a nezávislých občanských iniciativ se tato otázka v České republice stala otevřenější, s větší možností řešení především pro oběti domácího násilí. Devadesátá léta představují u nás průlom v pohledu na domácí násilí jednak aktivitou těchto organizací zaměřenou na pomoc obětem, na zveřejňování případů, snižování společenské tolerance vůči domácímu násilí, bořením mýtů spojených s domácím násilím a snižováním

1. FAGAN, J. The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits. *Research Report.* Washington : National Institute of Justice, 1996, pp. 64.
2. ZAPLETAL, J. Kriminologické aspekty „domácího násilí". *Kriminologie,* 1997, č. 4, s. 318 – 325 .
3. BROWNE, K. – HERBERT, M. *Preventing Family Violence.* Chichester : John Wiley et Sons. Ltd., 1997, s 382.

jeho ignorování a bagatelizace. Apel zaměřený tímto směrem však především prezentuje fyzickou podobu domácího násilí, která na první pohled zdůrazňuje jeho podobu. Již méně se hovoří o dalších doprovodných formách domácího násilí, které je velmi těžko průkazné a téměř vždy doprovází jeho fyzickou podobu. Jedná se zejména o psychické násilí, které je velmi těžko průkazné a pro některé oběti může mít traumatické důsledky až do konce jejich života. Vznik posttraumatické stresové poruchy není výjimkou v případě sexuálního zneužívání dětí, které může být doprovázeno i fyzickým ubližováním.

Domácí násilí je spojováno s celou řadou mýtů spojených s osobou pachatele, se socioekonomickým statutem rodiny a s příčinami jeho vzniku. Řada výzkumů domácího násilí vyvrací tyto zakotvené představy o domácím násilí a naopak poukazuje na poměrně vysoký sociální status a vzdělanostní úroveň násilníků, ale i současně na další doprovodné charakteristiky, kterými jsou některé osobnostní vlastnosti pachatelů (dominantnost, nízké sebevědomí, netolerantnost, egoismus) a vliv alkoholu, jehož podíl byl podle některých zahraničních výzkumů na domácím násilí až 50 %.[4] Domácí násilí není otázkou nízké socioekonomické úrovně rodiny a nízké vzdělanostní úrovně obětí i pachatelů, ale vyskytuje se opět bez ohledu na tyto charakteristiky. Mezi nejdiskutovanější patří otázky příčin vzniku domácího násilí, které vycházejí z genetické a zkušenostní složky. Děti vystavené násilí se naučí zpracovávat podněty z okolního prostředí odlišně než děti, které násilí vystaveny nebyly. Odlišné zpracovávání informací ve věku pěti let předpovídá vyšší míru útočného chování ve věku pozdějším, což dokazuje, že příčinou útočného chování v pozdějším věku je odchylné zpracování sociálních informací a naučená útočnost se potom stává trvalým rysem osobnosti.[5]

Mezi další názory na vznik příčin domácího násilí patří otázky patologické komunikace mezi partnery, jejímž produktem je manipulace a verbální a fyzická agrese doprovázená všemi projevy neverbální komunikace vyjadřující agresi. V tomto pojetí je komunikace pojímána jako prostředek pro vznik agrese a násilí v rovině vztahové mající všechny další znaky domácího násilí, které se projevují v několika fázích: kontakt násilného charakteru testující situaci a odezvy, projevy násilné komunikace s fyzickými kontakty, prohlubující

4. PERTTU, S. Domestic Violence in Social Welfare and Health Care. *A Survey of Professional Workers and the Areas for Development in their Work 1998,* Helsinky : Ensi-Ja Turvakotien Liitto, Knowsley Domestic Violence Support Services, Nykypaino Oy, 1999.

5. DRTILOVÁ, J. Agresivita a násilné chování v nukleární rodině a širší sociální skupině. *Domácí násilí, záležitost nikoli soukromá.*1. vyd. Praha : Koordinační kruh prevence násilí na ženách , 1997, s. 19.

chování agresora a neschopnost oběti čelit útokům, izolace a bezvýchodnost oběti, její psychické selhání.[6]

Výzkumy domácího násilí poukazují na skutečnost, že je velmi těžké tomuto fenoménu předcházet a lze velmi obtížně eliminovat jeho intenzivní projevy. Ataky v podobě drobných incidentů mají často eskalující intenzivní projevy s dalšími doprovodnými prvky krutosti a rafinovanosti, které umocňují pocity frustrace a stresu oběti. Pro alarmující výsledky statistik, které jsou v mnoha případech odhadované, neboť pachatel nebyl nikdy usvědčen a potrestán, existují v různých zemích různé právní úpravy jako prostředek boje s domácím násilím. Speciální právní úprava existuje např. v Irsku a na Kypru, ve Francii, Nizozemí, Norsku a Švédsku existuje kombinace právních a mimoprávních přístupů. Celá řada zemí, však nemá zahrnuto ve svém právním řádu řešení těchto specifických otázek násilí. Domácí násilí již dávno není otázkou jen soukromou, ale patří mezi aktuální problematiku řešenou veřejně, i za pomocí státních i nestátních institucí a organizací. Mezi jedny z nejznámějších u nás patří:

- proFem zaměřující se na podpůrnou a konzultační činnost v oblasti řešení otázek násilí na ženách. Mezi její nejznámější projekty patří projekt La strada orientující se na prevenci obchodu se ženami a na specifickou formu psychické a fyzické sebeobrany pro ženy – Wen-Do,
- Elektra jako občanské sdružení orientované na pomoc sexuálně zneužívaným ženám,
- Nadace Rosa určená na pomoc osamělým ženám ve složité životní situaci (osamělé, týrané, zneužívané),
- Nadace Gender studies zabývající se otevřenou diskusí o postavení žen ve společnosti,
- Bílý kruh bezpečí je občanské sdružení na pomoc obětem násilí, organizuje ediční a přednáškovou činnost, garantuje řadu projektů na pomoc ohroženým skupinám obyvatel.

6. SPURNÝ, J. Domácí násilí jako problém komunikace v rodině. *Domácí násilí, záležitost nikoli soukromá.* 1. vyd. Praha : Koordinační kruh prevence a násilí na ženách, 1997, s. 51.

RÉSUMÉ

Home violence as a public issue. Characteristic features of home violence. Criminogenous risk factors and risk factors of home violence occurrence. Levels of home violence. Myths of home violence. Research of home violence. Sources of home violence: aggression and received behaviour. Pathological communication and its consequences. Legislation on home violence. Institution to prevent home violence.

LITERATURA

Bulletin občanského sdružení ROSA. Praha 2000, s. 4.
POTOČKOVÁ, D. *Domácí násilí záležitost nikoli soukromá. Sborník příspěvků*.
1. vyd. Praha : Koordinační kruh prevence násilí na ženách, 1997.
MAREŠOVÁ, A. – BALOUN, V. – CEJP, M. a kol. *Kriminalita v roce 2001*.
1. vyd. Praha : IKSP, 2002.
Návrh na úpravu legislativních norem a opatření v souvislosti s problémem domácího násilí. *Zpravodaj BKB*, 2001, č. 2, s. 13 – 14.
PORTERFIELDOVÁ, K. M. *Jak se vyrovnat s následky traumatu.*
1. vyd. Praha : NL, 1997.
SABOPÁL, E. – OČENÁŠOVÁ, E. a kol. *Kriminológia-osobitná časť. II. diel.*
1. vyd. Bratislava : APZ, 2001.
VEČERKA, K. a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi.*
1. vyd. Praha : MV ČR, 1997.
VITOUŠOVÁ, P. Domácí násilí a klientela poraden BKB. *Zpravodaj BKB,*
1999, č. 1, s. 17 – 19.
VIZINOVÁ, D. – PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie.*
1. vyd. Praha : Portál, 1999.
VOŇKOVÁ, J. a kol. *Domácí násilí v České republice v roce 2002 z pohledu práva.*
1. vyd. Praha : proFem, 2002.
VYKOPALOVÁ, H.: Násilí v rodině. *Kriminalistika,* 2001, roč. 34, č. 4, s. 253 – 262.
VYKOPALOVÁ, H. *Násilí na seniorech. Sborník příspěvků.*
1. vyd. Olomouc : Vydavatelství UP Olomouc, 2002.

ACTA UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA 5, 6 – 2003, 2004

MEZINÁRODNĚ PRÁVNÍ A POLITICKÉ ASPEKTY KAŠMÍRSKÉHO KONFLIKTU

Mgr. František Zbořil
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

V jedněch ze svých mnoha diskusí se studenty právnické fakulty v rámci seminářů z mezinárodního práva veřejného na téma mezinárodněprávního postavení států jsem se dotkl problematiky nesamosprávných území, která nebyla začleněna do poručenské soustavy OSN, a na něž se vztahuje Deklarace o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům z roku 1960. Uváděli jsme si příklady těchto území z teritoria Afriky, Asie a Tichomoří, Atlantského oceánu, Karibiku a Středomoří, a při výčtu jsem si uvědomil, že zde není uvedena oblast Kašmíru. Chtěl bych toto „opomenutí" napravit právě tímto článkem a doufám, že tak osvětlím problematiku kašmírského konfliktu nejen svým studentům.

Kašmír je historickou oblastí, která leží na jižních svazích Himaláje[1], o rozloze 220 000 km čtverečních, kde žije zhruba 11 milionů obyvatel. Jedná se o významnou oblast, jež umožňuje přístup z indického subkontinentu do střední Asie. Nalézají se zde bohatá ložiska uhlí a neželezných kovů, a oblast je bohatým zdrojem na vodu (pramení zde čtyři z pěti velkých řek, které protékají Pákistánem). Není divu, že toto území je důležité z hlediska strategických zájmů regionálních jaderných velmocí Indie, Pákistánu a Číny.

Po rozdělení koloniální Britské Indie v roce 1947 vznikají dva nové samostatné státy, a to Indická unie, později pak Indická republika (Bháratíja ráštra sangh[2]) s převážně hinduistickým obyvatelstvem, a Pákistánská islámská

1. *Geografický místopisný slovník světa.* 1. vyd. Praha : Encyklopedický institut ČSAV, 1993, s. 204.
2. *Asie dnes.* Dokumentační redakce ČTK, 1981, s. 69.

republika (Pákistání islámí džamhúríjat[3]), kde zase převažuje muslimské obyvatelstvo.

Problém Kašmíru se objevuje v okamžiku dělení koloniálního indického území, na kterém měly oba tyto státy vzniknout. Samotná Britská Indie se do té doby skládala z 11 provincií a 565 knížecích států. Panovníci těchto jednotlivých států se měli rozhodnout, vzhledem ke geografickému umístění svých území, zda se připojí k nové Indii nebo k Pákistánu. Dokument, nazvaný Akt připojení, do data vyhlášení samostatnosti Indie a Pákistánu (půlnoc 15.8. 1947) podepsali skoro všichni panovníci těchto státečků, s výjimkou tří, a jedním z nich byl právě kašmírský panovník, mahárádža Hari Singh. Vyvolaná taktika zdržování ze strany kašmírského panovníka, s cílem snad získat autonomii nebo nezávislost, vedla k enormnímu zájmu obou států o jeho území, a praktickým výsledkem tohoto jeho manévrování se stalo, že během povstání muslimů v Gilgitu proti hinduistickému panovníkovi 24. 10. 1947 do Kašmíru vtrhli ozbrojení příslušníci horských paštunských kmenů a později pravidelné jednotky pákistánské armády. V této situaci se mahárádža rozhodl pro Indii a požádal ji o vojenskou pomoc. Indické jednotky vstoupily do oblasti 27.10. 1947 a poté obsadily 2/3 území Kašmíru. Dodnes není jasné, jestli panovník signoval Akt připojení ještě před příchodem indických vojáků na své území. Pákistán napadl tuto smlouvu s odůvodněním, že je neplatná, když zpochybňoval datum podpisu Aktu připojení k Indii, dále že šlo o smlouvu podepsanou pod nátlakem a že panovník Kašmíru již mnohem dříve podepsal dohodu s budoucím Pákistánem o vzájemném obchodu a komunikacích. Kromě toho ještě v den podpisu Aktu připojení (26.10.1947) měl tento panovník odcestovat z Kašmíru do svého Zimního paláce v Džammú, a podle tvrzení pákistánských představitelů tak opustil své území, za které nemohl již rozhodovat. Indie naopak oponovala tím, že kašmírský panovník osobně a svobodně tento Akt připojení podepsal, jde tedy o právoplatný smluvní dokument, ať již byl parafován kdekoliv a kdykoliv.

Na základě těchto událostí vypukla mezi Indií a Pákistánem první kašmírská válka, která probíhala v letech 1947 – 1949, příměří pak bylo uzavřeno v Karáčí k 1.1.1949 pod patronací OSN. Byla ustanovena demarkační linie a v oblasti začala působit skupina vojenských pozorovatelů OSN o počtu 108 osob (UNMOGIP[4]), která na dodržování linie příměří dohlíží dodnes. Obě

---

3. *Asie dnes.* Dokumentační redakce ČTK, 1981, s. 139.

4. United Nations Military Observer Group in India and Pakistan; tato Skupina vojenských pozorovatelů OSN byla autorizována na základě rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 47 (1948) z 21. 4. 1948, č. 91 (1951) z 30. 3. 1951 a č. 201 (1965) z 6. 9. 1965. Současným velitelem mise je brigádní generál Sergio Espinosa Davies (Chile). Účast států, které poskytly vojenské pozorovatele pro tuto misi: Belgie, Chile, Dánsko, Finsko,

strany přijaly návrh Komise OSN pro Indii a Pákistán (ustanovené Radou bezpečnosti OSN) ohledně podmínek příměří a stažení jednotek z oblasti, nedohodly se však v otázce konání referenda. Status území zůstal i nadále sporným momentem, a to i v diplomatických a mezistátních vztazích obou států.

Kašmír se rozdělil na severozápadní pákistánskou část s metropolí v Muzaffarábádu (Azad Kašmír) o velikosti zhruba 1/3 celkové rozlohy území Kašmíru a na jižní část (s metropolí Šrínagar) o velikosti 2/3 zbývající rozlohy Kašmíru, která byla prohlášena indickým svazovým státem Džammú a Kašmír (v polovině 50. let získal republikánskou formu). Indie dala navíc Kašmířanům příslib, že bude uspořádán plebiscit, v němž se budou moci svobodně rozhodnout pro jednu ze tří možností: zůstat součástí Indie, připojit se k muslimskému Pákistánu nebo obnovit kašmírskou samostatnost. K realizaci plebiscitu však dosud nedošlo.

Do kašmírského konfliktu zasáhla navíc i Čína, které Pákistán dobrovolně odstoupil v roce 1962 část „svého" Kašmíru, a ve stejném roce Čína v krátké válce s Indií mocensky získala rozsáhlou hornatou, leč neobydlenou kašmírskou oblast Aksai Čin.

V letech 1965 – 1966 proběhla druhá kašmírská válka, kdy v srpnu 1965 pákistánská vojska vpadla do indické části sporného území, Indie oplácela útokem na pákistánskou část. V lednu 1966 se oba státy dohodly na mírových jednáních v Taškentu na stažení do pozic před srpnem 1965 a došlo k potvrzení statusu quo ante bellum. V období září 1965 – březen 1966 v oblasti působila další pozorovatelská mise OSN (UNIPOM[5]).

V letech 1971 – 1972 proběhla další indicko-pákistánská válka, která měla ještě jiné mezinárodní důsledky. Válka vedla ke změně režimu v Pákistánu (Z.A.Bhutto) a došlo k vyhlášení nezávislého státu Bangladéš (Ganapradžátantrídža Bángladeš[6]) ve východní části Pákistánu. Válka byla formálně ukončena dohodou v Simle (indické výletní středisko ve státě

Itálie, Korejská rep., Švédsko a Uruguay. 50 Years UN Peace-keeping (1948 – 1998), NY 1998, s. 49.

5. United Nations India-Pakistan Observation Mission; tato pozorovatelská mírová mise OSN byla autorizována dle rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 211(1965) z 20.9.1965, velitelem mise byl generál-major B.F.Macdonald z Kanady. Účast jednotlivých členských států OSN na této misi: Austrálie, Belgie, Brazílie, Barma (Myanmar), Kanada, Srí Lanka (Ceylon), Chile, Dánsko, Etiopie, Finsko, Irsko, Itálie, Nepál, Nizozemí, N.Zéland, Nigérie, Norsko, Švédsko a Venezuela. The Blue Helmets. A Review of United Nations Peace-keeping. Second edition. UN Department of Public Information, NY 1990, s. 431.

6. *Asie dnes*. Dokumentační redakce ČTK, 1981, s. 51.

Himáčalpradéš[7]). Tato dohoda mj. modifikuje demarkační linii z roku 1949 a pod označením „linie kontroly“ kopíruje až na nepatrné odchylky původní hranici v poměru 2:1 rozděleného Kašmíru. Obě strany navíc vyhlásily ochotu řešit své spory mírovou cestou a dosáhnout konečného urovnání.

Generální tajemník OSN opakovaně vyjadřoval svou ochotu přispět k nalezení trvalého řešení sporu a Rada bezpečnosti OSN prodlužovala neustále mandát mise UNMOGIP. Indie se stavěla proti těmto dalším mandátům s tvrzením, že mandát UNMOGIP vypršel okamžikem uzavření dohody v Simle, Pákistán měl zcela opačné stanovisko, když se odvolával na to, že OSN v roce 1948 žádala, aby spor vyřešilo referendum.

V roce 1974 Indie při jednáních s místní kašmírskou vládou potvrdila status Kašmíru jako nedílné součásti Indie.

V 80. letech minulého století začalo v oblasti opět narůstat napětí, když Pákistán začal ve své části Kašmíru shromažďovat větší vojenské síly. V roce 1984 pak celkové napětí vyústilo v řadu ozbrojených potyček a přestřelek v blízkosti největšího karakorumského ledovce Siačen. Tak začalo válčení o himalájské ledovcové území nikoho, obě strany totiž využily faktu, že linie příměří nebyla důsledně vytyčena až k čínským hranicím (na ledovci se během první kašmírské války ještě neválčilo). Mezinárodní společenství této vysokohorské oblasti bojů nevěnuje příliš velkou pozornost, oběma stranám se navíc podařilo boje lokalizovat do poměrně malé oblasti bez toho, aby se dále rozšířily na jih (to by potom byl zcela určitě jiný postoj) a armádní špičky Indie i Pákistánu si tímto způsobem kontrolují připravenost a bojeschopnost vlastní vojenské techniky i mužstva. Přece jenom, na „střeše světa“ se neválčí každý den a také ne každému se může toto podařit. Nadmořská výška nejvýše položeného bojiště světa (až nad 6000 metrů) si přesto vybírá svou daň a více vojáků zde umírá na omrzliny a horskou nemoc, než na bojová zranění.

Poslední kapitola bojů o Kašmír se začala psát od roku 1989. Příčinou se stávají volby do místního zákonodárného shromáždění. Muslimští politikové protestují proti výsledkům voleb a začínají organizovat militantní islámské skupiny. Pákistán jim vyjadřuje morální a diplomatickou podporu, podepřenou navíc i rozsáhlou a štědrou vojenskou pomocí. Tato kapitola s sebou přináší mnoho neradostných stránek: útoky separatistických teroristů, únosy, vraždy, střety demonstrantů s indickými bezpečnostními silami, zatýkání, znásilňování, zákazy vycházení, incidenty na indicko-pákistánských hranicích, pověsti o otrávených zdrojích pitné vody, minová pole. V 80.letech do oblasti začínají taktéž přecházet skupinky afghánských bojovníků, kteří válčili proti bývalému SSSR,

---

7. *Geografický místopisný slovník světa.* 1. vyd. Praha : Encyklopedický institut ČSAV, 1993, s. 717.

kašmírské nacionalistické smýšlení je tak postupně zabarvováno militantními prvky založenými na určitém výkladu islámské ideologie, pod idejemi „svaté války“. Různé kašmírské separatistické skupiny začínají se zbraní v ruce prosazovat své myšlenky na samostatnost nebo připojení k Pákistánu. Kvůli aktivitám těchto ozbrojenců Indie vyhlašuje nad tímto územím v roce 1990 vojenskou správu, dochází k omezení suverenity místních orgánů. Indické úřady tak musí čelit nejen gerilovým akcím, ale i různým teroristickým útokům, včetně únosů západních turistů. Muslimská skupina Al-Faran např. zajala v červenci 1995 v kašmírských horách 5 západních turistů (dva Brity, Němce, Američana a Nora, ten poslední z nich pak byl později popraven stětím hlavy[8]). Amnesty International během této doby, co započala kampaň za odtržení Kašmíru od Indie, několikráte obvinila Indii z porušování základních lidských práv, kdy v jejích zprávách se hovoří o svévolném zatýkání, věznění nebo o masových popravách bez soudů.

Generální tajemník OSN v roce 2001[9], během návštěvy Pákistánu, připomněl, že rezoluce OSN, které hovoří o plebiscitu, nejsou závazné. Je tedy na obou zemích, zda na ně přistoupí. Navíc v těchto rezolucích je Pákistán považován za okupační sílu a má se tedy stáhnout ze severních teritorií a vzít zpátky území Kašmíru, které dal Číně. A teprve potom lze na celém území státu Džammú a Kašmír (tj. v pozicích z roku 1947) uspořádat toto referendum.

Počátkem roku 2002[10] pákistánský prezident rozhodl o omezení podpory gerilám, které usilují o vymanění Kašmíru z indické kontroly, jde se o všechny nepůvodní skupiny v Kašmíru (k těm nejvýraznějším patřily Laškare tajjaba, Džajš-e-Muhammad, Sipáhe Sahaba Pákistán, Tehríke Džafrija Pákistán a Tehríke Nifaze Šaríate Muhammadí).[11]

Kašmírské militantní skupiny je možno rozdělit do dvou základních skupin:
– domácí povstalecké organizace (Hizbul mudžáhidín),
– mezinárodní muslimské gerily (Pákistánci, Arabové, Afghánci, Čečenci aj. občané dalších států), které vede k bojům myšlenka džihádu (al-Badar, Harkatul mudžáhidín).

Jiné třídění pak lze vypozorovat na základě toho, zda tyto skupiny usilují o samostatnost celého Kašmíru (Fronta za osvobození Džammú a Kašmíru,

8. *Deník Právo,* 18. 8. 1995.
9. *Fakta a čísla OSN (Základní údaje o Organizaci spojených národů),* N.Y. – Praha, 2002, s. 87.
10. *Deník Právo,* 2. 1. 2002.
11. FTOREK, Jozef B. Válka na střeše světa. *Týden,* 1999, č. 28, s. 67 – 69.

JKLF) anebo na skupiny prosazující připojení území k Pákistánu (Džamá´´ate islámí).[12]

Co lze vyslovit závěrem? Je to sice regionální konflikt, ovšem s mezinárodním významem. Obě znesvářené strany úspěšně provádějí zkoušky taktických raket se schopností nést jaderné hlavice, včetně vlastních nosičů nukleárních náloží středního doletu. Nukleární testy v roce 1998 posunuly oba státy do skupiny jaderných velmocí. Obě strany by měly rozhodně přistoupit na ona usnesení rezolucí OSN, aby bylo v této oblasti provedeno referendum, a aby samotní Kašmířané si svobodně zvolili svoji další budoucnost, a navázali tak na postavení knížecího státu v Britské Indii, který nebyl podřízen přímo britské koloniální správě. Obě strany, zainteresované v tomto konfliktu, by měly přistoupit k nenásilnému naplnění práva na sebeurčení Kašmířanů tak, aby byl vyslyšen opravdový hlas kašmírského lidu podporující Všestranickou konferenci svobody (All Parties Hurriyat Conference, APHC).13 A je také dobrým a pozitivním zjištěním, že velmoci (USA, Rusko či Čína) se v tomto konfliktu chovají spíše zdrženlivě, neutrálně, asi vědí, proč tak činí, vždyť si lze jen stěží představit, jak by tento konflikt dopadl, kdyby došlo k další válce s použitím jaderných zbraní.

Proč si oba státy hájí své pozice v Kašmíru, na to lze najít odpověď, pokud se podíváme na geografickou mapu oblasti. Ovládnutím celého Kašmíru by se Indie dostala k afghánským hranicím, do severních částí Pákistánu a nakonec by získala i cestu k útoku na Islámábád. A naopak, z hlediska Pákistánu, ovládnutím této oblasti by Pákistán mohl vojensky zaútočit na indické svazové státy Himáčalpradéš a Pandžáb.

Dle mého názoru by OSN měla přistoupit k opatřením, která povedou k realizaci referenda o další budoucnosti Kašmíru (připojení k Indii, Pákistánu nebo nezávislost). A OSN by měla napravit jednu dávnou chybu, když nezařadila Kašmír mezi nesamosprávná území ve smyslu Deklarace o udělení nezávislosti koloniálním zemím a národům (z roku 1960) a Charty OSN, podle níž nebyl Kašmír začleněn do poručenské soustavy. Kašmír by poté mohl následovat příkladu Východního Timoru, který se stal prozatím posledním nově vzniklým státním útvarem.

---

12. TUREČEK, B. Kd*o jsou rebelové Kašmíru;* www.infoservis.net, 8. 7. 2002.
13. Op. cit. pod 12.

R É S U M É

Kashmir, that even in the time of the British rule maintained a special status, is a country divided between two states, Hind India and Muslim Pakistan.

In the past, this country was several times fought for; the first Kashmir war in 1947 – 1949, the second Kashmir war in 1965 – 1966, with a number of other military incidents.

Since 1989 numerous Muslim separatist actions have been taken, with the aim to join Pakistan or gain independence, respectively.

Kashmir can thus serve as a model sample of a long-term local war based on ethnic and religious conflicts, with prevailing scepticism as to its prospective peaceful solution.

It is therefore a task for the future and a great challenge for the UN to terminate the war in the region located in the highest altitude in the world and to execute the right to self-determination the Kashmir nation.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

BROWNSTONE, D. – FRANCK, I. *Timelines of War.* 1. vyd. Toronto : Little, Brown and Copany, 1996.
PEČENKA , M. – LUŇÁK, P. a kol. *Encyklopedie moderní historie.* 1. vyd. Praha : Libri, 1995.
HONZÁK, F. – PEČENKA,M. *Státy a jejich představitelé.* 1. vyd. Praha : Libri, 1994.
KOVÁŘ, J. *Asie dynamický kontinent (Hlavní faktory a ohniska růstu).* 1. vyd. Praha : Karolinum, 1999.
TEED, P. *Moderní oxfordský slovník 20. století.* 1. vyd. Praha : IRIS, 1994.
Lexikon zemí. 1. vyd. Praha : Fortuna Print, 1995.
Respekt č. 12/2002.
UN Bulletin, ročník 1998 – 2003.
UN DAY-BY-DAY, UN Information Centre Prague, 2000 – 2003.

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS IURIDICA
5/6 – 2003, 2004

IURIDICA 5/6

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
Olomouc 2004
e-mail: vup@upol.cz
www.upol.cz/vup

Redakční rada: PhDr. Ludmila Novotná, Petr Vystrčil, Mgr. Petr Šuta

Výkonný redaktor: Petr Vystrčil
Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka: PhDr. Ludmila Novotná

Tato publikace neprošla redakční jazykovou a typografickou úpravou.

1. vydání

ISBN 80-244-0804-X
ISSN 1212-107X